

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

II

2011

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

II/2011

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Dorin Dobrinu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Bogdan-Petru Maleon (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Marina Mureșanu Ionescu (Université Jean Monnet, Saint Etienne)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române, Cluj-Napoca)
Vasile Pușcaș (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
Alexander Rubel (Deutsches Kulturzentrum, Iași, Institutul de Arheologie, Iași)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderașcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

Coperta: Iulian Constantin Copăcel
Tehnoredactare: Remus Ursache

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

II/2011

SUMAR

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ / 7

Leonidas Rados

Studenți și profesori ai Universității din Iași la studii în străinătate (deceniul șapte al secolului XIX) (II) 9

Cătălin Botoșineanu

Vera Myller, prima femeie profesor universitar din România. În jurul numirii sale la Universitatea din Iași 59

Lucian Popescu

Începuturile organizate ale sportului ieșean: „Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică” 75

Dan Constantin Măț

Din istoria Universității interbelice: inaugurarea „Palatului” Facultății de Drept 103

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU / 119

Andi Mihalache

Originalul și imitația. Note istoriografice pe marginea unor documente privind muzeul de mlaie înființat de Alexandru Odobescu 121

Vasilica Asandei

Muzeul de Antichități din Iași: de la primele inițative la înființare (1897-1916) 215

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI / 235

Bogdan-Petru Maleon

Studiul umanioarelor la Universitatea din Iași și constituirea bibliotecilor specializate 237

Roxana Ploscaru

Colecții speciale ale Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași. Metode de valorificare documentară pentru cercetarea istorică 261

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC / 269 (coordonator **Ion Toderașcu**)

Dan Mănuță, *Profesorul Alexandru Dima*; Dan Cristea, *Amintiri despre Profesorul Călin Petru Ignat (1935-2011)*; Ion Toderașcu, *Un mare formator de școală: Profesorul Dimitrie Berlescu (1909-1974)*; Dorin Ieșan, *Academicianul Mendel Haimovici (1906-1973)*; Ștefan Afloroaei, *Un nume de prestigiu al Școlii Filosofice Iașene: profesorul Ernest Stere (1912-1979)*; Emil Dumea, *Primul rector al Seminarului Catolic din Iași: Francisc Xaveriu Habeni (1826-1894)*; Vasile Nimigeanu, *Profesorul Ioan Șandru (1913-2010)*; Vasile C. Nechita, *Profesorul Mihai Todosia (1927-1995). Avantajele poziției*; Ioan Macovei, *Profesorul Mihail Vasile Jakotă (1917-2007)*; Gheorghe Popa, *O întâmplare de viață între multe altele... Profesorul Ioan Golovcenco (1914-1988)*; Alice Luca, *Un teoretician și practician al sportului: Profesorul Paul Cercel (1935-2004)*; Constantin Toma, *Profesorul doctor docent Petre Jitariu (1905-1989)*; Alexandru Cecal, *Profesorul Radu Ralea (1908-1966)*; Adrian Neculau, *Profesorul Ștefan Bârsănescu (1895-1984)*; Mihai Toma, *Profesorul Ștefan Procopiu așa cum l-am cunoscut (1890-1972)*; Mihai Vizitiu, *Preotul nehirotonit: profesorul Teodor M. Popescu (1893-1973)*.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE / 331

Istoria Universității din Iași, Gheorghe Iacob și Alexandru-Florin Platon (coordonatori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, 906 p. (Bogdan-Petru Maleon); Livia Ciupercă, *Pe urmele lui Paul Bujor. Berești-Iași-București*, Iași, Editura Spiru Haret, 2010, 214 p. (Cătălin Botoșineanu); Bogdan-Petru Maleon (editor), *The Forgotten Origins of Universities in Europe: “Birthday Seminar” on the 25th anniversary of the Coimbra Group*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2011, 124 p. (Iulian Marcel Ciubotaru); *Seminarul Matematic Alexandru Myller. 100 de ani de existență*, coord. Gh. Aniculăesei, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2010, 279 p. (Cătălin Botoșineanu).

În atenția colaboratorilor 363

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
MUZEUL UNIVERSITĂȚII

Historia Universitatis Iassiensis

II/2011

CONTENTS

ACADEMIC LIFE AND UNIVERSITY HISTORY / 7

Leonidas Rados

Students and professors of the University of Iași studying abroad (seventh decade of the 19th century) (II) 9

Cătălin Botoșineanu

Vera Myller, the First Romanian Woman Professor. On Her Appointment at the University of Iași 59

Lucian Popescu

The Beginnings of Organized Sport in Iași: “Society of Gymnastics, Sports and Music” 75

Dan Constantin Măță

On the University Interwar History: Inauguration of the “Palace” of the Faculty of Law..... 103

MUZEOLGY AND PATRIMONY / 119

Andi Mihalache

Original and Imitation. Historiographic Notes on Documents about the Plaster Casts Museum Founded by Alexandru Odobescu 121

Vasilica Asandei

The Museum of Antiquities of Iași: from the First Initiatives to Foundation (1897-1916) 215

WORKS, LIBRARIES, LECTURES / 235

Bogdan-Petru Maleon

Humanities at the University of Iași and the Foundation of Specialized Libraries 237

Roxana Ploscaru

*Special Collections in the “Mihai Eminescu” Central
University Library of Iași. Methods of documentary
recovery for the historical research* 261

ACADEMIC SPACE MEMORY / 269
(coordinator **Ion Toderașcu**)

BOOK REVIEWS / 331

Communications 365

*Studenți și profesori ai Universității din Iași la
studii în străinătate
(deceniul șapte al secolului XIX)*
(II)*

LEONIDAS RADOS

Cuvinte cheie: studenți, profesori, Universitatea din Iași, studii în străinătate

Bursierii români în centrele de instrucție

Un cunoscut istoric francez avertiza asupra interesului divers al cititorilor față de multitudinea elementelor care privesc traiul studiosului într-un centru străin: viața materială, cea socială, raporturile cu cei de acasă, cu ceilalți conaționali și cu mediul local, amorul, formarea sau menținerea convingerilor religioase și politice, viața intelectuală etc¹. În studiul de față nu avem posibilitatea unor răspunsuri complexe la un evantai atât de larg de întrebări, între altele și din motive care țin de diversitatea destinațiilor de studii, fiecare cu propria istorie; încercăm însă o oarecare sistematizare.

1. Imaginea studenților în noul centrul universitar

Ar fi interesant de recompus imaginea studioșilor români în străinătate, privită din interior și compusă la vremea studenției sau ulterior, în memorii și amintiri, fie din exterior, cu impresii din mediul local, comunitate ori profesori, sau chiar din mediul de acasă. Nu ne propunem o clasificare atât de strictă, limitându-ne la câteva observații generale.

Unul dintre foștii bursieri, care a cunoscut din interior fenomenul, nota la cumpăna secolelor XIX-XX, că tânărul român plecat la studii în străinătate „în afară de școala unde avea să urmeze, nu cunoștea decât cafeneaua și restaurantul”². Fără îndoială, cuvintele lui Rădulescu-Motru, căci despre el este

---

* Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului UEFISCDI „Asociații și societăți studențești la Universitatea din Iași în perioada modernă (1860-1918)”, cod PN-II-RU-TE-2011-3-0165.

¹ Pierre Moulinier, *Les étudiants étrangers à Paris au XIXe siècle*, ORGANON, 35:2006, p. 140.

² C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, ed. Sanda și Valeriu Râpeanu, București, Editura

vorba, aduc o viziune apăsător subiectivă asupra migrației studenților români în centrele europene; cu toate acestea, mărturisirile sale par a fi susținute, cel puțin pentru Paris, de unii cercetători din ziua de azi. Să mai amintim că aceeași perspectivă o avusese, în chiar perioada investigată, colonelul Locusteanu, care vorbea și el despre timpul pierdut cu studiile la Paris de mulți dintre tinerii aristocrați români ai vremii³.

Chiar mediul parizian, ca să ne referim doar la acesta, formase anumite stereotipuri pentru diversele comunități studențești străine din marele oraș. Este dificil de precizat cum și când anume s-au definitivat aceste tipologii și dacă apar transformări majore de la o epocă la alta. Unul dintre cei mai avizați cercetători ai vieții studențești franceze și ai prezenței străinilor în centrele universitare din Franța secolului XIX insistă asupra tipologiilor etnice încetățenite la Paris, amintind că studenții români se făceau remarcăți prin bogăția afișată și cheltuielile exagerate prin bistrourile și stabilimentele Cartierului Latin, așa cum rușii căpătaseră imaginea de anarhiști⁴.

În sens contrar și cu totul surprinzător pentru cel mai însemnat spirit critic al modernității românești, Titu Maiorescu propunea o lectură diferită, laudând „diligența” și asiduitatea colegilor săi de la Paris. Cu o bună doză de subiectivism, îmbătat probabil de succesul personal de până atunci, îi scria părintelui său că eforturile românilor sunt cvasirecunoscute în mediul scolastic iar „*etudier comme un valaque*” ar fi devenit „expresiune proverbială” în universitățile din Franța⁵.

În general însă, numeroși studenții români cu dare de mână nu rezistau tentațiilor oferite de un mediu libertin, total diferit celui de acasă, cheltuind masiv din alocațiile de la părinți și neglijând cu totul școala. Nici în rândurile bursierilor situația nu era cea pe care o așteptau autoritățile. Într-un mesaj din 1862 către Adunare, Alexandru Ioan Cuza sublinia că, alături de bursierii diligenți, care se concentrează asupra studiului și reușesc în misiunea primită, există și unii „cu totul nedemni de sollicitudinea guvernului meu”; aceștia din urmă își ignoră obligațiile și, „cu toate că au subside foarte îndestulătoare, duc un trai ce trece peste mijloacele lor și îi târăște în felurite rătăcirii”. Domnitorul aducea, printre altele, în atenție faptul că agentul român de la Paris, cât și Ministrul de Externe primeau frecvent reclamații privind datoriile bănești ale

---

Minerva, 1990, p. 38.

³ *Amintirile colonelului Locusteanu*, ediție de Sande Virjoghe, Galați, Editura Porto-Franco, 1991, p. 127.

⁴ Pierre Moulinier, *op. cit.*, p. 141.

⁵ Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. III, ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Editura Minerva, 1980, p. 26-27.

bursierilor, „care aruncă desconsiderare asupra numelui de român în străinătate și astfel vatămă, mai mult decât se poate crede, creditul nostru politic”⁶.

Într-adevăr, autoritățile române, atât înainte, cât și după Unire, tratau cu atenție chestiunea comportamentului studenților români în străinătate, date fiind posibilele beneficii sau, dimpotrivă, daune, aduse imaginii țării. În cazul în care apăreau relatări negative cu privire la activitatea bursierilor, cei în cauză aveau obligația să se explice, după cum s-a petrecut în 1861. Atunci stipendiștilor „torinezi” li se face o prezentare negativă în ziarul *Românul* de la București (în general foarte critic la adresa Universității din Iași). În epistola primită de la un „corespondent” din Torino, cei cinci studioși moldoveni sunt aspru portretizați, criticați pentru „lipsa de politețe” pe care ar fi arătat-o în relațiile cu oficialii și persoanele de contact și pentru pierderea timpului în alte scopuri decât studiul⁷.

2. Găsirea unei locuințe, acomodarea cu noul mediu și raporturile cu ceilalți colegi

Chestiunea cea mai importantă pentru studiosul abia ajuns în centrul de instrucție era aflarea unei locuințe potrivite studiului, aproape de școală și puțin costisitoare. Cum de-a lungul secolului XIX s-au construit adevărate filiere, unii apelează la gazda din trecut a prietenilor și cunoscuților. Așa face V. A. Urechia, cel care, odată ajuns la Paris, se cazează la pere Loriot, fosta gazdă a lui Vasile Alecsandri⁸. Din motive firești, cei care pleacă împreună caută să stea în aceeași casă, cel puțin o vreme și aceasta nu doar la Paris, unde cazarea era între cele mai scumpe. Din grupul de trei tineri ce plecau din Moldova în 1855 la Paris, Gr. Melidon stătea singur iar N. Culianu locuia cu Gh. Mărzescu⁹. Dintr-o listă cu adresele stipendiștilor din ianuarie 1865, observăm că cei mai mulți aveau

⁶ *Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite*, nr. 183, 20 august 1862.

⁷ În două scrisori (una semnată de Roșiu, Borșiu, Scriban, Alexandrescu-Urechia, iar alta, de Ioan Morțun) bursierii se disculpă, garantând că s-au comportat „cu cea mai mare modestie și politețe” și au făcut inclusiv vizitele cerute de etichetă, e drept, nu în grup, ci pe rând, în funcție de programul impus de studiu; acuzele erau simple invenții ale unui „preonorabil corespondent” care „are disgrația de a vedea mai mult decât e în realitate”. Așa că promiteau a fi „exemplari în studiu și conduită” și solicitau să se publice punctul lor de vedere, pentru că, odată „inculpați în public”, tot astfel ar trebui „disculpați”. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (SJAN) Iași, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Moldova 1804-1862 (mai jos: SJAN Iași, fond MCIP Moldova), 118/1860, f. 160 și 172.

⁸ Cf. V. A. Urechia, *Din tainele vieții*, în „Apărarea națională”, I, 1900, nr. 151, p. 1, *apud* Niculina Vârgolici, V. A. Urechia. *Cercetare monografică*, Târgoviște, Valachia University Press, 2008, p. 18.

⁹ Cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 77. Lucrurile se schimbă mai târziu. Vezi lista cu adresele stipendiștilor moldoveni din 1862 de la Paris, 16 la număr (dosar 37/1859, f. 161).

locuințe comune: Vizanti și Vârgolici la Madrid, patru dintre bursieri de la Liège între care și Al. Călinescu (iar al cincilea era cazat în apropiere, pe aceeași stradă), teologii Barbu Constantinescu și N. Nițulescu la Leipzig, respectiv C. Erbiceanu și Filotei Romanescu la Atena (aceștia din urmă chiar pe Rue de l'Université)¹⁰. Plecat și el spre Berlin cu o bursă a Junimii, A. D. Xenopol găsisese loc „la o germană”, dar părintele său devenise curios și dorea să afle de ce fiul îi dă adresa hotelului Roth și alte amănunte despre gazdă precum „e-n vârstă, căsătorită sau nu, are copii, care i-i situația și numele?”, încercând totodată să îl îndrume către „fratele domnului Wagner”, unde l-ar fi știut la adăpost de tentații și sub oarecare supraveghere¹¹.

Nu erau de neglijat obligațiile de ordin birocratic necesare înscrierii la școală, mai ales că așezămintele franceze nu făceau excepții pentru cei care soseau cu întârziere. Nu rare au fost cazurile în care bursieri români, trimiși tardiv de autorități, nu s-au putut înscrie la vreme, pierzând astfel timp prețios. Din momentul în care concurează pentru o bursă în străinătate și până la întoarcerea și ocuparea unui poziții lucrative în cadrul statului român (de cele mai multe ori o catedră), bursierul avea de înfruntat rigorile și capriciile unei duble birocrății, atât în țara de origine, cât și în cea de destinație. Tinerii trimiși în Franța erau cu siguranță cei mai nefericiți din acest punct de vedere. Ei aveau obligația traducerii certificatele de studii eliberate de Universitatea din Iași (bacalaureat, certificat de absolvire a unei facultăți, și din deceniul opt, chiar de licență) la Ministerul Afacerilor Străine, apoi vizarea lor la Consulatul Franței din Iași (și mai târziu din București)¹². După aceea urma înscrierea la liceu sau la o facultate franceză și tot cortegiul de acte necesare acolo pe perioada studiilor, trimiterea periodică în țară a adeverințelor care să probeze urmarea cursurilor și trecerea examenelor, rapoartele către mentor sau către agentul diplomatic de la Paris (în persoana lui Vasile Alecsandri), semnarea chitanțelor de primire a burselor; la întoarcerea în țară, studiosul trebuia să își echivaleze la Ministerul Instrucțiunii diplomele obținute în străinătate.

La Paris, studiosii aflau în mod tradițional sprijin la *Societatea studenților români*, creată în 1845-1846 din inițiativa unui grup de entuziaști între care Ion

---

¹⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (mai jos: ANIC București, fond MCIP), dosar 224/1865, f. 97 și dosar 226/1865, f. 225.

¹¹ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, București, Institutul de Arte Grafice Bucovina, 1933, p. 324.

¹² Un asemenea certificat pentru perioada de care ne ocupăm este cel al lui Teodor Burada, eliberat la 1861 și aflat la dispoziția cititorilor, în *Anuariul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896, precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iași, Tipografia Națională, 1896 (mai jos: *Anuariul Universității 1895-1896*), p. 118-119.

Ghica, C. A. Rosetti, frații Brătianu, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Scarlat Vârnav etc. și pusă, pentru mai multă vizibilitate, sub patronajul poetului Lamartine¹³; acolo puteau primi susținere și „sfaturile cele mai priincioase și frățești”¹⁴. Metropola franceză pune la dispoziția tinerilor o bibliotecă românească și o biserică ortodoxă românească, unde slujea, la începutul anilor 1860, arhimandritul Arhipescu, ceea ce facilita integrarea și menținea legăturile studioșilor cu mediul românesc, vitale pentru cei plecați de multă vreme. La respectiva bibliotecă, punctul de coagulare al românilor din Paris, se adunau sâmbătă seara tinerii studioși, ascultând „cetirea istoriei Moldovei”. Și tot acolo, după cum relatează Alexandru, fratele lui Mihail Kogălniceanu, aflat el însuși la învățătură în școlile de pe malul Senei, s-a făcut legământ ca în viitor, odată întorși în țară și regăsită propria identitate, junii să vorbească românește „atât cu damele, cât și cu bărbaii”¹⁵.

Atunci când tinerii au asupra lor scrisori de recomandare oficiale din țară, ei primesc sprijinul autorităților locale, politice sau universitare, pentru o instalare rapidă și lipsită de incidente. La Atena tinerii plecați din țară la 1856 sunt recomandați rectorului K. Asopois, care este și trecut în registre drept tutorele/mentorul lor și care corespundează cu autoritățile de la Iași¹⁶. La fel se petrece și cu ceilalți doi absolvenți de Teologie de la Iași, C. Erbiceanu și Filaret

¹³ Vezi, *Societatea studenților rumâni sub patronajul domnului de Lamartine*, Paris, Plon, f. a. (probabil 1846) unde sunt redată și statutele asociației. Între scopuri era și acela de a oferi burse tinerilor merituosi și fără posibilități materiale. Interesant este că respectivii stipendiști nu ar fi avut ulterior datorii față de societate (alta decât a urma cu rigoare studiile „după programul școlii normale, conformându-se unei facultăți” și a lua cel puțin licența) ci „toată recunoștința lor vor readuci-o către nația română, o vor dovedi-o printr-o profesiune folositoare”. Între aceștia, tinerii care treceau licența și aveau în plan susținerea doctoratului, primeau de la societate cheltuielile făcute cu publicarea tezei și taxele examenelor (capitolul „Tinerii”, p. 14-15). Potrivit unui autor din mediul ecleziastic, Nicolae Ionescu s-a numărat printre cei mai cunoscuți bursieri ai societății (Cf. Veniamin Pocitan Ploșteanu, *Biserica ortodoxă română din Paris*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1941, p. 25). Evident, înainte de a obține, la 1850, „subvenția” de doi ani de la Casa Școalelor, la recomandarea lui Gh. Săulescu (Cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 183/1850, f. 1), referatul inspectorului general al școlilor către Departament din 23 octombrie 1850.

¹⁴ Cuvintele aparțin lui Scarlat Vârnav, extrase dintr-o broșură publicată la Paris în 1846 cu prilejul deschiderii bibliotecii românești de G. Missail, „Școlile și învățătura la românii din Moldova în vremea lui Mihail Sturza Vodă 1834-1848”, în *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1865-1867, p. 280.

¹⁵ *Scrisori vechi de studenți (1822-1889)*, adunate de N. Iorga, București, Datina Românească, 1934, p. XXXIV.

¹⁶ Altminteri, universitatea atenană, împreună cu „guvernul grecesc” au ajuns să-i împrumute cu diverse sume de bani pe cei trei studioși dar, atunci când speranța de a-și vedea returnați banii împrumutați se năruie, guvernului moldav i se cer despăgubiri (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 22, 66-67).

Romanescu trimiși în Grecia la 1864, pentru care profesorul Epaminonda Francoudi de la București solicita concursul colegilor de la Atena¹⁷.

De multe ori devine indispensabil sprijinul și intervenția autorităților române. Trimis la Paris pentru „studiul minelor”, dar aflat în imposibilitate de a se înscrie la Școala de mine până în anul următor, când spera să treacă examenele „speciale”, C. Cernătescu solicita, la finele lui 1859, mijlocirea Ministerului Trebilor Străine din Moldova pentru a obține „drepturile elevilor ingineri”, pe care le și detaliază (lucrări în colaboratoriu, în sala de desen și lucrări grafice și chiar recomandări pentru inginerii minelor din Franța pentru a le putea vizita în perioada vacanțelor). În același an, bursierii Melidon, Chinez și Peiu solicitau guvernului Moldovei aprobarea și sprijinul pentru acceptarea lor la Școala de Geniu și Aplicație de la Metz dar, după ce „printr-o favoare extraordinară” guvernul francez le aprobase cererea, ei își amânau intrarea pentru anul următor¹⁸.

Abia ajunși la Torino în toamna lui 1860, bursierii români s-au prezentat cu scrisorile din partea oficialităților moldovene la Giovenalle Vegezzi-Ruscalla, care i-a introdus rectorului, obținând ulterior recunoașterea atestatelor de la Iași¹⁹. În cadrul aceleiași politici, Ștefan Vârgolici și Andrei Vizanti erau primiți în audiență la ministrul Instrucțiunii Publice, Galiano, care, la vederea scrisorilor de recomandare s-ar fi comportat „cu multă cordialitate și bunăvoință către noi”, promițând tinerilor tot sprijinul său²⁰.

Din punct de vedere lingvistic, acomodarea tinerilor la noul mediu se făcea relativ rapid, mai ales când limba era cunoscută, fie și la nivel mediu, din țară. Unul dintre cercetătorii fenomenului călătoriilor formative nota că „printre factorii favorizatori ai plecării la studii în Occident, esențiale sunt capacitățile lingvistice”²¹. Afirmatia poate fi valabilă pentru cadrul general și mai ales pentru tinerii care studiază cu mijloace proprii, fără a primi ajutorul autorităților sau a unor particulari ori fundații. În schimb, pentru bursierii de stat, chestiunea necunoașterii temeinice a limbii în care urmau a-și continua studiile nu constituia un impediment în determinarea de a pleca după cum, mai important, cunoașterea limbii țării de destinație nu reprezenta o condiție sau un factor de departajare la concursurile de selecție.

---

¹⁷ Pentru acest episod și, în general, pentru prezența studenților români la Atena, vezi studiul nostru „Bursierii români de la Universitatea din Atena în secolul XIX: portretul unui grup”, în *Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu*, Cluj-Napoca, seria *Historica*, XLV, 2006, p. 83-112.

¹⁸ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 184 și 204.

¹⁹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 160.

²⁰ ANIC București, fond MCIP, dosar 225/1865, f. 7.

²¹ Lucian Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006, p. 95.

Cu atât mai valabilă este această constatare pentru deceniul șapte, când V. A. Urechia, aflând sprijin inclusiv în politica oficială și în viziunea domnitorului, venea, după cum am arătat mai sus, cu o nouă filosofie asupra rosturilor acestor stipendii, adăugând la destinațiile clasice (Parisul și centrele germane) universități din țări neolatine precum Italia sau Spania, unde se predă în limbi mai puțin sau deloc cunoscute, cu deosebire în Moldova.

Exista în schimb opinia că tânărul are nevoie, odată ajuns la destinație, de un interval de acomodare de una-două luni (dacă deja avea rudimentele limbii)²² sau ceva mai mult (pentru limbile exotice)²³, perioadă utilă pentru familiarizarea cu noul mediu lingvistic și pregătirea pentru audierea cursurilor și interacțiunea cu profesorii și colegii. Exercițiile de limbă se impuneau chiar și celor mai buni cunoscători; posedând bine limba germană încă din țară, A. D. Xenopol era sfătuit cu insistență de părintele său să aprofundeze „limba vie”, să converseze mult la Berlin și în niciun caz să nu cedeze dificultăților lingvistice²⁴. Pentru cei care întâmpinau dificultăți, exista mereu posibilitatea angajării profesorilor particulari, astfel că la începerea cursurilor și mai cu seamă la primele examene, majoritatea studioșilor stăpânesc acceptabil limba țării gazdă.

Dorul de casă reprezenta o constantă a traiului în străinătate. În general se declanșa chiar de la plecare și îi însoțea pe durata lungului drum și a studiilor, până la întoarcere. La această criză sentimentală sunt expuși, aproape în egală măsură, membrii elitei (mai cosmopoliți, dar obișnuiți în țară cu un trai fără griji și într-un mediu securizat) și tinerii fără posibilități materiale (care, deși neobișnuiți cu ieșirile, aveau mai puțin motive să regrete condițiile de acasă).

²² Admis în 1860 ca bursier moldovean („prin votul Adunării” însă, nu prin concurs) cu destinația Paris, P. Borșiu cerea insistent să i se urgenteze formalitățile. Voia să plece în iulie pentru a nu pierde anul universitar ce urma a se deschide în octombrie, căci avea nevoie de câteva luni „ca să se conformeze limbii franceze pentru a putea intra deodată în studiu” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 28/1860, f. 27).

²³ Bursier la Torino, Ioan Morțun explica la 10 aprilie 1861 Ministerului motivele pentru care nu poate aduce dovezi asupra studiilor sale. El nota că la sosirea în Italia „nu știam limba decât foarte puțin” și, cum „învățarea unei limbi nu se improvizează”, cerea derogare de la acea obligația legală, mai ales că, sublinia el, majoritatea tinerilor studenți în străinătate nu au trimis asemenea dovezi în primul an, rezervat oricum aprofundării limbii (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 177). De altfel, și cei doi doi „madrileni”, Șt. Vârgolici și Andrei Vizanti, selectați în rândul bursierilor în litere în urma concursului de la 25 septembrie 1864 și trimiși la Madrid la finalul aceluiași an, aminteau într-o adresă din aprilie 1865 că timpul acordat lor era de patru ani, din care unul pentru limbă („de care nu aveam nici cea mai mică idee”) și trei pentru „studiu” (ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 5-6).

²⁴ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 332. Istoricul de la Iași își amintea că, în ciuda mediului propice și a cunoștințelor tot mai temeinice de limbă germană, „nu am uitat de loc pe acea franceză și gândirea mea a rămas tot sub înrăurirea acestei din urmă limbi, cu toată însușirea din partea mea pentru germană” (Cf. A.D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 381).

Fratele mai mic al lui Mihail Kogălniceanu, Alexandru, trimis și el la studii pariziene după 1845, fusese ajuns de nostalgie chiar înainte de a ajunge la destinație; mărturisea familiei că preferă să-și petreacă vremea cu apropiații, în patrie, decât în țările străine, cu toate comoditățile la dispoziție²⁵.

În 1849, N. Ionescu îi mărturisea lui G. Sion că, pe măsură ce „mă deprind cu străinătatea mai mult, cu atât mă arde dorul vetrei mele, cu atât mi se face mai dragă patria mea” și, câțiva ani mai târziu, îi declara ferm aceluiasi că dorește să se întoarcă „fără mai multă întârziere la vatra părintească”²⁶. Și studentul bucureștean A. Stoicescu le declara de la Paris prietenilor că abia departe de casă a înțeles complexitatea sentimentelor care îi animă pe tinerii aflați la studii: „eu singur când eram în țară, în mijlocul vostru, dacă primeam vreo scrisoare de la cineva din străinătate, care-mi spunea de urâtul străinătății, de bucuria ce simte primind scrisori din familie și de la amici, că cetindu-le fără voie îi storceau lacrimi de bucurie și altele ca acestea, îmi venea să cred că sunt fleacuri, și râdeam de stilul ce întrebuința, găsindu-l prea înflorit, numai ca să-și dea mai mare importanță, aflându-se în străinătate, care face slăbiciunea junimii”²⁷.

O atenție deosebită trebuiau să acorde studioșii români propriei sănătăți. Chiar dacă serviciile medicale erau net superioare în centrele franceze, germane și italiene, absența familiei și resursele insuficiente îi puneau pe tineri într-o postură vulnerabilă atât în privința eventualelor afecțiuni fizice (de regulă viroze, pneumonii, reumatism) sau psihice. Cei care se îmbolnăvesc și cad la pat pierd timp prețios și se văd uneori nevoiți să solicite în țară prelungirea stagiului, ca în unele din cazurile la care ne-am referit în cuprinsul prezentei lucrări. Nu degeaba părintele lui A. D. Xenopol își îndemna într-o scrisoare fiul să-și drămuiască atent eforturile și să-și menajeze sănătatea, căci avea de la naștere „o constituție slabă”²⁸.

În general, tinerii care plecau împreună la studii se cunoșteau din țară, de la gimnaziu sau de la facultate. Prin forța împrejurărilor, ei sunt nevoiți să mențină cel puțin aparența bunelor relații pe perioada stagiului, locuind adesea, cum spuneam mai sus, la aceeași adresă. Selectat inițial pentru a merge la studii de

²⁵ N. Iorga, *Les voyageurs orientaux en France*, Paris, Gamber, 1927, p. 77.

²⁶ Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, Tipografia Pallas, 1939, p. 76 și 103.

²⁷ N. Iorga, „Scrisori de studenți români la Paris”, I, în *Revista istorică*, 11, 1925, nr. 1-3, p. 35-37. Ne întrebăm dacă acest A. Stoicescu nu este de fapt Petru I. Stoicescu, bursierul muntean căruia i se prelungea în martie 1866 subvenția până în octombrie 1867 pentru a-și termina studiul la Facultatea de Drept din Paris (cf. *Buletinul Instrucțiunii Publice*, martie 1866, p. 288).

²⁸ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 328. Asupra ideii menajării eforturilor, Dimitrie Xenopol revenea și într-o altă scrisoare, unde îi declara fiului, pentru a tempera un avânt riscant în studiu: „stare de sănătate perfectă, iată tot ce doresc; erudiția poate să vină după aceea” (p. 332).

filosofie și literatură la Universitatea din Torino, Romulus Scriban cerea într-o suplică din 12 august 1860 să fie îndrumat, ca ceilalți tovarăși de la Academie, spre „legi și literatură”, argumentând că „inima me nu mă lasă nici într-un chip ca să mă despart de ceilalți colegi ai mei cu care am învățat aici”²⁹. Pe de altă parte, deși grupul de la Torino părea a fi bine sudat, împărțind câte doi o locuință, după nici un an încep să apară disensiuni, dovadă corespondența cu autoritățile, unde tânărul P. Borșiu apare izolat de ceilalți trei.

Pentru seriozitatea constantă, pentru căldura și maturitatea sfaturilor sale, N. Culianu își căpătase printre studenții români de la Paris, unde locuia împreună cu viitorul profesor de la Universitatea bucureșteană, D. Petrescu, într-o cameră situată la etajul cinci pe Rue Soufflet, supranumele de „Papa Culiano”, folosit apoi în țară în egală măsură de profesori și studenți, care nu l-a părăsit nici măcar în vremea rectoratelor sale de la Universitatea din Iași³⁰.

Împinși de realitatea insuficienței banilor, studenții se ajută între ei, căutând să supraviețuiască de la o bursă la alta. N. Ionescu, care împrumuta continuu de la diverși, în ideea de a înapoia sumele după revenirea în patrie, îi mărturisea lui G. Sion că, din banii primiți la Paris ar mai fi rămas măcar cu 100 de franci dacă nu s-ar fi simțit dator a-și ajuta confrății și dacă „alții împrejurul meu nu erau încă, închipuiește-ți, și mai strâmtorați ca mine”³¹. În același spirit colegial, V. A. Urechia obișnuia să petreacă săptămânal cu unii bursieri moldoveni precum Mârzescu și Peiu, alături de care își sărbătorește și reușitele³².

Reversul medaliei apare însă mai spectaculos. Cu toată considerația pentru robacitatea românilor, Titu Maiorescu își avea antipatiile lui, bucurându-se fără disimulare când unul dintre destinatarii acestor sentimente eșuează în eforturile sale formative. E vorba despre moldoveanul Gh. Mârzescu, viitor coleg la Universitatea din Iași și inamic politic, căzut la examenele de licență la Drept, despre care fondatorul Junimii nota: „omul nu e deloc sigur în șa; și până acum a încălecat numai cai dresați, de manège, și a mers”³³. Nici viitorul lider al fracționistilor ieșeni și adeversar al lui Maiorescu la Universitate, N. Ionescu, nu reușise a se face plăcut de către toți tovarășii din vremea studiilor. Bursierul alături de care lua drumul Parisului, la 1850, Panait Donici, îl caracteriza, după ce-l cunoscuse bine în timpul instrucției, drept „o javră” care „n-a fost niciodată

²⁹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 70.

³⁰ Rudolf Suțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, Viața românească, 1928, p. 270.

³¹ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 87.

³² Vistian Goia, *V. A. Urechia*, București, Minerva, 1979, p. 23.

³³ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 33.

nimic decât un palavragiu fără rost”³⁴; C. A. Rosetti îl considera și el, încă din studenție, un om rău și gălăgios³⁵.

O privire de ansamblu asupra comunității studenților români la Paris de la jumătatea deceniului șapte ne-a lăsat A. Stoicescu, studiosul amintit mai sus: „aici sunt mulți români, e adevărat, dară cei vechi sunt ciocoi, pretențioși și cu idei care nu le fac onoare; cei noi, veniți cu mine, unii prea copilăroși, alții pe care n-am putut să-i sufăr încă din țară, și care s-au dat pe păr, cum se zice, cu cei vechi”³⁶.

3. Insuficiența resurselor materiale

Greutățile materiale apar drept o constantă a stagiilor în străinătate, insuficiența financiară fiind resimțită atât de cei care studiază pe cheltuiala familiei, cât și de bursieri. În fond, cu toții aveau de plătit taxele școlare³⁷, foarte ridicate, chiria și masa etc. Indiferent de resursele pe care le aveau studioșii la dispoziție, banii nu erau niciodată suficienți, cu deosebire în centrele cosmopolite, unde ofertele și tentațiile nu au limită. În teorie, bursierilor li se asigura măcar o oarecare fluentă a banilor, chiar cu acele stipendii modice. În practică, ajungerea cu mare întârziere la destinație a burselor constituia principala problemă, iar în nenumărate cazuri subvențiile, plătite la vreme sau nu, erau considerate de destinatari prea mici pentru a se dedica învățaturii fără grija supraviețuirii de pe o zi pe alta. Traiul scump din centrele occidentale, mai ales din capitala Franței, îi aducea uneori la disperare pe studioși. Într-o scrisoare către G. Sion din decembrie 1850, N. Ionescu mulțumea pentru trimiterea bursei de la Departamentul Instrucțiunii (câte 2000 lei, atât lui cât și lui P. Donici), mai ales că se declara tare strâmtorât: „nici aici n-aș fi mai putut avea cu ce face față la croitorii care mă țin acum de-o grămadă de ani și mai bine, nici a mă întoarce

³⁴ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 22.

³⁵ În lucrarea sa, *Note intime*, II, p. 77-78, *apud* Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. LXXIII.

³⁶ N. Iorga, *Scrisori de studenți români la Paris*, p. 35-37.

³⁷ Iată un exemplu pentru ceea ce însemnau aceste taxe la Facultatea de Drept din Paris, la finele deceniului VI, extras din actele lui Gh. Mârzescu. Taxele pentru luarea licenței însumau 1100 de franci: 12 inscripțiuni necesare, 360 franci (câte 30 fiecare); primul examen de bacalaureat, 100 franci (60 examenul, 40 certificatul); al doilea examen de bacalaureat, 200 franci (60 examenul, 40 certificatul, 100 diploma); primul examen de licență, 100 franci (60 examenul, 40 certificatul); al doilea examen de licență, 100 franci (60 examenul, 40 certificatul); teza 240 (100 prezentarea, 40 certificatul, 100 diploma). Pentru doctorat, suma era mai redusă, 560 franci: 4 inscripțiuni necesare, 120 (câte 30 fiecare); primul examen de doctorat, 100 franci (60 examenul, 40 certificatul); al doilea examen de doctorat (60 examenul, 40 certificatul); teza, 240 (prezentarea 100, certificatul 40, diploma 100). (Cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 181).

n-aș fi avut cu ce”³⁸. Doi ani mai târziu, în iunie 1852, tot el se arăta „foarte supărat” pe toată lumea din pricina întârzierilor, relatând greutățile cotidiene și modul în care supraviețuiește: „tu nu știi prietene, ce vrea să zică a trăi pe credit într-un oraș mare ca Parisul, unde pe cât este de bine a avea credit pentru traiul vieții, pe atât este de rușinos să nu plătească omul când se cade unde șade și mănâncă”³⁹.

Aceluiași G. Sion i se plângea și V. A. Urechia de lipsa banilor, rugându-l în martie 1856 să „îndemne” pe Th. Codrescu să-i trimită „paralele” căci, nota tot el, „mi-am pus ornicul amanet să mănânc și n-am cu ce plăti examenele”. Câteva luni mai târziu îi mulțumea sponsorului său pentru „anuala și generoasa ajutorință de 20 de galbeni”, fără de care nu și-ar fi plătit „inscripțiunile pentru licență”; se declara sătul de austeritate, mai ale că dificultățile „traiului pe speșele studiilor literare sunt peste puterile mele”⁴⁰.

Despre resursele-i limitate – chiar în condițiile unei burse consistente – se destăinuia și Titu Maiorescu surorii Emilia, notând că, deși trăiește moderat la Paris, „abia pot s-o scot la capăt în felul acesta” și că își face probleme privind plata taxelor universitare („cum voi plăti viitoarele taxe de examene, zeii știu”)⁴¹. La fel de adevărat este că pretențiile și ambițiile proaspătului doctor în filosofie ieșeau din tiparul bursierului român.

Supraviețuirea doar din bursă era dificilă peste tot, nu doar în capitala Franței. Grupul de trei studenți de la Liège avertiza că întârzierea bursei, și așa abia suficientă strictului necesar îi pune „în pozițiunea de a fi necinstiți” și de a nu onora creditul⁴², iar din Germania, N. Quintescu soma autoritățile să distribuie la vreme subvențiile, căci nu se poate trăi decât foarte rău „într-un oraș în care n-avem credit, din cauza românilor care pleacă și au plecat cu datoriile

³⁸ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 95.

³⁹ Drept pentru care și îi cerea lui G. Sion să vegheze de la Iași „ca să nu mai pățim așa de neexplicate întârzieri în trimiterea acelor bani, mulți, puțini, care mi-s încuviințați de casa școalelor” (*Ibidem*, p. 111-112).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 275-277, respectiv 292-293. Vistian Goia exagera amploarea referirilor lui Urechia la lipsa banilor, considerând că lui Sion „i se tânguie cu fiecare epistolă de lipsa subsidiilor”, ceea ce este nedrept (*op. cit.*, p. 23). Lectura aceluiași scrisori ne-a lăsat impresia unui tânăr destul de rezervat cu amănuntele personale și financiare, cel puțin comparând-le cu relatările altor studioși (inclusiv ale lui N. Ionescu). În fond, viața personală a lui Urechia pare la Paris pusă între paranteze de interesul pentru școală și mai ales de pasiunea pentru politică și publicistică. Altminteri, în ultima scrisoare citată, el reușea să facă haz de necaz, spunând că îl „mângâie” doar faptul că „băieții trimiși de Departament” (bursierii de stat) sunt în aceeași situație; autoironic, nu-și dramatiza, așadar, situația financiară.

⁴¹ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 28.

⁴² ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 67.

neplătite”⁴³. La Berlin, A. D. Xenopol trăia modest, cu banii familiei și cu subvenția fluctuantă de la Junimea, fapt ce îl făcea pe părintele său să caute și să-i obțină în cele din urmă un mic ajutor de la stat (40 galbeni/an), iar pe viitorul istoric, să insiste cu fiecare epistolă la Iacob Negruzzi (cel care „trudea amarnic ca să adune banii de la subscriitori”) pentru trimiterea întregii sume din ceea ce însuși Xenopol numea, poate prea apăsător, „subvenția mea”⁴⁴.

De la Atena scriau C. Erbiceanu și Filotei Romanescu cerând același lucru (dar pe o tonalitate mult mai joasă)⁴⁵, iar de la Madrid tinerii Andrei Vizanti și Șt. Vârgolici încercau să obțină „augmentarea bursei”, subliniind că din „modica sumă de 200 de galbeni pe an abia putem să ne procurăm aici cele necesare vieții”, fapt care îi împingea să apeleze la credit, și el pasibil a se opri brusc⁴⁶.

Nici la Torino nu era ușor de făcut față cheltuielilor curente. Bursierii de aici trimit periodic, încă de la instalarea lor în toamna lui 1860⁴⁷, cereri de mărire a subvenției, oricum reduse de la suma de 260 de galbeni, stipulată în acte, la 173 de galbeni în realitate. Situația nu era remediată nici după un an, în octombrie 1861, când cei patru, beneficiind de sprijinul profesorului Ruscalla (corespondentul guvernului moldav), și al unor înalți funcționari din interiorul Ministerului, reluau ofensiva pentru ridicarea burselor la nivelul celorlalte acordate pentru studii în străinătate. Pentru tinerii din Torino, perioada fusese una de lipsuri, „greutăți netrecute” și de mizerie, una în care mâncau pe datorie, nu se bucurau de căldură în locuințe, motiv pentru care căpătau „regmatismuri

⁴³ ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 89-90.

⁴⁴ Vezi analiza relației Iacob Negruzzi – A. D. Xenopol, mai ales în anii studiilor germane a ultimului, la Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu și contemporanii lui: V. Alecsandri, M. Eminescu și A. D. Xenopol*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 293-295. După defecțiunea lui A. D. Xenopol din cercul Junimii, Iacob Negruzzi afla noi dovezi despre ceea ce el numea „necunoștința” fostului bursier, reanalizând, cu alți ochi, schimbul epistolar din perioada berlineză. De altfel și celălalt bursier al Junimii, Samson Bodnărescu, trimis la studii germane în 1867/1868, de unde se întorcea cu titlul de doctor în filosofie, atrăgea atenția că „sunt financiar ruinat” și îi amintea lui I. M. Melik de „făgăduința” făcută la plecarea sa, rugându-l să nu întârzie „cu împlinirea ei”. Vezi *Junimea și junimiștii. Scrisori și documente inedite*, ediție de I. Arhip și D. Văcariu, Iași, Junimea, 1973, p. 15-16, scrisoarea către I. M. Melik din 20 iunie 1868.

⁴⁵ ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, ff. 125 și 204.

⁴⁶ ANIC București, fond MCIP, dosar 225/1865, f. 7.

⁴⁷ Într-o scrisoare din 24 noiembrie 1860, patru dintre ei (mai puțin Morțun, care se detașase de grup, așteptând aprobarea mutării sale la Paris) cereau o finanțare echitabilă a eforturilor scolastice, argumentând prin „cheltuiala drumului, plata profesorilor ce ținem pentru limbă, a celor ce ținem pentru cursuri, plata pentru înmatriculare, plata pentru înscrierea la cursurile universitare, cumpărarea cărților, cumpărarea instrumentelor necesare la arhitectură, matematică, geometrie”, la care adăugau costul ridicat al kilogramului de carne (4,5 lei), „scumpetea pâinii” și faptul că, spre deosebire de Moldova, „lemnle se vând cu oca” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 127).

cronice”, dar nici de îmbrăcăminte potrivită, căci „straiele ce le-am avut din patrie acum se rup și suntem în neputință de a ne face altele”⁴⁸.

4. Viața intelectuală, pregătirea și trecerea examenelor, raportarea la mediul academic, preocupările publicistice

În mediul universitar francez, bunăoară, anul academic era împărțit în semestre, primul de la început de noiembrie la final de martie, al doilea de la început de aprilie până la final de august. La Facultatea de Drept din Paris erau necesare, în deceniul șapte, minim 12 inscripțiuni pentru licență și 16 pentru doctorat. Inscripțiunile pentru licență se obțineau de la cursurile urmate în cei trei ani de studii, adunând câte patru asemenea certificate anual. Iată un tablou al examenelor pe care studioșii trebuiau să le treacă, până la obținerea titlului de doctor: primul examen de bacalaureat (între inscripțiunile a patra și a șaptea); al doilea examen de bacalaureat (între inscripțiunile a opta și a 11-a); primul examen de licență (după inscripțiunea a noua); al doilea examen de licență (după inscripțiunea a 11-a); teza de licență (după inscripțiunea a 12-a); primul examen de doctorat (după inscripțiunea a 14-a); al doilea examen de doctorat (după inscripțiunea a 15-a); teza de doctorat (după inscripțiunea a 16-a)⁴⁹.

În deceniul șapte se modifică radical specificul și finalitatea instrucției. Curentul desăvârșirii formative care viza ruperea de primitivism și obținerea cunoașterii din necesitatea devenirii unui om mai bun (gentilom) este împins într-un plan marginal și locul său este luat de un tip de instrucție pragmatică, mai adaptată nevoilor reale ale societății moderne. Astfel, tinerii implicați în fenomenul studiilor în străinătate pleacă pentru a câștiga în școli de prestigiu o diplomă care să deschidă, la întoarcere, calea spre realizarea personală. Finalizarea studiilor și obținerea testimoniilor e de altfel una din condițiile puse bursierilor iar lucrul îi individualizează chiar pe bursierii din această zonă în ansamblul studioșilor din universitățile de destinație. Unul dintre istoricii migrației academice nota că la Paris, spre deosebire de studenții proveniți din Centrul și Apusul Europei, cei din Răsărit și mai ales din Sud-Estul European, se

---

⁴⁸ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 199. În luna anterioară ei expediaseră Ministerului și o listă cu toate cheltuielile anuale necesare unui student la Torino, care (în mod „curios”), adunate dădeau cifra de 3000 de franci (261 de galbeni), cu alte cuvinte subvenția pe care doreau să o primească și la care erau, de altfel, îndreptățiți. Lista cuprindea diverse capitole, de la casa, pensiunea, la „spesele studiului” și „straiele și încălțămintele” etc. (f. 207).

⁴⁹ Arhivele de la noi conțin numeroase extrase ale examenelor studioșilor români, în marea majoritate de la Facultatea de Drept. Vezi, spre exemplu, ANIC București, fond MCIP, dosar 224/1865, f. 113, extrasul pentru Eugen Stătescu, care abia trecuse în noiembrie 1864 primul examen de doctorat.

înscriu regulat, urmează cursurile, își iau înscripțiunile și trec examenele, pentru a se întoarce cu o diplomă în țară, unde valora enorm și putea înălța destine⁵⁰.

Între centrele universitare, Parisul oferea, se pare, cele mai avansate posibilități de studiu. Și condițiile puse la dispoziția celor dornici de învățătură erau pe măsura faimei, fie că vorbim de biblioteci, de săli de curs, de laboratoare sau de alte dotări speciale necesare învățaturii⁵¹. Odată ajuns în *Orașul Luminilor*, studentul se adaptează rapid și, în ciuda dificultăților financiare, se decide cu greutate să revină în țară⁵².

Epoca trăia un conflict mocnit, dar firesc, între sistemul de educație francez și cel anglo-saxon, între tinerii care studiau la Paris și cei care își desăvârșeau instrucția în centrele germane. Titu Maiorescu făcea referiri în corespondența sa la neîncrederea studenților români din Paris față de sistemul educativ german și față de rezultatele unei specializări în Germania. Faptul că el însuși a trecut cu ușurință unul dintre examenele considerate dificile, și aceasta fără a fi avut nevoie de o pregătire îndelungată, ca alți colegi, îi făcea pe câțiva din tinerii de la Paris să arate mai multă considerație sistemului german, cel puțin conjunctural. De altfel, viitorul părinte al Junimii identificase și motivul pentru care, în ciuda diligenței lor evidente, tinerii români nu triumfau decât arareori: tuturor le lipsea „sistemul”⁵³. El însuși deținea secretul unei metode excelente de lucru, anume studiul intens în perioade scurte, prin care își explica succesul la examene: „eu nu învăț, ca alții, tândăbind deasupra unei cărți zile întregi sau jumătăți de nopți ...”⁵⁴.

Alături de centrele franceze (în special la Paris), specializarea în universitățile germane însemna, pe tot parcursul epocii moderne, dar mai cu seamă de la începutul deceniului opt, garanția trecerii de la mediocritate la succes într-o

---

⁵⁰ Nicolas Manidakis, *L'essor de la mobilité étudiante internationale à l'âge des Etats-Nations. Une étude de cas: les étudiants grecs en France (1880-1940)*, Thèse de doctorat en histoire, Ecole des Hautes Études en Sciences Sociales, sous la direction de Gérard Noiriel, soutenue le 24 septembre 2004.

⁵¹ N. Ionescu nota, bunăoară, că în vremea studenției la Paris nu a fost nevoit să-și cumpere cărți pentru că „sunt atâtea biblioteci publice, cele mai avute și mai ținute și mai deschise decât pe oriunde aiurea” (Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 108-109). Tot la Paris funcționa biblioteca de pe lângă Societatea studenților români, înființată la 1846 cu scopul de a împrumuta celor fără posibilități, cărți pentru lectură și materiale în limba română sau despre Principate.

⁵² Același N. Ionescu povestea într-o scrisoare către G. Sion din 1849 despre îndemnul lui Negri de a se întoarce în Moldova, îndemn pe care se gândea serios să-l urmeze, deși considera prematură revenirea în patrie: „cu toate acestea eu de-aș avea cu ce sta aici și ajunge cu studia mea la o stațioară oarecare, mult mai bine mi-ar părea! Simt că-s fără timp întârcat de la muma științei și mă tem să nu fiu în viață-mi decât o ființă chirchită!” (*Ibidem*, p. 87).

⁵³ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 26-27.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 12.

lume a elitelor. În martie 1871 Dimitrie Xenopol își îndemna băiatul să-și finalizeze rapid stagiul german („caută, scumpe fiu, să săvârșești odată cu studiile tale”) tocmai în ideea ocupării fără zăbavă a unei poziții la care ar fi fost îndreptățit. Odată studiile terminate, destinul avea să-i intre pe o traiectorie ascendentă, favorabilă, de care Divinitatea nu putea fi străină: „să mulțumim lui D-zeu că te-a ajutat să triumfi; nu-ți mai trebuie decât bună sănătate, și tot D-zeu ți-o va da; nu-ți mai rămâne decât să mergi pe calea luminoasă pe care Providența a deschis-o viitorului tău”⁵⁵. Familia participa în integralitate la schimbarea de destin, bucurându-se, ca fratele Nicolae, de „succesul brilant [...] care-ți asigură viitorul cel mai fericit ce poate să dorească cineva” sau sensibilizându-se „până la lacrimi”, precum părintele, de distincția *Magne cum laude* primită de fiu la doctorat⁵⁶.

Pentru a fi înmatriculați și primiți ca studenți ordinari în universitățile străine, cu drept, așadar, de a da examene și a primi diplome, tinerii români, ca toți ceilalți de altfel, erau obligați să facă dovada studiilor secundare complete și a trecerii examenului de bacalaureat. O condiție greu de îndeplinit la mijlocul secolului XIX, când gimnaziul se reorganiza cu dificultate, după publicarea *Așezământului* de la 1851. Până la instituirea propriu-zisă a examenului de bacalaureat, absolvenții de gimnaziu primeau unele certificate de maturitate⁵⁷.

Ele trebuiau echivalate în țara de destinație, lucru nu întotdeauna posibil, caz în care alternativa era pregătirea și trecerea examenului în noul centru. Cel mai dificil era pentru cei trimiși în Franța, care constituiau aproximativ două treimi din efectivele stipendiștilor. Acesta este motivul pentru care unii bursieri, odată ajunși la Paris, urmau și liceul sau cel puțin se pregăteau cu profesori privați pentru trecerea bacalaureatului, în paralel cu audierea cursurilor universitare. De altfel, bacalaureatul se dădea, ca și mai târziu în țară, la universitate, fiind considerat, pe lângă o condiție pentru înscrierea la licență, cel dintâi grad în studiile superioare. Chiar dacă-l scuteau pe studiosul român de timp pierdut, de calvarul examenelor și de alte cheltuieli inerente, precum cele cu meditațiile private, echivalările se făceau contra unor taxe ridicate, mai ales în Franța⁵⁸.

⁵⁵ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 365, scrisoarea din Iași, 13/25 iunie 1871.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 362 și 365. Despre momentul doctoratului, vezi în cuprinsul același tom și A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, p. 381.

⁵⁷ În ele se treceau calificativele („prima” sau „eminentia”) obținute la obiectele de studiu: religia, limba română și cea latină, istoria românilor, istoria universală, statistica și geografia, istoria naturală, cosmografia, fizica, științe matematice, psihologia, filosofia fundamentală, logica, metafizica, cosmografia, desenul, limba elină, limba franceză și, peste toate, conduita.

⁵⁸ Este unul din motivele pentru care unii profesori francezi aveau să critice sistemul, considerând că nu este corect ca străinii să fie obligați să plătească pentru studii pe care nu le

Echivalarea bacalaureatului era o adevărată piatră de hotar. Cobălcescu notifica autoritățile moldovene în decembrie 1859 că, sosit la Paris de la începutul lunii noiembrie, a urmat cursuri la Grădina Plantelor, la Școala de Mine și la Sorbona, dar, în ciuda asiduității sale nu a reușit să ia nicio inscripțiune deoarece încă aștepta echivalarea Bacalaureatului⁵⁹. Fostul său elev, Petru Poni, a avut parte de mai mult noroc. I se echivalaseră „cunoștințele posedate” cu cele ale unui bacalaureat în științe și a primit de la Facultatea de Științe, cu avizul Ministerului Francez al Instrucțiunii, respectiva diplomă contra sumei de 100 de franci. Mai mult, relatează el, în ciuda timpului înaintat și a faptului că registrele de inscripțiuni fuseseră deja închise, a obținut de la rector „excepționala învoire” de a primi două inscripțiuni pentru licența în științele fizico-chimice în sesiunea 1-15 ianuarie, până atunci limitându-se a audia cursurile⁶⁰. Colegul lor ieșean de la Litere, Al. Odescu promise și el, contra aceleiași sume, echivalarea de *Bachelier ès lettres* și se baza, la fel ca Poni, pe înțelegerea autorităților franceze pentru a începe cât mai repede viața de student regulat la Sorbona⁶¹.

Bursierii români de la Torino primesc sprijinul autorităților și, pe baza certificatelor de maturitate și a atestatelor din țară, sunt scutiți de examenul de „amesiune”, o condiție a înscrierii, lucru primit cu mare încântare de tineri, căci, dacă ar fi fost puși în postura de a susține acest examen în limba italiană, ar fi pierdut un an cu pregătirea lui⁶².

Cei doi stipendiști „literați” de la Madrid, Andrei Vizanti și Șt. Vârgolici sunt însoțiți de scrisori de recomandare de la Ministrul Instrucțiunii de la București către omologul său spaniol. Tinerii merg în audiență și solicită autorităților madrilene ca „examinând titlurile școlare ce posedăm, să ne admită înmatricularea la Facultatea de Litere”, după cum ei înșiși relatează. Răspunsul a venit abia după trei luni, când sunt recunoscuți „prin ordin regesc” bacalaureați în arte, titlu ce se oferea absolvenților de studii secundare, în urma unui „curs preparatoriu” și care permitea înmatricularea la Universitate⁶³.

Pierre Moulinier sublinia diferențele mari de pregătire între studioșii străini și cei francezi mai ales în ceea ce privește bacalaureatul în litere, care

---

făcuseră în Franța (Pierre Moulinier, *op. cit.*, p. 139).

⁵⁹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, f. 84.

⁶⁰ Scrisoarea din 4 decembrie 1859 (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, f. 71).

⁶¹ Scrisoarea din 6 decembrie 1859 (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, f. 76).

⁶² SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860 f. 160.

⁶³ Potrivit celor doi, „cursul universitar” dura cinci ani: doi ani pentru gradul de bacalaureat în litere, doi pentru licență și unul pentru doctorat (ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 5).

presupunea cunoștințe temeinice de latină și greacă veche⁶⁴. Ne întrebăm dacă aceste diferențe erau, în practică, cu adevărat semnificative în cazul românilor, dat fiind pe de o parte locul tradițional pe care îl aveau cele două obiecte în curricula școlilor din Principate și, pe de alta, notele bune obținute de elevii români în prima jumătate a secolului XIX la examene și concursuri, în special la elină.

Etapale instrucției în străinătate a viitorilor profesori de la Universitatea ieșeană sunt foarte greu de sistematizat într-un studiu precum cel de față. Atâtea sorți individuale, atâtea domenii și atâtea instituții implicate, din zone cu tradiții și norme diverse fac imposibilă o abordare sintetică, dar totodată cuprinzătoare. Ne limităm, așadar, la unele exemple, frânturi de destine, care pot fi considerate modele formative la jumătatea secolului XIX.

Deși ajuns la Paris din toamna lui 1855, V. A. Urechia a întârziat să se înmatriculeze la facultate. Pierduse mult timp cu pregătirea bacalaureului, chiar dacă în paralel audia selectiv și cursurile de la Sorbona. În ianuarie 1856 îi explica lui G. Sion motivele pentru care nu și-a trecut rapid bacalaureatul și nu s-a înscris în anul sosirii la „cursurile de litere de la Sorbona”, amintind de „ocupațiunile și anevoințele” din studiul său și de „lacunele” pe care le acumulase în țară „din cauza neregulei Academiei noastre” (referire la caracterul incomplet, formal și informal, al cursurilor gimnaziale de la Academia Mihăileană). Împrejurările îl forțau ca „odată cu prepararea la licență să îndeplinesc acele lacune”; dorea să urmeze ca auditor cursurile de la facultate și să devină bacalaureat până în aprilie, pentru a-și trece „măcar licența” în răstimpul de doi ani în care primea subvenția de societatea fondată de Anastasie Fătu⁶⁵.

Se pregătea cu un „repetitor”, dr. Emile Acolas, la a cărui nuntă și participă, în calitate de „garçon d' honneur”. Trece apoi cu succes examenul de bacalaureat în litere la 18 august 1856, sărbătorind reușita în compania colegilor români și francezi. La proba scrisă, bunăoară, avusese de tradus 100 de versuri din latină și de redactat un eseu pe tema contrastelor, ambele fiind considerate, își amintea fostul studios, foarte bune⁶⁶.

După aceea îl aflăm înmatriculat la Sorbona, audiind profesori precum Saint-Marc Girardin, de la care va primi îndemnul de a scrie un studiu despre poezia română sau Charles Levéque, autorul unor „cursuri foarte frumoase” de filosofie; mergea și la prelegerile lui Hase, bibliotecar al Bibliotecii Imperiale și, după opinia tânărului român, cel mai învățat profesor de la Sorbona, deși acestea

⁶⁴ Pierre Moulinier, *op. cit.*, p. 131.

⁶⁵ Ștefan Meteș, *op. cit.*, pp. 269-274

⁶⁶ Niculina Vârgolici, *op. cit.*, p. 18

(prelegerile) erau greu de urmărit (motiv pentru care profesorul se bucura de prezența a numai doi studenți, între care unul era V. A. Urechia)⁶⁷.

Vistian Goia nota, pe baza cercetării arhivei păstrate la Biblioteca Academiei, că în două rânduri, în toamna lui 1856 și în iarna lui 1857, „Basile Alexandresco e înmatriculat la Faculté des lettres de Paris”⁶⁸. Se referea probabil la două înscripțiuni, ceea ce ne permite să speculăm că foarte posibil, V. A. Urechia nu a mai avut timpul fizic să obțină restul de înscripțiuni necesare pentru acceptarea sa la licență, până la data părăsirii Parisului. Căsătoria sa cu o tânără hispanică cu vază și avere, Francoise Joséphiné Dominique Plano, fiica medicului Plano de la curtea regală a Spaniei⁶⁹ l-a făcut, probabil, să nu-și mai susțină licența. Pleacă cu soția, în august 1857, spre Madrid, unde va cerceta arhivele, va audia unele cursuri de la Universitate, se va informa asupra stării educației și, mai important pentru activitatea sa ulterioară, va lua contact cu instituțiile culturale madrilen⁷⁰.

Frânturi despre examenul de licență în litere la Paris aflăm de la Titu Maiorescu, care i-a călcat pe urme viitorului său amic (și apoi inamic), V. A. Urechia. Inițial, Maiorescu s-a concentrat pe științele juridice, dar atacul publicistic asupra părintelui său, la care ne-am referit în rândurile de mai sus, l-a convins să obțină mai întâi licența în litere, decizie care îl „umplea de bucurie”, după cum declara într-o scrisoare din iulie 1860 către Wilhelm Kremnitz. Cu această ocazie descria și unul din examenele necesare acestui grad. Proba scrisă se întindea pe patru zile, candidatul având de redactat o compunere în latina clasică pe un subiect dat, una în limba franceză pe o temă de estetică, de versificat în latină și de efectuat o traducere „de o pagină” în limba greacă; urma apoi examenul oral⁷¹.

Pe N. Culianu, plecat din Iași la 1855 în grupul de studioși cu destinația Paris, alături de Gh. Mârzescu și Gr. Melidon, îl aflăm mai întâi (1856 și 1857),

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Vistian Goia, *op. cit.*, p. 23-24.

⁶⁹ Dar la sosirea în țară se pretinde „licențiat” și acesta este titlul său în documentele oficiale, atât înainte, cât și după ocuparea postului de director general în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, la 1859. El însuși nu scrie nicăieri de trecerea licenței, ci de părăsirea Parisului „cu oarecare succese școlare” pentru a se îndrepta spre Madrid. Cei care s-au ocupat de acest personaj nu au aflat vreo urmă a licenței sale în arhivele din țară, dar nu s-au cercetat totuși fondurile sorboneze, greu accesibile. Credem că un argument (conjunctural, e drept) în favoarea ideii că și-ar fi trecut totuși licența, ar fi prezența ștampilei „Biblioteca licențiatului V. Alexandresco” ce se găsește pe unele cărți precum cea a lui Barrantes, procurate în timpul primei vizite în Spania (1857-1858) (Vezi, Paul Păltănea, „V. A. Urechia. Interférences avec le monde espagnol”, *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXI, 1992, no. 1-2, p. 147).

⁷⁰ Cf. Vistian Goia, *op. cit.*, p. 27.

⁷¹ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 13-14.

ca elev la Liceul St. Louis, unde urma, după spusele sale, un curs de matematici speciale pregătit pentru Școala Politehnică. Nefinalizându-și studiile la vreme, dar fiind pe drumul cel bun, solicita, în vara lui 1860, o prelungire a bursei „cu timpul ce l-ați acordat și colegilor ai mei” și reușea să treacă licența în științe matematice la 19 noiembrie 1860⁷². Ceea ce s-a petrecut în lunile următoare devenea însă mai interesant, din perspectiva istoriei prezenței românești în una din instituțiile educative cele mai exclusiviste din lume, anume École Normale Supérieure. La 28 noiembrie 1860, Culianu solicita guvernului moldovean „a strălui unde se cuvine pentru a-mi căpăta fără întârziere autorizațiunea Ministerului Instrucțiunii Publice de acolo [din Franța, n. n.], de a urma cursurile de științe matematice și fizice ce se dau la Școala Normală Superioară și care sunt ascultate numai de elevii statului, destinați la învățământul public”⁷³. După ce îl felicitau pe licențiat pentru „zelul” dovedit, autoritățile române se implicau în „mijlocirea” cerută, iar Culianu repeta cererea într-o altă scrisoare, de la 27 iulie 1861, de data aceasta precizând că intenționează a fi doar „auditor” la școala amintită⁷⁴. Dar renunța la idee peste câteva zile, la începutul lunii august, sugerând să se oprească și eforturile oficiale de intermediere, pe motiv că „în memoria acestei școli nu există exemplu de admiterea a unui străin”; temându-se de un refuz din partea francezilor, se orientase deja spre Școala de Geniu și Aplicație de la Metz, la fel ca alți colegi ai săi și cerea sprijin pentru admiterea sa. Fără noroc însă, deoarece în toamna aceluiași an, mergând să verifice situația la Ministerul Francez de Externe, i se comunica refuzul din partea Ministerului Instrucțiunii pe motivul, inexact de altfel, că instituția „e destinată numai pentru elevii francezi”. Studiosului român nu-i mai rămânea decât să încerce în altă parte și așa s-a oprit, de data aceasta cu folos, asupra Observatorului Imperial din Paris, după cum spunea el, „singurul care-mi prezintă cele mai multe avantaje [...] și nu face deosebire între francezi și străini”⁷⁵.

⁷² SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 75 și 226. La f. 277 se află și o copie după licența sa, una din puținele diplome păstrate în arhivele noastre.

⁷³ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 258.

⁷⁴ Tentativa lui N. Culianu din 1860-1861 este amintită într-o notă de subsol de Florea Ioncioaia în investigația sa asupra stagiului normalian al primilor elevi români acceptați: „Le grain et l'allégeance. Universitari ieșeni la École Normale Supérieure din Paris”, în *Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Istorie, tom LII-LIII, 2006-2007, p. 236, n. 3. Autorul citează drept sursă o scrisoare din 10 aprilie 1880 a lui Foustel de Coulange, în care reputatul istoric francez considera că M. Nizard, directorul Școlii, „probabil” de comun acord cu M. Pasteur, directorul științific, au dat aviz nefavorabil solicitării guvernului moldovean la 2 mai 1861, invocând lipsa precedentului.

⁷⁵ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, ff. 280, 276, 296. În mediul ieșean era cunoscut episodul petrecut la Observator, în timpul serviciului lui N. Culianu, când împărăteasa Eugenia vizitase incognito așezământul. Românul, nerecunoscând-o, i-a făcut obișnuitul ghidaj și i

Cu excepția lui N. Ionescu și probabil a lui V. A. Urechia, toți viitorii profesori ai Universității din Iași s-au întors din stagiile efectuate în deceniile șase și șapte la universități străine cu diplome de licență sau de doctorat. Nu era vorba, însă, de destine sau de voințe cu totul deosebite (privind prin prisma diplomelor căpătate), ci, așa cum am amintit deja, de o banală condiție pusă bursierilor, mai cu seamă după jumătatea deceniului șase. Pentru obținerea titlurilor academice, ei trebuiau să se înscrie la instituția în cauză ca studenți ordinari și să dea examenele cuvenite, restul venind de la sine. Și totuși, chiar în această logică, unii dintre ei se fac remarcați în noile medii pentru abilitățile speciale și silința dovedită la studiu în condiții dificile și concurând cu studenții nativi⁷⁶.

Se pare că „succesele școlare” obținute de V. A. Urechia la Paris se repetau în cazul nepotului său, trimis la Torino pentru studiul științelor juridice; într-o scrisoare expediată în 1861 de profesorul Ruscalla lui Cuciureanu, ministrul moldovean al Instrucțiunii, aflăm că tânărul [G.] Alexandrescu-Urechia „études avec une attention exemplaire et il réussira à faire de l'honneur à sa patrie”⁷⁷.

Deși nu s-ar spune, cântărindu-i prestația ulterioară de dascăl, Andrei Vizanti intra la rândul său în atenția „supraveghetorilor” instrucțiunii în anul 1867, când obținea premiul I la concursul de literatură elenă la Universitatea din Madrid; secretarul Universității, Victoriano Marino, i-ar fi adresat o invitație la deschiderea anului școlar (1 octombrie) pentru a-și primi „diploma și medalia premiului ce ați obținut prin concursul de la finele anului școlar expirat”. Diriguitorii Ministerului Instrucțiunii de la București găsiseră potrivit a da publicității aceste amănunte pentru a-l omagia pe tânărul promițător pentru

---

s-a adresat mereu cu „Madame”, fără a afla cine este decât după plecarea acesteia (Rudolf Suțu, *Iași de odinioară*, vol. II, Iași, Viața Românească, 1928, p. 273).

⁷⁶ Această concurență era cu adevărat redutabilă. Pe lângă variatele greutăți materiale, studenții români trebuiau să se distingă într-un mediu și o limbă străină, în fața colegilor formați într-un spirit al rigorii și într-un sistem de instrucție mai eficient decât cel românesc. Mai ales acolo unde dotările și practica specializată aveau un rol fundamental, succesele întârzie să apară, ori sunt cu adevărat rare. Spre exemplu, trei tineri moldoveni, Gr. Melidon, N. Chineș și Al. Peiu căpătaseră, în septembrie 1859 „printr-o favoare extraordinară”, aprobarea Ministerului Francez de Război de a urma la Școala de Geniu și Aplicație de la Metz. Cu toate acestea, își amână intrarea pentru anul următor, invocând faptul că la momentul respectiv nu se puteau compara cu elevii francezi din pricina „condițiilor cu mult inferioare în care ca străini am fost nevoiți a urma cursurile Școlii Politehnice” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 204).

⁷⁷ Vezi Al. Marcu, „Mentorul studenților moldoveni de la Torino (1860-1861)”, în vol. *În memoria lui Vasile Pârvan*, București, 1934, p. 181-182. Faptul că italianistul îl confunda pe George Alexandrescu-Urechia cu unchiul său V. A. Urechia, căruia îi atribuia astfel studii în Franța, Spania și Italia, e o dovadă în plus asupra fragilității informațiilor noastre de până acum cu privire la formarea personalităților academice.

„succesele depline” obținute ca stipendist al statului român la Madrid și pentru ca alți juni să-i urmeze exemplul⁷⁸. De altfel, spre sfârșitul stagiului spaniol, Vizanti era primit în Academia Matrinese (în 25 aprilie 1868), la recomandarea lui Juna de Unna, la numai două luni după ce însuși V. A. Urechia fusese acceptat ca membru al elitistului conclave, fapt ce nu poate fi judecat drept o simplă coincidență⁷⁹.

Un bun exemplu de reușită l-a adus Gr. Cobălcescu, care fusese trimis în străinătate cu un stipendiu special, pentru a se perfecționa în științele naturale. Sosit la Paris, pe 2 noiembrie 1859, și aflat încă în așteptarea echivalenței bacalaureatului la finalul anului, el reușea să anunțe peste doar doi ani, cu mândrie nedisimulată, faptul că la 27 noiembrie 1861 fusese proclamat licențiat al Facultății de Științe. Vasile Alecsandri, agentul român de la Paris, la curent cu „succesul ce au avut la Sorbona” profesorul de la Academia Mihăileană, îl prezenta pe acesta guvernului de la Iași (la 1 decembrie 1861) drept un student meritoriu, ce „a profitat așa de bine de timpul ce au petrecut la Paris” și care, cu siguranță, merită încurajat și sprijinit pe viitor „pentru sânguința ce a pus în studiile sale”⁸⁰.

Nu ne vom referi aici la stagiul parizian al studioșilor C. Climescu și Șt. Vîrgolici, cei dintâi români primiți la École Normale Supérieure și care au lăsat (mai ales primul) o foarte bună impresie în cercul select al normaliştilor, chestiunea fiind proaspăt și temeinic anchetată în literatura de specialitate⁸¹.

---

⁷⁸ *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1867, p. 13. Și la p. 43 se face din nou referire la medalia de aur obținută de Andrei Vizanti, „fost școlar al Liceului din Iași” la un concurs literar din Madrid.

⁷⁹ După ce organizatorii ședinței îl prezentaseră în termeni, firește, elogioși („Dl. Vizanti este destul de cunoscut și stimat de toți câți în Madrid ne dedicăm [...] la cultivarea științelor și a literelor”), acesta ținea să sublinieze, în cuvântul său, că are de îndeplinit o dublă misiune: să-și termine cu succes studiile la Madrid și să îi facă pe spanioli cunoscuți „consângenilor lor de la Dunăre”, operă deja începută de un „ilustru compatriot”, aluzie la profesorul și protectorul său, V. A. Urechia (Vezi, *Discursul d-lui A. Vizanti, licențiat în filosofie și litere la inaugurarea cursului său de literatură română de la Facultatea de Litere din Iasi*, Iași, Goldner, 1869, p. 57).

⁸⁰ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, f. 103, respectiv 102. Vezi și diploma de licență a lui Gr. Cobălcescu, în copie la f. 126-127.

⁸¹ Florea Ioncioaia, *op. cit.* Ne permitem să îndreptăm un singur amănunt. La 1867, Șt. Vîrgolici studia deja de ceva vreme la Paris, iar nu în Spania (vezi p. 237, n. 3). De asemenea, un eventual concurs pentru selectarea celor doi (asupra căruia însuși autorul are rezerve, bine întemeiate) nu era necesar, căci bursierii trecuseră prin această etapă în țară, înaintea desemnării lor ca stipendiști; guvernul avea libertatea de a decide, în cazul în care considera lucrul „în interesul instrucțiuni”, schimbarea instituției de învățământ și chiar a orașului de destinație, în interiorul ciclului bursier. Asemenea treceri de la o școală la alta sunt frecvente, mai ales la cererea studioșilor care doresc să capete abilități și competențe variate, la sfârșitul unei etape (de regulă după licență).

În ciuda accepțiunii cvasipozitive a sintagmei „studii în străinătate”, nu toate școlile erau pe placul tinerilor români. Există o scară valorică și aici, iar din coada listei, nu întâmplător mai puțin frecventate, centre precum Constantinopol, Atena, Madrid, și într-o oarecare măsură chiar Torino (pentru umanioare), provocau uneori studioșilor reacții de rezervă sau de respingere.

Din relatările conducerii Seminarului Teologic din Iași, aflăm că ierodiaconul Ghenadie, fost stipendist la școala teologică de la Halchi (Constantinopol) la mijlocul deceniului VI, dorea să își continue studiile și să obțină doctoratul în teologie, așa că s-a deplasat „cu propriile sale mijloace” la Academia din Kiev⁸². Și ieromonahul Filaret Dimitriu, din grupul de studioși ajunși în toamna lui 1856 la Universitatea din Atena pentru a studia literele și filosofia, ar fi vrut să-și continue învățătura teologică în capitala Greciei, însă „convîngându-se că la Atena nu poate a se perfecționa [...] fiindcă această facultate acolo nici nu este completată” s-a decis să se îndrepte tot către Academia Teologică din Kiev „spre a-și face doctoratul”⁸³.

Cu siguranță, Universitatea din Atena nu era – nici măcar în domeniul studiilor teologice – tocmai mediul dorit de tinerii români pentru a obține lumina învățăturii, din varii motive, care depășesc problema calității instrucției. Câțiva ani mai târziu, în 1865, un alt studios tomnatec, Filotei Romanescu, abia ajuns în capitala elenă cu o bursă pentru teologie, își părăsea la scurtă vreme postul pentru a se muta la Paris. Își explica acțiunea prin aceea că centrul spre care fusese îndrumat de Minister nu beneficia nici de profesori suficienți și bine pregătiți, nici de dotările necesare, în vreme ce la Paris s-ar găsi o facultate „incomparabilă cu Școala Atenei”⁸⁴.

Și Ioan Morțun, abia sosit la Torino, adresa Ministerului solicitarea de a fi transferat la Paris, motivând că în capitala Piemontului „cursul de litere” era incomplet și presupunea fix patru ani de studii (întocmai „ca la colegiu”), la care se adauga un an pentru asimilarea limbii și altul pentru doctorat; un total așadar de șase ani, timp suficient absolvirii a două specialități într-un alt centru⁸⁵.

Nici tinerii Vârgolici și Vizanti nu erau satisfăcuți de Universitatea din Madrid, unde, susțineau ei, obținerea diverselor grade academice se făcea după reguli stricte și la intervale ce nu puteau fi scurtate; timpul necesar, bunăoară,

---

⁸² SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 7/1856, f. 126.

⁸³ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 25.

⁸⁴ ANIC București, fond MCIP, dosar 230/1865, f. 81 și 99.

⁸⁵ După ce verificaseră programa de studii a universității torineze, autoritățile îi dădeau la final de decembrie 1860 permisiunea de a părăsi orașul pentru a merge la Paris. Interesant că studiosul amânase momentul pentru anul școlar următor, schimbarea explicând întârzierea prin aceea „că n-am avut nicio para” (SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860 f. 113 și 177).

pentru trecerea doctoratului – cinci ani – depășea durata bursei, care era de doar patru (unul pentru limbă, alți trei pentru diplomă). Așadar, invocând „chestiunea timpului”, descrișă drept „un obstacol pe care în orice mod nu-l putem învinge” și faptul că Universitatea resimte „într-un mod foarte directu, influența, nu prea salutară a politicii actuale”, cei doi solicitau imperativ în aprilie 1865 încetarea stagiului madrilen și „strămutarea în Paris”⁸⁶. Autoritățile române le aprobau cererea în luna mai, dar unul dintre ei, Andrei Vizanti, renunța din proprie inițiativă la demers în iunie 1865, deoarece, nota el, se pregătise temeinic pentru examene și, răspunsul de la București întârziind, plătiese inclusiv inscripțiunile⁸⁷.

Cum era de așteptat, mai toți cei nemulțumiți de școlile înalte din Atena, Madrid, Torino etc. iau drept punct de reper Parisul, centru universitar, monden totodată, unanim recunoscut și garantat de experiențele numeroaselor serii de tineri români dornici de învățătură în secolul XIX, ajunși acolo pentru studii în diversele specialități ale vremii. În fond, rejecția altor centre în afara celor franceze sau germane, deja tradiționale, poate fi văzută și ca o mișcare inertă, un refuz de schimbare a traseelor de obținere, prin carte și cunoaștere, a prestigiului social, căi și destinații ce își dovediseră pe deplin eficiența în trecutul apropiat.

Se știe că o bună parte dintre profesorii „literați” sau juriști ai Universității din Iași au început să publice în vremea stagiilor externe, fiecare după priorități, în registrul beletristic, al politicii naționale sau chiar al literaturii de specialitate. Mulți se implică activ în propaganda prounionistă, aducând servicii concrete cauzei românești.

În primul an al șederii sale în capitala Franței, N. Ionescu fusese invitat de Alecu Hurmuzaki să publice în foaia *Bucovina*, un articol asupra genezei spiritului național în Europa vremii, dar ezita, crezându-se încă nepregătit pentru o revistă unde colaboraseră, cum îi scria el unui fidel prieten, „cei mai iscusiți scriitori ai patriei mele”. În fond, era o manieră elegantă de a câștiga timp, după cum apare evident câteva rânduri mai jos: „eu am nevoie de a rumega la idei și apoi voi da și eu tributul meu pe altarul muzelor naționale”⁸⁸. Va recupera repede însă handicapul și va deveni unul dintre cei mai activi publiciști ai epocii.

La rândul său, V. A. Urechia devenise pasionat de politică și de jurnalistică, uneori în detrimentul învățăturii⁸⁹. Interesant este că la începutul stagiului, G. Sion îi sugerase să se ocupe în studiul său, pe lângă litere, și de „cele politice”, dar răspunsul diplomat al studentului lăsa a se înțelege că timpul la Paris nu

⁸⁶ ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 5-6.

⁸⁷ ANIC București, fond MCIP, dosar 226/1865, f. 253.

⁸⁸ Scrisoarea către G. Sion din 12 ianuarie 1849 (Cf. Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 76).

⁸⁹ Începuse să publice încă din țară (poezii, anecdote, scurte articole), în vremea studiilor la Academia Mihăileană, în principal sub influența lui M. Kogălniceanu și V. Alecsandri.

poate curge și pentru una și pentru cealaltă⁹⁰. A făcut până la urmă concesii majore dezbaterei politice, arătându-se extrem de activ și perseverent, în ciuda vârstei fragede⁹¹.

Chiar autoritățile din țară constată utilitatea prezenței bursierilor în centrele occidentale pentru construirea unei imagini convenabile, așa încât le sugerează sau chiar le dau misiunea (ca în cazul lui V. A. Urechia⁹²) de a fi activi în publicistica țării de destinație. Astfel, stipendiștii de la Torino primesc un abonament gratuit la *Tribuna Română*, foia lui N. Ionescu, de unde li se sugera să extragă articole, să le traducă și să le publice în ziarele italiene⁹³, ceea ce reprezintă, în fond, o dovadă a importanței strategice la nivel ideologic, dar și politic a deschiderii oficiale a noii destinații italiene.

În general, grupul de la Torino este foarte activ în această privință, cu deosebire Romulus Scriban și George Alexandrescu-Urechia, colaborând strâns cu Giovenale Vegezzi-Ruscalla în promovarea imaginii românilor și în încercările de apropiere culturală și politică. Primul a fost ales de colegi să citească în întâmpinarea generalului Garibaldi la 17 martie 1862, un salut în numele compatrioților săi⁹⁴. Tot el a devenit secretarul asociației *Società Internazionale Neolatina* înființată la Torino în 1864, menită a întări raporturile dintre națiunile neolatine (francezi, italieni, spanioli, portughezi, români)⁹⁵. Nu

⁹⁰ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 269-274.

⁹¹ La Paris colaborase la unele cotidiane prounioniste precum *Le Constitutionne*, *Gazette de France*, *La Patrie* sau *Le Siècle* pentru ca în primăvara 1857 să fondeze *Opiniunea*, o revistă de propagandă unionistă, dar cu o apariție efemeră, de doar opt numere (Vezi, Letiția Buruiană, Zamfir Ilie, „Contribuția lui V. A. Urechia la dezvoltarea presei românești”, *Buletinul Fundației Urechia*, nr. 10/2009, p. 17-26). În *Opiniunea*, V. A. Urechia își prezenta și crezul său gazetăresc, care avea în centru ideea că jurnalismul poate și trebuie să fie un mijloc eficient în lupta politică pentru unificarea Principatelor și obținerea neatârării. În plan secund, dar nu lipsit de importanță, considera el, ziarele și revistele erau menite a răspunde trebuinței de educație și, de ce nu, de loassir, cu condiția însă a unui limbaj și a unei tonalități moderate.

⁹² Potrivit lui Alexandru George, el primise din partea domnitorului Grigore Ghica misiunea secretă de a strecura în presa franceză articole favorabile Principatelor (Vezi, V. A. Urechia, *Scrieri literare. Restitutio*, ediție, prefață, note de Alexandru George, București, Minerva, 1976, p. XI, *apud* Niculina Vârgolici, *op. cit.*, p. 18).

⁹³ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 118/1860, f. 115.

⁹⁴ După ce debutase în țară la 1860 cu o broșură de poezii, odată cu plecarea la Torino, tema italiană devine predilectă. În 1861 îi apărea o poezie dedicată omului politic italian Cavour, care a jucat un rol important în destinul tinerilor români din Peninsula („Geniului lui Cavour”, în *Ateneul Român*, 1861, p. 69 și urm.), iar în presa italiană publica un articol („La monarchia italiana”, 1863) în care milita, între altele, pentru emigrarea italienilor în Principate, idee la care ajunsese probabil în urma discuțiilor cu Ruscalla, căci o întâlnim și la profesor.

⁹⁵ Societatea era condusă de Filippo Cordova, iar Vegezzi-Ruscalla era unul dintre vicepreședinți, cu un rol major în apariția organismului, în vreme ce secretar fusese ales Romulus Scriban. La ședințe participau și românii, iar reformele lui Cuza au fost, de mai multe ori, subiecte

știm, cel puțin până la această dată, care a fost rolul bursierilor noștri într-o altă asemenea construcție, *Societatea Italo-Română*, fondată la 1862 de Marc Antonio Canini, fostul director al Colegiului italian de la București și expulzat din Principate în urma unor complicații diplomatice⁹⁶.

Studiile începute la Spania l-au marcat atât pe Vizanti, cât și pe Vârgolici și le-au oferit excelente motivații de exerciții publicistice. Interesant este că cel din urmă, deși a poposit la Madrid doar câteva luni, a publicat constant articole, uneori primite critic chiar de apropiați, privitoare la literatura spaniolă, în revista *Junimii (Convorbiri literare)*⁹⁷; tot el trimitea de la Paris texte pentru foaia oficială a Ministerului (*Buletinul Instrucțiunii Publice*)⁹⁸.

La rândul-i, A. Vizanti trimite de la Madrid, probabil la sugestia profesorului său V. A. Urechia, câteva corespondențe pentru *Buletinul Instrucțiunii Publice* în care descrie sistemul instrucțiunii publice spaniole, prezintă pregătirile pentru Expoziția Universală de la Paris din 1867, sau oferă

de discuție. Cu aceste ocazii, Gh. Săvescu cerea organizarea de cursuri publice menite a argumenta asemănările lingvistice din blocul neolatin, Scriban susținea necesitatea semnării unui tratat comercial italo-român, iar Vegezzi-Ruscalla propunea încurajarea emigrației masive a italienilor spre România și nu spre Americi. Comitetul era însă dizolvat la 1865, odată cu mutarea capitalei la Florența (Cf. Claudio Isopescu, *La Società Internazionale Neolatina di Torino (1864) e i romeni, extras din Atti del Congresso Nazionale di Storia del Risorgimento Italiano di Venezia, septembrie 1936- XIV*, Bologna, Coop. Tipografica Azzoguide, 1939, apud Nicoleta Silvia Ioana, *Claudio Isopescu (1894-1956). Monografie*, teză de doctorat, p. 178-180).

⁹⁶ Între scopurile acestei asociații ne-a atras atenția cel privitor la înființarea în Italia a unui colegiu dedicat tinerilor români, cu numeroase burse pentru aceștia. Nici societatea, nici rolul lui Canini nu sunt încă suficient cercetate. Cert este că el i-a însoțit în 1862 pe studiosii români la întâlnirea cu Garibaldi, amintită mai sus. Inițiativa lui Canini a beneficiat de o oarecare atenție în Principate, fiind reflectată în ziare precum *Reforma* sau *Românul (Ibidem)*, p. 178-179).

⁹⁷ „Miguel Cervantes autorul lui Don Quijote”, în *Convorbiri literare*, II, 1868, nr. 18, p. 292-296, nr. 20, p. 324-329; „Studii asupra literaturii spaniole”, în *Convorbiri literare*, III, 1869, nr. 4, p. 65-69, nr. 5, p. 83-86, nr. 6, p. 90-100; „Don Pedro Calderon de la Barca. Urmarea artei dramatice”, în *Convorbiri literare*, III, 1869, nr. 19, p. 325-332; nr. 20, p. 347-355; 1870, nr. 21, p. 375-380; nr. 22, p. 389-398. Câștigase destulă experiență și nu ezita a-și formula propriile opinii, chiar atunci când nu puteau fi pe placul conlocutorilor. Într-o scrisoare către Iacob Negruzzi din martie 1869, se arăta iritat de noua producție a lui Titu Maiorescu care anula în corpore producția literară autohtonă și ținea să sublinieze că punctul său de vedere nu este rezultatul unor iluzii ale tinereții, ci „opiniuni fondate, ce nu cred că le voi schimba vreodată” (Vezi, *Scrisori vechi de studenți*, scrisoarea 11, p. LXII).

⁹⁸ După ce publicase un text despre Școala Normală de la Cluny (*Buletinul Instrucțiunii Publice*, p. 642 și urm.), în toamna lui 1867 îi apărea un expozeu intitulat „Învățământul secundar pentru fete”, în care milita pentru dreptul sexului feminin la educație secundară, mai ales că, nota el, măsura luată de ministrul Dury în Franța (privind admiterea fetelor în această treaptă) „s-ar putea lesne aplica și la noi”. În mod concret, propunea ca inițial măcar liceele din București și Iași să creeze asemenea clase, ca o reparațiune morală adresată femeilor atât de neîndreptățite (*Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1865-1867, p. 42-43).

informații utile asupra organizării Muzeului și a Bibliotecii Naționale din Madrid⁹⁹. Sub aceeași influență a lui V. A. Urechia, care păstrase conexiuni în societatea madrilenă, Vizanti publică în gazeta *Ensenanza* din Madrid, articole ce privesc istoria românilor, precum acel „Estudios criticos sobre los origines de los rumanos”, pentru care bursierul primea mulțumiri oficiale în *Buletinul Instrucțiunii Publice*¹⁰⁰. Tot el trimitea gazetei *Românul*, în urma vizitei la Paris din august-septembrie 1867, pagini cu impresii de la Expoziția Universală din capitala franceză¹⁰¹.

Aflat la studii la Berlin, A. D. Xenopol se iniția și el în arta publicisticii, în răgazul dintre examene și expedia în țară diverse articole menite a intra în coloanele revistelor românești. Dacă studiul său „Istoriile civilizațiunii”, din 1869, era considerat obscur și de neînțeles de către Hașdeu, dar beneficia de sprijinul lui Titu Maiorescu, în schimb, peste doi ani i se refuza publicarea în *Convorbiri* a unei cercetări de bilanț („O privire retrospectivă a *Convorbirilor literare*”), probabil din motivul că însuși Maiorescu dorea să se ocupe de acest subiect¹⁰².

5. Petrecerea timpului liber

Spre deosebire de Principate, centrele culturii occidentale, cu deosebire acelea cosmopolite, precum Parisul sau Berlinul, ofereau posibilități nelimitate pentru loisir. Studentul A. Stoicescu îi relata prietenului său Costache că de fapt nu o duce „prea rău” la Paris. Fără a fi cheltuitor, și „făcând economii din toate” reușea să meargă „din când în când” la teatru sau în scurte excursii în jurul Parisului; cel mai adesea însă, relaxarea venea din plimbările lungi în oraș: „bat bulevardele cele mari de colo până dincolo, de două sau trei oare, încât, prăpădit de osteneală, mă urc pe imperiala vreunei omnibuse ce mă duce până acasă”¹⁰³.

Cei mai mulți studenți străini erau concentrați în Cartierul Latin. Când locuia la Hotel des Étrangers de pe rue Racine, V. A. Urechia petrecea în fiecare

⁹⁹ *Loc. cit.*, p. 285-287, respectiv p. 544.

¹⁰⁰ *Loc. cit.*, p. 43-44. El era lăudat „pentru modul cum știe să-i facă cunoscuți pe români fraților săi liberi” publicând asemenea materiale.

¹⁰¹ Republicate, împreună cu studiul „Expozițiunea de Belle-arte din Madrid”, în volumul *Studii critice asupra instrucțiunii publice de la Expozițiunea Universală din Paris*, Iași, Tipografia Junimea, 1869, dedicat dascălului său V. A. Urechia.

¹⁰² Cf. Eugen Lovinescu, *op. cit.*, p. 350-352.

¹⁰³ Tot el descrie și o cursă hipică în Lamarche, un orașel plăcut cale „de cizeci de minute departe de Paris, cu drum de fier”, afacere care l-ar fi costat „cu tot cu biletul la cursă, tren dus-întors, omnibusa până la gară și de la gară acasă, 5 franci” (N. Iorga, *Scrisori de studenți români la Paris*, p. 35-37).

sâmbătă în colțul străzii la Café Souffler, alături de colegii săi români (Mârzescu, Peiu ș.a.), după ce trecuse înainte pe la un mic restaurant din vecinătate unde împărțea cu ei bucata de șvaițar pe pâine de la Frédéric, „pronیا românilor”. Uneori petreceau și în apropierea Parisului, în câte o plimbare „îneacă în bere și șampanie”¹⁰⁴.

După întemeierea la 1853 a capelei române de la Paris în chiar „cartierul studenților”, din pornirea în egală măsură religioasă și patriotică a clericului Ioasafat din Muntenia și care trebuia, în viziunea fondatorului, să contribuie „la îmbunătățirea morală a tinerilor români”, părinții celor plecați la învățătură au un motiv mai puțin de neliniște, știindu-i protejați în confesiunea lor. Așezată într-un apartament de pe rue Racine 22, în apropiere de Sorbona și de școlile cele mai importante, capela primea în octombrie 1860 și recunoașterea oficială a Mitropolitului Nifon. „În fiecare duminică și sărbătoare – nota peste ani autorul unei monografii dedicate capelei române – bisericuța era plină de dame române, de studenți și de copii care cu drag se rugau la un loc, în graiul și pe înțelesul tuturor, cu gândul la cei de acasă și la viitorul țării lor”¹⁰⁵.

Și tumultul Berlinului promitea mult în direcția socializării tinerilor studioși. A. D. Xenopol era sfătuit de părintele său să exerseze la pian, să își menajeze sănătatea, să meargă des la biserică, dar să nu aibă încredere în necunoscuți¹⁰⁶; însuși istoricul declara mai târziu că se folosea „pe toate căile” de stagiul său „în un așa de mare centru cultural ca Berlinul”¹⁰⁷. Peste câteva decenii, la 1905, V. Pârvan avea să afle farmecul plimbărilor împrejurul orașului, căci, după cum scria în țară, „sunt aici așa de multe lucruri de văzut, încât niciodată nu te-ai putea plânge că nu mai ai ce vedea, respectiv învăța pentru viață”¹⁰⁸.

Deși nu este cazul să insistăm aici, tinerii se lasă uneori cuprinși de fireștile pasiuni amoroase. Transformarea fenomenului deplasărilor la studii din epoca modernă într-o saga națională a concentrat atenția asupra eforturilor scolastice, dedicate „iubirii”, însă de patrie și de știință, nemăslăvindu-și loc pentru universul

¹⁰⁴ Cf. Vistian Goia, *op. cit.*, p. 23. Sugestivă este și prezentarea realizată de G. Sion a modului în care robul țigan Dinică, ce o însoțise la Paris pe cucoana Porfiruța Pașcanu, aflând numeroși studenți români acolo, îl tocmise pe unul din ei pentru a învăța franceza și pentru a-l familiariza cu focarele de lumină și cu „minunile” locului: „muzeele, monumentele, grădinile, palaturile, bibliotecile, pinacotecile, școalele, teatrele” (G. Sion, *Suvenire contimporane*, București, Editura Academiei, 1888, p. 30).

¹⁰⁵ Veniamin Pocitan Ploșteanu, *Biserica ortodoxă română din Paris*, București, Tipografia Cărilor Bisericești, 1941, pp. 33, 41, 38.

¹⁰⁶ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 332.

¹⁰⁷ Cf. A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în *op. cit.*, p. 381.

¹⁰⁸ Vasile Pârvan, *Correspondență și acte*, ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura Minerva, 1973, pp. 19-20.

intim. În fond, mediul era unul prielnic experimentelor de natură sentimentală, iar absența sau minimalizarea consecințelor dezinhiba chiar și pe cei mai retrași. Multe date nu sunt cunoscute despre trăirile bursierilor români (cu câteva excepții notabile precum Titu Maiorescu sau V. A. Urechia, unde avem chiar o supraexpunere), deși subiectul ar merita o cercetare specială, date fiind numele implicate. Pe de o parte, poziția după revenirea în țară, orizontul de așteptare cu privire la moralitatea lor, îi făcea pe foștii studenți ca la maturitate să ezite a-și prezenta în eventualele memorii sau amintiri (și ele destul de rare) asemenea amănunte picante; în aceste condiții, sursa cea mai productivă, dar și mai dificil de acoperit, rămâne schimbul epistolar cu cei apropiați.

Orizontul de așteptare la revenirea în patrie; ocuparea unei catedre

În marea lor majoritate, stipendiștii din străinătate se gândesc, încă din timpul studiilor, la viitoarea carieră și întocmesc planuri în consecință, se pregătesc logistic și tatonează terenul pentru obținerea unei poziții avantajoase în ansamblul educativ. De altfel, după cum am notat mai sus, de cele mai multe ori ei sunt trimiși tocmai în ideea ca la întoarcere să fie „folosiți” în interiorul sistemului public de instrucție.

Pregătindu-se asiduu pentru slujba de dascăl ce îl aștepta la întoarcerea în țară, N. Ionescu i se plângea în iunie 1851 lui G. Sion că îi va fi greu, în absența banilor, să revină la timp acasă „cu o bibliotecuță formată pe treaba profesoriei”¹⁰⁹. După alte câteva luni, în aprilie 1852, îl ruga pe acesta ca până la ocuparea unei catedre, în cazul întoarcerii sale la începutul verii, să-i caute o slujbă de revizor școlar la școlile ținutale¹¹⁰. Își propunea să ajungă „la porțile țării” la final de lună mai cu multe cărți „de care o să am trebuință la școală” în cazul în care ar căpăta catedra de filosofie sau cea de istoria patriei; luna iunie dorea să o petreacă cu Sion „prin cireșii de la via ta”, apoi să întreprindă un periplu prin „iubita țară care atât înfrumusețează icoana tuturor cugetărilor mele”¹¹¹.

---

¹⁰⁹ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 96.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 106-108.

¹¹¹ Asupra proiectelor profesionale revenea într-o altă misivă, relatându-i lui G. Sion că „ascultând gustul meu cu totul particular, aș dori să am un curs de istorie sincritică și de istoria patriei în particular. Iar nefiind înființată o asemenea catedră, atunci ca să nu supăr pe nimeni din locu-i aș putea să am cursul de filosofie”. Dată fiind obligația ce o resimțea către statul-finanțator, se arăta gata de a accepta orice, inclusiv „clasul de abc”, pentru a demonstra recunoștința „care atâția alții o au numai pe buze” (*Ibidem*, p. 108-109, respectiv 110-111).

După studii secundare și superioare la Viena și în Germania, Titu Maiorescu obținuse, cum se știe, și o bursă din partea guvernului muntean la Paris. În 1860 se interesa deja de viitoarea sa carieră, întrebându-și părintele de starea de lucruri de la „universitatea cea nouă” și dacă ar putea fi „întrebuințat ca profesor la ea”¹¹². Același studios își argumenta cererea de echivalare a doctoratului în filosofie din Germania cu licența în litere la Paris, adresată în noiembrie 1860 ministrului francez al Instrucțiunii, Rolland, prin faptul că la întoarcere guvernul urmează a-i oferi „o catedră de filosofie la Facultatea din București”¹¹³.

Cei mai mulți se îmbătaseră o vreme de iluzia că aparțin, prin traiul de zi cu zi, prin înfățișare, prin urmarea unor tabieturi, prin aspirații și prin o educație aleasă, unei civilizații superioare. Ruptura de leagănul studenției, de spațiul care echivala, pe lângă inerentele greutăți materiale, cu libertatea deplină (personală, științifică, culturală), pe care nu o avuseseră și nici nu o vor avea în țară, nu era ușor de depășit. Unul din cei mai tenace și mai bine adaptați studioși la civilitatea și civilizația apuseană, Titu Maiorescu, îi mărturisea prietenului Rosetti, deja întors la Iași, că a depășit deja momentele de tristețe „la gândul că va trebui să ne desfășurăm activitatea într-o țară în care nu se deschide mai nici unui domeniu pentru asemenea cercetări vaste”¹¹⁴.

Gândul readaptării la condițiile rudimentare din țară, unde lucrurile funcționau după alte paradigme, într-un ritm diferit, îi măcina cu siguranță pe mai toți studioșii. Cu atât mai mari erau incertitudinile acelor care fuseseră trimiși de familie înainte de 1848, la vârste fragede, de 6-7 ani, spre a primi educația luminată a Apusului; G. Missail nota că de multe ori, neavând decât la un nivel superficial uzul limbii materne, acești juni „pierdeau și datini și moravuri românești”¹¹⁵. Indepărtarea de mediul familial și, peste ani, reintegrarea forțată în societatea locală la întoarcerea în patrie, puteau provoca defecțiuni și ruperi de ritm precum acelea amintite la 1846 în broșura sa pariziană de Scarlat Vârnav, cel care constata că noua generație aflată în străinătate „spre facerea învățăturilor și îndeplinirea educației sale” întâmpina dificultăți nu atât în asimilarea esenței civilizației apusene, cât mai ales în „reproducerea” sau transplantarea acesteia în patrie, împreună cu noianul de cunoștințe utile progresului societății. Tânărul încadrat în această tipologie se blochează în mediul românesc, sau, după cum relatează Vârnav, „stă uimit în mijlocul ei”, cauza fiind pe de o parte, plecarea prematură din Principate și, pe

¹¹² Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 15.

¹¹³ *Ibidem*, p. 68.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 34.

¹¹⁵ G. Missail, *op. cit.*, p. 280.

de alta, „stavila cea cumplită între ocupațiunile noastre de acolo și marșa lucrurilor în țară”¹¹⁶.

Chestiunea este mai puțin acută pentru stipendiștii români din perioada analizată, întâi pentru că majoritatea vine la studii la vârsta maturității, după absolvirea gimnaziului sau a cursurilor de învățături înalte de la Iași, apoi pentru că din deceniile șase și șapte, prin intermediul instrucției publice, patriotismul, la pachet cu ideologia românismului, este cultivat insistent și profund, estompând parte din temeri.

Cu tot atașamentul față de lumea funcțională și civilizată, gândul că prin posesia diplomei de licență sau de doctorat îi așteaptă o carieră de succes și avansul iminent pe scara socială, temperează temerile tinerilor și îi încarcă de optimism. Posesor al unei licențe în științele fizice, Petru Poni declara din capitala Franței că dorește să revină „cât mai curând în țară”, motiv pentru care nici nu mai aștepta de la Agentul diplomatic de la Paris banii de drum, ci pornea spre casă, urmând a face acolo decontarea ultimelor cheltuieli legate de licență, inscripțiuni și călătorie¹¹⁷. Având în portofoliu o diplomă de doctorat și două de licență, Titu Maiorescu își putea face planuri optimiste pentru viitor: „încep profesoratul, între timp țin prelegeri publice pentru femei, iar peste câteva luni îmi deschid biroul de avocat”¹¹⁸.

Cum era și firesc, la întoarcerea în mediul românesc, supus unui accelerat curs de modernizare, dar confruntat cu o insuficiență gravă a înzestrărilor, tinerii specialiști își iau în serios menirea lor de agenți ai schimbării și se îngrijesc de dotările necesare viitoarei lor profesii. Fie că vorbim de N. Ionescu, de V. A. Urechia, de Titu Maiorescu etc., cu toții își trimit din timp cărțile (care urmau a fi atent verificate de aparatul de stat în căutarea materialelor subversive) sau instrumentele voluminoase. Proaspăt revenit la Iași, Mârzescu cerea, în august 1860, de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii să-i „slobozească” cât mai grabnic „lada cu cărțile de studiu” de la Paris, de care avea mare trebuință¹¹⁹. Și Petru Poni amintea în memoriile sale pregătirile pentru întoarcere și procurarea materialelor necesare: „literatura o strânsesem la Paris, căci știam că în țară nu voi avea o bibliotecă înzestrată cu cărțile și revistele de care aveam nevoie”¹²⁰.

---

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ ANIC București, fond MCIP, dosar 227/1865, f. 73.

¹¹⁸ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 50.

¹¹⁹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 12/1855, f. 230.

¹²⁰ D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni” („Ce am voit să fac”, II), în revista *Însemnări ieșene*, an I, nr. 4, decembrie 2009, p. 60. Se pare că tot Poni trimisese de la Paris o listă de aparate și substanțe chimice pentru dotarea unui laborator de chimie la Universitatea din Iași, pentru care Ministerul aproba un buget de 2149 franci; D. Berlescu, care face precizarea, consideră că în final dotarea s-a realizat doar parțial (D. Berlescu, „Universitatea din Iași de la 1860 la 1918”, în

Studioșii mai îndrăzneți și încrezători în destinul lor de viitori profesori universitari solicită pentru capitolul dotărilor, în fond unul de care urma a beneficia instrucțiunea publică, sume suplimentare, ca în cazul lui Gr. Cobălcescu. Proaspătul licențiat în Științe la Sorbona cerea la final de 1861, în apropierea revenirii acasă, o dovadă a „patrioticei și părintești” griji a guvernului: suma de 4400 de franci (echivalentul a 370 de galbeni) pentru a-și cumpăra cărți și instrumente de lucru, căci altminteri, nota el, „nu voi întârzia de a vede istovindu-se planta și cunoștințele mele secând puțin câte puțin”¹²¹.

Este un truism acela că mai toți bursierii perioadei își găsesc, după întoarcerea în țară, catedre adecvate specializării lor, dacă nu în învățământul superior, cel puțin la colegii, gimnazii, licee sau școli speciale, unde o poziție de profesor aducea prestigiu social și o oarecare liniște financiară, mai ales că legislația permitea cumularea mai multor asemenea poziții în sistemul public și privat¹²².

Ceea ce nu însemna că dacă acești studioși plecaseră peste hotare pentru a căpăta lumină și a o transplanta în patrie din poziția de profesori de învățături înalte, erau scutiți de avatarurile căutării unui post satisfăcător; mai ales în anii de după Unire, ocuparea unei catedre universitare nu era un lucru facil, cu atât mai puțin cert, în primul rând din pricina constrângerilor bugetare și a demersurilor legale complicate pe care le presupunea înființarea noilor catedre¹²³.

Astfel, unii beneficiază de circumstanțe favorabile imediat după întoarcere (ca în cazul lui Gh. Mârzescu, angajat în 1860, la câteva luni de la revenirea acasă, sau a lui Gr. Cobălcescu, ori Andrei Vizanti), în vreme ce alții și-au ocupat catedrele universitare după o lungă perioadă de așteptare (precum Petru Poni). Pentru cei din a doua categorie, lucrurile s-au aranjat tardiv și cu dificultate, dar au reușit, chiar și așa, să devină voci extrem de sonore în sistemul ieșean (și național) de instrucție.

Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960, vol. I, București, 1960, p. 166).

¹²¹ SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 73/1859, f. 103.

¹²² De altfel nici nu cunoaștem cazuri de dascăli școliți în străinătate care să aibă o singură catedră în sistemul secundar, deși nu excludem această posibilitate. Spre exemplu, până să intre în conclavul cadrelor universitare, Petru Poni preda atât la Liceul Național și la Școala Militară, cât și la școlile private Institutul Academic și Institutul Humpel. Și la „literați” lucrurile stăteau la fel. Nimic nu îi împiedica să predea la câteva școli publice sau private chiar și după ocuparea catedrei universitare.

¹²³ Din acest punct de vedere, situația diferă oarecum de cea din deceniul anterior, când nevoia de cadre era atât de stringentă, încât tinerii nu își făceau mari probleme dacă întârziu revenirea în țară, cu atât mai mult dacă nu aduceau cu ei trofeul mult dorit, o diplomă conferită în unul din marile centre ale culturii și științei europene. Am mai spus-o, la începutul anilor 1850' finalizarea studiilor și obținerea diplomei nu reprezenta o condiție necesară.

În reconstituirea traseului academic al diferiților dascăli de la Universitatea din Iași s-a recurs, în general, la informații de arhivă (ele însele de multe ori incoherente), disparate de cele conținute de *Anuarele Universității*, de presa vremii, sau de alte lucrări de specialitate, atâtea câte există, fapt care a permis perpetuarea unor date incorecte care favorizau, la rândul lor, o perspectivă nerealistă. Anumite referințe sunt în mod cert eronate (*Anuarele* conțin numeroase asemenea cazuri), iar varietatea de date aparent opuse din documente sau bibliografie se explică și prin lipsa unui sistem de referință; ele trimit la diferite momente din evoluția profesională a universitarilor: data concursului pentru catedră, data începerii efective a activității, data numirii ca profesor suplinitor, ca profesor provizoriu sau ca profesor definitiv, de unde un întreg cortegiu de date incerte, ce trebuie, rând pe rând, verificate și supuse criticii.

Mai jos încercăm să prezentăm sistematizat datele esențiale în legătură cu revenirea în țară a majorității celor trimiși la studii în străinătate, amintiți adesea în studiul de față, precum și ocuparea catedrelor universitare¹²⁴.

Facultatea de Drept

Revenit în țară în vara lui 1860 cu o licență în drept la Paris, Gh. Mârzescu era cooptat imediat membru al Comitetului pentru Inspecția Școalelor din Moldova, poziție din care a fost inclus în planurile Universității, astfel că îl aflăm, deși nevârstnic, între primii ei profesori, predând cursul de cod civil¹²⁵.

Cu studii temeinice la Berlin și cu un doctorat în științe juridice trecut în august 1863 la Universitatea din Heidelberg, Iacob Negruzzi devenea și el, în urma unui concurs, profesor provizoriu în martie 1864, pentru ca în doar câteva luni să fie definitivat la catedra de drept comercial și dreptul ginților¹²⁶.

Venind pe o altă filieră, a studiilor medicale, Ioan Ciurea, fost bursier la Paris și doctor al Facultății de Medicină de acolo, reușea și el să obțină numirea

---

¹²⁴ Lista nu este însă exhaustivă; despre unele personaje, mai mult sau mai puțin importante pentru piața intelectuală ieșeană, nu am reușit să acumulăm informații documentare bogate, motiv pentru care nici nu am insistat asupra lor.

¹²⁵ *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 54 și SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat (mai jos: Rectorat), dosar 27/1863, f. 138.

¹²⁶ *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 54 și SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 127, 29/1864, f. 10. În tabelul profesorilor redat în Gh. Platon, „Universitatea din Iași în epoca de constituire a României moderne”, în *Istoria Universității din Iași*, redactori responsabili Gh. Platon, V. Cristian, Iași, Junimea, 1985, p. 87, apare greșit că Iacob Negruzzi poseda doctoratul în drept la Berlin. Vezi și Dumitru Amzăr, „Studenți români în străinătate. Universitatea din Berlin”, extras din *Cercetări literare*, IV, 1940, p. 228, unde, din tabelul studenților români reiese că la data părăsirii Universității din Berlin (13.06.1863), Iacob Negruzzi nu avea trecut doctoratul („promoviert”).

ca profesor provizoriu în septembrie 1864, la catedra de medicină legală și, doi ani mai târziu, ca profesor titular¹²⁷.

După o experiență torineză scurtă, dar intensă¹²⁸, în urma căreia obținea titlul de doctor în drept, Al. Gheorghiu revenea din Italia la 1864 și era imediat chemat (în primăvara aceluiași an) ca profesor provizoriu la catedra de economie politică¹²⁹. Făcea parte, alături de George Alexandrescu-Ureche și de Romulus Scriban, din grupul menționat de G. Missail ca întorcându-se de la Torino cu doctorate în drept, gata a-și servi patria potrivit pregătirii lor¹³⁰. Toți trei au avut în intenție accederea la o poziție universitară, dar numai primii doi au reușit; după respingerea sa la finele lui 1865, cel din urmă a renunțat, părăsind Iașul în favoarea Galațiului¹³¹.

În ceea ce îl privește pe George Alexandrescu-Urechia, el a fost chemat la 28 februarie 1866 să suplinească catedra de drept constituțional și administrativ ce rămăsese vacantă prin trecerea profesorului N. Mandrea la catedra de drept civil, pentru a fi numit profesor provizoriu în toamna anului următor și profesor definitiv în 1874¹³².

Situația tinerilor Alexandru și Ștefan Șendrea este singulară în istoria modernă a universității ieșene. Era pentru prima și ultima dată când doi frați obțineau catedre la aceeași facultate la scurt timp unul după celălalt. Alexandru,

¹²⁷ Gh. Platon, *op. cit.*, p. 86 și SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 126 bis. În *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 55, se dă greșit anul 1865.

¹²⁸ Gheorghiu reprezintă un caz singular de echivalare a studiilor superioare, fiind nevoit să mai treacă un singur examen, acela de drept canonic. De aceea, el se și intitula „doctor în drept la universitatea din Iași și Torino” (Cf. Gh. Platon, *op. cit.*, p. 86 și 112, n. 125).

¹²⁹ *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 54 și SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 125. În tabelul prezentat de Gh. Platon, *op. cit.*, p. 86, apare greșit ca activând din 1866.

¹³⁰ În fapt cei trei nu s-au întors împreună, primul fiind Al. Gheorghiu.

¹³¹ Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 285 nota că Romulus Scriban și-a trecut doctoratul în 1868, lucru improbabil, căci îl aflăm înscris la 1865 la concursul pentru una din catedrele de drept de la Universitatea ieșeană cu titlul de „doctor în drept” la Torino. Nu mai vorbim de activitatea sa publicistică în țară după 1865. Reputatul istoric de la Cluj a fost probabil indus în eroare de cronologia lui N. Iorga, care în articolul „Un romantic poet al unității naționale: Romulus Scriban”, în *Revista istorică*, VI, 1929, 7-9, p. 162-169, dăduse și el același an pentru întoarcerea în țară. G. Călinescu nota că Scriban și-a trecut cu bine doctoratul la 23 decembrie 1864, dar la examenul pentru catedra de procedură civilă și penală „căzu cu brio”, primind două bile albe și șapte negre (Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a revizuită și adăugită, București, Editura Minerva, 1982, p. 340). Pe larg și destul de acurat despre personaj, vezi în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 774.

¹³² *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 126 (unde se consideră eronat că în toamna lui 1867 ar fi fost numit profesor definitiv), Gh. Platon, *op. cit.*, p. 87, SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 128.

întors de la Berlin cu titlul de doctor în științe juridice¹³³, a participat în toamna lui 1865 la un concurs pentru ocuparea catedrei de procedură civilă și penală unde l-a avut contracandidat pe Romulus Scriban. Ambii au fost respinși, dar Al. Șendrea făcuse dovada unei mai bune pregătiri, așa încât i se acorda totuși, câteva luni mai târziu, în primăvara lui 1866, suplinirea amintitei catedre, în același context politico-administrativ care îl favorizase și pe George Alexandrescu-Urechia¹³⁴.

Fratele său Ștefan, după studii temeinice în spațiul francofon, revenea în țară cu un titlu de doctor în drept obținut la Paris și altul de doctor în științe administrative și politice la Universitatea din Bruxelles, ocupând prin concurs, ca profesor provizoriu, catedra de drept natural și al ginților (octombrie 1867)¹³⁵.

Facultatea de Litere

N. Ionescu este dascălul cu cele mai vechi stagii în străinătate dintre profesorii la care ne referim. Pe de altă parte, informațiile cu privire la finalizarea studiilor și la cooptarea sa în Universitate sunt disperate, incomplete, și de aici dificultatea și provizoratul cercetării. Nu reușise să obțină nicio diplomă la Paris și reprezintă, prin aceasta, un caz special pentru corpul universitar, unde atestatele formale cu privire la posesia abilităților specifice constituie o condiție indispensabilă la angajare; mai mult, însăși menirea instituției era aceea de a pregăti tinerii în diverse specializări și de a le oferi la final certificate formale de studii.

E drept că s-a și întors întempestiv în țară, în 1852, la solicitarea autorităților și a ocupat, începând cu data de 10 septembrie a aceluiași an, catedra de istorie universală la Academia Mihăileană¹³⁶. A fost unul dintre adversarii înființării Universității, temându-se că apariția noii instituții ar fi dus la ruinarea și desființarea facultăților Academiei Mihăilene, dând glas în propria gazetă,

¹³³ Înscris la facultate la 26 octombrie 1861, el obține doctoratul la 7 august 1865 (Cf. Dumitru Amzăr, *op. cit.*, p. 227).

¹³⁴ *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 55 (unde se strecoară o greșelă de tipar: 1886 în loc de 1866), Gh. Platon, *op. cit.*, p. 85, ziarul *Constituțiunea*, an I, nr. 14 din 12 noiembrie 1866, SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 147 și 149 verso.

¹³⁵ În martie 1871 obținea și confirmarea ca profesor definitiv (Cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 127, Gh. Platon, *op. cit.*, p. 87, SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 130).

¹³⁶ Odată cu organizarea ciclului superior, îl regăsim cumulând catedra de istorie universală, geografie, statistică la ciclul inferior (cu o retribuție anuală de 7400 de lei) și cea de istorie universală pentru clasele superioare, unde salariul era de 10000 de lei (Cf. Constantin I. Andreescu, „Istoricul Liceului Național din Iași (1835-1935)”, în *De la Academia Mihăileană la Liceul Național. 100 de ani 1835-1935*, Iași, Institutul de Arte Grafice Brawo, 1936, p. 141 și 144).

Tribuna română, neliniștilor sale. Lucru nu l-a împiedicat însă, cum amintea ironic M. Kogălniceanu într-unul din discursurile sale politice, să devină în cele din urmă profesor la acest așezământ, chiar în absența unui titlu academic, o excepție notabilă de la regula ce guvernează domeniul¹³⁷. Așadar, lipsa licenței nu era un secret pentru contemporanii săi¹³⁸, chiar dacă odată cu trecerea anilor faptul acesta intra, voit sau nu, în uitare. Mai mult, chiar și fără calitatea de titrat, a candidat la rectorat în februarie 1863, a ieșit victorios și a ocupat funcția vreme de câteva luni.

A primit la înființarea Universității invitația de a se alătura corpului profesoral, dar a refuzat-o. Arhivele ieșene conțin ciorna unei adrese, din nefericire nedatată¹³⁹, către N. Ionescu, în care dascălul era chemat la catedră în termeni ce denotă o certă apreciere din partea colegilor săi¹⁴⁰. De altfel, catedra ce îi fusese destinată a rămas neocupată vreme de doi ani, până la Titu Maiorescu¹⁴¹. El re apare în documentele Universității în contextul reintegrării de la începutul anului 1863 a celor destituiți la finele anului anterior. Adresa redactată de Minister la 28 ianuarie 1863 prevedea reintegrarea profesorilor destituiți (Gh. Mârzescu și G. Petrescu), rechemarea celor demisionați (O. Teodori, V. A. Urechia, Șt. Emilian, I. Strat) și numirea noilor dascăli (Titu Maiorescu și N. Ionescu)¹⁴². Spectaculos, dar numai aparent pentru o perioadă în care profesorii universitari și chiar rectorii aveau sub 30 de ani, este că la 12 februarie 1863, data la care se citea amintita adresă de la Minister, se petrecea

¹³⁷ M. Kogălniceanu, *Cestiunea Universității din Iași înaintea Senatului. Cuvinte rostite în ședințele din 1, 2 și 4 februarie 1877*, București, Imprimeria Statului, 1877, p. 6. Admitea totuși că adversarul său era unul din cei mai vechi dascăli, unul foarte valoros altminteri, din învățământul superior. La numirea lui N. Ionescu în corpul universitar, doar pentru „calitățile sale”, se referă și Marin Popescu-Spineni, *Instituții de înaltă cultură*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1932, p. 115, bazându-se exclusiv pe afirmațiile de mai sus ale lui M. Kogălniceanu.

¹³⁸ Însuși N. Ionescu scria autorităților de la Iași în aprilie 1852, cu câteva luni anterior revenirii în patrie, că se va consacra datoriei de dascăl chiar „în lipsa unor calități eminente sau a unor titluri pompoase”, ceea ce ne permite să considerăm că renunțase de pe atunci la gândul de a-și da licența la Paris (cf. SJAN Iași, fond MCIP Moldova, dosar 183/1850, f. 8).

¹³⁹ Judecând după numărul de înregistrare (11), pare a fi de la final de octombrie, început de noiembrie 1860.

¹⁴⁰ „Consiliul academic, apreciind alesele Domniei Voastre cunoștințe istorice și ... [ilizibil, probabil „contribuțiile”] făcute acestei importante științe, au hotărât în unanimitate să fiți chemat la catedra de istorie universală de lângă Facultatea Filosofică” (SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 1/1860, f. 5).

¹⁴¹ Catedra de istorie universală apare drept vacantă în lista oferită la 1862 de Georgie Radu Melidon, *Relațiune statistică de starea școalelor din Moldova. Memoriu prezentat d. Ministrului Culte și Instrucțiune Publică în 1 ianuarie 1862*, Iași, Tipografia Adolf Berman, 1862, p. 64.

¹⁴² SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 8/1860-1863, f. 21. Vezi și dosarul 22/1866, f. 11-12.

alegerea lui N. Ionescu în funcția de rector¹⁴³, scrutin anulat ulterior de Minister, invocând absența unor profesori de la votare și reluat la 18 septembrie 1863¹⁴⁴.

După studiile de la Paris, cu sau fără licență¹⁴⁵ și după periplul iberic, V. A. Urechia se întorcea în țară unde era numit, în februarie 1858, „prin concurs”, profesor de istorie la „facultatea de literatură” de la Academia Mihăileană¹⁴⁶. Din poziția de director al Ministerului Cultelor și Instrucțiunilor Publice a contribuit apoi la redactarea actelor și a programei Universității și s-a numărat între întâii ei profesori, ocupând catedra de literatură română (sub diferite denumiri, inclusiv aceea de „istoria și literatura română și universală”) din 1860 până în noiembrie 1864¹⁴⁷, când se transfera la București, fără să dorească o vreme însă a renunța la catedra de la Iași¹⁴⁸.

Cu un doctorat în filosofie la Giessen (1859) și o licență în litere și una în drept la Paris (1860, 1861), Titu Maiorescu era numit, în 16 noiembrie 1862, profesor provizoriu la catedra de istorie universală, la care a renunțat în favoarea lui N. Ionescu, primind în schimb, la 28 ianuarie 1863, catedra de filosofie pe care o abandonase Simion Bărnuțiu¹⁴⁹.

După ce la catedra de limba și literatura elină fusese adus, în 1866, I. Caragianni, licențiat în litere al Universității din Atena, se întorcea în țară cu un

¹⁴³ În *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 51, este prezentat greșit ca ocupând rectoratul în perioada 12 februarie 1862-1863. Dar câteva rânduri mai jos (p. 55) se nota că este profesor de la 23 ianuarie 1863.

¹⁴⁴ Cf. *Documente din arhivele ieșene*, vol. III, ediție de D. Ivănescu, București, Editura Minerva, 1988, p. 23.

¹⁴⁵ Dimensiunea personajului și încadrarea în tiparele naționalismului clasic drept un bun patriot (spre deosebire de N. Ionescu, care, prin opoziția sa la Unirea Principatelor și chiar la înființarea Universității din Iași, se așeza într-un con de umbră și devenea pentru mulți prototipul retrogradului), au făcut ca biografia sa să fie cercetată în repetate rânduri de exegeți; aceștia nu au găsit niciun act, direct sau indirect, care să susțină ideea trecerii licenței în Litere la Paris. De altfel, în ciuda unor „oarecare succese școlare”, la care se referă în propriile amintiri (cf. Vistian Goia, *op. cit.*, p. 26.), probabil nici nu era constrâns de către sponsori să obțină o diplomă formală, mai ales că pierdea timp prețios cu publicistica militantă și cu politica.

¹⁴⁶ Cf. Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, p. 160.

¹⁴⁷ El apare în mod eronat ca profesor la Universitatea din Iași în perioada 1862-1864 în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 335. Pentru datarea corectă, vezi, *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 55.

¹⁴⁸ Vezi, SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 29/1864, f. 5, actul din 26 septembrie 1864 cu privire la suplinirea catedrei sale de către Titu Maiorescu, unde se nota că atât timp cât „va fi absent dl. V. Alexandrescu”, în state va apare tot numele lui, cu adnotarea „suplinut de dl. Maiorescu”.

¹⁴⁹ Cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 55 și I. Găvănescul, „Istoricul Facultății de Litere și Filosofie din Iași”, în *Anuarul general al Universității din Iași tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci ani*, Iași, Tipografia Națională, 1911, p. XCIV și SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 151. Se mai vehiculează și data de 23 ianuarie 1863.

doctorat în filosofie obținut la Berlin în 1867 și N. Quintescu, care era numit în același an suplinitor la catedra de limba și literatura latină¹⁵⁰. A venit apoi în 1868, sau mai degrabă în 1869, rândul lui A. Vizanti, proaspăt licențiat în litere la Madrid, să ocupe fosta catedră a lui V. A. Urechia (Literatura și istoria românilor)¹⁵¹. În schimb, tovarășul său din capitala iberică, Șt. Vârgolici, a avut de așteptat până la mijlocul deceniului următor. El era admis ca intern și Școala Normală Superioară din Paris (pe care o părăsea în vara lui 1870, alături de C. Climescu, colegul de la Științe¹⁵²) și obținea apoi licența în litere la Sorbona după care a urmat scurte stagii la Würzburg și Berlin. Abia în 1875, pe fondul îndepărtării lui Victor Chailiol de la catedra de literatură franceză și cu sprijinul declarat al „Centralei” (Titu Maiorescu), pe atunci ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice¹⁵³, Vârgolici reușea să obțină suplinirea catedrei care se va numi mai târziu de Istoria literaturii neolatine. Odată cu Chailiol, Maiorescu l-a îndepărtat din Universitate și pe A. Vizanti, pe motivul absențelor repetate de la cursuri, iar catedra sa a fost împărțită între V. Burlă și A.D. Xenopol, dar măsura a fost anulată la foarte scurt timp de viitorul ministru¹⁵⁴.

Revenit în 1871 cu un doctorat în drept la Berlin și altul în filosofie la Giessen, A. D. Xenopol a întârziat mai mult decât alții să intre în corpul profesorilor universitari. Funcția în magistratură, de procuror de secție, apoi de prim-procuror, nu se compara însă cu perspectivele materiale și intelectuale ale unei poziții universitare, așa că, după tentativa eșuată din 1875/1876, în anul următor ajungea să-l suplinească pe N. Ionescu o jumătate de an (P. Râșcanu

¹⁵⁰ Cf. Gh. Platon, *op. cit.*, tabelul profesorilor, p. 85-89; Th. Simenschy, O. Tcaciuc, „Învățământul limbilor clasice”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860-1960*, vol. II, București, 1960, p. 286; *Dicționarul literaturii române*, p. 718. De la Dumitru Amzăr, *op. cit.*, 1940, p. 227, aflăm și data promovării doctoratului: 23 februarie 1867. Așadar, informația din *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 56, care îl amintește pe Quintescu la catedră începând cu 1866, este, la fel ca multe altele, eronată.

¹⁵¹ La Gh. Platon, *op. cit.*, p. 87 apare cu data de 1868. În *Dicționarul literaturii române*, p. 906, apare ca profesor provizoriu cu data de 4 octombrie 1869, iar V. Arvinte, în „Studiul limbii române”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași*, vol. II, p. 241, susține intrarea lui Vizanti în corpul profesoral în anul 1867/1868, datare pe care o considerăm eronată, la fel ca fanteziile Mariei Frunză, citate în introducerea noastră. Nu mai insistăm aici.

¹⁵² Cf. Florea Ioncioaia, *op. cit.*, p. 261.

¹⁵³ Asupra suportului oferit de liderul Junimii, vezi scrisoarea acestuia către Șt. Vârgolici din 7 octombrie 1875, redată în C. Săteanu, *Figuri din Junimea*, București, Editura Bucovina, 1936, p. 34-36.

¹⁵⁴ Vezi I. Găvănescu, *op. cit.*, p. C. Se pare că Titu Maiorescu intenționase inițial să-l aducă la catedra lui A. Vizanti pe I. Crăciunescu, întâiul doctor în litere la Paris, următorul pe listă, în cazul unui refuz, fiind V. Burlă (Cf. aceleași scrisori către Șt. Vârgolici, în C. Săteanu, *op. cit.*, p. 36).

suplinea cealaltă jumătate) la catedra de istorie, pentru ca abia după 1878 să țină regulat mult-râvnitul curs de istoria românilor.

Facultatea de Științe

Majoritatea profesorilor de la Științe cu stagii formative în străinătate (mai precis, la Paris) în deceniul șapte și-au obținut, cu excepția lui Petru Poni, relativ rapid fotoliile universitare. N. Culianu își luase licența în științe matematice la Sorbona în toamna lui 1860¹⁵⁵, dar a mai rămas un timp la Paris pentru o specializare la Observatorul Astronomic, după care a revenit la Iași și a ocupat, la 5 iunie 1863¹⁵⁶, catedra de calcul infinitesimal, lăsată liberă în 1862 de Al. Călinescu.

Următorul studios adoptat de Universitate era Gr. Cobălcescu, licențiat în științe naturale la Sorbona¹⁵⁷. În primăvara anului 1862, când se afla încă la Paris, el anunța autoritățile că și-a îndeplinit scopul pentru care a fost trimis cu bursă (pentru „a căpăta titlurile necesare spre profesoratul de grad superior”) și solicita să i se încredințeze catedra de fiziologie și geologie de la Universitatea din Iași, sau „un post corpunzător” în București¹⁵⁸. Din motive financiare și birocratice cererea lui întârzia să fie soluționată, așa că îl aflăm în mai 1863 solicitând permisiunea Universității „de a face un curs gratuit în domeniul științelor naturale”, lucru aprobat imediat; începea strategic printr-un curs de geologie, știind că respectiva catedră era vacantă¹⁵⁹, iar la 16 octombrie 1863 obținea și numirea oficială¹⁶⁰.

În perioada următoare sporește ritmul noilor achiziții. Tânărul de origine armeană Ioan M. Melik își trecea, conform propriilor declarații, bacalaureatul în științe la Paris în 1859, după ce urmase liceul tot acolo, apoi se înscria la Medicină, abandonând-o în 1860 pentru Școala de Mine, pe care o absolvea în 1864. Revenea în țară în același an și după o scurtă perioadă petrecută ca inginer

¹⁵⁵ Vezi și Pompiliu Eliade, „Din arhivele Sorbonei Științifice”, în *Revista generală a învățământului*, an I, 1906, nr. 6 (ianuarie), p. 456, unde N. Culianu figurează cu licență în 26-29 noiembrie 1859. Cum autorul amintește un rând mai jos și un anume Grigore Culiano (cu licență la 19-21 noiembrie 1860), e posibil să fi făcut o confuzie de nume.

¹⁵⁶ În 1863, cf. *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 128; în 1865, cf. tabelului din Gh. Platon, *op. cit.*, p. 86; în 5.6.1863, cf. SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 151.

¹⁵⁷ Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 456, dă data de 26 noiembrie 1861, deși însuși Cobălcescu vorbea într-o adresă către guvern de 27 noiembrie 1861.

¹⁵⁸ V. Grozav, „Știri noi privitoare la bursierii români în străinătate 1820-1877”, în *Revista arhivelor*, anul XLVII, vol XXXII, nr. 1, anexa 4 (scrisoarea din 29 aprilie 1862 către Ministrul Instrucțiunii), p. 125-126.

¹⁵⁹ SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 22/1866, f. 16.

¹⁶⁰ SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 151.

de mine, era cooptat la Universitatea din Iași ca profesor provizoriu de algebră superioară în februarie 1865¹⁶¹.

După doi ani petrecuți ca elev al Școlii Politehnice din Paris, după absolvirea (ca inginer) a Școlii de Punți și Șosele și după trecerea licenței în științe matematice la 7 iulie 1869¹⁶², Miltiade Tzony obține catedra de mecanică în același an, la câteva luni de la revenirea în țară¹⁶³. Tot cu studii pariziene, licențiat în științe fizice și matematice la Sorbona¹⁶⁴, fost elev al Școlii Normale Superioare din Paris (secția științifică), C. Climescu reușea și el să ocupe, la 1871, catedra de geometrie și trigonometrie.

Un singur personaj dintre noii veniți are studii în afara Franței; este vorba despre George Roșu, membru al grupului de bursieri ce lua, în 1860, calea capitalei piemonteze. Întors în 1865 sau 1866 de la Universitatea din Torino cu o licență în științe matematice, lui i se încredința la 1868 suplinirea catedrei de geometrie analitică¹⁶⁵.

Cazul lui Petru Poni, personaj de prim rang al Universității ieșene, are un plus de dramatism. Își trecea licența în științe fizico-chimice în iulie 1865¹⁶⁶ și se întorcea plin de speranță în țară. A încercat în 1866 să obțină catedra de chimie de la Universitate, anunțată pentru concurs, dar atunci când s-a prezentat la examen în capitală, la data fixată, Facultatea de Științe de acolo, care ar fi trebuit să organizeze concursul, nici măcar nu fusese anunțată de Minister, iar în debandada acelor zile, procedura s-a amânat până a trecut data fixată în anunț, moment în care concursul nu mai putea avea loc. Altminteri, nu exista încă finanțare și catedra urma să fie ștearsă cu totul de la buget¹⁶⁷. În aceste condiții, și-a aflat un rost la Liceul Național, apoi la Școala Militară din Iași, unde se impune ca un autor de manuale și un nume respectat în domeniu, pentru ca abia în 1878, la vârsta de 37 de ani, să aibă din nou ocazia să se lupte pentru catedra de chimie, scoasă în sfârșit la concurs și să-și ocupe fotoliul de universitar¹⁶⁸.

¹⁶¹ Cf. Liviu Papuc, „Ioan M. Melik sau simțul practic la Junimea”, <http://convorbiri-literare.dntis.ro/PAPUCdec6.html> (consultat la 15.06.2012, ora 11.35). Apoi, *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 57; Gh. Platon, *op. cit.*, p. 85; SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 27/1863, f. 119, 151. El era și directorul unei școli private de elită din Iași, Institutul Academic.

¹⁶² Cf. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 456.

¹⁶³ *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 129, Gh. Platon, *op. cit.*, p. 86.

¹⁶⁴ Se pare că a obținut licența înainte de a fi acceptat la École Normale Supérieure, anume la 2-3 iulie 1867 (Cf. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 456).

¹⁶⁵ Cf. Gh. Platon, *op. cit.*, p. 86.

¹⁶⁶ Cf. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 456.

¹⁶⁷ D. Ivănescu, „Memoriile lui Petru Poni” („Ce am voit să fac” II), p. 60.

¹⁶⁸ În *Anuariul Universității 1895-1896*, p. 129, este amintit, evident eronat, ca profesor universitar din 1866. Se pare însă că pășania din trecut îl chinuia încă (sau, după propriile cuvinte, „mă turmenta ca un vis rău”), dar a reușit la concurs, ceea ce îl făcea să exclame, la multă vreme

Simptomatic este că, fără excepție, noii veniți cumulează slujbe în sectorul public și în cel privat, motiv pentru care guvernanții intervin și încearcă să limiteze fenomenul¹⁶⁹. Fără succes însă, deoarece constatăm amplificarea fenomenului. Profesorii de la Litere și Științe aveau norme și la Liceul Național, la Institutul Academic, la Institutul Humpel ș.a., iar cei de la Drept activau și ca avocați sau procurori, ceea ce a ridicat gradul de absenteism al dascălilor de la cursuri și a intensificat criticile la adresa instituției¹⁷⁰.

Considerații finale

Studiul de față a urmărit chestiunea instrucției profesorilor Universității din Iași (uneori și foști studenți ai acesteia) la mijlocul secolului XIX, în cadrul general al fenomenului deplasărilor la studii din epoca modernă, unul care, după cum bine subliniasă Dumitru Amzăr, a jucat un rol fundamental în regenerarea culturală și în evoluția civilizației românești, îndeosebi prin occidentalizarea vechii culturi, de tip oriental și patriarhală¹⁷¹. Între motivele principale ale acestui demers trebuie amintite lipsa de informații pertinente cu privire la studiile celor mai mulți dascăli ieșeni, precum și dezinteresul majorității autorilor pentru etapa formării acestor personalități.

Deschiderea Universității fusese argumentată, între alții de Mihail Kogălniceanu, și prin aceea că exista deja la 1860 un bazin optim de recrutare a profesorilor dintre foștii bursieri în străinătate¹⁷². Viziunea aceasta se vedea

după aceea: „Eram, în sfârșit, profesor la Universitate” (Cf. D. Ivănescu, *op. cit.*, p. 63). În mod ciudat, P. Poni lipsește din tabelul redat de Gh. Platon, *op. cit.*, p. 85-89. Vezi și Dr. Hurmuzescu, „Istoricul Facultății de Științe din Iași”, în *Anuarul general al Universității din Iași tipărit cu prilejul jubileului de cincizeci ani*, p. LXIV, care amintește data de 25 septembrie 1878.

¹⁶⁹ În 1866 cumularzii erau obligați să renunțe la jumătate din leafa celei de-a doua slujbe la stat. Atunci George Alexandrescu-Urechia alegea ca primă slujbă pe cea de la Universitate, renunțând la jumătate din salariul de procuror, iar Gr. Cobălcescu alegea plata integrală pentru catedra de la Facultatea de Științe, în dauna celei de la Liceu etc. (SJAN Iași, fond Rectorat, dosar 55/1866, f 1-3).

¹⁷⁰ Bunăoară Titu Maiorescu îi sugera din poziția de ministru lui Șt. Vârgolici, profesor la Institutul Academic, la Școala Militară și suplinitor la Universitate să renunțe la catedra de la Școala Militară în favoarea lui Victor Challiol, cel care suplinise catedra până la 1875. El îi acuza de materialism și implicit, de lipsă de patriotism chiar pe unii membri ai Junimii cu multiple slujbe (precum Ioan M. Melik), uitând că el însuși cumulasă nenumărate poziții de-a lungul carierei. Vezi scrisoarea acestuia către Șt. Vârgolici din 7 octombrie 1875, redată în Iacob Negruzzi, *op. cit.*, p. 34-36.

¹⁷¹ Dumitru Amzăr, *op. cit.*, p. 215-216.

¹⁷² „Tinerii noștri stipendiști, pe care țara în tot anul îi trimite la universități străine, astăzi au început a ne reveni; și profesori, ei plătesc prin cursurile lor sacrificiile ce țara a făcut cu dânsii, odată elevi” (Cf. *Memoriul* lui M. Kogălniceanu către Alexandru Ioan Cuza, 16 octombrie 1860,

însă prea optimistă; în anii imediat următori s-a constatat că Universitatea are deficit de personal specializat și s-ar impune alimentarea ei cu cadre bine pregătite în centre academice europene¹⁷³. Astfel, în parametrii tentativelor de reformare și modernizare a statului din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, trimiterea tinerilor la studii a luat proporții nemaîntâlnite până atunci.

Ideologia din spatele acordării numeroaselor subvenții de studii în afară are în vedere, așadar, modernizarea societății românești, primenirea moravurilor nesănătoase și instalarea în poziții de putere a cadrelor formate în străinătate într-un spirit de seriozitate și disciplină care să epureze treptat mediul local și să formeze după model european generațiile viitoare. Științele înalte jucau un rol esențial în această construcție, în care însăși Universitatea apărea, în proiecția elitei politice care elabora cadrul de funcționare a instituției, dar și a publicului, nu un organism menit a asigura sau a pune la dispoziția publicului, în mod neutru, neangajat, cunoașterea, ci o armă de preț din arsenalul ideologic, care trebuie folosită pentru apropierea de statele civilizate și pentru *propășirea națiunii române*.

Efectivele de bursieri români implicate în fenomenul de *peregrinatio academica* nu au o importanță aparte prin dimensiune, deși aceasta nu este de neglijat în primii ani de după Unire, ci prin finalitate; condiția acordării burselor era de a obține o diplomă în specialitatea urmată și a servi la întoarcere statul, de regulă prin angajare în sistemul instrucțiunii publice, ca profesori de „învățăături înalte”. Prin ocuparea unor poziții importante, fie la catedră, fie la cârma unor ministere importante, foștii bursieri au avut posibilitatea să contribuie consistent la conectarea spațiului cultural și academic românesc la setul de valori și la mișcarea ideilor din Europa luminată.

Masa stipendiștilor sporește neconținut după urcarea pe tronul Moldovei a domnitorului Grigore Alexandru Ghica și inițierea unei politici liberale în sfera instrucției, tinerii fiind trimiși în valuri pentru a studia, în funcție de aptitudini, dar mai ales de necesitățile pe termen scurt și mediu, domenii precum artele plastice, literatura, matematicile, teologia, dreptul, medicina, științele naturale, ingineria, științele militare, etc. Conform datelor noastre, vârful subvențiilor pentru studiile în străinătate era atins în 1863, când un număr de 104 tineri primeau stipendii în centre precum Paris (62), Liège, Torino, Berlin, München, Madrid sau Atena; dintre aceștia, nu mai puțin de zece erau finanțați pentru studii secundare la Liceul Louis-le-Grand din Paris¹⁷⁴.

---

redat în *Ateneul român*, nr. 6, 4 nov. 1860, p. 58).

¹⁷³ Era vorba de o necesitate firească, obiectivă, dar accentuată pe fondul criticilor formulate îndeosebi în publicații bucureștene (Vezi *Ateneul român*, nr. 9, 30 noiembrie 1860, p. 85).

¹⁷⁴ Vezi „Lista de stipendiștii statului ce studie în străinătate”, în ANIC București, fond

Modul atribuirii acestor burse este extrem de important, mai ales atunci când lasă să se întrevadă filierele. Am văzut că sistemul nu este scutit de frecvente acuze de nepotism sau favoritism, aduse chiar din interior. În fond, rețeaua decidenților din Ministerul Instrucțiunii tinde a se reproduce, menajând însă, cel puțin în aparență, dimensiunea meritocratică. Cu alte cuvinte, în rândul stipendiștilor regăsim, cel puțin până la Unire, pe merit sau nu, rude sau apropiați ai înalților funcționari de stat: Negruzzi, Urechia, Maiorescu, Boteanu etc. După aceea, în paralel cu delimitarea mai precisă a spațiului academic, începând cu deceniul șapte, trimiterea protejaților la studii trebuie văzută ca parte a politicii diverselor școli, curente sau pur și simplu ca încercări ale unor personalități cu autoritate (Hasdeu, V. A. Urechia, Titu Maiorescu și Junimea, mai târziu Gr. Tocilescu etc.) de a-și fideliza discipolii, de a le asigura la întoarcere poziții de putere în stat și în societate. De aceea, concursul, acea procedură legală prin care bursele trebuiau acordate tinerilor capabili, devine de multe ori o simplă formalitate¹⁷⁵.

Cea mai importantă destinație de studii rămâne Parisul, în condițiile în care sejurul de studii în *Orașul Luminilor* se transformase într-un reper indispensabil pentru pătura cultivată a continentului și într-o conjunctură politică ce făcea din Franța cel mai important aliat al Principatelor și al cauzei românilor. Însuși domnitorul Alexandru Ioan Cuza, fost student la Paris, intenționase crearea în capitala franceză a unui stabiliment special pentru tinerii români, care ar fi permis un control mai riguros asupra moralității și al frecvenței studiilor acestora.

La fel de adevărat este că după umilirea Franței la începutul decenului opt, universitățile germane cunosc o creștere bruscă de audiență în detrimentul celor franceze, fără a detrona supremația Parisului. În deceniul șapte însă, centrele germane aveau o importanță secundară, dată fiind politica oficială în domeniul educației, inițiată de V. A. Urechia, dar corelată și la necesitățile de politică externă, de a-i trimite pe junii români îndeosebi la universități din țări neo-latine; așa se explică și prezența bursierilor moldoveni în centre universitare altminteri marginale, precum Torino, dar mai ales Madrid. Dacă afluența de studenți spre capitala piemonteză continua o vreme, pentru a se reduce treptat la finele deceniului șapte, stagiile madrilene au constituit o excepție a perioadei, testată în două rânduri și validată doar într-unul singur (Andrei Vizanti). Altminteri, unii

---

MCIP, dosar 162/1863, f. 170-171.

¹⁷⁵ Problema se accentuează peste ani, la fel ca puterea diverselor școli. Așa că nu trebuie să mire dacă Pompiliu Eliade își pune, obsesiv, întrebarea dacă a fost favorizat de comisie la acordarea bursei, cum i se pare că înisinuează toți (Vezi Zigu Ornea (editor), *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. Corespondență*, București, Editura Minerva, 1978, p. 142).

contemporani vedeau alegerea capitalei spaniole drept destinație de studii ca un simplu capriciu a lui V. A. Urechia, explicat prin afinitatea sa personală cu mediul iberic¹⁷⁶.

Simptomatic este că la înființarea Universității din Iași, profesorii cu studii franceze reprezentau o minoritate, predominând, în schimb, dascălii de formație germană. Această stare avea să se schimbe însă în decurs de câțiva ani, pe fondul ocupării catedrelor vacante în principal de către foștii bursieri de la Paris (și abia apoi de cei de la Torino, Berlin sau Madrid), așa încât spre finalul anilor 1860 situația se inversase. La Facultatea de Științe, bunăoară, cu o singură excepție, profesorii recrutați în această perioadă aveau formație franceză: N. Culianu, Gr. Cobălcescu, I. M. Melik, Miltiade Tzony.

Cu toate acestea, în mod paradoxal, corpul didactic de la Iași se lasă sedus, în anii care au urmat, de modelul academic german, humboldtian, care promova libertatea cunoașterii, autonomia profesorilor și a studenților, dar și o legătură strânsă între educație și cercetare. Explicațiile trec dincolo de activitatea densă a unor personalități importante, creatori de școală precum Titu Maiorescu, spre exemplu, care au reușit să coaguleze grupuri importante în jurul lor și să impună o anumită direcție, după cum nu se pot explica exclusiv prin interesul evident al profesorilor și al conducerii Universității de a-și conserva autonomia în raport cu autoritățile centrale, mai ales după intervențiile ferme ale Ministerului Instrucțiunii și suspendarea unor profesori în 1862/1863, dar și mai târziu, la mijlocul deceniului următor. La aceste considerente ar trebui adăugat prestigiul european, în creștere constantă, al modelului universitar german.

Acești foști bursieri, alături de mulți alții, au contribuit la sporirea prezenței studențești la ore și a procentului de titrați ai universităților străine, între condițiile cele mai însemnate pentru primirea subvenției de la statul român fiind asiduitatea urmării cursurilor, trecerea examenelor și întoarcerea cu titlul de licențiat sau de doctor. Dacă atmosfera din centrele germane era mai degajată, lucru reflectat și în proporția de doctori, în capitala franceză domnea o anumită strictețe, iar luarea examenelor și câștigarea diplomelor universitare se dovedeau încercări dificile, indiferent de specialitatea aleasă.

Și aici se observă o anumită evoluție, firească de altfel, cu variații de la o facultate la alta. Pentru junii moldoveni, doctoratele în drept la Paris sunt o adevărată raritate până în anii 1860. Foarte bine documentat, Constantin C. Angelescu identifica unul singur în perioada anterioară¹⁷⁷, iar în *Bibliografia* lui

¹⁷⁶ Până și Universitatea din Atena s-a bucurat într-o măsură incomparabil mai mare de prezența studenților români, în special pentru domenii precum teologia sau literale, chiar în condițiile în care opinia studenților cu privire la stagiile ateniene era una preponderent negativă.

¹⁷⁷ Acest „moldovean”, revendicat în egală măsură de greci și de români, era D.

Georges Bengesco nu apare vreun moldovean în deceniul șapte¹⁷⁸; nici licențiații nu par prea numeroși (Gh. Mărzescu, Titu Maiorescu etc.)¹⁷⁹. Domeniul medicinei stătea ceva mai bine, și prin prezența lui Ioan Ciurea, doctor în medicină la Paris (dar devenit ulterior cadru la Facultatea de Drept din Iași)¹⁸⁰.

Trebuie spus că domeniul literelor avea la Paris o situație specială: afluența de audienți sau de studenți ordinari nu a impus o simetrie și în posesiunea titlurilor academice. Licențele se obțineau cu mare dificultate (Titu Maiorescu a făcut-o la 1860, însă prin echivalarea doctoratului susținut în Germania), iar doctoratele erau excepții printre studenții străini, doar patru dintre aceștia (dar niciun român) deținând titlul până în 1860. La Științe, în schimb, chiar în condițiile numărului mic de bursieri, licențele sunt mai frecvente (Culianu, Cobălcescu, Poni, Melik, Tzony) și, în ciuda întârzierii doctoratelor, avansul față de Litere se menține până târziu, spre finalul secolului¹⁸¹. În lumina datelor culese de noi, simțim nevoia să nuanțăm poziția lui Pompiliu Eliade, al doilea doctor român în litere la Paris și unul din anchetatorii importanți ai fenomenului studiilor în străinătate, care constata că „tineretul român s-a dedat, la Paris, mult mai târziu studiilor științifice decât studiilor literare” și afla explicația pentru aceasta în ceea ce el numea „nedestoinicia științifică a nației noastre”¹⁸². În fond, primii și cei mai numeroși posesori de diplome universitare nu îi regăsim studiind literele, ci medicina, dreptul și științele; chiar dacă studenții în științe au ajuns mai târziu, ei sunt foarte bine reprezentați în grupul titraților.

Rămâne de discutat cu mai multă atenție, ținându-se cont de diferențele de la un personaj la altul, rolul jucat în registrul transferurilor culturale de foștii studenți în străinătate, după întoarcerea în patrie și angajarea în sistemul public. În mod evident, spațiul cultural în care tinerii și-au desăvârșit educația i-a amprentat puternic, aceștia promovând ulterior, conștient sau nu, de multe ori în

Mavrocordat. Constantin C. Angelescu, *Cei dintâi români doctori în drept la Paris*, București, Fundația Culturală Regele Mihai I, 1928, p. 3.

¹⁷⁸ Se regăsesc în schimb munteni și cu deosebire bucureșteni (Vezi, Georges Bengesco, *Bibliographie Franco-Roumaine du XIXe siècle*, tom 1, Bruxelles, Ed. Paul Lacomblet, 1895).

¹⁷⁹ Unele asemenea teze de licență se regăsesc în cataloagele Bibliotecii Academiei Române, inclusiv teza lui Titu Maiorescu din 1861 (Cf. Al. Rally, Getta Hellenè Rally, *Bibliographie Franco-Roumaine*, Première part, t. 1, Paris, Ernest Leroux, 1930, p. L-LI și 181).

¹⁸⁰ Cel puțin până la 1860, cei care vizau profesia de medic preferau destinații precum Austria sau Germania. La 1862 existau 99 de doctori cu drept de liberă practică în Principatele Unite, care fuseseră școliți în deceniile trecute în Austria (34), în Germania (22), în Italia (18), în Franța (14) etc. (Cf. *Monitorul. Jurnal Oficial al Principatelor Unite*, 3 februarie 1862, p. 103).

¹⁸¹ Potrivit lui Georges Bengesco, *Bibliographie franco-roumaine depuis le commencement du XIX-e siècle jusqu'à nos jours*, ed. II, Paris, Leroux, 1907, p. II, studenții români au reușit să treacă un singur doctorat în litere până la 1894 și 12 în științe.

¹⁸² Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 447.

conflict cu susținătorii altor modele, valorile asimilate în vremea instrucției. Lucrurile erau sesizate chiar în epocă, dovadă referințele formulate de Vasile Alecsandri, care povestea cum junii ce studiaseră în Franța (*francezii*) și cei cu studii germane (*nemții*) formau în perioada regulamentară „două partide rivale cercând fiecare a lua pasul în societate și a face să predomine ideile țărilor în care își primiseră educația”¹⁸³. Relativa antinomie între intelectualii formați în spirit german, respectiv în spirit francez se menține în perioada la care ne referim, adăugându-li-se, pe fondul sporirii prestigiului internațional al Piemontului, cei ce au beneficiat de o instrucție italiană¹⁸⁴.

Anii petrecuți la studii, departe de casă, izolați de mediul românesc, au oferit tinerilor șansa de a gusta libertatea sub toate formele ei (libertatea de mișcare, a ideilor, a moravurilor etc.), atât de constrângătoare în spațiul nostru, au modelat caractere puternice, au influențat destine, au impus valori și au format specialiști fără de care cristalizarea spațiului academic autohton la jumătatea secolului XIX pare de neconceput. Această alimentare constantă cu elemente bine instruite în mari centre europene a dus, pe de o parte, la menținerea unui corp didactic relativ tânăr¹⁸⁵ și, pe de alta, a ferit Universitatea din Iași de accente rudimentare mai pronunțate și a îndulcit întrucâtva senzația de relativă provincializare.

Frecventarea unui centru universitar european devenea, după cum sublinia unul dintre exegeții chestiunii, o ocazie ideală de socializare, de contact cu civilizația urbană, „de îmbogățire culturală, de distanțare față de moravurile și ideile preconcepute avute în țară”¹⁸⁶. Pe de altă parte, în străinătate junii primesc și încep să aplice sfaturile marilor profesori, care le vor însemna ulterior carierele, cum s-a petrecut cu V. A. Urechia, căruia profesorul Saint-Marc Girardin îi sugerase să se ocupe special de poezia română, alcătuind astfel baza viitorului său curs de la Universitatea din Iași¹⁸⁷.

¹⁸³ V. Alecsandri, „N. Bălcescu”, în *Revista română pentru științe, litere și arte*, an II, 1862, nr. 1, p. 311.

¹⁸⁴ Dintre acești *italieni* s-a evidențiat, prin atașamentul ideologic și intelectual la cultura Peninsulei, Romulus Scriban, numit de N. Iorga „poet al iredentismului românesc”. În ciuda activismului său, el nu a reușit să ocupe un fotoliu universitar, deși a încercat, dar a știut a-și face cunoscută poziția sa filoitaliană (inclusiv „prin forma poetică” a publicațiilor sale), explicată prin superioritatea culturală și originea latină comună (Cf. N. Iorga, „Un romantic poet al unității naționale: Romulus Scriban”, în *Revista istorică*, VI, 1929, 7-9, p. 162-169).

¹⁸⁵ La 1866, după ce media de vârstă urcase puțin, Universitatea din Iași nu avea decât doi profesori cu vârste de peste 40 de ani, Petre Suciș și Nicolae Ionescu, așa că se vedea dificilă alegerea unui senator care s-o reprezinte în Parlamentul de la București (Cf. „Alegerea Universității din Iași pentru Senat”, în *Constituțiunea*, nr. 15, 16 noiembrie 1866).

¹⁸⁶ Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 74.

¹⁸⁷ Vistian Goia, *op. cit.*, p. 24. În plus, Hasse îi pune la dispoziție copii de pe unele cronici

Cei aflați în această situație se maturizează rapid, atât profesional cât și ideologic, devin atenți la imaginea lor publică, pe care o întrețin cu meticulozitate¹⁸⁸, dezvoltă strategii de carieră și capătă o voce care se face auzită în chestiuni ce țin fie de specializarea lor, fie de marile provocări ale societății românești din acea vreme. Exemplele sunt nenumărate: V. A. Urechia urmărea din culise desfășurarea Congresului de Pace de la 1856 din Paris, Andrei Vizanti participa la Expoziția Universală din capitala franceză la 1867, subliniind beneficiile unei eventuale prezențe românești și tot de acolo, saluta, alături de alți studioși între care și C. Climescu, activitatea Societății Literare¹⁸⁹. La fel, A. D. Xenopol nu venea direct acasă la finalul studiilor, ci participa la manifestația națională de la Putna, unde ținea și discursul de deschidere¹⁹⁰.

Ei aduc și transplantează în țară idei, practici și chiar instituții, dacă ar fi să ne referim la *Ateneul* lui V. A. Urechia, calchiat după modelul său madrilen, sau la Școlile Normale Superioare înființate, după model francez, pe lângă cele două universități românești la 1874; la fel, cei de la Științe aduc noi criterii de organizare a laboratoarelor, susțin necesitatea dotărilor cu materiale didactice și instrumentar modern. Foarte mulți dintre noii veniți încep să alcătuiască manuale școlare, conștienți de necesitatea instrumentelor pentru pregătirea tinerei generații, chiar dacă nici avantajele materiale ale unui asemenea demers nu erau de ignorat. Mai presus de toate însă, lucru important pentru destinul Universității, foștii studenți revin cu o nouă atitudine față de muncă și cu o perspectivă apăsătoare asupra excelenței în educație¹⁹¹ care, e drept, nu era menită întotdeauna a rezista ușor în spațiul autohton¹⁹².

---

românești, ceea ce explică viitoarea sa pasiune pentru editarea izoarelor (Vezi, Niculina Vârgolici, *op. cit.*, p. 18).

¹⁸⁸ Pentru una din cele mai brutale inserții în spațiul public, vezi Andrei Vizanti, cu lucrarea deja citată *Discursul d-lui A. Vizanti, licențiat în filosofie și litere ...*; senzația de retorică obositoare și exagerată este accentuată prin anexarea la finalul broșurii a extrasului ședinței în care autorul era primit ca membru în Academia Matrinese.

¹⁸⁹ Vezi, *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1865-1867, p. 70-72.

¹⁹⁰ Eugen Lovinescu, *op. cit.*, p. 321-323.

¹⁹¹ Relevantă este înființarea în 1866/1867, din inițiativa lui Ioan M. Melik a unei școli de elită a Iașului, Institutul Academic, unde predau exclusiv dascăli cu diplome înalte obținute la Universități de prestigiu din străinătate (Vezi, *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1865-1867, p. 627).

¹⁹² Ne referim aici la lipsa frecvență de la cursuri, care făceau din absenteismul dascălilor una din cele mai grele boli ale Universității din Iași, una care nu a putut fi eradicată, în ciuda redresării numerice a populației studențești și a apelurilor unor colegi sau ale autorităților universitare/guvernamentale. Pe de altă parte, nu întotdeauna cei școliți în centre europene reușeau să contribuie semnificativ la evoluția propriei discipline. Cuvintele lui Titu Maiorescu din a sa *Literatura română și străinătatea* (1882) „nimic, absolut nimic”, cu trimitere la activitatea și rezultatele titularilor catedrelor de istorie (N. Ionescu, V. A. Urechia, Andrei Vizanti), acuzați de superficialitate (lor li se aplica cel mai bine sintagma maioreesciană „beția de cuvinte”) reflectă o

*Students and professors of the University of Iași
studying abroad
(seventh decade of the 19th century)
(II)*

(Summary)

Keywords: students, professors, University of Iași, studies abroad

The second part of our research deals with several issues such as the image of the Romanian students within the new education institutions, accommodation in the new environment, relationships with colleagues, financial difficulties, academic life and periods of exams, leisure and, finally, after their returning home, the employment in the Romanian educational system, in many cases.

Once arrived in a Western university, the Romanian scholar entered a new world, where the numerous features of the civilized world were accompanied by a bureaucracy (especially in France) more oppressive than the one at home. In this bright environment, the young scholar could have easily lose his purpose, which was to obtain a diploma certifying special skills. In 1862, Prince Alexandru Ioan Cuza warned about the scholars who fell into temptation and "got lost", thus enhancing the image deficit of the new Romanian state. That was one more reason for the Romanian authorities to control carefully the behavior of scholars abroad.

The most important issue for the scholar just arrived in the education institution abroad was to find appropriate accommodation for study, close to school and less expensive. Since during the 19th century real accommodation channels were built, some of the students appealed to the host of friends and acquaintances; that was the case of V. A. Urechia, who, once in Paris, accommodates to pere Lorient, former host of Vasile Alecsandri.

In Paris, the scholars found support, traditionally, in the Society of the Romanian Students, founded in 1845-1846 by a group of enthusiastic young and

---

realitate, chiar și atunci când luăm în calcul adversitatea profundă între fondatorul Junimii și cei în cauză (Vezi, Al. Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, Editura Academiei, 1985, p. 47 și 95, unde se face recurs la considerațiile din Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, 1970, p. 217).

placed, so as to obtain more visibility, under the patronage of the poet Lamartine. The French metropolis provided the young scholars a Romanian library and an Orthodox Church where, in the early 1860's, the Archimandrite Arhipescu served, thus making easy the students' integration and connection with the Romanian environment, which was vital for those who had been abroad for a long time.

In terms of linguistics, the accommodation of young scholars to the new environment was relatively fast, especially when they already knew the language, even to the average level. Interestingly, although the selection of scholars did not take into account their linguistic abilities, it was thought that, once arrived at the destination, the young needed one or two month to accommodate (if he already knew the language) or even more (in case of "exotic" languages); this period was useful for the young student to familiarize with the new environment and to prepare for attending the lectures and interact with teachers and classmates.

Homesickness was a constant of living abroad. Usually, it appeared at the scholar's departure from home and stuck to him during the study journey, until his return. Both the elite representatives (more cosmopolitan, but used to a secure living and environment) and the young lacking financial possibilities (who, although unfamiliar with trendiness, had less reason to miss their home conditions) faced this sentimental crisis.

The accommodation difficulties met the financial ones, felt both by those sustained financially by the family and those who received a grant. In fact, both categories had to pay high school fees, rent and meals etc. Whatever resources were available for the students, money were never enough, especially in cosmopolitan centers, where offers and temptations were unlimited. In theory, students were ensured some cash flow, even with modest stipends. In practice, the main issue was that the grants arrived late and in many cases (whether they were paid on time or not) were considered too small to allow the beneficiaries to focus on studying and not to worry about the daily living.

Among the university centers, Paris provided the most advanced study opportunities. Here, the students eager to study found the best conditions in libraries, classrooms, laboratories and special equipment for study. Once arrived in the *City of Light*, the student adapted quickly and, despite the financial difficulties, he was not very fond of returning home.

At the foundation of the University of Iași, the teaching staff with French studies were a minority, while German-trained Professors predominated. This situation changed in a few years, as vacant chairs were taken mainly by former scholars in Paris (followed by those in Turin, Berlin and Madrid), so that by late

1860's the situation reversed. At the Faculty of Science, with only one exception, the academics hired during this period had studied in Paris, namely N. Culianu, Gr. Cobălcescu, I. M. Melik, Miltiade Tzony. However, paradoxically, the teachers in Iași were attracted, in the following years, by the German, Humboldtian, academic model, which promoted freedom of knowledge, autonomy of Professors and students and a close connection between education and research.

These former scholars, along with many others, contributed to increased student attendance to classes and the percentage of graduated from foreign universities; among the most important conditions for receiving the grant from the state were the eagerness of attending classes, taking the exams and becoming bachelor or PhD. While the atmosphere in German centers was more relaxed, a fact reflected also by the percentage of doctors, a certain strictness ruled the French capital. In Paris, taking the exams and bachelor degrees proved to be difficult, regardless the domain of specialization.

Here also there is a certain, natural evolution, with variations from one faculty to another. For the young Moldavians, PhD in law in Paris was very rare until the 1860's. Very well documented, Constantin C. Angelescu identifies only one in the previous period, while the *Bibliografia* by Georges Bengesco does not mention any PhD Moldavian in the seventh decade; the bachelors also do not seem to have been very numerous (Gh. Mârzescu, Titu Maiorescu etc.). Medicine was a little better represented, also by the presence of Ioan Ciurea, PhD in medicine in Paris (later Professor at the Faculty of Law in Iași).

It must be said that the domain of Letters enjoyed a special situation in Paris: the influx of trainees and ordinary students did not require for symmetry in terms of obtaining academic qualifications. The bachelor degrees were difficult to obtain, while the doctorates were exceptions for the foreign students, as only four (and none Romanian) took the degree by 1860. In the Sciences, despite the small number of scholars, the bachelor degrees were more common (Culianu, Cobălcescu, Poni, Melik, Tzony) and, even with the doctorates delay, the advance against Letters maintained until late, towards the end of the century.

Taking into consideration the differences among characters, it should be still discussed, more carefully, the influence on cultural transfers of former students abroad, after their returning home and employment in the public system. Obviously, the cultural space where the young completed their education had a strong influence on them, which determined their support (often in opposition to supporters of other models) for the values assimilated during the studies.

The time spent studying away from home, isolated from the Romanian society, gave the young students the chance to taste freedom, so compelling in

our area, in all its forms (freedom of movement, of ideas, of morals etc.); they also shaped strong characters, influenced destinies, imposed values and formed specialists which influenced the local academic environment of the 19th century. This constant increase in the number of characters well trained in great European centers maintained a relatively young teaching staff. At the same time, the phenomenon protected the University of Iași of pronounced rudimentary accents and attenuated somehow the relative provincial feeling.

Most of the scholars grew up rapidly, both professionally and ideologically, and became aware of their public image, which they maintain carefully, while developing carrier strategies. Their opinion became more important in issues regarding their domain of specialization and the great challenges of the Romanian society of the time.

They brought in the country and imposed ideas, practices and even institutions, such as the *Athenée* of V. A. Urechia, following a similar model in Madrid and the Upper Normal Schools founded in 1874, after a French model, in addition to the two Romanian universities. In the same manner, the bachelors in Sciences brought new criteria for the organization of laboratories and sustained the necessity of acquiring modern didactic material and instruments. Aware of the need for tools to train the young generation, many of the newcomers began to compile handbooks, even if the financial advantages of such an initiative were not to be neglected. Above all, however, and also important for the destiny of the University of Iași, the former students returned with a new attitude towards work and with a strong view on excellence in education, which, to be right, was not always meant to resist easily in the Romanian space.

Vera Myller, prima femeie profesor universitar din România. În jurul numirii sale la Universitatea din Iași

CĂTĂLIN BOTOȘINEANU

Cuvinte cheie: personal universitar, meritocrație, promovarea elementului feminin

Introducere

Recrutarea corpului academic arată afilierea instituțională a candidatului precum și parcursul său profesional, oferind date pentru „înțelegerea din interior a dinamicii diverselor stabilimente de învățământ superior”¹. În comunitatea academică, cooptarea la catedra universitară presupunea exersarea principiului meritocrației, întrucât „menirea tradițională a unei universități, în acord cu însăși concepția ei logică, este triplă: să producă știință, să pregătească oameni de știință și să propage știință”². În istoriografia românească subiectul a fost considerat aproape unul incomod. Energiile mobilizate în procesul unei numiri universitare, interesele aflate în joc și atitudinile forului superior de învățământ, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice nu au fost considerate ca făcând parte din contextul unui numiri³. Această lacună se datorează, în parte, și caracterului lucrărilor dedicate spațiului universitar, concepute de obicei ca o celebrare a unui moment aniversar din istoria universităților noastre.

Pe de altă parte, selecția personalului didactic în învățământul superior a fost intens dezbătută în primele decenii ale secolului XX. De altfel, ca urmare a acestor discuții, în anul 1912 a intrat în vigoare noua lege a învățământului superior, cunoscută drept *legea Arion*, după numele ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, C-tin Arion, din guvernul conservator Titu Maiorescu. Cu privire la recrutarea profesorilor universitari⁴, aceasta prevedea, pe lângă

---

¹ Lucian Nastașă, „Suveranii” *Universităților Românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale. Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere (1864-1948)*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2007, p. 298.

² I. Găvănescul, raportor pentru Camera Deputaților al *legii Arion*, în Paul Negulescu, Ion Dumitrescu, George Alexianu, Titus Dragoș, O. C. Demetrescu, *Codul învățământului (primar, secundar, superior)*, București, Editura Librăriei Pavel Suru, 1929, p. 558.

³ Excepții reprezintă analizele efectuate de către istoricul Lucian Nastașă.

⁴ Conform articolului 72 al *legii Arion*, corpul profesoral al universităților era compus din

sistemul examenului – de inspirație franceză – aplicarea articolului 81, care înlocuia de fapt articolul 69 din *legea Haret*, în vigoare din 1898. Aplicată cu precădere în epocă, în temeiul articolului menționat procedura avea în vedere numirea directă a unui profesor titular, fără examen, în termen de două luni de la declararea vacantă a catedrei. Apelul la prevederile acestui articol trebuia să fie motivat de valoarea științifică a publicațiilor pretendentului și a notorietății acestora⁵.

Consiliul facultății respective avea, în fapt, puterea deplină asupra recrutării corpului didactic. Ambele proceduri aveau să fie contestate: examenul pentru că nu asigura o evaluare completă a candidaților, în timp ce numirea directă era văzută ca o formă de clientelism universitar⁶.

În epocă, au fost și unele opinii care au militat pentru preluarea sistemului german „al chemării”, ce ar fi putut aduce în Universități elementele cele mai merituoase. În fond, articolul 81 al *legii Arion* era un compromis între modelul francez și cel german. Se îmbina astfel, în proporții egale, dar destul de diluate, *principiul examenului*, candidatul fiind propus de o majoritate a Consiliului profesoral al facultății, cu cel *al chemării*, sistemul numirii fără examen având în vedere doar acei candidați care erau specialiști recunoscuți, cu lucrări de excepție într-un domeniu.

Conceput drept un fel de „invitare” a elementelor cele mai prestigioase, practica articolul 81 a invalidat acest principiu, denumirea sistemului fiind oarecum improprie. Mai degrabă a fost vorba de o „promovare”, o ridicare în rang a profesorului respectiv. Foarte puține au fost excepțiile care au constituit

---

docenți, conferențieri, profesori agregati și profesori titulari, acesta din urmă reprezentând cel mai înalt grad didactic în ierarhia universitară.

⁵ Cf. *Legea pentru modificarea unor articole din legea asupra învățământului secundar și superior*, în Monitorul Oficial, nr. 283, 24 martie 1912. Articolul 81 permitea recomandarea unui profesor titular sau agregat prin propunerea sa de către majoritatea Consiliului facultății. Următoarele etape erau de fapt o formalitate. Propunerea era sancționată în Senatul universitar, unde reprezentanții celorlalte facultăți se pronunțau doar asupra îndeplinirii formalităților legale, acceptând practic decizia Consiliului facultății respective. În final, recomandarea Senatului era trimisă Ministerului pentru a fi promulgată.

⁶ Desfășurarea examenului se făcea conform prevederilor articolului 83 din *legea Arion*. O altă cale de recrutare a profesorilor, foarte rar folosită, era prin aplicarea prevederilor articolului 84, unul foarte contestat pentru motivul că încălca autonomia universitară. Acest articol stipula că ministrul Instrucțiunii, după expirarea termenului acordat Universităților pentru finalizarea lucrărilor examenului, numea direct profesorul agregat sau titular, fără să mai consulte facultatea respectivă. A fost cazul Universității din Iași care, în 1923, a respins „ca nulă și neavenită” intenția ministrului liberal al Instrucțiunii, dr. C. Angelescu, ce dorea să aplice dispozițiile articolului 84 în cazul celor 5 catedre vacante de la Facultatea de Drept (SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat (mai jos Rectorat), dosar 1024/1923, f. 45).

cu adevărat o „chemare” a celui mai prestigios dintre specialiștii din țară. Majoritatea cazurilor au folosit articolul pentru „profesorii autohtoni”, care își pregăteau, în anii de suplinire la aceea facultate, o poziție favorabilă prin care aveau tot interesul să câștige adeziunile unei părți a profesorilor, inclusiv prin intrarea în partidul politic, unde avea reprezentanți și gruparea cea mai puternică. Își putea astfel gestiona cariera în vederea promovării. În timp, apelul la prevederile sale și-a arătat limitele, fiind transformat „prin usagiu în monedă comună, concursul devenind excepție”⁷.

În cazul Verei Myller, problema selecției elitelor academice se interferează cu aceea privind drepturile civile și politice ale femeii. Numirea unei femei profesor universitar a dat naștere, în România anilor 1916-1918, la numeroase discuții legate de interpretarea legislației învățământului superior și mai ales a Constituției din 1866⁸. Potrivit acestora, un profesor universitar (cazul doar al profesorilor agregați și titulari) intra în Colegiul universitar, în cadrul căruia se vota reprezentantul Universității în Senatul României⁹. Prin urmare, calitatea de profesor universitar avea atașată și însărcinarea de alegător. Dar, întrucât Constituția României din 1866 acorda dreptul de vot doar bărbaților, numirea unei femei într-o asemenea demnitate a creat o serie întreagă de complicații juridice și administrative.

Demersul nostru are în vedere prezentarea contextului și a discuțiilor care au stat la baza numirii Verei Myller ca profesor titular la Universitatea din Iași. Poziția Facultății de Științe, dominată atunci de profesori cu orientare de stânga (Paul Bujor, Ioan Borcea, Petru Bogdan) și cronologia numirii profesoarei vor constitui fundalul acestui demers. Această investigație ar putea să clarifice o serie de aspecte privind evoluția problemei accesului femeilor la drepturile politice, după cum ne poate oferi unele repere cu privire la semnificațiile numirii

---

⁷ *Raportul* d-lui profesor C. Bacaloglu, Decanul Facultății de Medicină din Iași, în Asociația profesorilor universitari din România, *Adunarea Generală din anul 1923, ținută la Iași. Dare de seamă*, Iași, 1924, p. 26.

⁸ *Legea electorală* din 14 nov. 1918 nu a mai fost folosită ca bază a discuțiilor. Deși impunea principiul votului universal, aceasta nu a prevăzut drepturi politice și pentru femei. Vera Myller a acuzat acest lucru în revista cercului feminist de la Iași: „votul universal fără vot femeiesc ar fi o nedreptate și mai mare decât lipsa dreptului de vot de până acum”(Vera Myller, „Inferioritatea intelectuală a femeii”, în *Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române*, Iași, II, nr. 2, apr. 1920).

⁹ Potrivit articolelor 100 și 99 din *legea Arion*, Colegiul universitar era format din profesorii titulari și agregați ai unei Universități, în timp ce conferențarii, docenții, asistenții și preparatorii nu puteau beneficia de acest drept, ei nefăcând parte, de altfel, nici din consiliile profesoriale ale facultăților. În fiecare Universitate, profesorii titulari și agregați, în timpul alegerilor parlamentare, alegeau un reprezentant în Senatul României.

unui profesor universitar, cât și măsura în care se poate vorbi de un „spirit de corp” în rândul universitarilor din România modernă.

Lucrarea de față se bazează pe informații din Fondul Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, fondul Facultății de Științe de la Arhivele Naționale din Iași și pe avizele și rapoartele avocaților aflate în Fondul Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, de la Arhivele Naționale Istorice Centrale. Din păcate, fondul personal al soților Myller de la Arhivele din Iași nu conține decât informații personale (acte de stare civilă, de școlaritate), corespondența familiei, dacă aceasta a existat, nemaifiind păstrată.

Preliminarii

Vera Lebedev s-a născut la Novgorod, în Rusia, la 1 decembrie 1880, într-o familie de medici¹⁰. A absolvit liceul în orașul natal, studiile superioare terminându-le, în 1902, la Universitatea din Petersburg, în cadrul Școlii Superioare de Femei. Din 1903 a plecat în Germania, la Göttingen, unde și-a luat din nou licența, apoi doctoratul în matematici¹¹. Între 1906-1907, a ocupat postul de asistent universitar al Universității din Petersburg. De aici a plecat, după un an, pentru a se stabili în România, ca urmare a căsătoriei cu Alexandru Myller, pe care l-a cunoscut la Göttingen¹². Inițial, familia Myller s-a stabilit la București, unde soțul era conferențiar de algebră superioară la Facultatea de Științe a Universității. În perioada acelor ani, Vera Myller nu a ocupat nici o funcție didactică având, probabil, probleme de adaptare și de învățare a limbii române.

Anul 1910 a adus o schimbare importantă în viața familiei. Soții Myller s-au mutat la Iași unde, începând cu 30 noiembrie, Vera Myller a devenit docent al Facultății de Științe din localitate. Din ianuarie 1911, a fost încadrată conferențiar titular la Catedra de Matematici Elementare, iar peste doi ani, la 16

---

¹⁰ George Șt. Andonie, *Istoria matematicii în România*, vol. III, București, 1967, p. 16 și urm.; Ionel Maftai, *Personalități ieșene*, vol. I, p. 394-395; Arhivele Naționale Istorice Centrale București, (mai jos: ANIC), Fond familial Alexandru și Vera Myller.

¹¹ A susținut un doctorat în teoria ecuațiilor integrale aplicată la unele dezvoltări ale seriei de funcții ale lui Iacobi. Apoi, în România, cercetările ei au privit ecuațiile rezolvabile prin rădăcini pătrate, rădăcinile primitive în corpurile pătratice, funcțiile întregi cu o mulțime de drepte Julia și asupra unei lame a lui Carleman (Gr. C. Moisil, „Alexandru și Vera Myller”, în *Alexandru Myller. In memoriam*, Iași, 1975, p. 20).

¹² Al. Myller, „O carieră universitară”, în *Seminarul Matematic Alexandru Myller. 100 de ani de existență*, coord. Gh. Aniculăesei, Iași, 2010, p. 27. Soții Myller s-au căsătorit la 22 iulie 1907 la St. Petersburg, acolo unde Vera Myller fusese conferențiar la Universitatea feminină din localitate.

noiembrie 1918, a fost numită profesor titular la Catedra de Teoria Funcțiilor. *Vera Myller a fost prima femeie care a ocupat această poziție în sistemul universitar din România*, pe care a rămas până la ieșirea la pensie, în 1948.

Se cunosc puține lucruri despre opțiunile politice ale Verei Myller până în anul 1945. Se știe că, în primii ani la Iași, ea a făcut parte din comitetul de conducere al Asociației pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeilor Române, care a luat naștere în iulie 1918¹³. Totuși, nu s-a făcut remarcată în cadrul acestui cerc feminist, fiind o persoană destul de discretă. De altfel, în cei doi ani de existență a *Buletinului* Asociației a publicat doar un singur articol¹⁴. În schimb, a susținut memoriile trimise de aceasta către Parlament și Regină, care cereau emanciparea civilă și politică a femeilor.

Era foarte greu pentru Vera Myller să se prezinte drept o militantă. Statutul de străin o obliga la reținere atunci când în joc se aflau demersuri cu caracter politic, precum cele care cereau egalitatea dintre bărbați și femei. În primii ani ai șederii sale în România, Vera Myller a fost preocupată mai mult de o emancipare academică, care este prin definiție una individuală. Apoi, discuțiile din epocă asupra drepturilor femeilor porneau mereu de la susținerea inferiorității psihologice și intelectuale ale acestora în fața bărbaților. Vera Myller evita probabil să participe la acele dezbateri, traseul său intelectual fiind unul semnificativ pentru a infirma pretențiile așa-zisei superiorități a bărbaților. Discreția și nu activismul a marcat existența acesteia în rândul cercurilor feministe. De altfel, lucrările dedicate feminismului românesc nu înregistrează decât simpla calitate de membră a profesoarei în cadrul asociațiilor feministe ale perioadei¹⁵.

Cazul Verei Myller prezintă anumite corespondențe cu problematica feministă din Europa acelor vremuri. La începutul secolului XX, situația femeilor de pe continent nu era semnificativ diferită față de cea din România. Doar în țările nordice, Finlanda (1906), Norvegia (1907) și Danemarca (1915), femeile au primit drept de vot înainte de Primul Război Mondial¹⁶. În primul deceniu interbelic, țări precum Germania (1918), Austria (1918), Polonia (1922)

---

¹³ „Note de actualitate”, în *Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române*, Iași, I, nr.1, ian. 1919, p. 16.

¹⁴ Vera Myller, *op. cit.*

¹⁵ Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838-1929)*, Iași, Editura Polirom, 2002; Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu, *Lexicon feminist*, Iași, Editura Polirom, 2002; Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Iași, Editura Polirom, 2004; Maria Bucur, Mihaela Miroiu, *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*, Iași, Editura Polirom, 2002.

¹⁶ Gisela Book, *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*, traducere de Mariana Cristina Bărbulescu, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 184.

sau Anglia (1928) au legiferat în favoarea drepturilor de vot acordate femeilor. Franța, Italia și Elveția s-au opus acestor prevederi până după Al Doilea Război Mondial. Acceptarea drepturilor electorale pentru femei, după Gisela Book, s-a realizat în acele societăți europene în care problema s-a impus în dezbaterile publice la puțin timp după momentul în care bărbații au dobândit ei înșiși acest drept¹⁷. În celălalt caz, o distanță de aproximativ 30-40 de ani a separat obținerea dreptului de vot pentru bărbați de cel pentru femei. Astfel, s-a ajuns ca în țările în care bărbații au obținut acest drept de multă vreme, precum Franța sau Elveția, femeilor să li se refuze constant accesul la libertățile politice.

România nu a urmat o cale diferită în emanciparea politică și civilă a femeilor. Anterior dezbaterilor interbelice, Codul Civil din 1865 și Constituția din 1866 consacrau inegalitatea dintre bărbați și femei. Femeia măritată avea același statut ca minorii sau alienații mintal, fiind practic lipsită de personalitate juridică (femeia măritată nu își putea administra averea, nu putea iniția un proces fără consimțământul soțului, cercetarea paternității copilului îi era oprită)¹⁸. Cele care absolveau studii superioare erau blocate, din cauza legislației discriminatoare în privința ascensiunii profesionale. De exemplu, absolventele Facultății de Drept nu puteau practica avocatura, iar funcționarele de stat erau angajate într-o poziție inferioară bărbaților, deși aveau studii egale, având și un salariu mai mic. Mai mult decât atât, femeile din noile provincii unite cu România în 1918 și aflate sub dominație austro-ungară, Transilvania și Bucovina, sau rusă, în cazul Basarabiei, au pierdut și acele drepturi de care se bucurau în cele două Imperii (la 24 de ani, în Imperiul Austro-Ungar femeia devenea majoră având garantate toate drepturile, în afara celor politice, în Rusia femeile dispuneau liber de averea lor, având drept de vot la alegerile municipale)¹⁹. În cazul românesc, însă, a fost nevoie de 20 de ani pentru ca, după impunerea votului universal prin legea electorală din noiembrie 1918, să fie acordate drepturi de vot depline femeilor, prin Constituția din 1938. Până atunci, accesul acestora în funcțiile publice a apărut ca o tolerare administrativă din partea statului.

În sistemul universitar din România, nu exista o lege care să prevadă în mod expres accesul unei femei în funcțiile didactice. Totuși, unele femei merituose au fost încadrate pe aceste posturi. La Universitatea din Iași existau, anterior numirii Verei Myller, o serie de femei angajate în corpul didactic al facultăților, dar în poziții inferioare celei de profesor²⁰. Excepția cazului Vera Myller constă

---

¹⁷ *Ibidem*, p.188.

¹⁸ Calypso C. Botez, „Femeia în legislațiunea română”, în Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 228.

¹⁹ Ștefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 28.

²⁰ Amintesc doar cazurile d-rei Adriana Burada, asistenta profesorului N. Costăchescu la

în faptul că a fost prima femeie care a urcat în ierarhia universitară până la gradul de profesor titular.

Cronologia numirii Verei Myller

Vera Myller funcționa, așadar, de câțiva ani la Iași, în cadrul Facultății de Științe. Era un profesor foarte apreciat de studenți, desfășurând în același timp o activitate științifică remarcabilă, publicând periodic în reviste de profil din Franța și Germania²¹. În urma decesului profesorului Ion Rallet, Catedra acestuia de Teoria Funcțiilor a rămas liberă. Vera Myller reunea toate motivele să solicite catedra vacantă. Era însă o situație complet nouă. După cum vom vedea, problema era una de natură constituțională, depășind sfera de competență a Universității din Iași. Cu toate acestea, Consiliul Facultății de Științe a decis să sprijine numirea Verei Myller ca profesor titular pe acel post. Astfel, în ședința din 21 martie 1916²², Senatul universitar s-a reunit alături de Consiliul Facultății de Științe pentru a discuta recomandarea ca profesor titular, în baza articolului 81, a doctorei Vera Myller, atunci conferențiar titular al catedrei de algebră superioară.

După cum am arătat, acest articol din lege prevedea numirea ca titular al unei catedre universitare vacante în baza competențelor excepționale ale candidatului. Faptul este important întrucât catedra vacantă fusese scoasă la concurs, iar Gheorghe Bratu, asistentul lui Rallet, conferențiar al Facultății, își depusese și el dosarul²³. Recomandarea unui profesor pentru promovarea ca titular, fără examen, cu un contracandidat înscris și înaintea expirării termenului de două luni de la declararea vacantă a catedrei nu constituiau o încălcarea a articolului 81. În *legea Arion*, aceste dispoziții nu erau stipulate într-un raport disjunctiv, așa încât practica din epocă a impus și asemenea proceduri, care arătau susținerea fățișă a unui candidat. Motivațiile principale erau valoarea superioară a acestuia, evitarea prelungirii stării de provizorat și a complicațiilor administrative (întrunirea comisiei de examen, desfășurarea acestuia, trimiterea rapoartelor la Minister), care îngreunau o numire prin examen.

Laboratorul de Chimie Minerală și al d-rei Elena Lupu, șefa de lucrări a lui L. Cosmovici la Laboratorul de Fiziologie (*Facultatea de Științe. Organizarea și mijloacele de care dispune*, Iași, 1913, p. 4, 7).

²¹ George Șt. Andonie, *op. cit.*, p. 18.

²² Rectorat, dosar 863/1921, f. 16 și urm.

²³ Din 1919 acesta va pleca la Cluj, unde va fi numit profesor și ulterior ales decan al Facultății de Științe.

Din partea Senatului universitar erau prezenți, la aceea ședință, rectorul Universității, Matei B. Cantacuzino (fost ministru conservator de Justiție și al Instrucțiunii Publice), apoi profesorii Al. Philippide și I. Găvănescul de la Facultatea de Litere, V. Buțureanu, decanul de la Științe și E. Riegler, delegat al Facultății de Medicină. Consiliul Facultății de Științe era reprezentat de profesorii A. Mănescu, P. Bujor, A. Popovici, V. Costin, I. Borcea și P. Bogdan. Ședința fusese convocată în urma propunerii semnate de 11 profesori ai Facultății de Științe, care erau în favoarea numirii ca profesor a Verei Myller. Rectorul a citit memoriul, scoțând în evidență meritele candidatei, acestea fiind apreciate și în „lumea științifică internațională”. Apoi, a dat citire întâmpinării lui Gheorghe Bratu, care cerea organizarea concursului, părere la care se raliase și Matei B. Cantacuzino.

Profesorul Paul Bujor a intervenit și a susținut numirea Verei Myller potrivit articolului 81, motivând și prin faptul că în Consiliul Facultății aceasta a întrunit „aproape unanimitatea profesorilor”. El argumenta și prin faptul că A. Mănescu, unul din profesorii prestigioși ai Facultății, a scris memoriul de susținere, mai ales că prin această numire se va reuși astfel punerea în aplicare și a unui principiu de dreptate: „să se deschidă și femeii porțile largi tuturor ramurilor de activitate”. Mai evoca de altfel, în acel context, cazurile Sofiei Kowaleskaia, de la Universitatea din Stockholm (prima femeie profesor în matematici din lume) și cel al profesoarei Marie Curie, de la Universitatea din Paris. În domeniul științific, susținea viitorul deputat țărănist, nu se putea vorbi de nici o deosebire calitativă, între bărbați și femei. Singura obiecție care putea fi adusă era aceea că, în Constituție, nu se vorbea de dreptul de vot al femeii, lucru care se putea înlătura ușor printr-o declarație a candidatei că renunță la acel drept, „care pentru noi e mai mult un prilej de înveninare a vieții senine universitare”²⁴.

La rândul său, profesorul Mănescu a intervenit pentru a explica faptul că a scris memoriul la rugămintea a 3-4 profesori ai Facultății, care au inițiat propunerea și au militat pentru ea. În același timp, adăuga el, concursul ar da o șansă și lui Gheorghe Bratu dar, cum profesorii Facultății au semnat, va fi și el de acord cu recomandarea fără concurs. Singura mențiune făcută de acesta era aceea că, la semnarea memoriului, în Consiliu nu exista o reprezentare completă a profesorilor de profil, deci specialiști care să ateste competențele candidatei. Profesorul A. Mănescu făcuse referire la colegul său C. Popovici, profesor de astronomie, care era deja mobilizat²⁵.

---

²⁴ Rectorat, dosar 863/1921, f. 20.

²⁵ În anul următor, 1917, la Facultatea de Științe dintre cei 36 de profesori, 18 au fost mobilizați (ANIC, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (mai jos: MCIP), dosar 244/1917, f. 89).

La votul final, rectorul și Ion Găvănescul s-au opus recomandării Verei Myller fără examen. Restul de nouă membri s-au pronunțat în favoarea candidatei. În urma hotărârii celor două foruri, rectorul Matei B. Cantacuzino a înaintat dosarul Ministerului, care urma să confirme hotărârea Senatului universitar și a Consiliului Facultății de Științe²⁶. Răspunsul Ministerului s-a lăsat însă așteptat.

Ministerul de resort nu a dat nici un răspuns cererii Universității din Iași și, în general, s-a ferit să prezinte o soluție a problemei până în 1918. Lucrurile aveau să se schimbe odată cu alegerea profesorului Paul Bujor, susținător al Verei Myller, în funcția de decan al Facultății de Științe din Iași. Astfel, începând cu anul 1918, Facultatea a trimis mai multe memorii către rectorul Universității, Nicolae Leon, pentru a interveni la Minister²⁷.

Aceste intervenții aveau darul să preseze Ministerul pentru a renunța la amânările succesive ale soluționării cazului Verei Myller. Atât P. Bujor cât și N. Leon se numărau, în epocă, printre universitarii care susțineau cauza luptei femeilor pentru drepturi politice și civile, punându-și semnătura pe memoriile trimise parlamentului de către cercurile feministe²⁸. În plus, după cum ne arată în *Memoriile* sale, Nicolae Leon, rector în două rânduri al Universității, se opunea din principiu examenului, ca urmare a unei experiențe personale, fiind așadar în favoarea procedurii de numire a profesorilor în baza articolul 81. În timpul mandatului său, ca decan la Medicină, a instituit ca regulă a recrutării corpului profesoral apelul la acest articol pentru a evita concursul, care, în opinia sa, ar da naștere unor „profesori sterili” sau care putea să transforme un candidat într-un „bun almanah”²⁹. Astfel, cauza Verei Myller a mai câștigat un susținător în persoana rectorului. Prin urmare, o serie de memorii au fost trimise la Minister și din partea Rectoratului pentru a se lua act de dosarul Verei Myller³⁰.

Între aprilie și iulie 1918, au fost trimise adrese repetate atât la Rectorat, cât și ministrului de resort, prin care se cerea intervenția la forul superior de administrație școlară pentru punerea în aplicare a hotărârilor Universității din

---

²⁶ Rectorat, dosar 863/1921, f.21.

²⁷ În ianuarie și februarie 1918, ministrul Instrucțiunii a fost Matei B. Cantacuzino, între martie și octombrie, Simion Mehedinți, iar între octombrie și noiembrie Petru Poni (Ion Mamina, Ion Scurtu, *Guverne și guvernanți. 1916-1938*, București, 1996, p. 20 și urm.).

²⁸ Gh. I. Florescu, „Cu privire la mișcarea pentru emanciparea civilă și politică a femeii (1918-1921)”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A. D. Xenopol>>*, X/1973, p. 303.

²⁹ N. Leon, *Amintiri*, partea a II-a, Viața Românească, 1925, p. 125. La primul său concurs la Facultatea de Medicină, N. Leon a fost respins, în comisia formată din șapte profesori doar unul fiind specialist.

³⁰ MCIP, dosar 290/1918, f. 100.

martie 1916. Urmare a acestor cereri, la întâmpinarea rectorului din 2 mai 1918, ministrul Instrucțiunii în guvernul Marghiloman, Simion Mehedinți, a cerut juriștilor din Minister un referat față de „acest caz special”³¹.

La rândul ei, Vera Myller trimite o adresă, nedată din păcate, decanului Facultății, prin care cerea să se lichideze „situațiunea echivocă care mi s-a creat prin procedarea fostului ministru” (liberalul I. G. Duca, n. n.); situație care dura de doi ani, mai nota aceasta. Profesoara a insistat și asupra indeciziei Ministerului, amintind că era zadarnic să faci alte legi, dacă cele prezente nu se aplicau³².

Și decanul Facultății de Științe, P. Bujor, a trimis ministrului, la 7 iunie, o nouă cerere prin care solicita să se rezolve pozitiv numirea profesoarei, „consacrând, în adevăr, unul din principiile fundamentale ale legii de recrutare a corpului didactic universitar, adică meritele științifice și didactice”, așa cum au făcut miniștrii altor țări „mai înaintate în cultură”, referindu-se la numirile celor două profesoare de la Stockholm și Paris³³. Astfel, în urma acestor cereri repetate, Ministerul nu mai putea să continue prin ignorarea cazului. La cererea ministrului, Direcția Învățământului Secundar și Superior din Minister a întocmit un referat prin care lămură doar faptul că sistemul învățământului superior nu face deosebirea între profesori și profesoare, ca în cazul ciclului secundar (de exemplu, situația bărbaților care nu puteau preda religia la școlile de fete). Competențele celor din Minister se opreau în acest punct, pentru aspectele de natură exclusiv delegându-se problema juriștilor.

Urmare a acestui fapt, în august 1918, ministrul a cerut convocarea unei comisii, compuse din P. Missir (profesor), A. Volanski (membru al Curții de Apel Iași) și A. Mitescu (deputat), care să ofere o soluție acestei chestiuni. La 24 august, comisia a trimis Ministerului un raport și un aviz³⁴. Concluzia primului act era aceea că o femeie nu poate fi numită și nu poate funcționa ca profesor universitar. Colegiul universitar alegea senatori ai României, deci un profesor exercita și un drept de vot, iar unei femei, ajungând profesor titular, nu i se putea invoca în contră nici un motiv pentru care nu putea să își exercite acest drept. Constituția însă interzicea acest lucru: „a fi alegător este un drept al cetățeanului de a concura la exercițiul suveranității, pe care legislația noastră actuală îl refuză femeii, care nu se bucură de libertăți politice”³⁵. P. Missir atrăgea atenția că în acea chestiune delicată era nevoie de unanimitate. Nici el, probabil, nu era

---

³¹ MCIP, dosar 290/1918, f. 100.

³² MCIP, dosar 290/1918, f. 103.

³³ MCIP, dosar 290/1918, f. 102.

³⁴ MCIP, dosar 290/1918, f. 131-134.

³⁵ MCIP, dosar 290/1918, f. 131-132.

convins de justetea concluziilor comisiei și, de altfel, se va alătura, în toamna celui an, taberei celor care vor susține numirea.

La dosarul comisiei era depus și avizul unui avocat, Ion Dumitrescu. Acesta a anulat, însă, bazându-se pe interpretarea legilor în spiritul lor, toate reținerile Ministerului de a confirma numirea. În acest sens, faptul că legea nu menționa demnitatea de profesori universitari pentru femei nu implica interzicerea unei asemenea calități femeilor. Altfel spus, prin omisiune, statul român nu a avut în vedere restricționarea acestora de a accede la o demnitate universitară de vreme ce, totuși, o femeie se putea angaja în funcțiile de conferențiar sau asistent. Avocatul mai cita în sprijinul său articolul 80 din *legea Arion*. Acesta menționa printre condițiile obligatorii pentru ocuparea unei catedre universitare doar faptul ca profesorul titular să aibă titlu de doctor și să fie român, prevedere interpretată de el în sensul cetățeniei. Femeile erau cetățene, cu deosebirea că nu aveau plenitudinea drepturilor politice, articolul 73 din Constituție implicând pentru femeia profesor universitar exercițiul unui drept pe care oricum nu îl avea. Dar, cu toate acestea, acest drept nu era o condiție al celui alt drept, al profesiei. În concluzie, o catedră universitară nu se definea în mod esențial prin dreptul la vot al titularului³⁶.

Noul ministru al Instrucțiunii în guvernul generalului Coandă (oct.-nov. 1918), liberalul Petru Poni, nemulțumit de ambivalența argumentărilor și de tergiversarea acestei probleme de la propria Facultate, a dispus, în noiembrie 1918, întocmirea altor rapoarte. Acestea vor fi finalizate în scurt timp. Primul era semnat de juriștii Minculescu și Voinescu. Aceștia demonstau că nu se poate numi o femeie profesor universitar. În favoarea numirii era însă celălalt raport, semnat de P. Missir, A. C. Cuza, I. Demetrescu și Lazăr Bădescu, în care se susținea că nu se încălca Constituția și nici nu trebuiau legiferate alte prevederi, cele existente fiind suficiente pentru a se hotărî în acest sens³⁷.

Ca urmare a ultimului raport, ministrul a decis numirea Verei Myller drept profesor titular al Facultății de Științe, începând cu data de 16 noiembrie 1918³⁸. Decretul regal era contrasemnat de P. Poni, dar a fost adus la cunoștința Rectoratului, în decembrie, de către noul ministru I. G. Duca, cel care blocase timp de doi ani rezolvarea cazului Vera Myller³⁹. În acest document nu se

---

³⁶ MCIP, dosar 290/1918, f. 134.

³⁷ MCIP, dosar 290/1918, f. 135-136.

³⁸ Adresa de înștiințare era adresată Facultății de Științe pe 17 noiembrie, în adresă comunicându-se faptul că prin decretul regal 3450 din 16 noiembrie, dna V. Myller era numită cu 1 noiembrie 1918 profesor titular (SJAN Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Științe, dosar 91/1918, f. 172).

³⁹ Rectorat, dosar 879/1918, f. 286.

menționa nimic cu privire la chestiunile juridice implicate în problema numirii. Ca profesor titular al Universității, Vera Myller se prezenta la întrunirile Colegiilor universitare, dar nu putea fi convocată la acele ședințe în care se vota senatorul Universității în Parlamentul României.

Soluția aleasă era singura posibilă, Ministerul nu a dorit să dea naștere la noi discuții, acceptând doar instituirea unui precedent, și anume, numirea condiționată a primei femei în funcția de profesor universitar⁴⁰. Statul român nu putea să accepte numirea Verei Myller cu drepturi depline. Ar fi fost o antepunutare în problema drepturilor electorale ale femeilor, înainte ca legislativul să se fi exprimat în acest sens.

Cerurile feministe, prin vocea lui Calypso Botez, au catalogat numirea drept „o concesie a bărbaților”, atâta timp cât legea nu prevedea în mod formal posibilitatea ca o femeie să ocupe o asemenea însărcinare⁴¹. În opinia acestora, exista posibilitatea ca „mâine, alți bărbați, vor binevoi să interpreteze legea în contra femeilor, alte femei vor fi respinse de la aceeași cerere prin o tâlcuire restrictivă a textelor”⁴². Merită amintit faptul că pentru asociațiile care susțineau emanciparea femeilor, și care în anul 1918 desfășuraseră o puternică campanie de susținere a accesului acestora la drepturi politice, legea electorală din 14 noiembrie 1918 produsese o puternică dezamăgire, acordând drepturi electorale doar bărbaților. Astfel că numirea Verei Myller la 16 noiembrie 1918, după doi ani de amânări succesive, apărea ca un gest de îngăduință din partea statului român.

În România interbelică condiția femeii a cunoscut o reală îmbunătățire în ceea ce privește drepturile civile și politice. În deceniile trei și patru din secolul XX s-au inițiat unele proiecte legislative care au adus emanciparea deplină a femeilor. Constituția din 1923 a prevăzut, la articolul 6, deplina egalitate a sexelor. Emanciparea civilă a femeii a rămas însă un simplu deziderat până la punerea în aplicare a legii din aprilie 1932 privind ridicarea incapacității civile a femeii măritate⁴³. În ceea ce privește drepturile politice, prin legea administrativă

---

⁴⁰ Următoarea numire a unei femei în această demnitate la Universitatea din Iași a fost făcută la Facultatea de Medicină. În 1923, la Clinica de Oftalmologie era încadrată profesoara Elena Pușcariu. Cele două profesoare apăreau astfel în lista profesorilor membri ai Colegiului Universitar (*Anuarul Universității din Iași, 1924-1925*, Iași, 1925, p. 105; ANI, Rectorat, dosar 1024/1923, f.7).

⁴¹ Calypso C. Botez, *Problema drepturilor femeii române. Examen social-politic și juridic*, București, 1919, p. 11.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Ghizela Cosma, „Aspecte privind mișcarea feministă din România în perioada interbelică. Anii '30”, în Ghizela Cosma, Virgil Țărău, *Condiția femeii în secolul XX. Studii de caz*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, p. 94-95.

din 1929, unele categorii de femei au căpătat dreptul de a alege și a fi alese la alegerile locale. Drepturile electorale depline le-au fost garantate femeilor abia în 1938, prin Constituția adoptată în timpul regimului Regelui Carol al II-lea⁴⁴.

Concluzii

Cazul Vera Myller a readus în atenția contemporanilor problema drepturilor civile și politice ale femeilor. În România modernă, femeia măritată nu avea dreptul de a-și exercita cea mai mare parte a drepturilor civile. Numirea Verei Myller în 1918, la doi ani de la recomandarea sa, a constituit un moment a cărui importanță trebuie judecată în raport de epoca în care s-a realizat. De abia se votase, la 14 noiembrie, o nouă legislație electorală, care prevedea votul universal doar pentru bărbații români, iar principiile egalității civile între sexe încă rămăsese un subiect deschis polemicilor. Punerea în aplicare a numirii s-a făcut, începând cu 16 noiembrie 1918, la două zile după ce, prin legea electorală, se refuzase femeilor accesul la drepturile politice. În cercurile feministe, faptul apărea ca un gest de compensație, o „acceptare în vecinătatea bărbaților” și o prefigurare a nivelului maxim de tolerare, de către factorii politici, a accesului femeilor în funcțiile publice.

Numirea unei femei profesor universitar a comportat o serie de complicații juridice. Văzută de asociațiile feministe drept o concesie momentană a bărbaților, faptul a constituit un imbold pentru cauza feministă, care avea în centru „ideea dezrobirii, ideea egalității”⁴⁵. Urcarea unei femei în ierarhia sistemului universitar românesc, unul integral masculin, părea a submina pretențiile bărbaților privind inferioritatea intelectuală a femeilor. Totuși, numirea a fost tergiversată, motivația constituind-o încălcarea unui principiu constituțional. Acesta se rezuma la faptul că o femeie, neavând drept de vot, nu putea deveni nici profesor universitar din cauză că trebuia să voteze reprezentantul Universității în Parlamentul României. Practic, statul nu a dorit să decidă, printr-un precedent, problema acordării drepturilor electorale femeilor, înainte ca dezbaterea din societatea românească să contureze o cale de urmat în această delicată chestiune. În cele din urmă, soluția a reprezentat-o un compromis acceptabil pentru ambele părți. Realizările științifice, principiul meritocratic au validat poziția de profesor universitar, însă condiția de femeie oprind-o pe Vera Myller să intre în posesia unui drept electoral, acceptat de statul român doar pentru bărbați.

---

⁴⁴ *Ibidem*, p. 96 și urm.

⁴⁵ Vera Myller, *op. cit.*, p. 2.

Episodul a contribuit din plin la dezbaterile din societatea românească a timpului privind drepturile civile și politice ale femeii. Societățile feministe, susținute de unii profesori universitari (I. Bărbulescu, P. Bujor, I. Borcea, G. Ibrăileanu, D. Gusti, N. Leon) și oameni politici (Grigore Iunian, Vasile Goldiș, N. Iorga, majoritatea țărâniștilor și a socialiștilor)⁴⁶ au inițiat, începând cu 1918, o mișcare de conștientizare a factorilor de decizie privind necesitatea rezolvării doleanțelor feministe⁴⁷. Opiniile vizau impunerea unei evidențe, femeia dorind și ea să fie „cuprinsă în conceptul ideii de dreptate”⁴⁸. S-ar fi reușit, astfel, punerea de acord a principiului meritului universalist, promovat de stat, cu egalitarismul pentru care luptau asociațiile feministe și susținătorii lor din societate.

Pe de altă parte, numirea Verei Myller a arătat lacunele existente în legislația învățământului superior și în practica academică în cazul recrutării corpului profesoral. Ne indică apoi dinamica grupurilor de prestigiu din mediul universitar. Un grup compact al profesorilor unei facultăți, folosindu-se de modalitățile legale, putea oricând să impună un candidat prin eludarea concursului, în dauna celorlalți înscriși. Era știut că articolul 81 ușura în mare parte birocrăția caracteristică numirii profesorilor universitari, scurta timpul de așteptare a candidaților, scutea pe cei cu o activitate științifică remarcabilă și cu o reputație consolidată de practica unui examen. Totuși, atunci când erau mai mulți candidați înscriși la concurs, apelul la acesta a tensionat atmosfera din facultăți și a scos la iveală dezacordurile dintre profesori.

---

⁴⁶ Vezi și Cătălin Turliuc, „Statutul juridic al femeii în dezbaterile constituționale de la 1866 și 1923”, în Idem, *Condiția femeii în societatea modernă*, Iași, Editura Performantica, 2004, p. 65 și urm.

⁴⁷ Gh. I. Florescu, *op. cit.*, p. 295 și urm.; Calypso C. Botez, *op. cit.*, p. 9; *Istoric*, în „Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române”, Iași, I, nr.1, ian. 1919, p. 1.

⁴⁸ Calypso C. Botez, *op. cit.*, p. 12.

*Verra Myler:
le premier professeur universitaire femme de Roumanie.
De sa nomination a l'Université de Iași*

(Résumé)

Index des mots-clés: personnel de l'université, méritocratie, promotion des femmes

Pendant la période 1866-1938, en Roumanie l'émancipation civile et politique de la femme a été la préoccupation principale des politiciens et associations féministes. Les thèmes centrales des débats ont été l'obtention de l'égalité civile entre les sexes et du droit électoral accordée à la femme. Jusqu'à la Constitution de 1923 et la loi de 1932, en Roumanie, la femme bénéficiait de droits civils égaux avec ceux des hommes. En 1929, une catégorie de femmes a obtenu les droits d'élire et d'être élues. Un peu plus tard, en 1938, la femme a le droit de voter.

Dans le système d'enseignement supérieur, c'est le professeur qui entre dans le Collège Universitaire, dans l'intérieur duquel on votait le sénateur de l'Université respective dans le Sénat de la Roumanie. Dans ces conditions, en Roumanie de la période 1916-1918 la nomination de professeur universitaire femme a comporté une série de problèmes juridiques. La nomination de Vera Myller a été tergiversée 2 ans après. Les discussions avertissent une question constitutionnelle. En Roumanie, la femme n'avait pas le droit de voter, c'est pourquoi elle ne pouvait pas devenir professeur universitaire.

En effet, le Ministère des Cultes et d'Instruction Publique a décidé qu'à la base de l'engagement du corps didactique universitaire doit être les mérites scientifiques. En 1916, Vera Myller a reçu la recommandation du Conseil de Faculté et puis, en 1918, elle a été nommée professeur universitaire. En ce qui concerne les compétences électives de professeur on est arrivé à une solution de compromis. Elle n'avait pas le droit de participer aux réunions de Collège Universitaire pour élire le sénateur de l'Université.

Începuturile organizate ale sportului ieșean: „Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică”

LUCIAN POPESCU

Cuvinte cheie: asociație, activitate corporală, muzică

Cercetarea fenomenului sportiv ieșean, abordată din punct de vedere legislativ și organizatoric pentru diferite perioade istorice (modernă, interbelică, comunistă, post-decembristă), reprezintă un demers dificil și nu ușor de realizat. Cauza principală o reprezintă lipsa unor lucrări de specialitate (articole, studii, monografii etc.), care să prezinte momentele ce au marcat apariția și evoluția domeniului activităților corporale (educația fizică și sportul) într-un cadru organizat – asociații, cluburi sau societăți sportive.

Pentru tema enunțată, Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică (SGSM) din Iași, informațiile existente în istoriografia domeniului sunt puține și incomplete pentru a ne forma o imagine cât mai apropiată de realitate asupra semnificației pe care o are organizația ieșeană în dezvoltarea educației fizice și sportului pe plan local, regional și național¹.

În contextul prezentat, o abordare de acest gen este absolut firească întrucât, odată cu trecerea anilor se așterne uitarea peste oameni, fapte și realizări, iar eforturile și munca de început a celor ce sunt considerați, pe bună dreptate, ctitorii educației fizice și sportului ieșean nu trebuie să rămână necunoscută.

Ideea publicării acestor pagini s-a născut pe măsură ce încercam să reconstituim istoricul Societății de Gimnastică, Sport și Muzică, având speranța că, într-un viitor nu prea îndepărtat, studiul nostru va reprezenta temelia unei monografii a sportului ieșean. Totodată, șansa depistării unor documente inedite aflate la Arhivele Naționale Istorice Centrale², ziare³ și instrumente de lucru⁴ ne-au

---

¹ D. Ionescu, *Istoricul gimnasticeii și educației fizice la noi*, București, Tipografia „Revista Geniului”, 1939; Emil Ghibu, Ion Todan, *Sportul românesc de-a lungul anilor*, București, Editura „Stadion”, 1970; Nicolae Postolache, *Istoria sportului românesc în date*, Iași, Editura „Junimea”, 1979; *Enciclopedia Educației Fizice și Sportului din România*, vol. III, București, Editura „Aramis”, 2002.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale București, Fond Parlament, dosar Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași, nr. 1391/1905-1906 (în continuare: Parlament, 1391/1905-1906);

ajutat să identificăm cele mai semnificative realizări pentru ca Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași să ocupe locul care i se cuvine în ierarhia celor mai importante societăți similare din România.

De asemenea, pentru a reda cât mai concret fenomenul cercetat, ne-am propus să prezentăm informațiile pe mai multe paliere și anume: a) începuturile organizate ale sportului ieșean; b) înființarea, organizarea și funcționarea Societății de Gimnastică, Sport și Muzică și prezentarea celor mai importante realizări administrativ-organizatorice; c) aspecte privind activitatea Societății pe secții sportive; d) implicarea și rolul unor personalități în propagarea educației corporale, alte particularități mai puțin cunoscute.

A. Începuturile organizate ale sportului ieșean

Conform mărturiilor scrise, începuturile organizate ale fenomenului sportiv din principalul oraș al Moldovei și, totodată, primul centru universitar al României moderne, datează încă din secolul al XIX-lea, atunci când s-au înființat câteva grupări sportive, denumite „Societăți”, cu scopul de a promova „gustul” pentru practicarea activităților corporale în rândul diverselor componente sociale. Caracteristica principală a acestor structuri era dată de faptul că ele propagau doar un anumit tip de activitate sportivă, având un caracter monosportiv. Astfel, Societatea Medicilor și Amicilor Naturii, înființată în anul 1837, promova turismul⁵, în timp ce Societatea de Hipism, fondată în anul 1851, căuta să dezvolte echitația⁶.

După momentul istoric de la 24 ianuarie 1859, educația corporală avea să ocupe un loc tot mai important printre preocupările cetățeanului modern. Un rol important în acest demers l-au avut „societățile” sportive particulare, printre care: Jockey-Club (fosta Societate de Hipism – schimbarea denumirii s-a petrecut în anul 1861), considerată prima grupare sportivă din România

---

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Fond Primăria Iași, dosar Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică, nr. 450/1905 (în continuare: Primăria Iași, dosar 450/1905)

³ Colecția *Opinia*, *Lumea și Ziarul de Iași*.

⁴ *Statutele „Societății de gimnastică, sport și muzică din Iași”*, Iași, Tipografia „Dacia”, 1904; *Două rapoarte anuale prezentate Adunărilor generale pe anii 1907 și 1908*, Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași, Iași, Tipografia „Națională”, 1908; *Călușul Ceahlăului*, Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași, Iași, Tipografia „H. Goldner”, 1932; „Mapă de lucru” aparținând profesorului de gimnastică Teodor Berescu, unul dintre fondatorii societății sportive ieșene, donată Arhivei Direcției pentru Sport Județene Iași cu scopul realizării unei monografii a sportului ieșean; în prezent „mapa” se găsește în custodia autorului.

⁵ Nicolae Postolache, *Istoria sportului românesc în date*, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 27.

⁶ *Ibidem*, p. 29.

Modernă⁷; Asociația „Yasser Männer Turnverein” înființată în anul 1867, având ca domeniu de activitate gimnastica⁸; Societatea Internațională de Tir și Gimnastică, fondată în anul 1877, organizație polisportivă care promova tirul, gimnastica, scrima, biliardul, șahul și dominoul⁹ și Societatea de Gimnastică „Turnverein”, creată în anul 1884 cu scopul de a dezvolta gimnastica¹⁰.

Toate aceste „societăți” au reprezentat o primă etapă în procesul de organizare și practicare a activităților corporale, însă cea care va fundamenta acest domeniu va fi Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică.

B. Înființarea, organizarea și funcționarea Societății de Gimnastică, Sport și Muzică și prezentarea celor mai importante realizări administrativ-organizatorice

I. Actul de înființare a Societății

La 14 noiembrie 1902, în cancelaria Seminarului Pedagogic Universitar din Iași, un grup de profesori universitari și secundari, printre ei aflându-se Paul Bujor, Ion Găvănescul, Ion V. Praja, Teodor Berescu, Vasile Negruzzi au decis înființarea unei organizații sportive particulare, denumită Societatea de Gimnastică și Muzică, cu scopul de a promova în rândul societății ieșene exercițiile corporale, jocurile sportive și gustul pentru muzică. De asemenea, își propunea ca imediat după înființare să cuprindă în structuri o „școală” menită a forma corpul de specialiști necesar predării gimnasticii în școli și grupările sportive din Iași, precum și din județele limitrofe.

Pentru a da posibilitatea formării unei imagini cât mai clare asupra subiectului în sine, vom reproduce integral textul procesului-verbal încheiat cu ocazia constituirii Societății¹¹.

Actul constitutiv al Societății de Gimnastică și Muzică din Iași

PROCES-VERBAL

Subsemnații, întrunindu-ne astăzi 14 Noiembrie 1902, orele 9 seara, în cancelaria seminarului pedagogic universitar din Iași, având în vedere

---

⁷ *Ibidem*, p. 32.

⁸ *Ibidem*, p. 35.

⁹ *Ibidem*, p. 44.

¹⁰ *Ibidem*, p. 49.

¹¹ *Călăuza Ceahlăului*, p. 5-6.

importanța netăgăduită a gimnasticii și educației fizice și morale – atât de disprețuite și neglijate la noi în țară – cât și foloasele mari ce le-ar aduce tineretului și neamului nostru, am hotărât înființarea în Iași a unei societăți românești, al cărei scop să fie de a procura membrilor ei mijloacele necesare spre a-și dezvolta fizicul prin exerciții gimnastice, precum și gustul muzical prin exerciții corale, ansambluri instrumentale, a le răspândi și în afară de societate, a contribui pe cât posibil la educația fizică și estetică a tinerimei, de a forma un personal apt pentru predarea gimnasticii în școlile din țară, publice sau private de băieți sau fete, de a dezvolta sportul excursiunilor și tirului etc.

Însărcinăm pe d-nii I. Găvănescul, P. Bujor și Ion V. Praja să facă un apel către toate personalitățile și toți intelectualii Iașului să se înscrie și să îmbrățișeze această idee pentru a se asigura dezvoltarea și propășirea societății.

Numele societății va fi „Societatea de Gimnastică și Muzică”.

Însărcinăm pe d-nii Ion V. Praja, Teodor Berescu, Vasile Negruzzi și Dim. Dimitriu să alcătuiască în timpul cel mai scurt posibil un proiect de statut, care va fi supus unei adunări generale spre aprobare.

Până atunci delegăm pe dl. Ion Găvănescul cu conducerea lucrărilor societății și pe dl. Gheorghe Scorpan cu îndeplinirea provizorie a funcțiunii de casier.

Dl. Găvănescul e în drept a ne convoca ori când va crede de cuviință.

Mai însărcinăm tot odată pe dl. Găvănescul a redacta o adresă către Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice pe care o vom semna toți, pentru a ne pune la dispoziție ruinele vechii școli de arte și meserii din str. Școalei de Arte, spre a ne servi, amenajându-le ca local pentru societate.

ss. I. Găvănescul, ss. Paul Bujor, ss. I. V. Praja, ss. V. Teodoreanu, ss. C. Meissner, ss. V. Negruzzi, ss. C. V. Praja, ss. M. Tomida, ss. Em. Bardasare, ss. Gh. Vârnăv-Liteanu, ss. I. Burhele, ss. M. Țilenschi, ss. Gh. Scorpan, ss. C. Botez, ss. T. Berescu, ss. D. Dimitriu”.

II. Organizarea și funcționarea Societății de Gimnastică, Sport și Muzică

În această diviziune a lucrării, ne propunem să prezentăm, cronologic, cele mai semnificative realizări ale Societății sub aspect administrativ și organizatoric, momente care au contribuit la dezvoltarea fenomenului sportiv ieșean.

✓ 1902, 14 noiembrie, s-a înființat Societatea de Gimnastică și Muzică;

✓ 1902, la scurt timp după înființare, ministrul Instrucțiunii Spiru Haret aprobă solicitarea făcută de conducerea Societății de a primi clădirea Școlii de Arte și Meserii (construcție veche și nefolosită, abandonată)¹², ulterior devenind sediul grupării. În timp, clădirea a fost modernizată, ajungând să aibă amenajate

¹² D. Ionescu, *op. cit.*, p. 183.

3 săli mari (lungime 30 m și lățime 10 m) de gimnastică, tir, muzică și dans; o sală pentru consiliu; o cancelarie; sală de dușuri; puncte sanitare; camere de locuit; magazine etc. În 1932, toate sălile sportive destinate activităților corporale erau înzestrate cu aparatele necesare gimnasticii, cu arme (puști de salon cu gloanțe și aer comprimat, pistoale, floretă, spadă, sabie) pentru lecțiile de tir și scrimă, instrumente, partituri și materiale necesare cursurilor de muzică și dans etc.¹³

✓ 1902, toamna, în cadrul Societății a fost înființată o școală menită să pregătească maeștri de specialitate¹⁴. Denumită Sport și Muzică, școala condusă mult timp de Vasile Negruzți a beneficiat de aportul unor distinși profesori universitari și secundari din oraș, printre care: prof. dr. I. Luca (anatomie și fiziologie), Ion Găvănescul (Pedagogia gimnasticii), prof. univ. D. Pompeiu (mecanică aplicată la gimnastică), dr. N. Cădere (igienă), Ilie Burghilea, I. Ropăla și Teodor Berescu (gimnastică)¹⁵.

✓ 1904, din cauza lipsei resurselor financiare, conducerea Societății a fost nevoită să închirieze Ministerului Instrucțiunii sala de tir și alte 2 anexe, pentru depozitarea Arhivelor Statului. Contractul de închiriere, desfășurat pe 3 ani, a adus un venit de 12000 lei, suma contribuind la amenajarea și extinderea bazei materiale și la plata serviciilor celor angajați¹⁶.

✓ 1904, 11 iunie, Ministerul Instrucțiunii, prin decizia – adresă nr. 16350, recunoaște Școala Pregătitoare de Maestre și Maeștri de Gimnastică, înființată în cadrul Societății de Gimnastică și Muzică. Conform acestei decizii, școala a funcționat, neîntrerupt, până în anul 1925¹⁷, întreținută numai din fonduri și mijloace proprii. Timp de 2 ani (durata cursurilor) elevii își însușeau cunoștințe

---

¹³ Călăuza Ceahlăului, p. 7, 10, 11.

¹⁴ Inițiativa i-a aparținut maestrului de gimnastică Teodor Berescu care obținuse, în prealabil, autorizația de funcționare pentru Societatea de gimnastică „Männer Turnverein”. Între timp, respectiva societate se desființează, iar activitatea pentru pregătirea maeștrilor de gimnastică a fost preluată de școala care tocmai se înființase în cadrul Societății de Gimnastică și Muzică (Vezi D. Ionescu, *op. cit.*, p. 184).

¹⁵ N. Postolache, *op. cit.*, p. 69.

¹⁶ Două raporturi anuale prezentate Adunărilor generale pe anii 1907 și 1908, p. 7.

¹⁷ Până în anul 1925, trei mari „societăți” sportive particulare aveau recunoașterea legală din partea Ministerului Instrucțiunii, de a forma corpul de specialiști, necesar domeniului activităților corporale (maeștrii de gimnastică pentru învățământ sau conducători în diferite structuri sportive) și anume: Societatea Centrală Română de Arme, Gimnastică și Dare la Semn din București, înființată în anul 1867; Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași și Societatea de Educație Fizică „Înainte” din București, fondată în anul 1905. În anul 1925 a absolvit prima promoție de profesori ai Institutului Național de Educație Fizică din București, înființat în anul 1922 și recunoscut prin *Legea pentru educația fizică din anul 1923*. În noul context creat, celor 3 structuri sportive particulare li s-au retras licențele de funcționare și dreptul de a mai pregăti specialiști (ultimele promoții au fost absolvenții seriilor 1923-1925).

de pedagogie, anatomie, igienă, fiziologie, mecanică umană (biomecanică), gimnastică etc., necesare pregătirii lor, pentru a deveni viitori maeștri de gimnastică (profesori) în sistemul de învățământ, dar și specialiști în cadrul „societăților” sportive particulare. Conform mărturiilor scrise, școala a pregătit în jur de 170 de maeștri și maestre de gimnastică¹⁸. Printre cei mai exponențiali absolvenți s-au numărat Vasile Ultimeșcu (și-a continuat studiile de specialitate în Franța, la École Normale D'Education Phisique din Paris), Corneliu Gheorghiu, Margareta Mancaș, Elena Butnărescu (Lateș), Alexandra Gavrilesco (renumita scriitoare ieșeană cunoscută publicului sub numele de Otilia Cazimir, a absolvit în anul 1915 cu media 9,67) etc.¹⁹

✓ 1904, Societatea se reorganizează, noua denumire fiind Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași. Tot atunci a fost elaborat și primul statut, structurat pe 4 secțiuni și 40 de articole, prin care se reglementa scopul, mijloacele, membrii și organizarea grupării, document aprobat de Adunarea Generală în ședința din 25 aprilie 1905. A se vedea, în anexă, Statutele Societății de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași.

✓ 1906, Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași, împreună cu alte „societăți” similare din țară au decis să fuzioneze, pentru a crea un for centralizat al mișcării sportive. Astfel, la 14 septembrie a fost constituită Federația Societăților de Gimnastică din România cu scopul de a consolida educația fizică și sportul la nivel național. Primul președinte al Federației a fost generalul P. V. Năsturel, iar ca vicepreședinte îl găsim pe Spiru Haret²⁰. Ca structură a Federației, SGSM a organizat la Iași, în anul 1924, Congresul și serbările federale de gimnastică, evenimente de o deosebită semnificație în evoluția fenomenului sportiv românesc²¹.

✓ 1912, a fost inaugurat primul parc sportiv din Vechiul Regat. Construit din fondurile „Societății” și amenajat în cea mai frumoasă zonă a orașului – Copou, parcul a fost dotat cu aparatele și instalațiile necesare practicării exercițiilor de gimnastică și jocurilor sportive. Ca anexe se regăseau tribune pentru spectatori, alei și foarte multă vegetație. În timpul războiului mondial, armata a preluat parcul, folosindu-l în scopuri proprii. După terminarea războiului, parcul a trecut din nou în patrimoniul Societății, ulterior fiind cedat Primăriei²². O bună perioadă de timp, parcul a purtat denumirea de Parcul „Ferdinand I” din Copou.

---

¹⁸ Călăuza Ceahlăului, p. 9-10.

¹⁹ „Mapa de lucru” a profesorului Teodor Berescu.

²⁰ Nicolae Postolache, *op. cit.*, p. 78.

²¹ Călăuza Ceahlăului, p. 9.

²² *Ibidem*, p. 10.

✓ 1914, au fost finalizate lucrările de construire a Cabanei „Dochia” de pe vârfurile Ceahlăului. În timp, această importantă lucrare a adus mari servicii turismului și în special amatorilor de drumeții și excursii din toată țara. În cadrul Societății s-a stabilit o tradiție, ca în luna august a fiecărui an membrii Secției de Turism să parcurgă masivul Ceahlău, comparat cu Olimpul Greciei de către Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei”²³.

✓ 1929, la 1 septembrie a fost inaugurat Ștrandul Iașului, construit pe terenul din spatele Palatului Administrativ (astăzi Palatul Culturii), suprafață luată în concesiune pe o perioadă de 30 de ani de la Universitate. Costând aproximativ 7 milioane de lei, baza sportivă oferea ieșenilor un bazin de înot (lung de 100 m și lat de 30 m), o plajă de 6000 m², un loc amenajat pe o suprafață de 8000 m² destinat canotajului pe timp de vară și patinajului pe timp de iarnă, terenuri de tenis, pavilioane cu cabine, un bufet-restaurant care includea și un ring de dans, plantații, grădini etc.²⁴

C. Aspecte privind activitatea Societății de Gimnastică, Sport și Muzică pe secții sportive

Încă de la înființare, SGSM și-a propus să promoveze cât mai multe ramuri sportive, organizate pe secții și să atragă în cadrul lor cât mai mulți practicanți. Astfel, în primii doi ani de activitate în organigrama Societății existau 4 secții sportive – *Secția de gimnastică* (avându-l ca președinte pe Ioan Praja), *Secția de scrimă* (președinte Ioan Ghica), *Secția de tir* (președinte căpitanul D. Strătilescu) și *Secția de turism* (președinte I. Simionescu) și un număr de 319 membri (elevi, studenți, medici, profesori, ingineri, avocați, magistrați, artiști, comercianți, funcționari, ofițeri de armată etc.)²⁵

Activitățile sportive se desfășurau în sălile „Societății”, dotate cu aparatura și instalațiile necesare, achiziționate din fondurile proprii. Fiind o Societate de drept privat și având autonomie financiară, bugetul său era format din sume care proveneau din: cotizațiile membrilor, organizarea unor manifestări cultural-sportive (serate, spectacole, serbări), închirierea unor spații, subvenții (în fiecare an primăria acorda o anumită sumă) etc.²⁶

După schimbarea denumirii, moment petrecut în 1904, Societatea și-a diversificat activitatea, fiind promovate și alte ramuri sportive. Faptul s-a datorat

---

²³ *Ibidem*, p. 12-13, 15-16.

²⁴ *Ibidem*, p. 13-14.

²⁵ *Statutele „Societății de Gimnastică, Sport și Muzică” din Iași*, p. 14-20.

²⁶ *Două raporturi anuale prezentate Adunărilor generale pe anii 1907 și 1908*.

în mare măsură pătrunderii în societatea românească a unor „sporturi moderne” – atletism, canotaj, ciclism, fotbal, tenis, rugby, patinaj, aduse în țară de studenții care își desăvârșeau studiile la universitățile din Europa, dar și de funcționarii străini care își exercitau activitatea profesională în diferite domenii. În acest sens, mișcarea sportivă se va dezvolta, apărând un nou tip de activitate și anume cea competițională.

Un rol important în dezvoltarea noilor discipline sportive l-a deținut și *SGSM*. Dacă în anul 1904, în cadrul Societății funcționau 4 secții care promovau gimnastica, scrima, tirul și turismul, în anul 1932, numărul secțiilor a crescut la 7, ele cuprinzând 12 discipline sportive, celor prezentate anterior adăugându-li-se boxul, luptele, atletismul, fotbalul, tenisul, canotajul, patinajul, înotul²⁷.

În continuare, vom prezenta anumite secvențe din activitatea acestor secții.

Atletismul. În Iași, *atletismul* nu a avut o evoluție rapidă și nici continuitate în practicarea lui. Puține au fost grupările sportive care și-au propus să-l implementeze și chiar dacă au încercat, nu au perseverat. În general, concursurile atletice se reduceau la câteva alergări de viteză sau de rezistență ce se desfășurau în pauzele jocurilor de oină sau de fotbal.

Printre societățile sportive care au încercat să popularizeze *atletismul* se regăsește și *SGSM*. Primele acțiuni desfășurate datează încă din anul 1909, prilejuite de inaugurarea „Monumentului Eroilor” din 1877, construit la Ciurea. Atunci au fost organizate serbări în cadrul cărora s-au desfășurat și curse de atletism. A fost o singură probă de alergare (fond), nu se cunoaște distanța, în schimb sunt prezentați primii trei clasai: locul 1, Cătuneanu, locul 2, Ionescu și locul 3, Miclescu²⁸.

Începând cu anul 1913, concursurile de atletism organizate de *SGSM* au căpătat o oarecare regularitate. Primul concurs școlar s-a desfășurat în iunie 1913, cu întreceri la următoarele probe: săritura în înălțime, săritura în lungime;

---

²⁷ Pentru Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași, anul 1932 a însemnat, din punct de vedere organizatoric, momentul consacrării sale. Comitetul de conducere era format din: Osvald Gh. Racoviță, care îndeplinea funcția de președinte al Societății, doi vicepreședinți: Teodor Berescu și P. Gh. Șerban; un secretar general, C. Vinograchi; un casier, căpitanul Th. Alistar; un șef-contabil, Al. Băcescu și 3 cenzori, A. Chelărescu, Ilie Criveanu și Em. Rogus. În organigrama Societății erau cuprinse 7 secții de activități specifice: *Secția de Gimnastică*, președinte I. Șoarec; *Secția de Scrimă*, președinte I. Krzyzanowski; *Secția de tir*, președinte N. Stanciu; *Secția de Muzică*, președinte Al. Roșca; *Secția de Turism*, președinte Cesar Parteni Antoni; *Secția de Box și Lupte*, președinte I. Fotea; *Secția de Foot-ball și Atletism*, președinte V. Ianovici; *Secția de Natație, Tenis, Sporturi Nautice și Sporturi de Iarnă*, președintele *Clubului de natație*, I. Ehrlich, președintele *Tenis Clubului*, prof. I. Plăcinteanu și președintele *Sporturilor nautice și de iarnă*, ing. V. Antistescu (Cf. *Călăuza Ceahlăului*, p. 11).

²⁸ *Opinia* din 10 mai 1909, p. 2.

alergare de rezistență și alergare de viteză. Participanții proveneau de la 3 unități școlare ieșene: Liceul „Internat”, Liceul „Național” și Școala Normală „Vasile Lupu”. Mai târziu, în septembrie 1923, cu ocazia „Expoziției agricole” din Parcul Copou, SGSM a organizat timp de 3 zile diferite manifestări sportive, care au inclus și întreceri atletice la următoarele probe: 100 m plat, 100 m garduri, greutate, triplusalt, aruncare de grenade, disc și 1500 m. Rezultatele obținute de către participanți au fost considerate ca primele recorduri ale Iașului, deoarece altele, până la acea dată, nu au fost consemnate²⁹.

Boxul. Singurele informații despre practicarea boxului la SGSM provin dintr-un studiu realizat de profesorul de educație fizică Nicolae Oloieru, intitulat „Începuturile și evoluția sportului la Iași”³⁰. Din textul respectiv reiese faptul că *Secția de box* a fost înființată în anul 1927, iar primul președinte a fost C. Pancu. În continuare, autorul precizează că în perioada 1930-1940, în cadrul *Secției* s-au format și afirmat cei mai cunoscuți boxeri ai Iașului, printre care: Gheorghe Popescu-Roller (antrenor și sportiv), N. Florescu, N. Băncescu, B. Ciudin, N. Arcu, Leonida Gheorghiu, Ianculescu Racoviță și alții.

Fotbalul. Conform periodicelor timpului, SGSM a organizat la Iași primul joc (sau „meci”) de fotbal, desfășurat în prezența unui public. Evenimentul s-a petrecut în ziua de 9 aprilie 1913, iar cele două echipe au fost alcătuite din sportivi aparținând SGSM, care se pregăteau pentru a participa la Festivalul Federației Germane de Gimnastică de la Leipzig. Primele impresii despre acest eveniment au fost oferite de ziarul *Opinia*, din care redăm următorul fragment: „Duminică a avut loc în prezența lui V. Teodoreanu, președintele SGSM, pe platoul de la Copou, prima partidă de foot-ball, la care au asistat mulți spectatori, care au admirat jocul. Ca arbitri la acest prim meci cu public au fost francezul André Fauvre, profesor la Școala Militară, fost jucător al echipei Stade Français și Osvald Racoviță. Printre remarcările meciului s-au aflat Leonida și Nicu Gatovsky, foști elevi ai Liceului Jason de Saily din Paris, ei arătându-se a fi jucători excelenți”³¹.

După desfășurarea acestui meci demonstrativ, fotbalul s-a răspândit cu rapiditate, fiind practicat cu precădere de către elevi.

Gimnastica. Încă de la înființarea Societății, gimnastica a reprezentat o activitate fundamentală. Unul din obiectivele principale era și propagarea exercițiilor de gimnastică în rândul claselor sociale cu scopul de a-i determina pe

---

²⁹ *Ibidem*, nr. din 3 septembrie 1923, p. 2.

³⁰ Finalizat în anul 1977, studiul nepublicat al profesorului Nicolae Oloieru a reprezentat primul demers efectuat în cercetarea fenomenului istoric sportiv ieșean. În prezent, manuscrisul se găsește în custodia autorului.

³¹ *Opinia* din 10 aprilie 1913, p. 2.

tineri, vârstnici, bărbați, femei și copii să practice această disciplină sportivă. Un rol important în atragerea practicantilor l-a avut baza materială a „Societății”. Spre deosebire de alte grupări similare din țară, SGSM a deținut de la bun început un spațiu în care au fost amenajate, într-un timp foarte scurt, 3 săli, dintre care una pentru gimnastică și alte dependințe (băi, vestiare etc.).

Printre promotorii acestui domeniu s-au numărat Vasile Negruzzi, Teodor Berescu, Ilie Burghilea, Ion Bucovineanu, Vasile Ultimeșcu și alții, care și-au dedicat întreaga viață dezvoltării gimnasticii atât pe plan local, cât și pe cel național. În timp, aceștia au organizat și condus ansambluri de fete și băieți care au practicat în mod constant exercițiile gimnastice, au experimentat sistemele naționale de gimnastică – suedez, francez și german cu scopul de a găsi cele mai corespunzătoare metode și mijloace de utilizare, au promovat concursurile inter-școlare de gimnastică, au pregătit și format în cadrul „Școlii pregătitoare de maiștri și maestre de gimnastică” numeroase promoții de specialiști ai domeniului.

Dintre toate realizările *Secției de gimnastică*, de altfel numeroase, un loc aparte îl ocupă organizarea *Marii serbări școlare de gimnastică* desfășurate în luna mai a anului 1913, pe terenul hipodromului de la Abator (în prezent Stadionul „Tineretului” de pe strada Abator). La grandioasa manifestare cultural-sportivă au participat elevii tuturor școlilor secundare de băieți și fete din orașul nostru³². Pentru a vedea interesul și emulația generate de marele eveniment, redăm un scurt fragment dintr-o publicație a timpului respectiv:

„Serbarea se va ține la hipodromul din Abator și va avea două părți: una sportivă propriu-zisă și una culturală-sportivă.

1. Ansamblu executat de 1200 elevi și eleve;
2. Gimnaziile *Ștefan cel Mare* și *Alexandru cel Bun*, exerciții libere sub conducerea profesorului Dobreanu;
3. Școala Secundară de fete *Oltea Doamna*, exerciții sub conducerea domnișoarei Tielman și dans gimnastic;
4. Liceul *Național*, exerciții cu batoane de lemn sub conducerea lui I. Dolijan;
5. Școala Secundară de fete *Oltea Doamna*, exerciții cu cercuri acompaniate de fanfara Liceului „Internat” sub conducerea domnului C. Tănăsescu;
6. Școala Normală de băieți *Vasile Lupu*, exerciții cu bastoane de fier sub conducerea lui Ilie Burghilea;
7. Școala Normală de băieți *Vasile Lupu*, lupta la coardă (frânghie);

---

³² Călăuza Ceahlăului, p. 8-9.

8. Școala Normală de fete *M. Sturdza*, dansuri naționale sub conducerea domnișoarei Tielman;

9. Liceul *Internat* sub conducerea lui I. Dolijan, o lecție de gimnastică suedeză și exerciții cu bastoane;

10. Școala Normală de băieți *Vasile Lupu*, dansuri naționale, brâul, chindia, brâulețul, sub conducerea lui I. Burghilea.

[...] Prin amploarea și varietatea ei, serbarea a delectat timp de câteva ceasuri miile de spectatori care au umplut până la refuz platoul Abatorului”³³.

Pe aceleași coordonate se înscrie și memorabila vizită efectuată în România, în anul 1914, a marelui fiziolog francez Georges Demény³⁴. Invitația de a vizita țara noastră a aparținut „Societății de Educație fizică *Înainte*” din București, prilej cu care distinsul profesor francez a organizat, împreună cu asistenta lui – domnișoara Clémence Karl, o serie de conferințe și demonstrații practice asupra *Noii metode de educație fizică și a armoniei mișcărilor, în special la femeia tânără*, desfășurate la București, Iași, Galați și Craiova³⁵.

La Iași, invitații au organizat într-un timp relativ scurt un ansamblu de gimnastică cu elevii *Școlii pregătitoare de maeștri și maestre de gimnastică*, cu care au întreprins un turneu în țară, la Craiova și Galați, unde și-au expus principiile noului sistem de educație fizică. Potrivit informațiilor prezentate de profesoara Margareta Mancaș (a făcut parte din acel ansamblu, fiind cursantă a școlii ieșene), la repetiții, Georges Demény cânta la vioară, în timp ce Clemence Karl executa cu multă grație, în prezența auditoriului, exercițiile de ansamblu³⁶.

---

³³ *Opinia* din 19 mai 1913, p. 2.

³⁴ Georges Demény (1850-1917) a dezvoltat sistemul francez de educație fizică creat de Amoros (1770-1848) și Clias (1782-1857), devenind oficial principalul îndrumător al educației fizice franceze. A funcționat ca director al cursului de învățământ superior al educației fizice franceze de pe lângă Sorbona din Paris; a organizat în anul 1900 primul Congres Internațional de Educație Fizică; a elaborat în anul 1902 un regulament despre gimnastica militară. A adus modificări gimnasticii suedeze, elaborând un sistem propriu, pe care l-a numit *școala franceză nouă*. În cadrul sistemului său de educație fizică, a creat două tipuri de gimnastică: 1. *Gimnastica de dezvoltare sau igienică*, având ca scop creșterea armonioasă a copilului și aducerea la un nivel optim de sănătate, îndemănare și încredere în sine, a celor slabi și neîndemânatici; 2. *Gimnastica practică sau de aplicație*, grupată în: a) *Sporturi* și b) *Gimnastica amorosiană*, o combinație între exercițiile la portic (instalație creată de Amoros și formată din mai multe aparate destinate cățărării, sprijinului și echilibrului etc.) și exercițiile militare. Caracteristica originală a sistemului creat de Demény s-a numit *gimnastica educativă*, considerată temelia acestui sistem, care avea ca scop pregătirea corpului pentru practicarea sporturilor și a exercițiilor utilitare (Vezi, Alice Luca, *Gimnastica în școală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 1998, p. 30).

³⁵ D. Ionescu, *op. cit.*, p. 194.

³⁶ Datele au fost culese „Mapa de lucru” aparținând profesorului Teodor Berescu.

Faptul că Georges Demény a vizitat Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică și în mod special *Școala de gimnastică*, denotă că el a apreciat cum se cuvine munca și rezultatele promotorilor ieșeni.

Luptele. SGSM a fost prima grupare sportivă din Iași care a introdus într-un cadru organizat practicarea „luptelor” (sau „trânta”, cum era denumită în limbajul popular). În acest sens, conducătorii „Societății” au înțeles frumusețea și necesitatea promovării acestei ramuri sportive, inițiind primele cursuri în luna mai a anului 1915, fapt menționat și în presa locală:

„Cu începere din luna mai SGSM din Iași a hotărât înființarea unor cursuri speciale de lupte franceze și ridicări de greutate. Cursurile sunt gratuite și se vor ține de trei ori pe săptămână în localul societății. Amatorii care vor dori să se înscrie la aceste cursuri se vor întruni duminică 3 mai orele 10 a.m. la sediul societății pentru a lua cunoștință de orar”³⁷.

Maestrul însărcinat cu conducerea lecțiilor de pregătire a fost C. Pancu, considerat primul instructor-antrenor pentru atletica grea (lupte, haltere) din Iași.

Din 1919 și până la sfârșitul anului 1929, documentele timpului nu mai pomenesc aproape deloc de această activitate corporală. Însă nu putem afirma, că „luptele” au fost definitiv „uite”, ele practicându-se sporadic și într-un anonim total.

Cu ocazia inaugurării *Stadionului din Iași*, la începutul lui septembrie 1929, printre manifestările sportive desfășurate s-au regăsit și „luptele”: „la ștrand, spectatorii s-au delectat admirând o veritabilă luptă greco-romană între Titi Iamandi și Juju Ornstein, desfășurată pe nisipul moale și cald”³⁸.

Lipsa unui sistem competițional la nivel local a determinat ca această disciplină sportivă să aibă un caracter demonstrativ, iar cei care practicau diferitele stiluri de „lupte” să-și pună în evidență aptitudinile doar în cadrul unor manifestări sau spectacole cultural-sportive organizate cu diferite ocazii.

Înotul. Fiind o activitate aplicativă și de agrement, înotul a fost practicat la Iași din timpuri îndepărtate. Multitudinea de lacuri și iazuri care înconjurau, atunci ca și în prezent, orașul, dădea această posibilitate tuturor amatorilor. Însă o activitate de întrecere, propriu-zisă, la Iași a avut loc începând cu anul 1929, odată cu amenajarea ștrandului. Ideea amenajării unei astfel de baze sportive și de agrement datează încă din 1902, atunci când diriguitorii SGSM și-au dat seama de importanța și necesitatea construirii unui ștrand care să reprezinte un bun al majorității ieșenilor. Dar posibilitățile materiale limitate ale Societății (se autofinanța) făceau imposibilă construirea unui astfel de obiectiv. Odată cu

---

³⁷ *Opinia* din 30 aprilie 1915, p. 2.

³⁸ *Lumea* din 5 septembrie 1929, p. 1.

trecerea anilor, situația financiară s-a îmbunătățit, permițând concretizarea uneia din cele mai mari realizări ale Societății și anume Ștrandul Iașului.

Demersul construirii ștrandului a început încă din anul 1927, când Osvald Racoviță, președintele SGSM a înaintat Senatului Universității ieșene o adresă prin care se cerea terenul din spatele Palatului Administrativ (actualul Palatul Culturii), cu scopul construirii unui bazin pentru înot și a amenajării unui loc destinat canotajului vara și patinajului iarna. Inițial, terenul a fost propus pentru amenajarea unei grădini botanice universitare³⁹.

Odată cu cedarea terenului de către Universitate, s-a trecut la elaborarea proiectului și la procurarea banilor necesari (închirierea sălilor „Societății”, organizarea unor spectacole și demonstrații de gimnastică etc.). În toamna anului 1928 a început amenajarea „Ștrandului” (concomitent se lucra la construirea bazinului de înot, la terenurile de tenis și spațiul pentru popicărie, la poziționarea locului destinat canotajului), iar în septembrie, anul următor, a fost dat în folosință.

Inaugurarea bazinului de înot a avut loc duminică, 1 septembrie 1929, într-un cadru festiv și cu un bogat program de demonstrații sportive – întrecere de lupte greco-romane, haltere, sărituri de trambulină și lecții de înot⁴⁰.

Primul concurs oficial de înot organizat la Iași, de către SGSM, s-a desfășurat la data de 15 septembrie 1929. Referitor la acest eveniment, presa ieșeană publica următoarele⁴¹:

„Societatea de gimnastică, sport și muzică anunță marele concurs de înot ce va avea loc luni 9 septembrie, ora 4 d.a. la ștrand, în jurul Palatului. Se vor acorda premii în bani și medalii celor trei clasați la probele de viteză, rezistență și sărituri. Înscrierile se fac la Casa Ștrandului cu începere de duminică, ora 9 dimineața”.

Din motive necunoscute, concursul a avut loc pe 15 septembrie. Au fost menționate doar rezultatele la proba de înot-rezistență, unde au participat 20 de concurenți (distanța străbătută a fost de 2,5 km, iar câștigătorii au fost surorile Magda și Sofia Cosmovici – ambele ocupând locul I, ceilalți participanți abandonând pe parcurs)⁴².

În noiembrie 1929, SGSM a inițiat primele cursuri de înot și canotaj sub îndrumarea prof. Vasile Ultimeșcu (înot) și prof. Corneliu Gheorghiu (canotaj)⁴³.

---

³⁹ *Opinia* din 9 octombrie 1927, p. 1.

⁴⁰ *Lumea* din 2 septembrie 1929, p. 1.

⁴¹ *Ibidem*, nr. din 8 septembrie 1929, p. 2.

⁴² *Ibidem*, nr. din 16 septembrie 1929, p. 2.

⁴³ *Opinia* din 28 noiembrie 1929, p. 2.

Amenajările și înfrumusețările aduse ulterior, an de an, au determinat ca Ștrandul Iașului să devină cel mai cochet și complex ștrand din provincie, culegând cuvinte de laudă atât din toate colțurile țării, cât și din afara granițelor sale. În acest sens, relevatoare este și opinia prof. dr. Hazemann, expert sanitar al Franței pentru medicina preventivă de pe lângă „Liga Națiunilor”, care vizitând Iașul s-a abătut și pe la ștrand. Impresionat de ambianța plăcută, de curățenie și de varietatea ramurilor de sport care se practicau: înot, tenis, popice, volei, gimnastică, canotaj, box, a declarat că cel mai impunător ștrand al României se află la Iași⁴⁴.

Scrima. Considerată o activitate corporală (disciplină sportivă) de „elită” și costisitoare datorită specificului ei, scrima a reprezentat un apanaj al celor cu posibilități financiare. Numărul practicanților era destul de mic, puțini fiind cei care își permiteau să-și procure materialele necesare (armele și echipamentul de protecție) și să beneficieze de serviciile unui specialist (antrenor propriu).

Primele informații despre organizarea *Secției de scrimă* din cadrul SGSM ne sunt furnizate dintr-o publicație locală, care menționa: „La secțiunea de scrimă de pe lângă Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică, s-au înscris până în prezent 13 elevi. Maestru e Vasile Bîrjoveanu”⁴⁵.

Dintr-o altă sursă, aflăm că pe la mijlocului perioadei interbelice ar fi existat un anumit entuziasm din partea elevilor și studenților ieșeni de a practica scrima. Conform mărturiei, într-una din sălile Societății, înzestrată cu armele, instrumentele și materiale necesare, se efectuau neîntrerupt exerciții de către membrii amatori, care luau lecții de scrimă (floreță, spadă și sabie) sub îndrumarea profesorilor de specialitate, special angajați de către cei care administrau *Secția*⁴⁶.

Patinajul. Odată cu darea în folosință a *Ștrandului* în toamna anului 1929, au fost create, încă din prima iarnă, condiții dintre cele mai bune amatorilor de patinaj – se putea patina pe gheața bazinului de înot, pe cea a lacului de canotaj, precum și pe suprafața celor două terenuri de tenis. Însă, puțini erau cei care practicau patinajul, cauza principală fiind costurile ridicate privind achiziționarea patinelor⁴⁷.

Printre ei s-a aflat și cel care a fost avocatul și scriitorul Ionel Teodoreanu, un pasionat patinator. Fostul primar al Iașului și președinte al SGSM, Osvald Racoviță, își amintea cu drag diminețile de iarnă, când colegul său Ionel Teodoreanu ajungea la birou cu servieta burdușită în care se regăseau pe lângă

---

⁴⁴ *Ibidem*, nr. din 4 august 1938, p. 1.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. din 16 ianuarie 1908, p. 2.

⁴⁶ *Călăuza Ceahlăului*, p. 11.

⁴⁷ *Opinia* din 25 decembrie 1931, p. 2.

dosarele cu acte și mult prețuitele sale patine. Cum „Ștrandul” era poziționat chiar în spatele Palatului Administrativ, care adăpostea și baroul avocaților, în pauzele dintre procese, cunoscutul om de litere prefera să patineze⁴⁸.

Despre activitatea *Secției de patinaj* putem spune că SGSM organiza în fiecare iarnă concursuri de patinaj dotate cu premii. Unul dintre promotorii acestei discipline a fost profesorul de educație fizică Vasile Ultimescu, care a susținut primele lecții de patinaj și a pregătit viitorii hocheiști ai orașului⁴⁹.

Tenisul de câmp și tenisul de masă au cunoscut o amplă dezvoltare în rândul elevilor și studenților. Principalele grupări sportive, în jurul cărora „pulsă” întreaga activitate, erau *Tenis-Club* și SGSM. De altfel, între cele două structuri sportive a existat o fructuoasă colaborare. În acest sens, *Tenis-Clubul*, în cadrul căreia se aflau cei mai buni tenismeni ai orașului, a obținut din partea SGSM sala „Praja”, pe care a amenajat-o cu aparatele și instalațiile necesare desfășurării în condiții optime a antrenamentelor și jocurilor oficiale.

Privind tenisul de masă, informațiile sunt destul de reduse și nesigure. Unele dintre ele arată faptul că în luna decembrie a anului 1932, SGSM, prin marele animator al majorității ramurilor sportive, profesorul Vasile Ultimescu, ar fi organizat primul campionat al Iașului la această disciplină sportivă⁵⁰.

Tirul. Una dintre cele mai apreciate activități corporale desfășurate în cadrul SGSM a fost cea de tir. Chiar de la înființarea Societății, conducătorii ei au amenajat și dotat o sală cu scopul de a forma în rândul practicanților deprinderea de a trage cu pușca sau pistolul la țintă.

Primul președinte al *Secției de tir* a fost căpitanul de armată D. Strătilescu, ulterior ajungând până la gradul de general. Sub conducerea unor instructori speciali, membrii secției efectuau exerciții de tir redus cu puști de salon sau pistoale.

Începând cu anul 1904, timp de mai mulți ani, la cererea Societății și cu aprobarea Ministerului de Instrucție, prin adresa nr. 13017 din 16 august s-au executat trageri cu elevii școlilor secundare din Iași⁵¹. În timp, aceste trageri au căpătat un caracter tradițional, Societatea răsplătindu-i pe câștigători cu premii, constând din diplome și medalii.

Într-un raport anual privind activitatea Societății, primul ei președinte profesorul universitar Paul Bujor arăta:

„Cu mari sacrificii făcute de toți membrii s-a înființat o secție de tir, unde iau parte și elevii din ultimele clase de liceu și ai școlii normale Vasile Lupu.

⁴⁸ „Mapa de lucru” a profesorului Teodor Berescu.

⁴⁹ Nicolae Oloieru, *Începuturile și evoluția sportului în Iași*, studiu nepublicat, Iași, 1977.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Călăuza Ceahlăului*, p. 10-11.

Rezultatele ce au dat până acum aceste exerciții de tir sunt într-adevăr surprinzător de îmbucurătoare și importante pentru educația națională”⁵².

De asemenea, în același raport, președintele făcea un apel către primăria ieșeană pentru a distribui Societății un „teren viran în vederea practicării tirului”⁵³.

Din cele prezentate în raport reiese faptul că Societatea intenționa să construiască un poligon în aer liber, însă, din cauza posibilităților financiare reduse și a refuzului celor din primărie, demersul a rămas doar la stadiul de proiect.

Secția de tir și-a continuat activitatea punând la dispoziția amatorilor sala, armele și maeștrii de tir, special angajați.

Turismul. Activitatea turistică a ocupat un loc însemnat printre preocupările Societății.

Profesorul universitar Nicolae Macarovici, președintele *Secției de turism*, cel care a schițat prima hartă turistică a Ceahlăului, relatează despre începuturile acestei activități, încă din 1902 pe când era asistent universitar și membru al Secției:

„În Moldova, ideea drumeției sau cum zicem azi de turism s-a dezvoltat masiv, plecând, în special din Iași, din jurul SGSN, care organiza anual excursii școlare. Cum punctele de interes turistic din jurul Iașului nu erau prea multe, în afară de Dealul Repedea și pădurea Bîrnova. Ulterior, *Secția de turism* și Comitetul de conducere al *Societății*, au luat hotărârea de a organiza în fiecare an, la data de 6 august, excursii pe muntele Ceahlău”.

Organizarea unor drumeții în grupuri mai mari ridica probleme deosebite, iar necesitatea amenajării unui „adăpost” pe masivul Ceahlăului devenea tot mai evidentă. Au existat câteva încercări de amenajare a unor adăposturi destinate refugiului pe timp de ploaie, dar au fost distruse de stihiiile naturii – coliba ziaristului Gheorghe Pană de la punctul denumit „Fântâna Rece”; adăpostul din lemn al avocatului Măcărăscu din Piatra-Neamț, cunoscut în prezent ca punctul „Fântâna Măcărăscului”; construcția din lut realizată de profesorii ieșeni Dimitrie Cădere și Ioan Praja, aflată pe actualul loc al cabanei Dochia și amenajarea din lemn a aceluiași ziarist Gheorghe Pană de la punctul „Piatra Sură”.

Toate aceste încercări nereușite au dus la concluzia că numai o construcție solidă, zidită din beton, putea să reziste intemperiilor. Astfel, în anul 1912, *Secția de turism* a decis formarea unui comitet, alcătuit din dr. D. Cădere, I.

---

⁵² Primăria Iași, dosar nr. 450/1905.

⁵³ Primăria Iași, dosar nr. 450/1905.

Praja, dr. I. Costinescu, generalul dr. N. Vicol, inginerul Niculescu-Dacu, care urma să se ocupe de construirea cabanei Dochia. Prin subscripțiile publice inițiate de Societate (devenită proprietara cabanei) și prin subvențiile acordate de unele ministere, s-au strâns fondurile necesare construcției. În anul 1913, au început lucrările sub directa supraveghere a antreprenorului italian Carlo Zane, stabilit în Piatra-Neamț, ele fiind finalizate în anul 1914. Construcția cabanei a presupus greutatea din cele mai mari, cu precădere la transportul cimentului, a ușilor, a geamurilor etc.

Războiul Mondial care a cuprins și teritoriul țării noastre în perioada 1916-1918 și-a lăsat amprenta și asupra infrastructurii cabanei, provocându-i serioase pagube. Au urmat noi eforturi financiare din partea Societății pentru a o repara, iar reînălțarea ei a avut loc la 6 august 1922, de „Ziua muntelui”.

Primele marcaje din drumurile principale ce duceau spre Ceahlău, a plăcilor indicatoare care precizau distanțele de parcurs și a timpului de mers au fost realizate de universitarii A. Chelărescu și N. Macarovici⁵⁴.

D. Implicarea și rolul unor personalități în propagarea educației corporale – particularități mai puțin cunoscute

Au trecut mai bine de 100 de ani de când în cancelaria Seminarului Pedagogic Universitar, un grup de intelectuali ai Iașului au luat inițiativa înființării unei *societăți sportive* „al cărei scop să fie de a procura membrilor ei mijloacele necesare spre a-și dezvolta fizicul prin exerciții gimnastice precum și gustul muzical prin exerciții corale, ansambluri instrumentale, a le răspândi și în afară de societate, a contribui pe cât posibil la educația fizică și estetică a tinerimii, de a forma un personal apt pentru predarea gimnasticii în școlile din țară, publice sau private, de băieți sau fete, de a dezvolta sportul excursiunilor și tirului etc”⁵⁵.

Mari și frumoase sarcini și-au asumat acești ctitori, reușind să le îndeplinească într-un mod cu totul excepțional. Meritul profesorilor de educație fizică, primii maeștri de gimnastică din urbea moldavă, Vasile Negrutzi⁵⁶ și al lui

---

⁵⁴ Datele au fost preluate din „Mapa de lucru” a profesorului Teodor Berescu.

⁵⁵ Citat preluat din *Procesul verbal* încheiat cu ocazia constituirii Societății de Gimnastică și Muzică din data de 14 noiembrie 1902.

⁵⁶ Vasile Negrutzi (1842-1917) este considerat „părintele” gimnasticii ieșene. A absolvit cursul de gimnastică din cadrul Societății Iasser Männer Turnverein, în urma căruia a obținut titlul de maestru. Toată viața și-a dedicat-o propagării gimnasticii atât în Iași, cât și în Moldova, desfășurând o amplă și susținută activitate teoretică, practică și organizatorică. De asemenea, a publicat numeroase lucrări și studii de specialitate, cele mai relevante fiind „Manual de gimnastică

Teodor Berescu⁵⁷, în mod special, inițiatorii acestei Societăți este cu atât mai important cu cât au reușit să atragă și să obțină sprijinul dezinteresat al lui Paul Bujor, pe atunci decanul Facultății de Științe, Ion V. Praja, N. Gane, V. Teodoreanu și Osvald Racoviță, personalități marcante ale comunității ieșene, care au îndeplinit în această ordine și funcția de președinte.

Multe dintre realizările Societății, despre care am amintit în textul nostru, sunt legate și de numele lui Osvald Racoviță⁵⁸, care cu pasiunea gimnastului, cu clarviziunea și influența intelectualului de mai târziu, a reușit să dea un ajutor neprecupețit dezvoltării fenomenului sportiv ieșean. Pasiunea pentru practicarea activităților corporale a căpătat-o încă din primii ani de școală, unde i-a avut ca maeștri pe francezul I. A. Ealét (Liceul Internat „Costache Negruzzi”), Vasile Negruzzi și Teodor Berescu (Liceul Național). Cu asemenea mentori străluciți se explică de ce elevul Racoviță practica gimnastica în timpul liber la *societățile*

teoretică și practică cu figuri” (publicat în 1892), destinat școlilor din Iași și „Manual de gimnastică rațională de exerciții executate cu cântece naționale și patriotice” (publicat în 1908) (Vezi, *Enciclopedia Educației Fizice și Sportului din România*, vol. II, București, Editura „Aramis”, 2002, p. 107).

⁵⁷ Teodor Berescu (1874-??) a devenit maestru de gimnastică în anul 1895, fiind absolvent al Școlii Speciale de Gimnastică și Tir din Iași (fondată în anul 1884 de Vasile Negruzzi). În 1901 a participat la *Cursurile speciale de gimnastică* organizate la Berlin. Timp de peste 45 de ani și-a desfășurat activitatea în domeniul activităților corporale, fiind maestru de gimnastică și apoi profesor de educație fizică la Liceul „Traian” din Turnu-Severin, Gimnaziul clasic din Huși, Liceul de băieți „Bogdan P. Hașdeu” din Buzău, Liceul Național din Iași, Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași, Liceul Internat „Costache Negruzzi” din Iași și Gimnaziul „Ștefan cel Mare” din Iași. În paralel cu activitatea didactică din școală a îndeplinit diferite funcții în cadrul SGSM, în perioada 1902-1944. A făcut parte, alături de maeștrii de gimnastică D. Ionescu din București și R. S. Corbu din Brăila, din comisia numită de ministrul Instrucțiunii, Spiru Haret, care a elaborat în anul 1899 regulamentul de oină, fiind primul regulament oficial tipărit. Datorită meritelor sale incontestabile în promovarea gimnasticii, a fost recompensat cu mai multe distincții: *Cavaler al Coroanei României*, Înaltul Decret nr. 3154 din 9 decembrie 1904; *Răsplata muncii pentru învățământ* cl. I, Decret Regal nr. 1426 din 24 august 1913; *Membru al Ordinului Coroanei României în gradul de ofițer*, Decret Regal nr. 2676 din 31 mai 1923 – datele au fost preluate din „Mapa de lucru” a profesorului Teodor Berescu; vezi și D. Ionescu, *op. cit.*, p. 49-50.

⁵⁸ Osvald Racoviță (1887-1974) s-a născut la Iași, unde și-a făcut studiile, atât cele liceale (Liceul Internat „Costache Negruzzi”, promoția 1905) cât și cele universitare (Facultatea de Drept). De profesie avocat, Osvald Racoviță a desfășurat o bogată activitate și ca primar al orașului, îndeplinind această funcție între anii 1927-1929 și 1934-1938. Printre realizările sale, amintim: amenajarea Parcului Expoziției din Copou; construirea fostului Ștrand al Iașului, din spatele Palatului Administrativ; inaugurarea în anul 1935 a primelor sărbători al orașului în perioada Hramului Sfintei Cuvioase Parascheva etc. În anul 1945, a plecat la București, unde a fost arestat din cauza apartenenței sale la gruparea politică liberală. În timpul detenției a lucrat ca muncitor la Canal; după punerea sa în libertate s-a angajat ca muncitor necalificat la Cooperativa „Cartonajul” din București. A decedat în același oraș, în anul 1974 (Vezi articolul semnat de Constantin Ostap, „Amintiri despre Iașul care dispare” în *Ziarul de Iași* din 10 august 2007).

germane Iasser Männer Turnverein și Gesang Verein (cunoscută sub denumirea de Societatea de Gimnastică „Turnverein”). Cum pentru acele timpuri accesul tinerilor în respectivele societăți era limitat, iar doritori erau destui, a reprezentat un alt motiv esențial care a condus la înființarea SGSM.

În cadrul SGSM, fostul primar al Iașului, Osvald Racoviță a îndeplinit, între anii 1905-1918, funcția de secretar, apoi din 1918 și până în 1945, pe cea de președinte, funcție pe care și-a exercitat-o cu excelențe realizări⁵⁹.

Dincolo de toate aceste momente evocate, trebuie să aducem în discuție și recunoașterea oficială a SGSM din partea guvernanților. În acest sens, SGSM a beneficiat de sprijinul Casei Regale și implicit al guvernanților încă de la înființarea sa. Aflată sub patronajul Alteței Sale Regale Principele Ferdinand, gruparea ieșeană a fost recunoscută ca persoană juridică de către Adunarea Deputaților și cea a Senatului în ședința din 9 iunie 1905⁶⁰.

Ulterior, în ședința Adunării Deputaților din 31 ianuarie 1906, Regele Carol I a semnat *Proiectul de lege pentru cedarea localului Școlii de Meserii din Iași, cu locul înconjurător Societății de gimnastică, sport și muzică din Iași*⁶¹. În ședința aceleiași Camere, din 1 februarie 1906, ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, M. Vlădescu, a pledat în favoarea SGSM, arătând celor prezenți „importanța societății în promovarea educației fizice și estetice în rândul tinerilor și al elitei lumii din Iași”. În continuare, ministrul Vlădescu a prezentat activitatea Societății, care prin „statutele” sale bine fundamentate, avea ca scop „desvoltarea și întreținerea gustului pentru diversele feluri de exerciții fizice și pentru muzică printre membrii săi, precum și a răspândi acest gust în afară de Societate și, pe de altă parte, de a da o deosebită atenție exercițiilor de tir, întrucât din noiembrie 1902, de când ea datează și până astăzi – 1 februarie 1906, a putut să intereseze la progresul său, elita lumii din Iași, grupând împrejurii 370 membri”⁶².

Au mai fost prezentate în această *Expunere* aspecte referitoare la activitatea *Școlii pregătitoare de maeștri și maestre de gimnastică* din cadrul SGSM, precum și modul de organizare a concursurilor.

În finalul alocuțiunii, ministrul Vlădescu a arătat necesitatea ca statul român să se implice în acest caz, acordându-i SGSM sprijinul necesar ca ea să devină un centru de educație fizică.

Demersul legislativ s-a finalizat în data de 18 februarie 1906, când în ședința Camerei Deputaților s-a votat *Articolul unic al Proiectului de lege pentru*

⁵⁹ „Mapa de lucru” a profesorului Teodor Berescu.

⁶⁰ Parlament, dosar nr. 1391/1905-1906, f. 153.

⁶¹ Parlament, dosar nr. 1391/1905-1906, f. 152.

⁶² Parlament, dosar nr. 1391/1905-1906, f. 153.

cedarea localului Școalei de Meserii din Iași, cu locul înconjurător, Societății de gimnastică, sport și muzică din Iași, document pe care îl reproducem în continuare:

„Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor este autorizat a ceda Societății de gimnastică, sport și muzică din Iași, localul în care au fost, în trecut, instalate atelierele Școalei de Arte și Meserii, cu locul lor înconjurător, situat între Școala Comercială Gradul II, proprietatea Herșcu Schor, stradela Școala de Arte și proprietatea Gheorghe Cristofor. Acest local, cu locul său, nu va putea fi nici cedat, nici înstrăinat de Societate, și va reveni Ministerului în caz de utilizarea lui permanentă în alte scopuri, fie în caz de dizolvare a Societății”⁶³.

O semnificație aparte, prin care era recunoscută activitatea SGSM, o reprezintă *Adresa nr. 2048 din 12 ianuarie 1908* semnată de ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, Spiru Haret, prin care își exprima elogiile, astfel:

„Văzând inițiativa luată de Societate în vederea popularizării exercițiilor corporale și sacrificiile ce membrii ei fac în realizarea acestui *bine imens* pentru Țara noastră, subsemnatul vă exprimă vii mulțumiri pentru ceia ce s’au făcut cu acea ocazie și pentru mișcarea ce s’a întreprins în scop de a răspândi educațiunea fizică pentru tinerime”⁶⁴.

*

Pe baza acestor considerații și date prezentate în textul de față, putem formula o serie de observații și concluzii:

- Privind activitatea administrativ-organizatorică a SGSM, remarcăm baza materială constituită, ieșind în evidență: sediul Societății cu cele 3 mari săli, destinate practicării activităților corporale; parcul sportiv amenajat în Copou pentru practicarea jocurilor sportive în aer liber; ștrandul orașului, construit pentru practicanții înotului și vâslițului pe timpul verii și transformat în patinoar pe timp de iarnă; cabana „Dochia” construită pe masivul Ceahlău, pentru practicanții turismului etc.;

- Privind activitatea secțiilor sportive existente în organigrama SGSM, lucrurile sunt puțin altfel, chiar dacă conducerea sa a depus mult efort și voință în promovarea unor ramuri și discipline sportive. În general, activitățile sportive

⁶³ Parlament, dosar nr. 1391/1905-1906, f. 176.

⁶⁴ *Adresa* Ministerului a fost redactată în urma demersului SGSM de a premia cu medalii și diplome pe câștigătorii concursului anual școlar de gimnastică desfășurat în 1907, fiind prima acțiune de acest gen la nivel național (Vezi *Două rapoarte anuale prezentate Adunărilor generale pe anii 1907 și 1908*, p. 22).

implementate în rândul amatorilor și-au găsit cu greu corespondent, neexistând din partea practicanților preocupări pentru efectuarea unor antrenamente sistematice în vederea organizării unor concursuri sau competiții după un grafic competițional bine definit. Este adevărat că nici pe plan național nu au fost organizate prea multe campionate care să însușească dezvoltarea fenomenului sportiv. În perioada interbelică, foarte puține ramuri sportive au avut un sistem competițional regulat: tir, fotbal, lupte greco-romane, schi, box, patinaj artistic, patinaj viteză, atletism, înot, tenis de masă, hochei pe gheață, ciclocros;

- În dezvoltarea sa, fenomenul sportiv ieșean a întâmpinat destule greutăți care decurgeau în principal din următoarele: lipsa de interes (și de sprijin) a autorităților locale; lipsa specialiștilor cu experiență și a bazelor sportive care au determinat ca multe ramuri sportive să stagneze; costurile ridicate ale unor materiale și echipamente sportive necesare practicării anumitor „sporturi”, ele fiind achiziționate chiar de către practicanți (scrimă, patinaj, tenis de câmp etc.);

- Trecând peste toate aceste obstacole, sportul ieșean s-a bucurat totuși de contribuția unor personalități locale care au înțeles rolul social al educației fizice și sportului, componentă esențială în evoluția unei societăți civile;

- Impactul generat de SGSM în evoluția fenomenului sportiv ieșean nu s-a putut reconstitui în toate amănunțele, cauza principală fiind pierderea arhivei acestei prestigioase instituții cultural-sportive. Informațiile preluate din studiul profesorului Nicolae Oloieru, „Începuturile și evoluția sportului la Iași” arată că în vara anului 1944, prefectul poliției, având nevoie de încăperile Societății, ar fi dispus arderea arhivei sale. Din cercetările efectuate de noi în acest sens, reies două aspecte: a) evenimentul petrecut în anul 1944 nu a fost discutat în periodicele vremii; b) în prezent, în cadrul Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale, nu figurează nici un Fond cu date despre SGSM.

- Informația recuperată și analizată de noi aici ne îndreptățește să afirmăm că Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică a reprezentat prima încercare reușită de organizare a activităților corporale și sportive din Iași, și că demersul a însemnat un succes și un progres organizatoric al acestui domeniu de activitate.

*The beginnings of organized sport in Iași:
"Society of Gymnastics, Sports and Music"*

(Summary)

Keywords: association, body activity, music.

The present study aims to reveal certain types of organization that were part of the process of the development of sports phenomenon in Iași, as the historiography on the body sciences consists only in few specialized articles and works.

In order to identify the most important achievements, we have tried to reconstitute, from different points of view, the history of the Society of Gymnastics, Sports and Music in Iași, founded in 1902:

- a) the beginnings of organized sport in Iași;
- b) the foundation, organization and functioning of the "Society of Gymnastics, Sports and Music";
- c) the activity of the "Society" organized in sports sections;
- d) the involvement and the role of some important persons, and lesser known features.

So as to support our approach, we have used the information provided by several sources such as inedited documents from the National Archives, newspapers and certain working tools. They all helped us build a more accurate picture of the role of the cultural and sportive organization in Iași in the spread of physical education and sports locally, regionally and nationally.

There has been also taken into account that the research of a sports phenomenon with historical feature is, for many authors, a complicated and difficult to complete project. Such a research is absolutely natural, because, as the years pass, forgetting is laid upon mankind, events and achievements, and the efforts and work of the founders of physical education and sports in Iași must not pass into silence.

ANEXĂ

Statutele Societății de Gimnastică, Sport și Muzica din Iași *

**Președinte de onoare,
Alteța Sa Regală,
Principele Ferdinand al României**

Art. 1. Se înființează în Iași o Societate cu numele „*Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică*”.

I. Scopul Societății.

Art. 2. Scopul acestei Societăți va fi:

a) De a procura membrilor sei mijloacele necesare spre a-și desvolta fizicul prin exerciții gimnastice și indeletniciri sportive precum și gustul musical prin exerciții corale și ansambluri instrumentale;

b) De a desvolta și întreține gustul pentru diversele feluri de exerciții fizice și pentru muzică printre membrii ei precum și a respîndi acest gust în afară de Societate;

c) De a desvolta sportul excursiunilor în interesul cunoașterii pozițiilor pitorești a țării precum și în acela de a strînge mai mult relațiile dintre membri;

d) De a contribui pe cît posibil la educația fizică și estetică a tinerimei, căutînd a o atrage la ea;

e) De a forma personal apt pentru predarea gimnasticeii în școalele din țară, publice sau private, de băieți sau fete;

f) De a-și construi un local propriu în care să se poată aduna membrii Societății în scopul aratat mai sus.

Art. 3. Societatea va da o deosebită atenție exercițiilor de tir, pentru care va institui concursuri cu premii.

---

* *Statutele Societății de gimnastică, sport și muzică din Iași*, Iași, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grosu & Company, 1904, p. 5-13. Textul de față a fost reprodus în forma sa originală.

II. Mijloacele Societății.

Art. 4. Mijloacele pentru atingerea scopului Societății vor fi:

a) Taxa de înscriere ca membru în Societate, care va fi de 2 lei, plătită la primirea în Societate;

b) Cotizația lunară, plătită de membrii Societății, care va fi de minimum 1 leu pe lună. Studenții și elevii școlii de Belle-Arte și ai conservatorului vor plăti numai câte 50 bani pe lună, iar elevii școlilor secundare vor fi admiși gratuit numai între orele fixate de dispozițiile, ce se vor lua de Consiliul de Administrație al Societății în această privință;

c) Donațiunile, legatele, subvențiunile, produsul serbărilor și al conferințelor mai cu samă în vederea scopului Societății, produsul lotăriei, ce va organiza Societatea pentru a-și crea un fond de construcție a localului sau precum și taxa cărții de membru, încăserile de la popici, tir etc.

Din venitul tirului 50% va constitui un fond special pentru el, care se va putea destina numai îmbunătățirilor acestui exercițiu precum și premiilor ce se vor decerne pentru el.

Art. 5. Din beneficiile nete anuale, după deducerea fondului din art. precedent se va preleva 15% pentru a se crea un fond de rezervă, inalienabil atât ca capital cât și ca dobânzi. El va fi depus spre fructificare la o casă de Economie și va fi păstrat acolo, pe cât posibil, în efecte de stat.

III. Membrii Societății.

Art. 6. Membrii Societății se împart în: fondatori, activi, donatori și onorifici:

a) Membrii fondatori sunt acei, care au luat parte la constituirea Societății;

b) Membrii activi sunt acei, care, plătind regulat cotizațiile, iau parte la toate lucrările Societății și dezvoltă activitate pentru realizarea scopului ei;

c) Membrii donatori sunt acei, care ajută Societatea, fie că i'ar pune la dispoziție sume de bani, fie că i-ar procura resurse sub orice formă;

d) Membrii onorifici sunt persoanele de înaltă distincție, care ar bine voi să acorde sprijinul lor Societății.

Art. 7. Titlu de membru activ se conferă de Societate cu votul majorității membrilor Consiliului Administrație, pe baza cererii persoanei și recomandarea ei de către un membru din Societate.

Art. 8. Titlurile de membru donator și onorific se vor conferi de Adunarea Generală prin aclamarea după recomandarea Consiliului de Administrație. Minimul donației va trebui să fie de 100 lei.

Art. 9. Toți membrii Societății, care plătesc taxa de înscriere 1 leu, au dreptul de vot, întru cât sunt la curent cu cotisațiile.

Art. 10. Toți membrii Societății au dreptul de a lua parte la ședințele Societății și la Adunările generale. Ei pot lua parte la exerciții în orele fixate prin dispozițiile Consiliului de Administrație precum și la toate excursiile și serbările Societății.

Art. 11. Membrii Societății au dreptul de a veni la serbările și producțiile Societății însoțiți de familie. În acest cas li se vor acorda avantaje de preț.

Art. 12. Membrii Societății au dreptul de a beneficia de reducerile și înlesnirile, ce se vor acorda Societății ca corporațiune.

Art. 13. Membrii Societății au datoria de a lucra din toate puterile pentru aducerea la îndeplinire a scopului Societății.

Art. 14. Membrii Societății au datoria de a se supune la regulamentul Societății precum și la orice dispoziție luată de Consiliul de Administrație.

Art. 15. Membrii Societății au datoria de a procura Societății câți mai mulți aderenți; veghiind la buna ei reputație.

Art. 16. Membrii Societății au datoria de a plăti regulat cotisațiile lunare. Neplata lor timp de trei luni atrage după sine pierderea titlului de membru, dacă, avisat de Consiliul de Administrație, nu se va pune la curent.

Un membru, aflându-se în acest cas, poate fi reprimat, plătindu-și cotisațiile remase neachitate. Consiliul de Administrație decide asupra reprimării sau respingerii unui asemenea membru.

Art. 17. Membrii, care ar discredita Societatea prin purtarea lor, fie în Societate, fie în afară, vor putea fi excluși din ea provisor cu hotărârea majorității Consiliului de Administrație. Excluderea definitivă se va pronunța de majoritatea membrilor Societății, convocați anume pentru acest scop.

Art. 18. Ori ce joc de noroc e absolut interzis în localul Societății și atrage după sine excluderea din Societate.

Art. 19. Datoriile elevilor, care se pregătesc sub conducerea maiștrilor designați de Consiliul de Administrație pentru cariera de maestru de gimnastică, precum și ale elevilor de a școala de Bele Arte, Conservator și școalele secundare, se vor fixa prin regulamentele, întocmite de Consiliul de Administrație în înțelegere cu maiștrii respectivi, cărora le va lua avisul.

IV. Organizarea Societății

Art. 20. Societatea se va administra de un Consiliu, ales de Adunarea Generală pe 1 an și compus din 11 membri dintre care un Președinte, doi vicepreședinți, 5 membri diriguitori, un secretar, un casier și un contabil. Fiecare

din cei cinci membri diriguitori vor fi designați se presideze una din următoarele secțiuni, în care se împarte Societatea: a gimnasticei, a muzicii, a tirului, a turismului și a scrimei. Membrii diriguitori sunt ajutați fiecare de un consiliu de secțiune, format din trei membri, propuși de președintele Societății în înțelegere cu președintele secțiunii și aleși de Adunarea Generală.

Art. 21. Adunarea Generală va alege tot la epoca din art. precedent și trei cenzori.

Art. 22. Președintele veghează la aplicarea statutelor și conduce ședințele și Adunările Generale, avînd singur puterea de a le convoca pe aceste din urmă.

Art. 23. Președintele primește și deschide corespondența Societății, expediază lucrările curente și corespunde cu autoritățile sau persoanele private. El împreună cu secretarul subscrie actele și corespondența Societății precum și procesele-verbale ale Adunărilor Generale sau ale ședințelor ordinare.

Procesele-Verbale ale ședințelor Consiliului vor fi semnate de toți membrii prezenți ai Consiliului.

Președintele Societății organizează serbările, asistat fiind de persoanele competente din sinul Societății, la care el va crede de cuviință se recurgă. El reprezintă Societatea în chestiunile bănești, emite mandatele care trebuiesc contrasemnate de secretar și apoi visate de contabil, care, îl va înainta casierului spre achitare și poate controla la orice moment casa Societății.

Art. 24. În lipsa președintelui atribuțiile sale se îndeplinesc de Vice-președinti.

Art. 25. Consiliul se adună de cîte ori e convocat de Președinte. El are dreptul de a se aduna și din propria sa inițiativă, prevenind formal pe Președinte. El statuează în privința tuturor chestiilor în legătură cu conducerea morală și materială a Societății. Hotărârile lui sunt executorii prin intermediul Președintelui.

Art. 26. Ședințele Societății se pot convoca sau de Președinte sau de doi membri ai Consiliului de Administrație sau în fine de 5 membri ai Societății; În ele nu se pot lua hotărâri executorii în chestiile de competența Consiliului de Administrație, dar se pot exprima desiderate.

Art. 27. Casierul e responsabil față de Societate pentru sumele ce a încasat și pentru care e dator a elibera recipise dintr'o condică à souche. El va fi ajutat la nevoie de un membru designat de el.

Art. 28. Nu va plăti nici o sumă fără mandat și fără închierea Consiliului de Administrație, consemnată în proces-verbal.

La finele fiecărei luni el va fi controlat de cenzori cărora le va prezenta o situație.

La finele fiecărui trimestru el va prezenta cenzorilor situația materială a Societății pe trimestrul expirat. Depunerile și retragerile se vor face pe numele Societății prin Președintele ei. Pentru retrageri e necesară autorizația Consiliului consemnată în proces-verbal.

Art. 29. Casierul nu va putea nici odată păstra în casă o sumă mai mare de 300 lei; prisosul îl va depune, când va atinge suma de 100 lei, spre fructificare la o casă de economie, permițând retragerea fără greutatea.

Art. 30. Comptabilul va ține registrele Societății și va prezenta Adunării Generale un bilanț detaliat de fondurile Societății. El va contrasemna situațiile lunare și trimestriale, prezentate de casier. El va ține inventarul averii Societății.

Art. 31. Secretarul pe lângă atribuțiile specificate mai sus, redactează și procesele verbale. El prepară corespondența și ține arhiva, fiind organul principal al cancelariei Societății.

Art. 32. Cenzorii vor verifica lunar situația materială a Societății și vor referi Consiliului de Administrație. La finea fie cărui trimestru darea lor de samă va fi întocmită pentru tot timpul strecurat din exercițiul în curs.

Art. 33. În lipsa secretarului, casierului ori comptabilului ei vor fi înlocuiți pe răspunderea lor de un membru designat de ei din Consiliul de Administrație.

Art. 34. Adunarea Generală se va ocupa cu toate chestiunile puse la ordinea zilei de Consiliul de Administrație al Societății, care va fi obligat a face o dare de samă de mersul Societății, precum și cu diverse chestiuni, ce se vor propune în ședință de membri.

Ea va examina gestiunea financiară și va da descarcare Consiliului de Administrație, după ce într-o ședință ordinară, anterioară cel puțin cu 20 zile Adunării Generale, se va delega 2 membri care se raporteze Adunării Generale asupra gestiunii perioadei, a căreia început va fi 1 Aprilie a anului precedent.

Art. 35. Hotărârile Adunării Generale sunt obligatoare pentru toți, iar Consiliul de Administrație va fi îndatorit a le aduce la îndeplinire, întocmai cum au fost consemnate în procesul verbal al ședinței.

Art. 36. Adunarea Generală nu se poate ține de cât în cas când a luat parte la ea cel puțin $\frac{1}{2}$ din numărul membrilor. Altfel se va convoca cel mai târziu într-o săptămână o altă Adunare Generală, care va lucra cu ori câți membri.

Art. 37. Modificarea statutelor se va putea face numai în Adunarea Generală cu $\frac{3}{4}$ din numărul membrilor prezenți.

Art. 38. Când Societatea va dispune de mijloace suficiente se va închiria sau cumpăra, cu avizul a $\frac{1}{2}$ din numărul membrilor, un local privat, care se va amenaja potrivit nevoilor.

Art. 39. În cas cînd mersul Societăței va fi prosper, Consiliul ei de Administrație prin Președinte va fi îndatorit de a cere recunoașterea ei ca persoană juridică.

Art. 40. În cas de disolvare a Societăței care se va pute face cu majoritatea membrilor prezenți la a treia chemare cînd la cele două precedente nu s'a adunat $\frac{1}{2}$ din numărul tuturor membrilor Societăței, tot avutul ei se va trece „Societăței de învățătura a poporului român din Iași” sau în cas cînd această Societate n'ar putea primi altei societăți de binefacere din Iași.

Din istoria Universității interbelice: inaugurarea „Palatului” Facultății de Drept

DAN CONSTANTIN MĂȚĂ

Cuvinte cheie: corp academic, infrastructură, activități didactice

Începând cu data de 26 octombrie 1860 Facultatea de Drept a funcționat, alături de celelalte facultăți componente ale Universității din Iași, în clădirea cumpărată de la Ruxandra Roznovanu. Cu toate că a suferit unele modificări importante pentru a-l face cât mai util în raport cu scopul dobândit¹, edificiul de lângă Spitalul Sfântul Spiridon și-a arătat destul de repede limitele. Cele 26 de încăperi aflate la parterul și etajul clădirii erau ocupate nu doar de cele trei Facultăți (ulterior din anul 1879, patru) ale Universității, dar și de Bibliotecă, Muzeul de pictură și Școala de Arte Frumoase.

Deși statisticile din această perioadă de început variază și sunt aproximative², se poate recunoaște în Facultatea de Drept beneficiara celui mai mare număr de cursanți, fie ei studenți ordinari sau doar audienți. Această realitate a îngreunat situația locativă a Facultății. La aproape nouă ani de la inaugurarea Universității, profesorii Facultății de Drept, reuniți în Consiliu, au redactat un amplu raport cu privire la starea studiilor și dificultățile întâmpinate. Cel de-al treilea punct al acestei importante dări de seamă din zorii instituției noastre se ocupă de local: „Toate trei facultățile din această Universitate nu au decât patru săli pentru prelegeri. Puteți a vă imagina D-le Rector cu câtă incomoditate pentru profesori și pentru studenți. Aceștia din urmă mai cu seamă sunt siliți a pierde câte o oră sau și două inutil între prelegerile lor, neputându-se combina altminterlea orele între profesori spre a face toți prelegerile lor numai în aceste săli. În localul Universității mai avem și biblioteca [...] și școala de

---

¹ Reparațiile și modificările au fost executate pe durata a câtorva ani de sub îndrumarea profesorului Ștefan Emilian și arhitectului orașului, Carol Cugler (Dumitru Ivănescu, *Baza materială a Universității: Palatul universitar de la Copou*, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 245).

² Leonidas Rados, *Studenții Universității (1860-1914)*, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *op. cit.*, p. 184.

pictură. În această privință au urmat mai multe raporturi către Minister. Până acum însă nu am obținut nici un rezultat”³.

Față de această situație, Facultatea de Drept avea toate motivele să se declare încrezătoare în construcția Palatului Universitar de la Copou, inaugurat la 21 octombrie 1897⁴. Cele două edificii nu suportă comparație, noua clădire având 214 săli și o Aulă cu 300 locuri⁵. Repartizarea acestor săli între cele trei Facultăți aflate în noua construcție a avut la bază și alte criterii decât numărul studenților, astfel că într-o perioadă scurtă de timp Facultatea de Drept a fost pusă din nou în fața dificultăților generate de spațiul insuficient⁶. Alături de creșterea constantă a numărului de studenți, un alt element care a destabilizat echilibrul locativ urmărit de conducerea Facultății a fost și debutul programului de studii doctorale, în anul universitar 1907/1908. Peste puțin timp, aproape 200 de cursanți⁷ s-au înscris pentru a urma aceste studii, atât în ramura juridică, cât și în aceea a științelor de stat⁸. Prin adresa nr. 328 din 13 decembrie 1908, decanul Facultății, profesorul Matei B. Cantacuzino, informa Rectoratul că „odată cu înființarea cursurilor de doctorat este neapărată necesitate de 2 săli cu mobilierul lor” și „o sală pentru bibliotecă cu mobilierul trebuitor” solicitându-se a se interveni „la locul în drept pentru împlinirea lor”⁹.

Rezolvarea găsită a fost, însă, una de compromis și aflată sub semnul provizoratului. În toamna anului 1909, Facultatea a fost anunțată că s-au găsit două camere „pentru cursul de Doctorat” într-o casă particulară de lângă Universitate, dar că acestea vor fi disponibile doar cu începere din ziua de 23 aprilie a anului viitor¹⁰. La jumătatea lunii octombrie 1910, Rectoratul anunța că

---

³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași [în continuare S.J.A.N. Iași], fond Facultatea de Drept, dosar nr. 7/1869, *Raport al Consiliului Facultății de Drept către Rectorul Universității din Iași cu privire la starea studiilor și despre necesitățile și dificultățile întâmpinate din data de 30 septembrie 1869*, f. 26 (verso).

⁴ Ion Agrigoroaiei, Ion Toderașcu, *Noul Palat Universitar de la Copou, 100 ani de la inaugurare*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, pp. 13-15.

⁵ Dumitru Ivănescu, *op. cit.*, p. 249.

⁶ În situația întocmită de intendentul Universității, la data de 15 iunie 1898, Facultatea de Drept se afla în partea de nord a Palatului Universitar la etajul al III-lea și cuprindea următoarele săli: „157. cameră clasă; 158. idem; 159. cameră cancelarie 1 masă 6 scaune; 160. cameră deșartă; 161. cameră clasă; 162. antret *Rectoratului*; 163. cameră ședință; 164. cameră cancelarie; 165. cameră secretar; 166. cameră arhivă” (*Tablou de toate camirile ce se cuprinde noul Palat al Universității și anume fiecare cu numărul ei* în Ion Agrigoroaiei, Ion Toderașcu, *op. cit.*, p. 71).

⁷ Leonidas Rados, *op. cit.*, p. 194.

⁸ Gheorghe Cliveti, Adrian-Bogdan Ceobanu, *Programe de studii, Școli științifice*, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *op. cit.*, p. 184.

⁹ S.J.A.N. Iași, fond Facultatea de Drept, dosar nr. 109/1908-1909, Adresa nr. 328 din 13 decembrie 1908 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 201.

¹⁰ Idem, dosar nr. 112/1909, Adresa nr. 33 din 23 octombrie 1909 a rectorului Universității

pune la dispoziția Facultății Juridice „salonul cel mare din casele Grigoraș, care au fost afectate de Minister Universității”¹¹, dar la sfârșitul anului încă mai promitea reparații și amenajări „imediat ce timpul va permite”¹².

Este cunoscut faptul că în primii ani interbelici Universitatea din Iași a trebuit să facă față unei creșteri masive a numărului studenților generată și de nevoia de absorbție a tinerilor din provinciile unite, în special din Basarabia¹³. Din motive ce țineau de oportunitățile pregătirii juridice într-o societate aflată în plină consolidare instituțională, majoritatea tinerilor s-au îndreptat spre Facultatea de Drept. Fenomenul a agravat problema spațiului acestei Facultăți ajungându-se la începutul anului 1924 ca în sălile ei să încapă mai puțin de a zecea parte din numărul studenților înscriși și, în consecință, să nu țină nici un seminar¹⁴. Situația existentă îl determina pe rectorul Universității, dr. Al. Slătineanu, să prezinte Facultatea de Drept ca fiind „într-o stare de plâns”. Remarca nu poate fi apreciată ca exagerată dacă avem în vedere și prezentarea următoarelor date concrete: „Trei odăițe care servesc de săli de curs, o odăie mai mult închisă, plină cu cărți din care trei sferturi sunt inutilizabile (dragă doamne - bibliotecă), fără sală de decanat, fără cancelarie de profesori – stând toți profesorii, secretarul facultății, diferiți funcționari unii peste alții, în două mici odăițe, așa de prezintă acest focar de jurisprudență”¹⁵.

Peste aproape un deceniu situația nu se ameliorase în nici un fel. Cu ocazia deschiderii anului universitar 1933/1934, rectorul Traian Bratu a prezentat și un detaliat raport cu privire la anul universitar precedent. Dincolo de nota optimistă a discursului, dată fiind prezența Regelui Carol al II-lea la acest moment inaugural, găsim o fidelă expunere a realității grație calităților de administrator a rectorului Bratu. Pentru toate facultățile s-a făcut o scurtă expunere care a scos în evidență insuficiența spațiului didactic în condițiile creșterii masive a numărului studenților. Iată cum erau văzute lucrurile în cazul Facultății de

---

către decanul Facultății de Drept, f. 46.

¹¹ Idem, dosar nr. 112/1909, Adresa nr. 553 din 14 octombrie 1910 a rectorului Universității către decanul Facultății de Drept, f. 8.

¹² Idem, dosar nr. 112/1909, Adresa nr. 756 din 1 decembrie 1910 a rectorului Universității către decanul Facultății de Drept, f. 26.

¹³ În anul universitar 1921/1922, numărul studenților basarabeni înscriși la Universitatea din Iași era de aproximativ 2000, din care 400-500 erau înscriși la Facultatea de Drept. A se vedea Ion Agrigoroaiei, *Studenți, Cămine, Cantine*, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *op. cit.*, p. 339.

¹⁴ *Adresa Rectoratului No. 415 din 27 ianuarie 1924 către Ministerul de Instrucție*, în *Anuarul Universității din Iași, 1924-1925*, Iași, Tipografia Coop. „T. M. Carpați”, 1925, p. 120.

¹⁵ Dr. Al. Slătineanu, *Situația Universității din Iași*, în *Anuarul Universității din Iași, 1924-1925*..., pp. 6-7.

Drept: „Fapt este că în decursul anului școlar trecut, *Facultatea de Drept* număra de 20 de ori atâția studenți înscriși, câți avusese în 1897, de 12 ori atâția studenți câți avusese în 1900 și chiar în 1910 și că, pentru 2.107 de studenți și 470 de studente, ea dispune de aceleași trei săli de cursuri ca și în 1897, fără săli de seminarii și de examene și cu biblioteca ei îngrămădită într-o singură cameră; a eliberat în acest an 285 diplome de licență, aproape de trei ori cât numărul total al studenților ei de acum 36 ani”¹⁶.

Ideile propuse de-a lungul timpului pentru rezolvarea cazului locativ al Facultății de Drept nu au oferit o variantă rezonabilă, ci mai degrabă au întârziat adoptarea unei soluții eficiente. Dintre acestea se remarcă cea apărută în vara anului 1925 privind mutarea Facultății în clădirea centrală ridicată pe fundația vechiului penitenciar din Păcurari, pe temeiul că oricum acest imobil nu poate fi transformat într-un cămin studențesc. După ce în urma ședinței Senatului Universitar din 14 iulie 1925 s-a informat Ministerul Instrucțiunii Publice cu privire la această posibilitate¹⁷, la data de 28 septembrie 1925 s-a luat decizia de a se pune la dispoziția Facultății de Drept acest spațiu¹⁸.

Propunerea nu a fost însă de natură să mulțumească așteptările profesorilor Facultății de Drept, care doreau fie achiziționarea unei clădiri mai apropiată de Palatul Universitar fie, în ipoteza fericită, construirea unui sediu corespunzător. Cum răspunsul Facultății întârzia să vină, în ședința Senatului din 9 octombrie 1926 s-a solicitat un răspuns clar și s-a avertizat asupra alternativei: „căci pe același imobil, în caz de refuz, Senatul intenționează a-l pune la dispoziția Facultății de Litere și Filozofie unde pe lângă Decanat, săli de curs și seminariile Facultății, să se rezerve 4 camere și catedrei de Geografie, de la Facultatea de Științe”¹⁹. În fața acestei solicitări ultimative, profesorul Ion Coroi, membru al Senatului și viitor decan²⁰, a răspuns în mod hotărât că „Facultatea de Drept nu se mută în localul ridicat pe fundațiile Penitenciarului Păcurari care i-a fost oferit într-o ședință anterioară”²¹. În discuțiile ce au urmat s-a reamintit faptul că acest

¹⁶ *Dare de seamă pe anul universitar 1932/33 făcută de d-l Rector Traian Bratu, cu ocazia deschiderii cursurilor anului 1933/34, în prezența M.S. Regelui Carol II, în Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1936, p. 12.*

¹⁷ *Ședințele Senatului Universitar în Anuarul Universității din Iași, 1924-1925...*, p. 42.

¹⁸ *Ședințele Senatului Universitar, în Anuarul Universității din Iași, Anul școlar 1925-1926, Iași, Institutul de arte grafice „Viața Românească”, 1927, p. 8.*

¹⁹ *Ibidem*, p. 8.

²⁰ Cu privire la personalitatea acestui important profesor al Facultății de Drept din perioada interbelică, a se vedea și Dan Constantin Măță, *Ion N. Coroi – profesor de Drept roman la Universitatea din Iași*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași”, Științe juridice, Tomul LII, 2006, pp. 175-192.

²¹ *Ședințele Senatului Universitar, în Anuarul Universității din Iași, Anul școlar 1925-*

local a fost trecut din patrimoniul Ministerului de Interne în cel al Ministerului Instrucțiunii Publice, fără a se cunoaște detalii despre condițiile în care a fost construit și că nu are nici un fel de mobilier sau utilități gospodărești.

Hotărârea ministrului Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, din toamna anului 1928 de a începe lucrările de extindere a Palatului Universitar²² a pus capăt acestor tentative de scoatere a Facultății de Drept din sediul principal al Universității și a însemnat rezolvarea delicatei probleme a spațiului didactic și administrativ necesar acesteia. Pentru a se evita repetarea situației din 1897, când repartizarea sălilor a provocat o serie de inechități față de facultățile cu un număr mare de studenți, acum s-a ridicat chiar de la început chestiunea unei împărțiri corespunzătoare. În ședința Senatului Universitar din data de 13 octombrie 1928, profesorul Ion Tănăsescu, de la Facultatea de Medicină, a avertizat asupra unei deficiențe în planul viitoarei clădiri și a atras atenția asupra faptului că „facultățile cărora li se destină clădirea încă n-au fost consultate asupra distribuțiilor încăperilor și necesitățile învățământului”²³. Din acest motiv, Senatul Universitar a luat hotărârea de a solicita ministrului Instrucțiunii Publice trimiterea la Iași a arhitectului diriginte cu planurile amănunțite ale viitoarei construcții, pentru „ca ele să fie discutate de facultățile interesate urmând ca d-nii profesori respectivi să-și facă obiecțiunile lor pentru ca noua clădire să poată corespunde menirii necesităților”²⁴.

Răspunsul ministrului față de această solicitare a venit prompt, astfel încât la ședința Senatului Universitar de peste 10 zile a participat și I. Pompilian, arhitectul șef al Ministerului Instrucțiunii Publice. În urma discuțiilor purtate s-a încheiat un proces-verbal în care alături de o serie de detalii tehnice cu privire la joncțiunea dintre cele două corpuri de clădire s-a precizat expres că noua construcție „va fi destinată facultăților de Litere, Științe și Drept”, iar „intrarea facultății de Litere se va face prin Str. Carol, aceea a facultății de Drept dinspre imobilul Veisa, iar aripa din fund va fi rezervată facultății de Științe”²⁵. În

---

1926..., pp. 13-14.

²² S.J.A.N., fond Universitatea din Iași, Rectorat, dosar nr. 1249/1928, *Proces-verbal nr. 2 din 13 octombrie 1928 a ședinței Senatului Universitar*, f. 4 (verso). Planurile construcției și adjudecarea lucrărilor erau aprobate încă din data de 3 iunie 1927, când ministrul Instrucțiunii Publice I. Petrovici a semnat contractul cu firma C. Ursescu-Galați & fiu (Traian Bratu, *Construcția nouă a palatului Universității, I. Istoricul general al construcției*, în *Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935...*, p. 54).

²³ S.J.A.N., fond Universitatea din Iași, Rectorat, dosar nr. 1249/1928, *Proces-verbal nr. 2 din 13 octombrie 1928 a ședinței Senatului Universitar*, f. 4 (verso).

²⁴ *Ibidem*, f. 5.

²⁵ *Idem*, dosar nr. 1249/1928, *Proces-verbal nr. 3 din 23 octombrie 1928 a ședinței Senatului Universitar*, f. 8.

legătură cu împărțirea concretă a spațiului s-a reafirmat ideea de principiu că se va ține cont de solicitările și nevoile profesorilor acestor facultăți cu asigurarea că viitoarea clădire „va cuprinde etajele și încăperile necesare pentru a-și putea satisface întreg programul care a fost dat d-lui arhitect Pompilian”²⁶. Totodată, pentru a se evita orice neînțelegere, în acest proces-verbal s-a menționat și obligația arhitectului șef ca atunci când va finaliza planul detaliat să îl supună din nou discuțiilor Senatului Universitar și profesorilor facultăților vizate.

Inaugurarea noului local al Facultății de Drept, sau cum apare în mod pretențios în unele acte ale Decanatului, Palatul Facultății de Drept, a avut loc la data de 10 iunie 1933 în prezența unui public numeros în frunte cu: Petre Andrei, subsecretar de Stat la Ministerul Instrucțiunii Publice, arhiereul Leu Botoșeanu, rectorul Traian Bratu, decanii și profesorii de la celelalte facultăți, magistrații Curții de Apel, ai Tribunalului și ai Parchetului în frunte cu prim-președinții, președinții și procurorul general etc. În raport cu cele trei săli de cursuri și mica bibliotecă existente anterior, noul local al Facultății prezenta o situație aproape nesperată: „un amfiteatru cu două etaje în care pot intra c.c. 500 persoane; două amfiteatre cu o capacitate de primire fiecare a 250 persoane; un amfiteatru în care pot sta comod 120 de persoane; două săli pentru decanat; o sală pentru cancelarie și consiliul profesorilor; zece săli de seminarii cu cancelariile lor; trei săli mari pentru bibliotecă; cancelarie pentru asistenți; trei săli pentru secretariat; câteva săli date provizoriu secției Geografie și Paleontologie de la Facultatea de Științe; câteva săli date provizoriu pentru locuința intendentului; subsolul care adăpostește oamenii de serviciu ai Facultății și mașinile pentru calorifer; un fumoar pentru studenți și un holl mare, adică sala pașilor pierduți în care este instalat și vestiarul”²⁷.

Această prezentare se înscrie fără îndoială în limitele realității, dar ea trebuie înțeleasă și în tonul triumfalist pe care și-l asumă decanul din momentul inaugurării, profesorul Petru Dragomirescu, titularul catedrei de Drept comercial²⁸. În prezentarea făcută *Localului Facultății de Drept (Anuarul Universității Mihăilene din Iași 1930-1935)*, el subliniază că „grație D-lui arhitect Pompilian, dar mai ales D-lui arhitect Ursescu, am reușit ca, după trei luni de lucrări continui să inaugurez noul local al Facultății de Drept, laolaltă cu acela al Facultății de Litere și să mut Facultatea în noul local”²⁹ și recunoaște,

---

²⁶ *Ibidem*, f. 8 (verso).

²⁷ Petru Dragomirescu, *Construcția nouă a Palatului Universității, II. Localul Facultății de Drept*, în *Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935*..., pp. 56-57.

²⁸ Tudorel Toader, Dan Constantin Măță, Ioana Maria Costea, *Dicționarul personalităților juridice românești*, București, Editura Hamangiu, 2008, p. 97.

²⁹ Petru Dragomirescu, *op. cit.*, p. 56.

doar în treacăt, că „noul local nu este terminat încă; totuși, așa cum a fost amenajat la interior, satisface în bună măsură necesitățile Facultății”³⁰.

Această ultimă apreciere apare cel puțin modestă prin prisma numeroaselor dificultăți pe care le-a întâmpinat noul decan, profesorul de Drept civil Florin Sion³¹, în scopul de a realiza funcționarea efectivă a Facultății de Drept în noul spațiu. În arhiva Facultății se găsește un număr impresionant de adrese, memorii și plângeri cu privire la situația existentă, trimise de noul decan ministrului Instrucțiunii Publice sau rectorului Universității, ceea ce îndreptățește bănuiala că inaugurarea din data de 10 iunie 1933³² a fost ușor prematură³³ și în directă legătură cu expirarea, după puțină vreme, a mandatului de decan al profesorului Petru Dragomirescu³⁴. Semnificativ este și faptul că și corespondența destinată conducerii administrative și profesorilor Facultății de Drept a fost adusă la noul local de abia începând cu finalul lunii noiembrie 1933³⁵. În același registru se înscrie și solicitarea adresată ministrului Instrucțiunii Publice, la începutul lunii martie 1934, ca „să ni se trimită și nouă un plan cât mai sumar al localului care a revenit Facultății noastre din palatul nou al Universității din Iași pentru a ști cu precizie care sunt încăperile care revin Facultății noastre și deci dreptul de a uza de ele ca și sarcinii de a le întreține”³⁶.

---

³⁰ *Ibidem*, p. 57.

³¹ Tudorel Toader, Dan Constantin Măță, Cosmin Dariescu, *Științele juridice*, în Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași (1860-2010), Facultăți. Profesori. Școli științifice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, pp. 458-459.

³² Menționăm faptul că în arhiva Facultății de Drept se găsesc mai multe invitații adresate personalităților publice sau ale vieții academice ieșene pentru data de 11 iunie 1933, orele 11, în vederea participării la „inaugurarea localului amenajat pentru Facultatea de Drept, în aripa nouă din strada Carol” (S.J.A.N. Iași, fond Facultatea de Drept, dosar nr. 211/1933, filele 125-134).

³³ Recepția întregii aripi sudice a Universității s-a făcut la data de 24 martie 1938, dar finalizarea efectivă și dotarea cu mobilier s-a realizat de abia în anul 1960 (Em. Bold, Gh. Platon, Gh. Tanasă, *Legislație, structură, profesori, studenți, baza materială*, în Gh. Platon, V. Cristian (redactori responsabili), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Junimea, 1985, p. 137).

³⁴ În ședința din data de 19 iunie 1933, Consiliul Facultății de Drept l-a ales în funcția de decan pe profesorul Florin Sion. Într-o cerere din data de 25 septembrie 1933, profesorul Petru Dragomirescu solicită ministrului Instrucțiunii Publice să facă „confirmarea noului decan pe ziua de 15 octombrie a.c. pentru ca vechiul decan să poată termina lucrările întreprinse cu amenajarea localului în care a instalat Facultatea de Drept” (S.J.A.N. Iași, fond Facultatea de Drept, dosar nr. 211/1933, Adresa din 25 septembrie 1933 a decanului Facultății de Drept către ministrul Instrucțiunii Publice, f. 207).

³⁵ *Idem*, Adresa nr. 1849 din 24 noiembrie 1933 a decanului Facultății de Drept către directorul Poștei Iași dosar nr. 211/1933, f. 247.

³⁶ *Idem*, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 563 din 8 martie 1934 a decanului Facultății de Drept către ministrul Instrucțiunii Publice, f. 126.

În afară de prețurile care acum păreau prea mari, principalele probleme au fost cele legate de proasta executare a unor lucrări sau nefinalizarea altora care făceau impracticabil spațiul odată cu începutul iernii. Pentru înțelegerea corectă a situației de fapt, semnificativă este o adresă de la sfârșitul lunii ianuarie 1934 către Rectoratul Universității în care se făceau următoarele solicitări în vederea finalizării construcției: tencuirea fațadei; dărâmarea imobilului vechi „care mai stă în fața noului palat al Facultății [...] întreținându-se astfel o stare de neestetică și chiar de murdărie în fața Facultății”; nivelarea terenului în vederea amenajării curții; terminarea etajului superior al clădirii în care urma să se instaleze seminariile facultății; tencuirea și pardosirea camerelor din subsolul clădirii; „terminarea plafoanelor și elementelor de artă din întreaga clădire pentru ca sălile de la decanat, cancelariile și sălile de curs să-și capete aspectul cuvenit de frumos, ca și de util, căci în felul cum sunt astăzi nu numai că jignește ochiul și simțul estetic, dar conduc prea bine și zgomotul fiind făcute din beton armat și nu se poate lucra în liniște”³⁷.

În aceste condiții, expresia seacă a profesorului Petru Dragomirescu că „*sub decanatul succesorului meu s-au mai făcut unele lucrări*”³⁸ dezvăluie mai degrabă situația conflictuală dintre unii profesori ai Facultății de Drept, decât realitatea demonstrabilă cu documente. În mod concret, în perioada decanatului lui Florin Sion s-au făcut pașii decisivi pentru amenajarea spațiului interior și exterior al Facultății constând în tencuirea, zugrăvirea³⁹, parchetarea, mozaicarea sau pardosirea sălilor⁴⁰, în realizarea mobilierului pentru secretariat, cancelarii, săli de curs⁴¹ și seminarii⁴². În același registru se înscrie și demolarea unor construcții vechi, curățarea curților interioare și exterioare și amenajarea unei frumoase grădini cu bănci, pomi și flori decorative⁴³.

³⁷ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 86 din 24 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 39.

³⁸ Petru Dragomirescu, *op. cit.*, p. 57.

³⁹ La finalul lunii ianuarie 1934 se încheiase zugrăvirea doar a unei mici părți din sălile Facultății de către firma Marcu Leibovici. Rămânea de zugrăvit amfiteatrul mare, sălile bibliotecii și o parte din sălile seminarilor (S.J.A.N. Iași, fond Facultatea de Drept, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 102 din 29 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 46).

⁴⁰ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 178 din 11 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 75.

⁴¹ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 344 din 24 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept, f. 98.

⁴² De exemplu, pentru mobilarea fiecărei săli de seminar a fost nevoie de 4 mese mari și scaunele aferente, catedră, birou și fotolii pentru profesori (Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa 4 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 88).

⁴³ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 181 din 11 februarie 1934 a decanului

Alături de cabinetele profesorilor și a spațiilor didactice au fost amenajate și alte de încăperi necesare pentru buna desfășurare a procesului de învățământ. În primul rând, la etajul superior al noii clădiri a fost mutată biblioteca în trei săli încăpătoare: o sală de lectură pentru corpul profesoral cu 20 de locuri, o sală de lectură pentru studenți cu 100 de locuri și o cameră pentru prelucrarea fondului de bibliotecă⁴⁴. S-a comandat și un mobilier pe măsură constând în: 100 scaune, o catedră de stejar pentru bibliotecarul supraveghetor, 15-20 mese din același material ce aveau dispozitive pentru atașarea de geamuri despărțitoare și dulapuri pentru cărți⁴⁵. În al doilea rând, în cadrul Facultății s-a organizat și un atelier de legătorie⁴⁶ și un oficiu de editare al cursurilor, ambele indispensabile unei instituții de învățământ cu un număr atât de mare de cursanți.

Toate aceste lucrări de instalare și amenajare au presupus cheltuieli considerabile din bugetul Facultății, în condițiile în care sub diverse pretexte se încerca suplimentarea costurilor. În general, se afirmă că pentru amenajarea interioară a noului spațiu Facultatea de Drept a contribuit cu suma de 500.000 lei⁴⁷. Afirmatia trebuie limitată doar la aportul Facultății pentru cheltuielile de instalare a sistemului de încălzire, deoarece costurile pentru amenajarea interioară și pentru achiziționarea mobilierului, care s-au dovedit mult mai mari (612.977 lei pentru bibliotecă și 1.607.369 lei „pentru instalarea de apă și lumină, tencuit și zugrăvit, podit, mobilier de cancelarie, săli de curs, seminarii, tâmplărie”⁴⁸) au fost suportate integral din taxele percepute de la studenți. Din acest motiv s-a dat în epocă o înaltă apreciere efortului financiar al studenților Facultății, care plăteau de mai mulți ani o taxă specială pentru construcția noului

---

Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 71; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 689 din 23 martie 1934 a decanului Facultății de Drept către directorul Școlii Normale din Iași, f. 177; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 805 din 27 aprilie 1934 a decanului Facultății de Drept către Primarul Municipiului Iași, f. 221.

⁴⁴ Doina Papuc, *Biblioteca de Drept la 120 de ani*, în „Biblos”, nr. 6, 1998, p. 11.

⁴⁵ S.J.A.N. Iași, fond Facultatea de Drept, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa decanului Facultății de Drept către rectorul Universității din data de 16 februarie 1934, f. 81; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 395 din 26 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către directorul Școlii Superioare de Meserii, f. 107.

⁴⁶ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 294 din 21 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către directorul Casei Grafice, f. 94.

⁴⁷ Ion Agrigoroaiei, *Baza materială a Universității*, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *op. cit.*, p. 376.

⁴⁸ S.J.A.N. Iași, fond Facultatea de Drept, dosar nr. 213/1934, vol. II, Adresa nr. 1877 din 4 decembrie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 441. De precizat că aceste sume certe se raportau doar la lucrările deja executate. Cum însă amenajarea interioară și exterioră nu se încheiasă erau previzionate noi cheltuieli care s-ar fi ridicat la uriașă sumă de 5.000.000 lei.

palat în cuantum de 200 lei, în cazul celor de la licență, și de 500 lei, în cazul celor de la doctorat⁴⁹. Ulterior taxa pentru construcție de 500 lei s-a generalizat și s-a adăugat taxa pentru bibliotecă și întreținere de 200 lei⁵⁰.

În plus, verificarea lucrărilor oferea de multe ori prilejul constatării unor deficiențe majore sau a unor improvizații periculoase sau deranjante. Corespondența conducerii Facultății cu directorii atelierelor de execuție sau cu antreprenorii relevă aceste aspecte contencioase și tonul critic, adesea amenințător, al decanului Florin Sion pentru respectarea clauzelor contractuale.

Astfel, la data de 9 ianuarie 1934 acesta îi transmitea directorului Școlii Superioare de Meserii din Iași nemulțumirea sa față de intenția de a reduce numărul pieselor de mobilier executate, deși prețurile fixate, considerate deja „cam mari”, rămâneau neschimbate⁵¹. La data de 25 februarie 1934 se adresa arhitectului Beno Grossman care întârzia lucrările de reparații necesare după instalarea sistemului de încălzire solicitându-i ca în cel mai scurt timp „să se înceapă cu asiduitate punând cât mai mulți lucrători” toate operațiunile de refacere (astuparea găurilor din pereți, tencuirea și zugrăvirea acestora, repararea parchetelor și a mobilierului amfiteatrelor, reșezarea lambriurilor etc.)⁵². Cum vopsea de pe culoarele Facultății începuse deja să cadă, la data de 11 martie 1934 s-a trimis antreprenorului Carol Ludvig o înștiințare în care se arăta că „o atare stare vă impune refacerea acestei lucrări de vopsitorie conform regulilor artei în contul D-voastră” în caz contrar „veți ști că vă ținem răspunzători de felul cum ați executat lucrarea”⁵³.

Dintre toate problemele legate de instalarea Facultății în noul local, cea a asigurării încălzirii a fost cea mai dificilă în condițiile în care cursurile se desfășurau în plină iarnă. Facultatea de Drept își asumase obligația de contribui cu suma de 500.000 lei la cheltuielile de montare a unui sistem de încălzire de care urma să beneficieze o parte mai extinsă din aripa sudică a Universității. Deși termenul de plată era în momentul recepției lucrării⁵⁴, în speranța de a

---

⁴⁹ *Tablou recapitulativ de taxe percepute de la studenții Universității din Iași, în anul școlar 1925/1926, în Anuarul Universității din Iași, Anul școlar 1925-1926...*, p. 22; Petru Dragomirescu, *op. cit.*, p. 56.

⁵⁰ S.J.A.N. Iași, fond Facultatea de Drept, dosar nr. 213/1934, vol. II, Adresa nr. 1887 din 4 decembrie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 444.

⁵¹ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 3 din 9 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către directorul Școlii Superioare de Meserii, f. 2.

⁵² Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 385 din 25 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către arhitectul Beno Grossman, f. 106.

⁵³ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 588 din 11 martie 1934 a decanului Facultății de Drept către Carol Ludvig, f. 135.

⁵⁴ Idem, dosar nr. 211/1933, Adresa nr. 1720 din 6 noiembrie 1933 a decanului Facultății de

dinamiza operațiunile decanul Facultății a preferat să achite un avans de 70.000 lei chiar în momentul primirii devizului de la firma Sulzer, la începutul lunii ianuarie 1934⁵⁵. Tot atunci se cerea aprobarea pentru alte lucrări urgente (amenajarea de către firma Gh. Iritz a unor guri de scurgere în sala cazanelor) în condițiile în care la data de 20 ianuarie 1934 era stabilit momentul de punere în funcțiune a caloriferului⁵⁶. Termenul nu a fost respectat⁵⁷, însă în data de 8 februarie 1934, cu două zile înainte de recepția instalației⁵⁸, acest avans a fost suplimentat cu suma de 200.000 lei tocmai pentru a nu se interpreta că Facultatea face greutăți firmei ce s-a ocupat de proiect⁵⁹.

Istoria finalizării acestei lucrări arată nu doar cât de iluzorie a fost gândirea acestei date, dar și cât de dificilă s-a dovedit respectarea oricărui termen în condițiile unei relaxări evidente în respectarea rigorilor contractuale. Chiar în ziua stabilită inițial pentru punerea în funcțiune a instalației de încălzire, decanul Florin Sion a reamintit rectorului Universității stăruința Facultății de Drept ca „instalarea caloriferului să se facă până la data care a fost dintru-început fixată și pentru care am avut și avem asigurările d-lui inginer și a conducătorului de aici, ținându-se seama că Facultatea duce mare greutate din lipsa de încălzire și face cheltuieli enorme cu încălzirea sălilor de curs cu sobe”⁶⁰. Această soluție provizorie a folosirii unor sobe de teracotă s-a dovedit destul de repede nu doar incomodă, dar și periculoasă pentru siguranța generală a clădirii.

Drept către rectorul Universității, f. 260.

⁵⁵ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 11 din 11 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 2.

⁵⁶ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 9 din 11 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 5.

⁵⁷ De precizat că și termenul de 20 ianuarie 1934 făcea parte dintr-un lung șir de termene care fuseseră depășite. În mod firesc, s-a dorit instalarea sistemului de încălzire înainte de venirea anotimpului rece pentru a nu afecta activitatea normală a facultății. Cu toate acestea la începutul lunii decembrie 1933 decanul Facultății făcea presiuni la Ministerul Instrucțiunii Publice pentru a dispune „ca antrepriza să fie obligată ca în cel mai neîntârziat timp să înceapă instalarea caloriferului, ca cel puțin după Crăciun, Facultatea să poată a-și avea asigurată încălzirea sălilor de curs” (Idem, dosar nr. 211/1933, Adresa nr. 1967 din 7 decembrie 1933 a decanului Facultății de Drept către ministrul Instrucțiunii Publice, f. 303).

⁵⁸ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 169 din 9 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 69.

⁵⁹ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 161 din 8 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 67. Ultima parte a contribuției, în sumă de 230.000 lei, a fost vărsată la începutul lunii aprilie 1934 (Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 755 din 4 aprilie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 199).

⁶⁰ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 70 din 20 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 29.

Încă din data de 6 decembrie 1933 s-a semnalat faptul că aceste sobe sunt realizate din materiale de proastă calitate, „au plesnit de la prima dată când s-a făcut foc în ele” sau „scot o fumărărie care face imposibilă ținerea cursurilor”⁶¹. Starea precară a acestora a fost augmentată de proasta instalare, astfel că ele au fost cauza a trei incendii minore în trei săli. Situația era însă suficient de gravă pentru ca decanul Facultății să se adreseze rectorului la data de 22 ianuarie 1934 cu următoarele cuvinte: „Desigur, că dacă nu se puteau utiliza locurile de ventilație era mai bine să nu se facă aceste sobe și nici să se investească în ele sumele ce s-au investit pentru ca având iluzia că vom avea căldură să ne mutăm în noul palat al Facultății”⁶². S-a solicitat, totodată, anchetarea acestei situații de către un specialist pentru a se constata starea materialelor și eventualele vicii ascunse în scopul obținerii unor despăgubiri care să acopere prejudiciul produs.

O altă problemă stringentă a fost aceea a asigurării personalului auxiliar și de întreținere care să corespundă nevoilor noului spațiu. Cei doi oameni de serviciu de care dispunea Facultatea de Drept se dovedeau total insuficienți în condițiile în care acum aveau „de servit patru etaje, un număr înzecit de camere ca în vechiul local și având a face și serviciul de poștă și alte curse în oraș și la Universitate plus spartul lemnului”⁶³. În aceste condiții se solicita Ministerului Instrucțiunii Publice acordul pentru angajarea unui personal suplimentar, care să cuprindă încă doi oameni de serviciu, un portar, un mecanic și un ajutor de mecanic pentru buna funcționare a instalației de încălzire. Date fiind restricțiile bugetare la nivel național, se propunea ca plata salariilor noilor angajați să se facă din fondurile Facultății de Drept, până când Ministerul își va rectifica bugetul anului în curs⁶⁴.

Aceeași variantă în asigurarea retribuției a fost propusă și pentru postul de intendent al „Palatului” Facultății. Spațiul vast de care dispunea acum Facultatea

---

⁶¹ Idem, dosar nr. 211/1934, Adresa nr. 1953 din 6 decembrie 1933 decanului Facultății de Drept către ministrul Instrucțiunii Publice, f. 320.

⁶² Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa decanului Facultății de Drept către rectorul Universității din data de 22 ianuarie 1934, f. 51.

⁶³ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 33 din 15 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către ministrul Instrucțiunii Publice, f. 17.

⁶⁴ Chiar dacă a fost prezentată ca o soluție provizorie, această situație s-a păstrat și în anul bugetar următor. La data de 21 octombrie 1934, decanul Facultății de Drept se plânga rectorului Universității că deși s-a cerut ca în noul buget să se cuprindă un personal de serviciu suplimentar, în realitate „nu s-a obținut nimic”: „De aceia, facultatea care avea înainte 4 servitori pentru 5 camere; azi, nu are bugetar decât 2 servitori pentru 30 camere duble ca mărime /.../. Facultatea din fondurile ei plătește extrabugetar un contabil cu 3000 lei lunar; un servitor cu 1.500 lei lunar, un lucrător legător de cărți cu 1800 lei lunar, o femeie de serviciu etc.” (Idem, dosar nr. 213/1934, vol. II, Adresa nr. 1585 din 21 octombrie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 352).

și mai ales necesitatea de a se asigura o bună gospodărire a acestuia solicitau înființarea noului post, intendentul Universității fiind depășit de situație. Până la clarificarea dispozițiilor bugetare s-a numit cu titlu provizoriu un licențiat în Drept, I. Văleanu, care avea obligația „de a locui în Palatul Facultății pentru a putea exercita mai de aproape observarea”⁶⁵.

Dincolo de aceste probleme ale instalării, inaugurarea localului Facultății de Drept a favorizat noi proiecte care, deși nu s-au finalizat, sunt elocvente pentru ceea ce se înțelegea prin menirea școlii în România interbelică. O instituție modernă de învățământ modernă trebuie să se ocupe nu doar de pregătirea intelectuală a tinerilor, ci și de asigurarea condițiilor pentru întreținerea sănătății mentale și fizice a acestora⁶⁶. În spiritul acestei idei se înscrie și planul construirii, lângă Facultate, a unei baze sportive care să contribuie la confortul și sănătatea studenților. Inițial se preconiza amenajarea unui teren de tenis pe spațiul viran de lângă intrarea în clădire, de care ar fi beneficiat în mod gratuit studenții Facultății⁶⁷. Ulterior, proiectele au devenit mai ambițioase și au vizat construirea unui cămin studentesc și a unui vast complex sportiv, lângă Seminarul Pedagogic, cuprinzând o sală mare de circa 15 x 10 m, o sală mai mică de 5 x 6 m, o sală la subsol cu piscină, cinci cabine de duș și vestiar⁶⁸.

Fiind proiecte de mare anvergură, în realizarea lor s-a solicitat și sprijinul Ministerului Instrucțiunii Publice cu argumentul că doar în așa fel „se va asigura

---

⁶⁵ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 180 din 11 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 70; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 179 din 11 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către I. Văleanu, f. 76.

⁶⁶ În mod concret s-a înființat în cadrul facultății un *Oficiu de sănătate* cu scopul de a se oferi asistența medicală de bază și de a se realiza un cazier medical pentru fiecare student în speranța un control mai eficient al bolilor contagioase (Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 343 din 24 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 97). Principala problemă a fost aceea a asigurării medicamentelor, materialului sanitar și instrumentarului medical solicitându-se, în repetate rânduri, sprijinul Ministerului Instrucțiunii Publice, a Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor sociale și a Rectoratului Universității din Iași (Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 753 din 25 martie 1934 a decanului Facultății de Drept către ministrul Instrucțiunii Publice, f. 161; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 754 din 4 aprilie 1934 a decanului Facultății de Drept către profesorul N. Dașcovici, f. 198; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. II, Adresa nr. 859 din 2 mai 1934 a decanului Facultății de Drept către ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor sociale, f. 248; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. II, Adresa nr. 886 din 9 mai 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 260).

⁶⁷ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 105 din 29 ianuarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 47; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa decanului Facultății de Drept către directorul Fabricii Textila din 15 februarie 1934, f. 87.

⁶⁸ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 181 din 11 februarie 1934 a decanului Facultății de Drept către rectorul Universității, f. 71; Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 470 din 1 martie 1934 a decanului Facultății de Drept către arhitectul I. Pompilian, f. 113.

sănătatea fizică dar și morală a studențimii noastre care va găsi aici recreația pentru orele libere și a nu mai căuta derivație în preocupări străine de chemarea în sine a studențimii – muncă școlărească”⁶⁹. Deși argumentul era fără îndoială viabil, mai cu seamă în contextul în care curentele politice extremiste atrăgeau un mare număr de studenți ai Facultății de Drept, proiectul nu a găsit susținere la București, astfel că a fost abandonat în scurtă vreme.

Spre sfârșitul deceniului al IV-lea situația locativă a Facultății a Drept se îmbunătățise vizibil, chiar dacă amenajarea completă a tuturor spațiilor nu se încheiase nici la începutul războiului. Aceasta a fost, în primul rând, meritul a numeroase promoții de studenți, care timp de două decenii au suportat așa-numitele „taxe de construcție și întreținere” a căror valoare nu era de neglijat. În al doilea rând, trebuie recunoscute eforturile profesorilor acestei facultăți, în special ale profesorilor Ion Coroi, Petru Dragomirescu și Florin Sion, care din poziția de decan au acționat pentru o bună efectuare a lucrărilor intrând de multe ori în conflict cu arhitecții și antreprenorii. O mare parte dintre aceste realizări s-au pierdut însă în distrugerile războiului, imaginile Universității întoarsă din refugiul de la Alba Iulia fiind dureroase față de aspirațiile și eforturile depuse de profesorii și studenții Facultății de Drept în anii imediat ulterioari inaugurării noului local.

On the University Interwar History: Inauguration of the "Palace" of the Faculty of Law

(Summary)

Keywords: academic staff, infrastructure, teaching activities

The present research aims to reveal how the expansion of spaces for teaching within the Faculty of Law at the University of Iași took place. The author focuses on the issues related to the infrastructure of the Faculty of Law, one of the founding faculties of the modern University of Iași. After the inauguration of the new University Palace in Copou, the above mentioned

---

⁶⁹ Idem, dosar nr. 213/1934, vol. I, Adresa nr. 564 din 8 martie 1934 a decanului Facultății de Drept către ministrul Instrucțiunii Publice, f. 127.

faculty faced the lack of space, especially since this domain of specialization knew a higher interest. The issue became more acute after World War II, when the number of students increased greatly, especially since the Kingdom of Romania was added Basarabia, a province which had been under Russian domination. On this occasion many young students on the left side of the Prut River came to Iași, as they were mainly interested in building a carrier related to liberal professions. The numerous bureaucratic issues came to an end when a new building was founded, namely the "Palace" of the Faculty of Law, on June 10th, 1933. The present approach aims to depict how a proper teaching space was created for the Faculty of Law of the University of Iași, in the extension of the University Palace in Copou.

Originalul și imitația. Note istoriografice pe marginea unor documente privind muzeul de mulaje înființat de Alexandru Odobescu

ANDI MIHALACHE

Cuvinte cheie: ghips, imitație, sculptură originală, antic, autenticitate, muzeu

De ce s-a sinucis Odobescu

Moartea lui Alexandru Odobescu a fost mai puțin înțeleasă și mai mult romantizată, totul punându-se pe seama unui *chagrin d'amour*, coroborat cu un așa-zis blestem al „Cloștii cu puii de aur”¹. Mai exact, ar fi vorba de scandalul iscat de relația extraconjugală cu Hortensia Racoviță, dar și de neputința de a publica în întregime cartea cu care se identifica, cea despre tezaurul de la Pietroasa. Orice s-ar spune, tragica dispariție oferea ziarelor șansa de a vorbi fie de un „roman”, fie de o „catastrofă”. Cel puțin „Gazeta Poporului” utiliza ambii termeni, adăugând, pentru a se vinde și mai bine, o doză în plus de mister: „amicul ce ne comunică aceste amănunte, cu cea mai sinceră emoțiune, ne roagă să-i păstrăm anonimul, dintr-un exces de delicateță”². Cu un gust morbid pentru gesturile „de dinainte de”, s-a vorbit și de cele două scrisori de adio, pentru „amicul” Anghel Demetrescu și pentru familie, „prenotate” în noaptea de 8 spre 9 noiembrie 1895. Mai există însă una, către Petru Poni, atunci ministru al Instrucțiunii Publice: din ea reiese că sinuciderea lui era, în primul rând, o chestiune de onoare, ivită din neputința de a dovedi, cu acte în regulă, buna întrebuințare a banilor dați de stat pentru amenajarea unui muzeu de mulaje. Iar evocările contemporanilor vorbesc cu insistență de o „nemăsurată poftă de cheltuieli” (Iancu Cerchez)³, de vreme ce „averea lui o cheltuiuse și p-a nevستی-sii”

---

¹ Vezi, Florentin Popescu, „Nebun n-am fost, dar am căzut pradă...”, în *Magazin istoric*, an XXXIV, serie nouă, nr. 4 (409), aprilie 2001, p. 78-79.

² Vezi, „Gazeta poporului. Ziar național-liberal”, Joui 16 (28) Noembre 1895, p. 1. Oficiosul guvernului Sturdza relua povestea morții lui Odobescu și în numărul de a doua zi (p. 1-3), pretinzând că are informațiile „din sorginte autorizată”. Articolele sunt atribuite lui Caragiale, iar dezvăluirile lui Anghel Demetrescu.

³ *Magazin istoric*, numărul din aprilie 2001, mai sus citat, ilustrează articolul despre

(Teohari Antonescu)⁴. Un Odobescu extravagant desprindem și din paginile lăsate de George Bengescu: „... el ar fi putut să jöce un rol însemnat chiar în istoria politică a Romăniei, dacă nu ar fi fost nevoit să se lupte neconținut cu nise greutăți de ordin material ce proveneau, nu din lipsa de avere, ci din obiceiul ce luase, încă din tinerețe, de a duce, oriunde se afla, un traiu de viață larg, luxos și disproporționat cu mijlöcele, de altmintrelea destul de mari, de care dispunea. [...] De câte-ori avea o cercetare de făcut, o informațiune de controlat într'un volum care nu se afla în posesia sa, Odobescu, în loc de a merge să'l consulte în bibliotecile publice, însărcina pe librari și pe comisionarii din București să'i aducă din Paris, din Londra, din Leipzig, din Petersburg cartea de care avea trebuință, oricare ar fi fost proporțiunile, dimensiunea și prețul ei”⁵. Păstrându-i, totuși, o frumoasă amintire, Nicolae Iorga completează tabloul, dar dintr-o perspectivă mai comprehensivă: „Trăia apoi, el, strălucitorul fost secretar de legație din Paris, prietenul atâtor oameni iluștri la Paris, ca un exilat, veșnic în nevoie de bani, silit a colabora la cărți de cetire din care ar trebui să se găsească un cercetător ca să-i descopere partea, luptând cu creditorii inexorabili tot atât de mult ca și cu guta care-l reținea săptămâni întregi pe canapea...”⁶. Ca să clarificăm totuși ierarhia motivațiilor care duceau la sinuciderea lui Odobescu, trebuie să ne întöarcem în vara anului 1887, când un incident, nu tocmai previzibil, îl aducea în conflict cu prim-ministrul I. C. Brătianu. Istoricul se confesase apropiatilor, povestindu-le că pe drumul spre Florica, reședința liderului liberal, fusese oprit în foarte dese rânduri de mai multe patrule care îl întrebau de rostul vizitei sale. Mica anecdotă era foarte repede exploatată de ziarul conservator „Epoca”, punându-l pe Odobescu într-o postură incomodă. Pe 24 mai/5 iunie 1887, apărea un articol intitulat *Nebunia cancelarului*, în care spusele lui Odobescu erau invocate drept probe că Brătianu ar fi bolnav psihic și ar încerca să ascundă acest lucru izolându-se de restul lumii⁷. Adevărul era cu totul altul, și îl găsim într-o scrisoare a lui Vasile Alecsandri către George Bengescu: „Înțeleg absențele prelungite ale lui Brătianu din București: se refugiază la Florica nu atât pentru a se bucura de viața la țară, dar ca să scape de solicitările numeroșilor postulanți care îl urmăresc. Oh!, ce plăcută ar fi viața

---

sinuciderea istoricului (p. 81) cu un fragment din Iancu Cerchez, *Însemnări din viața mea*.

⁴ Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, ediție îngrijită de Lucian Nastasă, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p. 168. Este o însemnare făcută la Iași, pe data de 21 noiembrie 1895.

⁵ George Bengescu, *Câteva suvenire ale carierei mele*, Bruxelles, Editura Paul Lacomblez, 1899, p. 78-79.

⁶ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, București, Editura Minerva, 1984, p. 166. Iorga făcea și el aluzie la Hortensia Racoviță numind-o „o nemernicie de dragoste așa de întârziată”.

⁷ *Epoca*, Duminecă, 24 Maiu (5 Iunie) 1887, p. 1.

fără șarlatanii care vin, lipsiți de scrupul și de remușcări, să-ți răpească ore și zile întregi”⁸. Odobescu reacționa printr-o scrisoare deschisă, arătând că se simțea folosit într-un război de presă cu care nu avea nici o legătură⁹. Din corespondența privată reiese însă altceva, Odobescu fiind totuși satisfăcut de cele întâmplate. La 26 mai/7 iunie 1887, îi povestea Sașei, soția lui, toată pățania, precizând: „cela va mettre en fureur le Marcassin. De mon côté j’ai rédigé une réponse à cet article, où, tout ayant l’air que de le défendre, je prends le Grand Vizir *la trei parale*”¹⁰. Era un joc care avea să îl coste foarte scump: cu puțin înainte de acest episod, ministrul instrucțiunii, D. A. Sturdza, îl asigurase că va susține în guvern un supliment financiar pentru publicarea monografiei despre tezaurul de la Pietroasa, mult extinsă față de proiectul inițial¹¹; după consumarea scandalului însă, acest sprijin nu a mai venit niciodată, întreținând dușmănia proverbială dintre cei doi intelectuali. A urmat o polemică fără sorți de soluționare, dusă în paginile „Monitorului Oficial”¹², unde Sturdza își persifla preopinutul: „de la 80 de coale cari le socoteați prea îndestulătoare la 1885, cereți astăzi 165 de coale de tipar, adică înduoit. Câmpul științei este foarte vast și s-ar putea ca, lucrând înainte și lărgindu-se punctul de vedere al investigațiilor, peste doi ani să cereți a mări publicațiunea de la 165 coale la înduoit sau întreit”¹³. Cu aerul că lua apărarea savantului, „Epoca” se folosea de

⁸ Vezi, Vasile Alecsandri, *Scrisori. Însemnări*, ediție îngrijită de Marta Anineanu, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 17. Ținând cont că epistola este scrisă la Mircești și datează din 1 septembrie 1887, după consumarea episodului *Epoca*, nu este exclus ca Alecsandri să se refere la Odobescu. O aluzie la complicitatea dintre cel din urmă și respectivul ziar găsim într-o scrisoare redactată de Alecsandri la Peleş, o lună și o zi mai târziu (*Ibidem*, p. 20).

⁹ Vezi scrisoarea adresată lui Vintilă C. A. Rosetti, în Alexandru Odobescu, *Opere*, XI, *Correspondență 1887-1888*, ediție îngrijită de Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, Rodica Bichis, București, Editura Academiei, 1986, p. 170-171. Vezi, de asemenea, articolul „Vămile Vezduhului”, în *Epoca*, Vineri 29 Maiu (19 Iunie) 1887, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*, p. 170. În franceză, *le marcassin* este sinonim cu *le sanglier*, adică *porc mistreț*.

¹¹ Ne referim la memoriul lui Odobescu din 8/20 mai 1887 și la scrisoarea din 1/13 iunie, ambele adresate lui D. A. Sturdza (*Ibidem*, p. 129-132 și 179). Faptul că, inițial, Sturdza dorise să îl ajute este dovedit de editorii acestui volum de corespondență. La notele critice ei publică niște acte din arhiva D. A. Sturdza, care probează că ministrul Instrucțiunii din acel moment luase în serios doleanțele lui Odobescu (*Ibidem*, p. 712-716).

¹² Opiniile celor doi le aflăm din „Monitorul Oficial” No. 143, Joi 1 (13) Octombrie 1887, p. 3442-3445; „Monitorul oficial” No. 147, Marți 6 (18) Octombrie 1887, p. 3521-3522 și 3522-3523. La pagina 3523, Sturdza răspundea și, oarecum, confirma o altă acuzație adusă de Odobescu: pierderea postului său de secretar al legației române de la Paris s-ar fi datorat tot frunțășului liberal. „Nu pot să adaug, ca ministru al instrucțiunii publice, că depărtarea D-voastre din Paris nu e nici cum ciudată, precum credeți, căci vă rog să nu uitați că sunteți titularul unei catedre la Universitate, și că congediul îndelungat de 8 ani (din toamna anului 1879 până acum) trebuia să aibă și el un termen și vă felicit de deciziunea de a relua datoriile D-voastre de profesor”.

¹³ „Monitorul Oficial” No. 147, Marți 6 (18) Octombrie 1887, p. 3522.

această neînțelegere pentru a lovi în adversarul politic: este un aspect care a sporit intensitatea polemicii, „Epoca” prefațând replicile odobesciene cu niște comentarii redacționale foarte acide: „... în anul acesta, Ministerul Instrucțiunii Publice refusând a da acestei opere importante desvoltări ce-i sunt indispensabile, ea este deocamdată întreruptă. Guvernului actual îi aparține tristul privilegiu de împiedica, de a opri, de a sterpi și de a strâmba orice lucru bun și folositor ar putea să se facă în țară la noi”¹⁴.

Din aceeași corespondență a lui Alecsandri, suntem familiarizați și cu punctul de vedere oficial asupra mult disputatei monografii *Le trésor de Petrossa*: Odobescu îi amplificase dimensiunile inițiale măbind costurile și punând Ministerul Instrucțiunii într-o postură nu foarte convenabilă față de editorul J. Rothschild. La 2/14 octombrie 1887, poetul îi relatea aceluiași Bengescu: „am petrecut o oră cu Sturdza ca să-i vorbesc despre afacerea Odobescu-Rothschild și despre restul datoriilor față de antreprenorii restaurării nenorocitei noastre biserici. Sturdza mi-a făgăduit formal să aranjeze curând această plată dublă, ca să pună capăt exploatarei tezaurului de la Pietroasa. Sunt propriile lui cuvinte. Dar Odobescu a sfârși prin a obosi guvernul prin neîncetatele lui cereri și foarte natural a trecut în opoziție, punându-și condeiul în slujba *Epocii*. Această schimbare a fost bună pentru el, căci a câștigat dacă nu mulți bani, cel puțin o aparență de sănătate înfloritoare. L-am văzut la o ședință a Academiei, proaspăt ca un mirt și destul de rece față de mine; de asemenea, l-am zărit la prima reprezentație a lui *Ovidiu*, dar a dispărut de îndată ce succesul piesei s-a accentuat. Poate era grăbit să redacteze un articol zdrobitor pentru autor. De atunci n-am mai auzit vorbindu-se de el; ca să spun drept, nici nu m-am mai interesat, având obiceiul să-mi răsplătesc dușmanii printr-o indiferență totală”¹⁵. După cum vedem din corespondența abia citată, trecerea lui Odobescu în tabăra adversă era deja notorie, ea materializându-se, la început de noiembrie, într-un articol unde D. A. Sturdza era comparat cu „acei emasculați miniștri” bizantini care îi sfătuiau de rău pe împărați¹⁶. Odobescu se referea de fapt la Universitate și la dificultatea de a găsi o sală pentru cursul său de arheologie, grăbindu-se deci să critice guvernul și pe „... cei ce, pe tot minutul și în tot felul

---

¹⁴ *Epoca*, Duminecă 27 Septembrie/9 Oct. 1887, p. 1; Vezi și *Epoca*, Sâmbătă 3 (15) Octombrie 1887, p. 1-2. Textul lui Odobescu era „agrat” de felul cum ziarul îi prefața intervenția: „neobositul ministru al instrucțiunii publice, care pe toți obosește...” (p. 1); „cicălitorul și îndârjitul ministru” (p. 1); „meschin negustoraș” (p. 2); „noi ne întrebăm până când oare sta-va cultura biete noastre țări copleșită sub ȧestul unor așa ȧnderetnice și mocirloase broaște” (p. 2).

¹⁵ Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p.20.

¹⁶ Alexandru Odobescu, „Clădirile noastre de cultură publică”, în *Epoca*, Mercuri, 4 (16) Noiembrie 1887, p. 2.

dau dovezi pipăite că disprețuiesc și urăsc știința și cultura intelectuală [...], le urăsc într-atâta încât în capul Instrucțiunii oameni al căror scop nepregetat este de a sdrobi orice demnă pornire spre luminarea națiunii [...]. Am încercat eu însumi acest fapt în mai multe rânduri, de trei-patru ani încoace. Am constatat totdeauna că însuși capul instrucțiunii de la noi [D. A. Sturdza], sub cele mai sofistice pretexte, s-a împotrivit cu dârjă îndărătnicie la orice propunere ce ar fi avut de scop de a realta (?) nivelul intelectual al țării”¹⁷. Era clar că din acel moment nu mai putea spera la vreo înțelegere din partea lui Sturdza. În primăvara lui 1888, acesta nu mai era ministru al Instrucțiunii, dar rămăsese secretar general al Academiei. În această calitate, prezenta un raport despre maniera nu tocmai onorabilă în care Odobescu întrebuințase banii primiți de la Academie pentru copierea unor documente din arhivele pariziene. „Hier ce coquin de Stourdza a fait, dans la séance, une sortie violente contre moi à propos des documents”, se confesa el Sașei la 25 martie/6 aprilie 1888. În atacul său, Sturdza venea însă cu cifre concrete: „Mai am onoare a aduce la cunoștința domniei voastre că domnul Odobescu datorește Academiei 1.480 lei după comptul ce am onoare de a anexa aci. Această datorie își trage originea din avansuri luate pentru lucrări nefăcute și contul lor a fost regulat de mine la 15 septembrie 1884. Propun ca sau acești bani să fie înapoiți sau domnul Odobescu să facă o altă lucrare pentru Academie”¹⁸. Socotindu-se că „rufele” trebuiau spălate în familie, înaltul for decidea ca raportul lui Sturdza să nu fie publicat în *Analele Academiei*¹⁹. A contat, cu siguranță, și faptul că prietenii săi conservatori erau atunci la putere, veșnicul său susținător, Titu Maiorescu, deținând atunci chiar portofoliul Instrucțiunii. Conflictul istoricului cu liberalii nu se sfârșea aici, înregistrând un alt moment fierbinte un an mai târziu, când Odobescu își depunea candidatura la unul din premiile Academiei²⁰. Începând cu 22 martie/3 aprilie 1889, niște articole extrem de dure din „Democrația” îi negau atât competențele de istoric, cât și acelea de literat: „Odobescu se prepară să momească Academia, în scop d-a se putea bucura de cele 12.000 lei...”²¹. Ediția aceluiași cotidian din 25 martie/6 aprilie 1889 îl „desființa” mai întâi pe arheologul Odobescu: „... Fără îndoială că încercările arheologice ale d-lui Odobescu au o mai mare valoare decât acelea ale d-lui Butculescu; dar ele nu

---

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Vezi la Alexandru Odobescu, *Opere*, XI, *Correspondență 1887-1888...*, notele 3 și 4 de la scrisoarea nr. 1435, p. 751-752.

¹⁹ *Ibidem*, p. 752.

²⁰ Concură cu cele trei volume *Scriseri literare și istorice*, apărute în 1887.

²¹ „Academia Română și nemuritorul Odobescu”, în *Democrația*, Mercuri 22 Martie (3 Aprilie) 1889, p. 1.

sunt adevărate studii, ci numai notițe descriptive, făcute repede, pentru trebuința unei reviste, unui ziar, sau a unui raport, plătit de ministrul instrucțiunii publice. D-l Odobescu, când dă peste atâtea și atâtea obiecte, trimis să le vadă și să le studieze, adesea cu fonduri ale statului, d-sa le descrie, mai glumește, dar nici o lumină nu răsare din munca sa facilă. [...] Nu comentează ca să reverse lumină, nici nu desleagă enigmele. Le lasă pe socoteala altora”²². Mai apoi se spunea că în nuvelele istorice scrise de Odobescu „s-a depus multă muncă, foarte multă muncă și foarte puțin talent”²³; că restul celor trei volume propuse pentru premiere nu ar fi decât „... un amestec fără valoare, niște schițe și dări de seamă care pot figura cu oarecare demnitate în ziare cotidiene, dar care niciodată n-ar fi trebuit, pentru binele autorului, să fie adunate în volume, și care, în orice caz, n-ar fi trebuit, pentru respectul datorit Academiei, să aibă pretenția d-a ataca premiul Năsturel de 12.000 lei”²⁴. Într-un alt articol, din 30 martie (11 aprilie) 1889, „Democrația” conchidea că „stilul d-lui Odobescu este fals, este efeminat, foarte sărac...”²⁵. Apărat de Maiorescu²⁶, își adjudeca, totuși, acel premiu, expunându-se însă altor vexații din partea „colectiviștilor” liberali. Mai întâi, Sturdza a făcut tot posibilul ca ceremonia de acordare a premiului Năsturel-Herescu să nu aibă loc²⁷. Mai apoi, a insistat ca, din banii primiți, Odobescu să își plătească restanțele față de Academie (1.480 fr.), plus o datorie personală față de el (2.800 fr.)²⁸. Se pare că, finalmente, nu i s-au reținut premiului decât

---

²² *Ibidem*, p. 1-2.

²³ „Academia Română și nemuritorul Odobescu”, în *Democrația*, Sâmbătă 25 martie (6 aprilie) 1889, p. 1.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Articolul la care ne referim are același titlu. Vezi, *Democrația*, Joi 30 martie (11 aprilie) 1889, p. 2.

²⁶ Cel puțin așa îi relata Sașei ședința Academiei din 30 martie/11 aprilie 1889, când câștiga premiul Năsturel-Herescu în ciuda opoziției lui Sturdza (Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. XII, *Correspondență 1889-1891*, ediție îngrijită de Rodica Bichis, Nadia Lovinescu, Filofteia Mihai, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 100). Editorii volumului adaugă că Odobescu primise 20 de bile albe și numai 4 negre (*Ibidem*, p. 555).

²⁷ *Ibidem*, p. 111-112. Este o scrisoare către Sașa Odobescu, redactată la 10/22 aprilie 1889. Cu acel prilej vorbește de „ce lăche de Kogalniceanu”. Ceremoniile care însoțeau respectiva premiere spuneau ceva și despre ierarhiile simbolice din lumea academică. Cu acel prilej, se alcătuiă un fel de „top” neoficial al celor mai influenți intelectuali, transpus, în mod tacit, pe lista destul de scurtă a invitaților la dineu. Dintr-o notă din 6 aprilie 1881, lăsată de Titu Maiorescu, deducem că atunci când lui Alecsandri i se decernase aceeași distincție, atmosfera fusese cu totul alta: masa festivă avusese loc la Hotel Boulevard, numai cu opt persoane, printre invitați aflându-se și Odobescu. Cel din urmă avea deci să sufere din cauza „răcelii” cu care era premiat în 1889 (Vezi, Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II, 1881-1886, ediție îngrijită de I. Rădulescu-Pogoneanu, București, Editura Librăriei Socec&Co. SA, 1937, p. 11).

²⁸ Acestea erau sumele pretinse, Odobescu recunoscând doar 1.000, cel mult 1.800 franci

1.980 fr. pentru Academie și numai 1.000 de înapoiat secretarului general²⁹. „Democrația” îl lovea însă din nou (și nu îl menaja nici pe susținătorul său V. A. Urechia), publicând o satiră la adresa distincției pe care o primise. În numărul de duminică, 9/21 aprilie 1889, apărea o piesă de teatru numită *Cerșetorul și pomana* din care redăm un fragment edificator:

„Scena se petrece în sala cea mare a Academiei. Cogălniceanu presidează. Academicienii stau în jețurile lor; tăcerea e solemnă; se aude un servitor al Academiei strigând nevastei sale: «unde e cloșca cu pui?» Odobescu tresare. Sturza zâmbește. Urechia tușește, făcând semn lui Brânză și lui Ștefănescu că acel servitor care întrebese de cloșcă trebuie să fie un agent colectivist. Ceilalți academicieni se uită la Odobescu. Afară sgomotul crește. Acelaș servitor strigă necontentit: «unde e cloșca cu pui? Unde e cloșca?» Ușierul, știind că e vorba de premiera lui Odobescu și crezând că președintele întreabă de cloșcă intră repede în sală. Hasdeu pufnește în râs.

Ușierul – D-le președinte, cloșca e la muzeu; numai doi pui lipsesc de când a dat uliul în cloșcă, și câteva petre i s-au scuturat de pe aripi.

Cogălniceanu – (Prefăcându-se că e necăjit) Eși afară! Cine te întreabă de cloșcă?

Ușierul – (Speriat) Am crezut...

Urechia – Eși afară! (mai încet) colectivistule! [...]

Urechia – [...] Odobescu a scris 50 de coale despre «cloșca cu pui» fără a pomeni o vorbă despre ea.

Negruzzi – Cum?

Sturza (surâzând) – Așa e!

Urechia – Așa e d-le Sturza, așa e, și bine a făcut Odobescu. D-lor, el o ia de la primul ciocan și prima nicovală din lume. El o ia de la primul meșter aurfăurar din lume, ca să ajungă la «cloșca cu pui». Aici e meritul Savantului. Sub liberali, a scris 50 de coale despre toate industriile metalurgicale, a înnumărat chiar câte ciocane au căzut peste toate nicovalele, până la Goți. Junimiștii i-ai acordat alte 80.000 de lei pentru alte 50 de coale, în care va enumera câte cloșci a precedat *cloșca cu pui*, începând cu «cloșca S-tei Vineri» care și ea a fost cu totul și cu totul de aur. Și rămâne altor guverne onoarea de a-i vota toate creditele cuvenite până când va deslega marea problemă a cloșcii. Cloșcă cu pui pe cer, cloșcă cu pui a Sfintei Vineri, cloșcă cu pui în muzeul nostru, cloșcă cu pui a răposatului Epureanu, cloșca cu pui a lui Pantazescu, și

---

(Vezi scrisoarea din 10/22 aprilie 1889, menționată mai sus. Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. XII, *Correspondență 1889-1891*..., p. 112).

²⁹ Conform scrisorii din 11/23 aprilie 1889 (*Ibidem*, p. 115).

toate de aur, iacă un X mare în aurfăurărie. Între aceste cloșci este o rudenie. Și vă pot asigura că Odobescu le-a dat de rost. În curând veți afla câți pui au avut toate aceste cloșci, și câți din pui au căzut cloșci, și câți din pui au rămas în Anglia³⁰”.

Ultimele cuvinte din citatul oferit de noi erau o aluzie răutăcioasă la un alt scandal în care Odobescu fusese implicat, în ianuarie 1868, când Cezar Bolliac, voind să îl atace de fapt pe I. C. Brătianu, pretindea că respectivul tezaur ar fi fost vândut pe furiș englezilor, în contextul transportării lui la Expoziția Universală de la Paris (1867)³¹. Imaginea sa publică preocupându-l nespun pe Odobescu, gândul sinuciderii începea să îl viziteze cu mult înainte de a trece efectiv la fapte³². Iar după cele arătate mai sus, pentru perioada martie-aprilie 1889, Odobescu nu avea nevoie de vreo complicație sentimentală pentru a-și curma viața! Cu toate că ne-am depărtat de subiectul nostru, am oferi câteva detalii financiare pentru ca cititorul să intuiască disperarea pe care istoricul o încerca în toamna anului 1895: la 4 octombrie se instaura un guvern condus de nimeni altul decât D. A. Sturdza! Scrisorile din ultimii ani ne demonstrează că Odobescu era obsedat de „Microb”, punându-i în seamă orice neplăcere pe care o suferea. În scurt timp, era somat să arate, pe bază de chitanțe, cum anume utilizase fondurile oferite de Ministerul Instrucțiunii pentru crearea muzeului de

³⁰ *Democrația*, Duminecă 9(21) aprilie 1889, p. 2.

³¹ Odobescu se disculpase atunci (dar fără a fi ascultat) într-o amplă dare de seamă, din care rezulta, dimpotrivă, ceva cu totul onorant: românii fuseseră invitați să expună „cloșca”, pe timp de nouă luni, și în muzeul londonez South Kensington. Datată „București 12 septembrie 1869”, celebra „Dare de seamă despre ducerea și expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris și la Londra în anii 1867-1868”, poate fi citită în Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Marta Anineanu și Virgil Cândea, București, Editura Academiei, 1967, p. 351-357. Vezi articolul „Cloșca cu puii de aur”, în *Trompetta Carpaților*, anul VI, nr. 598, marți 30/11 Ianuarie 1868, p.1 : „...Aveam un lucru în museurile noastre, aveam un lucru unic care făcea conversațiunea lumii savante și care aducea dărușu numele Românie în gurele savanților Europei. Acestu lucru era: vassele de aur, grele, admirabili printr-o uă arte și symboluri necunoscute cari erau piessele principale ale museului Român, și cari aru fi pututu fi piessele principali ale museului Francesu și Anglesu. Dără, nimicu asemenea nu se află nici într'unu museu, reproducțiunile inplastru de pre aceste antiquități făcu subiectulu de conversațiune, provocu discussiuni savante prin cercurile anticarilor și orice călătoru, membrii Institutului Franciei, făceau pelerinagii în Romania ca să védă aceste prodigiose monumente ale unei civilizațiuni necunoscută lor. [...] In adeveru noi de multu timp amu credzutu că este uă glumă celle ce ni se spunea, cum că ați fi vendutu antiquități de aur din museu; credeam că este uă farsă și nici nu voiamu să ne preocupămu de asemenea glume; când ânse aflămu acesta acum și de la ômeni serioși și de la ômeni officiali, apoi concentrămu tôte puterile nostre spre a protesta contra cellei mai mari crimine, contra sacrilegiului, contra celei mai mari vendzeri din vândzările câte s'au făcutu de la 11 Fevruarie pene astăzi. A! Domnule Brătien! Vi s'au trecut multe dără sperămu că acesta nu vi se va trece”.

³² Conform scrisorii din 11/23 aprilie 1889 (Vezi, Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. XII, *Correspondență 1889-1891*..., p. 114).

„modelaturi”. Miza era destul de mare, liberalii urmărind nu numai definitivarea lui compromitere, ci și culpabilizarea adversarilor conservatori, care facilitaseră afacerea mulajelor. Amenințarea unui alt scandal financiar se corobora acum cu alte mari probleme: o sănătate tot mai precară, lipsa posibilităților de a se întreține, marginalizarea profesională, un posibil divorț. Pentru un om de onoare cum se considera el, sinuciderea apărea ca o soluție salvatoare. În toată această dramă, Hortensia Racoviță venea doar ca o circumstanță favorizantă, dar nu una decisivă.

La ce bun?

În anexele lucrării pe care o dedică învățământului artistic românesc, Adrian Silvan Ionescu publică mai multe documente din Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, găzduit de Arhivele Naționale București³³. Printre ele se află și informații despre procurarea unor „modelaturi” pentru studenți, cumpărarea lor fiind deja o practică obișnuită la sfârșitul anilor 1860. Cu mențiunea că rostul lor era cu totul altul atunci când erau cerute de un istoric și nu de un profesor de la Belle Arte: viitorii sculptori și pictori exersau după ele, în timp ce arheologii le foloseau pentru a evidenția evoluția culturilor antice, deosebiriile dintre diferitele lor etape. Acele gipsuri le permiteau nu numai să compare statui din muzee diferite, ci și să adauge mulajul unui cap, conservat într-o colecție anume, la torsul dintr-o alta; sau să combine mulajele diferitelor părți ale unor copii pentru a obține o idee mai bună despre originalul pierdut³⁴. De exemplu, Alexandru Odobescu și le dorea ca material ilustrativ pentru cursul său de arheologie. Într-un memoriu trimis Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, la începutul lui septembrie 1890, el rezuma problema muzeului de reproducere: „În bugetul exercițiului 1890-1891 (partea V, cap. XXIV, art. 115), prevăzându-se suma de lei 6.000 pentru începerea achiziționării și instalării unui Museu de reproducere plastice după modelele maeștrilor antici, subsemnatul am căutat să-mi procur cataloagele de modelaturi de gips ale Museelor mai însemnate din Europa, și cu acelea ale *Noului Museu regal din Berlin* și *Luvrului din Paris* (pe care le-am putut avea deocamdată la dispoziție), am întocmit alăturatele două liste, după care vă rog să binevoiți a face comande la locurile indicate pe ele.

---

³³ Adrian Silvan Ionescu, *Învățământul artistic românesc*, București, Editura Meridiane, 1999, p. 325-419.

³⁴ Francis Haskell, Nicholas Penny, *Pour l'amour de l'antique. La statuaire gréco-romaine et le goût européen*, Paris, Hachette Littératures, 1999, p. 165.

1. Suma prevăzută prin buget fiind minimă, am fost nevoit, Domnule Ministru, să mă mărginesc acum la producțiunile archaice ale plasticei orientale și helene. Chiar printre acestea am fost silit să fac o alegere scrupuloasă, astfel că, din cele 3.521 reproduceri în gips de la Museul din Berlin, am ales numai 80 bucăți, costând 2.134 mărci, adică lei 2667,5. Observ totuși că din aceste 80 bucăți, numai 7 sunt mai mari și costul lor trece peste 100 lei fiecare; iar din numărul de 110 reproduceri din Museul Luvrului, am ales 90 bucăți costând 2.162 lei (4 bucăți numai au un cost mai mare de 100 lei fiecare în parte). Așa că numărul total (f.l.r.) al bucăților de comandat este de 170, iar costul total e de 4.829 lei, 50 bani; restul de 1.170 lei, 50 bani va fi întrebuințat pentru întâmpinarea cheltuielilor de împachetare, transport și instalare. Vă rog deci să binevoiți ca pentru achizițiunile din Paris să dispuneți trimiterea sumei de lei 2.162, iar pentru cele din Berlin, suma de lei 2.667, bani 50, adăogându-se cheltuielile de împachetare și transport. Cred că Legațiunile noastre respective vor putea lua însărcinarea acestor comande, precum și a expedierii și a plății lor.

2. Ca să se înlăture orice întârziare, ar fi de dorit, Domnule Ministru, ca expedierea din Paris și Berlin a acestor comande să se facă pe numele subsemnatului (M. A. Odobesco, professeur d'archéologie à l'Université de Bucarest, Bucarest 4, Strada St. Ionica). Negreșit se va întrebuința mica iuțeală (petite vitesse).

3. Totdeodată, vă rog să binevoiți a avisa la alegerea localului unde aceste achizițiuni se vor așeza la sosirea lor; iar dacă un asemenea local nu s-ar găsi de îndată, să mă autorisați a le așeza provisoriu în localul Ateneului.

4. Ar fi de prisos, Domnule Ministru, să vă mai arăt cât sunt de indispensabile colecțiunile de asemenea natură, alipite pe lângă Universități. În țările civilizate ale Europei, nu numai capitalele, dar orașele mai puțin importante chiar posedă colecțiuni complete de reproduceri de gips după operele plastice mai însemnate; asemenea instituțiuni înfloresc pe lângă Universitățile din *Göttingen, Bonn, Breslau, Leipzig, Kiel, Königsberg, Wierzburg, Heidelberg, Erlangen, Giessen, Munich, Strasburg, Zürich* etc.; ba nici chiar unele gimnasii nu sunt lipsite de colecțiuni de acestea, precum este gimnasiul *Pforta*, care posedă o renumită colecțiune de reproduceri în gips (f.l.v.)³⁵.

Autoritățile abilitate își ofereau întregul concurs, din copia unei adrese redactate la 11 octombrie 1890 deducându-se că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice intervenise la Ministerul Afacerilor Străine în spiritul proiectului odobescian: „Acest Departament, începând achiziționarea și

---

³⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (mai jos: MCIP), dosar 681/1890, f. 1r.-v.

instalarea unui muzeu de reproducere plastice după modelele maiștrilor antici, simte necesitatea de a avea la îndemână cataloagele diferitelor modelaturi (moulages, gypsabgüsse) de pe operele plastice din muzeele următoarelor țări: Anglia: Londra (British Museum); Germania: Munich, Dresda, Mayenza; Austro-Ungaria: Viena, Buda-Pesta; Italia: Roma (tote muzeele regale și pontificale, Florența, Neapole, Veneția, Turin); Grecia: Athena; Rusia: St. Petersburg; pentru care, subscrisul cu onoare vă roagă să binevoiți ca prin Legațiunile noastre respective să ni se procure nisce asemenea cataloage, ce se vând în muzeele din orașele menționate, cum și de a lua informațiuni de modul cum s-ar putea procura modelaturile”³⁶. În completare, *ad-interim*-ul de la Culte, Theodor Rosetti, îi aducea la cunoștință lui Odobescu demersurile sale, adăugând că: „...subscrisul are onoare a să încunoscîința că aprobă alegerea făcută în a se procura mai întîi din producțiunile arhaice ale plasticei orientale și helene, și vă roagă să binevoiți a face d-voastră comanda la Paris și Berlin pentru cumpărarea colecțiunii de 170 bucăți reproducere în gips, cuprinse în listele alăturate pe lângă sus-menționatele scrisori”³⁷. Se cereau mulaje după frize și metope de la Parthenon, două parce și cavalcada cailor de la același templu, un Apollo arhaic și Apolo Piombino, metope ale templului de la Selinonte, frize de pe capitelul de la Didymaeum și un fragment de coloană tot de acolo, un basorelieu de la Assos, altarul celor doisprezece zei, un Discobol, un războinic grec de la Egina, un bust al lui Traian de la Louvre, Victoriei și Diane, un Agamemnon³⁸. Dintr-un document datat la 3 februarie 1891, aflăm că românii comandaseră la Munchen „fragmente de sculpturi eginetice”, adică figuri din frontonul vestic și cel estic al templului de la Egina, un „capitel doric din templul de la Egina”, plus „statua lui Apollon din Tenea”, „un betrân”, „altar mic”, „vas de argint: lupte între Lapiți și Centauri”³⁹.

Prin urmare, aducem în atenție câteva dosare din același Fond al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, oprindu-ne, cu precădere, asupra anilor 1890-1892. Le asociem alte șase mărturii, nu mai puțin relevante, din arhiva Muzeului Național de Antichități, deținută actualmente de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București⁴⁰. Din documente reies eforturile autorităților române de a cumpăra, prin intermediul legațiilor noastre, cât mai multe mulaje de la marile muzee ale Europei. Era un demers anevoios,

---

³⁶ MCIP, f. 3v.

³⁷ MCIP, f. 3r.

³⁸ MCIP, f. 142.

³⁹ MCIP, dosar 13/1891, f. 42.

⁴⁰ Pentru generozitatea cu care au sprijinit cercetările noastre, mulțumim colegilor Roxana Dobrescu și Radu Băjenaru, arheologi în cadrul Institutului mai sus amintit.

necesiând intervenții mai degrabă personale – cum fusese aceea a prințului George Bibescu – decât oficiale. Se adăuga obligația de a obține scutiri de vamă și colaborarea căilor ferate pentru ca lăzile cu mulaje să nu stea mult la graniță, deteriorându-se. Dezideratul lui Odobescu se realiza în cele din urmă, deși destule defecțiuni îi dăduseră emoții. Bunăoară, colaborarea cu atelierul de mulaje de la Louvre a presupus și momente mai tensionate, francezii reclamând ministrului român la Afacerilor Străine, în martie 1892, că nu primiseră încă banii pentru o parte din còpiile cerute de Odobescu⁴¹.

Împrăștiate ici-colo, documentele referitoare la achiziționarea unor mulaje par astăzi niște simple detalii de ordin birocratic, fără vreo noimă aparte. Ele nu transmit știri esențiale sau lucruri ușor de integrat în narațiuni cu mare acoperire temporală. Par cumva rătăcite și inutile. De fapt, dacă știm să contextualizăm amănuntele pe care le conțin, vom da mai multă culoare unei istorii, încă prea schematică, a muzeologiei românești. Vom vedea că acele documente, aparent lipsite de relevanță, sunt expresia unor mode și gusturi cu o mare audiență în Europa, arhivele noastre înregistrând doar ecouri târzii. Deși sunt stereotipe, evazive ori contradictorii, documentele din Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pun în evidență, uneori involuntar, concepțiile muzeale care circulau atunci. Și aceasta pentru că cererile noastre nu erau întâmpinate pretutindeni la fel. Cu prilejul achiziționării unor mulaje, se observă că grecii lăsau descoperirile *in situ*, și nu le centralizau în capitală. Drept urmare, nu se întocmiseră inventare generale ale sculpturilor găsite până atunci; se îngreuna astfel sarcina eventualilor amatori de mulaje, care trebuiau să afle mai întâi unde era depozitată o sculptură anume și abia apoi să trimită emisari pentru copierea ei. Francezii executau còpii contra cost, considerând că așa făceau publicitate originalelor și, prin urmare, atrăgeau turiștii. Englezii, dimpotrivă, se arătau reticenți față de copiere, dat fiind că astfel anulau „raritatea” operei de artă, subminând monopolul muzeelor britanice. Din punctul lor de vedere, copierea „strica” prototipul, în sensul că îl clișeiza, răpindu-i unicitatea⁴². Nici calculul pecuniar nu trebuie exclus, un mulaj în plus însemnând și vizitatori de muzeu în minus. Cumpărarea antichităților întâmpinând prea multe dificultăți – în principal din cauza distanței și a transportului pe mare, cu destule riscuri –, englezii încercau să apere cât mai bine prestigiul staturilor câștigate cu greu. Inițial, Albionul cunoscuse arta sculpturală antică sub forma unor foarte mici còpii aduse de călătorii secolului XVIII, plecați în așa-numitul Grand Tour⁴³.

⁴¹ MCIP, dosar 681/1890, f. 71.

⁴² David Lowenthal, *Trecutul e o țară străină*, traducere de Radu Eugeniu Stan, București, Editura Curtea Veche, 2002, p. 344.

⁴³ Cinzia Sicca, Alison Yarrington, *Introduction* la Idem (eds.), *The lustrous trade. Material*

Obținerea unor originale (sau a unor mulaje după originale) pretindea colaborarea unor anticari italieni și unele complicități politice. Doar aceste strategii „pe sub mână” facilitau scoaterea pieselor din Roma și trecerea lor în bună stare, pe teritoriul toscan, fără a se trezi interesul poliției papale⁴⁴. De aici, poate, și „zgârcenia” britanică față de orice formă de reproducere a exponatelor deținute în colecții.

Întorcându-ne la cazul Odobescu, trebuie să menționăm că în documentele din Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice este pomenit muzeul South Kensington, cunoscut pentru o concepție mai degrabă decorativă și regizorală decât istoricizantă: mulajele erau puse aici în „intrigă” alături de fotografii și desene, cu gândul că juxtapunerea lor sugera o atmosferă, „transportând” vizitatorul în epoca astfel evocată⁴⁵. Ajuns acolo la 2 august/21 iulie 1882, Titu Maiorescu scria: „... De la 4-6, fost cu Livia la South Kensington Museum și la India Museum. Văzut copia Tezaurului de la Pietroasa, cartoanele lui Rafael, splendide țesături indiene, obiecte de metal și de porțelan, săli admirabil de frumoase, superbe colecții de obiecte...”⁴⁶. Și mergând apoi la corespondența lui Odobescu, găsim o epistolă pe care Ion Ghica i-o scria din Londra, la 3 ianuarie 1883. Știind că Odobescu își începuse cursul de la Universitate cu lungi prelegeri despre împăratul Traian, Ghica îi scria: „J' ai vu dans les journaux que Mr. Ureche se propose de faire erriger quelque part la Colonne Trajan; au Kensington on a une copie moulée au plâtre de grandeur naturelle. On m'a dit que les clichets se trouvent à Paris à l'Ecole de Beaux Arts, je ne les ai jamais eus”⁴⁷. În primul rând, Columna lui Traian era

---

culture and the history of sculpture in England and Italy, c.1700-c.1860, London and New York, 2000, p. 4-8.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 6. Unele exponate erau „restaurate” în Roma, dar de frica poliției papale, englezii preferau să recondiționeze originale fie la Florența, fie când ajungeau acasă.

⁴⁵ Christopher Whitehead, „‘Enjoyment for the thousands’. Sculpture as fine and ornamental art at South Kensington, 1852-1862”, in Cinzia Sicca, Alison Yarrington (eds.), *op. cit.*, p. 225-227. A *evoca* nu este același lucru cu a *reconstitui*; iar a prinde gustul pentru un trecut oarecare nu presupune neapărat să îl supunem unei examinări detaliate, ci să empatizăm cu el. La South Kensington conta mai mult sugestia decât informarea. Dacă la British Museum exponatele erau puse în ordine cronologic-evoluționistă, fiind pregătite pentru o investigare academică, la South Kensington, obiectele formau niște stop-cadre, niște momente sintetice, socotite reprezentative pentru educarea publicului larg. La British Museum exponatul era clasificat și istoricizat, pe când la South Kensington era alăturat altora, contemporane lui, pentru a da impresia de obiect în uz și a crea astfel „atmosferă”. Propunându-și să ofere viziuni „macro”, South Kensington apela mult la tot felul de înlocuitori, mulajele aflându-se deci la loc de cinste (*Ibidem*).

⁴⁶ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 93.

⁴⁷ *Alexandru Odobescu și corespondenții săi*, ediție de Filofteia Mihai și Rodica Bichis, București, Editura Minerva, 1984, p. 222. Astăzi se scrie *ériger* și *clichés*, dar am decis să menținem grafia autorului.

monumentul care se bucurase de cele mai multe gravuri și reproduceri, popularitatea ei reflectându-se chiar și în multitudinea miniaturilor de bronz, confecționate, în secolul XVIII, pentru șeminee⁴⁸. În al doilea rând, Ghica nu vorbea întâmplător de Franța, dat fiind că celebrele reliefuri fuseseră gravate, mai detaliat, de Pietro Santi Bartoli și reimprimare de Giovanni Giacomo De Rossi la cererea lui Ludovic XIV. Regele Soare își dorise reproducerea completă a frizelor, evident, cu ajutorul mulajelor⁴⁹.

În august 1891, Alexandru Odobescu îi scria ministrului Petru Poni: „Cu ocaziunea instalării provisorie într-o parte a Atheneului Român a modelaturilor de gyps după antice statui și basoreliefuri, ce încă din iarna trecută ne-au venit de la Berlin, am procedat la deschiderea celor 16 lăzi care conțineau acele modelaturi. Într-însele am găsit o mare parte din bucățile cele mai mari și mai scumpe, foarte tare sfărâmate, și anume:

Prețul în mărci

No.	200 Statui șezând, de la templul Branchizilor	140
	213 Doryforul, după Polyclet	110
	1813 Bătrâna șezând, din frontonul de la Olympia	180
	1822 Grupă de Centauri, idem	250
		<hr/>
	Total	680

Osebit de alte vreo zece bucăți de basoreliefuri de prețuri mai mici, însumând totuși și acelea, precum și costul transportului, ca la 60 până la 80 mărci. Cu totul, stricăciunile ar ocasiona o pagubă de vreo 950 lei. Constatând acestea, m-am adresat către dl sculptor C. Stork, carele a vizitat bucățile sparte și, după o constatare deamănunțită a lor, D-sa mi-a declarat că se poate însărcina cu repararea acestor bucăți. Această operațiune va reclama ca la trei săptămâni de lucru, iar pentru costul ei, împreună și cu așezarea și întărirea tuturor bucăților la locul lor, D-sa mi-a prezentat alăturatul memorandum, în sumă de 300 lei minimum și 360 lei maximum. Vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a încuviința această lucrare, făcând cunoscut Domnului Stork aprobarea Domniei-voastre⁵⁰. Faptul că între mulajele primite de Odobescu se aflau și acelea din

---

⁴⁸ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 64-65. Columna fusese desenată pentru prima dată în întregime de bolognezul Jacopo Ripanda (m. aprox. 1516), ridicat la înălțimea necesară cu un coș. Mai mult, 130 de planșe făcute după friză de Girolamo Muziano (Hieronymus Mutianus) au fost imprimate pentru a ilustra comentariile lui Alfonso Chacón (1540-1599) la războaiele dacice (1579).

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ MCIP, dosar 681/1890, f. 45. La 25 august 1891, ministrul Petru Poni pune pe acest

Berlin nu este întâmplător, colecția de resort din capitala Germaniei numărând aproape 1.000 de mulaje în 1868 pentru a se dubla spre 1885⁵¹. Nemții încurajaseră proliferarea mulajelor fie pentru că muzeele lor erau prea tributare colectărilor zonale și nu aveau cu ce ilustra evoluția artei universale, fie că nu reușiseră să aducă acasă decât copii ale sculpturilor descoperite în Grecia⁵². Și aceasta și din cauza conformismelor la care colecționarii germani din secolul XVIII cedaseră, fiind mai dornici să aibă mulaje mediocre ale unor sculpturi deja celebre, decât originale sau rarități momentan necunoscute și nevalorizate de public⁵³. Secolul XIX aduce însă și schimbări de concepție, paradigma pozitivistă a muzeografului-practician fiind concurată – potrivit opiniilor lui Udo Kultermann – de aceea culturală a profesorilor și istoricilor artei, de felul lui Herman Grimm (1828-1901)⁵⁴. Pe urmele lui Hegel, aceștia integrau arta în istoria ideilor, văzând în fiecare exponat manifestarea unui *Zeitgeist*, precizează Alexis Joachimides într-un studiu foarte convingător⁵⁵. Tot el reamintește și de Herman Grimm, de la Universitatea din Berlin, care deplângea faptul că achizițiile erau aleatorii sau foarte subiective, curatorii reducând totul la o simplă expertiză morfologică și comportându-se ca niște colecționari particulari. În concepția lui Grimm, pozitivismul era prea sărăcăcios, amănuntul neputând să educe: din muzeele germane lipseau acele piese majore, cu participarea cărora se putea preda realmente un curs de istoria artei universale⁵⁶. Pentru a compensa oarecum arbitrarul politicilor de achiziție sau inaccesibilitatea unor capodopere, Grimm propunea un muzeu totalmente format din gipsuri⁵⁷. Or, dacă primele inventare muzeale perpetuau cumva informația trunchiată pe care o puteau furniza colecțiile private recent cumpărate, rostul unui muzeu de mulaje era să sintetizeze cunoașterea de specialitate, oferind o imagine globală a fenomenului. Din rațiuni pedagogice, această instituție era obligată la achiziții sistematice,

---

memoriu următoarea rezoluție: „Se aprobă fiecare lucrare în marginile prețului fixat de dl. Stork și în termenul convenit” (MCIP, dosar 681/1890, f. 45).

⁵¹ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 165.

⁵² Suzanne Marchand, "The Quarrel of the Ancients and Moderns in the German Museums", in Susan A. Crane, *Museums and Memory*, Stanford University Press, 2000, p. 186.

⁵³ Charlotte Schreitter, "Moulded from the best originals of Rome" – Eighteenth Century Production and the Trade of Plaster Casts after Antique Sculpture in Germany", in Rune Frederiksen și Eckart Marchand (eds.), *Plaster Casts. Making, Collecting and Displaying from Classical Antiquity to the Present*, Berlin, Walter de Gruyter, 2010, p. 141.

⁵⁴ Vezi, Udo Kultermann, *Istoria istoriei artei. Evoluția unei științe*, vol. II, traducere de Gheorghe Szekely, București, Editura Meridiane, 1977, p. 48-51, 73-76.

⁵⁵ Alexis Joachimides, "The Museum's Discourse on Art. The Formation of Curatorial Art History", in Turn-of-the-Century Berlin, in Susan A. Crane, *op. cit.*, p. 200-219.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 206-207.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 206.

nemailăsându-se populată de opere culese aleatoriu⁵⁸. Proiectul lui Grimm nu era unul neobișnuit în epocă, un asemenea departament, de altfel cel mai dezvoltat, existând în Colecțiile Regale din Berlin încă din 1840: își pierdea însă actualitatea, mulajele berlineze căzând în dizgrație și fiind expediate, în 1887, într-o încăpere separată⁵⁹. Funcția de vizualizare a unor originale lipsă – pe care mulajele o îndepliniseră multă vreme – le era furată de fotografie, decalcurile fiind restrânse acum la dimensiunea lor pedagogică⁶⁰. Nu în ultimul rând, prețurile exorbitante cerute de anticari pe antichitățile „restaurate” stimulau entuziasmul pentru săpături arheologice și pentru procurarea statuiilor direct de la „sursă”⁶¹. Mulajul nu mai era *alter ego*-ul unei capodopere, nu mai era analizat în sine, rupt de context, detaliu cu detaliu. Și nemaicontând prin el însuși, era subordonat discursului istoric și tuturor preocupărilor de a istoriciza domeniul artei. Mulajului nu i se mai cerea acum decât să orienteze publicul către exponatul autentic. Și dominat de o concepție muzeală centralistă, *Regulamentul Legei pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, semnat de Carol I la 16 ianuarie 1893, stipula: „Când o comună urbană va înființa un muzeu de antichități în condițiunile prescrise de ministerul instrucțiunii publice, obiectele antice găsite pe teritoriul acelei comune se vor depune în acele musee, dacă obiectele în chestiune au similare în muzeul național din București. Dupe piesele unice statul va da mulaje sau reproducțiuni galvanoplastice”(art.31)⁶².

Amprentele lui Laocoon

Ipoteza de lucru a acestui studiu, apropiat de *istoria istoriografiei*, ne-a fost sugerată de Marcel Sendrail: „...chiar dacă luăm în considerare un tip de artă bine definit, norma nu se manifestă acolo cu acea franchețe pe care ar dori-o doctrinarii. Întotdeauna o ezitare persistă la marginile dintre normal și anormal. Or, tocmai în această zonă indecisă găsește de cuviință să-și satisfacă dorințele, nu fără o ascunsă maliție, sentimentul frumosului. S-a observat mai demult, spre exemplu, că dacă arhaismul se acomodează cu convențiile verticalității și ale simetriei, orice artă care tinde spre maturizare caută perfecțiunea în

---

⁵⁸ Pentru că Grimm folosea și diapozitive, s-a dedus că notorietatea sculpturilor procurate, în original sau copie, era oarecum secundară pentru el; îl ajuta doar să exemplifice evoluția artei prin marile ei personalități, axându-se pe teza potrivit căreia biografia artistului era aceea care conferea singularitate operei (Vezi, Udo Kultermann, *op. cit.*, p. 50-52).

⁵⁹ Alexis Joachimides, *op. cit.*, p. 207.

⁶⁰ Cinzia Sicca, Alison Yarrington, *Introduction* la Idem (eds.), *op. cit.*, p. 17.

⁶¹ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 120.

⁶² „Monitorul Oficial” No. 239, Joi 28 ian (9 feb.) 1893, p. 6854-6856.

imperfecțiune și se străduie să introducă în corpuri acele mici devieri prin care ea crede că operele vor dobândi un surplus de farmec. Să măsurăm, în ceea ce privește arta statuară greacă, drumul parcurs, într-o jumătate de secol, de la *Femeia supărată* de la Acropole la *Rugătoarea* Barberini, și vom vedea cum emoția estetică se naște din imperceptibilele contestări ale unei prea stricte ortodoxii formale⁶³. Am intitulat, așadar, acest subcapitol „Amprente de la Laocoon”, gândindu-ne la soarta grupului statuar descoperit în 1506, într-o vie din Roma. Giorgio Vasari scrie că, în 1515, regele Franței, Francisc I, îl revendica drept pradă de război⁶⁴. Dar ca să nu renunțe la original, papa Leon al X-lea îi comanda o copie lui Baccio Bandinelli (1493-1560). Cum artistul a vrut ca reproducerea să fie mai frumoasă decât originalul, lucrarea i-a luat mai mult timp decât credea⁶⁵. Astfel, când pe scaunul pontifical se urca Clement al VII-lea, din familia Medici, papa îl chema în ajutor (1532) și pe Giovanni Angelo Montorsoli (1506-1563) care adăuga lui Laocoon brațul drept, ce-i lipsea⁶⁶. Încântat însă de copie și nedorind să i-o cedeze lui Francisc I, Clement al VII-lea o trimitea la Florența, iar francezului îi ceda alte antichități. Adevăratul braț drept, descoperit în 1905, era acceptat abia în 1950 ca fiind cel autentic. Eckart Marchand nu uită să adauge că, în vremea papei Iuliu al II-lea, Jacopo Sansovino (1486-1570) – specializat în decoruri festive și sculpturi ceremoniale efemere – executase și o copie de ceară a lui Laocoon, deschizând calea unui șir întreg de copii și replici⁶⁷.

Consultând un dicționar de artă, am găsit o definiție succintă a mulajului: „reproducere fidelă a unei sculpturi executată în relief, ronde-bosse, ca și a unor părți din corpul uman (obraz, mână, picior etc.), obținută printr-o amprentă (din ceară moale, preparație din praf de ipsos în amestec cu apă, clei, diverse rășini) care formează tiparul negativ în care se toarnă pozitivul (fr. *moulage*, it. *calco*, germ. *Abguss*, *Gypsabguss*, engl. *plaster cast*)”⁶⁸. În viziunea lui Jean-Jacques Wunenburger, mulajul este „reproducerea izomorfă a modelului”, „forma cea

⁶³ Marcel Sendrail, *Înțelepciunea formelor*, traducere de Alexandru Călinescu, București, Editura Meridiane, 1983, p. 174.

⁶⁴ Amănuntele acestui celebru episod imitaționist le găsim la Giorgio Vasari, în capitolul despre Baccio Bandinelli (Vezi Giorgio Vasari, *Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților*, vol. III, traducere de Ștefan Crudu, București, Editura Meridiane, 1968, p. 62-63).

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ O versiune a acestui braț lipsă al lui *Laocoon* fusese făcută și de Michelangelo, dar i s-a pierdut urma (Vezi, Udo Kultermann, *Istoria istoriei artei...*, vol. I, p. 111-112).

⁶⁷ Eckart Marchand, „Plaster and Plaster Casts in Renaissance Italy”, in Rune Frederiksen and Eckart Marchand (eds.), *op. cit.*, p. 67-68.

⁶⁸ Definiția este dată de Carmen Răchițeanu, în *Dicționar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice*, București, Editura Meridiane, 1995, p. 294.

mai fidelă de imagine mimetică”⁶⁹. El ieșea din uitare după ce, în mai 1968, studenții parizieni distrugneau câteva exemplare din muzeul de la École Nationale des Beaux-Arts, determinând, doi ani mai târziu, mutarea exponatelor salvate la Versailles⁷⁰. Printre ele se afla și un mulaj după celebrul *Hercule Farnese*, cu picioarele și gamba stângă distruse de furia protestatarilor mai sus-menționați⁷¹. Din păcate, și rândurile de față au ca punct de plecare un editorial, *Faut-il détruire les moulages?*⁷². Întrebarea din titlu ne-a îndemnat să ne întoarcem pe firul timpului, pentru a schița o istorie a atitudinilor față de cuplul *original – copie*. Vom sugera astfel în ce fel de narațiune istorică se integrează documentele din fondul MCIP, noi nedorindu-ne simpla lor publicare, ci o lectură mai atentă, cu observații lămuritoare și trimiteri spre domenii conexe. Vom releva astfel felul cum teoria imitării (*mimesis*) a fost percepută și aplicată în diferitele etape ale istoriei sculpturii, justificând sau, după caz, de-legitimând controversata practică a *copierii*, în diversele ei variante (mulaje, imitații, reproduceri, replici, emulații)⁷³. Din punct de vedere metodologic, acest demers nu traduce, cum crede și Dabney Townsend, preocuparea pentru felul în care sunt percepute acum respectivele obiecte; el trădează, mai degrabă, nevoia de a integra întreaga lor istorie în imaginea pe care o avem astăzi despre ele⁷⁴.

La începuturile epocii moderne, istoria artei era recuperată din replici simbolice și nu din rămășițe reale. Este deja celebru un pasaj în care Giorgio Vasari (1511-1574) descrie locuința sculptorului aretin Lione Lioni (1509-1590): „Trecând prin ușa cea mare, printr-o săliță, se pătrunde într-o curte interioară în mijlocul căreia se află, sprijinită pe patru coloane, statuia călare a

---

⁶⁹ Jean-Jacques Wunenburger, *Filozofia imaginilor*, traducere de Muguraș Constantinescu, Iași, Polirom, 2004, p. 72.

⁷⁰ Christiane Pinatel, „Origines de la collection des moulages d’antiques de l’École nationale des Beaux-Arts de Paris, aujourd’hui à Versailles”, in Annie-France Laurens, Krzysztof Pomian (coord.), *L’Anticomanie. La collection d’antiquités aux 18e et 19e siècles*, Paris, Éditions de l’École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1992, p. 307.

⁷¹ *Ibidem*, p. 312.

⁷² *Revue de l’Art*, nr. 95, 1992, p. 5-9. Unul din principalele argumente pentru distrugerea lor este chiar fragilitatea acestor obiecte, care le face greu conservabile. Vechile mulaje erau consolidate pe interior cu tije din stuf, lemn de castan sau chiar tije din fier, fapt care le făcea vulnerabile la cele mai mici șocuri și la umezeală (Christiane Pinatel, *op. cit.*, p. 310).

⁷³ Conform lui Dabney Townsend, copia ar fi doar un caz minimal de imitație. El spune următoarele: „Una din principalele deosebiri între copie și imitație este pur și simplu faptul că uneori imitațiile întrec originalul, pe când o copie nu poate face mai mult decât acesta; o imitație însă, da. Toate copiile pot fi văzute ca imitații, dar ar fi greșit să credem că toate imitațiile sunt copii” (Vezi, Dabney Townsend, *Introducere în estetică*, traducere de Germina Nagăț, București, Editura All, 2000, p. 90).

⁷⁴ *Ibidem*, p. 166.

împăratului roman Marc Aureliu, turnată în ipsos chiar după aceea care se găsește pe Capitoliu. Prin această statuie, Lione a dorit să îi închine casa lui Marc Aureliu. [...] În frumoasa și încăpătoare sa locuință, Lione mai are, turnate în ipsos, toate operele de sculptură mai de seamă, antice sau moderne, de care a putut face rost”⁷⁵. Fiind vorba de casa unui sculptor de meserie, poate că spusele lui Vasari nu sunt relevante pentru amplitudinea gustului antichizant. Cert este că oamenii Renașterii nu copiau neapărat un stil, ci onorau vechimea lui⁷⁶. Altfel spus, duplicatele marilor capodopere nu veneau direct din trecut, dar îl făceau tangibil⁷⁷. Iar mulajele obținute din Italia de regele Francisc I și transformate la Fontainebleau în statui din bronz (înainte de martie 1547, când decesul monarhului întrerupea operațiunea) trezeau brusc interesul celorlalte curți europene: dintr-o dată, a avea asemenea copii devenise un atribut al puterii princiare, la fel ca baterea monedelor⁷⁸. Walter Cupperi sugerează că, mai întâi, ele erau atractive ca decoruri de grădină și ca realizări tehnice, și abia apoi ca fetișuri artistice; inițial era mulțumitoare și o copie după copia făcută de francezi, ulterior fiind apreciată doar copia după original. Apoi, faptul că „le vallet de chambre du roi” era bolognezul Francesco Primaticcio, permite și bănuiala că el avea tot interesul să promoveze stilul *all’antica* și meșterii italieni⁷⁹. Ajutați de intermediari binevoitori ca Primaticcio, aceștia se făceau necesari la nord de Alpi și își deschideau un comerț prosper cu mulaje⁸⁰. Dovada că francezii erau mari creatori de mode și în timpul Renașterii o avem din cercetările lui Walter Cupperi, care s-a ocupat de cazul *Jüngling*: statueta de bronz reprezentând un tânăr (de unde și supranumele), descoperită în 1502⁸¹.

⁷⁵ Giorgio Vasari, *op. cit.*, p. 302.

⁷⁶ Despre copie ca formă de omagiere a originalului vorbește și Dabney Townsend, *op. cit.*, p. 160.

⁷⁷ David Lowenthal, *op. cit.*, p. 331.

⁷⁸ Walter Cupperi, “Giving away the moulds will cause no damage to his Majesty’s casts” – New Documents on the Vienna *Jüngling* and the Sixteenth Century Dissemination of Casts after the Antique in the Holy Roman Empire”, in Rune Frederiksen și Eckart Marchand (eds.), *op. cit.*, p. 82.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 83.

⁸⁰ Drumurile italienilor printr-o Europă „anticomană” au fost urmărite și de Charlotte Schreiter. Ea descoperă că interesul tot mai mare pe care lumea germană îl manifesta pentru mulaje, îndeosebi după 1760, favoriza îmbogățirea fraților Ferrari. Cu mențiunea că, în secolul XVIII, existând deja cerința explicită ca o copie să fie făcută *direct de pe original*, italienii trezeau suspiciuni tocmai prin rapiditatea cu care onorau comenzile. Afacerea lor din Germania având mulți intermediari, ei nu se mai întorceau în Italia ca să copie, în repetate rânduri, aceeași capodoperă: cereau mulaje după mulajele aflate deja în colecția venețiană Farsetti (Vezi, Charlotte Schreiter, *op. cit.*, p. 140-141).

⁸¹ Toată istoria acestei statuete poate fi citită la Walter Cupperi, *op. cit.*, p. 87-90.

După ce împăratul Maximilian I de Habsburg își arăta dezinteresul, era cumpărată în 1519 de Matthäus Lang, consilier imperial și episcop de Salzburg. Acesta murind însă în 1520, capodopera rămânea în proprietatea episcopiei vreme de trei decenii. Între timp, gustul antichitizant devenind sinonim cu noblețea, statueta trezea fascinația lui Ferdinand I de Habsburg, arhiduce de Austria și nepot al lui Maximilian. El cerea, așadar, noului episcop de Salzburg, Ernest de Bavaria, ca *Jüngling* să îi fie cedat. Cum Ernest era concurat de doi frați ai săi în revendicarea drepturilor de succesiune la ducatul Bavariei – precizează Walter Cupperi –, satisfacerea cererii lui Ferdinand era pentru episcop un bun prilej de a-și asigura bunăvoința Habsburgilor. În ianuarie 1551 acordul Bisericii fiind obținut, mai rămânea ca Ernest să își facă o copie pentru sine, iar originalul să-l expedieze lui Ferdinand. Dar o scrisoare primită de la Maria de Habsburg, sora lui Ferdinand și guvernatoare a Țărilor de Jos, schimba cu totul destinația „Tânărului”: știind-o ca mare pasionată de antichități, Ferdinand îi cedase statueta, cu condiția ca, în timpul Dietei de la Augsburg (toamna-iarnă 1551), Maria să îl sprijine pentru obținerea coroanei Sfântului Imperiu Romano-German, în dauna lui Filip al II-lea al Spaniei, fiul lui Carol Quintul⁸². Venise timpul când entuziasmul arheologic al umaniștilor făcea casă bună cu magnificența politică și cu bucuria de a arăta că erai la curent cu legendele Olimpului, în special cu acelea transpuse în marmură. Ambasadorii din Cetatea Eternă aveau, prin urmare, obligația de a-și anunța stăpânii dacă se mai descoperea vreo marmură veche. Iar deciziile monarhilor erau pe măsura concurenței care se năștea: în 1540, Primaticcio îi aducea regelui Franței treizeci și trei de lăzi cu mulate, copiile comandate de împăratul Maximilian II (un *Hercule*, o *Afrodită* și un *Mercur*, plus bustul lui Socrate) fiind transportate, în 1569, cu lectica⁸³.

Sub influența entuziasmului arheologic, curentul imitaționist și antichitizant căpăta anvergură⁸⁴. Activând la Roma, sculptorul francez Nicolas Cordier (1576-1612) își manifesta pasiunea pentru arta greco-romană construind sculpturi care aveau ca punct de plecare fragmente de marmură găsite în timpul săpăturilor sale⁸⁵. În cadrul aceluiași curent, Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) se forma ca artist restaurând capodopere antice cum ar fi *Ares Ludovisi* (copie romană din

---

⁸² *Ibidem*, p. 90.

⁸³ Jean Delumeau, *Civilizația Renașterii*, vol. I, traducere de Dan Chelaru, București, Editura Meridiane, 1995, p. 111.

⁸⁴ Germain Bazin, *Le monde de la sculpture des origines à nos jours*, Paris, Éditions Jean-Pierre Taillandier, 1968, p. 79.

⁸⁵ *Ibidem*.

vremea Antoninilor a unui original grecesc)⁸⁶. Pentru sublinierea particularităților de gândire care definesc Renașterea, ni se pare edificator unul din adevărurile banalizate în secolul XVI: meseria de restaurator fiind prost plătită, mai profitabilă era aceea de falsificator⁸⁷. Interesant este că această ocupație nu indigna și nu trecea drept o escrocherie⁸⁸. Dimpotrivă, farsorul era cu atât mai apreciat cu cât „opera” izbutea să iluzioneze mai bine, apreciindu-se îndeosebi măiestria de a-i imita pe antici, de a se ridica aproape de nivelul lor⁸⁹. Dacă în Evul Mediu arta era o „terminație superficială a materiei” (U. Eco), în timpul Renașterii chiar simplul act al copierii unei statui devenise un fel de artizanat demiurgic. „Renașterea târzie nu numai că simte lumea ca însuflețită, dar vrea să-i traducă vitalismul în imagine”, remarcă Eugenio Battisti⁹⁰. Nu se punea problema de a concura Creația, ci de a-i dirija metamorfozele; de a stăpâni cele cinci elemente în așa fel încât artistul să se poată lua la întrecere cu natura. Poate că cel mai edificator caz pentru confuzia dintre *mimesis*, copiere și falsificare este așa-numitul „Amor adormit”, realizat de Michelangelo. Lorenzo de Medici îi propune să îl vândă la Roma, nu înainte de a-l „învechi”, prin îngropare în pământ saturat de acid⁹¹. Antedatată cu 1500 de ani, „antichitatea” era vândută pentru 200 de ducăți cardinalului Riario de San Giorgio⁹². Episodul acesta, de altminteri bine cunoscut, se înscrie în ceea ce Victor Ieronim Stoichiță ar numi „efectul Pygmalion” sau o „antropologie istorică a simulacriului”⁹³. Deosebind între copie și simulacru, Stoichiță ne pune la dispoziție o lectură mai complexă asupra subiectului nostru: copia își știe originile pe de rost, pe când simulacrul abia de le mai îngână. Este un obiect făcut, un artefact, este „altceva”: folosind „efectul de asemănare”, el subminează cu răbdare acea stabilitate a reprezentărilor occidentale, bazată, cum altfel, pe ideea de *mimesis*⁹⁴.

Falsurile mai veneau în întâmpinarea uneia din marile prejudecăți estetice, în virtutea căreia o statuie incompletă frustra privirea și trebuia „completată”. Sculpturile antice fiind considerate, în spirit neoplatonic, niște mostre de

⁸⁶ *Ibidem*. A completat piciorul drept al statuii, adăugându-i, se bănuiește, și micul Cupidon.

⁸⁷ Frank Arnau, *Arta falsificatorilor – falsificatorii artei*, traducere de Gheorghe Szekely, București, Editura Meridiane, 1970, p. 79.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 77.

⁸⁹ Dabney Townsend, *op. cit.*, p. 159.

⁹⁰ Eugenio Battisti, *Antirenașterea*, vol. I, traducere de George Lăzărescu, București, Editura Meridiane, 1982, p. 218.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Victor Ieronim Stoichiță, *Efectul Pygmalion. De la Ovidiu la Hitchcock*, traducere de Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2011, p. 114.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 7.

perfecțiune transistorică, era de neconceput să contempli un asemenea „arhetip” într-o versiune trunchiată, ciobită⁹⁵. Prin intermediul „esteticii organice” a lui Toma d’Aquino, secolul XVI receptase cele trei criterii după care se judeca o operă de artă: *integritas*, *proportio* și *claritas*. Și dacă îi dăm crezare lui Umberto Eco, îndeosebi acea *integritas* „trebuie înțeleasă tocmai ca prezență, într-un tot organic, a tuturor părților care concură la a-l defini ca atare [...]. Un corp uman este diform dacă lipsește unul din membrele sale și îi considerăm urâți pe mutilați pentru că le lipsește proporția părților față de întreg”⁹⁶. Iar valabilitatea acestei teorii în secolele următoare este subliniată clar de exegeți: „demnitarii clerici și laici ai Renașterii manifestau o mare predilecție pentru sculptura clasică, spune Frank Arnau. Statuile deteriorate supărau simțul lor estetic. Ei dădeau la reparat lucrările antice; se puneau la loc chiar un lob al urechii dispărut. Totul trebuia să fie perfect din punct de vedere anatomic”⁹⁷. În același sens, Hans Sedlmayr observa: „Desigur că există, din secolul XVI încoace, torsuri ca proiecte sculpturale; ele și preced într-adevăr, văzute din afară, torsul ca operă de artă autonomă. Dar este caracteristic că torsurile baroce sunt totdeauna proiecte și că nimeni nu s-a gândit să folosească proiectul pentru definitivare. [...] Lucrul este valabil și pentru clasicism și romantism și este și mai valabil pentru perioadele mai vechi – Evul Mediu și Antichitatea. Ca temă artistică autonomă, torsul pare să fi apărut pentru prima oară la Rodin”⁹⁸.

Mulajele nu puneau privitorul în prezența a ceea ce fusese cândva – remarcă David Lowenthal –, dar aveau meritul de a rememora un prototip, de a-l canoniza și populariza, făcându-l ubicuu. Dacă originalul ne facilitează contactul

---

⁹⁵ Sabine Forero-Mendoza, *Le temps des ruines. Le goût des ruines et les formes de la conscience historique à la Renaissance*, Seyssel, Éditions Champ Vallon, 2002, 34-38. Autoarea comentează *Phaidros*, arătând că în concepția lui Platon frumusețea era o trăsătură comună esențelor inteligibile și eterne. Nu avea nimic de-a face cu domeniul empiricului, dominat de amestecuri, contingente și hazarduri, care se ciocnesc și se degradează reciproc. Frumusețea pământească nu avea o substanță proprie, fiind reflexia unui registru existențial superior, permanent și stabil. Principalul „simptom” al acestei frumuseți imuabile fiind o integritate intangibilă, un obiect făcut de om nu putea aspira la același statut dacă nu era, în primul rând, întreg, nemutilat. Definiția ontologică dată frumuseții era dusă mai departe de Aristotel, prin antiteza dintre *formă* și *materie*: forma implica ordine, rațiune, desăvârșire, pe când materia presupunea contrariul – haos, lipsă de măsură, nedesăvârșire. În consecință, frumusețea era tot una cu perfecțiunea formală, armonia, plenitudinea, echilibrul; urâtenia era mereu întreținută de incompletitudine, ciuntire, alterare, dislocare, instabilitatea formelor (*Ibidem*, p. 34-35).

⁹⁶ Umberto Eco, *Arta și frumosul în estetica medievală*, traducere de Cezar Radu, București, Editura Meridiane, 1999, p. 111.

⁹⁷ Frank Arnau, *op. cit.*, p. 78.

⁹⁸ Hans Sedlmayr, *Pierdereă măsurii. Arta plastică a secolelor XIX și XX ca simptom și simbol al vremurilor*, traducere de Amelia Pavel, București, Editura Meridiane, 2001, p. 128-129.

direct cu trecutul din care vine, copia lui nu ne mai restituie acel ev pierdut; dar, în schimb, ni-l face imaginabil, descriptibil, inteligibil. Trebuie spus că în secolele XVII-XVIII a existat o adevărată vogă a colecționării mulajelor: vizualizând opere greu de vizionat, ele contribuiau la refacerea unui fir cronologic, a unor etape din istoria artei. Pusă în relație cu alte obiecte, copia reușea ceea ce originalul – prea supus ideii de *unicitate* – nu putea oferi. Mulajul devenea purtător de istoricitate, în sensul că începea prin a ilustra arhetipuri sau *tipologii* și sfârșea prin a sugera *evoluții*. Primele colecții de asemenea obiecte nu își puneau problema autenticității, ci a plusului de cunoaștere⁹⁹. Nu empatia cu relicva le preocupa, ci informarea spectatorului printr-o reproducere cât mai fidelă a originalului. Muzeul fiind marcat de interesul științific și nu de acela estetic-afectiv, copierea unei opere de artă era și o modalitate de a lua distanță față de momentul realizării ei¹⁰⁰. Cum spunea și Lowenthal, copiile semnifică trecutul, dar nu-l mai readuc la zi. Or, dacă nu le repunem în contextul lor istoric, ele nu mai pot spune ce istorie le mânia din urmă. Și nerefăcându-le trecutul, nu înțelegem deloc eforturile oamenilor care, la sfârșit de secol XIX, se străduiau să obțină cât mai multe mulaje de la marile muzee ale lumii. Povestea lor vine de foarte departe.

Astfel, la sfârșitul secolului XVII și pe tot parcursul secolului următor, clasicismul ezitase între cunoașterea mediată, ideatică și rezumativă, obținută din copii, pe de o parte, și cunoașterea directă, optică și exhaustivă, rezultată din originale, pe de alta¹⁰¹. Prins între interesul artistic și acela arheologic, mulajul beneficia de *receptarea meditativă* a estetului sau de *investigarea imitativă* a arheologului, a elevului de la Belle Arte: era veșnic expus fie efuziunilor senzoriale, tipice călătorilor și amatorilor de artă, fie privirilor „întregitoare”, recuperatorii, ale omului de știință¹⁰². În primul caz, privitorul se identifica, entuziast, cu un original uzat și ciuntit, dar aflat, în sfârșit, dinaintea ochilor săi¹⁰³. În al doilea caz, arheologul, colecționarul sau muzeograful copiau capodopera pentru a completa părțile lipsă; și, nu în ultimul rând, pentru a o integra într-o succesiune temporală, într-o școală, într-o tendință, într-o epocă.

---

⁹⁹ David Lowenthal, *op. cit.*, p. 331.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 344.

¹⁰¹ Nikolaus Himmelmann, *Trecutul utopic. Arheologia și cultura modernă*, traducere și note de Alexandru Avram, București, Editura Meridiane, 1984, p. 204.

¹⁰² *Ibidem*, p. 120-121, 204.

¹⁰³ Era vremea când așa-zișii critici de artă trebuiau să scrie despre capodopere la care cei mai mulți dintre cititorii lor nu aveau acces. Literaturizarea analizei era, așadar, unul din procedeele prin care deveneau „vizibile” niște opere de artă greu accesibile (Sylvain Menant, „L'abbé du Bos, critique d'art”, în *Revue d'Histoire Littéraire de la France*, april-juin 2011, p. 262-265).

Făcând un mulaj, ei luau o distanță critică față de respectiva operă, o istoricizau și puneau imaginea ei la dispoziția unui număr de curioși dornici să o studieze, să o dateze, să o catalogheze, să o compare¹⁰⁴. Reproducerea nu era de fapt o dublură, ci o interpretare a prototipului¹⁰⁵. Ea „dezrădăcinează” opera de artă, restrângând-o doar la mesaj, cât mai esențializat cu putință. Abreviat în acest fel, originalul se „depersonalizează”, lăsându-se integrat în genealogii artistice diverse, oricum diferite de aceea din care el venea inițial¹⁰⁶. De aici și accentul pe diversitatea pieselor deținute, nu pe unicitatea unora dintre ele, spune Himmelmann. Mulajul era încă extrem de util în colecțiile și muzeele secolului XIX din cauză că el perpetua semnificația operei, nu autenticitatea materialului din care aceasta fusese realizată¹⁰⁷. De altminteri, cota originalului nu crescuse din cauza simplei antiteze cu propria-i copie, ci abia din pricina reproducerii mecanice, în serie, a acesteia din urmă¹⁰⁸. Apoi, un rol deloc neglijabil în apariția acestei noi sensibilități l-a jucat apariția drepturilor de autor, extinse de la

---

¹⁰⁴ Ideea că a copia însemna uneori să iei distanță față de prototip poate fi remarcată în cazul opoziției față de reproducerea statuiilor din spațiile sacre: aveau o *valoare rituală* care, după apariția unor copii, „decădea” la statutul de *valoare expozițională*. Existența copiei „seculariza” originalul (Vezi, Evonne Levy, „Reproduction in the ‘Cultic Era’ of Art: Pierre Legros’s Statue of Stanislas Kostka”, în *Representations*, no. 58, spring 1997, p. 88-114). Articolul se oprește asupra unei polemici de la începutul secolului XVIII, dintre sculptorul Pierre Legros, autorul statuii lui Stanislas Kostka, și iezuiții de la biserica Sant’ Andrea al Quirinale. Ideea artistului de a muta sculptura dintr-un perimetru sacru, dar prea puțin accesibil vizitatorilor, într-unul neconsacrat, dar mai vizibil (noviciatul) trezea opoziția călugărilor. Nici proiectul de a face o copie a statuii nu stârnea prea mult entuziasm, de teamă că acea replică ar afecta „aura” originalului. În termenii impuși mult mai târziu de Walter Benjamin, primul susținea deci valoarea de expoziție a operei sale, pe când oamenii Bisericii țineau la valoarea ei culturală.

¹⁰⁵ În viziunea lui Diderot, arta nu mai reproducea realul, ci exprima felul în care el era perceput. Momentan, nu artistul reinventa realitatea, aceasta renăscând de fapt în privirea celui care recepta o pictură ori sculptură (Vezi, Michel Delon, „Carte blanche à l’imagination”. Diderot et l’affirmation de l’imagination créatrice”, în *Revue d’Histoire Littéraire de la France*, avril-juin 2011, p. 284-285).

¹⁰⁶ Nikolaus Himmelmann, *op. cit.*, p. 112.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 169.

¹⁰⁸ Walter Benjamin trece în revistă tehnicile de reproducere, arătând că acelea manuale nu afectau autoritatea originalului. Cu adevărat iconoclastă era reproducerea mecanică, fotografia de pildă, deoarece era mult mai independentă față de prototip. Ea putea transporta copia în situația în care originalul nu ar fi putut ajunge niciodată. Mai mult, reproducerea în serie anula atât calitatea de „eveniment” pe care o are orice capodoperă, cât și aceea de martor al istoriei, din cauză că o „actualizează” și îi anihilează vechimea (Vezi, Walter Benjamin, *Opera de artă în epoca reproducerii mecanice*, în *Iluminări*, traducere de Catrinel Pleșu, Cluj-Napoca, Idea Design & Print, 2002, p. 109-110).

lucrările artistului până la folosirea lor, totală sau parțială, de către terțe persoane¹⁰⁹.

Până atunci, mulajul avusese un prestigiu incontestabil, fiind tratat de clasiști ca o operă de artă de sine stătătoare: deseori, el „completa” prototipul poate știrbit, întreținându-i memoria sau, mai corect spus, Ideea care-i stătuse la bază¹¹⁰. A întregi însemna, deocamdată, a da sens. Bunăoară, „repararea” unei statui, care astăzi ar scandaliza, îi dădea lui Benvenuto Cellini ocazia de a-l bucura pe ducele Cosimo I de Medici: „...este o statuie de marmură grecească și înfățișează o adevărată minune; nu-mi amintesc ca printre antichități să mai fi întâlnit un chip de băiat atât de frumos lucrat. De aceea, propun excelenței voastre să-i repar chiar eu capul, brațele și picioarele. Am să-i adaug un vultur, ca să-i putem pune numele Ganimede. Și deși nu se cade ca un om ca mine să repare statui – căci asta-i meseria unui cârpaci – *măiestria acestui mare artist mă silește să-l slujesc*. [...] Tot în timpul acesta au fost descoperite pe lângă Arezzo niște antichități, printre care și *Himera*, adică acel leu de bronz, care se vede într-una din încăperile alăturate Marii săli a palatului ducal; laolaltă cu *Himera* s-a mai dat și peste o mulțime de statuete, tot din bronz, acoperite cu pământ și cu rugină, fiecareia din ele lipsindu-i fie capul, fie mâinile sau picioarele. Ducele simțea o mare plăcere să stea și să le curețe singur, cu ajutorul unor dăltițe de giuvaerger. [...] După câteva seri, ducele mă puse din nou la treabă, așa că mă apucau să înlocuiesc membrele ce le lipseau statuetelor (s. n. A. M)”¹¹¹. Dar admirația renașcentistă față de artiștii din vechime nu ducea nici pe departe la o plagiere monotonă a Marelui Model. E. H. Gombrich vedea în aceste exerciții de copiere un efort de a purifica moștenirea greco-romană. Se înlăturau barbarismele medievale, salvându-se, prin reproducere și recontextualizare, o multitudine de „motive” ori procedee sculpturale cu adevărat antice¹¹². Bunăoară, scena unei căderi de pe cal era preluată de pe Columna lui Traian și

---

¹⁰⁹ Corrado Maltese, *Ghid pentru studiul istoriei artei*, traducere de Olga Mărculescu, București, Editura Meridiane, 1979, p. 114.

¹¹⁰ Nikolaus Himmelmann, *op. cit.*, p. 175-176.

¹¹¹ *Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*, traducere de Ștefan Crudu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959, p. 397, 424-425. De precizat că Ganymedes era un tânăr nespuns de frumos de care Zeus însuși se îndrăgostise. De aceea, părintele zeilor lua chipul unui vultur care îl răpea pe băiat pentru a-l duce în Olympus. În epoca lui Cellini importantă nu era acuratețea cu care restaurai o sculptură, ci aspectele „ezoterice”: cunoașterea substratului simbolic al lucrării, aluziile ei la mitologia greacă. Orice lucrare, oricât de mică, era un bun pretext de a face caz de familiaritatea pe care o aveai cu Antichitatea.

¹¹² Vezi capitolul „Stilul *all' antica*: imitație și asimilare”, în E. H. Gombrich, *Normă și formă. Studii despre arta Renașterii*, traducere de Florin Ionescu, București, Editura Meridiane, 1981, p. 239.

adaptată, prin decalcare, altor sculpturi, dar cu inversări de atitudini sau cu adăugiri de obiecte – cum ar fi un scut – care îi disimulau originea¹¹³. Prin asemenea imitații și mai ales asimilări se năștea stilul *all' antica*. Cum el presupunea o anume selecție și un grad sporit de generalizare, în a doua jumătate a secolului XVIII era recomandat artistului pentru a depăși percepțiile accidentale și fortuite, apropiindu-se astfel de *ideal*¹¹⁴. Imitația nu mai risca să dubleze inutil natura, după cum se temea Hegel¹¹⁵. Căci un asemenea pericol exista, chiar și atunci când sculpturile de inspirație antică erau comandate doar pentru a împodobi grădinile franțuzești și peisajele lor „supravegheate”. În parcul castelului de la Marly, Diderot realiza că „într-o grădină nu trebuie să existe multe statui, or aici mi se pare că sunt prea multe. Statuile ar trebui considerate niște ființe cărora le place singurătatea și care o caută asemenea poeziilor, filosofilor și îndrăgostiților, iar atari ființe nu se întâlnesc la tot pasul”¹¹⁶. Și mai apropiat de subiectul nostru, Goethe ne dovedește că în 1769 deosebirea dintre original și duplicatul obținut prin mulare nu era atât de severă ca astăzi; ultimul părea un „promotor” ori „avocat” al celui dintâi. Altfel, nu ar fi facilitat meditațiile cărturarului, plus dorința lui de a reveni mai târziu, ca să își verifice primele impresii. „Ajuns la Mannheim – povestește el –, m-am grăbit să vizitez cu multă curiozitate colecția de artă antică a orașului. Încă de la Leipzig, cu prilejul lucrărilor lui Winckelmann și Lessing, auzisem vorbindu-se mult de aceste însemnate opere de artă, dar văzusem prea puține din ele. În afară de Laocoon și faunul cu crotale, nu se mai găsea nici o altă copie turnată în ghips în colecțiile Academiei. [...] Primirea pe care mi-a făcut-o directorul Verschaffeldts a fost prietenoasă. Unul dintre colaboratorii lui mi-a deschis sala și m-a lăsat apoi singur să contemplu și să mă bucur. [...] Splendidele statui ale antichității erau așezate nu numai de-a lungul zidurilor, dar și în mijlocul sălii, fără nici o ordine, așa că ele alcătuiau o pădure de statui, o mare adunare ideală, prin care trebuia să te streкори pentru a înainta. Prin tragerea sau închiderea perdelelor lumina era proiectată în chipul cel mai favorabil asupra acestor strălucite figuri, care puteau fi și mișcate prin învârtirea postamentului lor. [...] După studiul atâtor sublime opere plastice, n-a putut să nu se trezească și gustul

¹¹³ *Ibidem*, p. 243.

¹¹⁴ Marian Hobson, *Imitation*, în Michel Delon (coord.), *Dictionnaire européen des Lumières*, Paris, Presses Universitaires de France, 1997, p. 580.

¹¹⁵ „Winckelmann, însuflețit de contemplarea idealurilor celor vechi, a deschis calea unei noi înțelegeri în studiul artei, eliberându-l de punctele de vedere oferite de scopurile ordinare, *precum și de acela al simplei imitări a naturii* (s. n. A. M.)” (Vezi, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Prelegeri de estetică*, vol. I, traducere de D. D. Roșca, București, Editura Academiei, 1966, p. 68).

¹¹⁶ Este scrisoarea adresată Sophiei Volland la 10 mai 1759 (Vezi, Diderot, *Scrisori către Sophie Volland*, traducere de Sanda Oprescu, București, Editura Univers, 1982, p. 36).

pentru arhitectura antică. Am găsit *copia în ghips* a unui capitel al Rotondei și nu tăgăduiesc că privind imensele și elegantele frunze de acant, admirația mea pentru arhitectura nordică a început să mai șovăie (s. n. A. M.)”¹¹⁷. Istorisirea lui Goethe aduce cumva cu aceea a lui Diderot: vedem că acele depozite de modelaturi (ușor teatralizate cu ajutorul perdelelor și al postamentelor mobile) nu erau pregătite să primească un public numeros. Deși aparțineau Academiei, erau deocamdată teaurizate, servind deliciului solitar al colecționarilor sau curioșilor întâmplători. Popularitatea și-o câștigau treptat, spre sfârșitul secolului XVIII.

Cu toate că arta greacă i se părea fără egal, Winckelmann nu susținea nici el copierea sculpturilor ca scop în sine, fără nici un spirit critic. Și nici nu împărtășea părerea confrăților săi francezi care, cu un veac în urmă, disprețuiau spontaneitatea, considerând ideea de originalitate drept ceva ridicol sau bizar¹¹⁸. Dimpotrivă, concepția lui despre „frumosul ideal ca reprezentare a generalului” ne dovedește că el vedea în reproducerea statuiilor o metodă de sinteză și armonizare a celor mai reușite realizări antice. Din acest motiv, găsea că eclectismul și compilația aveau o oarecare utilitate, ele adunând „frumosul dispersat” în fragmente originale, dar izolate și incoerente: „Întocmai ca albina care-și strânge nectarul din mai multe flori, concepția frumuseții nu se mărginește la o singură frumusețe individuală, cum sunt adesea ideile despre frumusețe ale poezilor vechi sau moderni, precum și ale celor mai mulți din artiștii zilelor noastre, ci caută să reunească frumosul din formele alese ale mai multor corpuri frumoase”¹¹⁹. Îmbinând, la modul ipotetic, capul unei prime sculpturi cu torsul celei de-a doua și cu brațele unei a treia, propunea o ierarhie a celor mai frumoase opere realizate vreodată de greci. „Topul” lui mergea însă până la amănunt, până la şuvițe de păr, sprâncene sau pliuri de haină. Copierea unei sculpturi trecea, după el, drept un fel de răsplată pentru artistul care o crease, drept o modestă formă de muzeificare. Pe de o parte, „noul” îi părea un epi-fenomen al „vechiului”, un epigon; iar pe de altă parte, nici aparențele de vechime nu trebuiau fetișizate, ele ascunzând deseori replici târzii ale unui prototip. Punea semnul de egalitate între noutate și degradare, cel mai mult deranjându-l trucajele, duplicatele „învechite” care îl duceau în eroare: „o figură care pare etruscă ori din epoca mai veche artei grecești, nu este întotdeauna autentică; ea poate fi o copie sau o imitație a unei opere mai vechi, care a servit de model mai multor artiști greci în diferite timpuri [...]. Sau, dacă e vorba de

¹¹⁷ Johann Wolfgang Goethe, *Poezie și adevăr. Din viața mea*, vol. III, traducere de Tudor Vianu, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 66-68.

¹¹⁸ Roland Mortier, „Originalité”, in Michel Delon (coord.), *op. cit.*, p. 811.

¹¹⁹ Johan Joachim Winckelmann, *Istoria artei antice*, vol. I, traducere de Gh. I. Ciorogaru, București, Editura Meridiane, 1985, p. 182-183.

figuri de zeități, care, judecând după alte semne și motive nu pot avea vechimea pe care o arată, înseamnă că s-a adoptat stilul mai vechi pentru a trezi mai multă venerație”¹²⁰. Și față de vremea lui Benvenuto Cellini, când reîntregirea statuilor figura la capitolul „mărunțișuri”, epoca lui Winckelmann descoperea caracterul negativ al acestui obicei renașcentist. Iată ce scria el în lucrarea pe care o publicase în 1764: „cele mai multe erori ale experților în materie de antichități provin din trecerea cu vederea a adăugirilor și restaurărilor; căci nu s-a știut face distincție între adăugirile care înlocuiau părțile deteriorate ori pierdute, și ceea ce era cu adevărat antic”¹²¹; tot el completa: „...cercetarea artei a rămas permanent preocuparea mea cea mai de frunte, și ea trebuia să înceapă cu aptitudinea de a deosebi modernul de antic, autenticul de înlocuiri sau adăugiri. Am descoperit îndată regula generală că părțile secundare ale statuilor, îndeosebi brațele și mâinile, trebuiau privite în majoritatea cazurilor ca moderne, și ca atare și atributele adăugate; mi-a fost însă foarte greu la început să decid de unul singur asupra anumitor capete de statui”¹²². Era o situație acceptabilă în comparație cu cele auzite de Diderot de la un cunoscător: „[...] Baronul Gleynach a călătorit mult. El este cel care, la întoarcere, a susținut conversația. Ne-a vorbit [...] despre barbaria de la curtea Siciliei, care a lăsat un car triumfal din antichitate, împodobit cu basoreliefuri și cai, pe mâna unor călugări, să-l topească și să facă niște clopote”¹²³.

Ceva modificări de atitudine vin în secolul al XIX-lea, mai importantă decât colectarea obiectelor fiind acum cunoașterea și refacerea contextului în care ele „trăiseră”¹²⁴. Maurice Rheims compară secolul al XVIII-lea cu acela care i-a urmat, văzând în primul o perioadă „anticomană”, iar în celălalt una paseistă¹²⁵. Considerând că veacul al XIX-lea a venit cu persecutarea restaurărilor anacronice, Rheims admiră felul cum oamenii au început să valorizeze, cu premeditare, acele „cioburi” ce supraviețuiseră timpului. Filosofia aflată la baza acestui tip nou de comportament ar putea fi rezumată astfel: să ne mulțumim cu ceea ce secolele ne-au transmis; să nu ne completăm cunoștințele oricum și să nu confectionăm, prin adăugiri, niște istorii fictive, creând mai mult trecut decât avem nevoie. Privind astfel lucrurile, se ajunge la concluzia că puținătatea urmelor lăsate de o civilizație apusă este prin ea însăși un fapt istoric, pe care l-

---

¹²⁰ *Ibidem*, p. 257.

¹²¹ *Ibidem*, p. 47.

¹²² *Ibidem*, vol. II, p. 122.

¹²³ Diderot, *Scrisori către Sophie Volland...*, p. 38.

¹²⁴ Maurice Rheims, *Infenul curiozității*, volumul II, traducere de Rodica și Leon Baconsky, București, Editura Meridiane, 1987, p. 379.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 378.

am falsifica dacă am căuta o înmulțire a surselor noastre de informare. Resturile unei statui sunt, chiar prin aspectul lor dezolant și sărac, o etapă de sine stătătoare din biografia acelui obiect; în consecință, daunele suferite constituie un certificat vizual care atestă istoricitatea operei de artă, felul în care ea a traversat atâtea epoci ca să ajungă până la noi.

Filosofia care îndreptățește restaurarea statuiilor antice din epoca Renașterii și până târziu, în secolul Luminilor, poate fi restrânsă la următoarea axiomă: Frumosul era chipul cu care ideea de Bine se făcea vizibilă omului. Confuzia dintre restaurarea și raționalizarea imaginii dispărea însă, mai ales din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin deplasarea accentului de la *idee* la *expresie*, de la conținut la formă¹²⁶. Nu mai conta ansamblul pierdut ori ciopârțit, care trebuia reconstituit, întâietate având acum fragmentul în sine, așa cum fusese găsit; iar uzura unui obiect ajunge la mare căutare, fiind o urmă prețioasă a timpului îndelungat pe care acesta îl trăise¹²⁷. Era o schimbare importantă, care se impunea și ea tot pe cale mimetică, și încă una excesivă: „...tinerii noștri artiști încearcă să imite – observa David d’Angers în iulie 1831 – până și patina lucrărilor vechi”¹²⁸. Arta greacă nemaifiind văzută ca oglindă a unor arhetipuri sau înalte virtuți morale – cum o descria Winckelmann – Frumosul nu mai făcea pereche cu Binele, ci cu Adevărul. În 1911, August Rodin, considerat ultimul sculptor romantic, îi spunea lui Paul Gsell: „...în Artă, nu este frumos decât ceea ce are *character*. [...] Și cum numai forța caracterului face frumusețea Artei, se întâmplă adesea că cu cât o ființă este mai urâtă în Natură, cu atât este mai frumoasă în artă. [...] Este urât în artă ceea ce este fals, ceea ce este artificial, ceea ce caută să fie drăguț sau frumos în loc să fie expresiv [...], tot ceea ce este suflet fără adevăr, tot ceea ce nu este decât paradă de frumusețe sau de grație, tot ceea ce minte”¹²⁹. Date fiind noile schimbări de concepție, declinul gustului pentru „reîntregiri” venise parcă de la sine: se punea capăt familiarității cu epoca greco-romană, recunoscându-i-se inaccesibilitatea, distanța dintre ea și noi¹³⁰. Arta și știința se despărțeau: reconstituirile rămâneau doar un atribut al mediilor muzeale; la rândul lor, esteții aveau să considere drept „romantică” orice sculptură care nu era reminiscența sau copia unei realizări anterioare¹³¹.

¹²⁶ Nikolaus Himmelmann, *op. cit.*, p. 171.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 172-173, 196.

¹²⁸ David d’Angers, *Din lumea artei*, traducere de Radu Ionescu și Yvonne Oardă, București, Editura Meridiane, 1980, p. 76.

¹²⁹ Auguste Rodin, *Arta. Convorbiri reunite de Paul Gsell*, traducere de Andreea Dobrescu-Warodin, București, Editura Meridiane, 1968, p. 21.

¹³⁰ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 139.

¹³¹ Luc Benoist, *La sculpture romantique*, Paris, Éditions Gallimard, 1994, p. 56.

Imitația ca teorie, copierea ca practică

Prin *mimesis* se înțelege *a transpune, a traduce, a echivala* termenii unui domeniu de semnificație în limbajul altui domeniu. De pildă, savanții secolului al XVIII-lea s-au tot întrebat în ce măsură grupul statuar Laocoon exprimă în plan sculptural textul „Eneidei”, adică fragmentul unde se amintește de tragedia preotului troian. Noi vom utiliza acest termen în accepția lui mai săracă, aceea de *a copia*.

Inițial, nu originea operei de artă preocupa connaisseurii, ci calitatea experienței estetice pe care aceasta o putea provoca¹³². Or, dacă o copie semăna fără cusur cu prototipul și entuziasma privitorul ca și cum ar fi fost originală, chestiunea provenienței sale devenea cu totul secundară. În 1926, Ernst Kris spunea că realismul artistic din secolul al XV-lea readucea la viață străvechea practică a mulajului, legată cândva de sculpturile funerare antice. Aplicată îndeosebi regilor Franței, cum ar fi Henric al II-lea, masca mortuară reîntra în serviciul portretului sculptat¹³³. Era însoțită și de mularea întregului cadavru, în care Kris vede un fel de predecesoare a sculpturii monumentale¹³⁴. Mai reamintim, în completare, că arta secolelor XV-XVII trebuia să reitereze realul într-o manieră mai puțin veridică și mai degrabă convingătoare. Astfel, cei mai însemnați colecționari apreciau operele de artă în care subiectul reprezentat părea „natural” sau „viu”¹³⁵. Totul se datora mulajului după natură, sculpturilor fiindu-le mai ușor să dea iluzia obiectului însuflețit¹³⁶. Connaisseurii nu le percepeau după înfățișarea lor de primă instanță, de gipsuri pictate. Nu le luau în considerare după *aspectul* lor, ci după *intenția* cu care fuseseră executate. Esențial nu era ceea ce mulajele ofereau privirii, mult mai relevant fiind ceea ce proprietarii voiau să vadă în ele. Or, ei credeau că identitatea mulajelor era decisă într-o lume ascunsă și superioară, cu semnificații prestabilite pentru

¹³² Dabney Townsend, *op. cit.*, p. 158-159.

¹³³ Ernst Kris, *Le style rustique. Le moulage d'après nature chez Wenzel Jamnitzer et Bernard Palissy*, traduction et postface de Patricia Falguières, Paris, Éditions Macula, 2005, p. 25.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 35-36. În sprijinul ideilor sale, Ernst Kris cita din cele scrise de Giorgio Vasari despre Andrea del Verrocchio (c. 1435-1488): „Tot pe vremea lui s-a început apoi să se scoată, cu puțină cheltuială, tipare de pe chipurile celor care mureau și astfel s-a ajuns să se vadă în orice casă din Florența, deasupra sobelor, ușilor ferestrelor și cornişelor, portrete de acest fel, atât de bine făcute și atât de naturale, încât par vii [...]. Pentru aceasta, se cuvine – fără îndoială – să fim recunoscători talentului lui Andrea, unul dintre cei dintâi care a folosit ipsosul” (Giorgio Vasari, *op. cit.*, vol. II, p. 129).

¹³⁵ Horst Bredekamp, *Nostalgia antichității și cultul mașinilor. Istoria cabinetului de curiozități și viitorul istoriei artei*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu, Cluj-Napoca, Idea Design & Print, 2007, p. 48.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 49.

totdeauna. Bietul decalc nu era deci o copie, ci un frate geamăn al originalului. Și cum cea mai bună imitație a vieții era mișcarea, s-a ajuns chiar la animarea exterioară și interioară a sculpturilor copiate de francezi după modele aduse din Italia¹³⁷. Iată ce spune unul din cei implicați în asemenea practici, artistul Benvenuto Cellini: „...dădui zor și terminai atât frumoasa statuie din argint a lui Jupiter, cât și postamentul aurit, așezat, la rândul lui, pe un soclu de lemn, puțin vizibil. În acest soclu stăteau, pe jumătate ascunse, patru bile – ca niște mici ghiulele – făcute dintr-un lemn tare. Erau lucrate cu atâta iscusință încât până și un copilaș putea să miște statuia în orice parte, fără nici o trudă. [...] Îmi așezai statuia la locul ei și, potrivit-o cât putui de bine, rămăsei în așteptarea regelui. [...] Văzând că se înnoptează, aprinsei făclia din mâna lui Jupiter; aceasta lumina capul zeului și dădea statuii o negrăită frumusețe, pe care ziua n-ar fi putut s-o aibă. [...] Văzându-l pe rege intrând, îi spusei lucrătorului meu Ascanio să împingă frumoasa statuie a lui Jupiter înainte, spre rege; și, cum potrivitsem și eu lucrurile cu nițică îndemânare, acea slabă mișcare făcu ca statuia să pară vie”¹³⁸. Cele povestite de Cellini fac parte dintr-un „scenariu de animare” pe care Victor Ieronim Stoichiță îl consideră ca fiind definitoriu pentru acea epocă: „în timpul Renașterii, în conformitate cu vechile mituri mimetice ale Antichității, o lucrare era considerată excepțională pentru frumusețea ei și distincția era conferită de capacitatea sa de a transmite iluzia de viață: palpitarea cărnii, respirația trupului și, în mod excepțional, bătaia pulsului”¹³⁹.

Renașterea preferase din start o interpretare abuzivă a *mimesis*-ului grecesc, în sensul că arta nu ar fi fost, cum credea Platon, o reprezentare artificială a unui obiect natural, ci o știință de a iluziona cât mai convingător, de a înșela ochiul (*trompe l'oeil*)¹⁴⁰. Mergându-se pe confuzia premeditată dintre „a imita” și „a face verosimil”¹⁴¹, moda statuiilor antice reparate în fel și chip venise parcă de la sine. Calitatea îndoielnică a primelor mulajelor din modernitatea timpurie nu era un semn de indiferență sau incapacitate tehnică. Nu exactitatea copierii era obiectul principal, esențial fiind ca reproducerea să fie suficient de credibilă încât să devină ea însăși o „relicvă”¹⁴². Bronzurile realizate după mulajele

¹³⁷ Horst Bredekamp, *op. cit.*, p. 49-50.

¹³⁸ *Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*..., p. 353-355.

¹³⁹ Victor Ieronim Stoichiță, *op. cit.*, p. 76; expresia „scenariu de animare” apare la pagina 139.

¹⁴⁰ Roland Mortier, *L'Originalité. Une nouvelle catégorie esthétique au siècle des Lumières*, Genève, Librairie Droz S.A., 1982, p. 25.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 130.

¹⁴² Vezi, Milette Gaifman, "Statue, Cult and Reproduction", in *Art History*, vol. 29, no. 2, April 2006, p. 258, 259, 260, 264, 266, 267, 272. Mulajele se înscriu într-o istorie a diverselor uzaje date de oameni trecuturilor exemplare. Bunăoară, încă din antichitate, toate reproducerea statuiilor din temple trebuiau să propage și să fortifice *atributele* unei divinități, nu *semnalmentele*

importate din Italia secolului al XVI-lea avuseseră inițial un rol propagandistic și decorativ, amplasarea lor în grădinile regilor francezi întreținând magnificența Curții, dar și ambiția monarhilor de a disputa papei accesul privilegiat la antichitățile romane.

Peste tot în Europa, mulajele erau atât de atractive încât stimulau apariția unor vaste colecții de gipsuri, apoi gipsuri după alte gipsuri și un intens comerț cu ele. Diferențele dintre cultul pentru sculpturi din secole XVI-XVII și veacul Luminilor sunt surprinse succint în tratatul coordonat de George Duby și Jean-Luc Daval: pentru prima etapă se folosește titlul „Fascinația pentru Antichitate”, iar pentru a doua formula „Nostalgia pentru Antichitate”¹⁴³. Altfel spus, *fascinația* implica o atitudine anacronică, de situare în descendența imediată a lui Praxiteles, pe când *nostalgia* aducea deja certitudinea că vremurile lui Pericle erau irecuperabile. În 1665, Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) conștientiza deja rolul pedagogic al mulajelor și „reîntregirilor”, capacitatea lor de a sugera, inclusiv pictorial, exerciții ori tehnici de lucru¹⁴⁴. De fapt, fiecare le interpreta în funcție de propriul domeniu de interes. În 1749, oameni de știință de felul contelui de Caylus (1692-1765) considerau mulajul doar un prilej de antrenament, cel mult un *reminder* al prototipului¹⁴⁵. De altfel, credea că tinerii pictori sau sculptori nu trebuiau să stea în atelier, făcând schițe după replici ale unor sculpturi celebre. Mult mai potrivit i se părea ca învățăceii Academiei Franceze din Roma să urmeze exemplul anticarilor, adică să plece „pe teren”, în căutarea originalului, pe care să-l studieze „pe viu”. Artiștii, dimpotrivă, doreau ca exemplarele de interes, autentice sau nu, să fie adunate și combinate atât

---

anatomice ale unui chip, și așa convențional. Emulațiile acestea întăreau puterea și prezența zeului în viața de zi cu zi, înmulțindu-i epifaniile. Reproducerea nu se autonomiza deci în raport cu prototipul, rămânând o „extensie” vizuală a originalului. Astfel, dincolo de locul unde era venerată și indiferent de varietatea chipurilor care i-au fost date, Athena Parthenos era asociată mereu cu câteva simboluri: casca, sulita, scutul, șarpele, columna și micuța Nike de pe mâna dreaptă. Este ceea ce Milette Gaifman numește *shared visual memory*, adică perpetuarea prin tradiție a unor însușiri definitorii pentru respectiva zeiță. Totodată, copiile, replicile și duplicatele conservau amintirea sculpturii originale, de multe ori pierdută. În tot cazul, fiecare variantă a Athenei Parthenos devenea un precedent, un termen de referință predispus unor alte preluări: *visually quoting* după formularea Milettei Gaifman.

¹⁴³ George Duby, Jean-Luc Daval, *Sculpture. From the Renaissance to the Present Day*, Köln, Taschen GmbH, 2006, p. 713, 824. Practica restaurărilor de statui antice se păstra și în secolul al XVIII-lea, în ideea că adăugarea părților lipsă ar constitui o reîntoarcere la corpul original al statuii.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 713.

¹⁴⁵ Tomas Macsotay, „Plaster Casts and Memory Technique: Nicolas Vleughels' display of cast collections after the antique in the French Academy in Rome (1725-1793)”, in Rune Frederiksen și Eckart Marchand (eds.), *op. cit.*, p. 184-186.

pentru grandoarea decorului, cât și pentru a găsi anumite coerențe sau evoluții estetico-tehnice, reperabile doar prin alăturarea ori „întregirea” unor fragmente sculpturale, altfel incongruente. Apelându-se la cât mai multe mulaje, se contura un fel de compendiu vizual al antichității, cu o logică internă și auto-explicată, cumva opusă aglomerării de „cioburi” autentice, valorizate *per se* în cabinetele de curiozități¹⁴⁶. Exersarea după aceste modele își pierdea totodată din vechile veleități, copierea devenind o formă de a stoca în minte procedee, nu modele, soluții punctuale, nu viziuni luate de-a gata¹⁴⁷.

Mulajele unei sculpturi se făceau din mai multe bucăți, fiind asamblate abia la destinație, acolo unde serveau la turnarea unor copii din bronz¹⁴⁸. Spre deosebire de francezi, care creaseră în Roma propria lor Academie (1666) – doar pentru a trimite oameni să studieze practica mulajelor și, îndeosebi, să încerce cumpărarea cât mai multor originale – englezii intrau târziu în această competiție¹⁴⁹. Recuperau terenul pierdut abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar numai din punct de vedere cantitativ: nici un colecționar din Albion nu achiziționase o piesă cu adevărat celebră, foarte copiată sau măcar trecută în antologiile italiene¹⁵⁰. Prin urmare, atitudinea „protecționistă” a britanicilor în materie de mulaje poate fi înțeleasă dacă ne amintim că înainte de 1800 nici un savant ori om de gust din Europa nu ar fi traversat Canalul Mânecii pentru a studia colecțiile britanice; și aceasta în ciuda faptului că ele depășeau, prin numărul achizițiilor, colecțiile de pe continent¹⁵¹. Bunăoară, pictorul Johann Zoffany (1733-1810) își imagina (c. 1781-1783) colecția de sculpturi romane „îmbunătățite” pe care sir Charles Townley (1737-1805) o adunase în biblioteca sa din Londra¹⁵². British Museum o achiziționa în 1808, dar exponatele erau acoperite, dintr-o falsă pudoare, cu frunze de smochin¹⁵³. Poate că așa se explică și povestea „marmurelor lui Elgin”: diplomatul Thomas Bruce, conte de Elgin (1766-1841). Ajuns ambasador la Constantinopol, el își începea aventura la îndemnul arhitectului său din Scoția, Thomas Harrison, care îi sugera că și-ar putea decora casa (Broom Hall), înainte de căsătorie, comandând mulaje după sculpturile grecești¹⁵⁴. Obținerea permisiunii de a le executa, cu ajutorul a sute

¹⁴⁶ *Ibidem*, p.188.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 189, 190.

¹⁴⁸ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 24.

¹⁴⁹ Germain Bazin, *op. cit.*, p. 81.

¹⁵⁰ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 92.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 94.

¹⁵² Nigel Spivey, Michael Squire, *Panorama lumii clasice*, traducere de Simona Ceașu și Gabriel Tudor, București, Editura BIC ALL, 2007, p. 318-319.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 318.

¹⁵⁴ Jeanette Greenfield, *The Return of Cultural Treasures*, third edition, Cambridge

de muncitori, era, întâi de toate, o performanță diplomatică (1801)¹⁵⁵. Sub acest pretext, el răpea de fapt metopele și sculpturile de pe frontoanele Parthenonului, transportându-le la British Museum. Fiind interesați de concentrarea cât mai multor mostre de artă greacă în același loc – care le permitea să compare, să clasifice și să periodizeze, scutindu-i totodată de lungi călătorii în regiuni nesigure – esteții salutau inițiativa lui Elgin. Și arătând că istoria artei făcuse ceva progrese după moartea lui Winckelmann, Hegel le asocia cu isprava englezului. Însă ignora faptul că aducerea lor la Londra era o simplă depozitare, nicidecum muzeificare: „Posibilitatea cunoașterii acestor monumente demne de admirația noastră o datorăm, cum se știe, străduințelor lordului Elgin, care, ca ambasador englez în Turcia, a adus în Anglia, din Partenonul de la Atena și de altfel și din alte orașe grecești, statui și reliefuri de cea mai mare frumusețe. Aceste achiziții au fost calificate de sacrilegii și au fost aspru reprobate. Dar, în realitate, lordul Elgin a salvat propriu-zis aceste opere de artă pentru Europa, ferindu-le de totala lor pieire...”¹⁵⁶. Faima acelor reliefuri ajunsese atât de mare, încât se spune că la Paris găseai oameni dispuși să schimbe un original grecesc pentru un mulaj după sculpturile furate de Elgin¹⁵⁷. În 1838, guvernul britanic trimitea în Franța 47 de lăzi cu mulaje după frizele Parthenonului, dar din greșală ele nu ajungeau la École des Beaux Arts ci la Louvre, care refuza să le cedeze adevăratului destinatar¹⁵⁸. Se isca astfel un îndelung conflict între cele două instituții pariziene, în 1851 Școala revendicându-le încă¹⁵⁹. Exemplul acesta este poate cel mai grăitor pentru „efectul Pygmalion”, pentru felul cum copia se emancipează față de model (Victor Ieronim Stoichiță). Or, din povestea mulajelor lui Elgin vedem că ele nu înregistrau servil niște profiluri. Nu erau numai o simplă amprentă, un ecou figurat al originalelor. Și nici suvenirul lor anemic nu erau. Copiile englezului căpătaseră un imens prestigiu nu pentru că erau niște urme aleatorii, tot mai greu de citit. Formau de fapt un dublu, un *eidolon*, un geamăn al modelului. Căci după diferențierile operate de Stoichiță¹⁶⁰, copia conservă, apără și perpetuează Modelul, îl ține în viață și-l face să fie fără vârstă; Simulacrul, dimpotrivă, îl adaptează și îl altoiește pe împrejurări și gusturi diferite. Îl istoricizează, diluându-i postura de prototip. Simulacrul

---

University Press, 2007, p. 52-53.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 53.

¹⁵⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *op. cit.*, vol. II, p. 118.

¹⁵⁷ Este nota traducătorului Alexandru Avram de la pagina 170 a cărții lui Himmelmann.

¹⁵⁸ Christiane Pinatel, *op. cit.*, p. 318.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ Teoria lui are ca punct de plecare distanța pe care Platon o vedea între arta copiei (*eikastikē*) și arta simulacrului (*phantastikē*) (Vezi, Victor Ieronim Stoichiță, *op. cit.*, p. 5).

preschimbă *arhetipul* în *antecedent*, reperul absolut coborând la stadiul de etapă istorică oarecare. Potrivit lui Stoichiță, statutul simulacrului este dual: pe de o parte îmbătrânește modelul, dezactualizându-l, pe de alta îl reinventează, îmbogățindu-l cu înțeleșuri neavute la început. Glosând pe această temă, Mikel Dufrenne se oprea asupra „marmorei care devine bronz: prin mulaj se creează un obiect estetic. Dar mulajul nu obține acest statut decât dacă diferă, oricât de puțin, de model. Aceasta pentru că tehnica mulajului, tehnică ce asigură asemănarea, lasă totuși o marjă de inițiativă cizelorului a cărei operație adaugă bronzului caracterul unei opere unice; să adăugăm că materia prin care acest mulaj se distinge de gipsul simplu sau de machetă conferă, prin calitățile sale de rezistență și ductilitate la șlefuire, consistența unei opere de artă. În acest caz se poate spune că reproducerea este, la limită, opera însăși”¹⁶¹.

Înainte de a decide dacă sculpturile lui Elgin merituau achiziționate de stat, Parlamentul englez cerea, în 1816, părerea unei comisii de specialiști¹⁶². Nu a existat o opoziție, dar justificările aduse pentru acceptarea lor erau diferite: unii le doreau pentru că ar fi reprezentat Frumosul ideal al lui Winckelmann; ei puneau accentul pe înaltele virtuți morale care stătuseră la originile acestei arte, pentru a critica de fapt entuziasmul față de corpul uman și senzualismul modern; iar alții, dimpotrivă, le preferau ca argument că artiștii secolului al XIX-lea trebuiau să imite natura, nu reprezentările despre ea¹⁶³. Împotriva entuziasmului imitaționist care nu producea decât anacronisme se pronunța Richard Westmacott-fiul (1775-1856). El critica tendința sculptorilor moderni de a colora, în aceeași manieră, o reproducere a statuii lui Venus, cât și un bust al reginei Victoria, pretextându-se că așa procedau și grecii antici¹⁶⁴. Westmacott-fiul insista pe ideea că obiceiul de a picta sculpturile existase, într-adevăr, dar într-o perioadă de început a acestui fenomen artistic. În secolul al V-lea î.Chr el nu mai era decât un ecou tardiv, lipsit de relevanță¹⁶⁵. Apoi, culoarea albă fusese sinonimizată cu puritatea, claritatea, serenitatea, simplitatea; era îndeobște asimilată austerității calme a evurilor arhaice. Și venea în contrast cu toată coloratura stridentă și anxioasă a timpurilor moderne¹⁶⁶. Se mai adăuga și un alt

¹⁶¹ Mikel Dufrenne, *Fenomenologia percepției estetice*, vol. I, *Obiectul estetic*, traducere de Dumitru Matei, București, Editura Meridiane, 1976, p. 96.

¹⁶² Frank M. Turner, *The Greek Heritage in Victorian Britain*, New Haven & London, Yale University Press, 1981, p. 44.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 45. Au existat și teorii potrivit cărora *Apolo Belvedere* era mai reprezentativ pentru greci decât marmurele lui Elgin, deși statuia zeului era considerată atunci o copie romană.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 49.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

¹⁶⁶ Richard Jenkyns, *The Victorians and Ancient Greece*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1980, p. 147-149.

aspect legat de valorizările diferite ale culorilor în societatea victoriană: „colorat” sau „bronzat” desemna, în mod peiorativ, „omul de jos”; pe când albeața era semnul elitelor și al tuturor celor care nu prestau muncă fizică¹⁶⁷.

Popularitatea mulajelor era întreținută și de o practică oarecum înrudită, restaurarea, „completarea” statuiilor găsite¹⁶⁸. Ea se justifica prin confortul optic pe care îl oferea privitorului completitudinea operei de artă, statuia întreagă. Era o concesie făcută obișnuințelor vizuale ale marelui public, tentat să perceapă antichitățile numai prin analogie cu sculpturile moderne. În 1816, la cererea lui Ludovic I de Bavaria, danezul Bertel Thorvaldsen (1770-1844) întregia sculpturile din templul zeiței Aphaia de la Egina, descoperite în 1811¹⁶⁹. Într-o notă de subsol a cărții lui Himmelmann, traducătorul Alexandru Avram precizează: „Aici părțile care lipseau nu au fost reproduse în mod liber, așa cum se obișnuise până atunci. [...] Thorvaldsen a confecționat, pentru întregiri, modele care reprezentau copii mai mult sau mai puțin fidele ale părților conservate. Chiar și scorjeala suprafeței a fost imitată”¹⁷⁰. Din aceste amănunte reiese un paradox: inițial imaginația era mai apropiată de ideea de „copie” decât aceleia de „original”, din cauză că restaurările erau mai mult intuitive, „ghicind” cum fusese capodopera la începuturi; sculpturile „îmbunătățite” pierdeau deci legătura cu prototipul, devenind aproximări, opere de sine stătătoare. Atitudinea față de antichități nu șoca pe nimeni, date fiind cele două accepții pe care romantismul le dădea ideii de originalitate: prima era *creatio*, adică o operă apărută *ex nihilo*, din inspirația și spontaneitatea cuiva; iar cea de-a doua era *inventio*, în sensul că remodelai un material deja existent și prefigurat de altcineva¹⁷¹. De vreme ce restaurările se înscriau în cuprinsul celei de a doua definiții, muștrările de conștiință apăreau mult mai târziu. Mai revenim la Thorvaldsen doar pentru a reaminti că istoriile sculpturii îl remarcă din cauza accentului pe care el îl punea nu pe arta romană, relativ accesibilă dacă te duceai în Italia, ci pe operele de artă ale Eladei arhaice¹⁷². Este un amănunt demn de toată atenția, din el noi deducând că ideea de *originalitate* nu s-a impus ca protest față de Marele Model, ca sfidare față obiceiul de a duplica statuile antice. Și-a făcut loc treptat, cu mijlocirea ideii de *autenticitate*, grație căreia copiile

¹⁶⁷ *Ibidem*, p. 146.

¹⁶⁸ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 137-138.

¹⁶⁹ Vor fi de-restaurate în perioada 1963-1965 (Vezi, Daniela Gallo, *Thorvaldsen Bertel*, în Madeleine Ambrière, *Dictionnaire du XIXe siècle européen*, Paris, Presses Universitaires de France, 1997, p. 1187-1188).

¹⁷⁰ Nikolaus Himmelmann, *op. cit.*, p. 170-171.

¹⁷¹ Jessica Millen, "Romantic Creativity and the Ideal of Originality: A Contextual Analysis", în *Cross-sections*, volume 6, 2010, p. 99.

¹⁷² Fritz Novotny, *Painting and Sculpture in Europe, 1780-1880*, Penguin Books, 1960, p. 213.

romane erau puse în umbră de interesul pentru realizările grecești anterioare epocii lui Pericle. Drumul spre originalitate nu s-a făcut, așadar, în direcția noului absolut sau a decanonizării, ci prin deplasarea accentului de la *vechile* copii romane spre și mai *vechile* originale din Grecia arhaică. Antichitatea greacă nu mai era văzută ca un întreg omogen, cum se întâmpla în Renaștere (când totul se reducea la arta elenistică), conștientizându-se istoricitatea esteticii sale¹⁷³. La mijlocul secolului XIX, John Ruskin venea cu părerea că imitația de proastă calitate descindea din tratarea sculpturii ca ornament obligatoriu al edificiilor religioase din Evul și din Renaștere. Privită doar ca o componentă a „peisajului” arhitectural, sculptura confisca ideea de ansamblu a unei catedrale, deturnând atenția spre aspectele plăcute dar minore. Punând semnul egal între *decorativism* și *imitație*, Ruskin lega originalitatea sculpturii de o anume austeritate a formelor, numind-o însă „abstractizare”. Constata așadar statuile „frumoase”, socotind că nu erau apreciate pentru ele însele ci pentru ambientul pe care îl împodobeau¹⁷⁴.

Observând pe durată lungă modalitățile prin care oamenii s-au raportat la mulaje, vom surprinde, indirect, atât diferitele accepții date ideilor de *copie* și de *original*, cât și motivațiile colecționarului de artă, rațiunile nevoii de a inventaria, apoi de a conserva și muzeifica. Nu vom pierde din vedere utilizarea acestor „tipare” la încercările de a cronologiza arta, scoțând-o din sfera entuzismelor estetiste și decontextualizante din epoca abatelui Du Bos și a lui Winckelmann: atunci era mai important să contempli o sculptură la lumina făcliilor și nu să verifici dacă era vorba de un original grec ori de o copie romană. Trebuie avut în vedere și fundamentul filosofic pe care îl avusese ideea de *mimesis*, secolele al XVII-lea și al XVIII-lea aducând câteva schimbări de accente. Poate că pasiunea de a colecționa reproduceri sau chiar simple mulaje ar părea absurdă dacă nu am ști că abatele Jean-Baptiste Du Bos afirma, în 1719, că „arta imitației interesează mai mult decât însuși subiectul imitat” sau că „atenția noastră nu este atrasă de obiectul imitat ci de arta imitatorului”¹⁷⁵. În 1777, expresia „salle d’antiques” era folosită de Lessing, deloc întâmplător, atât pentru originale, cât și pentru mulajele din ceară¹⁷⁶. Convingerea că artistul în formare

¹⁷³ Jean Delumeau, *op. cit.*, p. 125.

¹⁷⁴ Vezi John Ruskin, *Însemnări despre artă*, traducere de Cristina Micușan și Sorin Alexandrescu, București, Editura Meridiane, 1968, p. 109-112. După etapa așa-ziselor reconstituiri, Ruskin radicaliza oarecum ideea de originalitate : „...sculptura nu reprezintă pur și simplu cioplirea în piatră a *forme* lucrurilor, ci *cioplirea* efectului ei”. (*Ibidem*, p.107).

¹⁷⁵ Jean-Baptiste Du Bos, *Cugetări despre poezie și pictură*, traducere de Maria Carpov, București, Editura Meridiane, 1983, p. 52. El precizează că „tot ce am spus despre compoziția și expresia tablourilor se potrivește și sculpturii” (*Ibidem*, p. 175).

¹⁷⁶ Carole Herzog, „Antique”, in Michel Delon (coord.), *op. cit.*, p. 91.

era obligat să-i imite mai întâi pe antici pentru a învăța cum să imite ulterior natura îl dominase și pe Winckelmann¹⁷⁷. Criticându-l pe Du Bos, care văzuse unele defecte la statuia lui Marc Aureliu, germanul își rezuma crezul în 1764: „susțin sus și tare că ceea ce este antic n-are cusur”¹⁷⁸. În pofida acestui anti-naturalism dogmatic, Winckelmann nu pune în antiteză *prototipul* cu *reproducerea*, ci *copia* (Nachmachen) cu *imitația* (Nachahmung)¹⁷⁹. Biograful său, Édouard Pommier, arată că estetul german făcea totuși deosebire între cele opțiuni: copia era doar o parafrază servilă, lipsită de personalitate, pe când imitația putea fi creativă, novatoare, relativ autonomizată față de original¹⁸⁰. Va fi urmat și citat în dese rânduri de Lessing, pentru care *Laocoon* nu era o pantomimă a realului, ci o traducere în piatră a unor aspecte ce exemplificau un canon vizual, nudul eroic în cazul de față: „Laocoon al lui Virgiliu este gătit în veșmintele sale preoțești, pe când în grupul statuar, atât el cât și cei doi fii ai săi apar complet goi. [...] Presupunând că sculptura ar fi în măsură să imite orice stofă tot așa de bine ca și pictura, ar urma de aici că Laocoon trebuie negreșit să fie îmbrăcat? Oare n-ar pierde nimic prin această îmbrăcare? Un veșmânt, lucrul unor mâini de sclav, are oare tot atâta frumusețe cât un corp organizat, opera eternei înțelepciuni? Imitarea unuia sau a celuilalt cere aceleași aptitudini, dovedește aceleași merite, aduce aceași cinste? Ochii noștri țin numai să fie amăgiți și le este indiferent cu ce sunt amăgiți?”¹⁸¹. Aplicat în domeniul sculpturii, Frumosul ideal nu trebuia să relateze ceva ori doar să ilustreze un text. Spre deosebire de pictură, nu avea cum să ofere „reportaje”. Iar sculptura nu servea deloc unui adevăr factual, mesajul fiind mai curând transistoric. Putea să aibă ambiții de instantaneu în măsura în care acesta conținea o cotă, neprozaică, de general-uman. Datorită unor cărțurari cum ar fi Karl Philipp Moritz, mitica Eladă nu mai părea intangibilă, iar ideea ei de Frumusețe nu mai trecea drept o revelație atemporală, devenind expresia unor coduri culturale localizabile din

---

¹⁷⁷ Iată ce publica el în 1755: „Superioritatea imitării antichității față de cea a naturii ar fi mai evidentă dacă am compara doi tineri artiști la fel de înzestrați, dintre care unul ar studia arta antică, pe când al doilea ar cerceta doar natura. Acesta din urmă ar reda-o așa cum o vede. [...]. Primul tânăr, însă, ar recrea natura așa cum și-ar dori-o ea însăși...” (Johan Joachim Winckelmann, „Considerațiuni asupra imitării operelor grecești în pictură și sculptură”, în *De la Apollo la Faust. Dialog între civilizații, dialog între generații*, antologie de Victor Ernst Mașek, București, Editura Meridiane, 1978, p. 37).

¹⁷⁸ Johan Joachim Winckelmann, *Istoria artei antice...*, vol. I, p. 212.

¹⁷⁹ Édouard Pommier, *Winckelmann, inventuer de l'histoire de l'art*, Paris, Gallimard, 2003, p. 187.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 187.

¹⁸¹ În 1766, Gotthold Ephraim Lessing publica *Laocoon sau despre limitele picturii și ale poeziei* (Vezi, Lessing, *Opere*, vol. I, traducere de Lucian Blaga, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 183).

punct de vedere istoric. Potrivit lui Moritz, Frumosul nu provenea din imitarea directă a naturii, ci din concretizări ale *ideii* de natură, care își crea astfel propria realitate¹⁸². La subminarea înțeleșurilor ultra-platoniciene date Frumosului, o contribuție semnificativă a avut-o colecția de mulaje a Academiei din Berlin, vizitată, la început secolului XIX, de 10.000 de persoane, în contrast cu aceea regală, închisă marelui public¹⁸³. În mod cert, afirmarea originalității romantice era încă întârziată de acel „efect de real”, asigurat de mulaje. Ele exemplificau canonul grec și, mult mai important, făceau imaginabilă mitologia și civilizația vechii Elade¹⁸⁴.

Ideea de mulaj este asociată mai mult cu Franța, unde sculptura a avut, după Germain Bazin, o oarecare preeminență asupra picturii. Tributarea cartezianismului, arta și literatura franceză căutau neîncetat unitatea, coerența internă și echilibrul, dorindu-și o metodă de lucru la fel de riguroasă ca în matematică¹⁸⁵. Estetica se geometrizase, totul subsumându-se acestei raționalizări a Frumosului¹⁸⁶. A imita însemna să refuzi vulgaritatea hazardului, să respecti niște reguli îndelung verificate, cu validitate universală și transistorică¹⁸⁷. Deși nu excludea nota personală a artistului, didactica franceză în domeniu avea un precept imuabil: Frumosul se învață riguros, urmând rețetele consacrate și marile modele. Mulajul era, deci, mai mult decât necesar, confecționarea lui nefiind confundată cu plagiatul. Copiatul presupunea să investighezi munca predecesorilor, să mergi pe urmele lor, să îi studiezi, să le înveți procedeele: „Si je demandais à un artiste: «Lorsque tu fais succéder dans ton atelier tant de modèles, que cherches-tu»? , je ne serais ni choqué, ni surpris, s'il me répondait: «Je cherche une antique»”¹⁸⁸. Într-o primă etapă, copiile refăceau geneza unei capodopere anume, subliniind ireductibilitatea sa. Într-o a doua, mulajele o apropiu de altele înrudite, punându-ne sub ochi, în muzee, evoluția formelor, succesiunea gusturilor, istoria genului. Diferența dintre prima și a doua fază

¹⁸² Claudia Sedlarz, "Incorporating Antiquity – The Berlin Academy of Arts' Plaster Casts Collection from 1786 until 1815: acquisition, use and interpretation", in Rune Frederiksen and Eckart Marchand (eds.), *op. cit.*, p. 207.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 209.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 208.

¹⁸⁵ Roland Mortier, *L'Originalité...*, p. 26-27.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 27.

¹⁸⁷ În contact cu alte culturi, care le sugerau că arta avea o istorie foarte lungă și contradictorie, francezii voiau să împace noțiunea de „evoluție” cu aceea de „frumos ideal”, susținând că imitarea anticilor ar fi avut, finalmente, menirea de a ne conduce către aceeași perfecțiune (Vezi, Remy Gilbert Saisselin, *Taste in Eighteenth Century France. Critical Reflections on the Origins of Aesthetics*, Syracuse, New York, Syracuse University Press, 1965, p. 109, 132-133).

¹⁸⁸ Denis Diderot, *L'Oeuvres esthétiques*, Paris, Éditions Garnier Frères, 1968, p. 815.

reieșea din trecerea de la vechea teorie a reconstituirii prin *mimes*, la aceea modernă, a reconstituirii prin *imaginație*¹⁸⁹. Romanticii fuseseră aceia care schimbaseră optica: imitarea nu mai implica o copiere respectuoasă, ci disponibilitatea de a participa și prelungi, printr-o notă personală, povestea capodoperei reproduse. Era un lucru recunoscut încă de pe vremea aceluiași Diderot, cu toate că neglijarea canoanelor clasice i se părea, momentan, o mare îndrăzneală: „Qu'apprendre de l'antique? A discerner la belle nature. Négliger l'étude des grands modèles, c'est se placer à l'origine de l'art, et aspirer à la gloire du créateur”¹⁹⁰. *Mimesis*-ul devenise altceva decât o simplă calchiere, atenția excesivă dată de Winckelmann aparențelor și formelor de suprafață urmând să lase loc esențelor și semnificațiilor de profunzime¹⁹¹. Duplicarea mecanică era favorizată în faza entuziastă, de secol XVII, când se credea că artistul imită direct lumea exterioară lui, oarecum „repetând-o”. Caracterizând acel timp, care se îndatora atât de mult antichității greco-romane, Toma Pavel scria: „...Cel puțin oamenii din secolul al XVII-lea, mari specialiști în transmigrării simbolice, nu trăiau niciodată nici total, nici îndelung în propriul lor timp și spațiu, fără să evadeze în alte perioade. Dominați de nevoia de a trăi în mai multe epoci deodată – nevoie pe care o voi numi *heterocronie* –, ei își percepeau prezentul într-o legătură viscerală cu timpul de odinioară, a cărui splendoare acțiunile lor o imitau și o reînviau”¹⁹². Din acea coprezență a epocilor, reieșea și binecunoscuta practică a „reîntregirii” statuilor: imposibilă fără iluzia „contemporaneității” cu antichitatea greco-romană! Chiar și desenarea asiduă a statuilor grecești nu mai reprezenta o preocupare, poate excentrică, fiind o probă de îndemânare și de bun gust. Mult mai târziu, Diderot amintea de această situație, reiterând o critică a pictorului de tablouri istorice Antoine Coypel (1661-1722): „...era cu siguranță un om de spirit când le-a spus artiștilor: «Să facem, dacă se poate, ca personajele din tablourile noastre să fie mai degrabă modele vii ale statuilor antice decât ca statuile antice să fie originalele personajelor pe care le pictăm»”¹⁹³.

¹⁸⁹ De exemplu, în plan istoriografic, a reconstitui trecutul însemna să „mimezi” realitatea faptelor narate. Ulterior, a scrie istorie presupunea să îți închipui, cât mai verosimil, cum se petrecuseră evenimentele. Aceeași abordare era și mai valabilă în domeniul artei, unde raporturile original – copie exemplificau mai bine teoria *mimesis*-ului (Vezi, Thomas McFarland, *Originality & Imagination*, Baltimore and London, The John Hopkins University Press, 1985, p. 4-5).

¹⁹⁰ Denis Diderot, *L'Oeuvres esthétiques...*, p. 815.

¹⁹¹ Frederick Burwick, *Mimesis and Its Romantic Reflections*, The Pennsylvania State University Press, 2001, p. 87-88.

¹⁹² Toma Pavel, *Arta îndepărtării. Eseu despre imaginația clasică*, traducere de Mihaela Mancaș, București, Editura Nemira, 1999, p. 16.

¹⁹³ Denis Diderot, *Scrieri despre artă*, traducere de Gellu Naum, București, Editura

Arthur Lovejoy a demonstrat că atitudinile contradictorii față de Antichitate și imitarea ei își găsiseră un temei metafizic solid, reflectat în teologia epocii romantice. Ezitățile proveneau din eterna pendulare între Dumnezeu perfect, acționând, de la bun început, ca model intangibil și imuabil al lumii noastre, pe de o parte, și Dumnezeul perfecționist, parcă nemulțumit de sine și dornic să aibă colaborarea oamenilor în tentativa de a-și îmbunătăți Opera, pe de alta¹⁹⁴. În consecință, ideea de originalitate avea să fie propulsată de teoria potrivit căreia omul era dator să-l imite pe Dumnezeu în așa măsură încât să devină și el un creator¹⁹⁵. Vechiul *mimesis* era exclusivist, eliminând tot ceea ce nu era de sorginte greco-romană și nu satisfăcea, prin urmare, pretenția de universalitate necesară unui canon estetic¹⁹⁶. Noul *mimesis* era însă unul inclusiv, din cauză că marea considerabil numărul modelelor și antecedentelor comune întregii omeniri. Tiparele antistorice și rigide de altădată erau relativizate, lăsând loc unor idealuri artistice în continuă căutare a propriilor criterii. De altfel, mulți specialiști ai domeniului se străduiesc să îl declișezeze pe Winckelmann, remarcând, în dese rânduri, că entuziasmul acestuia pentru arta antică nu ar fi responsabil pentru stereotipurile care s-au revendicat ulterior de la el. Lovejoy, de exemplu, rezumă obsesia imitaționistă din secolul al XVIII-lea într-o manieră care nu o face complet opusă originalității: „artistul om trebuie să copieze nu numai produsele, ci, pe cât se poate, metodele Marelui Meșteșugar”¹⁹⁷. Cam în aceeași notă se exprimă, mult mai târziu, și Annie Becq, atunci când scrie că esteții Luminilor apreciau nu atât obiectul imitat, cât mai ales acțiunea în sine, gradul ei de virtuozitate¹⁹⁸. Iar Frederick C. Beiser dezvoltă această ipoteză de lucru, opinând că Winckelmann pusese, într-adevăr, accentul pe imitarea anticilor, dar nu ca scop în sine, ci mai mult ca metodă de „antrenament”, ca primă etapă în formarea unui sculptor competitiv¹⁹⁹. Este și el de acord că Winckelmann recomandase tinerilor artiști maniera de lucru a grecilor, nu modelele lor, calitățile capodoperelor antice, nu subiectele propriu-zise²⁰⁰.

Meridiane, 1967, p. 130-131.

¹⁹⁴ Este cadrul metafizic prin care Arthur Lovejoy explică declinul marelui canon antic (Vezi, Arthur Lovejoy, *Marele Lanț al Ființei. Istoria ideii de plenitudine de la Platon la Schelling*, traducere de Diana Dicu, București, Editura Humanitas, 1997, p. 261-263).

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 245.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 242-243.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 245.

¹⁹⁸ Annie Becq, *Genèse de l'esthétique française moderne. De la Raison classique à l'Imagination créatrice, 1680-1814*, Paris, Albin Michel, 1994, p. 632.

¹⁹⁹ Frederick C. Beiser, *Diotima's Children. German Aesthetic Rationalism from Leibniz to Lessing*, Oxford University Press, 2009, p. 165.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 166.

Caracterizând estetica secolului al XVIII-lea, Władisław Folkierski afirmă că predispoziția la imitație se baza pe convingerea că arta avea valoare numai dacă reușea să ne ofere iluzii. Imitația era, prin urmare, inevitabilă, din cauză că privitorul se lăsa sedus de ceea ce părea verosimil și nu de ceea ce era veridic²⁰¹. Altfel spus, o sculptură era „autentică” dacă se dovedea conformă cu ceva cunoscut dinainte și dacă aducea corecții imperfecțiunilor naturii: nu orice realitate putea fi imitată, ci numai una licită, „selecționată”²⁰². O spunea clar Diderot: „Le succès de l’imitation d’une nature moins commune fit sentir l’avantage du choix; et le choix le plus rigoureux conduisit à la nécessité d’embellir ou de rassembler dans un seul objet les beautés que la nature ne montrait éparées que dans un grand nombre. Mais comment établit-on l’unité entre tant de parties empruntées de différents modèles? Ce fut l’ouvrage du temps”²⁰³. În conformitate cu epistema clasicistă, a cunoaște însemna să departajezi esențialul de anecdotic, esențele de aparențe²⁰⁴. Ceea ce nouă ne pare astăzi a fi o convenție, pentru oamenii acelei epoci era o modalitate de a-și crea niște repere universal valabile, netulburate de hazarduri. Prin urmare, mulajul era una din căile de a învăța Frumosul; un Frumos provenit din trăsăturile-tip, alese ca fiind reprezentative și demne de a fi imitate. Perspectiva se va schimba pe nesimțite, odată cu ideea că la adevărul artistic nu se ajunge direct, ci mediat; adică prin identificarea tuturor posibilităților de a cădea în eroare, ratând astfel frumusețea „corectă”, carteziană²⁰⁵. Era un adevăr subînțeles, izvorât din practica sculpturii și nu din concepția despre ea; un adevăr necăutat ci survenit, pus în evidență de toate denaturările cu care ne deprindem, adunându-le sub umbrela unui concept vag, „originalitate”. Ernst Cassirer crede că marele ideal al adecvării artei la natură se stinge pe măsură ce oglindirea reciprocă lua sfârșit, fiecare din ele începând să se exprime pe cont propriu: intra în ecuație geniul, cu toate abaterile ce i se trec cu vederea!

Schimbări efective sunt aduse de celebrul tratat despre frumos și sublim pe care Edmund Burke îl publica în 1757. Frumosul fusese până atunci o sinteză de elemente deja consacrate, „citate” și perpetuate ca rețete de succes. Iar justificarea venea de la sine: nu puteam fi iluzionați dacă eram prea uimiți, prea

---

²⁰¹ Władisław Folkierski, *Între clasicism și romantism. Studiu despre estetica și esteticienii secolului al XVIII-lea*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, București, Editura Meridiane, 1988, p. 119.

²⁰² *Ibidem*, p. 137.

²⁰³ Denis Diderot, *Oeuvres esthétiques...*, p. 753.

²⁰⁴ Ernst Cassirer, *Filosofia Luminilor*, traducere de Adriana Pop, Pitești, Editura Paralela 45, 2003, p. 271.

²⁰⁵ *Ibidem*.

luați prin surprindere²⁰⁶. Sublimul introducea în ecuație și aspecte „urâte”, care nu aveau ceva de-a face cu vreo convenție: „simțământul generat de ceea ce este măreț și sublim în natură, când aceste cauze acționează foarte puternic, este Uimirea; iar uimirea este acea stare a sufletului în care toate mișcărilor sale sunt suspendate, cu un grad oarecare de oroare. În acest caz, mintea este absorbită în mod atât de total de obiectul său, încât nu se mai poate ocupa de un altul și, prin urmare, nu poate raționa asupra obiectului care-i angajează atenția”²⁰⁷. Cuprinzând tot ceea ce era spontan, surprinzător, contradictoriu sau înfricoșător, sublimul marginaliza frumusețile confectionate, procedeele și temele prestabilite, panderterile comode. Evidenția, deci, faptul că verosimilul din artă nu venea în conflict cu ceea ce era veridic, ci cu ceea ce părea nou, neașteptat, spontan. Sesizând, totuși, reacțiile similare pe care un om le poate avea față de manechinul unui peruchier și apoi față de copia, poate primitivă, a unei sculpturi, Burke constata că imitația era susținută de plăcerea contemporanilor săi de a cunoaște prin *asemănare*²⁰⁸. Imitațiile flatau individul, dându-i posibilitatea de a extrage analogii dintr-un bagaj, deja constituit, de gusturi și experiențe. Ele se subsumau deci unei idei prea convenționale și prea normative despre Frumos, care domnise până atunci într-o manieră autoritară. Burke o redefinea însă, punând-o în antiteză cu sublimul: „frumusețea trebuie să fie netedă și lustruită; măreția trebuie să fie aspră și neglijentă; [...] frumusețea nu trebuie să fie obscură; măreția trebuie să fie întunecată și sumbră”²⁰⁹. Este o paralelă care, în timp, va avantaja originalul zgrunțuros în dauna copiei lustruite, vestind noua estetică, aceea romantică: regimul mulajului se va schimba și el, negativele trecând de la statutul de fetișuri la acela de simple accesorii.

Prefațând cartea lui Burke, Dan Grigorescu subliniază că lucrarea și-a câștigat cu greu un public, dar a avut șansa de a fi citită de Diderot, care populariza ideile englezului și spiritul lui nonconformist. În celebrul *Salon din 1767*, francezul ironiza deprinderea de a copia sculpturile grecești mai mult în virtutea inerției: modernii considerau drept frumoasă statuia unei femei dacă trupul acesteia, luat fragment cu fragment, avea precedente ferme în arta celor vechi²¹⁰. În ciuda pretenției că arta rămânea fidelă realului, artiștii secolelor XVII-XVIII considerau ca fiind adevărată și ideală o anatomie umană inventată

²⁰⁶ Władysław Folkierski, *op. cit.*, p. 119.

²⁰⁷ Edmund Burke, *Despre sublim și frumos. Cercetare filosofică a originii ideilor*, traducere de Anda Teodorescu și Andrei Bantaș, București, Editura Meridiane, 1981, p. 90.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 45.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 172.

²¹⁰ Denis Diderot, *Ruines et paysages. Salons de 1767, textes établis et présentés par Else Marie Bukdahl, Michel Delon, Annette Lorenceau*, Paris, Éditions Hermann, 1995, p. 68.

de grecii care, la rândul lor, nu avuseseră o altă antichitate la care să se raporteze. Spre deosebire de Anticii care nu se feriseră de confruntarea cu imperfecțiunile naturii, modernii preferau o realitate la mâna a doua: „Serviles, et presque stupides imitateurs de ceux qui les ont précédés, ils étudient la nature comme parfaite, et non comme perfectible; ils la cherchent non pour approcher du modèle idéal et de la ligne vraie, mais pour approcher de plus près de la copie de ceux qui l'ont possédée. [...] Les imitateurs scrupuleux de l'antique ont sans cesse les yeux attachés sur le phénomène, mais aucun d'eux n'en a la raison. Ils restent d'abord un peu au-dessous de leur modèle; peu à peu ils'en écartent davantage. Réformer la nature sur l'antique, c'est suivre la route inverse des Anciens qui n'en avaient point [d'antique]; c'est toujours travailler d'après une copie”²¹¹. Diderot observase că inclusiv cei din secolul al XVIII-lea aveau vechimea sculpturilor, fără a le cunoaște însă *istoria*: „Aceste frumoase sculpturi antice, le vedeți, dar nu l-ați auzit niciodată pe maestrul care le-a făcut; dar nu l-ați văzut niciodată cu dalta în mână; dar spiritul școlii nu-l mai puteți regăsi; dar n-aveți sub ochi istoria în bronz sau în marmură a progreselor succesive ale artei, de la originea ei grosolană până la momentul desăvârșirii”²¹². Tot el dădea și explicația, autosituarea în canonul antic plasându-te într-un spațiu tabu, de neutralitate, certitudine și indiscutabil. „Statuia lui *Laocoon* și statuia lui *Apollo* au amândouă piciorul stâng mai lung decât cel drept. [...] Totuși, nu e de conceput că autorii lucrărilor acestea neîntrecute s-au înșelat din nebăgare de seamă. Care artist din zilele noastre ar cuteza să facă la fel cu ei? Care ar fi cutezat fără să fie blamat? Cât am fi de fericiți dacă contemporanii noștri ar vrea să ne judece ca și cum am fi murit acum trei mii de ani”²¹³. În virtutea esteticii neo-clasice, „a îndepărtării” și evadărilor în trecut, mulajul fusese așadar practicat ca gest de idealizare și venerație față de o sculptură celebră. Copia omagia originalul, copiatorul neieșind cu nimic în evidență. Un biet mulaj era deci căutat din cauză că făcea cumva parte din substanța capodoperei; îi perpetua „aura”.

Spre finele secolului al XVIII-lea, ideea de *originalitate* era încă ușor confundată cu aceea de *autenticitate*²¹⁴. Roland Mortier spune că prima părea predominant estetică, rediscutând raporturile dintre *creator* și *eventualele norme* artistice care îi condiționau activitatea. Cea de-a doua ar avea un substrat etic, urmărind adecvarea dintre *creator* și *creația propriu-zisă*, dintre concepția

²¹¹ *Ibidem*, p. 71-72. Completarea din parantezele pătrate aparține editorilor acestui volum.

²¹² Denis Diderot, *Scrieri despre artă*..., p. 130.

²¹³ *Ibidem*, p. 131.

²¹⁴ Pentru raporturile originalitate-autenticitate am consultat același Roland Mortier, *Originalité*, în Michel Delon (coord.), *op. cit.*, p. 812-814.

acestui și fidelitatea cu care ea se regăsea în opera de artă. Originalitatea presupune inovație și spontaneitate, autenticitatea pretinzând sinceritate, concordanță deplină între trăirile artistului și propria-i operă. Prima contestă obiceiul de a valoriza și legitima o lucrare pe baza conformării ei la un canon estetic prestabilit. Nu sfidează cu orice preț, crede Roland Mortier, deseori reinventând un „fond” pe care îl lasă, temporar, în vechile „forme”. Cea de-a doua nu se referă la *savoir faire*-ul creației, ci la dimensiunea ei existențială, la capacitatea de a exprima un impuls lăuntric inimitabil. Când spunem despre o sculptură că este originală, îi stabilim cu precizie paternitatea și specificul. Iar când observăm că este și autentică, ne referim la respectarea acelei paternități, scutită de intruziuni și „înfrumusețări” anacronice. Dispărea așadar dorința renașterii și neoclasicismului de a o „înnoi” și readuce în momentul nașterii sale. Oamenii realizau în sfârșit că o statuie șlefuită nu ne făcea congeneri cu Fidias, ea pierzându-și, prin cosmetizare, toată averea de timp strânsă în secolele străbătute până la noi. Altfel spus, o statuie „completată” era un martor redus la tăcere, rămânând doar o antichitate de grădină. Contând tot mai mult calitatea ei de „document” decât aceea de „ornament”, istoricul învingea treptat estetul, iar colecția atemporală lăsa locul muzeului istoricizat. Punând subiectul care ne preocupă în contextul dezbatelor estetice de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, putem distinge o primă etapă a „naturii frumoase”, a frumuseții „selecționate” după reguli care păreau obiective pentru că erau moștenite și exersate de multă vreme; acesta ar fi fundamentul intelectual care justifica „îmbunătățirea” sculpturilor antice. Într-o a doua etapă, esteți ca Diderot se arătau tot mai sceptici față de posibilitatea de a copia efectiv natura, în opinia lui artistul contribuind cu propria-i sinceritate și subiectivitate la desăvârșirea Frumosului. Este faza când fragmentele de statui romane păreau mai interesante așa incomplete cum erau, „întregirea” lor survenind doar din exercițiile de imaginație ale fiecărui privitor²¹⁵. De la sesizarea unui exces și până la apariția unei soluții de remediere, drumul a fost foarte lung. Se făcea un prim pas atunci când oamenii secolului al XVIII-lea descopereau că artistul nu redă realitatea, ci numai percepțiile lui despre ea; că nu o imită, ci se exprimă²¹⁶. Ideea de Frumos își pierdea treptat substratul esențialmente mimetic. Astfel se ajungea la o *mimesis* care ieșea de sub tutela realității închise în convenții, traducând acum, în plan vizual, profiluri născute în imaginație²¹⁷. Cu precizarea

---

²¹⁵ Discutând contribuția lui Diderot la emergența ideii de originalitate, Władysław Folkierski restrânge gândirea acestuia la o butadă: „Nu regula face subiectul, ci subiectul creează regula” (Vezi, Władysław Folkierski *op. cit.*, vol. II, p. 61, 65-66).

²¹⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 141.

²¹⁷ Denis Diderot, *Scrieri despre artă*..., p. 8, 11.

că aceasta din urmă era sinonimă cu intuiția ori deducția, nu cu plăsmuirea²¹⁸. În discursul pe care îl ținea la 12 octombrie 1807, în calitate sa de secretar general al Academiei de arte din München, Schelling se întreba: „Cum se explică atunci că pentru orice minte cât de cât cultivată imitațiile, fie și împinse până la iluzie, ale așa-numitului real, apar a fi în cel mai înalt grad neadevărate, lăsând chiar impresia de existențe fantomatice, în vreme ce o operă în care guvernează conceptul ne prinde cu destulă forță a adevărului, ba chiar ne transpune în lumea cu adevărat reală? De unde acest lucru, dacă nu din sentimentul mai mult sau mai puțin nebulos care ne spune că singurul element însuflețitor în lucruri este conceptul, în vreme ce orice altceva este inconsistent, simplă umbră deșartă?”²¹⁹ Ceva mai târziu, Goethe îi dădea dreptate. Într-o discuție cu Johann Peter Eckermann, din 20 octombrie 1820, marele cărturar îi critica pe „drăguții noștri artiști care se muncesc să imite stilul vechi german”: „...cu toată slăbiciunea lor personală și neputința artistică de care dau dovadă, se avântă să imite natura și își închipuie că fac ceva. Ei sunt *sub* nivelul naturii. Cel ce vrea totuși să înfăptuiască ceva mare trebuie să fi ajuns la un astfel de grad de cultură, încât, asemeni vechilor greci, să fie în stare să ridice natura reală, inferioară lui, până la înălțimea spiritului său și să transforme în realitate ceea ce în unele fenomene naturale, fie din cauza cine știe cărei slăbiciuni inerente, fie din cauza unor piedici din afară, nu s-a putut realiza din plin, rămânând doar simplă intenție”²²⁰. Mintea artistului „perfecționa” sau „îmbunătățește” natura, respectându-i totuși impulsurile inițiale. În virtutea acestor aserțiuni, a imagina nu însemna doar să dai contur sculpturii, ci și consistență, identitate. În consecință, reproducerile cuminți nu-și mai aveau rostul. Nu mai „plagiau”, propunându-și să fie niște „actualizări” novatoare, niște extensii ale originalului²²¹. Annie Becq are două explicații pentru desimbolizarea imitațiilor după calapod antic: primul ar fi suportul științific pe care îl primea, în secolul al XVIII-lea, binecunoscuta metaforă a trupului; iar cel de-al doilea ar fi geneza muzeelor naționale, la început de secol al XIX-lea, cu o serioasă contribuție la autonomizarea esteticului. Mai precis, interesul pe care iluminismul l-a avut pentru științele naturii a cultivat, ca efect secundar, o nouă proliferare a metaforelor corporale²²².

²¹⁸ Important nu era să copiezi ceea ce vezi, ci să respecti, în actul copierii, intențiile naturii (Vezi, Pierre Watt, *Naissance de l'art romantique. Peinture et théorie de l'imitation en Allemagne et en Angleterre*, Paris, Flammarion, 1998, p. 43-45).

²¹⁹ F. W. J. Schelling, *Filozofia artei. Despre relația artelor plastice cu natura*, traducere de Radu Gabriel Pârnu și Gabriel Liiceanu, București, Editura Meridiane, 1992, p. 509.

²²⁰ Johann Peter Eckermann, *Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieții sale*, traducere de Lazăr Iliescu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1965, p. 289-290.

²²¹ Frederick Burwick, *op. cit.*, p. 24, 85, 94.

²²² Annie Becq, *op. cit.*, p. 845-847.

Ele contribuiau, cumva surprinzător, la emanciparea esteticului, datorită paradigmei biologiste, care impunea următoarea analogie: așa cum nu putem însuflă un obiect inert, tot astfel nu are sens să intervenim în biografia unei capodopere; oricât de îndemânatici am fi, nu vom reuși niciodată să repetăm întocmai originalul. Nu ar rezulta decât un biet dublet, lipsit de suflul creației *ex nihilo*. Dimpotrivă, cu cât copia ar fi mai exactă, cu atât ar fi mai lipsită de viață²²³. Or, aidoma organismelor vii, operele de artă se nasc și trăiesc în conformitate cu o „anatomie” specifică fiecăreia din ele. La fel ca orice alte ființe, creațiile artistice se prezintă ca mecanisme autoreglate, independente de orice impuls din afară. Fiecare subzistă pe cont propriu, fără vreun model care le controlează evoluția. Complementar, apariția muzeului național a presupus, susține Annie Becq, „izolarea”, scoaterea operei de artă de sub tirania utilizărilor ei sociale, fie ele propagandistice, ornamentale, științifice sau hedoniste. Ruptă de contextul apariției sale, opera de artă nu va mai fi judecată după criterii exterioare actului de creație²²⁴. Va fi înțeleasă prin ea însăși, fără vreo prelectură sau instrumentalizare. Prototipurile își pierdeau statutul de matrici estetice, imitația nemaiaivând valențele constrângătoare de odinioară.

Romantismul venea însă cu fuziunea dintre imitator și obiectul imitării²²⁵. Reproduserile se autonomizau, aparținând mai degrabă copiatorului și nu creatorului. Deveneau ele însele niște originale. Și cum noul *mimes* prefera mai mult să sugereze decât să copieze²²⁶, mulajele erau „degradata”, ajungând simple ustensile, auxiliare, surrogate. Se salvau totuși, căpătând atât un rost *practic* – cei interesați putând exersa după ele – cât și un rost *didactic*, exemplificând/vizualizând un episod sau altul din istoria artei. Așa-numitele „moulages au sable” înlocuiau procedeul „à la cire” pentru ca, din 1839, pantograful inventat de Achille Colas să transforme mulajele în producție de serie²²⁷. Sute de muncitori lucrau în uzina deschisă de Ferdinand Barbedienne la Paris, exactitatea modelaturilor reușite aici făcându-le comparabile cu dagherotipiile²²⁸. În 1837, apărea și galvanoplastia, procedeu de obținere a mulajelor pe cale industrială, prin intermediul electrolizei²²⁹. Muzee special dedicate lor s-au înființat la Paris în 1834 și Londra în 1857²³⁰. Nu întâmplător,

---

²²³ *Ibidem*, p. 815.

²²⁴ *Ibidem*, p. 796-799.

²²⁵ Pierre Wat, *op. cit.*, p. 11.

²²⁶ Frederick Burwick, *op. cit.*, p. 118.

²²⁷ Francis Haskell, Nicholas Penny, *op. cit.*, p. 169.

²²⁸ *Ibidem*.

²²⁹ Luc Benoist, *op. cit.*, p. 83.

²³⁰ Ioan Oprea, *Transmuseographia*, București, Editura Oscar Print, 2000, p. 351.

muzeul Trocadero din Paris (1882), fondat la stăruințele lui Viollet le Duc, a fost imitat în toată Europa²³¹. Amploarea dată acestei activități mai sporește pe măsura redefinirii Frumosului (care includea, din timpul celui de-al Doilea Imperiu, și arta medievală ori aceea a Renașterii florentine), a lărgirii domeniului de cunoaștere al arheologiei (care îi cuprindea treptat și pe egipteni, asirieni sau fenicieni) și a perpetuării în plan estetic a rivalităților politice dintre Paris și Londra²³². Se știe că unele opere de artă pe care francezii au trebuit să le înapoieze după căderea lui Napoleon au fost, într-adevăr, restituite, dar nu înainte de a fi mulate, după cum ordonase contele Forbin, director al muzeelor regale de la 1 iunie 1816²³³. Iar obsesia francezilor de a umple lacunele produse din cauza acestor retrocedări a stat la baza politicilor de achiziție și copiere din întregul secolul al XIX-lea²³⁴. Era, poate, cel mai grăitor și ironic episod din istoria reproducerilor de artă: în urma tratatului de la Tolentino, din 19 februarie 1797, papa Pius al VI-lea fusese obligat să cedeze Parisului peste o sută de capodopere, alese după bunul plac al comisarilor lui Napoleon. Dar până să se pună în practică respectivul dictat, Curia ceruse ca atelierele de mulaje să lucreze fără oprire, copiind cât mai multe antichități²³⁵. Astfel se mai suplineau prezumtivele pierderi și se prevenea o eventuală răscoală a italienilor²³⁶.

Recapitulând istoria atitudinilor față de mulaje, Andrés Ubeda de Los Cobos reușea, totodată, o clasificare a receptărilor modelului francez în domeniu. Repertoriind întrebuintările date acestor obiecte, el delimita o primă etapă barocă, o alta neoclasică și o a treia marcată de riposta romantică²³⁷. După Los Cobos, faza barocă se caracteriza prin absența unei selecționări riguroase, sculpturile moderne (Michelangelo, Bernini) amestecându-se cu acelea antice. Mulajele jucau un rol pur instrumental, menirea lor fiind doar aceea de a ține

²³¹ *Ibidem*.

²³² De exemplu, la 1 martie 1847, Louis Philippe se grăbea să inaugureze Muzeul Asirian (Vezi, Florence Rionnet, *L'Atelier de moulage du musée du Louvre (1794-1928)*, Paris, Éditions de la Réunion des Musées Nationaux, 1996, p. 9, 11, 12, 16).

²³³ *Ibidem*, p. 8, 10. Este vorba de Louis Nicolas Philippe Auguste de Forbin (1779-1841), de al cărui directorat se leagă achiziționarea (prin marchizul de Rivière, atunci ambasador la Istanbul) lui *Venus din Milo*, descoperită în 1820 în insula Melos și expusă deja la Louvre în 1821.

²³⁴ Dar cu un oarecare recul în perioada 1830-1848 când, din dorința de a se legitima, regele Louis Philippe stimula inventarea unor „antichități naționale” și comerțul cu busturi pentru Pantheon (*Ibidem*, p. 10-11).

²³⁵ Hans H. Pars, *Viața aventuroasă a operelor de artă*, traducere de Gheorghe Székely, București, Editura Meridian, 1974, p. 224.

²³⁶ *Ibidem*.

²³⁷ Andrés Ubeda de Los Cobos, „Un élément de pédagogie artistique: la collection de statues de plâtre de l'Académie San Fernando à Madrid, 1741-1800”, în Annie-France Laurens, Krzysztof Pomian (coord.), *op. cit.*, p. 329.

locul unui model viu. În lipsă de ceva mai bun, ele ajutau ucenicul să „își facă mâna”, adică să învețe tehnica predecesorilor²³⁸. În faza următoare, neoclasică, copiile statuiilor oarecum recente dispăreau din învățământul academic, către mijlocul secolului al XVIII-lea preferându-se numai mulajele unor sculpturi antice. Dacă în timpul barocului mulajul era folosit numai din cauză că nu găseai un model natural, odată cu voga neoclasică el devenea un scop în sine²³⁹. Lobos oferă și explicații în acest sens: arta era o realitate superioară naturii, „purificând-o” pe cea din urmă de toate distorsiunile cu care ne putea șoca la prima vedere. O lucrare se transforma astfel dintr-o realizare oarecare într-un model de urmat sute de ani mai apoi. Iar imitarea ei devenea o formă de comunicare cu marii maeștri, o tentativă de participare analogică la opera lor²⁴⁰. Andrés Ubeda de Los Lobos insistă pe ideea că lucrul după mulaje nu mai era un simplu exercițiu, o învățare „din ochi”, studentul trebuind să își însușească regulile universale și imuabile exemplificate de respectiva capodoperă. Mulajele și reproducerile fiind complete, șlefuite și neciuntite, legitimau vizual ideea că simetricul și frumosul reprezentau cam același lucru. În cronologia lui Los Lobos, „reacția finală” era adusă de revolta romantică, pregătită, în Spania, de Goya: imitaționismul neoclasic i se părea o aberație, de vreme ce puneai natura, operă a lui Dumnezeu, mai prejos de creațiile unor oameni²⁴¹.

În perioada când Al. Odobescu se preocupa de mulaje, acestea intraseră deja într-un con de umbră din pricina interesului european pentru exponate poate mai modeste ca prestigiu, dar cu siguranță originale. Muzeului i se cerea acum să pună vizitatorul în contact direct cu trecutul pe care noua instituție trebuia să îl recapituleze prin intermediul artefactelor. De la acumularea de capodopere, se ajungea la selecționarea unor sculpturi mai puțin știute, care evidențiau însă o etapă aparte din istoria fenomenului; erau aduse acolo nu pentru că ar fi fost faimoase, ci pentru că se compatibilizau cronologic, tematic sau estetic cu celelalte exemplare. Insuficiența mostrelor muzeale obliga specialiștii domeniului să improvizeze, să lărgescă perspectiva analizei lor, cu iluzia că o panoramă convingătoare putea escamota amănuntele lipsă. În prelegerile susținute la École des Beaux-Arts și editate apoi în 1865 și 1882, Hyppolite Taine deplângea această situație: „Ceea ce am păstrat din arta statuară antică nu înseamnă aproape nimic față de ceea ce a dispărut. [...] nu avem nici un singur fragment autentic de Fidias; pe Miron, Polictet, Praxitele, Scopas și Lisip nu-i cunoaștem decât din copii sau din imitații mai mult sau mai puțin îndepărtate în

---

²³⁸ *Ibidem*, p. 330-331.

²³⁹ *Ibidem*, p. 333.

²⁴⁰ Marian Hobson, *op. cit.*, p. 579.

²⁴¹ Andrés Ubeda de Los Cobos, *op. cit.*, p. 336.

timp și îndoielnice. [...] Muzeul vostru de ghipsuri aduce cu câmp de bătălie după luptă: torsuri, capete, membre răzlețe. [...] Nu avem decât un singur mijloc pentru a umple aceste lacune; în lipsa istoriei detaliate, ne rămâne istoria generală; mai mult ca niciodată, pentru a înțelege opera, suntem obligați să studiem poporul care a creat-o, moravurile care o sugerau și mediul în care a luat naștere”²⁴². Nu rezulta decât o pseudo-etnografie, care divaga, vrând-nevrând, de la operă la creator, de la artist la societate. Còpiile erau așadar un fel de liant între epocile artistice, acționând ca „proteze” ale gândirii istoricizante. Ele îngăduiau trecerea de la înșiruirile oarecum aleatorii și incomplete de lucrări cu o oarecare notorietate spre o istorie poate monotună, dar neîntreruptă a formelor. Credem că muzeul de antichități „galo-romane” de la Saint-Germain-en-Laye, înființat prin decretul lui Napoleon al III-lea, la 8 martie 1862, concretiza oarecum această filosofie muzeală²⁴³. Dorindu-se ca deschiderea lui să fi concomitentă cu expoziția mondială de la Paris (1867), împăratul numea, la 19 ianuarie 1865, o comisie consultativă, însărcinată să urgenteze amenajarea noului așezământ²⁴⁴. În ciuda denumirii sale, muzeul se voia universal, punând în scenă întreaga istorie europeană, din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Carol cel Mare; or, pentru acest gen de panoramare, conservatorul Alexandre Bertrand (1820-1902) nu se baza doar pe hazardul donațiilor, orchestrând o strategie de achiziții și de schimburi internaționale pe scară largă²⁴⁵. În cadrul acestei politici de reciprocități, restituiri și substituiți imagistice, mulajele erau foarte utile, în 1868 muzeul dispunând deja de circa 500 de dublete sau reproduceri în ceară²⁴⁶. Cu toate că numărul lor nu va spori simțitor în primele decenii ale secolului XX, ele își vor menține utilitatea, fiind folosite ca substitute ale unor originale mai fragile, ce trebuiau ferite de prea multe expuneri în public²⁴⁷.

Sintetizând cele expuse până aici, am deosebi trei etape în istoria receptărilor de care mulajul/copia s-a bucurat: a) „un alt fel de original”, unul „renăscut” ori „ajutat”, fără conștientizarea faptului că astfel ar fi și contrafăcut; schemele explicative și de percepere a lucrurilor fiind atunci tributare unei logici

---

²⁴² Hippolyte Taine, *Filosofia artei*, traducere de Constanța Tănăsescu, București, Editura Meridiane, 1991, p. 269-270.

²⁴³ Hélène Chew, „Les échanges archéologiques internationaux au XIXe siècle. L'exemple d'Alexandre Bertrand et du musée des Antiquités nationales”, in *Les dépôts de l'État au XIXe siècle. Politiques patrimoniales et destins d'oeuvres*, Paris, Musée du Louvre, 2008, p. 73.

²⁴⁴ Muzeul se deschidea la vreme, pe data de 12 mai 1867 (*Ibidem*, p. 73, 75).

²⁴⁵ *Ibidem*.

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ Florence Rionnet, „Un instrument de propagande artistique: l'atelier de moulage du Louvre”, in *Revue de l'Art*, 104/1994, p. 50.

a contiguității (a asemena două lucruri sau a le apropia fizic era tot una cu a le „înruși” sau a crea între ele o relație de cauzalitate), copia era o relicvă a originalului, moștenind ceva din „aura” sa; b) statutul de efigie, de „substitut” ori simbol al originalului; cel din urmă nu se mai găsea deloc în corpul reproducerii, dar accepta să fie reprezentat de aceasta; c) un fel de „citare” sau parafrază a prototipului, fără a mai păstra ceva din substanța lui autentică. Veacul al XIX-lea este invocat până la saturație ca epocă a originalității. De fapt, sub presiunea noilor tehnologii și mai ales a fotografiei, se revaluează întrebuirile și prestigiul tuturor formelor de reproducere. Coexistau deci trei variante de raportare la mulaje și la „completările”/„restaurările” vechilor capodopere: 1) *variantea paseistă*, care vedea imitarea, în toate formele ei, drept o cale de a reînvia un standard greco-roman cu aplicabilitate globală și valabilitate nelimitată; copiind arta antică, salvam, poate, singurele origini în care ne recunoșteam cu toții; 2) *variantea probabilistă*: copiind și adăugând câte ceva la original, căutam o nouă plenitudine, un nou sens, ducând mai departe gândul creatorului; cea mai bună formă de conservare părea să fie creația continuă; 3) *variantea prezenteistă*, care accepta sculptura ciobită *per se*, văzând în bustul fără mâini nu o trunchiere ci un bilanț, concluzia unei îndelungate biografii; torsul ciuntit nu reprezenta un accident nefericit, care ne văduzea de bucuria întregului, ci un episod vizual de sine stătător, care decurgea firesc din altele. Dar poate că marele câștig este diferența care se face, involuntar, între *fals* și *fictiv*: dacă primul degradează prototipul și înșală privitorul, cel de-al doilea ne apropie de capodoperă, ne-o lămurește; cu alte cuvinte, redefinesc deja știutul, redându-ni-l într-o ipostază mai adecvată dorinței noastre de a fi, periodic, alții. Spre dezamăgirea amatorilor de categorisiri facile, ne dăm seama că originalitatea nu a fost căutată ca scop în sine, ea intrând în scenă ca noțiune *passé-partout*, cu participarea căreia era explicată mai onorabil imitația. Sunt două tendințe ce coexistă, fără ca una din ele să fie cea dominantă; originalitatea apare mai degrabă ca un musafir neașteptat, ca un concept cu un public restrâns. Ea constituie o contrapondere tacită față de popularitatea surogatului și de anchilozele *mimesis*-ului²⁴⁸. Dar cel mai important este că *originalitatea* nu este opusă *imitației*, ci mai curând o sinonimă a *noului*. Oamenii secolelor XVIII-

---

²⁴⁸ Este teoria susținută de Pierre Watt, care vede în *mimesis*-ul romantic o strategie de subversiune; ea utilizează canoanele universaliste ale neoclasicismului, deturnându-le în favoarea individualității creatoare. Watt ia în calcul și schimbările epistemologice, arătând că estetica romantică ar fi fost favorizată și de lărgirea câmpului cunoașterii: dacă în cazul științei clasice el era limitat la *realitatea* vizibilă, finită și măsurabilă, în cazul celei romantice aria de interes era extinsă la dimensiunile întregului *real*, prin definiție incomensurabil (Vezi, Pierre Watt, *op. cit.*, p. 9, 48).

XIX nu s-au grăbit să-i găsească o definiție strictă, preferând să tot descopere ce ar mai fi de imitat. Originalitatea s-a născut astfel ca efect secundar, în marginile unei vechi arte a reproducerii, una reconceptualizată la nesfârșit.

„Ma bien chère Sacha...”

Alexandru Odobescu a lăsat o corespondență vastă²⁴⁹. Iar cei familiarizați cu biografia lui știu că așa începeau foarte multe din scrisorile sale, pentru că erau adresate soției Sașa. Prin detaliile zilnice pe care le cuprindeau, ele formau un fel de jurnal epistolar. Evident, nu puteau ocoli problema mulajelor, care îl frământa în această perioadă marcată de frustrări, depresii și morfină. Multe activități ale începutului de zi aveau loc, după cum mărturisea la 1 octombrie 1891, „après m’être occupé dans la matinée de mes plâtres de l’Athénée”²⁵⁰.

La câțiva ani după primirea scrisorii de la Ion Ghica – de care aminteam la începutul acestui text – Odobescu îi scria Sașei, la 15/27 octombrie 1887, despre cursul de la Universitate: „...j’attends toujours la livraison où il s’agit de Trajan. Il me la faudrait le plus tôt possible, car je m’en pourrai peut-être servir dans la 1-re leçon que je dois commencer à préparer. De plus, je te prie, toi ou Jeanne, de m’envoyer [...] une petite brochure [...], non reliée, où il y a la description de la Colonne Trajane par Salomon Reinach, conservateur au Musée de St. Germain. Je croyais l’avoir emportée, mais je ne la trouve pas: peut-être elle est restée à Paris”²⁵¹. Mai cerea și lucrări germane, dar acestea se pierdeau pe drum și îl puneau în situația de amâna de la o săptămână la alta anumite prelegeri despre arta greco-romană²⁵². Sunt neajunsuri de moment care îl determinau să insiste pentru constituirea unei colecții de mulaje, indispensabilă activității didactice. Concretizarea proiectului său nu a fost deloc facilă, Odobescu socotind că aceeași oameni care nu doreau tipărirea *Tezaurului de la Pietroasa* – ne gândim la îndelungatul conflict cu „...cette infâme canaille de D. A. Stourdza”²⁵³ – făceau totul pentru a sabota și înființarea acelui muzeu. La 14/26 februarie 1890 îi mărturisea Sașei: „Je ne sais pas du tout ce qu’on fait à la commission budgétaire, où l’on travaille, puisque le directeur du ministère y est

²⁴⁹ O succintă analiză, dar cu trimiteri utile, găsim la Al. Săndulescu, *Literatura epistolară*, București, Editura Minerva, 1972, p. 103-112.

²⁵⁰ Alexandru Odobescu, *Opere, Corespondență 1889-1891...*, vol. XII, p. 487.

²⁵¹ Idem, *Opere*, vol. XI, *Corespondență 1887-1888...*, p. 394. Este vorba de lucrarea *La Colonne Trajane au Musée de Saint Germain*, specifică editorii în nota de la pagina 735.

²⁵² *Ibidem*, p. 400. Vezi scrisoarea din 21 octombrie/2 nov. 1887.

²⁵³ Scrisoarea din 19 februarie/3 martie 1890 (Vezi, Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. XII, *Corespondență 1889-1891...*, p. 346).

continuellement, mais je m'attends bien qu'on n'y introduira rien dans le budget pour mon livre et même que l'on y supprime les 12.000 fr. qui étaient portés pour commencer à former ici un musée de plâtres, sans lequel mon cours d'Archéologie plastique ne peut produire sur les étudiants qu'un effet moindre qu'une lanterne magique. Parler à des gens qui n'ont jamais vu une sculpture antique, d'un tas de monuments qui diffèrent les uns des autres par le style, c'est à peu près la même chose que de lire le livre de Gouffe sur la cuisine, quand on n'a jamais goûté qu'à de la *mamaliga*, de la *pastrama* et à des gousses d'ail! *Poftim, mă rog estetică!*"²⁵⁴. Previziunile pesimiste i se adevereau, în epistola din 16/28 februarie 1890 el consemnând cu amărăciune: „On m'a dit hier que la commission du Budget avait réduit de moitié (c'est-à-dire à 6.000 fr.) l'achat de statues plâtres proposé. A la Chambre j'ai tout lieu de croire qu'on fera évaporer même ce 6.000 fr. Il en sera, certainement, tout de même des fonds pour la continuation de *Pétrossa*, que le ministre n'a même pas inscrits au budget. *Țara asta nu este făcută acum pentru mine. I. Brătianu mi-a spus bine: «D-ta ești născut cu 50 de ani prea de timpuriu!»*. A ce qu'il paraît il faut encore 50 ans pour nous débarrasser des misères actuelles. Hélas! Je ne serai plus de ce monde quand le bon temps viendra”²⁵⁵. Conflictul cu Sturdza îl îndepărtase pe Odobescu de liberali, apropiindu-l în schimb de conservatori și junimiști. Era însă convins că influentul său inamic îl urmărea pretutindeni, deseori temerile sale fiind mai curând intuiții ori calcule de probabilitate și mai puțin certitudini. Credea îndeosebi că relațiile personale și de rudenie pot fi mai puternice decât cele de partid, îndemnându-i pe ultimii săi susținători să-l abandoneze. În scrisoarea către Sașa din 28 februarie/12 martie 1890, el explica: „Je vois de plus en plus que les calomnies empoisonnées et occultes que ce misérable Stourdza répand partout contre moi, ont gagné les junimistes, parmi lesquels il a, comme ses parents, deux des chefs, c'est-à-dire ce prétentieux de Carp, son beau-frère, et ce nigaud de Th. Rosetti, son cousin”²⁵⁶. Odobescu dezvoltase și în alte dăți teoria complotului, numărul persoanelor bănuite că i-ar fi împotrivă fiind totuși prea mare ca să nu ne gândim că era ocolit din cauză că devenise incomod. Literatura lui epistolară nu era doar un prilej de a se defula, istoricul folosind-o și ca pretext de a testa vechile relații sau a-și confirma noile suspiciuni. Prin urmare, scria uneori tocmai acelor persoane pe care nu le vedea cu ochi buni, fie cerându-le ceva, fie făcându-le confesiuni. Probabil că astfel lupta contra izolării, căutând, dacă nu alianțe, atunci măcar o *captatio benevolentiae* la nivel

---

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 343. La pagina 587 editorii precizează că Odobescu se referea la cartea lui Jules Gouffe, *Le livre de cuisine*, Paris, E. Ronjat, 1867, 826 p.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 345.

²⁵⁶ *Ibidem*, p. 357.

minimal. De pildă, scrisoarea către directorul Muzeului Național de Antichități începea cu „iubite d-le Tocilescu” și continua cu ideea că vedea peste tot „numai piedici la lucrările științifice ale celor ce nu sunt în favoare la pocitura de Sturdza. Îmi pare rău că și aci, te aflu în cale, căci nemernicul de ministru merită și aci să fie tratat cum se cade unei astfel de lighioane. Deci să nu crezi că orice voi zice publicului despre Sturdza te privește. [...] Voi fi dar silit să arăt că mi s-a oprit examinarea colecțiunii de medalii puse sub obroc de Sturza și de familia sa. [...] Te plâng, dragă Tocilescule, de a fi la ordinele unui asemeni animal”²⁵⁷. Câtă sinceritate conțineau oare aceste rânduri? Destul de puțină am spune noi. Știm astăzi că Odobescu și-ar fi dorit să întreprindă cercetări la Adam Clisi, dar respectivul obiectiv i-a fost încredințat lui Tocilescu. Îl bănuia așadar că profitase de conflictul său cu Sturdza pentru a se oferi drept alternativă, făcând totul ca să intre în grațiile influentului om politic. Un alt motiv de supărare fusese acela că Tocilescu evita să pomenească de familia Odobescu în situații în care această referință părea obligatorie. Pe acest subiect, Odobescu îi scria Săsei la 5/17 martie 1890: „Hier soir Tocilescu a fait à l'Athénée une conférence sur feu Jean Câmpineano père, mais ce vilain petit plat valet de Stourdza s'est bien gardé de prononcer le nom de mon père qui a toujours été l'ami de Câmpineano.[...] Ici il y a le prince de Naples, fils du roi d'Italie, qui passe trois ou quatre jours à Bucarest d'où il ira à Constantinople. Il loge au Grand Hôtel Broft, mai il dîne au Palais et visite la ville dans les équipages de la Cour. Tout à l'heure en rentrant de chez Lecomte, j'ai trouvé chez moi un employé du Ministère de l'Instruction qui venait me demander de la part du ministre un exemplaire de mon ouvrage sur *Pétrossa* pour l'offrir au Prince qui a visité aujourd'hui le musée et s'est intéressé au trésor. On n'a nullement pensé à me faire savoir d'avance cette visite. Le petit cuistre de Tocilescu leur suffisait”²⁵⁸. Capitala îl avea atunci ca oaspete pe Victor Emmanuel, fiu al regelui Umberto I și prinț moștenitor al Neapolelui. Iar reproșurile lui Odobescu se îndreptau spre ministrul Cultelor, Theodor Rosetti, și directorul Muzeului Național de Antichități, nimeni altul decât Grigore Tocilescu²⁵⁹. Pe ansamblu, corespondența din acele zile ne dă impresia că se considera abandonat de toată lumea. Devenise așadar sacrificabil și se aștepta la orice tip de vexații. „J'ai reçu cependant une convocation pour la session de l'Académie qui commence dans 14 jours – scria

²⁵⁷ Este o scrisoare mai veche, din 31 octombrie 1887 (Vezi, Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. XI, *Correspondență 1887-1888...*, p. 414).

²⁵⁸ Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. XII..., p. 363-364.

²⁵⁹ Sunt informații date de editori la pagina 590. În opinia lui Odobescu, guvernul se făcea vinovat că nu sprijinea financiar editarea volumului următor din această monografie. Primul apăruse deja în 1889.

el Sașei la 13/25 februarie 1890. Je me demande si j'irais? Voir journellement ces deux mines antipathiques du Microbe et de ce vieux coquin galeux de Kogalnitcho, cela me répugne horriblement. Rien que de penser à eux, cela m'horripile"²⁶⁰. Microbul era Sturdza, iar Kogălniceanu președintele de atunci al Academiei. Indemnizația pe care o primea însă pentru fiecare ședință la care participa îi făcea totuși cu ochiul: „D'autre part, 25 fois 20 francs sont bons à toucher; mais comme ce misérable Stourdza m'a scos dator la Académie 1.900 fr., tandis qu'il n'a pas dit mot de tous ceux qui sont dans la même situation envers l'Académie, je devrais, en suivant les impulsions de mon amour propre, renoncer à toucher les 500 fr. de la session pour les laisser couvrir une part de cette dette"²⁶¹. După cum reiese dintr-o scrisoare deja citată, aceea din 28 februarie 1890, suspiciunile sale îi vizau inclusiv pe susținătorul său, junimistul Titu Maiorescu, dar și pe conservatorul Alexandru Lahovary, ministrul de externe căruia urma să îi ceară ajutor în chestiunea mulajelor: „...je t'ai dit, je crois, déjà, que la commission du budget avait supprimé les fonds nécessaires pour la continuation de mon ouvrage sur *Pétrossa*. Maiorescu qui devait soutenir ces fonds a manqué à la séance où cette affaire a été traitée. Est-ce exprès? J'en ai bien peur, car ce cher Maiorescu ne m'a pas donné signe de vie de tout l'hiver; pas même une carte, quoique j'aie été chez lui. Il est évidemment gagné par le virus calomniateur répandu contre moi par les chefs de la bande collectiviste, les associés clandestins et futurs des junimistes. Il est vrai que je n'ai pas non plus pour moi les conservateurs; car cette ortie gonflée d'orgueil que l'on appelle Alexandre Lahovary a toujours été – et je ne sais pas pourquoi – contre moi"²⁶². Nu este deloc sigur că Lahovari era chiar așa cum îl descria Odobescu la supărare. În memoriile sale, Georges Bengescu i-a portretizat, cu bune și rele, pe amândoi, neputându-i-se reproșa că i-ar fi lipsit prețuirea pentru vreunul dintre ei. În cazul ministrului conservator Bengescu spunea că „pretinsa lui mândrie” se datora unui „fond de timiditate naturală pe care cu multă greutate el reușise a o stăpâni”²⁶³. Iar despre Odobescu a lăsat câteva pagini cât se poate de utile pentru înțelegerea firii și a sfârșitului său tragic: „Aplecat de timpuriu lucrărilor istorice și archeologice, Odobescu'și formase cu multă ostentă, dar tot de-o-dată cu cheltuieli considerabile, o bibliotecă din cele mai bogate, care conținea toate publicațiunile streine relative la istoria antică și modernă a frumóselor arte. [...] Transportul în Francia a unei părți din biblioteca sa – căci la Paris ca și la Bucuresci, Odobescu lucra «boerește», adică numai cu cărțile lui,

---

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 341. Corect ar fi fost „du ce vieux coquin”.

²⁶¹ *Ibidem*.

²⁶² *Ibidem*, p. 358.

²⁶³ George Bengescu, *op. cit.*, p. 278-279.

și rare-ori se cobora până a merge să consulte vre-un volum la Biblioteca națională sau la acea a Institutului; cheltuielile ocașionate cu instalarea lui într-o locuință cam strâmtă, dar mobilată cu luxul drag lui Odobescu; recepțiunile ce credeu de cuviință, ca membru al corpului diplomatic, de a da în onorea unilor din colegii sei și a coloniei române din Paris (atunci când el nu era ținut cătuși de puțin de a primi), încurcară și mai mult situațiunea financiară a lui Odobescu, și'l siliră, cu totă inteligența lui, cu totă afabilitatea și distincțiunea de maniere care'l caracterizau, cu totă osteneala ce'și dedese spre a se arăta amabil și prevenitor față de compatrioții noștri din Paris, a renunța la serviciul diplomatic și a'și relua catedra de profesor, 'n care, pare-mi-se, el era mult mai bine la locul lui"²⁶⁴.

Întorcându-ne la chestiunea mulajelor, constatăm că în septembrie 1890 Odobescu înaintase totuși ministrului instrucțiunii lista comenzilor de modelaturi în gips după vechi lucrări de artă aflate în muzeele din Berlin și Paris; mai preconiza și alte solicitări la muzeele din Viena, Roma, Florența, Atena, Petersburg²⁶⁵. Mai mult, în virtutea obiceiului său de a cere ceva persoanelor pe care le considera ostile, scria chiar ministrului de externe pe același subiect. Contrar așteptărilor sale, mulajele soseau până la urmă, cu ceva întârzieri și pagube din cauza staționării lăzilor cu gipsuri la vamă. Bunăoară, Odobescu își încheia scrisoarea din 10 iulie 1891 cu următoarea remarcă „...je veux cependant aller au ministère et à la banque pour expédier de l'argent à Munich et à Mayence pour les moulages”²⁶⁶. De altfel, Odobescu amintește la un moment dat de amenajările începute acolo unde avea să plaseze muzeul, pe 1 septembrie 1891 așteptând „...un tapissier-menuisier avec lequel je dois aller à l'Athénée pour lui indiquer quelques arrangements qu'il doit faire au fond de la salle ronde du bas pour que j'y puisse installer, provisoirement du moins, les moulages qui se trouvent dans les 18 caisses venues depuis 6 mois de Berlin et dans les 8 caisses qui sont arrivées de Paris et que l'on a laissées depuis 1 (un) mois et

---

²⁶⁴ *Ibidem*, p. 78-81. Odobescu se implica puțin în activitatea legației române de la Paris, adevăratul scop al șederii sale aici fiind acela de a se documenta și scrie despre cele descoperite la Pietroasa. Memorialistul era la curent și cu suspiciunile istoricului, Odobescu socotind că plecarea sa din funcția de prim-secretar al legației pariziene (1885) s-ar fi datorat și uneltirilor lui Bengescu, interesat să-i ia locul. Așa s-ar explica și opoziția categorică pe care Odobescu o manifesta, în 1888, față de primirea lui Bengescu în Academie. La rândul său, Bengescu afirma că „sufletul lui Odobescu era câte-o-dată mic și îngust”, din cauză că ajutorul pe care i-l dăduse la întocmirea lucrării despre tezaurul de la Pietroasa (traducerea primelor capitole din română în franceză) l-ar fi îndemnat să aștepte o oarecare grațitudine (*Ibidem*, p. 80, 85-87).

²⁶⁵ Vezi și foarte utila cronologie alcătuită de Geo Șerban, în cadrul volumului *Al. Odobescu. Pagini regăsite*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 397.

²⁶⁶ Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. XII..., p. 418.

demi à la douane, par négligence”²⁶⁷. Apoi, pentru a remedia stricăciunile suferite de unele mulaje în timpul călătoriei, Odobescu apela la ajutorul sculptorului Carol K. Storck: „Ce matin j’ai aussi à faire avec le sculpteur Storck-fils; je dois aller avec lui à l’Athénée pour constater s’il y a quelque chose de réparable parmi les nombreuses caisses de l’envoi berlinois”²⁶⁸. Această mențiune din 28 septembrie 1891 este completată o zi mai târziu: „...j’ai aussi disposé avec Storck-fils la réparation de plâtres de l’Athénée; il pense réussir; tant mieux!”²⁶⁹. În octombrie 1891, amenajează la Ateneu muzeul de modelaturi. Este o reușită care edulcorează cumva amărăciunile determinate de conflictul cu fratele său Constantin: cei doi își disputau moșia Poieni, prevăzută a figura în dota maritală a Ioanei, fiica istoricului. La 18 octombrie 1891 îi scria Sașei: „J’ai la main trop agacée aujourd’hui pour te parler plus longuement de mes occupations à l’école et de mes affaires avec les moulages que l’on répare à l’Athénée et des 16 nouvelles caisses m’arrivant encore dans quelques jours. Tout cela cependant me donne quelque consolation car en somme cela me fait bien sentir que je suis loin d’être ce qu’est cette brute qui, hélas! porte le même nom que moi”²⁷⁰. Este doar unul din episoadele financiare care îi accentuau depresia, însăși chestiunea mulajelor aducându-i complicații de aceeași natură. La 24 octombrie 1891 se plângea deja Sașei: „...hier je reçois avis qu’à la gare il y a 20 caisses de moulages dont le transport coûte 700fr. de plus que je n’avais calculé. D’où vais-je les tirer? Et chaque jour de retard coûte autant que cela a coûté pour nos meubles à leur arrivée. Tu vois ma perplexité”²⁷¹. Două zile mai târziu îi anunța totuși reușita operațiunii: „Hier, dans la soirée, entre 5 et 7 heures, j’ai casé à l’Athénée 20 caisses de moulages qui sont arrivées de Munich. J’ai dû faire cela par un temps de neige ignoble”²⁷².

Anul 1892 începea sub presiunea datoriilor bănești contractate de dragul modelaturilor, la sfârșitul lui ianuarie Odobescu trebuind să trimită la München 2.400 de franci²⁷³. Continua totuși să spere, mai ales că planurile sale începeau să prindă chip. Pe 9 februarie mărturisea Sașei că merge la conferința lui Hasdeu

---

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 467.

²⁶⁸ *Ibidem*, p. 484.

²⁶⁹ *Ibidem*, p. 485.

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 514.

²⁷¹ *Ibidem*, p. 521.

²⁷² *Ibidem*, p. 524. Scrisoarea către Sașa datează din 26 octombrie 1891, dar narează o acțiune petrecută cu o zi înainte.

²⁷³ Alexandru Odobescu, *Opere*, XIII, *Corespondență 1892-1895*, ediție îngrijită de Nadia Lovinescu, Rodica Bichis, Filofteia Mihai, București, Editura Academiei, 1996, p. 16. Este o scrisoare către Sașa, din 9 ianuarie 1892.

de la Ateneu ca să își vadă și micul său muzeu „à la lumière de gaz”²⁷⁴. La jumătatea lui februarie nu avea încă banii pentru München: „tout cela est désespérant”, exclama el, în condițiile în care „de Munich j’ai reçu une lettre des plus désagréables”²⁷⁵. Din corespondența sa nu reiese foarte clar cifra exactă a cheltuielilor, uneori vorbind de 2.500 de franci, alteori, cum ar fi scrisoarea din 3 martie 1892, de 2.700: „De Munich on a écrit officiellement à l’Université pour demander le paiement des statues. Tu vois d’ici le trouble que cela me cause. Heureusement on m’a remis le lettre à moi de la main à la main. Mais il y a bien 12 jours de cela et une autre lettre peut venir pour insister. Cela me donne des insomnies. D’où diable tirer 2700 fr. pour envoyer vite ce reste d’argent?”²⁷⁶. Iar pe 7 martie definea succint problema: „je crains un vraie catastrophe du côté du Munich...”²⁷⁷. Rezolvarea apăsătoare, temporară, abia la jumătatea lunii viitoare, dar prin intermediul altui împrumut: „J’ai levé cependant hier un grand poids de sur mon coeur; c’est-à-dire que, grâce à un grand emprunt forcé aux fonds de mon école, j’ai enfin expédié à Munich les 2.500 fr. Qui me pesaient si fort. Maintenant, il faut je restitue à mon école mes emprunts qui ont pris de proportions colossales”²⁷⁸. Soluția găsită nu îl destindea deloc, ideea de a restitui acei bani măcinându-l parcă și mai mult, din cauză că apelase la fondurile Școlii Normale, pe care o conducea: „L’envoi de l’argent à Munich nous a saignés à blanc et j’attends qu’il m’arrive de là – bas une quittance d’acquittement pour pouvoir toucher au Ministère des fonds qui me permettent de combler ce grand trou fait à finances scolaires”²⁷⁹. Scrisorile ni-l înfățișează sub presiunea obiectivelor nerealizate, de parcă își simțea zilele numărate. Referiri la mule, la achitarea lor ori la eforturile de a le scoate din lăzi și a le expune revin, deseori, în epistolele sale. Sunt menționate ca probleme ținând nu atât de profesie, cât mai mult de sensibilitățile personale.

Neaflarea unui loc suficient de încăpător pentru întreaga sa colecție, îngrămădită parțial în lăzile de la Școala Normală Superioară, îl obliga să încerce noi demersuri. Într-o scrisoare către Titu Maiorescu, el completa tabloulu frustrărilor sale, amintind de starea deplorabilă în care erau depozitate costisitoarele sale achiziții: „grămădirea lăzilor nedeschise ce le am deocamdată depuse la Școala Normală (și aceasta din cauza lipsei unei local potrivit), au

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 21.

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 27, 31. Sunt scrisori care datează din 17 și 22 februarie 1892.

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 36.

²⁷⁷ *Ibidem*, p. 38.

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 48. Scrisoarea datează din 15 aprilie 1892.

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 52. Precizarea provine din scrisoarea redactată la 19 aprilie 1892. Chitanța îi venea peste câteva zile, el pomenind-o în scrisoarea din 25 aprilie 1892.

ajuns să mă îngrijească și să mă mâhnească, neputând fi îndată folosite. Vino, te rog, într-o zi să vezi ce clădire de tezaure neexploatate s-au grămădit și stau neutilizate. Dar unde să le pui?”²⁸⁰. Descurajat, la 3 septembrie 1892 îi propunea Sașei o soluție „de avarie” pentru mulajele de la Munchen: „Probablement je transformerais nos deux antichambres (en bas et en haut) en musées de plâtres, de façon à nous débarrasser de ces vilaines caisses en bois blanc”²⁸¹. Va apela din nou la Carol Storck în septembrie 1892, pentru a încheia reparațiile, declarându-și totodată intenția de a alterna statuile cu plante ornamentale: „plantes et statues feront cet hiver un effet somptueux”²⁸²; „je me suis entendu avec Storck – adăuga el – pour qu’il ne tarde pas non plus à m’envoyer des ouvriers pour ouvrir les caisses des moulages, pour lesquels je ferai une installation provisoire, mais agréable et décorative, dans nos vestibules”²⁸³. Pe 17 septembrie anunța că „...on est en train de donner la dernière couche de peinture aux piédestaux et aux portes de notre entrée inférieure, splendidement transformée en musée de moulages”; mai aștepta „...dans 5 ou 6 semaines les belles vitrines qui doivent contenir les pièces venues de Mayence; celles-ci sont encore dans leurs caisses qui sont montées dans le vestibule de l’étage”²⁸⁴.

La 13 aprilie 1894, o anunța pe Sașa că odiseea gipsurilor continua: „en ce moment on fait le transport des moulages de l’Athénée dans les remises de l’Ecole Normale d’à côté; et cela me donne de très grands tracassés. Le temps est couvert et un peu froid, mais il ne peut pas (heureusement pour mes plâtres, mais très malheureusement pour la végétation)”²⁸⁵. A doua zi revenea asupra subiectului, găsind o legătură între umilinta retragerii de la Ateneu și starea de

²⁸⁰ *Ibidem*, p. 39. Este scrisă la 16 martie 1892.

²⁸¹ *Ibidem*, p. 104.

²⁸² Vezi scrisoarea din 6 septembrie 1892. *Ibidem*, p. 105.

²⁸³ Aceste planuri sunt trecut în epistola din 9 septembrie 1892. *Ibidem*, p. 106. Opțiunea lui pentru acest gen de aranjament este, probabil, ecoul unei percepții vechi și estetizante asupra muzeului, observată de Wolfgang Ernst atunci când urmărea etapele constituirii British Museum. Cercetătorul german remarcă picturi de secol XIX care înfățișau colecții și colecționari, dar nu respectau dispunerea reală a exponatelor, reimaginându-le după o altă logică, peisagistă, picturală și pitorească (Wolfgang Ernst, „La transition de galeries privée au musée public et imagination muséale: l’exemple du British Museum”, în Annie-France Laurens, Krzysztof Pomian (coord.), *op. cit.*, p. 160). Unul din exemplele date de Wolfgang Ernst este tabloul lui Johann Zoffany, *A nobleman’s collection* (ulterior cunoscut sub numele *Charles Townley and friends in his library*), realizat fie la sfârșitul lui 1789 fie chiar în 1790, anul când era expus la Royal Academy (Vezi și Mary Webster, „Zoffany’s Painting of Charles Townley’s Library in Park Street”, în *The Burlington Magazine*, vol. 106, no. 736, July 1964, p. 316-323). Charles Townley era un cunoscut călător și anticar englez din secolul XVIII.

²⁸⁴ Vezi, Alexandru Odobescu, *Opere*, XIII, *Corespondență 1892-1895...*, p. 110.

²⁸⁵ *Ibidem*, p. 372.

sănătate precară: „Ce qui me cause beaucoup plus d'ennui c'est le déménagement des moulages qui a été fait de l'Athénée dans une malheureuse remise de l'Ecole Normale d'à côté de chez moi. La place este très exiguë; je ne sais pas comment on réussira à entasser toutes ces statues et bas-reliefs dans un si petit espace. En tout cas le transport par de sales ciganes aux pattes sales et le brisures (quoique réparables) qui ont été faites, tout ceci m'énervé et m'exaspère à tel point que je laisse faire, sans plus m'en mêler, car avant'hier je me suis mis en colère si désespérée, que j'en ai contracté un mal de gorge et un torticolis que je suis en train de soigner”²⁸⁶. Pe 15 aprilie 1894 concluziona însă laconic: „Les plâtres sont entassés tant que mal dans la remise d'à côté. Et je suis aise de me voir libéré de ce souci”²⁸⁷.

Soluțiile temporare pe care le găsește se răzbunau ceva mai târziu. Într-o scrisoare din 1 iulie 1895 el enumera o lungă listă de datorii, culminând cu somațiile ministeriale legate de povestea mulajelor: „j'ai reçu une nouvelle invitation de la part du ministère de présenter les pièces justificatives pour 8.000 fr. reçus en 1892, plus 8.000 fr. reçus en 1893, en tout 16.000 fr. pour achats faits au musée. Hélas! en rassemblant tout ce que je peux avoir de quittances – en y ajoutant même celle de Schenker – j'arriverai à pouvoir justifier 4.000 à 4.500fr. Mais le reste? Voilà la montagne qui me pèse sur le cerveaux, surtout en ce moment où l'on semble disposé à soulever toutes sortes d'esclandres. Comment les éviter? Certes si cette somme, *bien considerable*, de 12.000 fr. était sous la main, il serait bine facile de donner les comptes pour 4.500 et de dire: le reste je l'ai gardé pour faire de acquisitions, alors seulement qu'on en aura alloué un local pour les installer. Voici l'argent! Donnez moi la maison que va quitter l'Ecole Normale Carol Ier une partie du musée et où se trouve déjà dans une grange. Donnez moi, pour le musée que je vais compléter et pour m'y installer aussi avec moi cours d'archéologie!... De cette façon, tout irait à merveille! Mais ce sont de châteaux en Espagne. C'est juillet qui me les fait bouler aux yeux dans ces mirages de chaleur. Cependant la froide, la glacile réalité c'est que ni ces 12.000 fr. ni les 4.000 fr. qu'il me faut à la fin de ce mois ne sont à ma disposition. Surtout parce que je vois cette insistance qui augmente de la part du ministère. Que faire? Je n'en sais rien!”²⁸⁸. Deși pomenește de presiunile oficiale care se făceau asupra sa²⁸⁹, scrisoarea pe care Odobescu i-o adresa lui Petru Poni „cu limbă de moarte”, la 8 noiembrie 1895,

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 374.

²⁸⁷ *Ibidem*, p. 375.

²⁸⁸ *Ibidem*, p. 513-514.

²⁸⁹ De la 4 octombrie 1895 venise la putere un guvern condus de adversarul său, D. A. Sturdza.

ne sugerează că relațiile dintre ei fuseseră mai degrabă cordiale. Se înțelege că problema banilor pentru muzeul de mulate constituia miezul acestei epistole, Odobescu asumându-și vinovăția: „am primit în deosebite rânduri o sumă totală de 16.300 lei și ceva. Începusem chiar zilele trecute să descurc aceste socoteli cu un impiegat al ministerului, fiind însumi foarte nepriceput într-acestea. Pentru o mare parte din cheltuieli am aflat în vraful încurcat al hârtiilor mele chitanțe și piese justificative. Dar nu sunt în stare a urma și a elucida pe deplin această contabilitate. Nu vreau însă a lăsa să apese asupra-mi greutatea unei dezordini din care numeroșii mei dușmani mi-ar face în public și prin gazete rușinoase imputări. Pe dumneata, stimată domnule Poni, vin să te rog să împiedici a se face zvon pe nedrept asupra acestei chestiuni și a se revărsa o pată postumă asupra numelui meu. Familia mea, doamna Odobescu, fiica și ginerele meu Damian se vor ocupa a satisface pe deplin orice drepte cerințe ale ministerului în această privință”²⁹⁰. Două zile mai apoi, la 10 noiembrie 1895, Alexandru Odobescu își lua viața cu supradoză de laudanum. Ne-am întreba: care a fost totuși soarta mulajelor sale? Răspunsul îl aflăm în șase documente din arhiva Muzeului Național de Antichități, pe care le reproducem la finalul anexei de mai jos. Ca o ironie a soartei, gipsurile ajungeau în custodia mai tânărului său concurent, Grigore Tocilescu. Le adjudecase, evident, pentru Muzeul Național de Antichități, sub cuvânt că astfel le protejează. Peregrinările acelor copii nu se opreau aici, în decembrie 1910 Ministerul Instrucțiunii hotărând ca ele să fie cedate catedrei de arheologie de la Universitatea București. Coincidență sau nu, George Murnu, urmașul lui Tocilescu, renunța tocmai atunci la conducerea muzeului, iar demisia lui era acceptată pe loc²⁹¹. Mai pragmatic, noul director Vasile Pârvan lua pur și simplu act de această pierdere, fără a protesta în vreun fel. Ba dimpotrivă, profita de situație, cerând lui Constantin C. Arion să scutească Muzeul Național de Antichități de datoriile angajate în contul secției de mulate, cea din urmă aparținând acum unei alte instituții.

---

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 646.

²⁹¹ Demisa fusese înaintată la 15 decembrie 1910, fără a se preciza dacă se socotise după stilul nou sau cel vechi. Fiind și o perioadă de trecere de la o guvernare la alta, nu știm dacă plecarea lui Murnu trebuie legată de sfârșitul ministeriatului Spiru Haret (guvernul Ion I. C. Brătianu, 04.01.1909-28.12.1910) sau de primele zile din mandatul noului ministru al Instrucțiunii, Constantin C. Arion (guvernul Petre P. Carp, 29.12.1910-28.03.1912).

*Original and Imitation.
Historiographic Notes on Documents about the Plaster
Casts Museum Founded by Alexandru Odobescu*

(Summary)

Keywords: plaster cast, imitation, original, antique sculpture, authenticity, museum

The author calls the attention on several files in the Collection of the Ministry of Cults and Public Instruction from the National Archives of Bucharest, with major focus on the span of 1890-1892. The documents reveal the efforts made by the Romanian authorities, namely the Foreign Affairs Ministry, to buy as many plaster casts as possible from the greatest museums worldwide.

Scattered here and there, the documents referring to the acquiring of plaster casts seem today mere details of bureaucratic nature, with no particular sense. In reality, those documents, apparently with no relevance, are the expression of some fashions and tastes very popular in Europe, about which the Romanian archives recorded only late echoes. Although stereotyped, evasive or contradictory, the documents in the Collection of the Ministry of Cults and Public Instruction involuntarily underline museum-related conceptions at the end of the 19th century. And that is because the Romanians' requests were not received everywhere in the same way. When these plaster casts were acquired, one could see that the Greeks used to leave discoveries *in situ*, and did not centralize them in the capital. Consequently, no general inventories of the sculptures found by that time had been made; the task of the possible amateurs of casts was thus more difficult, as they had to find out first where a given sculpture was deposited and only afterwards to have the emissaries make the copy. The French made copies for money, believing that this was a way to advertise the originals and therefore to attract the tourists. The English, on the contrary, were rather reluctant to copying, considering that this way the "rarity" of the work of art was annulled, undermining the monopoly of the British museums. From their point of view, the copy "spoiled" the prototype, rendering it a cliché, depriving it of its uniqueness. The pecuniary calculation was not to be excluded either, as one more plaster cast meant less museum visitors. Given that the antiques trade met too many difficulties – mainly because of the distance and

of the transportation by sea, with quite great risks – the English tried to defend as well as possible the prestige of the statues that had been hardly acquired. Initially, the Albion met the antique sculptural art by means of very small copies that the 18th century travellers, left in the so-called Grand Tour, brought in the country. Obtaining some originals (or plaster casts of the originals) involved the cooperation of Italian antiquarians and political complicity. These informal relations facilitated the process of taking the objects from Rome and bringing them, in good condition, on the Tuscan territory, without raising the suspicions of the papal police. Hence, maybe, may reside the British “parsimony” in reproducing the exhibits of the collections.

The present paper emphasize three stages in the history of the reception of copies/plaster casts: a) “another kind of original”, a “reborn” or “helped” one, with no awareness of the fact that this way it would be counterfeited too; considering that the explanatory schemes were then under the influence of a logic of contiguity (comparing similarities of two things or approaching them physically was the same with rendering them “akin” or creating between them a causal relation), the copy was a relic of the original, inheriting something of its “aura”; b) the status of effigy, of “substitute” or symbol of the original; the latter one had no more trace in the “body” of the reproduction, but it accepted to be represented by that; c) a kind of “quotation” or paraphrase of the prototype, without preserving anything from its authentic substance. The 19th century is overwhelmingly invoked as a period of originality. In fact, under the pressure of the new technologies and particularly of photography, the usages and prestige of all forms of reproduction are reconsidered. There coexisted three variants to bear a relation to plaster casts and to the “completions” and “restorations” of the old masterpieces: 1) the *backward-looking variant*, seeing imitation, in all of its forms, as a way to re-teach a Greek-Roman standard, with global applicability and unlimited validity; by copying the ancient art, we save – they thought – the only origins we all acknowledge; 2) the *probabilistic variant*: by copying and adding something to the original, one was looking for a new plenitude, a new sense, carrying on the creator’s thought; the best form of conservation seemed to be continual creation; 3) the *present-looking variant*, which saw the chopped sculpture *per se* as an autonomous work and the limbless trunk not a truncation, but a review, the conclusion of a long biography; the chopped torso was not the image of an unfortunate accident, depriving us of the joy of the wholeness, but a visual episode, naturally developing from others. However, maybe the great gain reside in the involuntarily difference between the false and the fictive: while the former degrades the prototype and cheats the watcher, the latter brings us closer to the masterpiece and clarifies it for us; in other words, it redefines the “already

known”, rendering it to us in a manner more adequate to our desire to be, periodically, other individuals. To the disappointment of the amateurs of facile classifications, the paper shows that originality was not looked after as a purpose in its own, as it entered the stage as a *passe-partout* notion, with the participation of which imitation was explained in a more honourable way. Accordingly, there are two coexisting tendencies, and none of them prevails; originality is rather an unexpected guest, a concept with a restrained public. It represents a tacit counterweight to the popularity of surrogates and to the re-canonizations of the mimesis. But the most important is that this kind of *originality* does not oppose *imitation*, being rather synonymous with the *new*. The people of the 18th-19th centuries were not rushing to decide what is and what is not authentic, preferring to discover what was left to imitate. The originality was thus born as a side effect, on the edges of a very old art of reproduction, infinitely re-conceptualized and redefined.

ANEXE

1. 1890, noiembrie 14 (București) – *Alexandru Odobescu prezintă ministrului Instrucțiunii o estimare a sumelor necesare pentru aducerea mulajelor de la Paris și Berlin. Precizează că cei 6.000 de lei alocați pentru această acțiune nu vor fi suficienți și roagă totodată ministerul să îi găsească un loc propice depozitării gipsurilor.*

„[Înregistrare: Cu o scrisoare germană a d. prof. Schöne ca anexă. Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 16803 din 14 nov. 1890, seria A, la Divisia Școalelor]

[Rezoluție: Se va urma potrivit raportului de față. Semnătură indescifrabilă].

Domnule Ministru,

În urma petițiunei ce am avut onoare a vă adresa, privitoare la întrebuintărea sumei de 6.000 lei ce s-au afectat în bugetul anului curgător, ce pentru începere achiziționării și instalării unui Museu de reproducere plastice după modelele maieștrilor antici, ați binevoit, prin anume adresa din.....²⁹² sub

---

²⁹² Loc lăsat liber chiar de autorul memoriului.

No.....,²⁹³ să mă însărcinați a lua măsurile cuvenite spre împlinirea acestei necesități simțite.

Îndată am și scris Directorilor atelierelor de modelaturi ale Museelor publice din Berlin și Paris, trimițându-le și cele două liste de reproduceri în gyps, care însoțesc sus-numita mea petițiune.

De la D. Professor Schöne²⁹⁴, directorul general al Museului din Berlin, am priimit, la 3 octombrie trecut, alăturata aci epistolă, în care mi se arată că furnitura cerută: 1. va costa 2.127 mărci, cu un adaos de 154 mărci pentru (f. 17r.) tramparea acelor modeluri (adică în total 2.281 mărci sau lei 2.851, 25%); 2. nu se va putea expedia la București decât în cursul lui ianuarie viitor 1891, fără ca să se poată determina de mai înainte costul împachetării și transportului.

De la d. Arrundelle²⁹⁵, directorul atelierelor de modelatură ale Luvrului din Paris, am priimit numai indirect, printr-o epistolă a dlui Teohari Antonescu, stipendist al Statului pentru studiul archeologiei, înștiințarea că comanda se va pune în execuțiune îndată ce costul ei de 2.162 lei va fi anunțat ca depus la Legațiunea română sau la Consulatul român sau la vreun bancher din Paris, și că peste trei luni ea va putea fi expediată, rămăind a se mai plăti, la Paris, costul împachetării, iar în București, la sosirea lăzilor, costul transportului.

Din aceste răspunsuri rezultă, Domnule Ministru, că din suma afectată de 6.000 lei, este necesariu ca să binevoiți a dispune să se trimită fără nici o zăbavă.

1. Lei 2.851,25 la Legațiunea română din Berlin, cu rugămintă ca Legațiunea să înștiințeze despre depunerea acestei sume, pe D. Professor Schöne,

Domniei Sale,

Domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunei Publice (f.17v.)²⁹⁶

directorul general al Museului de gypsuri din acel oraș.

2. Lei 2.162 la Legațiunea sau la Consulatul român din Paris, care va anunța priimirea acestor bani, Dlui Arrundelle, Directorul modelagiurilor de la Museul Luvrului.

Aceste două sume constituiescu un total de 5.013 lei, cari trebuiescu îndată trimiși la destinațiunile mai sus arătate; fără de care trimitere, lucrul se va întârzia și mai mult.

---

²⁹³ Loc lăsat liber chiar de autor.

²⁹⁴ Richard Schöne (1840-1922), directorul Muzeului Regal din Berlin în perioada 1885-1905.

²⁹⁵ Eugène Denis Arondelle (1824-1907), șeful atelierelor de mulaje de la Louvre în perioada 1886-1907 (Vezi, Florence Rionnet, *L'atelier de moulage du musée du Louvre (1794-1928)*, Paris, Réunion de Musée Nationaux, 1996, p. XV, 55).

²⁹⁶ Datorită unei greșeli de arhivare, continuarea acestui document poate fi găsită abia la fila 25 r.

Sper că restul de bani până la împlinirea sumei de 6.000 lei va fi suficient pentru împachetarea modelaturilor și, în parte, pentru transportul lor până în țară; dar negreșit că nu va ajunge pentru instalarea lor aici, cu postamentele indispensabile.

Dealtminteri, modelaturile comandate nu sunt decât începutul colecțiunei necesarii, pentru care sper că se vor mai prevedea pe viitor și alte fonduri. Totdeodată nu lipsesc, Domnule Ministru, a vă cere să binevoiți a determina, pentru instalarea colecțiunei – chiar și abia începută – un local care trebuie amenajat din vreme pentru acest scop.

Priimiți, vă rog, Domnule Ministru, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

Alexandru Odobescu (f 25r.)”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 16/1890, f. 17 r.-v., f. 25r.)

2. 1890, noiembrie 15 (București) – *Referat al Divisiei Școalelor și Cultelor către șeful contabil al Ministerului Instrucțiunii în care se cere trimiterea unor fonduri legațiilor noastre din Berlin și Paris. Banii urmau să acopere cheltuielile făcute pentru confecționarea și expedierea mulajelor cerute de Al. Odobescu. Era momentul când, în cadrul guvernului George Manu, se sfârșea interimatul lui Teodor Rosetti la „Culte” și începea ministeriatul lui Titu Maiorescu.*

„Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice
Divisia Școalelor și Cultelor
Seria A. No 13759
[Înregistrare: N 2696]

București, în 15 noembrie²⁹⁷ 1890

Domnule coleg,

Pe temeiul apostilului pus de Dl ministru pe referatul Dlui Al. Odobescu, profesor universitar, am onoare a vă ruga să binevoiți a trimite sumele de mai jos Legațiunilor din Berlin și Paris spre a fi date în primirea Dlui profesor Schöne,

---

²⁹⁷ Am păstrat formula „noembrie” din document.

directorul general al Muzeului din Berlin și Dlui Arrundelle, directorul modelagiurilor de la Muzeul Louvre din Paris.

1. Lei	2851,25	Legățiunei din Berlin
2.	<u>2162,00</u>	“ “ Paris.
	5013,25	

Aceste sume se vor plăti din fondul de lei 6.000²⁹⁸ afectat în budgetul exercițiului curent «pentru începerea achiziționării și instalării unui muzeu de reproducere plastice după modelele măștrilor antici».

În adresa ce veți face legațiunilor pentru înaintarea sumelor de mai sus, vă rog să menționați că banii nu se vor da în primirea celor în drept decât după ce Legațiunea noastră se va fi convins că comanda modelurilor va fi executată și pe punctul de a se expedia în țară.

Capul Divisiei, [Semnătură indescifrabilă]

Dlui Șef Comptabil”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 4)

3. 1891, ianuarie 8 (Berlin și București) – *Înștiințat că muzeul din Berlin îi expediase, în 18 lăzi, mulajele dorite, Alexandru Odobescu intervenea la Ministerul Instrucțiunii pentru a le scuti de taxe vamale și a le găsi un adăpost potrivit.*

“[Înregistrare: Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 00096 din 3 ian. 1891, seria A, la Divisia Școalelor. Cu două anexe]

[Rezoluție: Se va interveni la finanțe pentru liberarea lăzilor fără taxă vamală, fiind articole...²⁹⁹ p. Universitate, și se va scrie Președintelui Ateneului să puie la dispoziția Ministerului o sală sau încăpăre ce va găsi cu cale spre a dispune lăzile sosite sau statuele...³⁰⁰ până ce se va clădi localul propriu al Gliptotecii, proiectat a se anexa palatului central al Ateneului. Pentru plata cerută se va aviza la sosirea facturilor C.F. Semnătură indescifrabilă]

²⁹⁸ Pe marginea documentului este făcut următorul calcul: 6000-5013, 25=986,75.

²⁹⁹ Neclar.

³⁰⁰ Neclar, posibil „montate”.

Domnule Ministru,

Azi am priimit de la D. Schöne, director general al Museelor din Berlin, precum și de la D. I.G. Henze, comisionar din aceeași capitală, alăturatele înștiințări prin care D-lor îmi facu cunoscut că (la 7 și 8 ianuar 1891 s.n.) a fost pornit la 8 Ianuar 1891/24 decembre 1890 din Berlin un wagon conținând în optsprezece lăzi, marcate, K.M. 73-90, modelaturile de gyps, comandate de noi, la 24 Sept. și 16 Novem. trecute, la Muzeul de acolo și constituând o greutate de 5.708 kil. Scrisorile le anexeazu aci, pentru ca să binevoiți a face să mi se îlesnească plata transportului acelor obiecte când ele vor sosi și liberarea lor gratuită de la vamă, rămâind ca pentru costurile de împachetare să faceți a se regula

Domniei Sale,

Domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și al Instrucțiunii publice (f.1 r.)

plata prin Legațiunea noastră din Berlin.

Tot deodată, Domnule Ministru, vă rog, ca cu urgență să binevoiți a dispune cele necesarii în privința unui local apropiat pentru istalarea³⁰¹ atât a acestui prim transport de modelaturi, cât și a celor ce așteptăm peste puțin de la Paris. Sper ca aceasta începândă a noastră colecțiune nu va întârzia a fi îmbogățită prin alte comande ulterioare în Berlin, Munic, Viena, Maiența, Dresda, Paris, Londra, Roma, Florența, Neapoli, Atena și St. Petersburg.

Priimiți, vă rog, Domnule Ministru, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

[Semnătură indescifrabilă] (f. 1 v.)”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 13/1891, f. 1 r.-v.)

4. 1891, ianuarie 10 (București) – *În urma corespondenței cu Legația română din Berlin, Ministerul Afacerilor Străine trimite Ministerului Instrucțiunii un raport despre cheltuielile făcute pentru mulate și despre banii care mai trebuiau dați.*

---

³⁰¹ instalarea.

„Ministerul Afacerilor Străine

No 70

[Înregistrare: Una anexă

Cu lucrările anterioare. Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 00364 din 11 ian. 1891, seria A, la Divisia Școalelor]

[Rezoluție: f. urgentă. Se va achita suma cerută cu ...³⁰² aci arătat. Semnătură indescifrabilă]

București, 10 ianuarie 1891

Domnule Ministru,

Referindu-mă la adresele Domniei-Voastre sub No 13758 de la 15 noembrie 1890 și sub No 6872 de la 24 noembrie 1890 și pe baza unei înștiințări primite de către Legațiunea noastră din Berlin de la Direcțiunea Generală a Museelor regale, am onoarea a Vă informa că expeditorul din Berlin I.G. Henze a fost însărcinat a trimite la București, la adresa Domnului profesor Odobescu, modelurile plastice comandate în toamna trecută, în 18 lăzi, bine împachetate, cu valoare asigurată de 2.750 mărci, fiind a se plăti spesele de transport la sosire.

Am onoarea a vă înainta pe lângă prezenta socoteală ce s-a înmănat de zisa Direcțiune Legațiunei noastre și care se urcă la:

1. Obiectele comandate	mărci	2.127
2. Preparațiune care permite a spăla modelurile cu apă fără stricăciune		<u>154,20</u>
	mărci	2.281,20
3. Materialul de împachetare paie, hârtie, vată, șuruburi, cuie		121,74
4. 18 lăzi		<u>308,44</u>
	mărci	430,18

Domniei sale,

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice (f. 5 r.)

Sumele sub No 1 și 2 (în total 2.281 mărci 20) s-au primit la Legațiunea de la Berlin și stau depuse în casa ei (suma adevărat primită este de 2.293 m. 80). A rezultat la plată, în favorul Ministerului Instrucțiunii, o bonificațiune de curs de 2293,80–2281, 20 = 7 mărci 60 pf.³⁰³

³⁰² Neclar, posibil „numeral”.

³⁰³ Ceva este greșit, căci dintr-o scădere corectă rezultă o altă sumă: 12 mărci și 6 pf.

Însă sumele sub No 3 și 4 (în total 430 m. 18 pf.) rămân a se împlini.

Am onoarea dar, a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiți a face să se înainteze de urgență și *chiar prin telegraf* Legațiunei noastre suma de 430 m. 18 pf.–7 m. 60 pf. = 422 m. 58 pf.

Totodată ar fi de dorit să se înapoieze Legațiunei de la Berlin socoteala aici anexată spre a scoate o chitanță integrală despre plată.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru,

Al. Lahovari

Șeful Divisiei,

Alecu Balș (f. 5v.)”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 13/1891, f. 5 r.-v.)

5. 1891, februarie 4 (București) – *Într-o adresă către ministrul Instrucțiunii, Ministerul Afacerilor Străine descrie dificultățile întâmpinate în procurarea unor mulaje din Grecia.*

„Ministerul Afacerilor Străine

No 1203

un catalog

[Înregistrare: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 2169 din 5 feb. 1891, seria B, la divisia Contabilității 948/90]

[Rezoluție: Spre știință. Semnătură indescifrabilă]

București, 4 februarie 1891

Domnule Ministru,

Cu referire la adresa Domniei Voastre No 6039 din 13 octombrie 1890 privitoare la instituțiunea în Bucuresci a museu de platruri (môulages), am onoarea a vă face cunoscut că Legațiunea noastră din Atena a intervenit în mod oficios la locurile competente de acolo spre a obține informațiunile cerute.

Nici până acum însă nu a primit un răspuns hotărâtor și cauza este, pe de o parte, împrăsciarea capetelor de operă antice, după care am avea interes a lua copii, ele negăsindu-se concentrate în museurile din Atena, ci aflându-se espuse

în mare parte chiar în localitățile unde s-au descoperit. De altă parte, Legațiunea bănuiesc că nu există un catalog sistematic ținut despre dănele așa că Direcțiunea museelor ferindu-se a da pe față această lacună o tot poartă cu vorba până când sau vor imprima sau i vor da scrisă de mână o listă de asemenea natură.

În ce se atinge despre procurarea modelurilor, cu toate cercetările ce a făcut Legațiunea nu a

Domniei sale,

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucției Publice (f. 22 r.)

putut afla despre un atelier într-adins întocmit, fie de Stat, fie de particulari, întru aceasta, lucru ce va îngreuna mult copiarea ce dorim, căci câțiva sculptori ce s-ar putea ocupa cu reproducerea în platură a modelurilor antice sau ne vor cere prea scump sau nu vor face lucru conștiincios.

Cu toate acestea, Ministrul nostru Plenipotențiar mă informează că Domnul Gerocostopulo, Ministrul Instrucțiunii Publice, i-a dat acum [...] ³⁰⁴ espresă făgăduială de a-l lămuri cât mai mult asupra celor ce am dori și a ne înlesni în cea mai largă măsură satisfacerea mijloacelor noastre.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru, Al. Lahovari

Șeful Diviziunii, Alecu A. Balș (f. 22v.)”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 22 f.-v.)

6. 1891, februarie 5 (București) – *Adresă a Ministerului Afacerilor Străine către Ministerul Instrucțiunii, din care se vorbește despre concepția britanică asupra mulajelor și a comercializării lor.*

„Ministerul Afacerilor Străine

[Înregistrare: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 1283 din 1 feb. 1891, seria A, la Divisia Școalelor]

---

³⁰⁴ Neclar. Poate fi însă „în urmă”, expresie des uzitată în documentele aceluia timp.

[Rezoluție: Se va ...³⁰⁵ Dlui Odobescu spre a se referi asupra colecțiunii ce ar urma să facem pentru cursul de arheologie. Semnătură indescifrabilă]

București, 5 februarie 1891

Domnule Ministru,

Referindu-mă în parte la adresa d-voastră sub No 6039 din 13 octombrie 1890, am onoarea a vă înainta alăturatul catalog al colecțiunei de modelaturi (moulages) din South-Kensington Museum, precum și alăturatul catalog al modelaturilor de pe operele plastice grece, romane și egiptiane din British Museum, conținând și prețurile cu care acestea se pot vinde.

Legățiunea noastră din Roma care mi-a transmis acestea, a făcut în mod oficios cercetări pe lângă autoritățile competente și a aflat că museele engleze nu obișnuiesc a dăruii modelaturi de pe operele plastice ce le posed, museelor străine, decât numai în cazul când aceste din urmă le-ar oferi în schimb alte modelaturi sau obiecte de interes. Museul Britanic³⁰⁶ însă vinde modelaturi de pe operele plastice ce le posedă, după cum puteți vedea în catalog, prețurile sunt moderate, însă ambalajul și transportul sunt costisitoare.

Museul din South Kensington nu vinde modelaturi după operele plastice ce le posedă.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru,
Al. Lahovari

Șeful Divisiei,
Alec A Balș.

Domniei Sale, Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunei Publice”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 13/1891, f. 9).

---

³⁰⁵ Neclar.

³⁰⁶ Cele două muzee londoneze, British Museum și South Kensington, aveau strategii expoziționale concurente, atitudinile diferite față de mulaje înscriindu-se și ele în cadrul acestei rivalități.

7. 1891, februarie 19 (București) – *Legăția română se interesează de posibilitatea de a obține pe gratis, de la Louvre, niște mulaje. Francezii răspunzând că un astfel de cadou fusese făcut, cu titlu de excepție, doar prințului George Bibescu.*

„Ministerul Afacerilor Străine

No 2622

Două anexe

[Înregistrare: Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 2017 din 20 feb. 1891, seria A, la Divisia Școalelor]

[Rezoluție: Dlui Odobescu spre a lua cunoștință și a se referi asupra copiilor de pe capodoperele maeștrilor ce urmează a se achiziționa p. gliptotecă]³⁰⁷.

București, 19 februarie 1891³⁰⁸

Domnule Ministru,

Referindu-mă în parte la adresa Domniei Voastre No 6039 din 13 octombrie 1890, am onoarea a vă înștiința că Însărcinatul nostru cu Afaceri din Paris a intervenit pe lângă Guvernul frances pentru a obține cataloagele diferitelor modelaturi din Museul Luvrului și din școala specială de Bele-Arte, întrebând totdeodată, atât verbal cât și prin notă oficială, pe domnul Ribot³⁰⁹, dacă acele musee ar consimți a înavuți colecțiunea noastră născândă prin daruri de modelaturi din acele de care fiecare din ele dispune.

Domnul ministru al Afacerilor Streine al Republicii a transmis Legațiunei noastre, din partea colegului Domniei Sale de Bele-Arte, aci alăturatele două cataloage, adaogând că, în ceea ce privesce reproducțiunile cerute pentru Museul nostru de reproduceri plastice, domnul Bourgeois³¹⁰ nu dispune de nici un credit putând fi afectat la achizițiunea unor modelaturi destinate stabilimentelor străine.

---

³⁰⁷ Semnătură indescifrabilă.

³⁰⁸ Documentul are data de 19 februarie 1891, surprinzând perioada de trecere de la guvernul generalului George Manu (4 noiembrie 1889-17 februarie 1891) la guvernul generalului Ioan Em. Florescu (21 februarie-25 noiembrie 1891). Prin urmare, nu putem ști cu certitudine care ministru al Afacerilor Străine primise realmente acest document: Alexandru Lahovari sau Constantin Esarcu? Oricum, în locul titularului semnează Alecu A. Balș.

³⁰⁹ Alexandre Ribot (1842-1923), ministru al Afacerilor Străine în guvernul Charles de Freycinet (17 martie 1890-18 februarie 1892).

³¹⁰ Léon Bourgeois (1851-1925), ministru al Instrucțiunii Publice în guvernul lui Charles de Freycinet (17 martie 1890-18 februarie 1892).

Domniei Sale

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (f. 14r.)

Cu ocasiunea acestui răspuns, Însărcinatul nostru cu Afaceri a profitat de recepțiunea săptămânală a domnului Ribot pentru a-i aduce aminte că un asemenea favor a fost, după relațiunile unor ziare bucurescene, acordat de Ministerul Belelor-Arte frances, pentru Atheneul din București, Domnului Principe George Bibescu³¹¹, și fără a insista asupra cererii noastre, a exprimat Domnului Ministru regretul său personal de a vedea că în particular a putut obține, pentru un stabiliment privat, ceea ce refuză astăzi Legațiunei și Guvernului Regal pentru un muzeu național.

Domnul Ribot a promis domnului Bengescu³¹² că va întreține despre aceasta pe colegul domniei sale de la Bele-Arte, și că va cerceta în ce condițiuni principele Bibescu a putut obține modelaturile ce se zice că ar fi solicitat și primit de la Direcțiunea Belelor-Arte francesă pentru Atheneul din București.

Aducând cele ce preced la cunoscința Domniei Voastre, vă rog să primiți, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

p. Ministru

Alecu A Balș

p. Șeful Diviziei³¹³

[semnătură] (f. 14v.)”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 13/1891, f. 14 r.-v.).

8. 1891, martie 18 (București) – Ministrul Afacerilor Străine înștiințează Ministerul Cultelor că procurarea unui catalog care să conțină capodopere antice susceptibile de a fi copiate prin mulare era amânată sine die. Autoritățile elene nu aveau la dispoziție un asemenea instrument de lucru și nici nu dispuneau de un atelier special dedicat reproducerii sculpturilor.

---

³¹¹ George Bibescu (1833-1902) este fiul fostului domnitor Gheorghe Bibescu. A activat ca ofițer în armata lui Napoleon III, fiind decorat cu Legiunea de Onoare în 1862. A fost comisar general al pavilionului românesc la Expoziția Universală de la Paris, din 1889.

³¹² Este vorba de George Bengescu, diplomat. A colaborat cu Al. Odobescu în cadrul Legației române de la Paris. Din 1885, odată cu venirea lui Vasile Alecsandri ca ambasador, devine primul ei secretar.

³¹³ Semnătură indescifrabilă.

„Ministerul Afacerilor Străine
No 4158
un catalog

București, 18 martie 1891

[Înregistrare: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 5065 din 19 mar. 1891, seria B, la divisia Comptabilității]

[Rezoluție: Se va comunica catalogul aci alăturat dlui profesor de archeologie. A. I. Odobescu]³¹⁴

Domnule Ministru,

Referindu-mă la adresa D-voastră sub No 6039 din 13 octombrie a.tr., am onoarea a vă trimite aici-alăturat un exemplar după catalogul oficial cu privire la marmurele aflate în Muzeul Național din Athena.

Representantul nostru la Atena, care-mi transmite acest catalog, adaugă că exemplarul marelui catalog în limba elenă i s-a promis îndată ce se vor face adăugirile necesitate de către ultimele descoperiri, și că legea privitoare la înființarea unui atelier al Statului pentru facerea mulagiilor nici nu s-a depus încă până acum pe biroul Camerei.

Primiți, vă rog Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru³¹⁵

Șeful Diviziunei³¹⁶

Domniei sale,

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucției Publice”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 26)

---

³¹⁴ Semnătură indescifrabilă.

³¹⁵ Semnătură indescifrabilă.

³¹⁶ Semnătură indescifrabilă.

9. 1891, aprilie 24 (Paris) – *Firma Gerfaud, specializată în ambalaje, îi scrie ministrului român al Cultelor, George Dem. Teodorescu. Problema era că Legația română din Paris nu achitase încă primele mulaje executate la Louvre, iar francezii nu livrau marfa dacă nu primeau în prealabil suma cerută.*

„Maison Espirat & Visse
Réunies
Gerfaud Aîné Succ
Emballeur
des Musées Nationaux, de la Direction et de l'Ecole
Des Beaux-Arts
50, Rue de l'Arbre-Sec, 50
Paris

[Rezoluție: 29 Maiu 1891. La dosar, cestiunea fiind ...³¹⁷. A se vedea temeiul: No 2579. Semnătură indescifrabilă]

Paris, le 24 Avril 1891
Monsieur le Ministre de l'Instruction publique de Roumanie
à Bucarest

J'ai l'honneur de vous informer que d'après les instructions qui ont été transmises à Monsieur Arrondelle, Directeur et Chef des moulages du Musée du Louvre par lettre datée du 17 Décembre 1890, nous tenons à votre disposition un certain nombre de plâtres formant l'objet de votre commande et s'élevant à la somme de: *neuf cent quatre francs dix centimes* – montant des moulages et *quatre cent soixante cinq francs* montant de l'emballage des dits moulages, en sept caisses pleines et fortes.

La Légation de Roumanie, 33 avenue Montagne se basant sur l'ordre qu'elle a reçue de payer la somme de 2.162 francs composant la totalité de la commande ne veut lichider la 1re somme énoncée plus haut que sur un l'ordre spécial émanant de vous.

Le reste des statues formant le complément de votre commande n'étant pas encore terminé et sur la demande d'un de vos délégués de vous expédier ce qui est en ce moment fini, je viens au nom de M. Arrondelle vous prier de vouloir bien donner ordre à votre chargé d'affaires de régler cette note, les règlements

---

³¹⁷ Cuvânt neclar. Ar putea fi „rezolvată”.

du Musée s'opposant à ce qu'aucune marchandise ne sorte des Moulages sans en avoir au préalable reçu le montant.

Vous voudrez aussi en prévenir Monsieur Arrondelle afin qu'il nous avise de votre décisions (f. 17r.).

Dans l'attente d'une prompte réponse, recevez Monsieur le Ministre l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Votre serviteur,

[semnătură indescifrabilă]³¹⁸ (f. 17v.)”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 13/1891, f. 17 f.-v.)

10. 1891, iunie 25 (București) – Memoriu prin care Al. Odobescu solicită sprijin pentru procurarea unor mulaje după frontoanele templului din Egina.

„[Înregistrare: Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 11086 din 25 jun. 1891, Seria B, La Divisia Comptabilității] 948/90

[Rezoluție: 25 Iunie 1891. Se va libera analogic pe lunile mai și iunie din fondul de 6.000 lei (achizițiune pentru cumpărarea unui număr de reproducțiuni în gips). Semnătură indescifrabilă]³¹⁹

Domnule Ministru,

Spre a înlătura, pe cât se poate, stânenitoarele întârzieri ce am încercat în anul trecut și acum încă, cu aducerea în țară a modelaturilor de gyps, destinate colecțiunei noastre archeologice, și comandate prin museele din străinătate, și fiindcă o sumă de lei una miă (1.000 lei) se află acum disponibilă din bugetul lucrător pe lunile maiu și iunie 1891, vă rog să binevoiți a face să mi se libereze această sumă pentru ca să pot comanda fără întârziere la Glyptoteca Regală din Munic, prepararea modelaturilor de gyps după statuele frontoanelor templului din Egina, restaurate de *Thorvaldsen*³²⁰.

³¹⁸ Posibil „G. Gerfaud fils”.

³¹⁹ Semnătura poate aparține ministrului de atunci, George Dem. Teodorescu. El a ocupat acest portofoliu în perioada 21 februarie-21 iulie 1891, în cadrul guvernului condus de generalul Ioan Em. Florescu.

³²⁰ Bertel Thorvaldsen (1770-1844) este cel care a „întregit” sculpturile din templul zeiței Aphaia de la Egina, descoperite în 1811 (Vezi, Daniela Gallo, *Thorvaldsen Bertel*, în Madeleine Ambrière, *Dictionnaire du XIXe siècle européen*, Paris, Presses Universitaires de France, 1997, p. 1187-1188.

D-sale,
Domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice (f.34 r.)

(cuprinde toate, în alăturata listă tipărită, sub No 1-5, 6-15)

Sper că în anul acesta, acordându-se la corpul legiuitor o sumă cel puțin egală cu cea alocată în anul trecut (din care s-au făcut achizițiuni la *Museul Luvrului din Paris* și la cel *Regal din Berlin*), colecțiunea noastră se va putea îmbogăți cu o alegere însemnată și prețioasă de modelaturi după obiecte antice din *Museul Romano-Germanic din Maiența* (din care o parte este acum în lucrare) și *Glyptoteca Regală din Munic* (pentru care insist chiar în momentul de față) (f.34v.)”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 34 f.-v.)

11. 1891, iulie 4 (București) – Referat al „Divisiei Școalelor și Cultelor” către contabilul șef al Ministerului Instrucțiunii.

„Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice
Divisia Școalelor și Cultelor
Seria A, No 6935
București

[Înregistrare: 948/90]

[Rezoluție: Văzut și verificat, șef cont. Popa]

4 Jul. 91

Domnule coleg,

DI Al. Odobescu, profesor universitar, cerând prin raportul înregistrat la no 9908 să i se libereze restul din suma de 6.000 lei votată pe anul acesta pentru achizițiuni de modelaturi plastice după obiecte archeologice, subsemnatul are onoare a vă ruga să vă conformați apostilei d-lui ministru, pusă pe raportul d-lui Odobescu în coprinderea următoare:

Suma din buget fiind de 6.000 lei (din ea s-a făcut prima comandă de 1.500 lei în luna Iunie 25), ea se va plăti amăsurat în modul următor:

Comande la Munich lei 2231,25 (în 2 rânduri)

Mayenza 2642,50 (în 2 rânduri)

Transport și ambalaje 1126,25
6000,00

DI Odobescu, căruia se vor libera sumele, se obligă a înainta treptat facturile în regulă și celelalte chitanțe, autorizându-se a face comanda din vreme și bani depunându-se la banca ce va indica muzeul central din Mayenza și Pinacoteca din Munich.

Capul diviziei [Semnătură indescifrabilă]

D-lui șef contabil”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 36)

12. 1891, septembrie 5 (București) – *Alexandru Odobescu îi scrie ministrului Instrucțiunii, Petru Poni, în chestiunea instalării mulajelor la Ateneu, și primește aprobarea acestuia.*

„[Înregistrare: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 15677 din 5 sep. 1891, Seria B, La Divisia Comptabilității]

[Rezoluție: Să se facă comanda stelagelor după devisul prezentat de Vasilescu în sumă de 59 lei cu un rabat de 10% și la terminarea lucrului să se achite din cheltuielile extraordinare. Poni]

Domnule Ministru,

D-voastră aveți cunoștință ca din modelele de gyps după statue antice care, din anul trecut, s-au comandat la Museele din Paris și din Berlin, cu destinațiune a servi la cursul meu de archeologie, au sosit până acum o cantitate de bucăți destul de considerabilă, conținută în 26 mari lăzi. Aceste lăzi sunt depuse la Atheneul Român, și Ministerul mi-a făcut cunoscut că, neavând deocamdată nici o sală disponibilă pentru instalarea modelelor de gyps, ne invită a intra întru aceasta în înțelegere cu direcțiunea Atheneului.

Aceasta am și făcut-o acum cu scop de a utiliza modeluri chiar în lecțiile mele din anul școlar 1891-92. Am ales în edificiul Atheneului un mic cuprins unde modelele vor putea fi așezate în mod provizoriu, astfel încât să și poată servi la explicațiunile cursului

D-sale, Domnului Ministru Secretar de Stat al Departamentului Cultelor și Instrucțiunii Publice (f. 37r.).

Dar în acel cuprins lipsesc postamente pe care să se expună modelaturile.

În această privință am și avut onoarea a lua înțelegere cu D-voastră, Domnule Ministru, și m-ați autorizat a întocmi, printr-un meșter expert, o schiță de stelaje și un devis. Una și alta le alăturez pe lângă acest raport, arătându-vă că meșterul ce le-a întocmit primesce un rabat de 10% asupra prețurilor din devis și se îndatorește a termina lucrarea în zece zile după ce i se va face comanda.

Având în vedere utilitatea acestei lucrări, sper, Domnule Ministru, că veți aproba cele propuse și veți binevoi a face fără întârziere comanda aceasta.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Al. Odobescu (f. 37v.)”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 37 f. r.-v.)

13. 1891, decembrie 28 (București) – *Adresă (probabil ciornă) a lui Al. Odobescu în care istoricul cere ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice să sprijine eliberarea, fără taxe vamale, a unei lăzi trimise de comisionarul George Hirsch din Mainz.*

„Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Biroul Distribuiri

N 23611 din 28 Dec. 1891

Seria A

La Divisia Școalelor

[stampilat: Divisia Cultelor și a Școalelor. Primită adzi 30 Dec. 1891]

[Se aprobă. Semnătură indescifrabilă]

Domnule Ministru

Prin aceste rânduri vin a vă ruga să binevoiți a interveni fără întârziere pe lângă colegul D-voastre de la Finanțe ca să dea ordine a mi se libera, fără nici o taxă vamală, o ladă cu marca R.G.M. n. 5 ce a sosit de la Dl comisionar George Hirsch din Maiența pe numele meu. Acea ladă conține reproducțiuni în metal și gyps de pe obiecte antice din museul central din Maiența, pe care le-am

comandat cu prealabila încuviințare a Ministrului pentru Museul nostru de modelaturi.

Lada se află acum la gara Filaret de unde o vom transporta la Atheneul Român, rămânând ca pentru a ei despaketare și pentru instalarea obiectelor conținute să se ia³²¹ dispozițiunile necesarii.

Priimiți, Domnule Ministru, încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Al. Odobescu

Dsale

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunei etc. etc.”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 247/1892, f. 2)

14. 1891, decembrie 30 (București) – Ciornă din care deducem că Ministerul Instrucțiunii se pregătea să intervină la Finanțe pentru ca Odobescu să primească acea ladă venită de la Mainz fără a plăti vreo taxă vamală.

„Ministerul Cultelor și al Instrucțiunei Publice

Divisia Școlelor și Cultelor

Temeiul 23611

Registrat la N ....

Anul 1891, Luna Dec., ziua 30

Conceptant: Petrescu

Copiat: I. Petrescu

³²²N 11 – 2 Jan 1892

Dlui Ministru de Finanțe

În vederea cererii ce ni se adresează de către dlui Profesor Universitar Al. Odobescu prin petițiunea reg. la N=23611 seria A din a.c., am onóre a ve ruga să binevoiți [a dispune]³²³ da [ordinele Dv]³²⁴ către vama de la Filaret, ca să se libereze, fără de nici o taxă vamală, o ladă cu marca R.G.M. N 5, ce-a sosit din Maiața pe adresa dlui Odobescu, în vederea că acea ladă conține reproducțiuni în metal și gyps de pe obiecte antice din Museul Central din Maiața, comdată

---

³²¹ Probabil „să se diea dispozițiunile”.

³²² Șters.

³²³ Cuvinte tăiate.

³²⁴ Cuvinte tăiate.

de dsa, cu autorisațiunea noastră, pentru museul de modelaturi al cursului de arheologie și antiquități de la Facultatea noastră de Litere de aici.

[neseminat]”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 247/ 1892, f. 3)

15. 1892, februarie 5 (București) – *Alexandru Odobescu cere ministrului Instrucțiunii un local mai încăpător pentru mulajele sale, în caz contrar fiind obligat să le țină în lăzile cu care veniseră.*

„[Înregistrare] Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 2448 din 5 feb. 1892, Seria B, La Divisia Contabilit.

Cu o copie.

948/90]

[Rezoluție] La contabil. A se vedea adresa casei Schenker, 24 martie 1892. Semnătură indescifrabilă]

Domnule Ministru,

Încă din anul 1890 s-a făcut o comandă de modelaturi de gyps pentru Museul nostru de reproducere arheologice, la atelierele de modelaturi ale Museului Luvrului din Paris.

Banii pentru această comandă completă au fost depuși la Legațiunea Română din Paris, rămânând însă consemnată aici la Casa de depozite o sumă pentru transportul acelor obiecte în țară.

O parte din acea comandă a sosit în anul trecut și bucațile venite atunci sunt astăzi în mare parte expuse la Ateneul Român.

Astăzi primesc de la dl Gerfaud Aîné din Paris (50 rue de l’arbre-sec) o scrisoare, pe care o alăturăm aici în copie.

Din ea se vede că din Paris s-au mai pornit acum încă 7 lăzi, cu marca B.C.T. No 1-7, la adresa Dvoastre.

La a lor sosire în București va trebui plătit transportul din rezervele depuse la Casa de Consemnațiuni și poate că acelea vor fi suficiente, deși în genere până acum costul transpor-

Domniei sale,

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (f. 51r.)

-tului pentru lăzile cu modelaturi a depășit prevederile noastre.

Însă ca să nu se întâmple întârziare și pagubă prin plata de magazinagiu, socotesc ca o datorie a mea să vă rog ca să binevoiți a regula această cestiu de mai înainte, luând și înțelegere cu colegul D-voastre de la Finanțe, pentru ca vama să nu ceară nici plată specială, nici deschiderea lăzilor, când ele vor sosi.

Neexistând deocamdată un anumit local destinat pentru aceste modelaturi, – căci în cel de la Ateneu nu pot să încapă nici acelea ce ne-au sosit până acum, – cer permisiunea, Domnule Ministru, de-a face să se depună provizoriu lăzile ce sunt pe drum în localul Școalei Normale Superioare, unde mă aflu Director.

Priimiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea osebitei mele considerațiuni (f. 51v.).

[comentariu adăugat alături de textul memoriului propriu-zis: Dacă ânse Ministerul poate să-mi pună la dispozițiune un local destul de încăpător și amenajat pentru ca aceste obiecte ce au să vină, precum și cele ce sunt sosite, să poată fi instalate, în mod avantajos, aş scăpa de ambarasul de a păstra aceste lăzi *nedeschise* în localul Școalei Normale Superioare. Al. Odobescu, Profesor de Archeologie la Universitatea din București] (f. 51v.).”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 51 r.-v.).

16. 1892, martie 7 (București) – *Adresa ministrului Afacerilor Străine către ministrul Instrucțiunii conține, în detaliu, o sinteză a cheltuielilor făcute de statul român pentru achiziționarea mulajelor de la Louvre.*

„Ministerul Afacerilor Străine

No 4246

1 anexe

[Înregistrare: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 4964 din 9 martie 1892, seria B, la divisia Contabilit.]

[Rezoluție: La contabilit. Urgent.]

București, 7 martie 1892

Domnule Ministru,

Precum reiese din adresa Departamentului D-voastre, No 13758, din 15 Noiembrie 1890, dl profesor Odobescu a comandat în acel an, conform unei

anume însărcinări, executarea la Museul Louvre a mai multor reproduceri în gips după modelele maestrilor antici.

Suma de lei 2162, costul comandei, a fost trimisă chiar de atunci Legațiunei noastre din Paris, rămânând ca costul cheltuielilor de împachetăgiu să-i fie expediat mai în urmă. După cum dovedesce alături factură, zisa Legațiune a plătit în Iunie 1891 sumele de 894 lei 10 bani, costul mulagiurilor, expediate atunci, și 465 lei pentru împachetare, iar în Februarie 1892, 843 lei 10 bani, costul mulagiurilor trimise atunci, și 401 lei pentru împachetare, ceea ce reprezintă în total 2.603 lei 20 bani adică 441 lei 20 bani mai mult decât suma care fusese trimisă Legațiunei.

Domniei sale,
Domnului Ministru al Cultelor și Instrucției Publice (f. 59 r.)

De altă parte, restul comandei fiind gata și cerându-se pentru această din urmă expedițiune 460 lei 10 bani, costul mulagiilor, și 218 lei pentru împachetare, în total 678 lei 10 bani, vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a dispune de urgență trimiterea, la adresa Legațiunei din Paris, sumei de lei 1.119, bani 30, reprezentând totalul dintr-o parte a avansei de 441 lei 20 bani, înaintați de Casa Legațiunei, iar pe de altă parte a celor 678 lei 10 bani reclamați pentru ultima expedițiune.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru, Al. Lahovari
Șeful Diviziunei, Alecu A. Balș (f. 59 v.)”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 59 f.-v.)

17. 1892, martie 30 (București) – *În urma reclamației pe care ambasadorul român la Paris o primise din partea casei Gerfaud, angajată să împacheteze și să expedieze mulajele la București, ministrul Afacerilor Străine, Alexandru Lahovari, își atenționa colegul care ocupa portofoliul Cultelor.*

„Ministerul Afacerilor Străine
No 6075
1 anexe

[Rezoluție: La compt.]

București, 30 martie 1892

Domnule Ministru,

Referindu-mă la adresa mea No 4246 din 7 martie curent, prin care am avut onorul a vă face cunoscut că casa Gerfaud și Domnul Arrondelle, șef al moulaajelor la Museul Louvre, mai au de primit suma de 678 lei 10 bani pentru ultima expedițiune și împachetare a reproducerilor comandate de Departamentul Domniei Voastre prin intermediul dlui A. Odobescu, am onorul a vă informa că Legațiunea noastră din Paris a primit din nou din partea acestei case reclamațiunea aici anexată și vă rog, Domnule Ministru, să binevoiți a da o soluțiune acestei afaceri și a-mi transmite atât suma datorită d-lor Arrondelle și Gerfaud, cât și suma de lei 441 ce Legațiunea în cestiune a avansat zișilor domni pentru a să putea expedia la București cele două dintâi transporturi.

Primiți, vă rog Domnule Ministru, încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru, Al. Lahovari

Șeful Diviziunei, Alecu Balș

Domniei sale,

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucției Publice”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 70).

18. 1892, aprilie 14 (București) – *Memoriu către ministrul Instrucțiunii, în care Odobescu rezumă activitățile din anul 1891 și cere sprijin financiar pentru cele programate pe anul în curs.*

„Domnule Ministru,

În bugetul anului încetat 1890-91 s-a înscris o sumă de lei 6.000 pentru continuarea colecțiunii de modelaturi de gypsur, începută în 1889-90, și pentru instalarea Museului de modelaturi. Acea sumă de 6.000 lei mi-a fost încredințată prin două mandate liberate în iunie și iulie 1891.

Dintr-însa am făcut plăți pentru comande adresate la Museul regal din Munich și la Museul Central din Maiența, înse costul de ambalagiu și de

transport al acelor obiecte, precum și al instalării în Palatul Ateneului Român a modelaturilor comandate la Munich (în anul acesta), precum și a unei părți din cele comandate în anul precedent la Paris și la Berlin, a depășit suma prevăzută, precum se poate constata din adresa Ministerului No 12938 seria A din 25 octombrie 1891 și din alăturata listă de spese.

De aceea vă rog să binevoiți a face să mi se libereze acum ca acont jumătate din suma de lei 8.000, alocată în bugetul lucrător pe anul 1892-93. Cu acest aconto vom putea îndată:

I. – să completez actele justificatoare ale cheltuielilor făcute până acum, și să le predau fără întârziere contabilității Ministerului;

II. – să procur mobilierul necesar spre a instala obiectele mărunte sosite de la Maiența, care nu se pot...³²⁵ din lăzi fără de-a fi îndată așezate în dulapuri, și...³²⁶

III. – să trimit în străinătate acompturi pentru nouile comande ce sunt a se mai face estimp la Paris, la Roma și poate chiar în Athena, de unde aștept informațiuni mai precise.

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice

[Înregistrare: Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 6953 din 14 apr. 1892, Seria B, La Divisia Contabilității]
948/90

[Rezoluție: Se va libera lei patru mii. Take Ionescu] (f. 72 r)

Cu această ocaziune nu lipsesc încă o dată, Domnule Ministru, de a vă ruga să binevoiți a dispune ca să se consacre un local suficient pentru Muzeul de modelaturi.

Deocamdată, 19 lăzi cu modelaturi sosite de la Paris și din Maiența sunt depuse în intrarea Școalei Normale Superioare, iar vreo 40 bucăți din frisa Parthenonului sunt păstrate sub o scară în Palatul Atheneului Român, neavând loc spre a fi expuse și utilizate.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

Alexandru Odobescu (72v.)”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 72 r.-v.)

³²⁵ Pată de cerneală.

³²⁶ Pată de cerneală.

19. 1892, aprilie 27 (București) – Memoriu justificativ adresat de Al. Odobescu lui Take Ionescu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul Lascăr Catargi.

„[Înregistrare] Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Biroul Distribuiri, No 7888 din 27 apr. 1892, Seria B, La Divisia Contabilității 948/92]

[Rezoluție. Se va ordonanța restul de patru mii lei. Contabilitatea va referi. Take Ionescu]

[Referat

Referez respectuos D-voastre că pentru continuarea și instalarea museului de modelaturi în gips, anul trecut a fost prevăzută suma de lei 6.000 care s-a liberat d-lui Al. Odobescu prin ordonanțele No 1176, 4197 și 4409 și pentru care D-sa produce alăturatele piese justificative.

Anul acesta s-a prevăzut în buget 8.000 lei, din care...³²⁷ D-sale un acompt de 4.000 lei prin ordon. No 449, iar restul de 4.000 lei este disponibil. Șeful divisei, Semnătură indescifrabilă.]”

Domnule Ministru,

Aci anexat am onoarea să vă înaintez un caiet compus din 20 (două zeci) de acte pentru justificarea sumei de 6.000 (șase mii) lei ce mi s-a eliberat în anul financiar trecut prin trei ordonanțe No 1176, 4197 și No 4409 pentru continuarea și instalarea museului de modelaturi de gips.

Precum v-am făcut cunoscut printr-un precedent raport costul transportului pentru obiectele comandate în anul trecut la Museele din Munich și Maienza a depășit suma prevăzută de 6.000 lei; astfel încât acest prisos ce se urcă la aproape 2.000 lei am trebuit să-l acopăr cu bani din fondul prevăzut în bugetul de estimp. Tot din acești bani am contractat pentru o sumă aproape echivalentă construirea dulapurilor de sticlă indispensabile pentru instalarea într-însele a obiectelor mărunte sosite de la Maienza. Aceasta a fost întrebuințarea celor 4.000 (patru mii) franci ce mi s-au liberat; iar acum, pentru noi comande de făcut la Londra și Roma, vă rog să binevoiți a face să mi se ordoneze restul sumei de 4.000 (patru mii) lei.

Precum în raportul de față am prezentat acte justificative pentru întrebuințarea sumelor liberate în anul trecut, tot asemenea după sosirea comandelor și adunarea actelor, voi avea onoarea să vă justific și sumele liberate în anul acesta.

---

³²⁷ Cuvânt neclar, posibil „s-a respuns”.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

Alexandru Odobescu

Domniei sale,
Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice”.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 74)

20. 1892, Decembrie 3 (București) – *Memoriu adresat de Al. Odobescu Ministrului Instrucțiunii, Take Ionescu, în care istoricul spune că întârzierea plăților pentru mulajele pariziene se datora faptului că autoritățile române nu îi făcuseră cunoscute scrisorile trimise de francezi. Pentru evitarea unor situații similare, preferă ca achiziționarea noilor copii să o facă el însuși, evident, cu aprobarea și cu fondurile ministerului. În teorie, soluția lui Odobescu eficientiza aducerea mulajelor, dar în practică îi complica problemele financiare, stând la originile tragediei din noiembrie 1895.*

„Facultatea de Litere și Filosofie
Din București
Colecțiunea de modelaturi de gyps
[Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice
N 12950 – 3 Decembrie 1892
Registratura Generală]

[apostila1: Se va libera. Partea finală a raportului va avea soluția ce Dnu ministru va crede la timpul oportun. Semnătură indescifrabilă]

[apostila 2: Dl. Frunzescu este rugat să însemne aci dacă avem fonduri din 1890 «credit reputat» Semnătură indescifrabilă]

Domnule Ministru,

Dacă am întârziat a da răspuns la adresa Ministerului, din 6 iulie trecut, reamintită mie prin cea sub N 2266 din 28 Noembrie încetat, cauza a fost că prima din aceste adrese me lăsase în totală nedomerire asupra naturii și proveninței sumelor despre care ea trata. Așteptam ca să me lămuresc cu oarecare deslușiri pe care ignoram cu totul că le-ași pute găsi în hârtii pe care le

conținea dosarul respectiv al Ministerului, fără ca ele să-mi fi fost vreodată comunicate.

Astfel dar, numai după ce am mers alaltăieri să cercetez în persoană acel dosar, am putut constata că totă întârzierea provine din cauza că nu mi-au fost aduse nici o dată la cunoștință scrisorile din Paris ale Dlui Gerfaud, date din 9 Martie și 25 august 1892.

Acum însă, regretând acest fapt tot atât de prejudițios colecțiunei noastre de modelaturi, cât și neplăcut pentru cei de la Paris, cărora nu li s-a satisfăcut legitimele cereri, vin a ve ruga să binevoiți a face să mi se remită suma de lei 458 b 53, remași disponibili din alocațiunea specială a budgetului din anul 1890 devenită adzi la Minister «*credit repurtat*». Cu acea sumă (care avea chiar de la început destinațiunea de a satisface asemeni trebuințe), cât și altele din alocațiunea anului curent voi pute lichida această comandă întârziată, încă de la 1890 până acuma, chiar în prejudiciul nostru.

Pentru ca să ne ferim pe viitor de asemenea complicațiuni, voi continua, cu a Dvoastră autorizatiune, Domnule Ministru, a face de-a dreptul comanda de modelaturi și a lor lichidare, fără intervențiunea autorităților; într-astfel s-a urmat cu comanda din 1891-1892 de la Munich și Maientza, pentru care am și înaintat piese justificative în primăvăra trecută.

Priimiți, ve rog, Domnule Ministru, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

Al .Odobescu”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 244/1892, f. 91)

21. nedatat, nelocalizat – *Listă de cheltuieli făcute în anii 1891-1892, cu precădere pentru achiziționarea și instalarea gipsurilor din Mainz, Berlin și Munchen.*

„Listă de

Spesele făcute în anul 1891-92

pentru continuarea și instalarea Museului modelaturilor de Gyps

La Museul din Maientza pentru modelaturi 1507-50

Idem la cel din Munich ..... 1005- –

Spese pentru trei transporturi venite de la Maientza ..... 25- –

Spese pentru transportul la Munich 747-25

Stofă de arnici pentru instalarea la Ateneul Român	193-60
Tapiterului Kuntz, idem	100- –
Un scaun și o masă, idem	47- –
Dlui sculptor Storck, pentru repararea modelaturilor venite de la Berlin	360- –
La muzeul din Munich, saldo	2430- –
La muzeul din Maiața, idem	<u>1507-50</u>
.....	7922-85”

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 681/1890, f. 73)

22. nedatat, nelocalizat – *Ciornă a unei adrese pe care Grigore Tocilescu o trimitea în 1896 ori 1897 Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Face un scurt istoric al mulajelor odobesciene, arătând posibilitatea ca ele să fi reunite în localul Universității bucureștene..*

„Dlui Ministru Cultelor și Instr. Publice,

Spre răspuns la ordinul Dv. Nr. 1600/96 prin care binevoiți a-mi cere avisul asupra întrebuințării statuelor și altor obiecte de ipsos aflătoare într-o sală din localul Școalelor Normale de Institutiori, am onóre a vă comunica că încă de la 1890, regretatul profesor de arheologie Al.Odobescu a început să formeze cu fondurile statului o colecțiune de reproduceri plastice după modelele maeștrilor antici, în scop de a servi la cursul de archeologie și anticități de la Universitate; această colecțiune, cara costat peste 28.000 lei, se află astăzi împrăștiată: cea mai mare parte este depusă în lădzi sau expusă în magazia Școalelor Normale de Institutiori; restul se bucură de o sôrtă mai bună în vestibulul Școlei Normale Superiôre și al Atheneului Român. Ca să răspundă (f. 246r.) însă scopului pentru care ea s-a format ar trebui să i se destine o sală din localul Universității, și anume salonul ocupat actualmente de pinacotecă, și care va rămâne în curând gol, prin mutarea tablourilor în edificiul cel nou al Atheneului;

În cas când veți binevoi a aproba această părere, subscrisul, fie ca director al Museului, fie ca suplinitor al catedrei de arheologie de la Universitate, ar puté îngriji instalarea și conservarea acestei colecțiuni, a cărei creștere și completare este o condițiune indispensabilă pentru însăși propășirea învățământului arheologic la Universitatea noastră.

În acest sens am avut onóre a lua înțelegere și cu d. Rector al Universității și cu d. decan al Facultății de Litere, spre cuvenita intervenire(f.426v.)”.

(Arhiva Muzeului Național de Antichități/Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D11 1897-1898, mapa 34, Dosarul pe 1897, f.426 r.-v.)

23. 1897, Mai 23 (București) - *Rectorul Universității București, Titu Maiorescu, îl anunța pe Grigore Tocilescu de faptul că se aprobase instalarea unui muzeu de mulaje în sala fostei Pinacoteci.*

„Regatul României
Universitatea din București
No. 82
luna mai 23
Domnule Profesor,
Am onoare vă aduce la cunoștință că în ședința din 22 noembrie 1896, Consiliul special universitar a decis ca, sala ocupată de pinacotecă, după ce va rămâne liberă, să o ocupați Dvoastră pentru colecțiunile cursului de arheologie. Primiți, vă rog, Domnule Profesor, asigurarea deosebitei mele stime.
Rector,
Titu Maiorescu
Secretar³²⁸,
Domniei Salle
Domnului Profesor Gr. Tocilescu”
(Arhiva Muzeului Național de Antichități/Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D11 1897-1898, mapa 34, Dosarul pe 1897, f. 425)

24. 1897, Octombrie 11 (București) - *Grigore Tocilescu cere ministrului Instrucțiunii, Spiru Haret, să intervină pe lângă direcțiunea Școlii Normale spre a-i preda mulajele lui Odobescu. Se baza pe faptul că Pinacoteca își schimba sediul, lăsând o sală liberă în corpul Universității: aici, opina Tocilescu, puteau fi readunate gipsurile respective.*

„Domnule Ministru
Dzilele acestea sala din palatul Universității ocupată de Pinacotecă având să se golască, după încredințarea ce mi s’a dat de către d. Director Stăncescu, și acea sală, după hotărârea Consiliului special universitar fiind destinată pentru muzeul de reproduceri plastice, am onoare a vă ruga să binevoiți pre de o parte a invita Onor Direcțiune a Școlilor normale Superioare și a școlei normale de Institutori, ca să predă menționatele colecțiuni, iar pre de alta a-mi pune la dispozițiune suma de opt sute 76 lei pentru transportul mulajelor, reparațiunea bucaților sparte și instalarea întregei colecțiuni, potrivit devisului anexat.

---

³²⁸ Neclar, posibil Cernescu.

Bine-voiți, vă rog, Domnule Ministru, a primi sentimentele mele cele mai înalte.

Gr. G.Tocilescu
profesor suplinitor al Catedrei de Archeologie

11 octobrie 1897

Dsele

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunei Publice”

(Arhiva Muzeului Național de Antichități/Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D11 1897-1898, mapa 34, Dosarul pe 1897, f. 423).

25. 1897, Octombrie (București) – Răspunsul Ministerului Instrucțiunii la cererea pe care Grigorescu Tocilescu o înaintase pe 11 octombrie 1897.

„Ministerul Cultelor și Instrucțiunei Publice
Direcțiunea Învățământului Secundar și Superior
Seria B No. 69443 B/17658
N.B. – La răspuns se va răta seria și numărul.

Bucuresci 1897
Octombre

Domnule Profesor,

Spre răspuns la cererea făcută de Domnia Văstre prin hârtia registrată la No 69443, am onóre a ve comunica că, am dat ordin direcțiilor Școlelor Normale Superioare și Institutori, unde se află colecțiunile modelaturilor de gips, cumparate de Minister pentru un muzeu archeologic încă de pe timpul repausatului profesor Al. Odobescu, să vi le predea Domniei Văstre împreună cu mobilierul lor.

Tot-deodată vi se pune la dispozițiune suma de 876 lei, necesară pentru transportarea și așezarea lor în sala palatului Universității destinată pentru muzeul de reproduceri plastice, în alăturata ordonanță de plată sub No. 10334.

Primiți vă rog, Domnule Profesor, asigurarea osebitei mele considerațiuni.

Ministru,

Director³²⁹,

Domniei sale
Domnului Gr. G.Tocilescu
Profesor universitar

Loco”

---

³²⁹ Indescifrabil.

(Arhiva Muzeului Național de Antichități/Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D11 1897-1898, mapa 34, Dosarul pe 1897, f. 192).

26. 1910, decembrie 16 (București) – *Ministerul acceptă demisia lui George Murnu și confirmă mutarea mulajelor lui Odobescu din Muzeul Național de Antichități la catedra de arheologie.*

„Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice
decembrie 1910 București
Direcțiunea Învățământului Secundar și Superior
Seria B No. 89127

Domnule Director,
Ca răspuns la petițiunea Dv., înregistrată la No. 9127 vă facem cunoscut că Ministerul v’ a acceptat pe ziua de 15 XII 910 demisiunea din postul de director al Muzeului Național de Antichități și a aprobat ca muzeul de mulaje după antic să fie separat de muzeul de antichități și alipit la catedra de arheologie.

Ministru³³⁰,

Director,

[pe marginea documentului există următoarele adnotări: „Direcțiunea Muzeului Național de Antichități No 160. Am luat act de separarea muzeului de mulaje de muzeul național de antichități și alipirea acelei secții la catedra de arheologie. 19 Decembrie 1910. V. Pârvan. N. B. Se va face și un referat cu privire la comanda de mulaje făcute la firma Brida pe seama muzeului de mulaje, cerându-se ca muzeul de antichități să fie desărcinat de plata acestei comande, întrucât obiectele în chestiune aparțin acum de drept unei colecții streine și independente de muzeu. V. Pârvan”]

Domnului G. Murnu, directorul Muzeului Național de Antichități. Loco”.

(Arhiva Muzeului Național de Antichități/Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D16- 1910, mapa 47, Dosarul pe 1910, f. 242).

---

³³⁰ Exista și atunci obiceiul ca înalți funcționari ai unui minister să semneze documentele în cazul când titularul portofoliului lipsea.

27. 1910, decembrie 30 (București) – *Adresă a lui Vasile Pârvan către Ministerul Instrucțiunii, în care istoricul insistă pentru „desărcinarea” Muzeului său de datoriile către atelierul de sculptură Luigi Brida.*

„273/30 Dec.910

Domnule Ministru,

Referindu-ne la ordinul Dv. No. 89127/B din 16 Decembrie 1910, avem onoare a vă raporta că am luat act de separarea muzeului de mulaje de Muzeul Național de Antichități și alipirea lui la catedra de arheologie. Cu această ocazie ținem a vă raporta că predecesorul nostru, încă din luna Septembrie curent, a făcut la firma Brida din Capitală o comandă de 1320 lei, care fost executată, dar neachitată până astăzi. Această comandă aparținând acum de drept unei colecții streine, achitarea ei ar fi o grea povară pentru Muzeul Național de Antichități. Vă rugăm Domnule Ministru să ne desărcinați de plata ei, rămânând ca aceasta să se facă dintr'un fond special ce ar fi a se hotărî acum de Dv. pentru înzestrarea acestei colecțiuni de mulaje atât de necesare catedrei de arheologie.

Director,

[pe marginea documentului există o adnotare: „nu mai avea pe cele două trimestre octombrie și ianuarie (de încasat) decât suma de 1350 lei pentru achiziții, publicații etc. Dacă deci ar fi să se plătească această comandă din acest fond ar urma ca până la Aprilie viitor să nu mai avem pentru cheltuielile Muzeului decât 30 lei]

Dlui Ministru al Instrucțiunii Publice”

(Arhiva Muzeului Național de Antichități/Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D16- 1910, mapa 47, Dosarul pe 1910, f. 560).

*Muzeul de Antichități din Iași: de la primele inițiative la înființare (1897-1916)**

VASILICA ASANDEI

Cuvinte cheie: muzeu, patrimoniu, arheologie, expoziție

Scopul studiului de față este acela de a analiza, într-o manieră sistematică, modul în care a luat naștere Muzeul de Antichități al Universității din Iași. Deschiderea pentru public a actualului Muzeu al Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pe data de 1 decembrie 2011, constituie un bun prilej pentru rememorarea evenimentelor petrecute în intervalul 1897-1916, mai ales că pot fi stabilite anumite analogii între cele două inițiative, expresie a continuității preocupărilor de care au dat dovadă profesorii primei universități românești moderne, dincolo de transformările, adesea radicale, pe care le-a suferit instituția. Deși nu are pretenția de exhaustivitate, acest demers își propune să aducă în discuție atât informațiile deja cunoscute, cât și o serie de surse inedite, fără a fi pierdute din vedere cele mai recente contribuții asupra temei. Principalele repere ale analizei vor fi reprezentate de inițiativele și eforturile profesorilor Catedrei de Arheologie și Antichități din cadrul Facultății de Filozofie și Litere, care s-au concretizat în diverse cereri și memorii adresate autorităților în vederea înființării unui Muzeu de Antichități.

Cele dintâi inițiative sunt legate de personalitatea lui Teohari Antonescu. Arheologul s-a născut la București, pe data de 1 septembrie 1866 și a copilărit la Giurgiu¹, după care și-a făcut studiile secundare și cele universitare la București, unde i-au fost mentori Al. Odobescu și Titu Maiorescu. După ce și-a făcut instrucția în țară a fost recomandat de Al. Odobescu pentru o bursă, completându-și pregătirea la Berlin, Dresda și Hiedelberg, apoi la Paris, Londra și Viena. Cât timp s-a aflat în străinătate și-a concentrat atenția, cu deosebire, asupra studierii diverselor opere de artă. Acesta este și motivul prezenței sale la

---

* Prezenta cercetare s-a derulat în cadrul proiectului UEFISCDI „Asociații și societăți studențești la Universitatea din Iași în perioada modernă (1860-1918)”, cod PN-II-RU-TE-2011-3-0165.

¹ Muzeul din Giurgiu îi poartă astăzi numele lui Teohari Antonescu (Ionel Maftei, *Personalități ieșene*, vol. I, Iași, 1972, p. 41).

Atena, unde a audiat cursurile lui Dörpffeld, și la Delfi și a participat la cursurile arheologului Th. Homolle². Din perspectiva posterității, Nicolae Iorga redă un portret sugestiv al tânărului studios, care „a fost din generația noastră, a studenților care mergeam în străinătate acum douăzeci de ani cu mai puțină ambiție strălucitoare și rece, sigură de mecanismul ei, decât alte generații. Am studiat la aceleași universități, am cunoscut în aceleași împrejurări arta și viața modernă, am locuit sub același acoperământ. Și, cu toate că, în această strânsă colegialitate, n-am fost prieteni, cu dânsul se duce ceva din tinerețea mea, și plâng și pentru dânsa când îmi amintesc cu adâncă părere de rău pe acest tovarăș de studii din anii tineri”³. Amintindu-și de colegul cu care locuia în „hotelul mobilat din fața Sorbonei”, Nicolae Iorga l-a caracterizat lapidar în memoriile sale ca un „bucureștean de Giurgiu, plin de mândria unei teze despre Cabiri și a laudelor lui Al. Odobescu, Teohari Antonescu, mititel și slab, cu ochelari savanți”⁴.

În 1894 Teohari Antonescu s-a întors în țară și a fost numit profesor de greacă la Liceul „Sf. Sava” din București, ilustrând această poziție doar timp de două luni, deoarece a devenit conferențiar la Universitatea din Iași⁵. La 1 noiembrie 1896 a fost numit profesor, cu titlul provizoriu, la Catedra de Arheologie și Antichități, pentru ca în 1899 să fie confirmat profesor titular, alături de Al. Philippide și Petre P. Negulescu, prin Înaltul Decret nr. 366, emis de către Regele Carol I⁶. După 1893, a colaborat cu articole de specialitate la diverse reviste, îndeosebi la *Convorbiri literare*⁷, în al cărei comitet de redacție a fost cooptat. Volumul *Lumi uitate* (1901) cuprinde o colecție de studii literare și arheologice, cu privire la Dacia, care au deschis un nou drum în această materie, fiind apreciate și de arheologi străini, iar studiul *Monumentul de la Adamclisi* (1905) înfățișează un important capitol din trecutul poporului român. În anii următori a mai lăsat posterității câteva lucrări precum *Cetatea Sarmizegetusa*

² Em. Diaconescu, „Teohari Antonescu – înaintaș al muzeografiei românești”, în *Cercetări Istorice*, I, 1970, p. 20; Ionel Maftai, *op. cit.*, p. 41.

³ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 260-261.

⁴ Idem, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. II, București, 1981, p. 7.

⁵ Teohari Antonescu a devenit titularul catedrei abia în 1895, după dispariția tragică a lui Al. Odobescu; el a fost un adevărat pionier în materie de arheologie la Iași, format împreună cu cei mai de seamă învățați, din a doua generație a societății *Junimea* (N. Iorga, *op. cit.*, 1967, p. 260).

⁶ Mihail Vasilescu, „L' histoire ancienne et archeologie à l' Université de Iași (1884-1948)”, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, III-IV, 1996-1997, p. 126; Ovidiu Boldur, *Arheologia și istoria antică la Universitatea din Iași (până la sfârșitul celui de-al doilea Război Mondial)*, 2007, teză de doctorat, Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 46.

⁷ Comitetul de redacție al revistei *Convorbiri Literare*, în 1893 era compus din: T. Antonescu, Al. Brătescu-Voinești, Mihail Dragomirescu, D. Evolceanu, I. G. Filoru, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, F. Robin (N. Iorga, *op. cit.*, 1981, p. 241).

reconstruită (1906) și *Columna lui Traian, studiată din punct de vedere arheologic, geografic și artistic* (1910), în care și-a exprimat sintetic opiniile privind înrâurirea romană asupra spațiului de la Dunărea de Jos⁸.

Întrucât l-a avut ca model pe Al. Odobescu, Teohari Antonescu a încercat să-și îmbunătățească prelegerile ținute în fața studenților prin aplicații practice, la fel cum făcea și mentorul său, care a întemeiat muzeul, lăsat uitării după moartea acestuia⁹. Primul titular al Catedrei de Arheologie și Antichități și-a prezentat cursurile într-o manieră originală, astfel încât, prima dată, studenții de la Facultatea de Litere și Filozofie aveau ocazia de a vedea și analiza planșe și diapozitive cu reprezentări ale realizărilor civilizației antice din Egipt, Mesopotamia, Siria, Palestina, Asiria, Grecia și Roma, dar și a celei medievale. El depășea barierele domeniului său de studiu, atât de conservator în epocă, pentru că nu se mulțumea să susțină doar cursurile de antichități greco-romane și orientale, ci vorbea și despre preistoria națională¹⁰.

Teohari Antonescu și-a arătat preocuparea pentru muzee încă din timpul călătoriilor întreprinse în străinătate, unde admira îndelung operele de artă. La Dresda s-a oprit la secția de „artă plastică veche”, considerând că acest muzeu era cel mai frumos și bine orânduit, dintre toate cele pe care le văzuse în Europa. A rămas impresionat îndeosebi că secția de sculptură, cu unele exemplare strălucite din arta greacă, era organizată științific pe epoci și școli¹¹. La Muzeul din Viena a admirat operele lui Rafael, Murillo, Rubens, însă fiind un adept al artei clasice nu l-au interesat lucrările artiștilor din școala germană și cea austriacă modernă. În casa lui Titu Maiorescu, unde era deseori invitat, Teohari Antonescu admira miniaturile după Venus din Milo, Hermes a lui Praxitele și

---

⁸ Ionel Maftai, *op. cit.*, p. 42.

⁹ „Era vorba de colecția de reproduceri în ghips după principalele opere ale sculpturii antice. Instalate la început în localul *Școalei normale superioare* ele au trecut apoi într-una dintre sălile de jos ale Ateneului unde făcea Odobescu cursul său. Colecția a fost dată uitării odată cu dispariția lui”. Tzigara-Samurcaș a încercat să ducă mai departe această inițiativă, dar se pare că a fost împiedicat, deoarece era un program propus de Al. Odobescu, care nu mai era favorizat de oficialități. Acesta din urmă dorea să facă un Muzeu de Sculptură Comparată. Tot acest savant a introdus proiecțiile în școli după „albumul cu reproduceri” din monumentele țării dăruit Muzeului de Artă Națională de către Regele Carol I. În 1860 Odobescu a cercetat mănăstirile din țară, după care a prezentat ministrului un raport și un *Album arheologic și pitoresc*, compus din 110 planșe cu reprezentări în ulei, acuarelă și sepia realizate de pictorul elvețian H. Trenk (Al. Tzigara-Samurcaș, „Odobescu și muzeele”, în *Convorbiri Literare*, XLI, 8, 1907, p. 2054 - 2055).

¹⁰ Mihail Vasilescu, *op. cit.*, p. 9.

¹¹ Teohari Antonescu voia să dea aceeași rânduială secției de sculptură pe care o proiecta în Țara Românească („Însemnări”, îngrijite de Alexandru Naum, în *Convorbiri Literare*, LXXII, 3, 1939, p. 251-267).

figurinele de Tanagra¹². Cu unul dintre aceste prilejuri Teohari Antonescu i-a povestit cum a adus din Grecia niște gipsuri pe care le-a obținut de la ambasadorul statului elen: „Cu ducerea mea în Grecia era necesar, din pricina spaimei de bandiți, să mă pun sub apărarea reprezentantului nostru. Noi n-aveam acolo pe nimeni, locul îl ține contele Fe d'Ostiani. M-am prezentat și pus sub autoritatea lui. M-a poftit la masă, iar după dejun am mers împreună cu domnișoara contesină pe Acropolis, unde i-am arătat după dorința ei monumentele. Așa s-a făcut să am gipsurile drept recompensă. Afară de asta, dl Costa Scuzes, consilier comunal, mi-a pus la dispoziție mie personal, ca să dau unei instituții din țară, un calapod *le moule*, al bustului lui Eubuleus de Praxiteles”¹³. Titu Maiorescu l-a sfătuit să facă demersurile necesare pe lângă Ministru, pentru a aduce obiectele la Iași¹⁴.

Cu ajutorul documentelor de arhivă putem reconstitui stăruințele lui Teohari Antonescu în vederea înființării unui muzeu în vechea capitală a Moldovei. Ca o expresie firească a vocației sale de descoperitor al vechilor valori culturale, arheologul pleda pentru obținerea de fonduri în vederea organizării unui muzeu etnografic și istoric al Universității, argumentând că „pretutindeni în Europa, fie pe lângă Universități, chiar în afară de aceste instituții de cultură, mai în fiecare oraș de seamă, din Germania, Italia, Anglia, există câte un asemenea muzeu de glicptică, câte o colecție alcătuită parte din copii ori din originale dobândite cu multă trudă. Este curios însă, cum această poreclită capitală a țării, să fie lipsită de un asemenea instrument de cultură, când Universitatea din București deja posedă o colecție de gipsuri, odinioară foarte frumoasă, în parte distrusă astăzi și care a costat mult”¹⁵. Pe aceste temeuri, Teohari Antonescu își justifică o cerere de fonduri bănești care ar fi mijlocit așezarea Universității între instituțiile „de neprețuită importanță națională”¹⁶. Conștient de faptul că studiul istoriei nu se

¹² T. Antonescu scria în jurnalul său, duminică, 2 octombrie 1894: „Am fost numit profesor suplinitor la Iași de studiile pe care le-am făcut. Joi seara am fost invitat la masă de dl. Maiorescu” (Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*. Studiu introductiv și note de Lucian Nastasă, Cluj-Napoca, 2005, p. 82).

¹³ *Ibidem*. Piesa Eubuleus se află la Muzeul de Artă din Iași, înregistrată ca fiind din colecția Orest Tafrali, numele celui care a adus-o fiind trecut sub tăcere (Em. Diaconescu, „T. Antonescu – înaintaș al muzeografiei românești”, în *Cercetări Istorice*, I, 1970, p. 27).

¹⁴ Titu Maiorescu spunea: „Prin urmare obiectele îți aparțin dumatle și ai putea cu toată dreptatea să le iei la Iași. Eu te sfătuiesc să faci o cerere ministrului și mâine când vei merge la Minister pentru hârtia d-tale să prezinți cererea cuiva de acolo și te asigur, vei dobândi și lucrurile și bani pentru transportarea lor la Iași” (T. Antonescu, *op. cit.*, 2005, p. 82).

¹⁵ Serviciul Județean a Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Litere (în continuare se va cita: Litere), 40/1897, f. 41, 50, 51; Em. Diaconescu, „Muzeistica ieșeană în documente”, în *Cercetări Istorice*, I, 1970, p. 345-347.

¹⁶ I. Grigoriu, „Din istoricul muzeisticii ieșene”, în *Cercetări Istorice*, I, 1970, p. 15.

poate face fără existența materialului documentar necesar, el propunea aducerea obiectelor arheologice adunate de la Cucuteni-Băiceni, din Iași (peste 600), care erau depuse – în lipsa unui muzeu arheologic – în pivnița Institutului de Geologie, condus de Grigore Cobălcescu¹⁷, alături de diverse fosile și resturi străvechi din alte stațiuni, fără minime note de identificare¹⁸. Pe toată perioada activității sale didactice, Teohari Antonescu a adresat cereri pentru a obține fondurile necesare achiziționării unui aparat de proiecție (960-1000 lei), unul de fotografiat (600 mărci) și fotografii ale monumentelor naționale și ruinelor antice¹⁹. Cerințele nu se încheiau aici, deoarece a încercat să obțină un fond de 20000 lei pentru „cumpărarea unor modelagii în ghips după sculpturile orientale, grecești și romane. Aceste mulaje vor putea forma un început de muzeu în Iași, fără de care nu e cu putință nici studiul, nici cunoașterea artei vechi așa de necesară pentru completarea educațiunii estetice a studenților și în general a acestei părți a țării noastre”²⁰. Într-o scrisoare expediată lui Titu Maiorescu, primul titular al cursului de arheologie menționa că înființarea unui muzeu presupunea existența „obiectelor cu interes istoric și [...] localul care să le puie în lumină”. În acest sens, a propus ca local Sala Pașilor Pierduți, iar obiectele ce puteau fi adunate din colecțiile private și din „cumpărăturile făcute anual din copii de pe opere statuarice” să fie donate statului. Teohari Antonescu se vedea în funcția de custode al muzeului, dorindu-și să realizeze un catalog complet al cărților și asumându-și „cumpărarea, împrumutarea și conservarea” acestora²¹.

Începând cu 18 decembrie 1908, Teohari Antonescu a luat parte la ședințele Senatului Universitar, aducând la cunoștința colegilor problemele pe care le-a

---

¹⁷ Grigore Cobălcescu a fost profesor universitar, cel mai de seamă geolog al țării din secolul al XIX-lea, ale cărui lucrări au fost apreciate și peste hotare (N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, Iași, 1997, p. 485).

¹⁸ Dezvoltarea cercetărilor arheologice asupra neoliticului și epocii bronzului, începute în 1884 la stațiunea preistorică Cucuteni, a antrenat importanți arheologi, între care cunoscutul preistorician Hubert Schmidt, care a efectuat explorări între anii 1910-1911, precum și reprezentanți ai comunității internaționale a istoricilor. Punctele de atracție din Moldova nu erau reprezentate doar de descoperirile din arealul civilizației Cucuteni, un alt subiect de interes constituindu-l pictura în frescă din monumentele bucovinene (Teohari Antonescu, *op. cit.*, 2005, p. 15).

¹⁹ Teohari Antonescu nu s-a remarcat prin activitatea arheologică de teren, deși a făcut cercetări în unele zone din Oltenia și Dobrogea. Cu toate acestea, era la curent cu ceea ce se petrecea, din destăinuirile lui reieșind că în epocă se practica mai mult distrugerea vestigiilor, decât cercetarea sistematică și științifică. De numele lui se leagă o descoperire întâmplătoare în perimetrul bisericii Sf. Lazăr din Iași a unor obiecte și mici unelte din epoca neolitică (Al. Tzigara-Samurçaș, *Muzeul Neamului Românesc. Ce a fost; ce este; ce ar trebui să fie*, București, 1909, p. 68-69; N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 3, 223).

²⁰ Litere, 57/1905, f. 156.

²¹ Cu toate acestea, documentele păstrate nu ne indică dacă doleanța respectivă a fost luată în considerare (Ovidiu Boldur, *op. cit.*, p. 95).

întâmpinat la cursul său, cauzate de lipsa unei biblioteci dotate și a materialului didactic, atât de necesar susținerii seminariilor. El i-a cerut decanului Facultății de Litere să intervină pe lângă directorul vămilor de la Ministerul de Finanțe, pentru a acorda „dispensă de vamă pentru cărțile, unele broșate, altele legate, care vor sosi în două transporturi, pe numele D-lui Teohari Antonescu”²². La 25 iunie 1909 profesorul de arheologie a primit din partea Ministerului Cultelor și a Instrucțiunii Publice, pe bază de proces verbal, suma de 5000 de lei pentru dotarea Catedrei de Arheologie și Antichități „cu materialul didactic necesar”, care urma să constituie nucleul unei biblioteci seminariale. Punerea în ordine a acestei biblioteci s-a făcut cu mari eforturi, profesorul fiind suferind și chinuit de boală: „în foarele rare ceasuri de puțină alinare a durerilor, Antonescu s-a chinuit singur cum a putut de le-a catalogat, le-a etichetat și rânduit după întrebuințare; soția și nepoata le-au adus la Universitate și le-au așezat în rafturile pregătite pentru fiecare. Era cea din urmă sânguină pentru studenți și Facultate”²³.

Inițiativele lui Teohari Antonescu au rămas nefinalizate din cauza decesului survenit prematur, la vârsta de 44 de ani, pe data de 17 ianuarie 1910²⁴. Totuși, dispariția primului titular al cursului de arheologie nu a însemnat abandonarea ideii alcătuirii unei instituții muzeale la Universitatea din Iași. În ședințele Consiliului Facultății se discuta frecvent despre necesitățile Catedrei de Arheologie și Antichități, într-un proces verbal fiind evocat faptul că „altă dorință tot atât de urgentă a facultății noastre este păstrarea colecției de antichități, necesară cursului de arheologie, colecție compusă parte din antichitățile găsite la Cucuteni de răposatul Grigore Buțureanu, parte din acele găsite de profesorul Teohari Antonescu, care sunt încă așezate în dulapuri, care umblă de ici colo prin culoarele universității, unele sunt încă în păstrarea familiei răposatului. O sală anume pentru această colecție prețioasă trebuie să-l rugăm pe Dl. Rector ca să binevoiască a găsi în localul Universității. În acest scop ar fi de dorit ca Senatul universitar sau oameni de seamă ai facultății să binevoiască a face o cercetare mai amănunțită a tuturor sălilor universității spre a vedea întrebuințarea lor actuală și a stabili modul în care s-ar putea face o repartizare a

---

²² Litere, dosar 70/1909-1910, f. 17.

²³ I. Andrieșescu, „Teohari Antonescu”, în *Buletinul Muzeului Vlașca „Teohari Antonescu”*, I, 1935, p. 57.

²⁴ Tot N. Iorga spunea după decesul lui T. Antonescu că „a lăsat totuși impresia unei vieți încheiate, care-i plăcea însă, tocmai prin aceea că, în pacea ei asigurată în toate privințele, nu mai ascundea nici o surprindere. Nu fără un zâmbet în urmă a intrat astfel sufletul lui în luntrea ce trece peste apele râului de uitare” (N. Iorga, *op. cit.*, 1967, p. 260-261).

lor mai dreaptă, în vederea trebuințelor diferitelor facultăți²⁵. Se cerea Rectorului să se atribuie separat un amfiteatru pentru cursuri și o sală pentru colecția de antichități, întrucât „Facultatea are nevoie de săli pentru seminarii, cu bibliotecile lor și pentru așezarea colecției de antichități în așa fel încât ele să poată fi utilizate pentru scopul lor științific”²⁶. Consiliul acorda un mare interes organizării unui muzeu al Universității, fiind comparat cu celelalte laboratoare ale Facultăților, mai ales că „Facultatea de Litere are un început, destul de frumos, de colecție de antichități, neapărat necesare științei arheologice și catedrei corespunzătoare, tot așa cum sunt clinicile pentru medicină sau laboratoarele pentru științele experimentale. Această colecție trebuie pusă în condiții de a fi cercetată, studiată, arătată studenților, profesorilor. Pentru aceasta trebuie neapărat să fie expusă într-o sală anume”²⁷. Într-un alt proces verbal, Consiliul cerea să se intervină la Minister, pentru ca obiectele descoperite la Cucuteni cu începere din iulie 1910 de către d-nii Hubert Schmidt și Dăscălescu, să se dea Universității din Iași pentru Catedra de Arheologie a Facultății, urmând „să se aleagă exemplarele unice plus dubletele, de o comisie compusă din Schmidt și Dascălu și din 2 profesori delegați de la altă facultate”²⁸. Unele obiecte din colecția arheologică de la Cucuteni erau păstrate, încă, în locuința fostului profesor, Teohari Antonescu, de soția acestuia, Eugenia T. Antonescu. A fost nevoie de intervenția Ministerului Instrucțiunii și Cultelor pentru ca aceste piese să fie încredințate lui Octav Erbiceanu și George Murnu²⁹. În același timp, vestigiile păstrate de I. Dascălu urmau a fi împrumutate Muzeului de Etnografie din Berlin, timp de patru luni³⁰.

Inițiativele culturale luate de Teohari Antonescu s-au concretizat câțiva ani mai târziu, grație insistențelor profesorilor de la Universitatea ieșeană. După decesul primului titular, Catedra de Arheologie și Antichități, rămasă vacantă, a fost suplinită de Octav Erbiceanu, nepot al istoricului Constantin Erbiceanu (1838-1913)³¹, născut în comuna Bucium din apropierea orașului Iași. Acesta a

---

²⁵ Procesul verbal nr. 12, din 1 iunie, a fost semnat de către Ilie Bărbulescu, Al. Philippide, D. Gusti, I. Ursu, P. Rășcanu (Litere, 71/1909, f. 11v, 12).

²⁶ Litere, 71/1909, f. 17v.

²⁷ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat (în continuare se va cita: Rectorat), 743/1909, f. 269v.

²⁸ Litere 71/1909, f. 17r.

²⁹ Rectorat, 743/1909, f. 167.

³⁰ Rectorat, 743/1909, f. 176.

³¹ Octav Erbiceanu era fiul fratelui lui Constantin Erbiceanu, pe nume Gheorghe Erbiceanu. Constantin Erbiceanu este cel care a tradus cronicile grecești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în special *Cronicul lui Nicolai Chiparissa* (Constantin Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, ediție anastatică, postafață de Andrei Pippidi și arbore genealogic de Constantin Erbiceanu, București, 2003, p. 1).

făcut liceul la Iași și a susținut teza de doctorat la Atena, după care și-a urmat cariera ca profesor de limba greacă la Seminarul „Veniamin” și la Liceul-Internat „C. Negruzzi”. L-a concurat pe Teohari Antonescu la ocuparea Catedrei de Arheologie și Antichități, dar a avut ocazia să o preia abia după 1910, pentru a o suplini timp de trei ani. El s-a preocupat de descrierea monumentelor de artă, realizând studiile care au fost publicate în reviste sau lucrări de specialitate, mai ales în Germania. La scurt timp după publicarea tezei de doctorat a încetat din viață, în 1916³². Nu a fost indiferent față de inițiativele vizând constituirea unui muzeu la Iași, întrucât era pasionat de colecționarea antichităților, pe care s-a străduit să le adune în număr cât mai mare. La solicitarea inginerului Virgil Hălăceanu s-a implicat în organizarea unui Muzeu Etnografic al Moldovei, a cărui înființare era solicitată la 22 februarie 1912 printr-o adresă către Primăria orașului Iași, cerea să sprijine organizarea și să asigure subvenționarea viitorului muzeu. Din comitetul de organizare mai făcea parte și A. D. Xenopol, care cerea, la 5 martie 1912, Facultății de Filozofie și Litere „antichitățile provenite din săpăturile de la Cucuteni”, ce urmau a fi expuse conform indicațiilor științifice ale profesorului de arheologie Octav Erbicean³³. Motivația acestora era perfect îndreptățită, deoarece atât Universitatea, cât și publicul cult al Iașului erau lipsiți de un Muzeu arheologic și etnografic, pandant cultural indispensabil al unei Universități³⁴. Prima instituție modernă de învățământ superior a țării nu a sprijinit această inițiativă, ceea ce a făcut ca înființarea unui muzeu sub egida sa să întârzie până în anul 1916.

Proiectul creării unui muzeu universitar la Iași s-a materializat prin eforturile istoricului și arheologului Orest Tafrali. Acesta s-a născut la Tulcea, în vechiul Aegyssos, la 14 noiembrie 1876, unde a făcut studiile primare și secundare, după care a urmat specializarea în filologie clasică la Facultatea de Litere din București³⁵. Activitatea sa academică ieșeană a început în 1913, când

³² Mihail Vasilescu, *op. cit.*, p. 13, 14.

³³ D. Ivănescu, „Pagini din trecutul muzeisticii ieșene”, în *Cercetări Istorice*, serie nouă, III, 1972, p. 20.

³⁴ Rectorat, 783/1912, f. 20.

³⁵ O. Tafrali, *Memoriu de titluri și publicațiuni*, București, 1913, p. 5; Ștefan Bujoreanu, „Despre activitatea lui O. Tafrali”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol*, XIII, 1976, p. 625; Rodica Radu, „Din istoricul Muzeului de Antichități din Iași”, în *Revista muzeelor și monumentelor*, 3, 1981, p. 22; Idem, „Orest Tafrali – personalitate a vieții spirituale ieșene”, în *Cercetări Istorice*, XII-XIII, 1982, Iași, p. 669; Aurel Golimas, „Din activitatea profesorului O. Tafrali”, în *Revista muzeelor*, III, 3, 1966, p. 217; Vasile Grecu, „Cronică. Orest Tafrali (1876-1937)”, în *Codrul Cosminului*, X, (1936-1939), 1940, p. 668; D. Ivănescu, *op. cit.*, p. 20; Ovidiu Boldur, *op. cit.*, p. 46; Idem, „<<...iarăși eternul Tafrali...>> – începuturile carierei universitare”, în *Chronos*, II, 2, 2004, p. 16; Mihail Vasilescu, *op. cit.*, p. 14; Ionel Maftai, *op. cit.*, vol. II, p. 270; Enache Puiu, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Constanța, 2005, p. 283-288; Ilie

a fost numit profesor la Catedra de Arheologie și Antichități a Facultății de Filozofie și Litere³⁶. Ocuparea postului de profesor la catedra vacantă s-a decis într-o ședință comună a Consiliului Facultății de Litere și a Senatului Universitar³⁷, în baza unui raport care cuprindea întreaga sa activitate științifică, de la începerea studiilor (1900) până la finalizarea acestora, în anul 1913³⁸.

La preluarea postului, Orest Tafrali avea un profil profesional solid, consistența și calitatea actului didactic fiind ilustrate de programele cursurilor³⁹. Principala noutate pe care a propus-o în plan organizatoric a constat în înființarea unui Seminar pe lângă Catedra de Arheologie și Antichități⁴⁰. De altfel, întreaga activitate didactică a noului titular a urmărit îmbunătățirea metodelor de lucru cu studenții. Ilie Minea arăta în necrolog că „Tafrali a fost conștiincios profesor, și-a iubit catedra și pe elevi, a fost iubit de aceștia, și-a considerat de datorie nu numai să se țină la curent cu ce se publică, ci să lucreze, să cerceteze, să publice, să facă onoare facultății al cărei profesor ajunsese”⁴¹. Constatarea pare veridică întrucât Orest Tafrali s-a străduit mereu să urmeze exemplul lui Grigore Tocilescu, îndrumătorul său încă din primii ani ai studenției. Se știe că Grigore Tocilescu era o personalitate cu mare influență, ca profesor universitar, director al Muzeului Național de Antichități din București și cercetător al trecutului Dobrogei, deși competența sa științifică în domeniul arheologiei era contestată. Acesta l-a remarcat pe Orest Tafrali datorită aptitudinilor literare și cunoștințelor de limbă greacă și latină, dar și pentru predispoziția pentru studiul arheologiei. Grație activității sale din anii studenției, Orest Tafrali a fost numit asistent și secretar al Muzeului Național de Antichități din București, unde a lucrat timp de patru ani (1902-1906)⁴². Pe perioada ocupării acestei funcții a fost implicat în diversele activități pe care le desfășura Grigore Tocilescu, între care strângerea materialelor epigrafice ale României

---

Minea, „Necrolog O. Tafrali”, în *Arta și Arheologia*, 13-14, (1937-1938), Iași, 1938, p. 1-4; Vasile Cristian, *Istoria la Universitatea din Iași*, Iași, 1985, p. 75.

³⁶ Numirea lui O. Tafrali ca profesor începând de la 1 septembrie 1913, la Catedra de Arheologie și Antichități în baza art. 81 din Legea învățământului secundar și superior (Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice – în continuare Ministerul, 2668/1913, f. 122r.v; Litere, 95/1913, f. 8-9).

³⁷ La ședință au fost prezenți membrii Consiliului Facultății de Litere și membrii Senatului Universitar reprezentați prin: Petru Rășcanu, I. Caragiani, A. D. Xenopol, G. Ibrăileanu, Al. Philippide, D. Alexandrescu, N. Leon, P. Bujor, M. Manicatide, în frunte cu rectorul C. Stere (Ministerul, 2668/1913, f. 133, 134).

³⁸ Ministerul, 2668/1913, f. 86-89.

³⁹ Ministerul, 2677/1913, f. 3.

⁴⁰ Ministerul, 2668/1913, f. 32.

⁴¹ Ilie Minea, *op. cit.*, p. 2.

⁴² Ministerul, 389/1921, f. 234.

pentru publicarea unui *Corpus* de inscripții. Sub conducerea directorului aceluiași Muzeu a vizitat și studiat pe teren săpăturile întreprinse la Axiopolis, Adamclisi și Constanța, experiență care a contribuit la formarea sa ca arheolog. Mai târziu a întreprins o călătorie de mai multe luni în Grecia, unde a vizitat și studiat ruinele, monumentele și muzeele din Atena, Eleusis, Corint și Olimpia. În țară a mai făcut o excursie arheologică sub conducerea lui Gr. Tocilescu, pentru a cunoaște ruinele romane din județul Gorj și împrejurimile Devei⁴³. Peste ani, magistrul spunea despre fostul său discipol că „atât ca elev, cât și ca funcționar al Muzeului, a arătat întotdeauna o deosebită aplecare pentru studiile arheologice, în particular pentru cele bizantine, posedând însușirile cerute ca să devină un adevărat bărbat de știință în această ramură ce o cultiva cu predilecțiune. Dacă s-ar înlesni mijloacele, ca să-și termine studiile la Paris și dacă împrejurările i-ar permite să urmeze cel puțin un an la München, s-ar întoarce desigur destul de pregătit pentru a începe în țară lucrări originale pe un teren, care nu este explorat”⁴⁴. Când a devenit profesor, Orest Tafrali s-a arătat preocupat să dezvolte învățământul istoric și arheologic românesc elaborând lucrări practice împreună cu studenții Seminarului de Arheologie sau propunând candidați pentru burse în străinătate. De asemenea, el a adus la Iași câte ceva din aerul novator al Franței, unde abia își încheiase studiile⁴⁵. Autor al unor cercetări privind valorile istorice și culturale ale lumii antice găzduite de muzeele din țara în care își desăvârșise formația academică⁴⁶ el avea o idee clară asupra potențialului cultural, științific și educativ ale unei instituții muzeale⁴⁷.

După înființarea Seminarului de Arheologie, pe care l-a considerat prima necesitate a cursului, Orest Tafrali a încercat să ofere studenților săi mijloace propice de studiu. În primul rând, s-a preocupat de reorganizarea și îmbogățirea

---

⁴³ Obținând licența în Litere, Gr. Tocilescu a plecat în 1904 la Paris pentru a-și finaliza studiile (Ministerul, 2668/1913, f. 86; Vasile Cristian, *op. cit.*, p. 75).

⁴⁴ Acest citat a fost redat de un fost elev al lui O. Tafrali din anii 1928-1931, Aurel Golimas, care deși nu i-a îmbrățișat specialitatea, totuși îi admira și îi cita opera (Aurel Golimas, *op. cit.*, p. 217).

⁴⁵ Rezultatul acestor studii au fost valorificate în teza doctoratului în litere de la Sorbona: *Thessalonique au XIV-e siècle*, Paris, 1913 și *Topographie de Thessalonique*, Paris, 1913. În aceeași perioadă a colaborat la *Repertoriul de artă și arheologie, publicație pentru facilitarea studiilor de artă în Franța*, publicație în ale cărei pagini se regăseau dări de seamă despre toate articolele de arheologie și istoria artelor, publicate în revistele lumii întregi. A fost repetitor pentru cursul de limbă română al Școlii de Limbi Orientale din Paris (1910-1911), după care a ocupat și funcția de bibliotecar la una dintre cele mai mari biblioteci de artă și arheologie inițiată de Ch. Drouhet la Paris (Rodica Radu, *op. cit.*, 1982, p. 669).

⁴⁶ Orest Tafrali a publicat, în 1907, studiul „Muzeul Luvru: antichități egiptene, chaldeene și asiriene”, în *Literatura și arta română*, 1907, p. 276-293.

⁴⁷ Rodica Radu, *op. cit.*, 1981, p. 22.

bibliotecii din cadrul Catedrei de Arheologie și Antichități pe care o crease Teohari Antonescu, solicitând Rectorului, prin intermediul Consiliului Facultății, „să se acorde Seminarului de Arheologie o sumă extraordinară de 39.000 lei pentru a se înzestra cu cărțile, mulajele și aparatele trebuitoare”⁴⁸. Această manieră de abordare constituie o expresie elocventă a înrâuririi pe care a exercitat-o experiența dobândită pe parcursul studiilor din străinătate. Savantul considera că asemenea marilor universități din Franța, care dețineau muzee proprii, utilizate ca laboratoare pentru studenți, cunoscute generic ca „muzee școală”, și Universitatea din Iași trebuia să ofere facilități similare. În felul acesta, Orest Tafrali dorea să impună metode didactice menite să producă un salt calitativ, pornind de la ideea că doar studiul practic era de natură să ofere arheologului și artistului *acea viziune* de care are nevoie. O expresie a acestor preocupări novatoare o constituie și organizarea unei excursii de studii la ruinele de la Axiopolis, Adamclisi și Constanța, între 28 martie și 4 aprilie 1914, pentru care a obținut, prin intervenția Ministerului Instrucțiunii Publice la Ministerul Lucrărilor Publice, o reducere de 75% la tren pentru întregul grup⁴⁹. A doua excursie a fost organizată la Constantinopol, pe o durată de opt zile, împreună cu 62 de studenți de la Universitatea din Iași. Studenții s-au arătat impresionați de experiențele culturale pe care le-au trăit în acest spațiu de veche tradiție istorică, Centrul Studențesc din Iași arătând în scrisoarea de mulțumire adresată Rectorului că în cele opt zile petrecute la Constantinopol și Brussa studenții români au vizitat „numărate moschee, făcându-li-se adevărate cursuri asupra artei turcești de către profesorul de Estetică de la Facultatea de Litere, Subhybey. Au vizitat muzeele de arme, cel imperial, Hypodromul, monetăria Statului, la 1001 de coloane, la Universitate, la mormintele Sultanilor în Eyub, la Apele dulci, la Facultatea de Medicină din Scutari, la insula Prinkipos, la mausoleurile și băile din Brussa, la vechile Seraiuri, au fost primiți la Ministerul de Război și cel al Instrucțiunii”⁵⁰. Cu acest prilej au fost puse și bazele unei viitoare colaborări, în cadrul căreia studenții turci au putut să întreprindă o vizită la Iași, fiind primiți cu onoruri la prima universitate modernă din România⁵¹. Asemenea excursii de studii au fost organizate pentru studenți și în anii următori la inițiativa lui Orest Tafrali. Acesta se dovedea un profesor activ, situându-se printre primii în privința numărului de ore efectuate în anul școlar 1914-1915,

---

⁴⁸ Litere, 108/1914, f. 28.

⁴⁹ Rectorat, 821/1914, f. 144.

⁵⁰ Rectorat, 821/1914, f. 205, 206.

⁵¹ Rectorat, 821/1914, f. 212.

mai ales că de la 1 martie 1915, pe lângă Catedra de Arheologie, a suplinit-o și pe cea de Istorie Antică⁵², susținând un număr total de 88 de lecții⁵³.

Cel mai important obiectiv urmărit Orest Tafrali, pentru realizarea căruia nu a conținut cu stăruințele pe lângă autoritățile competente, a fost acela de a înființa un Muzeu al Universității. Au fost trimise cereri către decanul Facultății de Litere și rectorul Universității, în vederea rezolvării acestei chestiuni încă din 1914, dar acest lucru nu a fost catalogat drept o urgență, așa că s-a mai amânat aproape doi ani⁵⁴. La începutul lui 1916, Orest Tafrali a revenit cu o cerere adrestă Rectoratului, prin care solicita înființarea unui muzeu, în care să fie expuse obiectele preistorice aflate în posesia Universității și mulajele care trebuiau achiziționate din străinătate. Arheologul reclama neglijența cu care era păstrată colecția provenind din săpăturile lui Hubert Schmidt și Neculai Beldiceanu, cumpărată de statul român, arătând că aceasta „zace astăzi în pivnițele Universității și în sala rezervată servitorului din localul seminariilor Facultății de Litere, alături de măhuri, tinichele și alte obiecte de serviciu. Un loc impropriu pentru păstrarea unor obiecte atât de scumpe și de rare”⁵⁵. Dezordinea în care au fost lăsate piesele adunate de Teohari Antonescu îl indigna pe Orest Tafrali. El a cerut Rectorului Universității să intervină la Ministerul Instrucțiunii Publice pentru acordarea unei sume de 4500 lei din care să se plătească atât chiria unui spațiu, chiar și în afara localului Universității, unde să poată fi păstrată și instalată această colecție, cât și salariul unui funcționar care să asigure paza tezaurului. El sesiza cu aceeași ocazie „starea deplorabilă de neîngăduit într-un așezământ de cultură, în care sunt păstrate *antichitățile* preistorice de la Cucuteni – atât de apreciate în lumea întreagă”⁵⁶. Ministerul Instrucțiunii Publice, în urma primirii procesului verbal din partea Senatului Universitar și a intervenției Rectorului⁵⁷, aproba acordarea unui fond de 3500 lei anual pentru închirierea unui local, precum și suma de 400 lei pentru cumpărarea dulapurilor necesare⁵⁸, iar plata custodelui a fost trecută în bugetul Statului⁵⁹. După toate

---

⁵² Ministerul, 3282/1915, f. 1, 2.

⁵³ Rectorat, 836/1915, f. 651v.

⁵⁴ Rectorat, 856/1916, f. 56.

⁵⁵ Rectorat, 856/1916, f. 47r (ian. 1916).

⁵⁶ Membrii Senatului erau Dim. Alexandrescu, Al. Philippide, V. Buțureanu, I. Găvănescul, E. Riegler (Rectorat, 842/1915, f 21r – 25 feb. 1916).

⁵⁷ Rectorat, 859/1916, f. 6.

⁵⁸ Rectorat 856/1916, f. 222.

⁵⁹ La recomandarea făcută de Orest Tafrali, pe data de 1 aprilie 1916 a fost numit N. Breabăn custode pentru Catedra de Arheologie și Antichități (Rectorat, 856/1916, f. 228; Ministerul, 3281/1916, f. 8; Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Muzeul de Antichități – în continuare Muzeul de Antichități, 1/1909, f. 1).

aceste diligențe, aprobarea pentru înființarea Muzeului a fost obținută pe data de 9 martie 1916⁶⁰. În acest demers, Orest Tafrali a fost susținut atât de reprezentanții Universității, cât și de Ministerul Instrucțiunii Publice, condus la acea vreme de I. G. Duca. Sprijinul decisiv pare însă să fi venit din partea geografului Ion Simionescu⁶¹, profesor al Universității, care pe atunci îndeplinea funcția de Secretar general al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Profesorul ieșean s-a aflat în această poziție aproape cinci ani, tocmai în perioada de zbucium a Primului Război Mondial. Ion Simionescu nu a făcut o politică militantă, elocvent fiind în acest sens portretul realizat de scriitorul Demostene Botez, care în 1944 arăta că „Ion Simionescu era un cărturar vechi, de pe vremea când nu erau prea mulți în țara noastră. De la început a fost apreciat ca om de știință și ca om pur și simplu. Avea prieteni și multe legături. A fost deputat, senator, secretar general. Dacă ar fi dat puținel numai din coate ar fi putut ajunge orice, și să joace un mare rol politic. Și pe merit, cu drept cuvânt”⁶². Din postura de prieten apropiat și coleg al lui Orest Tafrali, a intervenit deseori la Minister pentru rezolvarea cererilor acestuia din urmă, cu care a ținut și corespondență privitoare la problemele întâmpinate odată cu înființarea Muzeului de Antichități⁶³.

---

⁶⁰ Muzeul de Antichități, 1/1916, f. 401, 414, 467, 498, 509.

⁶¹ Ion Simionescu și-a făcut studiile liceale la Botoșani și cele superioare la Facultatea de Științe a Universității din Iași. După luarea licenței în Științele Naturale și-a continuat pregătirea în domeniul geologiei și paleontologiei la Viena, unde și-a susținut, în 1898, teza de doctorat, apoi s-a specializat în Franța, la Grenoble (1899). A fost conferențiar la Seminarul Pedagogic Universitar (1899), preparator la Laboratorul de Mineralogie al Universității din Iași (1900), profesor suplinitor la catedra de Geologie – Paleontologie a Facultății de Științe naturale din Iași (1900); din 1902 a devenit profesor titular la catedra de Geologie – Paleontologie a Facultății de Științe Naturale din Iași; în 1912-1914 și 1923 a condus Universitatea din Iași în calitate de rector, din 1929 devenind profesor de paleontologie la Universitatea din București. În 1910 a înființat împreună cu Petru Bogdan, revista științifică *Vasile Adamachi*, pe care a condus-o timp de două decenii. A fost membru corespondent (16 aprilie 1907) și membru titular (18 mai 1911) al Academiei Române; vicepreședinte (30 mai 1932-31 mai 1935) și președinte (31 mai 1941-7 ianuarie 1944) al Academiei Române; președinte al Secțiunii științifice a Academiei Române între anii 1928-1931 (Aurel Loghin, Maria Platon, Gheorghe Palton, *Universitatea „Al. I. Cuza” Iași*, București, 1972, p. 79; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar*, București, 2003, p. 764-765; Idem, *Istoria Academiei Române. Repere Cronologice*, București, 1992, p. 133, 221, 222; M. Iancu, *Personalități românești ale Științelor naturii și tehnicii. Dicționar*, București, 1982, p. 366).

⁶² Ion Simionescu, *Opere alese*, vol. I, București, 1974, p. 25.

⁶³ Orest Tafrali i-a cerut ajutorul atunci când a încercat să obțină o aprobare pentru închirierea unui local pentru Muzeul de Antichități, iar I. Simionescu nu a ezitat să îl ajute, intervenind la Minister pentru a obține banii necesari (Muzeul de Antichități, 1/1909, f. 2; 1/1916, f. 2, 3).

Din dorința ca Muzeul să aibă un local propriu, Orest Tafrali a făcut demersurile pentru obținerea de fonduri necesare în vederea închirierii unui spațiu adecvat pentru expunerea și conservarea colecțiilor. În urma acestor solicitări a fost împuternicit să închirieze, în numele Ministerului Instrucțiunii Publice, imobilul din strada Paladi, nr. 6, care aparținea Profirei N. Alexandrescu⁶⁴, urmând să devină primul spațiu unde și-au găsit locul colecțiile Universității. Închirierea s-a făcut pe termen de cinci ani, cu drept de reziliere pentru Minister după primii trei ani, fiind fixată o chirie în valoare de 3500 lei. Această sumă era destinată celor cinci camere ale Muzeului, pentru celelalte două încăperi, care serveau drept locuința lui Orest Tafrali, acesta urmând să achite proprietarei suma de 2000 de lei⁶⁵.

Având responsabilitatea de a dirija o instituție cu rol cultural și educativ, Orest Tafrali a căutat necontenit să obțină cele necesare bunei sale funcționări. Muzeul încă nu era dotat corespunzător, deoarece lipseau fondurile, iar spațiile de depozitare, vitrinele și echipamentul erau inutilizabile. El a semnalat nevoia de dulapuri și vitrine „făcute după modelul celor din străinătate, prezentând condiții de soliditate, estetică sobră, montate în fier, cu uși și etajere practice de sticlă. Un număr de opt, zece dulapuri de perete și două în centrul camerelor erau suficiente pentru colecția deținută”⁶⁶. Aceasta dovedește că avea o viziune extrem de modernă asupra esteticii muzeale, mai puțin susținută însă, de posibilitățile financiare.

Directorul a intervenit cu noi cerințe periodice pentru ca situația această să fie reglementată, având în vedere că Muzeul era o anexă a Universității. Rectorul a fost înștiințat de situația în care se afla Muzeul, cerându-i-se să acorde o parte din fondul pe care îl avea la dispoziție pentru instalații, deoarece Catedra pe lângă care funcționa nu ceruse partea cuvenită din sumele puse la dispoziția Rectoratului pentru nevoile acesteia⁶⁷. Muzeul trebuia să răspundă unei necesități a studiilor superioare, fiind menit să dezvolte gustul și interesul pentru artă, arheologie și istorie a publicului în general și al studențimii în special⁶⁸. Cu toate acestea, Muzeul avea un aspect modest, în ceea ce privește posibilitățile expunerii patrimoniului, din cauza spațiului restrâns, fapt care a întreținut nemulțumirea lui Orest Tafrali.

---

⁶⁴ În clădirea de pe strada Paladi, nr. 3, până în anii din urmă a locuit familia Țurac – acesta dacă ținem cont de numerotarea actuală a străzilor. Locul se găsește vizavi de sediul instituției destinate persoanelor cu nevoi speciale (Ovidiu Boldur, *op. cit.*, 2007, p. 150).

⁶⁵ O. Tafrali, „Muzeul de Antichități din Iași”, în *Boabe de Grâu*, IV, 11, 1933, p. 641.

⁶⁶ Muzeul de Antichități, 2/1916, f. 23r.

⁶⁷ Muzeul de Antichități, 2/1916, f. 23.

⁶⁸ Muzeul de Antichități, 2/1916, f. 22.

Încercarea de a reconstitui imaginea fostului Muzeu de Antichități, pornind de la colecțiile acestuia, arată că patrimoniul era destul de bogat. Colecțiile Muzeului s-au constituit ca urmare a unor achiziții sau donații, prin eforturile pe care le-a întreprins sistematic Orest Tafrali⁶⁹. Colecția Muzeului a fost identificată cu ajutorul inventarelor, avizelor de intrare, scrisorilor de mulțumire adresate donatorilor și notițelor lăsate de Orest Tafrali, care s-au păstrat în dosarele aflate în fondul Muzeului de Antichități.

Primele obiecte ale Muzeului făceau parte din numeroasa colecție de unelte și ceramică preistorică, care proveneau din săpăturile de la Cucuteni-Băiceni, localitate situată lângă Târgu Frumos, aflate în proprietatea Universității. Această colecție constituia una dintre cele mai vechi dovezi ale civilizației preistorice din ținuturile românești, pentru epoca neolitică. Cea mai mare parte era formată din materialul arheologic rezultat în urma săpăturilor întreprinse de Neculai Beldiceanu, Grigore C. Buțureanu și Hubert Schmidt. Primul dintre aceștia a fost profesor de istorie la Gimnaziul „Ștefan cel Mare” din Iași, în anul 1885, iar pasiunea pentru trecut l-a îndemnat să realizeze cercetări rudimentare, în urma cărora a procurat un mare număr din obiectele preistorice⁷⁰. Grigore C. Buțureanu s-a remarcat, la rândul său, printr-o serie de studii arheologice și istorice. Ultimul dintre cei menționați, conservator la Muzeul Imperial din Berlin, a făcut explorări sistematice la Cucuteni, în anii 1909 și 1910⁷¹. Din toate cercetările menționate, în posesia Muzeului de Antichități din Iași a intrat doar un număr mic de obiecte, cea mai mare parte dintre acestea risipindu-se. Un lot consistent a fost expedit încă de la început Muzeului Național de Antichități din

---

⁶⁹ Muzeul s-a dezvoltat treptat prin donații realizate ca urmare a apelurilor lui Orest Tafrali către autoritățile locale, la „patriotismul” moldovenilor care binevoiau să contribuie, donând obiectele găsite prin curți și ogoare, sau la cunoscătorii colecționari de obiecte istorice. Spre exemplu, în acest sens i s-a adresat lui Sion-Gherei, știind că acesta poseda o colecție de stampe și monede. Deși nu a fost om de litere, acesta s-a dovedit un adevărat mecena, colecționând documente istorice vechi, cărți rare, mobilier de epocă, monede, tablouri pe care le-a donat Universității din Cluj în anul 1922. A făcut numeroase donații unor instituții ale orașului Târgul Ocna, dar nu a răspuns la fel și cererii lui Orest Tafrali, fiind indignat de situația muzeistică a Iașiului (Muzeul de Antichități, 1/1916, f. 17; Muzeul de Antichități, 1/1909, f. 13; Corneliu Stoica, *Istoria ilustrată a orașului Tg. Ocna. Din cele mai vechi timpuri până la 1918*, Onești, 2009, p. 127).

⁷⁰ Cu privire la colecția lui Beldiceanu, în registrul inventar al Muzeului de Antichități din Iași (1916-1940), păstrat la Institutul de Arheologie din Iași, se regăsește următoarea notă: „Din primele obiecte ale Muzeului: Colecția preistorică de la Cucuteni-Băiceni, județul Iași, a regretatului N. Beldiceanu, aflată în subsolurile Universității din Iași” (Mircea Petrescu-Dîmbovița, Madălin-Cornel Văleanu, *Cucuteni-Cetățuie. Monografie arheologică*, Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra-Neamț, 2004, p. 20).

⁷¹ Localnicii care au săpat sub conducerea sa ziceau că a ridicat 30 de care cu astfel de rămășițe (Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 102v).

București⁷², iar una dintre colecțiile lui Octav Erbiceanu a fost cumpărată de același Muzeu, prin mijlocirea lui Ioan Andrieșescu, căruia guvernul i-a oferit mijloacele unei astfel de întreprinderi. Cea mai mare parte însă, rezultat al săpăturilor lui Hubert Schmidt, și-a găsit locul în unul din marile muzee ale Berlinului⁷³. De asemenea, piese aparținând colecției Universității din Iași au fost trimise la Berlin spre a fi studiate de către Hubert Schmidt⁷⁴. La sosirea lui Orest Tafrali ca profesor la Iași, el a mai găsit o singură ladă înapoiată de la Berlin, conținând obiecte preistorice de la Cucuteni. Colecția rămasă a fost expusă în opt vitrine ale Muzeului de Antichități, la care s-au adăugat și câteva obiecte descoperite de el însuși la Cucuteni⁷⁵. Toate acestea au fost pe larg descrise cu prilejul întocmirii istoricului Muzeului⁷⁶.

Prima colecție intrată în patrimoniul Muzeului de Antichități prin donație a fost cea de monede și obiecte arheologice de la Biblioteca Universitară din Iași⁷⁷. Tot în 1916, Orest Tafrali a obținut și obiectele găsite în curtea unui cetățean din Cotnari, în fapt un tezaur, ceea ce a reprezentat o prețioasă achiziție pentru Muzeu, având în vedere valoarea culturală și materială a obiectelor⁷⁸. Astfel, în urma cercetărilor întreprinse potrivit legislației în vigoare, s-a constatat că „băiatul cârciumarului Gheorghe Botez din comuna Cotnari descoperise o comoară în via tatălui său. Șeful secției de jandarmi a predat Prefecturii banii și bucațile de metal care s-au găsit asupra băiatului, iar Prefectura a înaintat o adresă profesorului de arheologie Orest Tafrali pentru a constata valoarea și vechimea monezilor”⁷⁹. Acesta a cercetat obiectele, având convingerea că această

---

⁷² Orest Tafrali, *op. cit.*, 1933, p. 643.

⁷³ Cea mai mare parte din materialul descoperit cu prilejul acestor săpături a ajuns la Museum für Völkerkunde din Berlin, rămânând la Iași foarte puține obiecte care, după ce au stat un timp la Biblioteca Universității, au fost aduse la Muzeul aflat în discuție. (M. Petrescu Dîmbovița, „Principalele rezultate ale noilor săpături arheologice de la Cucuteni-Băiceni”, *Studii și articole de istorie*, vol. XI, București, 1968).

⁷⁴ Hubert Schmidt a cerut pentru două săptămâni o parte din obiectele descoperite la Cucuteni pentru a fi expuse la Muzeul din Berlin (Litere, 71/1909, f. 17r).

⁷⁵ Orest Tafrali, *op. cit.*, p. 643.

⁷⁶ Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 102v, f. 103r.

⁷⁷ Din ordinul Ministerului Instrucțiunii Publice, Orest Tafrali a fost numit pentru a ridica colecția, predată de către G. Pascu, directorul Bibliotecii Centrale din Iași (Muzeul de Antichități, 1/1909, f. 8; *Opinia*, XIII, 2761, 13 mai 1916, p. 2).

⁷⁸ Băiatul cârciumarului Gh. Botez din satul Hodora, comuna Cotnari, n-a vrut să declare descoperirea, astfel că delegatul satului a raportat Prefecturii de județ care a dispus o cercetare. Delegatul satului afirma că ar fi peste 20.000 de galbeni în afară de boțurile de aur (*Opinia*, XIII, 2749, 28 aprilie 1916, p. 1).

⁷⁹ Erau 120 bucăți în monede de argint de mărimea unei piese de 5 lei, din care unele de formă octogonală. Piesele purtau diferite date, de la 1596 până la 1649. Monede de aur erau în număr de 13, de diferite mărimi și care purtau date între 1550 și 1650. Mai erau 18 bucăți de

comoară o să rămână Muzeului de la Universitatea locală⁸⁰. Tezaurul era compus dintr-un număr de 13 monede de aur, venețiene, spaniole, poloneze etc., din prima jumătate a secolului al XVII-lea și numeroase monede de argint ungurești, poloneze, turcești, austriece, rusești etc. Cele de bronz și de aramă aparțineau vremurilor moderne și erau în majoritate rusești, datând din vremea Ecaterinei a II-a și a războaielor cu turcii, dar și austriece, rusești, turcești, românești, franțuzești etc. Un mare număr de monede austriece, germane, norvegiene etc. erau din nichel. În afara monedelor metalice, au mai găsit câteva exemplare de hârtie monedă: rusești, austriece, poloneze etc.⁸¹. Prefectura județului a comunicat Ministrului de resort constatările făcute de Orest Tafrali, cerând totodată ca întreaga comoară să rămână Muzeului Arheologic de pe lângă Universitatea locală. În consecință, aceste obiecte prețioase au fost donate instituției de Prefectura județului Iași, în iunie același an⁸².

Odată începută această activitate muzeistică la Iași, au fost trimise diverse solicitări către instituții, precum Prefectura, Corpul IV al Armatei din Iași, altor muzee, chiar și din străinătate și pe lângă persoanele preocupate de antichități, pentru a dona sau a scoate spre vânzare obiectele care reprezentau interes pentru arheologie și artă. Aceste cereri nu au rămas fără răspuns, astfel că în colecția Muzeului au mai intrat obiecte achiziționate de la locuitorii orașului Iași, de către Corpul IV al Armatei⁸³ și donații de monede făcute de către elevi ai școlilor din Iași. Din nefericire, aceste importante piese au fost trimise la Moscova în timpul Primului Război Mondial și ulterior retrocedate doar parțial.

Dincolo de patrimoniul specific Muzeului sau dotarea tehnico-materială necesară (local, instalații, amenajări-vitrine, dulapuri, etajere, laborator, bibliotecă) trebuie aduse în discuție și celelalte elemente care fac o instituție muzeală funcțională, precum personalul care asigură funcționarea și mijloacele economico-financiare care îi condiționează activitatea. Aceste elemente determinante

---

nasturi din aur, având pe ei diferite chipuri greu de identificat și 6 bucăți de argint pe care erau încrustate pietricele de rubine (*Ibidem*, XIII, 2754, 4 mai 1916, p. 2).

⁸⁰ *Ibidem*, XIII, 2755, 5 mai 1916, p. 1.

⁸¹ Muzeul de Antichități, 2/1923, f. 104r.

⁸² Monedele aparțineau unor emisiuni monetare din intervalul 1604-1655 și erau de origine belgiană și poloneză. Pe o monedă de aur în efigie se vedea chipul lui Iisus binecuvântând pe ducele de Salzburg. Monedele de aur aveau o valoare reală de 25 și 75 de lei. Cele de argint au fost găsite în stare bună de conservare și erau de origine spaniolă din Țările de Jos. Un număr de 8 monede de argint erau de origine belgiană și germană (*Opinia*, XIII, 2757, 7 mai 1916, p. 2).

⁸³ Erau obiecte de aramă, trei vase în greutate de 14 kg, care prezentau interes pentru arheologie (Muzeul de Antichități, 1/1916, f. 13). Ca răspuns la cererea făcută de Orest Tafrali aceștia au mai dat Muzeului patru mărci poștale întrebuințate în Pocuția, trei bilete de legitimație ale funcționarilor din Pocuția (*Ibidem*).

pentru instituția muzeală au fost luate în calcul în momentul înființării Muzeului de Antichități. Din poziția de director, Orest Tafrali și-a asumat o răspundere foarte mare, mai ales că instituția nu avea un local propriu, colecția din proprietatea Universității fusese depozitată în condiții necorespunzătoare, iar bugetul era practic inexistent. Conducătorul instituției se baza pe voința și încrederea că va realiza ceea ce-și propusese prin înființarea Muzeului, adică „un laborator de practică al Catedrei de Arheologie și Antichități, menit să dezvolte gustul și interesul pentru artă, arheologie și istorie”⁸⁴. Colectivul instituției a fost unul restrâns numeric încă de la început; pe lângă gardianul care asigura paza patrimoniului, al doilea angajat a fost încadrat cu funcția de custode la recomandarea făcută de Orest Tafrali. Nicolae Breabăn a fost numit prin decizia Ministrului Instrucțiunii în funcția de custode pentru Catedra de Arheologie și Antichități⁸⁵, servind atât la organizarea și inventarierea colecțiilor și a bibliotecii Seminarului, care era situată în același local, cât și la rezolvarea problemelor administrative. Treptat, Muzeul de Antichități și-a îmbogățit colecțiile, a suferit unele modificări de ordin administrativ, dar nu și-a abandonat menirea.

În această primă perioadă a existenței sale, Muzeul și-a definit mai cu seamă caracterul și situația instituțională (local, buget și dotări). Un loc aparte îl ocupă inițiativele și mijloacele care au stat la baza înființării și evoluției acestei instituții, dar și relațiile stabilite între Orest Tafrali și cei care l-au ajutat să-și îndeplinească dezideratul. Acțiunile întreprinse de Teohari Antonescu, la Catedra de Arheologie și Antichități, dotarea minimă a unui laborator, precum și încercarea de a pune în valoare colecția de obiecte preistorice, provenite din săpăturile de la Cucuteni, prin organizarea unei expoziții de arheologie preistorică, cu ocazia inaugurării Universității⁸⁶, dar și celelalte activități prezentate mai sus, aparținând lui Octav Erbiceanu, și nu numai, au reprezentat etapele premergătoare înființării propriu-zise a Muzeului de Antichități din Iași.

---

⁸⁴ Rodica Radu, *op. cit.*, 1981, p. 22.

⁸⁵ Ministerul, 3281/1916, f. 8.

⁸⁶ De reorganizarea acestei expoziții s-a ocupat atât Teohari Antonescu, cât și Grigore C. Buțureanu. Au fost expuse artefacte din stațiunile Cucuteni, Belcești, Preutești, Dolhasca, Rafaila, Rîul Glodului etc., precum și patru schelete preistorice descoperite la Cucuteni (*Opinia*, I, 113, 16 sept. 1897, p. 1).

*The Museum of Antiquities of Iași:
from the First Initiatives to Foundation (1897-1916)*

(Summary)

Keywords: museum, patrimony, archeology, exhibition

In order to shape the history of the Museum of Antiquities within the University of Iași we set out by presenting the initiatives and resources which led to the establishment and evolution of this institution. The present approach deals with the first phase of the evolution of the Museum of Antiquities which defined, in the first instance, its nature and institutional (local, budgetary and in terms of facilities) condition. The first initiatives belonged to Teohari Antonescu, the first full-professor in the Department of Archeology and Antiquities within the University of Iași. He was the first who equipped a laboratory and tried to highlight the collection of prehistoric vestiges excavated at Cucuteni by organizing an exhibition of prehistoric archeology within the University's jubilee in 1911. This initiative was continued by Octav Erbiceanu, who was involved in the stage previous to the foundation of the Museum of Antiquities of Iași. The most important character, who put these initiatives into practice, was Orest Tafrali. Due to his competence, he managed to emphasize the collection of archeological findings at Cucuteni, which belonged to the University of Iași. The paper reveals the institutional and scientific undertakings which preceded the foundation, in 1916, of a university archeological museum in Iași.

Studiul umanioarelor la Universitatea din Iași și constituirea bibliotecilor specializate

BOGDAN-PETRU MALEON

Cuvinte cheie: viață academică, biblioteci, săli de lectură, cataloage, studenți

Universitatea din Iași beneficiază de câteva reconstituiri monografice temeinice, menite să îi redea istoria instituțională într-o manieră comprehensivă. Inevitabil, acestea au inclus contribuții substanțiale privitoare la modul în care a evoluat, cantitativ și calitativ, populația studențească, precum și studii consacrate transformărilor pe care le-au înregistrat spațiile destinate accesului la informațiile de specialitate. Cercetarea prezintă își propune să provoace o reflecție asupra modului în care bibliotecile răspundeau exigențelor cunoașterii de tip umanist, cu trimitere la înrăurirea pe care au exercitat-o asupra acestui domeniu al formării intelectuale. Din perspectiva contextului în care au evoluat studiile de profil, trebuie spus că Facultatea de Filosofie și Litere, una dintre primele patru ale Universității din Iași, s-a confruntat încă de la început cu absența specialiștilor și interesul redus al tinerilor. Această realitate poate fi pusă în legătură cu apetența modestă a societății românești de la jumătatea veacului al XIX-lea pentru perspectiva formării umaniste. Din ultimul deceniu al secolului, sub auspiciile *Legii Haret* (1898), populația studențească a sporit simțitor, pentru ca apoi să cunoască o creștere spectaculoasă după încheierea Primului Război Mondial. În prima perioadă de existență a Universității s-a manifestat acut fenomenul volatilității populației studențești, astfel încât un număr relativ redus dintre cei înscriși promovau examenele, iar rata abandonului se situa la cote înalte¹. Un indiciu în acest sens îl constituie faptul că doar bursierii frecventau cursurile, însă nici aceștia în totalitate, pe când ceilalți se prezentau periodic la prelegeri și examene². În directă legătură cu numărul redus al celor care aspirau

---

¹ D. Berlescu, „Universitatea din Iași de la 1860 până la 1918”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași (1860-1960)*, vol. I, București, 1960, p. 189, 194, 198.

² Despre sistemul de burse pe care le oferea Universitatea, vezi, Leonidas Rados, „Studenții Universității (1860-1914)”, în Gheorghe Iacob și Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2010, p. 194-197.

să se specializeze în umanioare și ținând seama de maniera aproximativă în care răspundeau obligațiilor studențești, Facultatea a produs relativ puțini licențiați; din 1881 (când apar primii titrați)³, până în 1896 sunt înregistrați doar 82⁴. Lipsa de atractivitate pentru disciplinele umaniste era determinată, în primul rând, de absența unei finalități concrete a pregătirii, întrucât absolvenții nu beneficiau de avantajele diplomelor, fiind nevoiți să concureze alături de bacalaureați la ocuparea catedrelor din învățământul secundar. Această situație arată că în prima etapă de existență, instituția ieșeană a atins doar parțial obiectivul de a forma profesori pentru gimnazii și licee. Se poate afirma că dincolo de precaritatea pieței școlare⁵, problema lipsei de atractivitate a formării academice umaniste trebuie privită și din unghiul de vedere al marginalității pe care o asemenea alternativă de specializare intelectuală, cu un preponderent conținut teoretic, o avea în societatea românească a timpului⁶. În plus, pregătirea în umanioare se confrunta cu precaritatea exasperantă a condițiilor materiale din cadrul Universității, imposibil de surmontat dată fiind parcimonia alocațiilor financiare⁷. Această situație transpare din faptul că prima instituție de învățământ superior a țării nu reușea să asigure apropierea studenților de resursele livresti esențiale. Situația era agravată în cazul tinerilor dornici să se formeze în sfera umanistă, pentru care accesul la monografii, periodice și colecții de surse reprezenta o condiție esențială a succesului. Imediat după înființarea Universității din Iași, organizarea unei biblioteci s-a impus ca o necesitate vitală, iar soluția aleasă a fost aceea de a transfera vechea Bibliotecă din localul Academiei Mihăilene. După o perioadă de provizorat, instituția a început să funcționeze în baza unui „Regulamentu pentru Bibliotecile Publice”, dat la 23 octombrie 1864 de Principele fondator și contrasemnat de Ministrul de resort N. Crețulescu. În acest document se făcea referire la cele două „Biblioteci publice centrale”, din București și Iași, la articolul 13 precizându-se că zestrea acestora se constituia din donații oferite de particulari, achiziții susținute de la bugetul statului, intrări pe care le asigura depozitul legal și schimburi cu

---

³ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 197.

⁴ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896. Precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, Iassy, Tipografia Națională, 1896, p. 99-100.

⁵ Florea Ioncioaia, „Înființarea și începuturile Universității (1860-1864)”, în *Istoria Universității din Iași*, p. 131.

⁶ Lucian Nastasă, „Suveranii” *Universităților românești. Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale. I Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere (1864-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, p. 34.

⁷ *Anuarul general al Universității din Iași tipărit cu prilejul jubileului de cinci-zeci ani*, Iași, Tipografia Națională I. S. Ionescu, Iași, 1911, p. X-V.

biblioteci din țară și străinătate⁸. Următoarele două articole stipulau că fiecare bibliotecă trebuia să aibă, în funcție de importanța sa, un personal compus din bibliotecar, sub-bibliotecar, custode și servitori⁹. Pe lângă Bibliotecile Centrale se institua un comitet special compus din rectorul Universității, decanii Facultăților, revizorul școlar și bibliotecarul, aflat în poziție de secretar¹⁰. Atribuțiile acestui organism constau în selectarea cărților care urmau să fie propuse Ministerului spre achiziție în fiecare an, aprobarea schimburilor, primirea donațiilor, supravegherea și controlarea înscrierilor în catalog, inventarierea acestora, asigurarea bunei funcționări a Bibliotecii Centrale, a celor comunale și didactice, stabilirea restricțiilor privind consultarea anumitor cărți considerate indecente și datoria de a acționa permanent pentru îmbogățirea Bibliotecilor Centrale și sporirea numărului celor comunale populare¹¹. Capitolul IV prevedea, la articolul 23, realizarea unor cataloage și inventare pentru secțiunile bibliotecilor: cărți, manuscrise, stampe, numismatică și rarități¹². Potrivit stipulațiilor articolului 33, instituția care funcționa din 1860 în primul palat al Universității¹³ era numită „bibliotecă centrală” și avea un caracter public¹⁴. Situată la etajul edificiului, Biblioteca Centrală din Iași nu dispunea însă de un spațiu adecvat¹⁵, în cele trei și apoi cinci încăperi desfășurându-se toate activitățile, fără să existe o separare funcțională între munca administrativă și cea științifică¹⁶. Date fiind aceste condiții, nu s-a putut realiza înregistrarea tuturor bunurilor de inventar, potrivit stipulațiilor regulamentului, astfel încât cititorii întâmpinau dificultăți serioase de identificare a materialelor bibliografice. Aceasta mai ales că fondul de carte s-a îmbogățit permanent, ajungând în 1877 să conțină 27.634 de volume¹⁷. În raportul Rectorului către Ministrul de resort pentru anul școlar 1890-1891 se punea problema lipsei acute a spațiilor, atât pentru Biblioteca Centrală, cât și a celor cu destinație didactică,

---

⁸ *Anuariul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896*, p. 278.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 279.

¹¹ *Ibidem*, p. 280-281.

¹² *Ibidem*, p. 279-280.

¹³ Despre istoricul aceste clădiri, vezi, Dan Bădărau, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*. Ediția a II-a, revăzută, Iași, Casa Editorială Demiurg, p. 346-348.

¹⁴ *Anuariul Universității din Iași pe anul școlar 1895-1896*, p. 283.

¹⁵ D. Berlescu, *op. cit.*, p. 142-145.

¹⁶ Rodica-Eugenia Anghel, „Activitatea Bibliotecii Centrale Universitare din Iași oglindită în documente de arhivă”, în *Biblioteca și perenitatea culturii românești*. Volum editat de Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu”. Coordonator: Cornelia Măță, redactori Liviu Papuc și Radu Tătăruță, Iași, 1990, p. 357-359.

¹⁷ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Rectorat (în continuare: Rectorat), dosar 326/1877, f. 10.

solicitându-se ridicarea unui nou edificiu universitar, mai ales că alocația bugetară fusese votată deja de corpurile legiuitoare¹⁸. După finalizarea Palatului Universitar de la Copou¹⁹, în toamna anului 1897, s-a transferat aici și Biblioteca Centrală, proces derulat într-un ritm alert, pe parcursul a numai cinci săptămâni, urmând ca o bună parte din bunurile de inventar să fie aduse ulterior²⁰. Deși această nouă locație avea o imagine academică, amenajarea artistică fiind menită să-i confere un caracter somptuos, încă de la început limitele sale au fost evidente. Această situație este redată sintetic de avocatul Eug. Boureanu, care în 1913 publica, din poziția de sub-bibliotecar, o broșură în care nota că „Biblioteca Centrală din Iași face admirația tuturor vizitatorilor, – vorbesc de arhitectura sălii, în adevăr frumoasă, și de cărțile văzute după luciul sticlei dulapurilor”, însă numeroasele lipsuri cu care se confrunta instituția făceau din aceasta „un juvaer falș”²¹. Principalele probleme proveneau din faptul că spațiul unde trebuiau depozitate cele peste 70.000 de volume²² era relativ restrâns, iar personalul insuficient și remunerat precar. Pe parcursul secolului al XIX-lea a fost menținut statutul de „Bibliotecă Centrală”, deși rapoartele publicate în *Anuarul Universității* utilizau și alte sintagme menite să desemneze instituția, precum „Biblioteca Universității”²³ sau „Biblioteca Centrală din Palatul Universității”²⁴, sugerând dilemele identitare ale unui lăcaș de cultură care, deși funcționa în spațiul universitar, era menit să îndeplinească nevoile culturale ale întregii comunități. Fost student al Universității din Iași, Nicolae Iorga considera, în 1899, că sistemul bibliotecilor trebuia reorganizat, astfel încât la nivelul celor două orașe universitare să se formeze mai multe categorii de

¹⁸ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Facultatea de Filosofie și Litere (în continuare: Facultatea de Filosofie și Litere), dosar 591/1890-1891, f. 58.

¹⁹ *Noul Palat Universitar de la Copou: 100 de ani de la inaugurare*. Volum întocmit de Ion Agrigoroaiei și Ion Toderașcu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 9-15. Vezi și I. Agrigoroaiei, I. Toderașcu, „Inaugurarea Palatului Universitar de la Copou (octombrie 1897)”, în Gheorghe Iacob (coordonator), *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 207-219.

²⁰ Rectorat, dosar 638/1897-1898, vol. I, f. 178 și 179.

²¹ Eug. Boureanu, *Îndrumar în organizarea și administrarea bibliotecilor*, Iași, Tipografia Națională I. S. Ionescu & M. M. Bogdan, 1913, p. 5.

²² *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1898-1899*. Redactor: A. D. Xenopol, Iași, Tipografia-Editoare „Dacia” P. Iliescu & D. Grossu, 1900, p. 140. Dacă sunt adăugate și foile volante, numărul crește la 113.554 (*Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1899-1900*. Redactor: A. D. Xenopol, Iași, Tipografia „Dacia” P. Iliescu & D. Grossu, 1901, p. 101).

²³ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1899-1900*, p. 101; *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1902-1903*. Rector: C. Climescu, Iași, Tipografia H. Goldner, 1904, p. 197.

²⁴ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1903-1904*. Rector: C. Climescu, Iași, Tipografia Editoare „Dacia” Iliescu, Grossu & Comp., 1905, p. 216.

biblioteci, între care „biblioteci universitare” puse în subordinea instituțiilor de învățământ superior, conduse de profesori și având menirea să înlesnească accesul studenților la cele mai noi informații²⁵. Aceeași perspectivă era împărtășită și de cei care activau în interiorul Bibliotecii ieșene. Aflat în postura de bibliotecar-ajutor, Giorge Pascu realiza o analiză lucidă asupra poziției instituției în anul 1910, arătând că aceasta reprezintă „unica bibliotecă publică din Iași”, însă „prin faptul că este așezată în palatul Universității și este frecventată în prima linie de profesori și studenți, Biblioteca Centrală este de fapt Biblioteca Universității”²⁶. Cu toate acestea, autorul ținea să sublinieze că din punct de vedere legal „Biblioteca Centrală nu este Biblioteca Universității și nu dispune de un regulament oficial. Un inconvenient rezultat din această stare de lucruri fiind că studenții nu pot căpăta cărți acasă decât pe cauțiune”²⁷. Din această perspectivă, Giorge Pascu propunea ca „Biblioteca Centrală să fie transformată în Biblioteca Universității”²⁸, ceea ce reprezenta un pas necesar spre rezolvarea numeroaselor sale probleme. O analiză similară conține și un memoriu din 1912, alcătuit de Dimitrie Gusti în numele Colegiului Universitar, sugestiv intitulat „Necesitatea reorganizării Bibliotecii Centrale de pe lângă Universitatea din Iași”²⁹. În varianta încredințată după un an tiparului, găsim precizarea potrivit căreia „Biblioteca Centrală din Iași este singura bibliotecă mare publică din Moldova și este singura Bibliotecă de care dispune Universitatea Iașeană!”, însă sărbătorirea celor 50 de ani de existență a acesteia din urmă a găsit-o „în stare de nefuncționare”³⁰. Situația precară a instituției era cauzată, așadar, în primul rând de persistența unei anumite ambiguități legate de statutul Bibliotecii Centrale, care deși formal nu aparținea Universității a ajuns la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului XX să fie considerată o entitate intim asociată spațiului academic, în absența căreia formarea universitară era imposibil de imaginat. Tocmai această stare de lucruri l-a determinat pe directorul Giorge Pascu să prefăteze propunerea de proiect legislativ pentru Bibliotecă, din 10 noiembrie 1914, cu o serie de glose pe marginea ideii că anarhia de la nivelul instituției putea fi curmată doar „transformând această

---

²⁵ N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des roumains en 1899*, Bucarest, Imprimerie de <<L'Indépendance Roumaine>>, 1899, p. 83.

²⁶ Giorge Pascu, „O Instituție Culturală a Iașului. Biblioteca Centrală”. Extras din *Viața românească*, dec. 1910, p. 1.

²⁷ *Ibidem*, p. 5.

²⁸ *Ibidem*, p. 7.

²⁹ Rectorat, dosar 795/1912, f. 40-48.

³⁰ Dimitrie Gusti, *Necesitatea reorganizării Bibliotecii Centrale de pe lângă Universitatea din Iași*, Iași, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu & Co, 1913, p. 12-13.

biblioteca în bibliotecă universitară și așezând-o pe temelie nouă”³¹. Autorul ținea să precizeze că această aspirație era larg împărtășită de corpul academic, iar expresia acestei adeziuni consta și în constituirea la nivelul Colegiului Universitar a unei „comisiuni a bibliotecii”, care își propunea și elaborarea unui proiect de lege a Bibliotecii, pe care G. Pascu îl publica cu mici modificări³². Potrivit acestuia, Biblioteca Universitară trebuia condusă de un director specializat într-o „disciplină literară, și anume filologia ori istoria”, fiind preferat chiar un „specialist în filologia română”³³. Fondul de carte urma să conțină tot ce s-a scris despre români și în legătură cu spațiile învecinate, întrucât „o bibliotecă universitară astfel înzestrată devine un focar științific de prim ordin”³⁴. În proiectul propriu-zis se afirma că „Biblioteca Centrală din Iași face parte integrantă din organizarea Universității și va purta numele de Biblioteca Universității din Iași”, aceasta urmând să fie „pusă sub controlul Senatului universitar”, iar administrația ei superioară „încredințată unei comisii” alcătuită „din directorul bibliotecii și câte un profesor delegat din fiecare facultate”³⁵. În felul acesta, instituția trebuia să intre sub tutela exclusivă a primei Universități din țară, ceea ce marca o ruptură față de modul în care îi fusese definit statutul la 1864. A fost necesară scurgerea unei jumătăți de veac, pentru ca, în 1914, să se ajungă la acreditarea denumirii de „Bibliotecă a Universității”³⁶, ca urmare a unei inițiative a Comisiei Bibliotecii, sancționată juridic prin „Regulamentul pentru Biblioteca Universității din Iași”, aprobat printr-un decret regal din 1916³⁷, care i-a definit noul statut. În *Anuarul Universității* pentru anul 1918-1919 se găsește justificarea teoretică a integrării în spațiul academic arătându-se că „Biblioteca Universității are tot atât de mare

---

³¹ G. Pascu, *Proiect de lege pentru Biblioteca Universitară din Iași*, Iași, Biblioteca Centrală, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu & Co, 1914, p. 3-4.

³² *Ibidem*, p. 4.

³³ *Ibidem*, p. 5.

³⁴ *Ibidem*, p. 6.

³⁵ *Ibidem*, p. 12.

³⁶ Din sursele evocate în cadrul studiului reiese faptul că Biblioteca din Iași nu s-a transformat începând din 1860 în „Biblioteca Universității”, așa cum s-a afirmat (Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” – Iași. Monografie*, Iași, 1989, p. 142). Elocvent în acest sens este raportul prezentat în „Anuarul” pentru anul universitar 1924-1925, care rezumă astfel evoluția instituției: „Fondată ca Bibliotecă a Academiei Mihăilene de către M. Sturdza la 1839. Reorganizată și transformată de domnitorul Cuza în Bibliotecă centrală. Transformată la 1914 în Biblioteca Universității” (*Anuarul Universității din Iași (1924-1925)*, Iași, Tipografia Coop. „M. T. Carpați”, 1925, p. 111).

³⁷ Poate fi consultat în *Anuarul Universității din Iași. Anul școlar 1925-1926*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească” S. A., 1927 p. 278-284.

însemnătate pentru cultura universitară ca și sala de curs”³⁸. Această idee avea deja notorietate la nivelul colportajului intelectual ieșean, dovadă fiind faptul că apare într-un memoriu pe care Rectorul îl adresa Regelui la 21 martie 1913, arătând că „bibliotecile, laboratoriile și seminariile au o însemnătate cel puțin tot atât de mare ca și cursurile de la catedră”³⁹. *Anuarul Universității* dezvoltă punctul de vedere potrivit căruia formarea academică presupune interdependența dintre spațiile didactice și cele de lectură, întrucât „notele și cunoștințele de curs se adâncesc și se desăvârșesc numai în bibliotecă, căci adevărata activitate studentească universitară nu se poate mărgini numai la satisfacerea unor anumite examene și dobândirea unei diplome, ea trebuie să fie mai ales îndreptată spre studiarea proprie a lucrurilor expuse la curs și spre cercetarea mai departe a acestor probleme”⁴⁰. Din această perspectivă, studentul era definit prin formula medievală de „studiosus novarum cupidissimus”, care trebuie să găsească în bibliotecă cel mai bun cadru pentru „satisfacerea curiozității științifice și munca rodnică intelectuală”⁴¹. Aceste aprecieri ilustrează de fapt transformările care au survenit la nivelul concepției privind rolul Bibliotecii în viața academică, în sensul valorizării acestei componente esențiale pentru formarea de factură universitară.

Evoluția cantitativă și calitativă a publicului Bibliotecii Centrale trebuie raportată la dinamica statutului acestei instituții. Astfel, după stabilirea în noul sediu, numărul de cititori a sporit substanțial, pentru ca în anul școlar 1898-1899 să se înregistreze 7.927, ceea ce reprezenta un salt spectaculos față de anul precedent⁴². În ceea ce privește profilul celor care frecventau noul local de studiu din Palatul de la Copou, statistica realizată pentru anul universitar 1899-1900 arată că majoritatea covârșitoare era compusă din studenți, iar dintre cele 14.602 cărți consultate, 11.455 au fost de profil literar și abia 3.157 de factură științifică⁴³. Numărul cititorilor a cunoscut o creștere în anul 1900-1901, atingând cifra 16.787, dintre care 9.896 studenți, iar dintre cele 18.659 de cărți solicitate 12.535 erau de litere și 6.124 de științe⁴⁴. În anii următori trendul a fost descrescător, astfel încât în 1902-1903 s-au înregistrat 7.780 de studenți, repartizarea celor 13.054 de volume consultate arătând o scădere a preferinței

---

³⁸ *Universitatea din Iași. Programele cursurilor pentru anul școlar 1918-1919*, Iași, Tipografia Comercială L. Rabinovici, 1918, p. 207.

³⁹ Rectorat, dosar 807/1913, f. 45.

⁴⁰ *Programele cursurilor pentru anul școlar 1918-1919*, p. 207.

⁴¹ *Ibidem*, p. 207-208.

⁴² *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1898-1899*, p. 140.

⁴³ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1899-1900*, p. 101.

⁴⁴ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1900-1901*. Rector: C. Climescu, Iași, Tipografia „Dacia” P. Iliescu & D. Grossu, 1902, p. 213.

pentru domeniul literar, la 5.427, pe când cele cu specific științific au crescut la 7.618⁴⁵, pentru ca în anul 1903-1904, Biblioteca să fie frecventată de 5721 studenți, iar dintre cele 9649 de volume solicitate 3.478 au avut conținut literar și 6.171 științific⁴⁶. Această repartitie a cărților solicitate din fondul Bibliotecii Centrale pe domenii de cunoaștere ilustrează emergența firească a unor tipologii a lectorilor și specializarea treptată a fondurilor, dar trădează și dificultățile organizatorice pe care le-a traversat instituția la scurt timp după mutarea în noul local. În ceea ce privește modul în care cititorii aveau acces la cărți, Biblioteca Centrală trebuia să funcționeze ca o instituție deschisă, statut confirmat de cifrele redade în „Anuarele Universității”, care indică faptul că în anul școlar 1899-1900 au beneficiat de serviciile pe care le oferea aceasta 4.122 de cititori din afara Universității, dintre care 2976 elevi și 1.146 particulari⁴⁷, iar în 1900-1901 numărul a crescut la 6.891, elevii reprezentând 5.222, iar particularii 1.669⁴⁸. Se pare că prezența în număr foarte mare a unor cititori proveniți din afara mediului academic, în special elevi, risca să destabilizeze activitatea instituției, astfel încât accesul acestora a fost limitat, în anul școlar 1902-1903, fiind înregistrați 1.616 de cititori externi, dintre care 849 elevi și 767 particulari⁴⁹, iar 1903-1904, dintr-un total de 1.688, elevii reprezentau 1.196 și particularii 492⁵⁰. Afluxul și apoi contracția acestor categorii de lectori se explică prin preferința cititorilor pentru volumele pe care statisticile Bibliotecii Centrale le apreciau ca fiind „de litere”, prin comparație cu cele „de științe”, întrucât, dincolo de caracterul relativ al acestei taxonomii, se poate spune că lucrările atribuite ultimei categorii erau, spre deosebire de celelalte, adresate unui public cu un grad mult mai înalt de specializare. Această ipoteză este susținută de datele statistice prezentate anterior, care indică o inversare a trendului odată cu limitarea numărului de cititori proveniți din afara Universității. Se poate spune că astfel s-a conturat un raport între cele două mari domenii de interes, care oglindea de fapt ponderea pe care studenții specializați în filosofie, filologie și istorie o dețineau în cadrul Universității din Iași la începutul secolului XX.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, personalul Bibliotecii Centrale era compus dintr-un director cu funcție de bibliotecar, un sub-bibliotecar (secretar) și trei

---

⁴⁵ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1902-1903*, p. 197.

⁴⁶ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1903-1904*, p. 216.

⁴⁷ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1899-1900*, p. 101.

⁴⁸ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1900-1901*, p. 213.

⁴⁹ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1902-1903*, p. 197.

⁵⁰ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1903-1904*, p. 216.

custozi, dintre care doi erau studenți⁵¹, pentru ca în anul 1900-1901, când s-a înregistrat cel mai mare număr de cititori, să se reducă la un director și doi custozi⁵². Dacă în cea mai mare parte a intervalului supus analizei, primele două poziții din ierarhia Bibliotecii, bibliotecarul-director și sub-bibliotecarul, reveneau unor persoane provenind din mediul universitar, custozii erau adesea insuficient pregătiți din punct de vedere biblioteconomic și modest remunerați prin comparație cu colegii lor din capitală⁵³. Starea de lucruri de la Biblioteca Centrală îi afecta în primul rând pe studenți, care în decembrie 1912 reclamau Rectorului „lipsa mijloacelor materiale” provocate de „lipsa fondurilor pentru întemeierea și întreținerea bibliotecii și anexelor sale”. În opinia tinerilor, răspunderea aparținea autorităților de la București, întrucât se putea vorbi despre o adevărată „prăpastie între două orașe culturale”, la care s-a ajuns printr-o „neglijare completă a universității noastre”. Petiționarii arătau că o „dorință însă, ce socotim că se poate face imediat” consta în „sporirea orelor de lectură în sala bibliotecii centrale. Cele cinci ore și jumătate sunt neîndestulătoare – de acum socotim adăugarea altor trei ore de seară (de la 8-11)”⁵⁴. Pe aceeași linie se înscriau și remarcile pe care Dimitrie Gusti le-a făcut într-un opuscul din 1913, menit să pună în evidență că „Starea actuală a Bibliotecii Centrale din Iași” se caracteriza printr-o acută „lipsă de mijloace” și „completă stare de desorganizare”, astfel încât aceasta „nu poate funcționa în mod normal”, în pofida demersurilor pe care le-au făcut de-a lungul timpului responsabili celei mai vechi instituții de învățământ superior din țară „pentru schimbarea acestei stări de lucruri”⁵⁵. Într-un memoriu adresat de către custozii Bibliotecii Centrale din Iași către Comisa Bibliotecii la începutul anului 1915 se arăta că numărul cititorilor s-a dublat în ultimul an, mai ales prin multiplicarea elevilor și particulari, explicația fiind căutată în bulversările produse de războiul european. Astfel, custozii erau nevoiți să facă față unui volum tot mai mare de muncă, fără a primi beneficiile materiale corespunzătoare, în timp ce statutul lor profesional rămânea incert, ceea ce îi făcea să denunțe faptul că sunt aduși la condiția de simpli servitori, însărcinați mai ales cu manipularea cărților, deși pentru ocuparea posturilor li se cerea să dețină titluri științifice⁵⁶. Memoriul custozilor a fost trimis spre analiză directorului Gorge Pascu, iar acesta a sintetizat problemele semnalate, indicând totodată soluțiile pentru rezolvarea acestora:

---

⁵¹ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1898-1899*, p. 140.

⁵² *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1900-1901*, p. 213.

⁵³ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 41-42.

⁵⁴ Rectorat, dosar 783/1912, vol. III, f. 697.

⁵⁵ Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 5.

⁵⁶ Rectorat, dosar 852/1915, f. 1-8.

pentru ușurarea activității propunea reducerea numărului de ore pe zi de la cinci la patru; ameliorarea situației materiale a custozilor considera că se poate realiza prin creșterea salariilor; propunea angajarea a încă doi servitori, astfel încât petiționarii să poată fi degrevați de munca brută din Bibliotecă⁵⁷.

La problemele care priveau personalul se adăugau unele neajunsuri provenite din modul de organizare, care presupunea desfășurarea activităților administrative în sala de lectură, tot aici fiind depozitate și cele mai multe lucrări, care pe parcursul timpului au devenit greu accesibile ca urmare a supraaglomerării. Acest sistem al bibliotecii de sală (Saalbibliothek), impus prin regulamentul din 1864, făcea ca același perimetru să joace rolul de depozit, sală de lectură și birou pentru funcționari⁵⁸. Odată cu mutarea Bibliotecii în Palatul din Copou a existat mai mult spațiu de depozitare, mai ales în dulapurile aflate de-a lungul pereților sălii principale, însă perimetrul era considerat „insuficient” și „impropriu”⁵⁹. Astfel, mesele de lucru ale funcționarilor se găseau alături de cele ale cititorilor, ceea ce făcea ca aceștia să se stânjenească reciproc. Primii afectați erau studenții, motiv pentru care reclamau faptul că se aflau „în poziție de inferioritate față de colegii noștri bucureșteni”, astfel încât, pe lângă lipsa de cărți, „localul bibliotecii este foarte impropriu pentru cetit, întrucât lipsește adevărata sală de lectură, unde nesupărați de sgomotul căutării cărților prin dulapuri și răsfoirii cataloagelor am putea studia cu râvnă și speranță”⁶⁰. Bibliotecarii, la rândul lor, se confruntau cu lipsa tot mai acută de spațiu pentru cele 121.113 de volume existente în anul 1903-1904⁶¹, ceea ce făcea ca intrarea noilor publicații să fie gestionată deficitar, cataloagele consemnând date insuficiente identificării lucrărilor⁶². Dincolo de acest evident progres cantitativ, lucrările necesare studiilor umaniste care se aflau în fondurile Bibliotecii rămâneau insuficiente în raport cu necesitățile, după cum rezultă din procesul-verbal alcătuit la ședința de bilanț a Facultății de Filosofie și Litere pentru anul școlar 1904-1905, în care profesorii cereau Rectorului „a se mări fondul Bibliotecii Centrale, pentru cumpărarea și legarea de cărți, la suma de cel puțin zece mii lei, spre a se putea avea cărțile noi importante ce apar, indispensabile atât pentru profesori, cât și pentru studenți”⁶³. În memoriul pe care l-a publicat în

---

⁵⁷ Rectorat, dosar 853/1915, f. 16-17.

⁵⁸ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 40-41.

⁵⁹ Giorge Pascu, *O Instituție Culturală a Iașului*, p. 1.

⁶⁰ Rectorat, dosar 783/1912, vol. I, f. 697.

⁶¹ *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1903-1904*, p. 216.

⁶² Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 50.

⁶³ Litere, dosar 57/1905-1906, vol. II, f. 304.

1913, Dimitrie Gusti punea în evidență organizarea defectuoasă a cataloagelor⁶⁴ și absența oricărei forme de control și de prevenire a pierderii cărților, deoarece împrumutul și utilizarea nu erau reglementate corespunzător⁶⁵. În consecință, autorul arăta „că această bibliotecă *nu este organizată*, căci n-are local (nici pentru cărți, nici pentru cetitori și nici pentru administrație), n-are personal suficient ca număr și suficient pregătit, n-are buget îndestulător pentru cumpărare de cărți și personal”. Chiar dacă aceste probleme organizatorice și-ar fi găsit rezolvarea, Biblioteca Centrală din Iași „nu ar fi putut *funcționa în mod normal*, căci n-are un catalog general de persoane și pe materii, n-are bibliotecă usuală, n-are sală de citire pentru reviste, n-are sistemul împrumutului cărților acasă, în sfârșit, n-are un regulament în care să se prevadă exercitarea unui control sever în întrebuințarea cărților”⁶⁶. Date fiind aceste probleme, „profesorii universitari se văd zilnic privați de cel mai înalt instrument științific și astfel se văd stânjeniți în activitatea lor științifică și de multe ori nevoiți să treacă granița pentru a lucra în bibliotecile universităților învecinate”. De asemenea, și „studenții sunt privați de cel mai elementar instrument de instrucție și educație științifică, știut fiind că pentru cultura universitară o bibliotecă are tot atâta importanță ca și sala de curs; candidații la doctorat se văd în imposibilitatea de a dovedi maturitatea științifică cerută prin prelucrarea tezei de doctorat; în sfârșit publicul mare cult, magistrații, avocații, ofițerii, profesorii de gimnaziu sunt privați de cel mai bun instrument de cultură!”⁶⁷. În partea a doua a documentului discutat erau enumerate „Desideratele Marelui Colegiu Universitar privitoare la Biblioteca Centrală din Iași”: trecerea acesteia sub administrarea Senatului Universității; ridicarea unui nou local care să răspundă tuturor nevoilor pe care le reclama o astfel de instituție, inclusiv săli speciale pentru Bibliotecile parțiale ale Seminarilor; sporirea alocațiilor destinate cumpărării de cărți; ridicarea cheltuielilor de personal la nivelul bugetului de achiziții; constituirea unui corp

---

⁶⁴ Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 9-11. Principala problemă reclamată privea modul arbitrar în care s-a realizat clasificarea lucrărilor în cele nu mai puțin de 15 cataloage, spre exemplu: „filologia (clasică, romanică, s.a.m.d.) este trecută simplu la gramatică, – arheologia și numismatica sunt trecute la istorie, – sub titlul generic de artă, găsim titlurile de: artă militară, artă culinară, arta desenului s.a.m.d.” (p. 10). Într-o notă a broșurii pe care a alcătuit-o în 1913, Eug. Boureanu remarcă faptul că la nivelul Bibliotecii Centrale „nu sunt mai puțin de 14 (*paisprezece*) cataloage împărțite în chipul cel mai arbitrar, *pe specialități, limbi*, amestecate, fără corespundere a diviziunilor unuia cu a celuilalt”. În aceste condiții, „își poate lesne închipui oricine pierderea de timp ce se pricinuieste cititorului cu cererea unei cărți, – dacă o poate găsi, chiar în modul acesta” (Eug. Boureanu, *op. cit.*, p. 23, n. 1).

⁶⁵ Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 12.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 13.

profesional specializat și inamovibil; întocmirea catalogului general pe autori și materii; alcătuirea unui regulament de către Comisiunea Bibliotecii și promulgarea acestuia de către Senatul Universitar⁶⁸. Recurența evocării problemelor cu care se confrunta Biblioteca arată că situația acesteia ajunsese într-un punct critic la începutul secolului XX. Astfel, într-un „Memoriu asupra cerințelor Universității din Iași”, alcătuit la 21 martie 1913, în numele Rectorului Constantin Stere, adresat Regelui și Ministrului de resort, relativ la „biblioteca centrală a acestei universități” se arăta că „Majestatea Voastră cunoaște starea ei de plâns din memoriul Domnului Profesor Gusti, întocmit după însărcinarea colegiului profesoral, în urma unei discuțiuni largi care a ocupat mai multe ședinți ale acestui colegiu”. Conducerea Universității nu își propunea să revină asupra chestiunilor semnalate în textul precedent, însă insistă „pentru a justifica cererea unui credit, relativ foarte însemnat, pentru întocmirea cataloagelor”. Aceasta deoarece la momentul respectiv Biblioteca era „cu desăvârșire inutilizabilă”, întrucât cele 400.000 de volume erau „necercetate, neclasificate, neaccesibile deci pentru nimeni” și nici nu exista personalul calificat care să le pună în ordine. În consecință, colegiul solicita suma de 40.000 lei „pentru organizarea și catalogarea bibliotecii”, având în vedere faptul că aceasta era „unica bibliotecă din nordul Țării”⁶⁹. Aceste probleme fuseseră semnalate și de George Pascu, potrivit căruia principala problemă a Bibliotecii provenea din modul defectuos în care erau organizate cărțile în sala de lectură, întrucât această operațiune nu se realiza în funcție de apartenența la un domeniu sau frecvența utilizării⁷⁰. Impresia unei stări de blocaj pe care o traversa instituția apare și în darea de seamă a Comisiei Bibliotecii, alcătuită după 20 de ședințe sub președinția lui Al. Philippide, decanul Facultății de Filosofie și Litere și publicat de Dimitrie Gusti în 1914. În cadrul acestui material se arată clar faptul că Biblioteca Centrală din Iași era „primitiv organizată și deci în neputință de a funcționa” și era relevant rolul „măsurilor *pozitive*, care trebuiesc luate de urgență pentru a da universității din Iași și întregii regiuni a Moldovei cel mai puternic instrument cultural”⁷¹. Întrucât localul în care funcționa Biblioteca Centrală era considerat „absolut impropriu pentru o organizare modernă a bibliotecii universității”, se considera că este indispensabilă ridicarea unui nou local care să

---

⁶⁸ *Ibidem*, p. 13-14.

⁶⁹ Rectorat, dosar 807/1913, f. 45.

⁷⁰ George Pascu, *O Instituție Culturală a Iașului*, p. 2-3.

⁷¹ Dimitrie Gusti, *Întemeierea Bibliotecii și Seminarilor de pe lângă Universitatea din Iași. Un sistem de propuneri cu numeroase documente și planuri în anexe*, Iași, Institutul de Arte Grafice N. V. Ștefăniu & Co, 1914, p. 7.

cuprindă „biblioteca centrală a Universității și un loc special pentru seminarii”⁷². Acest edificiu urma să fie înălțat „în aripa dreaptă a Universității”, după planurile unui arhitect care a mai participat la astfel de lucrări, având drept model bibliotecile universitare germane⁷³. În acest scop, Comisia Bibliotecii a obținut colaborarea gratuită a doi arhitecți din Dresda⁷⁴, proiectele acestora fiind explicate⁷⁵ și ilustrate în anexe⁷⁶. Situația a început însă să se amelioreze sub aspectul funcționalității Bibliotecii după preluarea conducerii de către energeticul Giorge Pascu, în 1914, așa cum rezultă chiar din amplul raport pe care îl înaintează Rectorului după primul an de activitate⁷⁷. Astfel, în 1916 s-a realizat separarea cărților de reviste, alcătuindu-se sistemul catalogului cu fișe scrise de mână, care deși conțineau numeroase lacune și inexactități, vor servi la realizarea catalogului alfabetic pe autori și catalogul alfabetic pe materii⁷⁸.

În anul 1914 instituția de cultură la care facem referire și-a schimbat statutul, însă „Regulamentul pentru Biblioteca Universității din Iași” a fost aprobat abia prin Înaltul decret regal 2271 din 9 iunie 1916. Potrivit articolului 5 „Biblioteca Universității este pusă sub controlul Senatului universitar”, iar articolul 6 stabilea că „Administrația superioară a bibliotecii este încredințată unei comisii, alcătuită din câte un profesor delegat din fiecare facultate și care nu poate fi Decanul ori delegatul facultății în Senatul universitar”⁷⁹. Comisia Bibliotecii aviza numirea „funcționarilor superiori”, adică a directorului, bibliotecarului, sub-bibliotecarului și celor patru custozi, alcătuia propunerile de buget, se pronunța în ceea ce privește achizițiile de cărți și înainta anual un raport Ministerului privind starea Bibliotecii⁸⁰. Potrivit noului regulament, Biblioteca Universității nu trebuia să ofere servicii doar pentru membrii corpului academic, deși aceștia reprezentau principalii beneficiari, articolul 22 precizând că „pot întrebuința sala de lectură corpul profesoral și studenții după ce se vor legitima prin cartea de student, persoanele particulare numai în urma eliberării unei cărți de intrare”⁸¹. Relativ la modul în care era reglementat împrumutul, nu exista nici o restricție în cazul profesorilor universitari, garanția acestora condiționând și accesul studenților la serviciul respectiv, după cum

---

⁷² *Ibidem*, p. 12.

⁷³ *Ibidem*, p. 12-13.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 14-15.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 16-20.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 26-42.

⁷⁷ Rectorat, 853/1915, f. 1-13.

⁷⁸ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 95.

⁷⁹ *Anuarul Universității din Iași. Anul școlar 1925-1926*, p. 278.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 279.

⁸¹ *Ibidem*, p. 281.

recomandarea unui universitar era necesară membrilor corpului didactic primar și secundar⁸². La litera „c” a articolului 31 se preciza că în cazul persoanelor particulare, împrumutul era posibil numai „după legitimare și cunoștință personală în privința situației lor sociale și după ce vor depune o cauțiune de cel puțin două ori valoarea cărților împrumutate”⁸³. În felul acesta s-a ajuns la conturarea unei identități instituționale în acord cu menirea principală a Bibliotecii, care era aceea de a oferi mijloacele necesare formării într-un cadru academic. Tendința Bibliotecii Universității din Iași de a-și subordona activitatea și obiectivele spațiului universitar a fost determinată atât de o treptată profesionalizare a cititorilor, cât și ca urmare a dificultăților pe care le implica sporirea numărului celor care frecventau sala de lectură. Schimbarea de statut presupunea și o profesionalizare a personalului, în acord cu modele europene tradiționale de referință. În acest sens se remarcă propensiunea spre mediul german, după cum rezultă din faptul că universitarii ieșeni doreau ca cei responsabili de administrarea Bibliotecii să întreprindă stagii de cercetare la marile instituții de profil din acest spațiu⁸⁴.

*

Pe lângă Biblioteca Universității, în cadrul fiecărei Facultăți, catedre, seminar sau laborator au fost create *biblioteci specializate*. Tinerii studioși de la științele cu caracter aplicat își puteau dobândi cunoștințele teoretice în cadrul bibliotecilor care se încheagau pe lângă laboratoare, în timp ce opțiunea spre filologie, filosofie sau istorie implica, deopotrivă, concentrarea spre lecturi de profil și menținerea unui variat orizont livresc. Cărțile acestor biblioteci erau procurate din fondurile repartizate Catedrelor pentru întreținere, prin donațiile autorilor sau ale unor profesori și grație schimburilor internaționale⁸⁵. În ceea ce privește structura personalului, majoritatea funcțiilor administrative erau asigurate de cadre didactice și studenți de la Facultățile respective⁸⁶. Până în anul 1910 nu exista o bibliotecă unitară a Facultății de Filosofie și Litere, fiecare Seminar deținând propriul fond de carte, deși din lipsă de spațiu majoritatea volumelor erau înghesuite în aceeași încăpere⁸⁷. La 13 februarie 1909 Consiliul Facultății de Filosofie și Litere cerea Rectorului „să cedeze o odaie, din rândul acelor de la Științi, pentru sala de lectură a Bibliotecii Facultăței” și înființarea

---

⁸² *Ibidem*, p. 281-282.

⁸³ *Anuarul Universității din Iași. Anul școlar 1925-1926*, p. 282.

⁸⁴ Rectorat, dosar 821/1914, vol. II, f. 286.

⁸⁵ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 105.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 106.

⁸⁷ Rectorat, dosar 743/1909, vol. I, f. 49-50.

unui post de secretar, care să îndeplinească și atribuțiile de bibliotecar. O asemenea solicitare era justificată și prin prisma intenției Consiliului de a „face un raport D-lui Ministru prin care i se va cere ca Biblioteca fostei Școli Normale Superioare de pe lângă Universitate să fie transferată pentru partea ei literară de la Seminarul Pedagogic, unde nu este de nici o utilitate, la Facultatea de Litere, care are nevoie de cărțile ce conține”⁸⁸. În primăvara anului 1910, Facultatea a primit în cele din urmă un local pentru Seminariile diferitelor sale Catedre și pentru Bibliotecile Seminarilor⁸⁹. Cu toate acestea, disputele pentru spațiul destinat cărților de specialitate au continuat, astfel încât, la 1 iunie 1910, Consiliul Facultății de Filosofie și Litere protesta față de faptul că Facultatea de Științe urmărea să elibereze sala unde erau depozitate dulapurile cu cărțile Seminarilor umaniste și sublinia, contrar acestei intenții, că „dorința legitimă ar fi ca fiecare seminar să-și aibă camera deosebită”⁹⁰. În acest scop se solicita ca în „locuința ocupată până la Sf. Gheorghe trecut de Dl. I. Caragiani”, așa numita „casă Grigoraș”, să i se acorde Facultății de Filosofie și Litere pentru Biblioteci măcar cele cinci camere din corpul central al imobilului⁹¹. La 12 octombrie 1910, chestiunea a fost reluată, Consiliul Facultății considerând inacceptabilă repartizarea a numai două camere în această clădire pentru Seminarii și Bibliotecile acestora și arătând că cele cinci încăperi reprezintă minimul necesar pentru o funcționare decentă⁹². Probleme legate de lipsa spațiului pentru Bibliotecă aveau și alte Facultăți, după cum reiese din faptul că la 28 noiembrie 1915 Dimitrie Alecsandresco, decanul Facultății de Drept, adresa Rectoratului solicitarea de a pune la dispoziția studenților o sală de lectură pentru a studia volumele din Bibliotecă, deoarece aceasta se afla în cancelaria profesorilor, ceea ce îngreuna accesul celor interesați⁹³.

Bibliotecile Seminariale s-au constituit în primul rând prin eforturile personale ale profesorilor, pe măsura creării catedrelor titularii disciplinelor fiind conștienți că bibliotecile specializate erau vitale prin rolul pe care îl jucau în ceea ce privește formarea profesională a studenților⁹⁴. Astfel se explică solicitările pe care profesorii Facultății de Filosofie și Litere le-au adresat constant Rectorului pentru a realiza dotarea Bibliotecilor aferente fiecărei

---

⁸⁸ Litere, dosar 68/1908-1916, f. 7.

⁸⁹ Litere, dosar 70/1909-1910, vol. II, f. 56.

⁹⁰ Litere, dosar 71/1909-1910, vol. III, f. 11.

⁹¹ Litere, dosar 71/1909-1910, vol. III, f. 11.

⁹² Rectorat, dosar 743/1909, vol. II, f. 269.

⁹³ Rectorat, dosar 852/1915, f. 9.

⁹⁴ Lucian Nastasă, *op. cit.*, p. 466.

discipline cu lucrări esențiale⁹⁵. Există numeroase exemple care atestă faptul că fiecare cadru didactic s-a confruntat încă de la începutul carierei cu lipsa acută a cărților, așa cum constata Teohari Antonescu, la scurt timp după venirea la Iași⁹⁶. De altfel, primul titular al Conferinței și apoi al Catedrei de Arheologie și Antichități a luat inițiativa comandării unor cărți pentru Seminarul Arheologic⁹⁷. Această Bibliotecă a continuat să se dezvolte grație eforturilor lui Orest Tafrali, următorul exponent al disciplinei și fondatorul Muzeului de Antichități. În incinta acestei din urmă instituții s-a dezvoltat, pe parcursul perioadei interbelice, Biblioteca Seminarului de Arheologie și Antichități, despre care Orest Tafrali spunea că „studenții își pregătesc aici lucrările seminariale, având la dispoziția lor, nu doar cărțile bibliotecii, ci și pe cele ale bibliotecii personale a directorului”⁹⁸. Tot la începutul secolului XX s-a realizat și înzestrarea Seminarului de Istorie Veche, prin grija profesorului Petre Râșcanu, care a dispus cumpărarea unor lucrări esențiale din Franța și Germania⁹⁹. În aceeași manieră a procedat și Ioan Ursu, suplinitor, apoi titular la Catedra de Istorie Universală, care pe data de 20 ianuarie 1909 a înaintat Rectorului o listă de cărți care trebuiau procurate pentru Biblioteca Centrală în domeniul istoriei medievale și moderne¹⁰⁰. Tot acest profesor s-a ocupat de achiziționarea lucrărilor pentru Biblioteca Seminarului de Istorie Universală¹⁰¹, multe dintre aceste fiind aduse din străinătate¹⁰². Unele personalități legate intelectual și afectiv de Universitatea din Iași au donat cărți prețioase Bibliotecii din Palatul de la Copou¹⁰³ sau direct Bibliotecilor care aparțineau Facultăților¹⁰⁴. Pe diverse căi Universitatea a intrat și în posesia unor biblioteci aparținând foștilor profesori care au ilustrat diverse discipline umaniste. Din păcate, lipsa spațiului făcea mereu dificilă integrarea noilor fonduri, așa cum s-a întâmplat la sfârșitul secolului al XIX-lea, când biblioteca răposatului junimist Al. Lambrior a fost oferită de văduva acestuia Bibliotecii Centrale, însă spațiul depozitării volumelor a fost stabilit cu foarte

---

⁹⁵ Litere, dosar 59/1906-1907, f. 214-223; 270-273.

⁹⁶ Teohari Antonescu, *Jurnal (1892-1908)*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Lucian Nastașă, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p. 93.

⁹⁷ Litere, dosar 63/1908-1916, f. 61.

⁹⁸ *Anuarul Universității Mihăilene Iași pe anul academic 1935/1936*. Publicat de Traian Bratu, rectorul în funcțiune al Universității Mihăilene, volumul XXI, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1937, p. 187.

⁹⁹ Litere, dosar 108/1913, vol. XXIII, f. 310.

¹⁰⁰ Rectorat, dosar 734/1908, vol. I, f. 67-69.

¹⁰¹ Rectorat, dosar 767/1911, vol. III, f. 619.

¹⁰² Rectorat, dosar 777/1911, f. 5-6.

¹⁰³ Rectorat, dosar 743/1909, vol. I, f. 11.

¹⁰⁴ Rectorat, dosar 743/1909, vol. I, f. 28.

mare dificultate¹⁰⁵. În aceeași perioadă s-au înregistrat și alte inițiative similare care au ridicat unele probleme administrației Bibliotecii Centrale. Astfel, după moartea profesorului Petre Râșcanu, primul titular al Catedrei de Istorie Universală Antică, fiica acestuia, Georgetta Veisa adresa o solicitare Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, la 21 octombrie 1913, în care susținea că părintele său lăsase „o bogată bibliotecă de istorie și epigrafie”, pe care se arăta „dispusă a o vinde Ministerului de Instrucție”¹⁰⁶. Ca urmare a acestor demersuri, Senatul Universității din Iași a discutat, în ședința din 5 noiembrie 1913, posibilitatea cumpărării bibliotecii lui Petre Râșcanu¹⁰⁷, fiind numită o comisie compusă din A. D. Xenopol, I. Caragiani, Ilie Bărbulescu și Ch. Drouhet ca să constate oportunitatea achiziționării și să evalueze volumele¹⁰⁸.

Constituirea Bibliotecilor Seminariale nu a rezolvat problema accesului studenților în umanioare la lecturile esențiale formării intelectuale. Una din probleme era reprezentată de organizarea deficitară a acestora, ceea ce făcea ca în 1910 conducerea Facultății de Filosofie și Litere să admită faptul că cea mai mare parte a cărților, în loc să fie folosite „pentru lucrări de seminarii, stau, în mare parte, pe la locuințele particulare ale profesorilor ne-având unde să le așezăm și ne-având instalația necesară utilizării lor efective pentru cercetările științifice provocate de studiile și discuțiile seminariale”¹⁰⁹. Și într-un memoriu adresat Rectorului de către studenții Universității din Iași în decembrie 1912 se arăta că „lipsurile bibliotecilor speciale seminariale de pe lângă fiecare facultate sunt înspăimântătoare”, ceea ce îi făcea să constate că de fapt „acestea lipsesc aproape cu desăvârșire”. Astfel de remarci erau justificate prin aceea că, în viziunea petiționarilor, Bibliotecile Seminariale nu reprezentau simple anexe ale spațiului academic, fiind considerate „temelia studiilor universitare”. Studenții constatau „cu îngrijorare și descurajare rolul mai mult formal ce îl au la Universitatea noastră”, deși afirmau că „nu putem concepe seminar – deci muncă științifică organizată – fără biblioteci speciale”. Pentru exemplificare, memoriul semna că existau biblioteci care ar trebui să joace un rol esențial în specializarea tinerilor, însă conțineau doar 200-300 de volume, reprezentând „parodii de biblioteci seminariale”¹¹⁰. Aceeași imagine dezastruoasă era zugrăvită și în memoriul adresat Suveranului României la 21 martie 1913, în

---

¹⁰⁵ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 30.

¹⁰⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (în continuare: MCIP), dosar 2723/1913, f. 7.

¹⁰⁷ Rectorat, dosar 810/1913, f. 59-60.

¹⁰⁸ MCIP, dosar 2723/1913, f. 5.

¹⁰⁹ Rectorat, dosar 743/1909, vol. II, f. 269.

¹¹⁰ Rectorat, dosar 783/1912, vol. III, f. 697.

care se arăta că „Seminarul de Istorie a Românilor nu posedă nici *Magazinul Istoric*, nici *Letopisețele*, nici *Uricariul*, nici măcar colecțiile de documente publicate de Academie! Studenții astfel nu se pot deprinde la universitatea noastră de a utiliza izvoarele. Seminarul de antichitate clasică (4 catedre) nu are nici măcar edițiile complete de autori clasici, și un viitor profesor de literatura și limba elenă sau latină poate eși astfel din universitate fără să fi avut în mână o ediție bună de Sofocle, de Euripide sau Horațiu!”¹¹¹. Dată fiind „starea deplorabilă a universității care și-a serbat acum câte-va luni jubileul de 50 de ani” și întrucât „corpul nostru profesoral e silit să-și facă datoria în atât de intolerabile condițiuni, nu e de mirare că se observă simptomele îngrijorătoare de anarhie intelectuală, nu numai la studenți, și că s-a putut forma tipul de profesor ambulant care preferă să stea la București unde bibliotecile și laboratoriile îi dau cel puțin puțința de a nu rămânea cu totul în urmă cu știința lui...”¹¹². Lipsa surselor de informare îi afecta în primul rând pe studenții care aspirau să se specializeze în studierea trecutului, astfel încât în decembrie 1913 aceștia înaintau un memoriu decanului Facultății de Filosofie și Litere, în care arătau că se află în „imposibilitate de a face cercetări în specializarea noastră istorică, din cauză că n’avem o bibliotecă cu volume istorice, cea seminarială fiind prea redusă”, pe când „colegii studenți din capitală au la îndărmână un domeniu larg de cercetare științifică, prin bogatele colecții de documente, hrisoave, cărți rare, manuscrise și scrisori, comoară păstrată la Academia Română și Diverse Arhive”. Pentru a elimina acest decalaj, tinerii susțineau că „pentru secția noastră e absolută nevoie de a ne pune direct în contact cu aceste izvoare ale trecutului, pe cari știința modernă le-a luat ca un criteriu de cea mai mare însemnătate istorică”. Absența acestor măsuri îi face pe autorii memoriului să recunoască faptul că „lucrările noastre seminariale se reduc la simple compilații” și solicita o intervenție a decanului la Ministerul de resort „să ne dea câteva locuri în Internatele Statului din București, unde se avem casă și masă din când în când, în timpul anului școlar universitar, astfel să putem face cercetări lunare, absolut trebuitoare obiectului nostru și numai atunci când profesorii noștri vor crede de cuviință că planul unei lucrări seminariale impune această deplasare”¹¹³.

Având în vedere aceste solicitări, decanul Facultății de Filosofie și Litere, Alexandru Philippide, care fusese în tinerețe sub-bibliotecar la Biblioteca Centrală¹¹⁴, a intervenit la Minister, în baza hotărârii Consiliului din 13

---

¹¹¹Rectorat, dosar 807/1913, f. 47.

¹¹²Rectorat, dosar 807/1913, f. 48.

¹¹³Litere, dosar 107/1913, vol. XXII, f. 21.

¹¹⁴Vasile Arvinte, „Alexandru I. Philippide (1859-1933)”, în *Universitatea din Iași (1860-*

decembrie 1913, cu scopul de a facilita accesul studenților din Iași, mai ales a celor specializați în studiul istoriei, la sursele de informare din capitală. Argumentul principal în sprijinul tinerilor studioși era acela că „pentru deplinătatea studiilor lor au trebuință neapărată să vină din când în când la București, ca să cerceteze bibliotecile și arhivele, deoarece colecții de izvoare istorice la Iași nu există”¹¹⁵. Probleme similare sunt semnalate și de Constantin Fedeleș, titularul cursului de Psihologie, care într-un memoriu din 8 decembrie 1913 arăta că pentru buna funcționare a laboratorului pe care îl organiza în domeniul disciplinei sale era necesară organizarea unei Biblioteci care să conțină „opere fundamentale și colecțiile complete de reviste; apoi pentru abonamente la reviste speciale” solicita alocarea sumei de 5000 lei¹¹⁶.

Nici după Primul Război Mondial nu s-a produs o îmbunătățire sub raportul dotării bibliotecilor specializate, astfel încât într-un document de la sfârșitul anului 1919, care înfățișa nevoile Facultății de Filosofie și Litere, se arăta că Bibliotecile Seminarilor „sunt adăpostite într-un singur dulap”, ceea ce constituia o piedică majoră în calea bunei desfășurări a activității acestora¹¹⁷. În continuare se arăta că fiecare Seminar avea nevoie de câte o mie de lei „pentru abonamente la reviste curente și cumpărare de cărți apărute recent” și câte două mii pentru „umplerea lacunilor mari ce le are fiecare Seminar în privința materialului elementar didactic, ca tratate, dicționare”¹¹⁸. Fondul de carte al Bibliotecilor celor 15 Seminarii din cadrul Facultății de Filosofie și Litere¹¹⁹ a ajuns în 1920 la 8.000 de volume, însă condițiile în care acestea puteau fi consultate nu se dovedeau foarte bune, întrucât în spațiul de lectură se desfășurau și ședințele seminariilor¹²⁰. Decanul Facultății arăta că în momentul respectiv Biblioteca era deschisă de la opt dimineața la șapte seara, întrucât reprezenta „singura bibliotecă utilizabilă pentru studenții acestei Facultăți”, aceasta fiind cea care „dispunea de cărțile de specialitate”, în timp de „Biblioteca

---

1985). *Dezvoltarea științei*, Gh. Platon, V. Cristian (redactori responsabili), Iași, Editura Junimea, 1986, p. 60. Vezi și Ion Petrovici, *Figuri dispărute*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1937, p. 135.

¹¹⁵ Litere, dosar 108/1913, vol. XXIII, f. 26.

¹¹⁶ Litere, dosar 107/1913, vol. XXII, f. 11.

¹¹⁷ Litere, dosar 149/1919, f. 65.

¹¹⁸ Litere, dosar 149/1919, f. 65.

¹¹⁹ Pedagogia, Psihologia și Estetica, Filologia Română, Istoria Literaturii Române Moderne, Limba Greacă, Limba Latină, Slavistica, Limba Germană, Limba Franceză, Sociologia și Etica, Logica și Istoria Filosofiei Moderne, Arheologia, Istoria Universală, Istoria Românilor și Istoria Antică.

¹²⁰ Litere, dosar 165/1920, f. 25.

Centrală e departe de a-și fi terminat orânduirea și organizarea”¹²¹. Astfel se explică de ce în același an Facultatea a solicitat Ministerului de resort un local special pentru Seminarii, care să conțină „câte o cameră spațioasă pentru fiecare din cele 15 Seminarii, cu biblioteca sa, plus două săli pentru ședințe și bibliotecă comună”¹²². Lipsa spațiilor adecvate era dublată de precaritatea fondurilor, ceea ce a determinat chiar forul tutelar din capitală să admită în 1923 „lipsa supărătoare de cărți, care apasă astăzi asupra studenției”, preconizând rezolvarea acestei probleme prin înzestrarea Bibliotecilor Facultăților și tipărirea cursurilor¹²³.

Relațiile instituționale dintre Bibliotecile Seminariale și Biblioteca Centrală erau dominate de ambiguitate, ceea ce a făcut ca statutul acestora să intre în atenția unor spirite reformatoare precum Dimitrie Gusti, care în 1914 considera că organizarea Bibliotecii Universității din Iași trebuie să se întemeieze pe „*unirea organică a tuturor bibliotecelor speciale (ale seminariilor și laboratorilor) cu biblioteca generală universitară*”, cu scopul asigurării accesului facil la lucrări, într-un cadru care să ipostazieze „și sub forma bibliotecară unitatea multiplelor științe”, astfel încât Biblioteca unică a Universității să funcționeze „cu două subdiviziuni principale: biblioteca universității va poseda lucrările științifice de interes general, iar bibliotecile seminariilor și ale laboratorilor, monografiile și lucrările științifice de interes special”¹²⁴. Noua structură urma să fie reglementată printr-un act normativ care să prevadă un personal specializat, corespunzător tuturor ramurilor științei, ca o condiție esențială a calității¹²⁵. Potrivit acestor principii edificiul care urma să fie înălțat „în aripa dreaptă a Universității” urma să includă, în aceeași clădire o Bibliotecă a Universității și Bibliotecile Seminariilor: Filologie clasică, Filologie modernă, Filosofie, Istorie, Matematică, Geografie și Drept¹²⁶. Deși se anunța deosebit de generos, acest proiect nu s-a realizat niciodată, Biblioteca Universității și cele Seminariale trecând prin câteva reorganizări în perioada interbelică.

Pornind de la dovezile documentare evocate se poate spune că principalele probleme de informare cu care se confruntau studenții în umanioare ai Universității din Iași erau cauzate de precaritatea bibliotecilor specializate și dificultățile accesului la bazele documentare. De altfel, constituirea unor fonduri

---

¹²¹ Litere, dosar 165/1920, f. 25.

¹²² MCIP, 316/1920, vol. IX, f. 107.

¹²³ Litere, dosar 207/1923, f. 56.

¹²⁴ Dimitrie Gusti, *Întemeierea Bibliotecii și Seminariilor*, p. 7-8.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 9-10.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 14-15.

care să permită formarea în diverse domenii ale cunoașterii umaniste s-a realizat în principal ca urmare a unor inițiative individuale. Anul 1916 a marcat un moment important în ceea ce privește îmbunătățirea activității Bibliotecii Centrale Universitare, noul regulament, care îl înlocuia pe cel din 1864, creând premisele pentru transformarea instituției prin separarea activităților administrative și a depozitelor de spațiul destinat studiului. Această schimbare permitea și reevaluarea activităților desfășurate de bibliotecari, în sensul profesionalizării serviciilor de care urmau să beneficieze cititorii¹²⁷.

În ceea ce privește bibliotecile specializate în umanioare, acestea s-au dezvoltat gradual, pe lângă seminariile aferente diverselor Catedre. Individualizarea a depins de preocuparea pe care titularii disciplinelor universitare au arătat-o pentru formarea studenților în diverse ramuri ale cunoașterii umaniste. Deși eforturile individuale nu au lipsit, mulți profesori implicându-se cu mult devotament în procurarea cărților, infrastructura pe care Universitatea a pus-o la dispoziție pentru depozitarea și consultarea acestora a rămas precară în perioada care face obiectul prezentei cercetări. Prin prisma acestor realități trebuie interpretate reacțiile de nemulțumire ale studenților, mai ales ale celor care se specializau în studiul istoriei, față de lipsa unor lucrări fundamentale și a surselor elementare necesare cunoașterii.

Modul în care Universitatea din Iași a facilitat accesul la resursele livrestii pe parcursul primei sale jumătăți de veac ilustrează procesul dificil de edificare instituțională pe care l-a parcurs cea mai veche instituție de învățământ superior modern din România. Acesta a fost marcat de numeroase sincope și ezitări cauzate de absența unei tradiții academice autohtone, la care s-au adăugat precaritatea condițiilor materiale și calitatea modestă a surselor de informație. Așa se explică, de altfel, și dificultățile înlocuirii corpului profesoral compus din specialiști formați în Occident cu profesori proveniți din rândurile foștilor studenți ai Universității din Iași.

---

¹²⁷ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 42-43.

Humanities at the University of Iași and the Foundation of Specialized Libraries

(Summary)

Keywords: academic life, libraries, reading rooms, catalogs, students

The present research aims to open a debate on how the libraries of the University of Iași fulfilled the requirements of humanistic knowledge. Immediately after the foundation of the first Romanian modern institution of higher education, the organization of a library became vital necessity, and the solution was to transfer the old Library of the Princely Academy in the new location. It acquired the status of Central Library under the regulation of 1864 and was open for all categories of readers. After the building of the University Palace in Copou, in the autumn of 1897, the Central Library was also moved here. Although this new location revealed an academic appearance due to its special architecture, its limitations were obvious from the beginning. The main problems were generated by the fact that the area where more than 70,000 books should have been stored was relatively small and the staff was insufficient and poorly paid. There added some difficulties in organization, as the administrative activities took place in the reading room, where most of the papers were stored. Moreover, the Library was not part of the University's administration, a fact that hindered students' access to books. The need for a reorganization of the Central Library was frequently brought into question in early 20th century by personalities who shaped the destiny of the institution, such as Giorge Pascu and Dimitrie Gusti. Only half a century later, in 1914, the name of "University Library" achieved accreditation, as a result of an initiative of the Library Commission, sanctioned by the "Regulation of the Library of the University of Iași", approved by royal decree in 1916. The problems the Library was facing also reflected in the dynamics of various types of readers, and that is the reason for which the present approach analyses the quantitative and qualitative evolution of the readers.

Besides the University Library, each faculty, department, seminar and laboratory had its own specialized library. The volumes of these libraries were purchased from funds allocated to departments for maintenance, by donations of authors and professors and by international exchanges. By 1910 the Faculty of Philosophy and Letters did not have a unitary library, as each seminar held its

own book fund, although, because of lack of space, most volumes were crowded in one single room. In the spring of 1910, the Faculty finally received a location for the seminars of its various departments and the libraries of seminars. The foundation of seminars' libraries did not resolve the issue of the access of students in Humanities to essential works. One problem was the libraries' poor organization and the lack of essential volumes. There added the lack of collection of sources, which primarily affected the students specialized in studying the past, who needed facilities to conduct their research in the capital. In 1920 the books' fund of the libraries of the 15 seminars within the Faculty of Philosophy and Letters was of 8,000 volumes, but the conditions to be read did not prove to be the best, as the reading rooms also hosted the meetings of the seminars. One may conclude that, despite the individual efforts of many professors to purchase books, the University's infrastructure for their storage and reading remained poor during the period covered by the present research.

Colecții speciale ale Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași. Metode de valorificare documentară pentru cercetarea istorică

ROXANA PLOSCARU

Cuvinte cheie: colecții speciale, depozite, cataloage

În înțelegerea tradițională a rolului său social, *biblioteca* este păstrătoarea patrimoniului și a *memoriei culturale* a comunităților umane, principalul indicator în aprecierea și ierarhizarea bibliotecilor publice fiind *cantitatea colecțiilor*. Din această perspectivă, *creșterea și administrarea* colecțiilor au reprezentat principala menire socială și culturală a bibliotecii, care trebuia să fie, deopotrivă, un „colecționar” de carte și un furnizor de servicii informaționale pentru publicul cititor¹. În prezent, sub impulsul unei noi ere a informației, „în bibliotecile academice, două sunt forțele care se află în spatele schimbărilor: economia și tehnologia”, făcând imposibilă menținerea politicii tradiționale, rezumată la „dezvoltarea colecției și la serviciile informaționale” clasice². De asemenea, este recunoscut faptul că, „legate de tradiții” și prețuind cartea în forma sa clasică (pe suport papetar), „mediile universitare au dovedit o constantă prudență față de schimbare”, înțelegându-se prin aceasta informatizarea serviciilor și, mai ales, transpunerea cărților în format electronic, în veritabile biblioteci virtuale³. Fie că este acceptată celebra metaforă – „biblioteca este inima universității” – fie că nu, interferența dintre cele două instituții-cheie în procesul educației înalte și al cercetării le silește să-și coreleze eforturile, pentru a conferi lecturii și studiului de specialitate șansa de a-și îndeplini menirea în lumea contemporană⁴.

---

¹ Adriana Ioana Király, „Managementul colecțiilor de bibliotecă: o abordare integratoare (I)”, în *Biblioteca*, 2002, nr. 2, p. 43.

² Joseph J. Branin, *Managing Change in Academic Libraries*, New York, London, The Haworth Press, 1996, p. 1.

³ Richard M. Dougherty, Ann P. Dougherty, „The Academic Library: A Time of Crisis, Change and Opportunity”, în *Journal of Academic Librarianship*, 1993, p. 334.

⁴ Deborah J. Grimes, *Academic Library Centrality: User Success through Service, Access and Tradition*, Chicago, Association of College and Research Libraries, 1998, p. 1-5.

Din acest punct de vedere, bibliotecile universitare trebuie să asigure accesul la toate tipurile de surse informaționale de care dispun, pentru toate categoriile de cititori, în primul rând acelea legate de mediul universitar (studenți, masteranzi, doctoranzi, profesori, cercetători), indiferent de specializarea academică a acestora. Aflată în plin proces de remodelare a identității, biblioteca universitară poate să se adapteze „din mers” provocărilor generate de apariția unui univers informațional practic nelimitat – Internetul – deoarece universitatea va avea totdeauna nevoie de un loc în care studenții, singuri sau în grup, vor putea să se întâlnească pentru a învăța și a lucra cu sursele de informare, indiferent de suport (papetar sau digital). Biblioteca universitară poate fi astfel gândită, încât să devină în viitor un „loc de convergență a scrisului cu universul digital”, păstrându-și menirea de „liant ce reunește comunitatea universitară”⁵.

Desigur, o anumită dinamică a studiilor pe diverse specializări, în funcție de realitățile economico-sociale nu poate fi neglijată. Această dinamică este reflectată de frecvența cererilor de carte pentru lectură în cazul categoriilor de studenți, masteranzi, doctoranzi ai universității respective, pe anumite domenii de studiu. În bibliotecile universitare din Statele Unite ale Americii și Europa Occidentală, politica de achiziții de fond de carte și administrarea colecțiilor existente au luat în calcul această realitate, identificându-se soluții pentru ca lucrările cele mai solicitate de cititori (pe diverse specializări) să fie mai ușor accesibile și într-un număr mai mare de exemplare. Multiplicarea pe suport papetar și transpunerea în format electronic a acestor *bibliografii uzuale* reprezintă metodele cele mai utilizate, răspunzând astfel cerințelor publicului⁶. Și în România, *selecția documentelor*, „adică operația de alegere a documentelor ce vor fi achiziționate, prin luarea în considerare [...] a nevoilor (studiate sociologic) ale utilizatorilor specifici ai bibliotecii”, respectiv *prelucrarea colecțiilor* în funcție de același criteriu, al frecvenței solicitărilor au fost definite ca priorități ale activității bibliotecilor academice⁷.

Din acest punct de vedere, una dintre metodele accesibile și eficiente care să favorizeze cercetarea istorică este transpunerea pe suport digital a celor mai importante instrumente de lucru bibliografic (*Bibliografia istorică a României*; *Bibliografia Românească Modernă*; Florin Rotaru, *Bibliografia cărții bucureștene de la origini până în prezent*, București, 2006; *Bibliografia*

⁵ Lili Rusea, „Bibliotecile universitare și noile tehnologii”, în *Biblioteca*, 2002, nr. 4-5, p. 133.

⁶ Juris Dilevko, Lisa Gottlieb, *The Evolution of Library and Museum Partnership, Historical Antecedents, Contemporary Manifestations and Future Directions*, Westport, Connecticut, London, Libraries Unlimited, 2004, pp. 39-41.

⁷ Adriana Ioana Király, *op. cit.*, p. 44.

Națională Română. Teze de doctorat, București, 1995; *Bibliografia analitică a periodicelor românești* etc.) și a câtorva colecții de documente extrem de solicitate (*Documente privitoare la Istoria Românilor*, colecția Eudoxiu de Hurmuzaki; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*; Idem, *Ispisoace și zapise*; N. Iorga, *Studii și documente privind istoria românilor* etc.).

În cadrul acestei noi proiecții asupra priorităților bibliotecilor universitare, stimularea cercetării științifice realizată de utilizatorii lor specifici (studenți, masteranzi, doctoranzi etc.) se înscrie în mod natural într-o atare direcție. Încurajarea cercetării și, implicit, a atașamentului acestui tip de cititor față de respectiva bibliotecă, se poate realiza, între altele, prin favorizarea accesului la fonduri documentare care oferă un suport important cercetării prin informațiile primare furnizate de acestea. Din acest punct de vedere, poziția istoricului (profesionist sau în formare) este una privilegiată. În colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” Iași, incunabulele, cartea veche și rară, manuscrisele și alte tipuri de documente netipărite (arhive personale) reprezintă un fond documentar bogat și deosebit de prețios pentru cercetarea istorică. Se pune întrebarea dacă acest fond *de patrimoniu*, care trebuie conservat prin metode specifice⁸, poate deveni mai accesibil decât până acum utilizatorului interesat, fără a i se grăbi deteriorarea și dacă acesta poate fi asistat și *de bibliotecar* pentru a deprinde metodele de lucru cu un asemenea tip de documente, accesibil în prezent mai ales cercetătorilor cu oarecare experiență în domeniu⁹.

Astfel, prin destinația lor și legătura specială creată între cititorul-cercetător și locul său predilect de studiu, bibliotecile universitare au beneficiat de un context favorizant pentru a-și dezvolta continuu fondul de carte veche sau rară, incunabule, documente de arhivă etc., fie prin achiziții, fie ca urmare a donațiilor primite. Această tendință s-a manifestat și în perioadele când statul nu numai că nu a încurajat o *politică* de acumulare a valorilor bibliofile în incinta ce le era destinată (biblioteca universitară), ci chiar au considerat-o suspectă, izvorând dintr-o mentalitate „burgheză”, elitară, atât a cititorului legat sufletește de biblioteca „sa”, cât și a personalului specializat al bibliotecii universitare. Cu

---

⁸ Dintre metodele de protecție a patrimoniului cultural mobil, sub incidența contactului *cărții* cu cititorul intră *metodele pasive*. Acestea „asigură condiții de depozitare și *utilizare* (s.n. – Roxana Ploscaru) adecvate astfel încât să fie minimalizată deteriorarea” cărților care aparțin patrimoniului cultural național (Maria Geba, „Conservarea cărților și documentelor vechi”, în *Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural*, sub redacția prof. univ. dr. Cornelii Oniscu, Editura Trinitas, 2003, p. 22).

⁹ Faye Phillips, *Local History Collections in Libraries*, Westport, Connecticut, London, Libraries Unlimited, 1995, p. 73-98.

toate acestea, la BCU „Mihai Eminescu” Iași în a doua jumătate a secolului trecut s-au făcut progrese importante în catalogarea fondului de manuscrise și carte veche, exemplară fiind din acest punct de vedere activitatea lui Martin Bodinger și Dan Simonescu. Martin Bodinger este autorul *Catalogului cărții rare și prețioase* din fondul BCU „Mihai Eminescu” Iași (patru volume), cuprinzând incunabule, cărți tipărite în secolele XVI-XVIII și *Cartea veche românească* (volumul al III-lea), iar Dan Simonescu a publicat în 1950-1951 *Catalogul manuscriselor Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu”*, ambele instrumente de lucru absolut necesare pentru oricine dorește să studieze fondurile de carte veche și manuscrise ale BCU „Mihai Eminescu” Iași¹⁰. Ambele lucrări reprezintă două referințe indispensabile pentru studentul și cercetătorul în domeniul istoriei, existența câtorva exemplare în fondul de carte al Filialei de Istorie a BCU Iași fiind resimțită ca o necesitate.

Făcând referire la rolul cărții vechi și al manuscriselor aflate în colecțiile bibliotecilor universitare pentru cercetarea istorică, David Pearson constata într-un studiu recent, că, în virtutea unor practici tradiționale, „colecțiile de carte rară și manuscrise s-au aflat în afara circuitului larg de carte al bibliotecilor, cu toate că ele reprezintă un element semnificativ pentru valoarea bibliotecilor respective”. De aceea, se impune ca aceste manuscrise și cărți vechi să contribuie la „diseminarea cunoașterii în domeniul cărții de istorie” și al disciplinei istorice, în general, apelându-se la metodele oferite de tehnologia digitală și de Internet¹¹. Totuși, nu se poate nega faptul (reafirmat de specialiștii în domeniu) că „aceste materiale trebuie conservate în forma lor originală, deoarece reprezintă dovezi ale autenticității textelor, ale variantelor și edițiilor existente pentru aceeași lucrare sau din motive culturale, istorice, estetice. Acest criteriu asigură caracteristicile esențiale ale materialității, care nu pot fi păstrate integral pe alt suport, oricât de avansat tehnologic”¹².

În fața posibilităților oferite de bibliotecile virtuale și de Internet pentru globalizarea circulației informației, inclusiv în ceea ce privește colecțiile de carte

---

¹⁰ Martin Bodinger, *Catalogul cărții rare și prețioase*, I, *Incunabule și secolul al XVI-lea*, II, *Secolul al XVII-lea*, III, *Carte românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași*, IV, *Secolul al XVIII-lea*, Iași, Biblioteca Centrală Universitară Mihai Eminescu, 1974-1981. Dan Simonescu, *Catalogul manuscriselor Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu”*, Iași, Biblioteca Centrală Universitară Mihai Eminescu, 1950-1951.

¹¹ David Pearson, „Rare Book Librarianship and Historical Bibliography”, în J. H. Bowman, *British Librarianship and Information Work 1991-2000*, Ashgate Publishing, 2006, p. 168.

¹² Alice Schreyer, „Common Cause: Collaborating to Preserve Printed and Primary Source Materials”, în William E. Brown, Laura Stalker, *Getting Ready for the Nineteenth Century: Strategies and Solutions for Rare Book and Special Collections Librarians*, Chicago, Association of College and Research Libraries, 2000, p. 35.

veche și manuscrise ale bibliotecilor academice, dar și sub imperiul lipsei de credibilitate în ceea ce privește autenticitatea textelor pe suport electronic, pentru a fi folosite astfel de către cercetător ca document primar, la care se adaugă imperativul conservării acestor colecții ca *bunuri ale patrimoniului cultural național*, un cadru juridic care să reglementeze statutul bunurilor patrimoniului cultural mobil și să garanteze respectarea drepturilor de autor pentru textele în format electronic s-a dovedit stringentă.

În Statele Unite ale Americii, American Council of Learned Societies (ACLS) a obținut în iulie 1997 aprobarea de către National Advisory Commission on Libraries a unui document – *Statement on Primary Materials* – care dispunea „prezervarea cu maximă atenție a a tuturor artefactelor textuale” și conferea ACLS, la care erau afiliate 69 de biblioteci universitare din SUA, dreptul exclusiv de a administra „proceduri responsabile de creare și identificare a reproducerilor fotografice și electronice ale acestor artefacte”. Era oferită astfel o garanție cititorului că textul reprodus este identic cu originalul, fiind elaborat sub supraveghere de specialitate (bibliotecară) și se creau piedici „comerțului” pe Internet cu copii ale acestor texte aflate în biblioteci virtuale cu taxă care nu se supuneau controlului ACLS¹³. În Finlanda a fost aleasă aceeași metodă, sub egida Bibliotecii Naționale a Finlandei înființându-se la Mikkeli *Centrul Național de Microfilme și Conservare* (1990), având drept responsabilitate microfilmarea sub control de specialitate a manuscriselor și cărților vechi aflate în colecțiile respectivei biblioteci, pentru a fi puse la dispoziția publicului, pentru uz curent¹⁴.

Și în România, din punct de vedere juridic, una dintre principalele probleme constă în a găsi căile de armonizare între prevederea art. 6 din Legea Bibliotecilor („În bibliotecile de drept public consultarea colecțiilor și a bazelor de date proprii este gratuită”)¹⁵ și aceea de la art. 62 alin. d, care atribuie *Comisiei Naționale a Bibliotecilor* dreptul de a stabili și aviza „metodologiile, normele, normativele și reglementările din domeniul protejării bunurilor culturale de patrimoniu din biblioteci”¹⁶. Prima reglementare permite accesul gratuit al utilizatorului la toate colecțiile bibliotecii, în condițiile stabilite de regulamentul acesteia, iar cea de-a doua are drept obiect protejarea bunurilor de patrimoniu, a căror conservare poate fi afectată dacă utilizarea lor nu este supusă

---

¹³ *Ibidem*, p. 36-37.

¹⁴ Mircea Regneală, „Biblioteca Națională a Finlandei”, în *Biblioteca*, 2002, nr. 4-5, p. 155.

¹⁵ *Ordonanța nr. 26 din 26 ian. 2006 pentru modificarea și completarea Legii Bibliotecilor nr. 344/2002*, art. 1, alin.3.

¹⁶ *Legea Bibliotecilor nr. 344 din 31 mai 2002*, în *Monitorul Oficial*, nr. 132 din 11 februarie 2005.

unui regim special. O primă etapă în stabilirea regimului juridic al acestor documente îl reprezintă clasarea manuscriselor, incunabilelor, cărților rare și vechi, a cărților cu valoare bibliofilă în categoria bunurilor patrimoniului cultural național mobil, care este de competența *Comisiei Naționale a Muzeelor și Colecțiilor*¹⁷. O dată clasate, aceste documente de fond sau de tezaur sunt incluse de către *Institutul de Memorie Culturală* în inventarul patrimoniului cultural național mobil, care se ocupă cu centralizarea și evidența informatizată a acestuia¹⁸. Dacă aceste prevederi își dovedesc utilitatea pentru protecția, conservarea, inventarierea și completarea colecțiilor de manuscrise, incunabile, cărți vechi și rare etc. definite ca bunuri ale patrimoniului cultural național, în schimb ele nu trasează cadrul necesar de reglementări privind *multiplicarea controlată* (pe hârtie sau electronic) a acestor documente, pentru a fi mai accesibile lecturii.

Între soluțiile ce se întrevăd la această problemă, una este deja prevăzută ca o direcție strategică. Transpunerea patrimoniului cultural național scris în format digital și deschiderea accesului public online la acest fond, prevăzută în *Strategia Ministerului Culturii și Cultelor privind lectura publică și reinventarea bibliotecilor*, (lansată în anul 2005)¹⁹ s-a materializat prin crearea unui catalog online: *Biblioteca Digitală Națională*²⁰. Această inițiativă se înscrie într-o viziune nouă, experimentată deja în Statele Unite ale Americii și Europa Occidentală, acolo unde bibliotecile academice au trebuit să răspundă dorinței cititorilor (mai ales, a studenților, masteranzilor și doctoranzilor) de a avea acces la „texte integrale cuprinse într-o mare bibliotecă virtuală”, care să reunească reviste de specialitate și cărțile cu regim special, aparținând bunurilor de patrimoniu (carte veche)²¹.

Pentru cercetătorul în domeniul istoriei, incluzând aici și studenți, masteranzi sau doctoranzi, colecțiile de manuscrise și carte veche aflate la BCU „Mihai Eminescu” Iași reprezintă, după cum spuneam, un suport documentar puțin explorat. Credem că utilizarea judicioasă a acestui fond documentar atât de prețios se poate realiza pe calea unui parteneriat între BCU Iași, Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” și Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” pentru *selectarea și multiplicarea controlată* a materialului documentar din aceste colecții, pentru a facilita accesul în vederea

---

¹⁷ *Ordinul Ministrului Culturii și Cultelor nr. 2053 din 17 mai 2002 pentru aprobarea Normelor de clasare a bunurilor culturale mobile*, Cap. I, art. 2, alin. d; Cap. II, art. 5, alin. 2.

¹⁸ *Legea 182/2000*, art. 15, alin. 2.

¹⁹ www.cultura.ro/Files/GenericFiles/MaiBineOCarte_2005_04_23.ppt#278,6,Slide 6

²⁰ www.apograf.cimec.ro

²¹ Juris Dilevko, Lisa Gottlieb, *op. cit.*, p. 2.

cercetării. Dintr-o asemenea colaborare ar putea rezulta o serie de proiecte și granturi vizând întocmirea unei colecții de reproduceri microfilmate și/sau în format electronic (CD-ROM) a unor manuscrise, cărți vechi și rare, documente din arhive personale de la BCU Iași. În acest sens, studierea de către o echipă de specialiști în cercetarea istorică și în biblioteconomie a potențialul colecțiilor BCU Iași din acest punct de vedere (apelând la cataloagele Bodinger și Simonescu) și întocmirea unui inventar de documente propuse pentru multiplicare ar putea fi un prim pas pentru inițierea unui grant aplicat în cadrul *Planului național de cercetare, dezvoltare și inovare*, la tipul de program *Capacități*, vizând *Dezvoltarea infrastructurii de informare și documentare științifică*, având drept obiect obținerea finanțării pentru realizarea colecției amintite²².

Special Collections in the "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași. Methods of documentary recovery for the historical research

(Summary)

Keywords: special collections, deposits, catalogues

The present approach reveals the advantages of transferring on computerized support the resources essential for the historical research. A first stage in this direction should be represented by the digitization of the most important bibliographic tools and the most used and requested collections of documents. The collections of the "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași bear old and rare books, manuscripts and other inedited documents (personal archives), which form a rich documentary fund, extremely precious for the historical research. This fund of *patrimony*, which must be conserved by specific methods, may become even more accessible, without being damaged, to the interested user. Among the solutions suggested for this issue, one has already been set as a strategic direction. The transfer of the written national cultural heritage on digital format and its online opening to the public, as mentioned in

---

²² Vezi www.mct.ro/ancs_web/img/files_up/1188313421PN2ro.pdf

the *Strategy of the Ministry of Culture and Cults regarding public reading and reinventing libraries* (launched in 2005) was accomplished through an online catalogue, *The National Digital Library*. This initiative is part of a new vision, already experienced in the United States and Western Europe, where academic libraries had to meet the readers' desire for information. For the history researcher, including undergraduates, master and doctoral students, the collections of manuscripts and old books in the "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași constitute a documentary support less explored. We believe that the judicious use of this precious documents can be done through a partnership among the "Mihai Eminescu" Central University Library of Iași, the Faculty of History of the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iași and the Museum of the University, for a *controlled selection and multiplication* of the documents in the above mentioned collection and for a facile access for research.

Memoria spațiului academic

Ideea acestei *întoarceri în timp*, la „oameni cari au fost” (N. Iorga), au trecut *Dincolo*, dar au rămas *Aici* prin ceea ce au făcut și au lăsat ca zestre intelectuală Universității „Alexandru Ioan Cuza”, a venit de la Domnul conf. dr. Bogdan-Petru Maleon, directorul Muzeului. Când mi-a vorbit despre *Memoria spațiului academic*, am găsit inițiativa foarte potrivită pentru ceea ce înseamnă datoria unei „Auguste Instituții”, cum este Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, față de cei care au slujit-o cu onoare și m-am angajat într-o finalizare a ei.

Am gândit, împreună cu inițiatorul acestui proiect, la o formă de *aducere-aminte* care să se instituționalizeze. An de an, la „Zilele Muzeului Universității”, să evocăm personalități ale amfiteatrelor, sălilor de seminar și laboratoarelor Universității care au marcat fundamental viața academică, au arătat iubire față de școala noastră superioară, au instruit și educat multe promoții de studenți, au format tineri care să asigure continuitatea și să promoveze imaginea celei mai vechi și prestigioase universități din România.

Am stabilit și câteva precepte. Cei invitați să prezinte memoriale, cincisprezece la număr, câte unul de fiecare Facultate, să fie profesori reprezentativi, cu multă experiență, să fi cunoscut direct și nu pe alte căi (lectură, povestiri ale altora etc.) pe cel evocat, eventual să-i fi fost colaborator și să se simtă legat afectiv de el. Apoi, și aici să fiu iertat, să se afle în amurgul carierei, pentru a asigura, prin cei ce urmează, viitorul acestei acțiuni. Și încă o condiție-rugămintă. Aceste *aduceri-aminte* să nu se transforme în fișiere bibliografice. Ele trebuie să se focalizeze pe *profesorul-om*, pe *omul-profesor* cu bunele și cu relele lui, colegul și formatorul de școală, pe relațiile acestuia cu studenții, dispoziția la dialog, solitudinea dascălului; apoi, pe activitatea de dincolo de Universitate, în marea comunitate pentru a promova cultura, „extenzia universitară” în expresia, din 1932, a lui N. Iorga.

Cele 15 texte-medalioane, cărora li se adaugă „O întâmplare de viață între multe altele...”, care conferă un plus de „culoare” evocărilor, au urmat, în bună parte, dorința inițiatorilor. O dorință mai vizibilă în prezentarea lor liberă din seara zilei de 29 noiembrie, între orele 18.00-21.00 (mai mult cu o oră față de program; și aceasta în situația când numai șapte evocatori au fost prezenți!).

A fost atunci, în „mansarda” clădirii Muzeului din str. Titu Maiorescu nr. 12, un spațiu foarte potrivit, cu parfum de epocă, o **istorie orală autentică**, despre care sunt ecouri favorabile. Cei șapte memorialiști prezenți (profesorii: Constantin Toma - biolog, Alexandru Cecal - chimist, Vasile Nechita - economist, Ion Toderașcu - istoric, Dan Mănuță - filolog, Adrian Neculau - psiholog, Emil Dumea - teolog) au vorbit frumos, cu căldură, cu multă deferență, uneori cu tristețe, dar și cu umor despre oameni, fapte și atitudini. Multe, de ținut minte, de urmat sau dimpotrivă, de îndreptat.

Cele cincisprezece evocări devin, prin tipărire în revista Muzeului Universității, un bun pentru publicul larg, interesat de istoria școlii noastre superioare și de cei care, fiind în slujba ei, au rămas în memoria publică drept oameni reprezentativi, „oameni de seamă”.

Ceea ce facem prin *Memoria spațiului academic* este o datorie a celor de *Dincoace* față de cei trecuți *Dincolo*.

Prof. univ. dr. **ION TODERAȘCU**

Profesorul Alexandru Dima (1905-1979)

Cine l-a cunoscut pe Alexandru Dima în anii șaizeci ai veacului trecut cu greu va crede în autenticitatea portretului plin de căldură și de afecțiune pe care i l-au făcut Ion Biberi și Ion Zamfirescu. Foști colegi de liceu, aceștia îi cunoscuseră însă bine adevărata fire.

Alexandru Dima se născuse la 17 octombrie 1905, la Turnu Severin, în familia unui mecanic ceferist. Mediul îi va oferi prilejul de a deprinde o chibzuită cumpănire a lucrurilor, un realism al înfruntării cu dificultățile vieții. După anii de școală primară și de gimnaziu, se înscrie la Liceul „Traian”, pe care îl termină în 1925. Asupra tuturor tânărul firav produce o impresie adâncă, printr-o maturitate fără ostentație, prin înclinarea firească spre studiu. În clasele mai mari, elevul Dima ajunge să simbolizeze deja un ideal pe care ceilalți se vor strădui să îl ajungă. Îi recunoșteau o autentică și necontrafăcută superioritate intelectuală. Nu se poate spune că junele licean nu încerca să cunoască viața, să o studieze în felul lui, să o prețuiască și din alte puncte de vedere decât acela al studiosului. O iubire deferentă față de aceea care îi va deveni tovarășa de viață îl încântă de pe acum. Scrie versuri, care certifică nu numai sentimente gingașe și delicate împliniri, dar și o exprimare surprinzător de proaspătă, o bună cunoaștere a posibilităților expresive și melodice ale vocabulei. Din 1925, colaborează la „Datina” cu „meditații recreative”, cu traduceri și cu note de drum. Toate vădesc o trăsătură care va rămâne una din constantele firii sale: o candoare copilărească, o naivitate adesea uimitoare și necontrafăcută, o vie capacitate de a reacționa launtric și dureros la nedreptățile din jur.

Pe an ce trece, intrând tot mai mult în vârtoarea vieții, Alexandru Dima este atras de aspectele durabile, solide și palpabile ale realității, lăsându-le pe celelalte în tainițe la care prea puțini aveau să ajungă. În 1925, se înscrie la

Universitatea bucureșteană, unde îi are profesori, între alții, pe Dimitrie Gusti, Mircea Florian, C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu. Se înmulțesc și se diversifică intervențiile sale publicistice de la „Datina”, cu deosebire prin articole de temeinică analiză a fenomenelor literare. În 1926, îi scria viitoarei soții, Olga, rânduri sumbre: „lucrez groaznic. Am ajuns un semischelet. Mă simt foarte obosit, dar n-am ce face. De altfel, de asta sunt aici” (Aceste rânduri, precum și altele care vor urma, le-am extras, cu mulți ani în urmă, din scrisorile păstrate de aceea care a fost profesoara Olga Dima). Studia în principal filosofia, iar secundar – limba și literatura italiană. Aprofundarea sistematică a celei dintâi discipline îi va aduce nu numai un spor de ordonare a gândirii, ci și un trainic fundament pentru toate lucrările ulterioare, de la acelea consacrate artei populare, la acelea despre literatura comparată. Bănește o duce tot greu, cu urmări pe care, plin de umor, i le comunică și logodnicei: „și mi-e, dragă, câteodată o foame de lup, că îmi vine să înghit pe toți domnii și domnișoarele cu care stau acum la bibliotecă”.

În 1934, este numit profesor la Râmnicu Vâlcea, iar peste un an este transferat la Liceul „Gheorghe Lazăr” din Sibiu. Studiile și articolele răspândite în diferite publicații sunt înmănușate în volumul *Aspecte și atitudini ideologice* (1933). Anul 1935 va însemna și pătrunderea lui Alexandru Dima printre personalitățile îndrumătoare ale ideologiei culturii noastre, prin articolul-manifest *Localismul creator*, izvorât din experiența grupării intelectuale sibiene „Thesis”. Articolul este reprodus în publicații de prestigiu și cunoaște o receptare extrem de favorabilă, deoarece îndemna la valorificarea latențelor specifice unui loc geografic dat și la adâncirea particularităților naționale în propria lor substanță.

Între 1936 și 1939, Alexandru Dima se specializează în estetică, istoria artelor și etnografie la Universitățile din Berlin și München, iar în 1938 își trece doctoratul la București, cu teza *Conceptul de artă populară*. La 26 noiembrie 1943, se înscrie la concursul organizat de Universitatea din Iași pentru postul de conferențiar la disciplina estetică filosofică. Declarat reușit, este numit, din 1945, conferențiar de estetică și critică literară. La Iași, va predă, până în 1966, cursuri de estetică, de teoria literaturii, de literatură universală și comparată. Între 1963 și 1966, a fost și directorul Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor (actualul Institut de Filologie Română „Alexandru Philippide”) al Academiei Române. Din 1967, la București, va fi directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” și succesor al lui Tudor Vianu la Catedra de Literatură Universală și Comparată. Era, din 1964, membru corespondent al Academiei Române. Rămăsese cu nostalgia Iașului și i-o va

destăinui lui G. C. Ursu : „Iașul e paradisul meu pierdut”. Cu această durere s-a și stins, la 19 martie 1979.

Fundamentală pentru activitatea lui Alexandru Dima a fost preferința pentru sociologie, pe care a adâncit-o și sub îndrumarea lui D. Gusti, urmărind să surprindă, pe această cale, specificul național și tradiția, doi factori între care văzuse, încă din 1927, o strânsă legătură. Contrar încărcăturii exclusiv ortodoxiste acordate de gândirism tradiției, Alexandru Dima va afirma necesitatea cultivării „virtuților active” ale poporului român și cerea, în 1933, „înălțarea lui Toma Alimoș la rangul de îndreptar al societății românești”. Spre a defini mai exact ceea ce el numea „sensul tradiției”, Alexandru Dima participă la o amplă anchetă sociologică desfășurată, în 1929, în satul făgărășean Drăguș sub conducerea lui Gusti. Tânărului învățăcel i se încredințează studierea modului de împodobire a porților, a interioarelor, precum și înregistrarea opiniilor locuitorilor despre „frumos”, concluziile fiind publicate abia în 1945. În 1939, Alexandru Dima tipărește *Conceptul de artă populară*, în care abordează o serie de chestiuni teoretice însemnate, precum descrierea fenomenului artistic popular, procesul de creație și de circulație ș.a. Arta populară ar reprezenta spiritualitatea colectivității manifestată prin individualitate. În aproape toate lucrările lui, Alexandru Dima va face frecvente referiri la arta populară, exemplară fiind, în acest sens, cercetarea *Zăcămintele folclorice în poezia noastră contemporană* (1936), replică adresată modernismului avangardist. Prin investigarea operelor lui Arghezi, Blaga, Voiculescu, Crainic, el scoate la lumină influențe ale literaturii populare care au contribuit substanțial la încheierea unor modalități artistice particulare, exprimate de un lirism care, animat de impulsul de a sonda inconștientul, a găsit în folclor o zonă fertilă.

Literatura cultă a fost investigată de Alexandru Dima cu deosebire din perspectivă sociologică. Însăși atitudinea sa anti-gândiristă are temeuri profund sociologice. Un concept mereu invocat de el a fost „tradiția”, ca promotoare a „specificului național”. Un serios studiu din 1928 se referea la tradiționalismul eminescian, în care Dima vedea o reacție față de imixtiunile străine. Cea mai importantă lucrare a lui Alexandru Dima din perspectiva care ne interesează acum este *O istorie a literaturii române din punct de vedere sociologic* apărută în 1938, ca parte a volumului *Fenomenul românesc sub noi priviri critice*. Recunoscând importanța și predominarea factorului estetic, Alexandru Dima precizează că fenomenul literar (românesc) nu poate fi înțeles în mod satisfăcător fără a fi luată în considerare întreaga lui problematică sociologică, factorii nu rareori decisivi pe care societatea îi propulsează în câmpul artei. Discutând despre potențarea conștiinței de grup pe care o înlesnește literatura,

precum și despre condiția istorică, despre relațiile cu unități sociale determinante (familie, instituții) sau despre influența tehnicii, Alexandru Dima insistă asupra resorturile economice ale literaturii, în concordanță cu orientările școlii sociologice germane a timpului. Cea mai importantă lucrare în care el a aplicat principiile sociologico-literare a fost aceea dedicată lui Alecu Russo (1957), în care biografia, opera și societatea sunt considerate în interacțiunile lor numeroase și variate. Consecvent, Alexandru Dima s-a atașat unui critic cu certe înclinații către domeniul amintit, anume G. Ibrăileanu. Apreciindu-l încă din 1929, el îi va rezerva un loc în *Gândirea românească în estetică* (1943) și îi va studia opera în alte volume, din 1947 (aici discută cu deosebire „estetica sociologică” a predecesorului său la Catedră), 1955, 1973 și 1977. În aceeași atitudine se înscrie și studiul (1967) despre înțâietatea pe plan european a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea în ce privește fundamentarea unei teorii literare de extracție predominant determinist-economică.

Relația dintre literatură și societate a fost luată în seamă de Alexandru Dima și cu prilejul discutării periodizării literaturii, în general, a literaturii autohtone, în particular. Atitudinea lui este limpede și constantă: „valoarea estetică întrupată de opere implică studiul istoric al evoluției lor prin relațiile cu cronologia epocii” (*Dezbateri critice*, 1977). Un loc aparte în activitatea lui Alexandru Dima îl ocupă studiile dedicate lui Eminescu, intrate în bibliografia curentă, fie că este vorba despre tradiționalismul poetului, fie că este vorba despre motivul cosmic în opera lui.

Oprindu-se asupra esteticii și studiindu-i fundamentele, Alexandru Dima preferă fenomenologia tocmai pentru că aceasta i se pare a stabili o legătură mai directă cu viața. În ansamblu, însă, concepția sa despre literatură se arată îndatorată unui eclectism superior, înrudit cu al lui Tudor Vianu, mentor invocat și evocat deseori. Tendința predominantă este de încorporare a acelor concepții care, afirmând autonomia esteticului, oferă și suport pentru o cunoaștere cât mai puțin subiectivă. *Domeniul estetice* (1947) aprofundează sensul unor concepte estetice într-un context cuprinzător, prin delimitări succesive efectuate pe baza unor intuiții surprinzătoare, argumentate de numeroase lecturi. Alexandru Dima reia și precizează unele analize din două volume anterioare, *Gândirea românească în estetică* și *Probleme estetice*, ambele apărute în 1943.

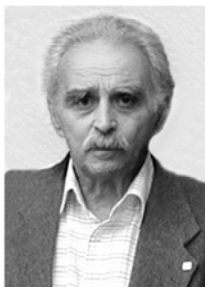
Din conjugarea formației sociologice cu preocuparea față de estetică au apărut și studiile de literatură comparată. De la analiza specificului național la corelarea lui cu sistemul de valori europene și universale pasul a fost făcut lesne, chiar cu o anume dăruire. Preocupări mai vechi, precum acelea dedicate prezenței unor motive hegeliene în scrisul eminescian, au facilitat trecerea. Alexandru Dima era convins că, privită în context european și universal,

originalitatea literaturii noastre poate fi definită prin formula „clasicism realist”. Argumentele sunt detaliate în volumele *Conceptul de literatură universală și comparată* (1967), *Aspecte naționale ale curentelor literare internaționale* (1973), *Dezbateri critice* (1977). Lucrarea care l-a impus autoritar pe Alexandru Dima și în acest domeniu este *Principii de literatură comparată* (1968; ediția a 2-a, 1978 ; tr. rus. 1977). În concepția autorului, cercetarea „izvoarelor” trebuie înlocuită cu investigarea așa numitelor „înrudiri spirituale”, orientare care nu peste mult timp va fi numită în comparatism cercetarea „paralelismelor”.

Alexandru Dima a predat la Universitatea ieșeană într-o perioadă extrem de dificilă. Orașul fusese distrus de bombardamentele sălbatice din 1944, studenții se adunau greu, foametea făcea ravagii. Peste toate s-a adăugat prigoana bolșevică, instaurată și promovată cu zel și în Alma Mater. Profesorul i-a supraviețuit, deoarece, cel puțin vizibil, nu se implicase defel în politică. Nu o va face nici de acum înainte, deși a admis unele compromisuri (neesențiale însă), explicabile și prin prudența de care totdeauna a dat dovadă. Dar, cel puțin în cursurile ținute nouă, studenților din generația anilor '50, Alexandru Dima nu a coborât sub limita profesionalismului în ceea ce privește aprecierea valorilor autentice din literatura universală. Se deosebea, astfel, radical de unul din așa ziii „profesori” care ne „recomanda” insistent să nu care cumva să ometem din bibliografia lucrărilor de seminar opiniile din *Bolșaiia sovetskaia ențiklopedia*. O întâmplare al cărei protagonist parțial am fost: Alexandru Dima îmi aprobase, în 1956, o cerere adresată, după tipicul timpului, Bibliotecii Universitare „Mihai Eminescu”, prin care solicitam consultarea *Istoriei ...* lui Călinescu în vederea alcăturii unui referat. Îndată, conducerea respectivei biblioteci l-a reclamat pe profesor că aprobă studenților accesul la o bibliografie periculoasă. Atât datorită firii, cât și datorită circumstanțelor, Alexandru Dima se destăinuia greu celor din preajmă. Nu era un expansiv, ci, dimpotrivă, își supraveghea atent atitudinea, gesturile, vorbele. Efuziunile erau rare, dar clipele de entuziasm interior nu puteau trece neobservate, ca și plăcerea dialogului, în care venea totdeauna cu puncte de vedere originale, sintetizatoare și de o înaltă ținută intelectuală. Le oferea spre dezbateri celor din juru-i, întreținând o vie efervescență spirituală.

Prof. univ. dr. **DAN MĂNUCĂ**

Amintiri despre Profesorul Călin Petru Ignat (1935-2011)

I se spunea simplu, Profesorul. Ca și cum ar fi fost singurul. Într-o Universitate plină de profesori, dacă-i spuneam lui Grișa, lui Dorel sau lui Ninel „A trecut pe aici Profesorul.” ei știau că e vorba de dumnealui. Toți ceilalți sunt d-l profesor „Cutare” sau d-l profesor „Cutare”. Dar numai el era Profesorul.

Când era cu noi ne era bine. Pentru că îl găseam la cabinet ori de câte ori aveam o nevoie. Mă necăjeau atitudini pe care le vedeam în jur? Treceam pe la dânsul. Îmi „servea” un banc și ieșeam din cabinet uitând de ce mă dusesem acolo. Aflasem că cineva îl supăraseră? Treceam pe la dânsul cu o falcă în cer și una-n pământ să-i spun părerea mea. Avea un fel de a zice „Ei!...” din care înțelegeam că nu are rost să despicăm firul în patru. Parcă ar fi luat în cârca lui păcatele celorlalți. Care nu trebuiau scormonite... Pentru că erau și acestea un fel de fenomene ale naturii. Nu poți să te superi pe vreme. Nu-mi ieșea o chestie? Treceam pe la dânsul și plecam cu o idee.

În iunie 1981 lucram să-mi termin teza de licență de la Matematică, pe care mi-o îndruma Profesorul. O temă cu tentă inginerască, care mă preocupa de ceva timp, dar în care încercam o modelare matematică. De vreo două luni băteam pasul pe loc. Se apropia examenul de licență și eu nu depășeam un amănunt care îmi dădăna de fapt tot eșafodajul. Și-ntr-o zi am zis: mă duc să-i spun că direcția asta nu e bună. Nu duce nicăieri... M-a primit ca de obicei cu șotii: „Ce-ai pățit? Ai dat de greu?... Un acatist ai dat?...” Îi spun care-i baiul. Se uită la foaia de hârtie pe care-i făcusem o schemă. „Hm... Afurisită treabă!” – face el. Își aprinde o țigară și rămâne o clipă sprijinit de masă. „Da’ ia stai... De ce nu te-ai uita la funcția asta invers?...”. Pune mâna pe un creion și scrie o

formulă. Când îi venea o idee îi sclipeau ochii. Eu mă uit la funcție, apoi la el și nu pricep. Profesorul dă fumul afară pe sub musteață și-l văd că de-acuma se destinsese și se distra. Mă uit din nou la funcția lui și-mi cade fisa. Sigur! Cum de nu m-am gândit?! Era așa de evident doar... Ies de la el, mă duc acasă, refac programul introducând noua formulă și-ntr-o săptămână eram gata cu licența. Taman la timp ca s-o prezint.

Așa era Profesorul. Când te ajuta o făcea în așa fel încât rămâneai cu senzația că ai făcut totul singur. Aparent nu făcea mai nimic. Puncta doar niște adevăruri, schimba punctul de vedere, pune un accept. Trebuia să fii atent și înțelept ca să înțelegi că acel lucru mic era de fapt esențial.

În martie 1989 îmi pleacă sora în Franța într-o excursie cu soțul ei și nu se mai întorc. Ar mai fi avut de răbdat doar nouă luni de comunism. Cumnatu-meu nu mai suportase s-o audă pe soția lui sculându-se în fiecare noapte la 2,00 ca să gătească, pentru a mai prinde un firicel de gaz în bucătărie. La o zi după ce ajung la Paris ne dau un telefon că au hotărât să rămână. Și că să ne ducem în casa lor din București și să golim apartamentul, să nu-l sigileze Securitatea. Vreo două zile am fost cam năuc, tot așteptându-mă la invitații pentru dat seama la partid, ori mai rău, la Secu. Eram membru de partid din studenție. Îi luau pe studenții buni. N-aveam de gând să mă opun „regimului”, pentru că-mi plăcea școala pe care o făceam și voiam să mă țin de ea, nu să-mi creez singur probleme. Desigur, la ședințele lor ni se tot spusese că trebuie să raportăm orice „problemă”. Fuga din țară a unei rude de gradul I era, desigur, un fapt de o gravitate deosebită. Care trebuia recunoscută, ca și cum ar fi fost greșeala ta, fără întârziere și, bineînțeles, înfierată. Numai că eu nu prea aveam de gând să mă duc și să-mi torn cenușă în cap, prin birourile lor de la Casa Pătrată, făcând-o pe soru-mea „cu ou și cu oțet”. Așa că în a treia zi, hotărâsc s-o iau pe scară ierarhică și mă duc la secretarul meu de partid de la Facultate, care era Profesorul, și-i spun ce și cum. Se gândește o clipă și-mi zice: „Stai cuminte, nu fă nimic”. Conform uzanțelor din partid era obligat să raporteze mai sus destăinuirea mea. Nici prin cap nu i-a trecut s-o facă. Și nu cred că avea intuiția a ce urma să se întâmple peste numai câteva luni.

Ședințele de partid erau lucrul cel mai tembel pe care eram puși să-l facem. Profesorul le ținea oficiind din postura de secretar un fel de ritual al absurdului, dar supunându-ne la minimul de obligații din cutuma scrisă a regulamentelor. Nu știai niciodată cine ar fi putut fi prin sală pe cai mari și cu stat de plată de raportor, așa că nici nu-ți permitea vreo luare de poziție abruptă împotriva *regimului*. Dar dacă aveai simțul umorului, prindeai în discursul lui finețuri subversive, subtile trădări prin omisiune, denunțări subliminale ale ineptiilor

regimului, râsete înfundate la prostiile capilor. Toate debitate cu seriozitate și respectând formal rigoarea canoanelor.

Desigur, Profesorul nu a fost niciodată un dizident al *regimului*. Fusese înainte secretar de partid și director al Centrului de Calcul, deci în structuri de conducere comuniste. Dar calitățile de om de caracter, de om de știință și de excepțional manager au fost cele care au contat atunci când a fost propus pentru funcția de Rector al Universității, primul Rector de după Revoluție. Sunt convins, însă, că în acea perioadă a fost rănit de persoane care insultau ușor pe oricine provenea din structurile trecute (să nu uităm penibila demonstrație montată de studenți, în decembrie '89, împotriva fostului rector Todosia, pe scările corpului B al Universității). Îl vedeai câteodată cătrănit și deduceai din cele câteva vorbe pe care le scăpa că fusese pus din nou într-o situație din acelea în care nu se putea apăra, pentru că n-avea cum. Argumente de genul: am făcut numai bine Centrului de Calcul, Facultății și Universității nu aveau cum funcționa și oricum nu era dânsul genul de om care să le pronunțe. Contau doar funcțiile și ele erau incriminatoare. Dar lumea nu-și punea problema ce ar fi fost dacă nu el, ci un altul ar fi ocupat acele funcții. Vorba colegului meu Cornelius Croitoru¹: dacă s-ar face o analiză de tip Vickrey², diferența dintre ce s-a făcut cu Profesorul printre noi și ceea ce s-ar fi realizat fără Domnia Sa este enormă.

Profesorul a fost o perioadă lungă director al Centrului de Calcul al Universității, reușind să facă din această instituție o pepinieră de tineri valoroși din care se vor selecta viitoarele cadre didactice ale Facultății de Informatică, sau care vor pleca aiurea pe mapamond pentru a preda la universități mari (Statele Unite, Israel etc.). În 1992, Profesorul este cel care, din poziția de Rector, a avut cea mai importantă contribuție la transformarea Catedrei de Știința Calculului de la Facultatea de Matematică în prima Facultate de Informatică din România. Ulterior a fost și decan al Facultății și primul conducător de doctorat în științe exacte, specialitatea Informatică.

Profesorul a intuit întotdeauna care sunt zonele calde ale Informaticii și, în calitate de decan, a putut înrâuri programa. Îmi amintesc de ședințele din Consiliu conduse de dumnealui în care se decideau materiile care trebuiau

---

¹ *Cuvânt de deschidere în Aula Magna „Mihai Eminescu” a Universității „Alexandru Ioan Cuza”, în ziua de 23 februarie 2002, cu ocazia sărbătoririi a 10 ani de existență a singurei Facultăți de Informatică din țară. V. și : Cornelius Croitoru : „Vivat Academia !”, în Biblos 13, 2002, p. 50-54.*

² Măsură econometrică propusă în anii '60 pentru a obliga agenții raționali să fie cooperanți: fiecărui agent să i se plătească diferența dintre valoarea optimă a funcției-obiectiv (generată de algoritmul de rezolvare) din cazul în care ar participa în sistem și valoarea optimă a funcției-obiectiv din cazul în care nu ar participa.

predat. Se dezbăteau acolo cursurile noi, apreciindu-se progresele făcute în anumite domenii, șansele lor de dezvoltare, perspectivele de angajare ale absolvenților, dar și realismul adoptării lor în micul colectiv al Facultății. După care, unii dintre profesori, colegi de ai mei, își asumau sarcina pregătirii acelor cursuri. Dânsul a fost acela care a predat pentru prima oară un curs de *Prolog* în Facultate, precum și primele *cursuri de sisteme expert*. Tot el a introdus și predat *cursuri de ingineria programării*, cu gândul la pozițiile pe care ar fi trebuit să le ocupe absolvenții școlii ieșene de Informatică în firmele străine unde atât de mulți ajungeau, și anume spre vârful ierarhiilor, în calitate de arhitecți de sisteme software, de modelatori de soluții la probleme, iar nu doar de simpli programatori.

De la dânsul am înțeles, în primii mei ani de profesorat, când eram descurajat de rata mare de plecări din țară a absolvenților foarte buni, de faptul că nu puteam să-mi stabilizez un colectiv, pentru că aproape toți copiii buni pe care îi pregăteam lângă mine în școală erau tentați de străinătate și plecau, că acesta este sensul unei școli: *să formeze permanent fără să aștepte nimic înapoi*. Și din această exersare permanentă a neîntoarcerii actului predării se consolidează de fapt, dar în timp, renumele școlii și vine răsplata. Pentru că vine o zi în care nu-ți vine să crezi câți doctori în Informatică formați în școala ieșeană sunt răspândiți pe toate meridianele globului. Și lumea știe că școala e bună și atunci tot mai mulți copii de valoare vin în ea, iar o parte, pasionații de știință, chiar rămân ca profesori, ori se întorc cu diplome dobândite în străinătate pentru a preda în Facultate.

Îi mulțumim pentru toate astea. Știu că el nu are nevoie de mulțumirile noastre, ale elevilor și colegilor lui mai tineri, pentru că tot ce a făcut, a făcut pentru că altfel nu avea încotro. Profesorul a fost un pasionat de cercetare și de catedră. A fost un *conducător* și un *creator*. Când crea, era fericit. Una dintre cele mai perfecte bucurii pe care le poate avea un muritor.

Prof. univ. dr. **DAN CRISTEA**

*Un mare formator de școală:
Profesorul Dimitrie Berlescu (1909-1974)*

Prin anii '60 ai secolului abia scurs, o întreagă generație de istorici, mai ales moderniști – avangarda formând-o Gh. Platon, universitar, Leonid Boicu, Iuliu Ciubotaru, Corneliu Istrati și Ecaterina Negruți-Munteanu, cercetători la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” – aflați atunci în amiaza vieții și a afirmării, se revendicau, toți, ca „elevi ai Profesorului Berlescu”, ceea ce constituia un adevărat *certificat de atestare*. Căci Dimitrie Berlescu a fost „profesorul prin excelență”, unul din „acele spirite rare care au preferat să desțelenească și să semene, pentru ca alții să culeagă, recolta fiind, astfel, mai târzie poate, dar cu siguranță mai bogată”, în expresia așa de frumoasă a unui alt elev și discipol direct al Magistrului la catedra universitară, colegul nostru Vasile Cristian trecut, nu de mult, în „lumea umbrelor”.

*

Profesorul Dimitrie Berlescu s-a format în anii libertății de gândire din perioada interbelică. A fost elev al Liceului Național din Iași și al Universității din același „Oraș al Unirilor”, unde a avut profesori mari, nume ilustre intrate în istoria istoriografiei: Ilie Minea, Gh. I. Brătianu, Paul Nicorescu, Ștefan Zeletin, Andrei Oțetea. Apreciat pentru zestrea sa intelectuală, pentru rigoare, profunzime și spirit critic a primit, cu sprijinul profesorului Andrei Oțetea, o bursă la celebra Școală Română din Franța, care funcționa la Fontenay-aux-Roses (aproape de Paris), înființată printr-o lege propusă de N. Iorga în august 1920. Marele savant a fost directorul acestei școli, care a constituit „o adevărată pepinieră de personalități ale culturii românești”. La Școala Română din Franța

au studiat, printre mulți alții, Grigore Nandriș, P. P. Panaitescu, C. C. Giurescu, Radu Vulpe, Emil Condurachi, Al. Elian, Al. Ciorănescu, Emil Turdeanu.

Ca elev al Școlii Române de la Fontenay-aux-Roses, la secția de istorie și filologie a popoarelor romanice, Dimitrie Berlescu a avut ocazia să audieze cursuri și la Sorbona, ca și la École des Chartres. Timp de câteva luni a studiat și la Școala Română de la Roma, înființată prin aceeași lege din august 1920 și condusă de marele arheolog Vasile Pârvan. Astfel și-a dezvoltat un larg orizont istoriografic.

Drumul spre o catedră universitară stabilă, pentru care îl recomandau studiile amintite, a fost precedat de un stagiu, de zece ani (1938-1948), la Muzeul de Antichități, iar apoi de un scurt popas la Catedra de Istorie Antică. Între 1948 și 1950 a suplinat Catedra de Istoria Artelor. Și-a trecut doctoratul în 1949, cu o disertație privitoare la reunirea Dobrogei cu România în condițiile crizei orientale dintre 1875-1878, iar în 1950 a fost numit conferențiar la istoria modernă, domeniu care i se potrivea ca spirit și pentru care avea o adevărată vocație. A profesat această disciplină până la sfârșitul vieții.

Opera științifică a Profesorului Berlescu este restrânsă ca volum, pentru că istoricul din el a fost deosebit de exigent. „Mai puțin scrupulos, el ar fi dat un număr apreciable de studii, dacă n-ar fi ținut cu tot dinadinsul ca lucrul său să fie definitiv și exemplar [...]. Este o atitudine a cărei valoare etică și profesională se cuvine a fi subliniată fiindcă e nevoie realmente de eroism spiritual să muncești fără graba de a arăta lumii rodul muncii tale, adunând cu răbdare, cu migală, pentru ca opera să poată înfrunta eroziunea timpului” (Al. Zub).

Socialmente, Profesorul Dimitrie Berlescu se bucura de aura omului înțelept, o „personalitate model”, un „om al generoaselor imbolduri”. De aceea i s-au încredințat multiple funcții. A fost șef al Catedrei de Istorie Universală vreme de două decenii (1953-1974), a condus și îndrumat Colectivul de Istorie Modernă de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, a fost decan al Facultății de Istorie și prorector al Universității, funcții care l-au înălțat, dar nu l-au schimbat. Și-a purtat demnitățile discret, fără zgomot, a apărut legalitatea și s-a arătat foarte înțelegător cu cei care îi solicitau sprijinul pentru că a iubit oamenii și omenia.

Profesorul Berlescu a fost „un lider recunoscut al familiei istoricilor ieșeni”, un adevărat „mentor spiritual” și a avut un rol decisiv în coeziunea și progresul acestei comunități profesionale. A apărut valorile de patrimoniu ale Iașului, opunându-se cu vehemență la acțiunea de demolare a localului Academiei Mihăilene, un simbol al învățământului superior și al Iașului cultural. Dar a fost învins de structurile unui regim politic necruțător, care a promovat proletcultismul.

Cursul de istorie modernă universală al Magistrului nostru era structurat precis, de o informație densă și fără adaosuri inutile. I-am audiat prelegerile ca student în anul al III-lea (1959-1960), dar aveam știință despre acest curs de la studenții „anilor mai mari” (durata studiilor era atunci de *cinci* ani). Folclorul studentesc a fost întotdeauna foarte activ. Avea un ton plăcut, ușor stins (era un mare fumător), vorbea rar, ceea ce făcea posibilă luarea notelor de curs, lucru foarte important pentru acei ani când cursurile tipărite lipseau, iar cea mai mare parte a bibliografiei era tradusă din limba rusă, „limba științei cele mai avansate” (!). Profesorul avea o privire caldă, care îmbrăca Amfiteatrul II/7 (astăzi Amf. „A. D. Xenopol”), sala de curs consacrată pentru istorie, privire care asigura o atmosferă foarte plăcută. Rareori respecta pauza dintre cele două ore ale prelegerii, mod de a recupera timpul pierdut prin lenta „cadență” a expunerii. La examen era de o exigență echilibrată, acordând foarte judicios notele. Răspunsurile foarte bune îi procurau o reală bucurie, le socotea ca pe un adevărat dar și le aprecia generos. Persoană distinsă, prezență de englez, înalt, slab și ușor adus de spate, era un om tăcut, părea mereu îngândurat, avea înfățișarea unei persoane care „te ține la distanță”, greu abordabilă. Dar asta numai aparent. Apropiindu-te de **Omul Berlescu** și solicitându-i sfatul sau sprijinul, descopereai diamantul din ființa lui. Avea o inimă largă, era un om bun întrutotul și în toate.

I-am urmat, nu doar ca student, ci și ca tânăr universitar, sfaturile profesionale și de viață, m-a apreciat și m-am bucurat de grația lui. De aceea îi port o mare recunoștință și îi cinstesc memoria.

Chipul frumos și elegant în vestimentație al **Profesorului Dimitrie Berlescu** ne privește astăzi prin portretul din Sala Senatului Universității, acolo în panteonul nemuritorilor.

Prof. univ. dr. **ION TODERAȘCU**

Academicianul Mendel Haimovici (1906-1973)

Mendel Haimovici a fost un distins profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și un savant profund, cu o importantă operă științifică. Matematician de seamă, s-a remarcat prin lucrări importante în geometrie, teoria ecuațiilor cu derivate parțiale și mecanică. O descriere a activității sale științifice este prin natura faptelor incompletă, cititorul fiind capabil totdeauna să mai adauge ceva important.

Mendel Haimovici s-a născut la 30 noiembrie 1906 în Iași, unde urmează și cursurile Liceului Național, iar din 1926, pe cele ale Facultății de Științe, secția matematică, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Inteligența sa scriitoare și talentul său de matematician au fost remarcate încă din timpul studiilor, ceea ce a făcut ca la absolvirea Facultății, în anul 1930, să fie numit asistent, devenind colaborator al ilustrațiilor săi profesori Alexandru Myller și Octav Mayer. În anul 1932 primește o bursă de studii și pleacă la Roma pentru a lucra sub îndrumarea renumitului matematician Tullio Levi-Civita. Aici își trece doctoratul, în iulie 1933, cu o teză de mecanica fluidelor, intitulată „Sur l'écoulement des liquids pesants dans un plan vertical”. La întoarcerea în țară își continuă activitatea la Universitatea din Iași până în anul 1940, când este îndepărtat de la Universitate, ca urmare a politicii antisemite din acele timpuri. A funcționat o vreme ca director al Liceului Israelit din Iași. Pasiunea sa pentru matematică, încurajările și sprijinul moral al profesorilor Alexandru Myller și Octav Mayer precum și ale unor colegi, l-au determinat să continue activitatea sa de cercetare.

În anul 1944 este numit profesor suplinitor la Catedra de Mecanică Teoretică, iar un an mai târziu ocupă, prin concurs, postul de profesor de

mecanică teoretică de la Facultatea de Matematică și Fizică din Iași, devenind în scurt timp șeful Catedrei de Mecanică, pe care o va conduce până la sfârșitul vieții.

În anul 1948, profesorul Mendel Haimovici este ales membru corespondent al Academiei Române, iar în anul 1951 este laureat al Premiului de Stat pentru contribuția sa la realizarea unui tratat de geometrie. Mendel Haimovici a avut un rol important în crearea și dezvoltarea Institutului de Matematică al Academiei Române, Filiala Iași, al cărui director a fost necontenit încă de la înființarea acestuia, în anul 1949. Nu se poate trece cu vederea munca neobosită pe care a depus-o pentru ca revista „Studii și cercetări științifice” să devină o publicație de prestigiu. În anul 1963, profesorul Mendel Haimovici este ales membru titular al Academiei Române. Timp de peste patru decenii a adus o contribuție importantă la dezvoltarea științei și învățământului matematicii. A participat la numeroase congrese, conferințe și colocvii de specialitate, atât în țară cât și în străinătate.

Se stinge din viață la începutul primăverii anului 1973, în plină forță creatoare.

Prin formația sa științifică, Mendel Haimovici a fost un remarcabil geometru care s-a distins, însă, și prin valoroase lucrări din teoria ecuațiilor cu derivate parțiale, mecanica fluidelor și teoria elasticității. În anii studenției lui Mendel Haimovici, profesorii Alexandru Myller și Octav Mayer dominau scena matematică din Iași, atât prin lecțiile lor, cât și prin opera lor, care era mai ales geometrică. Poate fi și aceasta o explicație a faptului că Mendel Haimovici și-a început activitatea în știință ca geometru. Pe lângă Al. Myller și O. Mayer, alte două nume ilustre aveau să influențeze activitatea științifică și cea didactică a lui Mendel Haimovici.

Este vorba de Tullio Levi-Civita și Elie Cartan. Mendel Haimovici a abordat o tematică nouă în geometrie. Contribuțiile aduse de Mendel Haimovici în acest domeniu privesc teoria suprafețelor, spațiile Finsler, spațiile cu conexiune afină, geometria integrală, geometria familiilor de transformări, varietăți neolonome ș.a. Mendel Haimovici are contribuții remarcabile la studiul spațiilor Finsler. Inspirat de lucrările lui Elie Cartan, a rezolvat problema stabilirii formulelor fundamentale și condițiilor lor de integrabilitate pentru hipersuprafețele unui spațiu Finsler. Mendel Haimovici a cercetat problema clasificării structurii geometrice a subspațiilor total geodezice într-un spațiu Finsler. Ceea ce a rezultat a fost inclus în monografia lui Hanno Rund („The Differential Geometry of Finsler Spaces”, Springer Verlag, Berlin, 1959). Rezultatele obținute de Mendel Haimovici în teoria spațiilor cu conexiune afină sunt menționate în cunoscutul tratat „The Ricci Calculus” (Springer Verlag, Berlin, 1954) al lui J.A. Schouten.

În domeniul geometriei integrale, contribuția lui Mendel Haimovici este una de pionierat în țara noastră. Contribuțiile lui Mendel Haimovici în acest domeniu au fost menționate în monografia lui Luis Santaló „Integral Geometry and Geometric Probability”, Cambridge, University Press, 1979. Geometria varietăților neolome 1-a atras pe Mendel Haimovici datorită mai ales implicațiilor ei în studiul mișcării sistemelor mecanice.

O preocupare științifică de seamă a lui Mendel Haimovici a fost aceea de a dezvolta teoria integrării ecuațiilor cu derivate parțiale, pe baza rezultatelor din teoria sistemelor diferențiale exterioare. A stabilit extensiuni ale metodelor de integrare a sistemelor de ecuații cu derivate parțiale și a demonstrat teorema fundamentală a lui Levi-König-Weber, care până atunci nu era demonstrată riguros. Rezultatele sale în acest domeniu au fost publicate în reviste importante.

Pe lângă preocupările de geometrie și teoria ecuațiilor cu derivate parțiale, M. Haimovici a fost atras, încă de la începutul activității sale științifice, de problemele puse de mecanică. Venind din preajma lui Tullio Levi-Civita, primele lucrări de mecanică ale lui Mendel Haimovici sunt influențate de opera mentorului său. În teza sa de doctorat, publicată în anul 1934 în *Analele Științifice ale Universității din Iași*, se studiază mișcări plane staționare și irotaționale ale fluidelor perfecte. Metoda folosită este aceea a funcțiilor de o variabilă complexă, metodă datorată lui T. Levi-Civita. Mendel Haimovici stabilește existența și unicitatea soluției problemei la limită folosind metoda aproximațiilor succesive. Remarcăm apoi contribuția lui Mendel Haimovici la geometrizarea sistemelor mecanice neolome. În ultima parte a activității sale științifice, Mendel Haimovici a întreprins cercetări profunde în teoria elasticității, fiind atras de domeniul dificil al teoriei plăcilor. Mendel Haimovici a elaborat o metodă generală de studiere a diverselor probleme din teoria plăcilor elastice. De asemenea, a publicat un curs de teoria elasticității de înaltă ținută științifică. Problemele fundamentale ale teoriei elasticității sunt studiate aici cu ajutorul unor metode matematice moderne, cu deschideri spre aplicații interesante. Cartea reprezintă o dezvoltare amplă a lecțiilor sale de teoria elasticității, dezvoltare care pătrunde și în preocupările științifice ale Profesorului.

Ca profesor avea marea calitate de a cuprinde întregul câmp al matematicilor și de a-l înțelege adânc. A făcut cursuri de mecanică teoretică, de ecuații cu derivate parțiale (teoria sistemelor Pfa), mecanică cuantică, teoria elasticității și metode variaționale în teoria elasticității. Erau moderne, la zi, și aveau o puternică notă de originalitate și în sistematizarea materiei și în enunțul teoremelor și în prezentarea demonstrațiilor. Peste un sfert de secol M. Haimovici a condus seminarii științifice de mecanică și ecuații cu derivate

parțiale în cadrul Catedrei de Mecanică și la Institutul de Matematică al Academiei, Filiala Iași.

Prin opera sa, Mendel Haimovici rămâne o figură de seamă, înscrisă în istoria învățământului românesc și a creației matematice originale.

Prof. univ. dr. **DORIN IEȘAN**

*Un nume de prestigiu al școlii filosofice ieșene:
Profesorul Ernest Stere (1912-1979)*

Omul de cultură și profesorul Ernest Stere a susținut prelegeri de filosofie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași timp de trei decenii, între 1947 și 1977. Domeniile academice pe care le-a slujit au fost *filosofia antică, medievală și modernă, istoria doctrinelor morale și exegeza filosofică*. A încurajat, ca puțini alții, exegeza și interpretarea adecvată în filosofie. Nu a încetat să vorbească, în acest sens, despre intenționalitatea morală sau practică a oricărei filosofii. A interpreta adecvat o anumită doctrină – filosofică, politică sau religioasă – înseamnă să vezi dezvoltarea ei în timp și efectele ei în viața nemijlocită a oamenilor, aceasta a fost una dintre ideile pe care le-a susținut ani de-a rândul.

S-a născut în Fălticeni, la 15 februarie 1912. Tatăl său a fost medic, iar mama profesoară cu înclinații reale către pictură. Urmează studii secundare la Liceul Internat „Costache Negruzzi” din Iași, apoi cursurile Facultății de Litere și Filosofie la Universitatea din Iași (1930-1934). Are ca profesori câteva nume importante în filosofia și sociologia românească: Ion Petrovici, Petre Andrei, Mihai Ralea, Nicolae Bagdasar și Dan Bădăraș. Teza de licență a dedicat-o filosofiei lui Nicolas Malebranche (1638-1715). Doctoratul, prevăzut inițial cu o exegeză asupra gândirii lui Henri Bergson, în 1948, va fi susținut în cele din urmă cu tema *Rațiune și experiență în filosofia lui Blaise Pascal*, în 1965, la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, sub conducerea științifică a filosofului D. D. Roșca. Pentru început, a predat filosofia și psihologia la câteva licee din Cernăuți, Timișoara și București. Din 1947 și până în 1977, susține prelegeri de filosofie greacă, medievală și modernă la Universitatea „Al. I.

Cuza” din Iași. Între 1973 și 1977, este șeful Catedrei de Filosofie de la această Universitate. Se stinge din viață la 7 octombrie 1979.

A publicat mai multe studii și volume: *Studiu introductiv* la Blaise Pascal, *Cugetări. Provinciale. Opere științifice*, Editura Științifică, București, 1967; *Gândirea etică în Franța secolului al XVII-lea*, Editura Științifică, București, 1972; *Doctrine și curente în filosofia franceză contemporană*, Editura Junimea, Iași, 1975; *Istoria filosofiei antice și medievale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976; *Din istoria doctrinelor morale*, volumele I-III, Editura Enciclopedică, București, 1975, 1977, 1979; *Artă și filosofie*, Editura Junimea, Iași, 1979. Scrierea sa cea mai extinsă, *Din istoria doctrinelor morale*, a fost reeditată în 1999, la Editura Polirom din Iași. Au rămas în biblioteca profesorului unele manuscrise, a căror tematică privește mai cu seamă problema temporalității, sensul edificator al filosofiei, valoarea demnității omului, relația dintre filosofie și artă, unele momente semnificative din gândirea filosofică românească (Dimitrie Cantemir, Ion Eliade Rădulescu, Vasile Conta, A. D. Xenopol, C. C. Dumitrescu-Iași). S-a simțit atras de experiența filosofică a unor gânditori de excepție, precum Socrate și Platon, Epictet și Seneca, Pascal, Kant și Bergson. Reia constant ideea că filosofia comportă atât o intenționalitate metafizică, vizionară, cât și una morală sau practică, aflându-se totodată în corespondență intimă cu literatura și artele timpului.

Un portret al Profesorului din anii târzii, mai multe cărți (ce au ajuns la cei care i-au fost studenți sau apropiați) și un birou unde obișnuia să citească sunt printre puținele urme care ne amintesc de prezența sa altădată în universitatea ieșeană.

Cei care i-am fost studenți am admirat înainte de toate cultura sa clasică, aleasă, referințele constante și precise la literatura greacă sau latină, la cultura filosofică franceză și în mod special la scrierile literare ale lumii moderne. Cunoașterea excelentă a operei unor autori importanți era dublată, în cazul său, de un simț interpretativ cu totul aparte. În această privință, era o voce distinctă în anii de atunci, personală și cultivată, calmă, atentă mereu la motivațiile concrete ale unor concepte și idei. În felul său de a vorbi, manifesta erudiție, pasiune hermeneutică și sensibilitate literară. Apariția sa, deopotrivă simplă și aristocratică, amintea de figura aleasă a cărturarului de până la Al Doilea Război Mondial. Impunea prin noblețe și eleganță în gesturi, cât și prin maniera deosebit de elevată în care își formula propriile gânduri.

În același timp, ne apărea ca un om destul de solitar, care vorbea puțin după ce ieșea din amfiteatru, se plimba cel mai adesea singur și evita cât mai mult scena publică. Trecea ușor ca un om de bibliotecă, retras în pasiunea sa pentru filosofie, artă și literatură. Doi dintre bunii săi prieteni au fost Alexandru

Claudian și Petre Botezatu. În afara unor astfel de prietenii, a trăit probabil cu sentimentul unei anumite inadecvări la istoria complicată și dificilă de atunci. A ilustrat, în fond, acea categorie de intelectuali care au dovedit, sub aspect civic și cultural, o demnitate autentică. Distins și elevat, generos și de o moralitate exemplară, Ernest Stere a rămas pentru cei care l-am cunoscut un reper de excepție în spațiul cărții și al vieții universitare.

Prof. univ. dr. ȘTEFAN AFLOROEI

*Primul rector al Seminarului Catolic din Iași:
Francisc Xaveriu Habeni (1826-1894)*

În contextul în care sărbătorim acum 125 de ani de la deschiderea Seminarului Catolic din Iași, nu putem neglija figura marcantă a preotului Francisc Xaveriu Habeni, care a fost numit, la 29 septembrie 1886, rector al instituției scolastice ce se înființa.

Misiunea principală pe care papa Leon al XIII-lea i-a încredințat-o episcopului Nicolae Iosif Camilli a fost aceea de a ridica un cler autohton pentru pastorația catolicilor de la răsărit de Carpați, ceea ce impunea înființarea unui seminar. Cu ajutorul părinților iezuiți, la 29 septembrie 1886, episcopul Camilli a deschis Seminarul Diecezan din Iași și l-a numit rector pe părintele Francisc Xaveriu Habeni.

Acesta s-a născut în anul 1826, într-o localitate din Polonia, a studiat în seminariile Ordinului „Societatea lui Isus” și a fost sfințit preot în anul 1856. La 28 iunie 1885, provincialul Societății lui Isus pentru Galiția, pr. Henric Jackowski, l-a trimis pe părintele Habeni în Moldova pentru a desfășura o activitate didactică la Școala Parohială din Iași. După semnarea pactului de colaborare cu episcopul Camilli, părinții iezuiți au început munca de educare a copiilor, aducând roade frumoase. Într-o scrisoare din 11 ianuarie 1886, adresată provincialului de Galiția, episcopul Camilli se arăta foarte mulțumit de munca acestor „trei flori: Wagner, Herden și Habeni”, evidențiind schimbările semnificative care au avut loc în „școala episcopiei”.

După ce episcopul Camilli a deschis Seminarul episcopal din Iași, părintele Francisc Habeni a fost numit rector al acestui institut de învățământ, fiind primul superior al „inimii diecezei”. Convenind cu părinții iezuiți, episcopul Camilli a

deschis Seminarul în clădirea folosită și de episcopul Sardi, restaurată și dată în folosință în ziua de 10 octombrie 1886.

Sub conducerea părintelui Habeni, având trei părinți profesori și un magistru, au fost primiți primii elevi, în număr de trei, după care, tot în cursul aceluiași an școlar, au mai fost primiți încă șase. Treptat, numărul seminariștilor a crescut, dar au sporit și problemele. În ciuda greutăților didactice și materiale, părintele Habeni se arăta mereu optimist și spera că seminariștilor le va merge bine. În jurnalul său consemna, în octombrie 1889, că „munca profesorilor este îngreunată mult de sărăcia elevilor, lipsa de cultură și conversația precară” a celor 18 elevi, câți erau atunci în seminar. Din același document am putut afla că “pentru a învăța corect limba română erau necesari cel puțin patru ani”. Jertfele episcopului Camilli și ale părintelui Habeni aveau să fie încununate de primele roade ale Seminarului. La 1 noiembrie 1891, au primit tonsura și haina clericală, în catedrala episcopală din Iași, 11 seminariști, iar un an mai târziu încă nouă.

Fiind și superior al Misiunii Iezuite din Moldova, părintele Francisc Habeni trebuia să-și viziteze confrății din diferite colțuri ale Diecezei de Iași. În cadrul acestor vizite, rectorul Habeni s-a îngrijit de creșterea și verificarea vocațiilor din Moldova. În acest sens, încă din anul 1886 a cristalizat un regulament pentru elevii indigeni, un statut al Seminarului și a trebuit să intermedieze numeroase tratative cu statul român. Jurnalele sale ne arată minuțiozitatea cu care lucra, îndeplinind toate muncile “atât de necesare menținerii trudei episcopului Camilli: a avea un seminar pentru preoți indigeni”.

Munca asiduă depusă de părintele Habeni a lăsat amprente vizibile asupra trupului său, care a slăbit brusc și a murit la 7 august 1894. *Diarium*-ul Seminarului diecezan din Iași consemnează astfel acel moment: “Părintele Francisc Xaveriu Habeni, rectorul Seminarului Catolic din Iași, în vârstă de 68 ani, a murit azi, la 9 ore, 45 minute seara, după ce a primit cu evlavie și supunere la voința lui Dumnezeu sfintele taine”. Înurmântarea a avut loc, în ziua de 9 august, în Cimitirul „Eternitatea” din Iași. Pe mormântul său, în anul 1928, foștii săi elevi i-au pus o placă comemorativă de marmură.

Pr. Prof. univ. dr. **EMIL DUMEA**

Profesorul Ioan Șandru (1913-2010)

Prof. dr. doc. Ioan Șandru a fost o personalitate marcantă a geografiei românești și un activ ambasador al acesteia în perioada postbelică, pe care a slujit-o cu credință, vocație și devotament peste șapte decenii, militând ca geografia, ca știință, să fie respectată și să aibă un statut bine definit între Științele vieții și ale pământului.

S-a născut pe 22 iulie 1913 în com. Poiana Sărată (fostul județ Trei Scaune – astăzi, județul Bacău) într-o familie de „poienari” transilvăneni. Clasele primare (1920-1924) le-a făcut la Poiana Sărată, iar gimnaziul (1928-1932) în orașele Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc și Gheorghieni.

Înzestrat cu calități intelectuale deosebite, după finalizarea studiilor liceale (1928-1932) la „Dr. Ion Meșotă” din Brașov a urmat, în perioada 1932-1936, cursurile Facultății de Litere și Filosofie – secția Geografie a Universității din București.

Ca profesor de geografie, funcționează mai întâi (1937-1943) la liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți. Apoi, în anul 1943, s-a transferat la Catedra de Geografie Generală și Geografie Umană a Universității „Al. I. Cuza” din Iași (condusă atunci de prof. dr. Gheorghe Năstase) pe postul de asistent-doctorand.

Și-a început doctoratul în anul 1940 cu tema „Depresiunea Onești – Bacău, studiu de geografie fizică și economică” (mai întâi sub îndrumarea prof. dr. Constantin Brătescu din Cernăuți și apoi, după venirea la Iași, a prof. dr. Gheorghe Năstase) și l-a finalizat, prin susținerea publică a tezei, la Universitatea din București, în anul 1949.

Munca asiduă, asociată unei inteligențe vii și pătrunzătoare și unei gândiri dinamice, sintetice și sistemice, desfășurată cu consecvență și răspundere în

perioada 1946-1970, i-au permis tânărului asistent universitar suplinitor Ioan Șandru o ascensiune rapidă în cariera didactică și științifică.

Astfel, a ocupat, prin concurs, succesiv posturile didactice de: *asistent titular*, (1946), *șef de lucrări* (1949), *conferențiar* (1951) și *profesor* (1957). Totodată, primește *conducere de doctorat* în 1963, *titlul de doctor docent*, în 1966 și *profesor universitar emerit* în 1970. După 1979 a fost onorat cu titlul de *profesor consultant*.

În Universitate, în fața studenților și colegilor, profesorul Ioan Șandru s-a impus ca un dascăl distins și foarte bine documentat, sobru, modest și echilibrat, dinamic, intuitiv, onest și obiectiv, exigent față de munca pe care o desfășura el, dar și cei din jurul său.

Era un cadru didactic foarte sobru, dar comunicativ, sensibil și amabil, cu un înalt simț al al răspunderii și datoriei și cu un regim de viață ordonat.

Cursurile de bază predate au fost cele de *Geografie economică și politică a lumii* și *Geografia economică a României*, ultimul fiind editat în anii 1975 și 1978 sub titlul *România – geografie economică*, lucrare care, prin conținut și analiza sistemică a fenomenelor geografico-economice, s-a constituit a fi de referință în geografia economică românească.

Prin activitatea sa complexă și novatoare, orientată spre dezvoltarea învățământului și cercetării științifice, Profesorului Ioan Șandru i s-au încredințat funcții de mare răspundere, precum: *decan* al Facultății de Geologie-Geografie (1953-1955), *șeful Catedrei de Geografie Economică* (1957-1979) și *prorector* al Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (1956-1972), contribuind decisiv la organizarea și dezvoltarea învățământului geografic, Iașul devenind un centru de prestigiu și prin faptul că la acea vreme era singurul conducător de doctorat în geografie economică din țară.

Datorită prestigiului său, o serie de organisme interne și internaționale l-au cooptat în colectivele lor de conducere, iar la altele a fost director sau președinte.

A fost membru în comitetul de redacție al mai multor reviste, precum *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași* (1956-1979), *Natura* și *Terra* (1956-1973). Totodată, a fost inițiatorul și *directorul Cursurilor internaționale de vară* (1972-1979) și *președintele Societății Geografice din România* (1972-1991).

A îndrumat activitatea a peste 40 de doctoranzi (din România, URSS și Egipt) din care 34 și-au susținut public disertația la Iași.

În cei 65 de ani de activitate științifică a publicat peste 150 de lucrări (articole, studii de sinteză, cursuri, cărți etc), din care 24 de lucrări au fost editate în străinătate.

Pregătirea teoretică și practică de excepție, începută sub îndrumarea unor mari geografi români (ca: *Vintilă Mihăilescu* – mentorul spiritual; *Simion Mehedinți* – conducătorul lucrării de licență; *Constantin Brâncuși* și *Gh. Năstase*, îndrumătorii tezei de doctorat) și continuată apoi prin efort personal, cu o largă deschidere spre nou și geografia mondială, i-a permis ca în cercetarea științifică să abordeze o largă paletă de probleme (din toate subramurile geografiei umane) și să devină, după Al Doilea Război Mondial, în România, cel mai puternic și consecvent susținător al existenței și individualității geografiei umane.

În cadrul cercetărilor de geografie umană s-a preocupat, într-o primă fază, de studii asupra unor orașe (Tg. Ocna, Bacău, Rădăuți, Iași, Huși, Pașcani, Predeal, Onești, Slănic Moldova, Galați, Brăila etc), urmărindu-se: dinamica populației, organizarea spațială și dezvoltarea funcțională, sistematizarea și modernizarea infrastructurilor edilitar-urbanistice.

Intr-o fază avansată, cercetările s-au extins la întreaga rețea urbană și rurală a României, vizând: geneza, dinamica, localizarea spațială, tipologia și ierarhia așezărilor și sistematizarea spațiului geografic.

În multe lucrări au fost cercetate problemele de geografie a populației, industriei, agriculturii și turismului, dar și cele legate de geografia istorică și introducerea metodologiei moderne (cantitative-computerizate) în cercetarea geografică românească, pentru care a manifestat un interes deosebit și pe care a utilizat-o cu succes în unele lucrări științifice.

Profesorul Ioan Șandru a publicat o serie de lucrări în revistele de specialitate din Franța, SUA, Olanda, Italia, Marea Britanie, Belgia, Brazilia, Finlanda, Austria, Germania și URSS, în care a prezentat atât unele probleme teoretice și metodologice ale geografiei umane, cât și dezvoltarea geografiei în România, tipologia așezărilor urbane și rurale etc.

Din 1955 a fost o prezență activă, prin comunicări, la congresele și conferințele internaționale de geografie desfășurate la: Budapesta, Rio de Janeiro, Kiev, Stockholm, Londra, Roma, Debrecen, Wroclav, Paris, Moscova, Helsinki, Bonn, Berlin, Brno, Sankt-Petersburg.

Profesorul Ioan Șandru a fost cunoscut și apreciat de geografi străini care l-au cooptat ca membru în numeroase organizații (asociații, comisii, societăți, comitete și uniuni) în care a onorat cu cinste geografia românească.

Astfel, a fost ales *membru corespondent* în comisiile UIG: Comisia „Hărții populației lumii”, la Stockholm, 1960, în „Geografia în școală” – Londra, 1964 și „Geographie du tourisme et de loisir” – Paris, 1982. Apoi: *membru titular* în Comisia „Geografia populației a UIG” – Londra și președinte al subcomisiei române (1976-1980); *membru corespondent* al Societății Geografice Italiene

(1965) și *membre de onoare* al Societăților Geografice din Franța (1966), Ungaria (1971), Polonia (1974) și Bulgaria (1985); membru în colectivul de redacție și colaborator principal la publicația „Bibliographie géographique Internationale” din Paris, în care a publicat peste 800 de scurte recenzii ale lucrărilor geografice românești din ultimile decenii.

Profesorul Ioan Șandru este un exemplu de longevitate științifică și implicare totală în viața academică ieșeană și națională, având în vedere că la vârsta de 87 ani a editat cartea *Pagini din istoria geografiei moderne românești*, iar la 88 de ani, cartea *Portes et couloirs geo-demographiques dans le space Carpatho-Danubiano-Pontique*.

În semn de apreciere a întregii activități didactice, științifice și organizatorice, desfășurată cu vocație, pasiune și demnitate, Profesorul dr. doc. Ioan Șandru a fost răsplătit cu numeroase ordine, medalii, premii și diplome din partea unor universități, societăți și alte instituții din țară și străinătate.

Prof. univ. dr. VASILE NIMIGEANU

*Profesorul Mihai Todosia (1927-1995).
Avantajele poziției*

Mediul academic și politic în care s-a mișcat, s-a format și s-a afirmat profesorul universitar doctor **Mihai Todosia** a fost, pentru el, mai mult favorabil, decât nefavorabil.

Este greu de imaginat și de crezut că, în alt mediu decât cel dinaintea de 1989, fiul țăranului sărac din Timișești, crescut ca și copil de trupă, ar fi putut frecventa cursurile unui liceu și ale unei facultăți, ar fi urcat, treaptă cu treaptă, ierarhia universitară, ar fi ocupat, decenii de-a rândul, funcția de șef de catedră, ar fi tutelat, de la nivelul puterii politice locale, spiritualitatea ieșeană și ar fi deținut, timp de două mandate, înalta funcție de RECTOR al celei mai vechi și mai prestigioase universități din România.

Accentul pe care-l punem pe mediul socio-politic în conturarea și manifestarea personalității profesorului Mihai Todosia nu exclude și nici nu minimizează rolul potențialului și efortului propriu. Viața a demonstrat că nu puțini au fost cei care, în aceleași condiții, au eșuat, fiindcă n-au avut sau n-au reușit să-și valorifice zestrea intelectuală prin efort propriu, prin muncă până la uitare de sine. Acesta fiind adevărul, înclinăm să credem și să susținem că destinul și împlinirea unui om cum a fost Mihai Todosia depind și de un factor și de celălalt, mai mult însă de cel din urmă.

Cunoscându-l îndeaproape, bine și în diverse situații profesionale (cursuri, seminarii, examene, reuniuni științifice etc.), suntem mai mult decât siguri, suntem convinși că universitarul ieșean Mihai Todosia a făcut parte din categoria celor favorizați de Dumnezeu, era, nativ, deștept; avea o inteligență speculativă,

țărănească-pragmatică și nu genială; gândea logic, de multe ori cuceritor, prin spontaneitate; proba, curent, predispoziție pentru activități intelectuale de rafinament; și, cel mai de apreciat, fără să stea prea mult pe gânduri, sesiza foarte rapid esențialul din orice context, din orice scriere, discuție sau reflecție fugară.

Poziția dobândită, în timp, grație celor două forțe propulsatoare, i-a creat profesorului Mihai Todosia destule avantaje; nu ne referim, în primul loc, la cele de ordin material, social și politic, deși și acestea au existat și ar putea fi discutate; avantajele care au influențat, în mare măsură, cariera sa, și nu numai a sa, și asupra cărora vrem să ne oprim, în continuare, sunt cele legate de informarea profesional-științifică.

Într-o epocă în care informația era standardizată, cenzurată și limitată la scrierile și documentele de partid, în care contactele cu lumea din afară includeau, când și când, câte un universitar bine supravegheat, în care schimbul de informații, sub formă de reviste și cărți străine aveau un circuit închis, în care participarea la simpozioane, mese rotunde și congrese internaționale era exclusă și, în care, dacă te respectai erai obligat să recurgi la xeroxuri căpătate pe sub mână, n-aveai acces la literatura de specialitate decât dacă te situeai pe o poziție academică și politică comparabilă cu aceea a profesorului Mihai Todosia.

De reținut și de subliniat este faptul că profesorul Mihai Todosia n-a ezitat să-și folosească poziția de leader pentru a se îmbogăți spiritual și nu material. Puțin preocupat de lux, de confort exagerat și, în general, de trai opulent, grija sa statornică a fost să procure cărți, să-și facă o bibliotecă personală și s-o transforme în informație de care să beneficieze studenții, doctoranzii și colegii; s-o pună în slujba didacticului, științificului și mai puțin publicisticii.

Profitând de ieșiri în străinătate, de relații cu intelectuali români și străini care iubeau cartea, ca și el, și de acces nelimitat la xerografiere, profesorul și rectorul Mihai Todosia a ajuns să se numere, între economiști și nu numai, ca unul dintre cei mai bine informați universitari ieșeni și chiar români; treptat, biblioteca sa a căpătat proporții. Au dispărut golurile stânjenitoare, s-a îmbogățit cu cele mai noi și mai remarcabile noutăți și s-a divizat în bibliotecă de cabinet și bibliotecă de apartament. Se spune, n-avem cum să atestăm, că număra, în cele din urmă, câteva mii de exemplare.

Dimensiunea cantitativă, structurală și calitativă a bibliotecii personale a profesorului Mihai Todosia este, fără îndoială, importantă și demnă de luat în seamă; dar, din punctul nostru de vedere, infinit mai de apreciat și de evidențiat este modul cum bogăția de informații ce-o conținea a devenit bun de consum, pentru el, și pentru cei din preajma lui.

Ca unul care a lucrat, nemijlocit, cu profesorul Mihai Todossia, care a participat la cursuri, seminarii, colocvii și examene, care a fost prezent la dezbaterile profesional-științifice din Catedră, care l-a audiat, nu o dată, la reuniunile locale și naționale pe diverse teme și care a receptat, voit sau nu, opiniile celor din jur, n-am îndoieli și nici rețineri în a spune, fără echivoc, că pentru el biblioteca n-a fost un simplu mobilier; n-a fost concepută și constituită să fie și să rămână mobilier; de la început și până la sfârșit a fost integrată și subordonată funcției didactice și științifice.

Setea de cunoaștere, nevoia de a se informa, la zi, din surse primare variate, românești și străine, și responsabilitatea conștientizată față de studenții, doctoranzii și colaboratorii săi l-au determinat pe profesorul Mihai Todossia să citească cărțile de care făcea rost și numai după aceea să le așeze pe rafturi. Timpul și răbdarea nu-i dădeau posibilitatea să le citească pe toate, de la început și până la sfârșit; unele dintre ele erau lecturate parțial sau pe diagonală; nici una nu rămânea însă nerăsfoită și, mai ales, nevalorificată la cursuri, în discuții intercolegiale și în stimularea interesului pentru studiu.

Așa se explică, în parte, interesul și atenția cu care studenții audiau cursul; plăcerea cu care veneau și luau cuvântul la seminarii și cercuri științifice; avalanșa de întrebări adresate profesorului în timpul cursurilor și după; aprecierile, de cele mai multe ori favorabile, la adresa prestației didactice și extradidactice; pe scurt prestigiul de care se bucura, în rândul studenților, colegilor și universitarilor de alte profiluri.

Maniera de prezentare a problemelor abordate, calitățile personale de bun orator și, înainte de toate, noutatea, originalitatea informației și îndrăzneala de a ataca subiecte spinoase cu conotații politice, de care alții fugeau mâncând pământul, l-au făcut cunoscut și apreciat în perimetrul universitar ieșean și național.

În oferirea și propagarea informației didactice, științifice și politice profesorul Mihai Todossia nu s-a dovedit a fi un egoist, un individualist tipic și nici un fricos, chiar dacă, uneori, o făcea din orgoliu, din dorința de a-și etala superioritatea asupra interlocutorilor și de-ai domina; ce știa și ce afla, de la alții și din cărți, împărtășea și semenilor săi; astfel, informația n-a rămas între copertile cărților din bibliotecă sau în mintea sa; a ajuns acolo unde trebuia și a rodit sănătos și din belșug. Serii numeroase de studenți s-au înnobilat cu informațiile științifice, didactico-metodologice și social-politice puse la dispoziție de profesorul Mihai Todossia; scoasă, pe cât posibil, din tiparele dogmatice, pliată pe noutate, actualitate și utilitate, activitatea profesională la care studenții erau invitați să participe le-a stimulat interesul pentru studiu; i-a

îndemnat să gândească și i-a ajutat, efectiv, să devină nu numai buni specialiști, ci și personalități în adevăratul sens al cuvântului.

Destinate, întâi și întâi de toate, studenților, cunoștințele, informațiile obținute pe diverse canale și, în principal, din cărți au ajuns prin viu grai și la alte categorii de utilizatori; doctoranzii s-au numărat la loc de frunte printre aceștia. Fiind, multă vreme, singurul conducător de doctorat pe domeniul economic, zeci și zeci de doctoranzi, de la toate specialitățile au intrat în biblioteca profesorului Mihai Todosia și și-au completat și fortificat argumentația cercetării pe ce au găsit acolo; în structurarea tezelor de doctorat, în articularea lor, în susținerea punctelor de vedere cu argumente științifice, conferirea notelor de originalitate sau personalitate, ei s-au servit, copios, din ceea ce le-a sugerat conducătorul științific. În felul acesta și cercetarea economică a profitat, ca orientare, metodologie și deschidere spre rațional și utilitarism-pragmatic, de pe urma poziției informatice privilegiate.

La „ospățul” informației, pregătit cu trudă, cu cheltuială, cu risc și cu asumarea răutăților celor care nu dispuneau de asemenea poziție și posibilități, au luat parte și colegii din Catedră, din Facultate și din Universitate. La ei au ajuns, pe cale directă, cărțile, informațiile și comentariile pe marginea lor; unii mai mult, alții mai puțin, funcție de cum se poziționau față de ofertanți, toți, însă, au aflat și au primit câte ceva: îndemnul de a căuta și descoperi noul în tot și-n toate, stimularea interesului pentru studiu și meditație, încurajarea și apărarea cutezanței în exprimarea opiniilor divergente și invitațiile repetate de raportare permanentă la realitățile concret istorice de la noi și de aiurea sunt, indiscutabil, câștigurile certe.

Sub influența aceasta de neignorat și de necontestat a omului, profesorului și conducătorului Mihai Todosia ne-am individualizat și noi, ceilalți colegi. Am parcurs drumul anevoios de la preparator la profesor universitar, ne-am străduit, toți, după puterile fiecăruia, să dăm studenților cunoștințele teoretice și practice de care aveau nevoie și să le oferim modele de urmat, am întreținut, prin dăruire, muncă și conlucrare, spiritul academic activ și am imprimat activității noastre moralitatea necesară.

De n-ar fi fost influența mentorului și eforturile colegilor și colaboratorilor lui, atmosfera de emulație, de interes pentru informare și cunoaștere și climatul propice pentru afirmare ar fi avut mult de suferit. Așa, ne-am aflat, și înainte de '89, conectați la realizările științifice ale Occidentului, le-am transmis, prin cursuri, seminarii și publicații științifice, studenților în primul rând, și apoi celorlalți interesați. În acest fel, am dat școlii economice ieșene un plus de strălucire. Dovada concretă, cea mai evidentă și mai edificatoare o constituie *Manualul de Economie Politică*, în două volume (peste o mie de pagini) elaborat

și editat în numai opt luni după Revoluție (1989). Dacă n-am fi fost în posesia literaturii străine puse la dispoziție, în mare parte, de profesorul Mihai Todosia, o asemenea reușită didactică și științifică ar fi fost imposibilă. Ea este cu atât mai probatoare cu cât, pentru o bună perioadă de timp, a fost singura din țară. După manualul nostru s-a predat și s-a învățat peste tot la noi, dar și în Republica Moldova și în spațiul ex-sovietic, fiind tradus în limba rusă la un an după apariție.

Nu din vanitate și nu pentru a ne lăuda am făcut trimitere la manualul respectiv, ci pentru a arăta cum s-a materializat, practic, influența fastă a profesorului Mihai Todosia asupra nivelului de informare, de cunoaștere și de transmitere a problematicii teoretice și aplicative noi, moderne a Economiei Politice, de către noi cei care, decenii de-a rândul, ne-am aflat în preajma lui și am receptat influența sa informatică rezultată din poziția de conducător ce-o avea.

De aceasta, de rolul exercitat în aducerea Occidentului ideatic la Iași, de exemplul personal dat în procurarea, studierea și folosirea literaturii de specialitate, autohtone și străine, în predarea *Doctrinelor economice contemporane*, de aportul, esențial, la crearea și recunoașterea școlii economice ieșene și mai puțin de funcțiile avute este legată **posteritatea profesorului Mihai Todosia**, atât cât este și cât va dura ea. Tot mai puțin și mai rar, cei care l-au cunoscut, într-un fel sau altul, își vor aduce aminte de conducător. De *profesor*, de *formator* și de *șef de școală* vor vorbi, cu siguranță, mai mulți și mai mult timp de aici înainte.

Prof. univ. dr. VASILE C. NECHITA

Profesorul Mihail Vasile Jakotă (1917-2007)

Profesorul Mihail Vasile Jakotă s-a născut la 29 septembrie 1917, în una din casele cu aură de poveste de pe ulița ieșeană a Sărării. Anii copilăriei au fost influențați decisiv de părinții săi, intelectuali de marcă ai urbei moldave.

Absolvent al prestigiosului liceu „Negruzzi”, tânărul Mihail Jakotă se înscrie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și în 1940 devine licențiat al Facultății de Drept. Urmează anii grei ai războiului, participând în calitate de comandant de pluton la marile bătălii ale Armatei Române.

În acei ani zbuciumați norocul îl ocrotește și, la terminarea ostilităților militare, revine la Facultatea de Drept, fiind numit conferențiar în 1948 și profesor titular în 1970.

Preocupările sale științifice s-au concentrat asupra problematicii *Dreptului roman* și *Dreptului internațional privat*. Direcțiile principale de cercetare au fost fenomenele sociale și politice din Imperiul Roman în perioada de declin a sclaviei și reglementările peregrine din provincii. Concepțiile sale în materia actelor juridice încheiate de sclavi în nume propriu au avut un succes deosebit, fiind remarcate și preluate de doctrina europeană.

Pe plan didactic, prelegerile sale reprezentau expuneri clare, pline de substanță, bazate pe argumente teoretice și practice, care convingeau prin justetea soluțiilor și utilitatea lor. Profesorul a impus întotdeauna prin sobrietate, seriozitate, abnegație și puterea exemplului. Pentru Mihail Jakotă, profesia de dascăl a fost dimensiunea fundamentală a existenței sale.

Recunoașterea contribuției eminentului profesor Mihail Jakotă la dezvoltarea dreptului, inteligența, pasiunea și precizia analizei instituțiilor

juridice stau mărturie în numeroasele cursuri, manuale, monografii, studii și articole publicate, în distincțiile conferite de Academia Română, în premiul Simion Bărnuțiu acordat de Asociația Juriștilor din România, precum și în decorarea cu Steaua României pentru întreaga activitate științifică și didactică.

Profesionalismul și corectitudinea profesorului Mihail Jakotă sunt reflectate și de numirea sa ca șef al Catedrei de Drept Civil din 1969 până în 1983. Din 1970 devine conducător de doctorat, calitate în care a desfășurat o activitate extrem de prodigioasă, concretizată în îndrumarea unui număr impresionant de *doctori în drept*. În anii următori, ca o recunoaștere a meritelor sale, i se conferă titlul de *profesor consultant* și *profesor emerit*.

În competiția nescrisă, dar atât de benefică, cu celelalte centre juridice ale învățământului românesc, profesorul Mihail Jakotă a creat la Iași o adevărată școală. O școală în care prezența Magistrului dădea siguranța că se poate găsi răspuns la orice problemă, indiferent de gradul ei de dificultate. Mai mult, la această școală, pe lângă studiul dreptului, s-a învățat și cum să te porți în viață, cum să trăiești în societate. Mihail Jakotă a fost nu numai *profesor de studenți*, ci și un *profesor de profesori*.

Începând cu anii 1960, am avut privilegiul de a-l avea ca îndrumător al primilor mei pași, atât ca student, cât și în cariera didactică. În descifrarea tainelor dreptului am beneficiat de încrederea, de înțelegerea și de sfaturile sale, deosebit de pertinente și competente. Realizările mele profesionale se datorează, în mod cert, și profesorului Mihail Jakotă. De altfel, toți cei care am fost studenții și colaboratorii Profesorului am avut în activitatea noastră un model de dăruire față de profesie, un exemplu de integritate morală.

Sobrietatea și exigența Profesorului au fost însoțite de o ființă delicată și atentă la detalii, mereu deschisă comunicării. Discreția și eleganța firii sale s-au împlinit armonios cu o etică desăvârșită. Prin felul lui de a fi, a fost mereu el însuși bun și drept, fără a-și umbri viața cu patimi sau cu interese.

În după amiaza zilei de luni, 19 februarie 2007, inima reputatului jurist și profesor, distinsul Mihail Vasile Jakotă, a încetat să mai bată. Despărțirea de Profesor nu poate fi exprimată decât în sentimente de profund regret, dar și de sinceră recunoștință pentru tot ce a însemnat în viața noastră, a celor care l-au cunoscut și am lucrat alături de el. Plecând dintre noi, Profesorul ne lasă cărțile sale, care vor fi cu siguranță apreciate de cei care se vor apleca asupra studiului dreptului și ne mai lasă amintirea omului, dăruit profesiei sale, a unui suflet nobil și delicat.

Prof. univ. dr. **IOAN MACOVEI**

*O întâmplare de viață între multe altele...
Profesorul Ioan Golovcenco (1914-1988)*

Era la începutul de primăvară a anului 1968 și eram în cel de al doilea an de preparator la Catedra de Fizică Generală. Șef de Catedră era conferențiarul Ioan Golovcenco, iar decan al Facultății de Fizică, profesorul dr. doc. Constantin Mihul. Obligațiile mele ca preparator erau să îndrum lucrări de laborator la optică pentru studenții anului al doilea de studii și să pregătesc experiențele la cursul de optică predat de profesorul Mihul. Tradițional, cursul de optică era programat în ziua de marți de la ora 10, pentru ca între orele 8 și 10 să poată fi montate dispozitivele pentru experiențele ce urmau a fi efectuate la curs. Lucrările de laborator, șase la număr, erau programate în după amiaza zilelor de marți și miercuri. În rest, activitatea mea consta în lucrări de cercetare științifică sub îndrumarea directă a domnului profesor dr. docent Mircea Sanduloviciu, pe atunci lector la aceeași catedră, și în colectivul căruia intrasem încă din anul 1962, ca student al anului al doilea.

În toamna anului 1967, domnul academician Cristofor Simionescu, la acea vreme rector al Institutului Politehnic „Gheorghe Asachi” și director al Institutului de Chimie Macromoleculară „Petru Poni” din Iași, a propus domnului profesor Sanduloviciu o colaborare în domeniul aplicațiilor descărcărilor în gaze pentru producerea reacțiilor chimice în plasmă. Domeniul propus era în plină expansiune la acea vreme și cu totul nou pentru știința ieșeană. Fire iscoditoare și dăruită cercetării științifice, profesorul Sanduloviciu a acceptat imediat colaborarea și m-a recomandat academicianului Simionescu pentru a face echipă cu tânărul inginer chimist Ferenz Deneș de la Institutul „Petru Poni”, pentru a ne ocupa de problema propusă. Această colaborare m-a absorbit aproape total. Lucram peste 12 ore pe zi pentru a realiza instalațiile necesare și pentru a începe experiențe de polimerizare în plasma descărcărilor de radiofrecvență. Realizarea instalațiilor a presupus construcția generatorului de radiofrecvență de putere, a instalației de presiuni joase și a celorlalte sisteme de control al parametrilor plasmă și al probelor obținute prin reacțiile chimice de polimerizare. Toată munca ce revenea proiectării și realizării componentelor tehnice a trebuit să o fac cu participarea atelierelor din Institutul „Petru Poni” și Universitate, iar instalația finală trebuia să devină operațională la Institutul

„Petrul Poni”. Toate acestea mi-au luat câteva luni, dar în iarna 1967/1968 obțineam deja primele eşantioane de poliacrilonitril şi au putut fi obţinute suficiente date experimentale pentru a putea fi scrise două brevete care au apărut în 1969 şi, respectiv, 1971.

În aceste condiţii a avut loc întâmplarea care mi-a prilejuit una dintre cele mai importante lecţii de viaţă. Aşadar, în mijlocul primei săptămâni a celui început de martie 1968, pe o vreme mohorâtă şi destul de friguroasă, sunt chemat de şeful Catedrei, conferenţiarul Golovcenco. Intr-o manieră proprie, inconfundabilă, acesta mi-a adus la cunoştinţă faptul că doamna lector Xenia Grosu s-a îmbolnăvit şi ca urmare sunt rugat să mă ocup şi de orele de laborator de fizică generală pentru studenţii de la Facultatea de Chimie. Din convorbire rezulta că, cel mai probabil, orele de laborator în discuţie nu erau programate în zilele din acel sfârşit de săptămână şi, ca urmare, voi avea răgazul necesar pentru a mă informa. Atunci orele se desfăşurau de la 7.30 dimineaţa până seara la ora 19.30, inclusiv sâmbăta. Pe moment m-am bucurat că nu voi avea alte obligaţii pentru sfârşitul de săptămână, deoarece aveam deja programat să lucrăm la Institutul „Petrul Poni”, inclusiv duminică, pentru a finaliza, cât mai repede, eşantioanele de polimeri sintetizaţi în plasmă. Mai mult, eram atât de absorbit de ceea ce făceam la Institut, încât nici n-am mai trecut pe la orarul din Universitate şi mi-am văzut de experienţele programate. Pe atunci locuiam într-o cameră de la Căminul C3 din complexul Târguşor Copou, cu încă trei colegi de la Universitate şi de la Institutul Agronomic Iaşi, aproape de Institutul „Petrul Poni”. Ca urmare, mi-am continuat experienţele pregătite în spaţiul din subsolul clădirii Institutului şi destinat adăpostului A. L. A. (asta pentru cei care îşi amintesc ce reprezenta A. L. A.), iar duminică seara am lăsat probele în instalaţie, unde rămâneau într-un mediu protejat până a doua zi. Luni dimineaţa urma să trec să iau probele, să mă duc la Universitate, pentru a face pe ele măsurători de conductibilitate electrică, de grosime de strat polimeric şi altele.

Am dormit liniştit. Luni dimineaţa, la ora 8.00, am ajuns la Institut, de unde mi-am luat probele şi am plecat la Universitate. Am urcat la ultimul etaj unde era Catedra şi laboratorul în care urma să fac măsurătorile menţionate anterior. Când ajung în capătul culoarului Catedrei văd în cealaltă extremă, în faţa cabinetului şefului de catedră, pe domnul conferenţiar Golovcenco stând lipit de calorifer într-o poziţie foarte rigidă şi cu o evidentă expresie de îngrijorare. În faţa dumnealui se plimba cu paşi mărunţi, mâinile la spate, foarte agitat, decanul Facultăţii, prof. Mihul. Atunci am înţeles că se petrecuse ceva grav şi o bănuială îmi spunea că eu aş putea fi la originea acestei stări de lucruri. Era trecut bine de ora 9.00 şi înţelegeam că, dacă eu ar fi trebuit să fiu în acea dimineaţă, la 7.30, la orele de laborator, atunci nu mai aveam nici o scăpare. Sub acea stare

emoțională aproape că nu am auzit când șeful de catedră m-a chemat. Mai curând am văzut gestul făcut de domnul Golovcenco, așa că am continuat să înaintez spre cei doi profesori. Ajuns în fața lor, m-am oprit și am salutat. Domnul decan Mihul se oprise din mers și se uita la mine de parcă m-ar fi străpuns cu privirea și își mușca nervos mustăcioara. Drept răspuns la salut, domnul Golovcenco mă întreabă direct: „tovarășe Popa, unde trebuia să fii la această oră?”.

Nu am îndrăznit să-i răspund direct la întrebare, deși bănuiam ce s-a întâmplat, dar neștiind exact grupa cu care ar fi trebuit să am ore și, în general, câte ore și când ar fi trebuit să le fac, am decis să-i răspund indirect, relatând toată întâmplarea. Și așa am și făcut. Am povestit foarte pe scurt activitatea mea la Institutul „Petru Poni” al Academiei și am accentuat pe faptul că, era urgent să fac măsurătorile pe probele obținute, atunci, luni dimineața, evitând, cu bună știință, orice amintire despre orele pe care trebuia să le suplinesc. Nu am terminat bine de povestit, că decanul Mihul și-a ridicat capul și, uitându-se undeva între mine și domnul Golovcenco, spune: „iacașa tovarăși, pentru tovarășul Popa este mai importantă cercetarea științifică la Academie, decât orele cu studenții”. Și cu asta spus, s-a întors cu spatele și a plecat spre cabinetul de lucru aflat la capătul culoarului, lăsându-l pe domnul Golovcenco să-și facă datoria de șef de catedră față de actul meu de indisciplină.

Rămași singuri, domnul Golovcenco mi-a dat una dintre cele mai frumoase lecții de viață. Uitându-se la mine, cu gesturi scurte și cu un ton ferm mi-a spus: „tovarășe Popa, în viața dumitale să ții minte că prima datorie este serviciul; ferească Dumnezeu să ți se întâmple ceva grav, să dea tramvaiul peste mata, prima grijă este să anunți că nu poți veni la serviciu. Acum ai avut noroc că tovarășa Grosu s-a simțit mai bine și a venit dimineață la ora 7.30 la laborator. Îți dai seama matale ce s-ar fi întâmplat dacă nu ar fi venit dumneaei la ore?”

Nu știu ce s-ar fi întâmplat, dar știu că-mi venea să intru în pământ, în primul rând de rușine. Abia mai târziu am aflat că prof. Mihul nu agreea prea mult colaborarea cu Academia. Poate că tocmai acest lucru m-a salvat cumva făcându-l să plece imediat ce a aflat întâmplarea și m-a lăsat numai cu domnul Golovcenco, fără să ia vreo decizie în legătură cu cele întâmplate. Dar, ulterior, au fost și alte ocazii în care domnul profesor Mihul a amintit această întâmplare și am înțeles că m-a iertat considerând cele întâmplate ca pe un accident și o experiență de viață. Așa se purtau oamenii mari în acele vremuri.

Prof. univ. dr. **GHEORGHE POPA**

*Un teoretician și practician al sportului:
Profesorul Paul Cercel (1935-2004)*

Deși s-au scurs ceva ani de când ne-a părăsit, îmi vine foarte greu să vorbesc la timpul trecut despre profesorul universitar Paul Cercel – coleg și prieten mult apreciat.

Ne-am cunoscut în studenție, am fost colegi de facultate la București, la Institutul de Cultură Fizică (actuala Academie Națională de Educație Fizică și Sport) – pe atunci singura instituție de învățământ superior sportiv din țară. Eram la jumătatea secolului al XX-lea, în decada a V-a, anii '50. Paul Cercel era cu un an de studii mai mic ca mine. În numeroasele activități sportive și culturale organizate în afara cursurilor, l-am întâlnit pe studentul Paul Cercel participând la demonstrațiile organizate pe plan național – în cinstea evenimentelor deosebite, sau a celor interne, tradiționale, organizate în cadrul Institutului. L-am aplaudat la meciurile de handbal, pasiunea sa sportivă, sau în cadrul sesiunilor științifice studențești.

Paul Cercel s-a născut pe 24 martie 1935 la Călărași. A urmat cursurile școlii primare și liceale la Școala medie nr. 1 din orașul natal, apoi a devenit student al Institutului de Cultură Fizică din București (în urma examenului de admitere), pe care l-a absolvit în 1957.

Ca profesor de educație fizică a început activitatea didactică la 1 septembrie 1957, la Liceul nr. 5 Iași. Din decembrie 1957 a lucrat la Universitatea de Agronomie din Iași, pe post de asistent universitar, până în septembrie 1958 când a revenit în învățământul preuniversitar. A fost profesor de educație fizică la Liceul nr. 3, apoi la Liceul nr. 2 – licee care aveau clase cu profil sportiv, unde a fost și director adjunct. Concomitent a activat și ca antrenor de handbal al

echipei Universității Agronomice din Iași și al echipei Clubului Sportiv Muncitoresc Studențesc.

În 1963 am devenit colegi de catedră la Institutul Pedagogic de 3 ani, Facultatea de Educație Fizică. Paul Cercel a început activitatea pe post de asistent cu delegație de lector și a slujit această Facultate până la pensionare. În 1970 a obținut prin concurs gradul didactic de conferențiar, apoi avansările au fost apoi blocate și, după 20 de ani, în 1991 a fost titularizat profesor universitar.

Din 1965 până în anul 2000 profesorul Paul Cercel a fost prodecan al Facultății de Educație Fizică și Sport (1965-1968), decan (1968-1972) și șef de catedră (1974-2000).

Profesorul Paul Cercel a fost titularul disciplinei sportive *handbal*, predând atât cursul de bază, cât și cel de specializare, cursul și seminariile de „Istoria și organizarea legislației educației fizice și sportului”, cursuri de schi, înot, turism și altele. Remarcabilă a fost și activitatea sa de cercetare științifică. Pe lângă numeroase lucrări, a publicat în țară și străinătate 5 cărți de specialitate, cursuri pentru studenți, manuale de îndrumare metodică în școală și multe altele. Paralel cu activitatea didactică a continuat să lucreze ca antrenor al unor echipe de club sau lot național, în țară și în străinătate. Pentru rezultatele deosebite în acest domeniu a primit titlul de *antrenor emerit*.

Profesorul Paul Cercel era un om bun. Exigent cu sine și cu cei care lucra – nu era totdeauna pe placul tuturor. Totuși, datorită rezultatelor deosebite obținute în ansamblul vieții sale, s-a bucurat de stima și prețuirea celor care l-au cunoscut. Lucra mult, era hotărât și perseverent în tot ce făcea, avea principiile sale de la care nu se abătea pentru a face bine, temeinic, tot ce își propunea. Profesorul Paul Cercel era o fire sensibilă și sentimentală; când vorbea despre „fetele sale”: soția, fiica și nepoata, i se lumina fața de mândrie și prețuire și tot așa se întâmpla când vorbea de munca sa. A iubit viața și a trăit-o intens, prezența sa alături de soție fiind plăcută în cercul nostru de prieteni.

Pentru că suntem trecători, vine vremea să ne retragem din activitate și așa cum este cazul său: chiar să plecăm definitiv din această lume.

Noi, care i-am fost mereu alături, evocăm personalitatea profesorului Paul Cercel cu mândrie pentru cariera sa remarcabilă, clădită pe muncă și competență și apreciată atât pe plan local, cât și pe plan național.

Prof. univ. dr. ALICE LUCA

Profesorul doctor docent Petre Jitariu (1905-1989)

În galeria marilor profesori și oameni de știință care au ilustrat Facultatea de Biologie de la Universitatea ieșeană în secolul trecut se numără academicianul Petre Jitariu, născut în ținutul Fălticenilor la 11 mai 1905 și plecat dintre noi la 30 iunie 1989.

L-am cunoscut, indirect, în urmă cu șase decenii când, elev fiind la Liceul „Cuza Vodă” din Huși, profesoara de biologie ne-a spus: „fiți mândri, dragi elevi, că la această școală și la această disciplină, înaintea mea a fost profesor, timp de un an, tot un moldovean, Petre Jitariu, care acum este profesor la Facultatea de Biologie din Iași”. Era în anul 1950. Am rămas impresionat. A fost un motiv în plus pentru ca, în anul 1953, să mă înscriu la Facultatea de Biologie din Iași, condusă ca decan de profesorul Petre Jitariu, figură proeminentă a științei românești și dascăl eminent, care a cinstit Universitatea din Iași timp de peste șase decenii.

Trăind de la un început de veac și până aproape de încheierea lui, profesorul Petre Jitariu a făcut parte din generația marilor spirite de cărturari români care au marcat secolul al XX-lea și care au trăit marile drame, frământări și prefaceri generate de cele două conflagrații mondiale, fără a-și pierde însă speranța renașterii unei societăți mai înțelepte și neprecupețindu-și efortul pentru refacerea și reîntregirea valorilor care s-au distrus, ori s-au risipit din nesăbuința oamenilor.

Prin bogata sa activitate științifică și didactică, profesorul Petre Jitariu și-a dobândit prestigiul unui cărturar de aleasă erudiție și distins dascăl, fiind considerat de cei care l-au cunoscut drept o personalitate reprezentativă a Universității ieșene, o figură de seamă în istoria învățământului și științei românești.

După absolvirea Facultății, în 1929, și un scurt stagiul de profesorat la licee din Huși și din Iași, este chemat de profesorul Nicolae Cosmovici să ocupe postul de asistent la Catedra de Fiziologie generală și comparată, iar în 1938 devine doctor în științe naturale, după care obține o bursă de studii la Universitatea din Göttingen (Germania), unde și-a desăvârșit specializarea în domeniul fiziologiei animale.

Revenit în țară, își reia cu dăruire și competență munca la catedră, depășind marile încercări provocate de cel de Al Doilea Război Mondial, când Universitatea din Iași a fost nevoită să se refugieze într-un loc mai sigur. După revenirea din refugiu reorganizează cu pricepere și devotament Laboratorul de Fiziologie Animală, dotându-l cu aparatură modernă și instalații corespunzătoare pentru acele timpuri.

În 1947 devine profesor titular, predând, timp de 28 de ani, cursuri de o înaltă măiestrie pedagogică, cu un conținut bogat, bine structurat, permanent actualizat, cu o claritate de cristal. Cursurile sale aveau un caracter evoluționist și dinamic, așteptate și apreciate de studenți. Mi-l amintesc din 1955 când, ca student în anul III, i-am audiat primul curs de Fiziologie animală, în amfiteatrul P₂ din Palatul Universității. Cursurile aveau un pregnant caracter de fiziologie comparată și ecologică. Prelegerile sale erau rostite cu voce caldă și o vorbire aleasă, ideile fiind prezentate cu o deosebită claritate și o argumentație bogată, captând atenția auditoriului.

Față de studenți, profesorul Petre Jitariu era apropiat și înțelegător, gata să-i îndrume și să-i ajute pentru rezolvarea oricărei probleme de studiu sau de viață. Foștii studenți au păstrat amintirea unei atmosfere de lucru intens, făcut cu trageră de inimă și interes, cu atenție deosebită, emanând în jurul său vibrația de intelectualitate aleasă, ce caracterizează pe adevăratul dascăl. La examen era exigent, dar drept, pretențios, dar și înțelegător.

În afară de activitatea didactică, profesorul Petre Jitariu a desfășurat, în paralel, o bogată și apreciată activitate organizatorică și de coordonare a învățământului biologic și a cercetării științifice. Astfel, a fost șef de catedră și decan al Facultății de Biologie, Geografie și Geologie timp de 13 ani, contribuind din plin la înzestrarea laboratoarelor cu o bază materială corespunzătoare. Prin efortul și sprijinul său direct s-a realizat un nou local al Facultății, dat în folosință în anul 1963 și s-a amenajat o nouă grădină botanică. Lui îi datorăm și înființarea, în 1956, a Stațiunii de la Potoci-Bicaz, destinată drept bază de cercetare științifică și de practică studentescă, purtând, acum, numele fondatorului său. De asemenea, ca decan a coordonat și activitatea de cercetare și didactică a Stațiunii Biologice Marine de la Agigea-Constanța, înființată de profesorul său, Ioan Borcea, în 1926. Cu aceeași dăruire a sprijinit

și activitatea Muzeului de Istorie Naturală al Universității ieșene. O altă realizare a profesorului Petre Jitariu este reprezentată de înființarea, în 1968, a Centrului de Cercetări Biologice din Iași, inițial în subordonarea Filialei din Iași a Academiei Române, pe care îl va conduce în calitate de director până în 1977.

Profesorul Petre Jitariu a fost un bun și apreciat conducător de colective, datorită orizontului său larg, firii sale deschise, tactului și notei umane cu care aborda relațiile sale cu cei din jur, elevi și colaboratori, într-o atmosferă de distincție intelectuală discretă, ceea ce făcea să fie iubit și respectat. Noi studenții aveam acces nelimitat la decanul care nu ținea seama de programul de audiențe, la omul sensibil, blând, flexibil și generos, pentru un sfat, pentru o carte, pentru a ne sprijini în obținerea unei burse sau a unui loc în cămin.

Paralel cu activitatea didactică și organizatorică, profesorul Petre Jitariu a desfășurat și o susținută și bogată activitate de cercetare științifică împreună cu colectivele de la catedră, de la cele două stațiuni de cercetări (de la Marea Neagră și din Carpații Orientali) și de la Academie. Singur și în colaborare a publicat peste 130 de lucrări originale, în reviste din țară și din străinătate, manuale și tratate de fiziologie animală. În îndelungata sa activitate a deschis direcții noi de cercetare și a format un mare număr de discipoli, creând o puternică școală de fiziologie animală la Universitatea ieșeană. Pentru numeroasele și valoroasele sale contribuții științifice, profesorul Petre Jitariu a fost ales membru al Academiei Române (corespondent în 1963 și titular în 1974), fiind secretar științific și, apoi, până la sfârșitul vieții, președinte al Filialei din Iași a acestei prestigioase instituții de consacrare, lăsând urmașilor o bogată moștenire științifică și o valoroasă tradiție spirituală. Pentru trăsăturile personalității sale spirituale a rămas în galeria marilor cărturari ieșeni de la cumpăna dintre milenii, împlinindu-se acel destin cuprins în Coran, la care se referea uneori: *„cerneala savantului este demnă de aceeași cinstire, ca și sângele viteazului erou...”*.

Nu mă voi referi, în continuare, în detaliu la opera științifică a reputatului om de știință, ci voi aminti doar direcții de cercetare: fiziologia ficatului (prin teza de doctorat), rolul său în termoreglare, rezultatele acestui studiu fiind incluse integral (în 1959) în monografia asupra termoreglării, publicată în „Journal de Physiologie” din Paris; fiziologia mediului intern, a inimii și a aparatului circulator la amfibieni; tensiunea superficială a plasmei sanguine și a limfei la mamifere; coagularea limfei la crustacee și moluște; ecofiziologia animalelor de apă dulce; fiziologia sistemului nervos (cercetări asupra epilepsiei și schizofreniei) ș.a. Unul din cele mai însemnate domenii de cercetare abordate de academicianul Petre Jitariu este cel referitor la *acțiunea câmpurilor electromagnetice asupra organismelor vii*, domeniu în care s-a formulat o teorie

nouă privind mecanismul de acțiune și s-a publicat, în Editura Academiei Române (în 1987), o monografie de referință ce onorează școala românească de magnetobiologie.

În semn de recunoaștere și apreciere a remarcabilei sale activități științifice, didactice și obștești, i s-au decernat mai multe distincții: Ordinul Muncii (clasele a III, a II și I-a), Ordinul Meritul Științific, Diploma de „Profesor emerit”, alte ordine și medalii.

Cărturar de aleasă erudiție, academicianul Petre Jitariu nu a fost un izolat; a fost întotdeauna înconjurat de oameni pe care i-a apreciat și i-a iubit, i-a înțeles și i-a ajutat, bucurându-se de apreciere sinceră, admirație și stimă din partea lor. Discipolii, colaboratorii și prietenii au format marea sa familie, în a cărei atmosferă se distingea prin silueta sa de bărbat înalt și plăcut la chip, cu privire blândă și zâmbet cald, ce radia în jurul său o solemnitate aparte, generatoare de liniște. I-a fost întotdeauna alături soția sa, Matilda Jitariu, fiică a compozitorului Alexandru Zirra și nepoată a marelui muzician George Enescu.

Eruditul dascăl a fost deschis la suflăt, savant modest și autentic, neatins de vanități și orgolii. A fost un om de cultură aleasă, iubind cu delicatețe și sensibilitate frumusețile și măreția naturii, muzica, pictura, literatura, filosofia și istoria, fiind animat de un patriotism discret. A fost, de asemenea, un pasionat vânător, dar nu de dragul trofeelor, căci, biolog fiind, prețuia și respecta ființele vii, ci doar pentru că vânătoarea îi oferea prilejul de a colinda în natură, admirând-o nestingherit de tumultul orașului și de a întâlni oamenii locului, cu care să schimbe o vorbă, aida strămoșilor săi, vrednici și cinstiți țărani bucovineni. Avea o voce caldă și plăcută, se antrena în discuții și povestiri cu cei apropiați, râzând cu poftă la glumele acestora și dând replici de aceeași factură spirituală.

Așa a trăit și a muncit, iubind natura și oamenii, cel care a dus o viață demnă și bogată în realizări, de savant și om prețuit pentru elevata sa distincție intelectuală și sufletească, cel care a împlinit crezul pe care l-a rostit la Academie, la aniversarea împlinirii vârstei de 80 de ani: *„Creația științifică este o înălțare a spiritului, o izbândă fericită a gândirii umane. Acesta mi-a fost crezul de o viață, pe care am căutat să-l transmit pe încetul, pe neobservate, colaboratorilor mei”*.

Prof. univ. dr. **CONSTANTIN TOMA**
Membru al Academiei Române

Profesorul Radu Ralea (1908-1966)

Renumitul nostru dascăl Radu Ralea, cu merite deosebite în dezvoltarea tradițiilor școlii ieșene de chimie anorganică pe linia ilustrațiilor săi predecesori: Petru Poni, Nicolae Costăchescu, Radu Cernătescu și Margareta Poni, s-a născut la Bârlad, la 8 iunie 1908. Școala primară și liceul le-a urmat în orașul său natal, între 1915-1927, după care se înscrie ca student la secția „fizico-chimice” în cadrul Facultății de Științe de la Universitatea din Iași. După susținerea examenului de licență, în 1931, este numit asistent la Catedra de Chimie fizică și analitică, unde lucrează sub îndrumarea profesorului Radu Cernătescu, inclusiv la realizarea tezei de doctorat „Cercetări asupra reacției albastrului de metilen cu săruri metalice”, pe care o susține în anul 1937.

În anul 1938, profesorul Radu Ralea câștigă prin concurs o bursă la „École Pratique des Hautes Études” din Paris, unde își desăvârșește activitatea profesional-științifică în domeniul chimiei anorganice, lucrând sub îndrumarea profesorului Rene Audubert. Revenind acasă, în anul 1939, este încadrat ca asistent la disciplina chimie analitică a Facultății de Chimie Industrială din cadrul noii unități de învățământ superior ieșean, Institutul Politehnic, desprins în 1937 din Universitatea din Iași.

Concomitent, profesorul Radu Ralea urmează cursurile Facultății de Chimie Industrială (IPI), susținând practic examenele de diferențe la disciplinele „tehnice”, obținând ca atare și diploma de „inginer chimist” în 1941.

În timpul războiului (1941-1945) își întrerupe activitatea didactică, lucrând ca inginer chimist la diferite întreprinderi de profil din Moldova. Revine în învățământul superior ieșean mai întâi la Institutul Politehnic (1946), iar în 1948

la Facultatea de Chimie a Universității, la Catedra de Chimie Anorganică, condusă de către mentorul său, profesorul Radu Cernătescu.

În perioada 1948-1964, profesorul Radu Ralea parcurge toate gradele didactice universitare, iar în anul 1966, pentru merite profesionale, (publicase peste 90 de lucrări științifice exclusiv în reviste de specialitate din țară și străinătate), nefiind membru PCR, obține titlul de „doctor docent”. Tot atunci primește dreptul de a conduce doctorate în specialitatea „chimie anorganică”.

După pensionarea prof. dr. Margareta Poni, la 30 octombrie 1964, prof. dr. Radu Ralea devine șeful Catedrei de Chimie Anorganică și Analitică de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

În îndelungata și bogata sa cariera de dascăl în învățământul superior ieșean, prof. dr. doc. Radu Ralea a instruit multe serii de studenți „chimiști” și „ingineri chimiști” ținând cursuri, seminarii și lucrări practice la discipline precum „chimia anorganică”, „combinații complexe”, „microanaliză”, „chimia fizică”, „chimia analitică” etc., iar pentru prima dată în Iași – „radiochimia”. În anul 1965, împreună cu conf. dr. Adina Rang, a publicat la Editura Didactică și Pedagogică București, cartea *Chimia și structura combinațiilor complexe*, prima în România postbelică în acest domeniu al chimiei moderne.

Totodată, prof. dr. doc. Radu Ralea a îndrumat științific o serie de tinere cadre didactice în domenii de cercetare absolut noi pentru centrul universitar Iași: polarografia, chimia complexilor și mai ales radiochimia. În 1962, după ce s-a întors de la un stagiu de specializare-documentare efectuat la Universitățile din Moscova și Leningrad (Sankt Petersburg), a amenajat primul laborator de lucru cu izotopi radioactivi din Moldova.

În paralel cu activitatea sa didactică și științifică la catedră, din 1957 prof. dr. doc. Radu Ralea a condus și o grupă de cercetători (ca șef de sector) la Institutul de Chimie din Iași (fondat de acad. Radu Cernătescu: actualmente Institutul de Chimie macromoleculară „Petru Poni”), pendinte de Academia Română. Aici a abordat teme legate de „polarografie” și „chimia complexilor” împreună cu d-na dr. Giurgiu și dr. C. Ungurenașu, sau de „radiochimie” cu prof. Vasiliu și dr. Modreanu.

În mod concret, colectivele de cercetare conduse de către prof. dr. doc. Radu Ralea s-au ocupat cu: activarea radicalului azo din compuși organici, emisia de fotoni prin termoliza nitrogen-hidruilor, sau dozari potentiometrice și colorimetrice ale bromului liber, ionilor de bromura sau bromat, dar și a cationilor de Co(II), Cu(II) și K(I).

Polarografia a fost unul din domeniile de investigare științifică cele mai importante pe care le-a abordat, întrucât împreună cu mentorul său, acad. Radu Cernătescu, a înființat la Iași prima școală românească din acest domeniu. Se

remarcă faptul că între prof. dr. R. Ralea și acad. J. Heyrovski – laureatul Premiului Nobel pentru *descoperirea* metodei polarografice în analiza chimică, a existat o colaborare directă și o sinceră prietenie. În acest sens se menționează aducerea la Iași a primelor polarografe Heyrovski-Ilkovich de proveniență cehoslovacă și altele, cu care prof. Ralea a efectuat astfel de cercetări (cu electrodul picurator de mercur) în dozarea unor ioni metalici : Fe(II)-Fe(III), Cu(I) –Cu(II), Zn(II), Cd(II), Mn(II)-..., As(III)-As(V), Co(II), Ni(II) etc., din diferite sisteme chimice. Rezultatele acestor cercetări au avut un ecou imediat, fiind aplicate, ca analize de serie standard, în controlul fluxului tehnologic. În „chimia organică” s-a stabilit polarografic influența substituenților polari asupra pirocatechinei, nicotin-amidei, sau a derivaților de la clor-nitrobenzen. Influența prezenței substituenților asupra potențialului de semitreaptă a condus la elaborarea unor metode standardizate de dozare a acestor compuși, ca antidăunatori în agricultură. Totodată, polarografia oscilografică a constituit mijlocul de cercetare a numeroșilor derivați amino-cobaltici, cobaltdiacidotetraminici, indicându-se mecanisme de reacție cu participarea acestor compuși chimici.

De asemenea, prof. dr. doc. Radu Ralea a fost primul în România care a inițiat cercetări în domeniul radio-polarografiei, dar și în privința polimerizărilor fotochimice.

Alte domenii de cercetare abordate de ilustrul nostru dascăl au fost legate de: studii fizico-chimice asupra structurii diferitelor combinații complexe, reacții de schimb izotopic, mai ales în sistemele: $^{60}\text{Co(II)} - \text{Co(III)}$ și $^{204}\text{Tl(I)} - \text{Tl(III)}$ în complecși cu liganzi organici, sau în studii termogravimetrice ale unor noi compuși anorganici nou sintetizați.

Prof. dr. doc. Radu Ralea a participat și a prezentat lucrări științifice originale și valoroase la diferite congrese internaționale de specialitate ținute la St. Moritz (1959), Jena (1962), Bratislava (1963), Eisenach (1964), Praga (1966) și altele, dar și în țară, la București, Cluj, Timișoara etc...

În privința relațiilor cu discipolii săi, pe care-i îndruma profesional-științific pas cu pas, prof. dr. doc. Radu Ralea manifesta o blândețe deosebită, bunăvoință și răbdare, dar și suficientă severitate și intransigență părintească atunci când apăreau situații ce impuneau luarea unor astfel de măsuri dojenitoare, făcute corect și la obiect. Dorea ca noi, colaboratorii, să-i dovedim zilnic, în scris, că am făcut ceva util în cercetarea științifică, pe lângă „seminariile” la care ne supunea uneori, ocazional și neanunțat, legate de pregătirea noastră didactico-profesională. Acest fapt ne obliga să citim tot timpul.

Eram lăsați să ne manifestăm din plin personalitatea noastră științifică, accepta dialogul, chiar dacă făceam erori în aprecierea teoretică a rezultatelor noastre sau nu știam deloc să interpretăm ceea ce am obținut în laborator, însă Profesorul, de foarte multe ori, după câteva secunde de cugetare, ne surprindea pur și simplu cu câte o explicație științifică justificatoare, corectă, la care nu ne-am gândit, ori singuri n-am fi ajuns la ea din lipsă de experiență. Ținea foarte mult la colectivul său de lucru și de foarte multe ori ne sprijinea și ne lua apărarea în situații ce impuneau intervenția sa energică și autoritară.

Din nefericire pentru noi, colaboratorii săi cei tineri de atunci, dar și pentru mulți dintre prietenii săi adevărați, prof. dr doc. Radu Ralea s-a stins din viață prematur, după un atac de cord, la 31 octombrie 1966, la 58 de ani, în plenitudinea forței sale profesional-științifice creatoare.

Doar cu câteva ore înainte de deces, a participat (alături de toată Facultatea) la „Zilele academice” ale Universității noastre, organizate ca de fiecare dată la sfârșitul lunii octombrie în sala de lectura a bibliotecii de profil de la etajul al III-lea. Atunci l-am văzut ultima oară fumându-și „pipa” și privindu-ne radios, mulțumit parcă de ceea ce am prezentat noi, la acea sesiune științifică...

Prof. univ. dr. (em.) **ALEXANDRU CECAL**

Profesorul Ștefan Bârsănescu (1895-1984)

Născut dintr-o familie de țărani, în Viperești-Buzău, a făcut studii liceale la Buzău și cele universitare la Iași, obținând licența în drept (1919) și în filozofie (1921). Susține doctoratul în Germania, devenind în scurt timp una dintre personalitățile proeminente ale pedagogiei românești. A fost membru corespondent al Academiei Române, membru al Asociației Savanților Celebri din Chicago (SUA), opera sa științifică însumează peste 30 de volume și peste 500 de articole publicate în țară și peste hotare. S-a afirmat ca unul dintre profesorii remarcabili ai Universității ieșene, încă din perioada interbelică, prin lucrări fundamentale de analiză a sistemului de educație din România. În *Unitatea pedagogiei contemporane ca știință* (1936, 1976), o lucrare de epistemologie pedagogică, examinează pedagogia românească de la 1900 până la zi, materialul istoric slujind ca mijloc de documentare și argumentare. Prin *Politica culturii în România contemporană* (1937, 2003) se afirmă ca întemeietorul politicii educației în spațiul academic românesc și „unul dintre primii teoreticieni și metodologi ai domeniului în lume”, după cum afirmă editorul recent al cărții, profesor Carmen Crețu. E reconfortant să constăți astăzi, când criza spirituală cuprinde din nou lumea civilizată, această preocupare științifică și morală a unui savant român care îndemna statele lumii, în urmă cu trei sferturi de veac, să aibă ca obiectiv „declanșarea forțelor spirituale ale popoarelor și pentru mărirea nelimitată a patrimoniului cultural”. Lucrările sale acoperă domenii fundamentale în științele educației – pedagogie generală, istoria pedagogiei, pedagogia culturii, epistemologie pedagogică (*Pedagogia pentru Școlile Normale*, 1932; *Didactica*, 1935; *Istoria pedagogiei românești*, 1941).

Cu toate meritele sale profesionale și statutul de intelectual democrat, Ștefan Bârsănescu a fost licențiat din învățământ în anii prigoanei de jistie. A rămas fără resurse, apoi a fost angajat ca bibliotecar la Institutul Politehnic și a predat un curs facultativ de *Pedagogie agricolă* la Institutul Agronomic. A fost reintegrat în 1957 și l-am avut profesor încă din anul I. Avea știința discursului academic, cursul său era extrem de bine organizat, sprijinit totdeauna pe un filon cultural, rar întâlnit în epocă. După ce a reușit să fie din nou acceptat și recunoscut de către „regim”, a lucrat cu spor și devotament, publicând încă multe lucrări fundamentale: *Schola latina de la Cotnari*, 1957; *Academia domnească din Iași, 1714-1821*, (1962); *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, 1971; *Educația, învățământul și gândirea pedagogică din România*, dicționar cronologic, 1978 (în colaborare cu soția sa, Florela Bârsănescu); *Medalioane. Pentru o pedagogie a modelelor*, 1983.

A fost reintegrat, dar autoritățile vremii nu-i acordaseră încrederea lor totală. Dosarul său de urmărire, pe care l-am cercetat la CNSAS, s-a deschis la un an după ce eu am terminat Facultatea. Ca urmare a unor delațiuni, desigur. Capete de acuzare erau: membru YMKA, organizație de sprijin reciproc a savanților din spațiul academic (între 1945-48), faptul că „a făcut diferite școli de specializare în Germania fascistă” și originea socială burgheză, părinții „au posedat un magazin de manufactură”. De fapt o prăvălie sătească, cu de toate. Se mai specifica, urmare a denunțului: „a făcut călătorii în Germania, Austria, Cehoslovacia” și „are atitudini dușmănoase și legături suspecte”. Și încă: „subapreciază învățătura marxistă”. O notă din 21 mai 1952, de la C. Nicuță, fost student al său și apoi ambasador la Paris, la începuturile noului regim, apoi profesor de sociologie la București denunța faptul că în lucrările sale de Pedagogie s-a orientat spre regimul fascist din Germania, deși n-a fost hitlerist pe față. O minciună care l-a costat enorm pe profesor. „Nu e apropiat regimului nostru, știe multă carte veche....E complotist până în măduva oaselor”. Iată spiritul epocii!

Sunt puși în funcțiune imediat „agenții” (acesta e limbajul din dosar pentru informatori) care-l înconjoară într-o plasă deasă și care-l urmăresc cu o perseverență patologică, dau rapoarte despre viața lui de zi cu zi. Unul chestionează femeia care-i face menajul și află că are program de scolare la 5 dimineața, studiază acasă până la 8 și apoi se duce la Biblioteca Centrală unde lucrează până târziu. I se trasează „sursei” sarcina să-l urmărească și să semnaleze orice despre el. Altul îl caută acasă și găsește pe doamna Florela, soția sa, o chestionează asupra planurilor familiei, află că profesorul va pleca la Moscova; apoi se duce întins la Facultate și-l așteaptă, până iese pe culoar, acesta îi spune că e ocupat cu pregătirea cursurilor, cu revista, cu încă o jumătate

normă la Institutul Pedagogic. Dar nu-i spune nimic sursei de plecarea la Moscova. Și el informează prompt. Era, deci, un cunoscut din afara Universității, care avea acces la familia Bârsănescu. La 12 iunie 1963, sursa **VD** îl vizitează, acesta lucra la „Școala domnească de la Târgoviște”, i-a spus că tema l-a prins pe când era dat afară din Facultate și nu a avut ocupație vreme de șase luni. Atunci, „pentru a avea cu ce trăi și-a vândut hainele negre de gală”. Lucrarea îi era cerută acum de Ministerul Învățământului. Citind aceste mizerii, gândul te duce la invidie, la ura pe care o trezesc adesea oamenii care construiesc, care se dedică unei opere; răsplata: denigrări, invenții.

Cine erau „elementele dușmănoase”, „suspecte” cu care avea contacte venerabilul profesor? Unul era profesorul italian Luigi Volpicelli care-l publică într-o revistă de pedagogie din Italia și care îl vizitează la Iași și ține conferințe. La una dintre acestea am asistat și eu, student în ultimul an. Ne-a făcut tuturor o impresie puternică. Altul era Alexandru Claudiu, fost profesor de sociologie și psihologie, poet sensibil, fost lider PSDI, nu de mult eliberat din închisoare. Mai erau George Văideanu și Ion Străchinaru, pe care încerca să-i ajute să intre în Universitate. Interesant e episodul Kairov, o legendă în epoca tinereții mele. Profesorul povestește unui informator cum acesta a contribuit la reabilitarea sa. Kairov, vestitul profesor rus, după manualul căruia se învăța atunci pedagogie, cunoștea lucrările colegului român, pe care acesta „le-a publicat în germană și franceză”, înainte de război. Venit în vizită în România, sosește și la Iași și întreabă de profesorul Bârsănescu. Află că e scos din Universitate și se arată mirat, pentru că el nu vede în România un pedagog mai valoros. Cere să-l întâlnească și-i solicită lucrările publicate între timp. Apoi, în discuțiile cu Ilie Murgulescu, ministrul învățământului, când acesta a venit în URSS, îi cere să-l reintegreze. Așa a fost readus la Universitate Ștefan Bârsănescu și devine consultant al ministrului.

Era spre sfârșitul anului al IV-lea de Facultate, la începutul anilor '60. Se zvonește că s-au afișat titlurile pentru examenul de stat, cum se numea licența pe atunci. Aleg, fără ezitare, „Educația adulților în România”, subiect dictat de descendența dintr-o familie de educatori ai satului. După câteva zile aflăm cine ne sunt îndrumătorii. Teza mea urma să fie condusă de profesorul Ștefan Bârsănescu. Nu se putea alege mai potrivită, deși unii colegi credeau că nu voi avea zile bune cu exigentul profesor. Am venit cu un plan la el, iar spre primăvara anului al V-lea veneam cu câte un capitol și-i citeam, deja începuse să aibă dificultăți cu vederea; prilej să-mi evoce conferințele învățătorilor din Botoșani unde era cândva invitat să vorbească. Desigur, capitolul de ancorare la „clasicii marxismului” a fost evitat. După mai multe întâlniri mi-a declarat, satisfăcut, că e mulțumit de teză. Președintele comisiei de examen a fost numit

șeful catedrei de materialism dialectic și istoric, un profesor de latină, fără doctorat; Bârsănescu și Pavelcu erau doar membri, îl secondau. Deși tezele erau, toate, de pedagogie și psihologie. Și acesta descoperă în teza mea o „enormitate”: copiasem greșit titlul unui text al lui Lenin, desigur o probă de necunoaștere gravă a literaturii „fundamentale”. Am aflat mai târziu, a fost o întreagă negociere a celor doi profesori pentru nota mea. A doua zi profesorul mă chema la el: „Ce-ai făcut, domnule, de ce nu-i știi pe ăștia?”. Au trecut șapte ani și am intrat, prin concurs, la Universitate; începusem să public, eram acum cunoscut. Cu profesorul am păstrat mereu legătura, îl vizitam când venea la Iași, mă chema să stăm de vorbă, mă chestiona asupra cercetărilor și proiectelor. Mi-a oferit câteva dintre cărțile sale cu dedicație, am recenzat unele dintre ele. Discuția începea totdeauna cu aceeași frază: „Am aflat despre dumneata lucruri bune”. Așa îl păstrez în memoria mea afectivă.

Prof. univ. dr. **ADRIAN NECULAU**

Profesorul Ștefan Procopiu așa cum l-am cunoscut (1890-1972)

Fiecare dintre noi are amintiri: din copilărie, din timpul școlii, din primii ani ai profesiei și așa mai departe. Printre amintirile care ni se întipăresc în minte și pe care le evocăm cu mare drag, chiar și la o vârstă înaintată, sunt cele legate de profesorii noștri, mai ales când am avut șansa ca aceștia să fie mari personalități ale vremii: cine erau, cum se comportau, ce lucruri utile ne-au învățat etc. Întâmplări serioase, dar și unele hazlii la care am fost martori, sau la care am participat direct sau indirect și care ne-au marcat! Din toate acestea am putut extrage încet, încet, ceea ce caracterizează personalitatea fiecărui profesor, modul său de a acționa în diferite situații și desigur, ce avem noi de învățat.

În anul 1958 am devenit student al Universității din Iași, Facultatea de Matematică și Fizică, secția Fizică. Orele de curs, seminariile, laboratoarele, două filme pe săptămână, eventual o plimbare în grădina Copou, acesta este programul pe care-l urmam săptămână de săptămână, mai ales în anul întâi. La început i-am cunoscut după nume, dar și după modul în care comunicau cu noi, numai pe profesorii cu care aveam ore. Mai apoi, de la colegii din anii superiori, am aflat și numele altor profesori pe care îi vom avea în următorii ani. Așa am aflat că în anul II vom avea în program disciplina „Electricitate”, la care titular era vestitul profesor Ștefan Procopiu.

Și a început anul al II-lea. Primul curs de „Electricitate”. În amfiteatrul IV-13 se aflau grupele de *fizică* și *fizică-chimie*. În sala de curs a intrat un grup format din 5-6 persoane. În fruntea grupului era un bărbat înalt, impunător, serios, care s-a așezat în prima bancă. *Era profesorul Ștefan Procopiu!* Alături s-au așezat celelalte persoane, cu excepția unuia care s-a îndreptat spre catedră.

Era profesorul *Ilie Bursuc*, colaborator apropiat al profesorului Ștefan Procopiu, cum aveam să aflăm mai târziu. Pe atunci regula era ca la orele de curs să participe, alături de titular, și cadrele didactice care conduceau lucrările practice și seminariile aferente cursului, precum și personalul tehnic care participa la pregătirea experimentelor de la curs. După jurnalul grupelor, profesorul Ilie Busuioc ne-a strigat pe fiecare, invitându-ne să spunem ce școală am absolvit înainte de a deveni studenți. La acea vreme liceele de astăzi se numeau Școli Medii (modelul sovietic), pe lângă acestea existând și diferite Școli Medii Tehnice, asimilate școlilor medii. La răspunsul dat de fiecare dintre noi, profesorul Ștefan Procopiu avea un scurt comentariu, apreciind într-un stil foarte personal calitatea școlii absolvite. Numele fiecărui student a fost consemnat într-un caiet, în care trebuia apoi să semnăm de participare la fiecare curs, prezența fiind obligatorie. Cerințele fundamentale imprimate de-a lungul anilor de către Profesorul Ștefan Procopiu erau: calitatea conținutului cursului, claritatea și fluența expunerii, urmate de experimentele care să ilustreze fenomenele descrise. Deoarece în urma unui accident cerebral vorbirea curentă a Profesorului a fost ușor afectată, cursul era prezentat de profesorul Ilie Bursuc, în timp ce profesorul Șt. Procopiu urmărea cu atenție din bancă expunerea (care trebuia să parcurgă întocmai planul său), ca și modul în care se desfășurau experimentele. Era exemplară grija cu care Profesorul, împreună cu asistenții și tehnicienii, pregătea experimentele ce trebuiau prezentate la curs. Instalația era aranjată mai întâi în laborator, apoi aparatura era deplasată pe masa din sala de curs unde experimentele erau din nou verificate. În timpul desfășurării cursului se simțea chiar o oarecare tensiune în sânul echipei de experimentatori, tensiune care ni se transmitea și nouă, studenților.

Dacă prelegerea se desfășura cu claritate și experimentele reușeau, după curs urmau clipele de destindere în care Profesorul surâzător oferea colaboratorilor săi cafele și „ciocolăți”. Tot astfel erau tratați colaboratorii și cu alte ocazii la care Magistrul mai adăuga cuvintele: „bravo, ești mare”! Aceasta era atmosfera când treaba mergea bine. Dacă lucrurile nu ieșeau cum trebuie, era mare tărăboi, colaboratorii și laboranții neștiind unde să se ascundă mai bine. La sfârșitul anului universitar II (1959-1960) examenul (scris și oral) s-a desfășurat în prezența Profesorului Procopiu, a profesorului Bursuc și a doi asistenți. Înainte de a „trage” un bilet, studenții așteptau în băncile din spatele sălii, „pentru a se obișnui cu atmosfera de examen”, cum spunea însuși Profesorul Procopiu.

Pe masa din fața comisiei de examen se aflau, de obicei, două bilete. Studentul era invitat scurt: „trage”! Se întâmpla ca uneori pe masă să rămână doar un singur bilet. Atunci profesorul Bursuc îi atrăgea politicoș atenția,

moment în care Profesorul Procopiu scotea dintr-o servietă încă un bilet spunând: „mai pune unul, că-i tot aceea”. N-am aflat niciodată dacă nu cumva în cel de al doilea bilet erau aceleași subiecte ca și în primul. Pentru promovarea examenului înțelegerea fenomenului fizic era fundamentală. Profesorul avea și un subiect preferat: bobina de inducție. Dacă un student nu reușea să expună corect ceva de pe bilet, atunci era invitat să prezinte subiectul preferat, subiect ce trebuia știut foarte bine.

Ca orice om, Profesorul Ștefan Procopiu avea și el unele slăbiciuni și sensibilități pe care și le manifesta aleatoriu, la examen sau în relațiile cu cei din jur. Se întâmpla, de exemplu, ca la un examen, impresionat de răspunsurile unui student, să-i propună o notă mai mare decât nivelul cunoștințelor acestuia. Dacă i se atrăgea atenția, se justifica: „lasă, o fi știind el ceva!” Cred că acesta era, de fapt, rezultatul unei altfel de „citiri”, una mai profundă, „citire” pe care ceilalți nu reușeau să o facă. Îmi amintesc o întâmplare petrecută cu un coleg de al meu. În sesiunea din vară, acesta a obținut la „Electricitate” nota șase, notă ce reprezenta la Profesorul Procopiu un nivel mulțumitor de pregătire. Constatând că, pentru a obține bursă în anul următor, i-ar fi necesar un punct în plus, s-a hotărât să ceară examen pentru mărirea notei la „Electricitate”. Astfel, s-a pregătit în vacanță, iar toamna, cu cererea de mărire aprobată, s-a prezentat la cabinetul Profesorului. „Ce dorești?” l-a întrebat scurt Magistrul. „Domnule profesor, am o cerere pentru reexaminare la disciplina Electricitate”, spune colegul. „Ce notă ai luat în sesiunea din vară?” „Șase, domnule profesor”, răspunde cu oarecare teamă colegul meu. „Bine, dă-mi carnetul.” Și, luând carnetul, îi trece tot nota șase. Colegul iese nelămurit și merge din nou la decanul Facultății, profesorul Gheorghiev, care îi dă o nouă aprobare. Ajungând iar la Profesorul Procopiu scena se repetă. Urmează o a treia încercare. Atunci Profesorul îl întrebă iritat: „Ce vrei măi?” „Domnule profesor am nevoie de o notă mai mare pentru bursă.” „Așa spune, măi băiete” și îi trece în carnet nota șapte, fără a-l mai examina. Cu siguranță, insistența colegului meu de a fi reexaminat a fost pentru Profesor cea mai bună dovadă că acesta era bine pregătit.

Spiritul critic, spiritul de dreptate, cerința ca fiecare să-și facă treaba corect, dârzenia cu care își apăra ideile, ironia fină, adesea caustică și chiar un comportament uneori mai puțin convențional față de persoanele cu care intra în contact sunt alte caracteristici ale acestei personalități complexe care a fost Profesorul Ștefan Procopiu. Iată o scenă la care, întâmplător, am fost martor.

Fiind un experimentator de excepție, Profesorul Procopiu, încă de la numirea sa la Universitatea din Iași (1924), s-a preocupat de dotarea laboratorului cu aparatură performantă de la firme consacrate din Franța și

Germania. Aparatele erau depozitate cât mai la vederea studenților, în dulapuri pe holul laboratorului de electricitate. Fiecare aparat avea povestea lui, de care Profesorul era mândru, motiv pentru care toate aparatele îi erau dragi, după cum obișnuia să spună. În anul 1960, când s-a sărbătorit Centenarul Universității, profesorul Șandru, prorector pe atunci și profesor la Facultatea de Geografie, inspecta spațiile (amfiteatre, laboratoare, săli de seminar) pentru ca acestea să se prezinte în cele mai bune condiții la momentul evenimentului. Ajungând și la Catedra de Electricitate și văzând pe hol dulapurile cu aparatura Profesorului Procopiu, i-a recomandat acestuia ca dulapurile să fie duse într-un loc mai puțin vizibil. Profesorul s-a enervat și a replicat scurt: „măi, ia vino tu încoace”! Trebuie spus că atunci când Profesorul se supăra se adresa interlocutorului mai puțin reverențios. Astfel l-a invitat pe prorectorul Șandru în cabinetul său, care era în același timp bibliotecă și laborator de cercetare. În cabinet, pe un perete, atârna o hartă mare. „Vezi tu ce am eu aici?” spuse Profesorul arătând harta. „Da, tovarășe profesor. Este harta României.” „Ia uită-te și vezi cine a făcut harta asta!” Prorectorul se uită și spune: „Doi cunoscuți cartografi francezi!” „Vezi, măi”, a tunat Profesorul cu o voce de bariton, „francezii fac harta României și tu te ocupi de dulapurile mele!” Fără replică, prorectorul Șandru a părăsit cabinetul lăsând dulapurile cu aparatele în grija Profesorului. Noi, studenții, aflați în laborator, într-o sală vecină, auzind discuția n-am comentat-o dar, în sinea noastră, ne-am simțit foarte mândri de Profesorul nostru. Aceste aparate se găsesc și astăzi, o parte la Muzeul Tehnicii de la Palatul Culturii, alta la mini-muzeul Facultății de Fizică și alta la Muzeul Universității.

Multe se mai pot spune despre această mare personalitate, despre omul de știință și aleasă cultură, despre OMUL care a fost Ștefan Procopiu! Cu greu am putea găsi astăzi un exemplu de amploarea acestuia în ceea ce privește seriozitatea, tenacitatea, conștiinciozitatea, corectitudinea, verticalitatea de la care nu s-a abătut niciodată, deși vremurile au fost uneori destul de tulburi.

Socotind că asemenea personalități trebuie să fie o prezență permanentă în spațiul academic, am creionat acest portret, unul văzut de studentul care eram atunci. Un portret autentic, sincer și admirativ. Pentru că Profesorul Ștefan Procopiu a rămas pentru toate promoțiile pe care le-a învățat un model de om al școlii și al științei.

Prof. univ. dr. **MIHAI TOMA**

*Preotul nehirotonit: profesorul Teodor M. Popescu
(1893-1973)*

Dintotdeauna școala, indiferent de nivelul ei – primar, gimnazial, liceal sau universitar – a oferit modele de dascăli care au rămas în memoria noastră ca adevărate repere morale și intelectuale, fiecare promoție de absolvenți „lăudându-se” cu dascălii pe care i-a avut și „mândrindu-se” cu statutul de foști discipoli ai acestora. Evocarea unor astfel de dascăli-model consider că e o datorie a celor care s-au împărtășit din izvorul învățăturilor lor, iar aceasta se face cu emoție și bucurie, pentru că te întoarce în timp la perioada cea mai frumoasă a tinereții, perioada de formare a viitorului intelectual.

Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, asemenea atâtor instituții de învățământ superior din țara noastră, nu a dus lipsă de dascăli de mare valoare, între aceștia numărându-se profesorul Teodor M. Popescu.

Am fost studentul acestei Facultăți în perioada 1957-1961 (după reforma învățământului din 1948 Facultatea a devenit Institut Teologic de grad universitar), având privilegiul de a fi fost student al marelui profesor în primii doi ani de studiu. Imaginea acestuia persistă în memoria mea, pentru că era un om aparte, și „mă mândresc” și eu că am fost discipolul unui asemenea dascăl.

Pentru a contura cât mai fidel această personalitate reprezentativă și complexă a teologiei românești, câteva date biografice se impun.

S-a născut la 1 iunie 1893, în localitatea Boteni din județul Dâmbovița, din părinți agricultori, fiind unul din cei nouă copii ai familiei. După școala primară urmată în localitatea natală, a frecventat cursurile Seminarului Central din

București (1905-1913), apoi Facultatea de Teologie din București între 1913-1919, cu o întrerupere (1916-1918), când a participat activ la Primul Război Mondial. Între anii 1919-1922, a urmat pregătirea de doctorat la Facultatea de Teologie din Atena, specializarea *Istoria bisericească universală*, unde a obținut titlul de „doctor în teologie” în 1922, cu teza: *Cauzele persecuțiilor din punct de vedere istoric și psihologic*, lucrare publicată în limba greacă. În timpul studiilor la Atena, însușindu-și foarte bine limba neogreacă, în perioada octombrie 1921-septembrie 1922, a fost angajat în postul de Cancelar interpret al Legației române din Atena. A urmat apoi cursurile de specializare în domeniul istoriei bisericești universale la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Leipzig (1922-1923), la Facultatea de Teologie Protestantă din Paris, la Institutul Catolic din Paris și la „L'École pratique des Hautes Études” de la Sorbona. După specializare, întors în țară, a funcționat un an școlar (1925-1926) ca profesor la Seminarul Central din București, apoi în perioada 1 noiembrie 1926-decembrie 1927 ca profesor de *Istorie bisericească universală la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Chișinău, care aparținea de Universitatea din Iași*. La Chișinău a funcționat doar un an, pentru că în 1927 a ocupat, prin concurs, postul de profesor de *Istorie bisericească universală* la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, unde între anii 1942-1944 a fost decan, și unde a funcționat neîntrerupt până în anul 1959. A fost ultimul mare profesor de la Facultatea de Teologie din București care și-a început activitatea universitară la Chișinău¹. Deși a funcționat aici doar un an, el apare în tabloul primilor licențiați ai Facultății de Teologie din Chișinău 1926-1930, alături de ceilalți renumiți dascăli ai acestei Facultăți.

---

¹ Pentru date biografice complete a se vedea: Pr. Prof. Ion Rămureanu, „Profesorul onorar Teodor M. Popescu”, în *Biserica Ortodoxă Română*, XCI (1973), nr. 3-5, p. 481-483; Idem, „Profesorul Teodor M. Popescu”, în *Studii Teologice*, anul XXXIV, nr. 1-2, 1982, p. 47-48; Idem, „Istoria bisericească universală la Facultatea de Teologie și Institutul Teologic Universitar din București”, în *Studii Teologice*, an XXXIII, nr. 7-10, p. 531-533; Pr. Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura „Univers Enciclopedic”, București, 1996, p. 350-351.

Studiile parcurse de profesorul Teodor M. Popescu evidențiază dimensiunea sa intelectuală demonstrată, mai apoi, prin activitatea la catedra universitară, timp de 33 ani (un an la Chișinău și 32 de ani la București), și prin scrisul său profund, bazat pe o foarte serioasă cercetare științifică.

Profesorul Teodor M. Popescu lăsa o impresie copleșitoare asupra studenților. Din punct de vedere fizic era impunător. Înalt, cu un trup care sugera un anumit grad de asceză, fața prelungă cu o mustață tunsă scurt, voce gravă, dar caldă, elegant și reținut în mișcări. Întotdeauna punctual și sobru, la curs stătea numai în picioare în fața studenților, fără a-i deranja cu plimbări inutile printre ei, sau cu gesturi largi și teatrale. Liniștea la curs nu o cerea niciodată, aceasta fiind impusă de însăși prezența sa.

Ca profesor impresiona prin erudiție și pasiunea cu care prezenta la cursuri evenimentele din istoria bisericească universală, cursuri pe care, aproape întotdeauna, le ilustra cu lecturi care creau o puternică emoție atât asupra studenților, cât și asupra lui însuși. Îmi aduc aminte perfect că, vorbind despre persecuțiile contra creștinilor, unul din cursuri a fost ilustrat cu o lectură despre martiriul Sfintelor Perpetua și Felicitas. În timp ce citea, din ochi două lacrimi

lunecau ușor pe față, iar cuvintele i se opreau în gât. Este doar un exemplu. Menționez că la fiecare curs venea cu 3-4 volume sub braț, în special din colecția Migne, și niciodată nu accepta să fie ajutat de studenți, iar lecturile erau de fapt traduceri directe din greacă sau latină.

Disciplina pe care o predă era considerată drept „proba de foc” pentru toți studenții din anii I și II. Profesor sever, ordonat, examinator de temut, dar absolut obiectiv, el manifesta, totuși, o iubire părintească și afecțiune față de studenți. Era însă o afecțiune hotărâtă care nu avea nimic comun cu slăbiciunea. Nu era greu de abordat și totdeauna oferea informații la solicitările studenților, îndrumându-i cum să le folosească. De altfel, primul curs pe care-l ținea studenților din anul I era intitulat: „Îndrumări metodice de lucru pentru studenții în teologie”, un excepțional îndrumar de 33 pagini, publicat în *Studii Teologice*, nr. 7-8 din 1956, îndrumar care ar trebui consultat chiar și de studenții de astăzi, indiferent de Facultatea la care studiază.

Cursurile sale erau adevărate mărturisiri și apologii ale Ortodoxiei. De altfel, toată viața a fost un mărturisitor al adevărului divin, până la jertfa de sine, un trăitor al credinței în Hristos, fidel mesajului evanghelic păstrat de Biserică, și un rugător smerit autentic. Întotdeauna când venea la Facultate intra, mai întâi, în capela studenților „Sfânta Ecaterina” și se ruga. Iar când era de serviciu în Facultate (pe atunci toate cadrele didactice făceau de serviciu, fiind printre studenți – căminul și sălile de curs fiind în aceeași clădire), participa la slujba de la capelă cu grupele de studenți care erau de rând, cântând împreună cu studenții sau citind la strană. Nu de puține ori a fost văzut făcând paracliserie, ieșind la vohodul mic (cu Sfânta Evanghelie) sau la vohodul mare (cu Cinstitele Daruri) cu lumânarea aprinsă și cu cădelnița înaintea preotului slujitor, care de multe ori era un student față de care arăta mult respect pentru că cinstea preoția din el, arătându-ne, prin aceasta, că studentul teolog, ca viitor preot, trebuie să fie un om smerit.

De multe ori, în duminici sau sărbători, îmbrăcat într-un stihar, rostea predica zilei, captând atenția celor prezenți prin cuvântul său vioi, pătrunzător și plin de învățăminte pentru viața oricărui creștin.

Și încă ceva. Meditațiile ținute în fața studenților după rugăciunea de seară. Pot spune că acestea erau cele mai captivante. Conținutul lor, patosul și solemnitatea cu care le rostea dascălul nostru făceau să ne retragem de la rugăciune cu o liniște deosebită în suflete, creându-ne senzația că ne aflăm într-un spațiu celest. La una din aceste meditații, în care vorbea despre preoție, am auzit pentru prima dată expresia „preoția dureroasă”.

Prin cursurile, conferințele, predicile și meditațiile sale, prin întreaga sa lucrare, ca și prin trăirea autentic creștină – de aceea mi-am permis să-l numesc

în titlu „preotul nehirotonit” – el a menținut aprinsă făclia cunoașterii și a credinței, în lumina tradițiilor apostolice, în sufletele studenților, într-o perioadă dificilă pentru Biserică și pentru învățământul teologic universitar, desfășurând, alături de ceilalți profesori ai Facultății, un adevărat apostolat didactic ce a contribuit substanțial la formarea noastră teologică.

Atât de mult l-am îndrăgit încât, în al doilea an de studii, hotărâsem să-mi iau lucrarea de licență la disciplina pe care o predă. Din păcate, spre sfârșitul anului universitar 1958-1959, pentru că nu era adeptul zicalei: „capul plecat sabia nu-l taie”, a fost arestat și înțemnițat de autoritățile comuniste până în anul 1964. În semn de recunoștință pentru el, teza de licență mi-am luat-o tot în domeniul istoriei, lucrând-o, însă, sub îndrumarea unui alt mare profesor de la Facultatea de Teologie din București, bizantinologul Alexandru Elian, academicianul de mai târziu. După eliberare n-a mai revenit la Catedră. Împreună cu colegii mei am format ultima serie de studenți ai marelui profesor, un savant în adevăratul sens al cuvântului, Teodor M. Popescu. A plecat la Domnul în data de 4 aprilie 1973. Cu pioșenie, îi păstrez chipul în memorie.

Pr. dr. **MIHAI VIZITIU**

Istoria Universității din Iași, Gheorghe Iacob și Alexandru-Florin Platon (coordonatori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, 906 p.

Împlinirea unui veac și jumătate de existență a Universității din Iași a impus reluarea cercetării istoriei celei mai vechi instituții de învățământ superior modern din România. Acest demers de cercetare, încărcat cu bogate valențe simbolice, a debutat sub auspiciile generoase ale conducerii așezământului academic ieșean, care a dorit să onoreze tradiția realizării unor lucrări științifice cu caracter monografic de tipul celor alcătuite în 1911, 1960 și 1985. Asemenea sintezelor anterioare, aceea finalizată în 2010 a urmat o perspectivă cronologică în înfățișarea diverselor momente din trecutul învățământului superior ieșean, cu accent deosebit asupra etapei inaugurate pe 26 octombrie 1860. Totodată, noua abordare se deosebește de cele precedente prin faptul că a extins orizontul de interes asupra domeniului istoriei universitare și, mai ales, s-a eliberat de vechea viziune, potrivit căreia trecutul academic se confundă cu un parcurs ascendent, marcat inevitabil de succesive acumulări calitative. Această perspectivă lineară nu a fost total abandonată, însă autorii s-au străduit să reconstituie, în egală măsură, momentele de criză și cu precădere cele de ruptură față de tradițiile fondatoare. Astfel, amplul efortul editorial, concretizat în anul 2010, prin strădaniile celor doi coordonatori, profesorii-istorici Gheorghe Iacob și Alexandru-Florin Platon, s-a derulat în contextul eliberării de constrângerile proprii perioadei comuniste, ceea ce a permis eliminarea balastului ideologic pe care lucrările similare realizate anterior erau nevoite să îl înglobeze. În plus, de-a lungul ultimelor două decenii cercetarea vieții academice ieșene a cunoscut un parcurs ascendent, înregistrând o remarcabilă diversificare tematică, dublată de permanenta îmbogățire a suportului documentar, în paralel cu racordarea la marile trenduri care animă istoriografia occidentală. Realizate după toate normele științifice în vigoare, studiile cuprinse în volum evită tentația festivismului aniversar, așa cum a remarcat în *Cuvântul Înainte* profesorul Vasile Ișan, Rectorul Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Considerăm că în continuarea acestei constatări trebuie spus că volumul pe care îl prezentăm aici este primul din succesiunea de contribuții evocate care își propune să reconstituie, *sine ira et studio*, segmentul temporal cel mai problematic din istoria instituției, și anume perioada 1945/1948-1989, când Universitatea s-a aflat sub dominația dictaturii comuniste. Pornind de la aceste considerații preliminare, credem că noua *Istorie a Universității din Iași* poate fi privită ca o operă care întrunește, în egală măsură, valențele unui bilanț științific și constituie un punct de plecare pentru cercetările viitoare.

După *Introducerea* semnată de profesorul Alexandru-Florin Platon urmează un prim capitol, alcătuit de profesorul Gheorghe Iacob, *Universitatea din Iași. Repere istorice*, care are, de asemenea, un evident rol propedeutic. În cadrul acestui material, autorul își propune să prezinte principalele probleme și „actorii” vieții universitare ieșene, astfel încât cititorii, indiferent de pregătirea acestora, să poată asimila ușor reperele care au marcat istoria Universității ieșene, de la înființare și până în secolul XXI. Structura capitolului ilustrează aceste obiective: 1. *Cronologia*; 2. *Denumirea*; 3. *Cadrul legislativ*; 4. *Structura*; 5. *Rectorii*; 6. *Membrii Academiei*; 7. *Doctorii honoris causa*; 8. *Profesorii*; 9. *Studentii*; 10. *Simbolurile Universității*. Simultan cu prezentarea sintetică, menită să deschidă porție spațiului academic pentru publicul larg, istoricul ieșean aduce o serie de clarificări importante privitoare la denumirea Universității în perioada 1933-1942 și la modul în care au evoluat diverse domenii ale învățământului superior, precum cel teologic, agronomic, farmaceutic și tehnic. Tabloul general este completat prin bogate extrase din suportul legislativ care a asigurat, de-a lungul timpului, funcționarea Universității. Sugestive sunt și statisticile care conțin informații privind personalitățile emblematiche ale vieții academice, atât în calitate de membri ai Academiei Române, cât și personalitățile care au primit distincția de *Doctor honoris causa*. În final, trebuie remarcat faptul că profesorul Gheorghe Iacob admite necesitatea ajustării acestor date, mai ales pe parcursul adâncirii cercetărilor, în special pentru perioada interbelică și pentru intervalul 1948-1989.

Al doilea capitol al lucrării, intitulat *Antecedente medievale și moderne ale Universității*, este conceput pentru a evoca expresiile instituționale ale formării intelectuale care au precedat apariția Universității moderne. În absența precizărilor utile pe care le găsim în *Introducere*, includerea unor asemenea de texte ar putea să-i surprindă pe cei care nu cunosc tradiția inaugurată în 1960 privind discutarea genezei Universității pornind de la formele anterioare de învățământ superior. Astfel, prezența unor studii care privesc „școlile înalte” anterioare anului 1860 are menirea de a schița perspectiva istorică a actului fondator de la jumătatea secolului al XIX-lea, mai ales că toate aceste momente pot fi simbolic legate prin „încrederea ctitorilor în virtuțile generice (culturale, morale și politice) ale unei educații înalte, indispensabile bunei întocmiri a țării” (p. XIV). Devine, așadar, clar faptul că intenția coordonatorilor nu a fost de a postula ideea de continuitate, cât mai curând de a evidenția rolul tradițiilor de formare intelectuală din perioada anterioară fondării Universității din Iași. Primul text din cadrul acestui capitol, semnat de profesorul Petronel Zahariuc, privește *Învățământul din Moldova în secolele XVI-XVII*, fiind focalizat asupra celor mai importante școli, respectiv Colegiul de la Cotnari, înființat de Despot-

vodă și Colegiul de la Iași, întemeiat de Vasile vodă Lupu, cu sprijinul mitropolitului Kievului, Petru Movilă. Ambele instituții de învățământ au fost strâns legate de mediul ecleziastic, însă „Colegiul de la Cotnari a avut o existență meteorică și nu a influențat societatea moldovenească în ansamblu” (p. 47), întrucât această instituție „a apărut ca expresie a voinței unui aventurier de geniu” (p. 48) în cursul anului 1562 și a început să funcționeze din primăvara anului 1563 (p. 49). Autorul și-a propus să realizeze o analiză a producțiilor istoriografice consacrate acestui moment, relevând „exagerările” și „distanțele” care pot fi întâlnite la nivelul scrierilor din perioada postbelică (p. 49). Concluziile acestei explorări bibliografice converg spre ideea că o astfel de instituție efemeră a fost destinată exclusiv populației reformate din Moldova, ceea ce explică absența continuității. În ceea ce privește programa școlară, metodele de învățământ și manualele folosite în Colegiul de la Cotnari, nu se poate spune dacă erau aceleași cu cele utilizate în instituțiile similare din Transilvania și din Apusul Europei, singura certitudine fiind că limba de predare a fost latina. Spre deosebire de Colegiul lui Despot-vodă, istoricul ieșean apreciază că întemeierea instituției de învățământ public, cunoscută sub numele de Colegiul lui Vasile Lupu, constituie unul dintre cele mai importante și discutate acte culturale din istoria Moldovei. În ceea ce privește începuturile acestui așezământ, istoriografia noastră a dispus până de curând doar un document păstrat într-o imprecisă traducere târzie, descoperit de Gheorghe Asachi, prin care Gheorghe vodă Ștefan reînnoia, la 2 aprilie 1656, privilegiul acordat de Vasile Lupu școlii din incinta mănăstirii Trei Ierarhi. În cursul unui stagiu de cercetare la Muntele Athos, istoricul Petronel Zahariuc a descoperit, într-un grup compact de hrisoave muntenești din arhiva mănăstirii Ivir, actul original, care poartă data de 9 mai 1640. Documentul reprezintă *actul de întemeiere a Colegiului din mănăstirea Trei Ierarhi*, ceea ce i-a permis autorului acestui studiu să afirme că „descoperirea acestui act are darul de a curma o dată pentru totdeauna discuțiile privitoare la existența sau nu a unui act de întemeiere a colegiului de la mănăstirea Trei Ierarhi, dat de Vasile Lupu” (p. 61). La fel de importantă este și ideea potrivit căreia documentul relevă faptul că domnul a zidit mănăstirea cu hramul Trei Ierarhi în centrul Iașilor din dorința de a întemeia o școală aici, în apropiere de curtea domnească, cum au procedat și alți suverani europeni dinainte sau din vremea sa. O altă precizare importantă este aceea potrivit căreia Vasile Lupu s-a îngrijit îndeaproape de funcționarea Colegiului, după cum transpare din strădaniile pe care le-a făcut pentru a achiziționa o tipografie, însă, autorul constată că lipsesc date concrete privitoare la funcționarea așezământului. Deși nu a dispus de o zestre spectaculoasă de informații, autorul are meritul de a restitui pentru prima dată într-o manieră

lipsită de echivoc momentul fondării Colegiului lui Vasile Lupu, aruncând, totodată, câteva noi lumini asupra semnificațiilor acestui moment. Următorul studiu din cadrul acestui capitol, alcătuit de profesorul Ion Toderășcu, privește *Academia Domnească din Iași*, instituție emblematică pentru secolul al XVIII-lea, atunci când învățământul a devenit „o problemă de stat”. Autorul pune la baza acestei aserțiuni ideea potrivit căreia noutatea adusă de veacul respectiv a constatat în „*lărgirea accesului la educație, dezvoltarea învățământului în limba română și înființarea școlii superioare (academia)*, care să ne apropie, prin educație, de națiunile înaintate ale Europei” (p. 82). Înființarea unei școli superioare după modelul instituțiilor similare din Europa timpului este văzută de istoricul ieșean ca o necesitate, un act de afirmare națională, dar și unul de mândrie princiară. În ceea ce privește geneza instituției, se precizează faptul că în Iași funcționa deja o *Școală domnească*, „succesoare, prin reorganizare”, a *Colegiului Vasilian* de la mănăstirea Trei Ierarhi, pe bazele căruia se va dezvolta, la începutul secolului al XVIII-lea, *Academia domnească* (p. 86). Așadar, așezământul academic înființat la Iași în anul 1714, din inițiativa lui Nicolae Mavrocordat (1711-1715), cu sprijinul patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului, „*reprezintă o etapă importantă a drumului parcurs de învățământul superior din Moldova până la înființarea universității moderne*” (p. 87), care a cunoscut trei etape în dezvoltarea sa: 1714-1764, 1765-1813, 1814-1821. Această instituție s-a aflat sub tutela Domniei care, alături de Biserică, i-a asigurat susținerea din punct de vedere financiar, a vegheat la organizarea studiilor, îmbunătățirea și diversificarea programei de învățământ, recrutarea și salarizarea dascălilor, dezvoltarea bibliotecii etc. Din acest punct de vedere, considerăm deosebit de importantă observația profesorului Ion Toderășcu potrivit căreia, pe parcursul întregii sale existențe, instituția a rămas dependentă de Domnie. Astfel, reorganizarea așezământului s-a produs tot ca urmare a unei inițiative princiare, aparținând lui Grigore Alexandru Ghica, prin hrisovul din 1766, considerat un „act unghiular în dezvoltarea acestei școli superioare” (p. 93). Autorul surprinde și un alt fapt definitoriu pentru modul în care a evoluat Academia domnească din Iași, în cea de a treia etapă de existență (1814-1821) producându-se tranziția spre un caracter românesc, primul curs predat în limba națională fiind cel de inginerie, încredințat lui Gheorghe Asachi, în noiembrie 1813. Pornind de la aceste observații, autorul plasează Academia domnească în rândul așezămintelor de cultură care au prefigurat cristalizarea structurilor destinate formării academice din secolul al XIX-lea. Prima dintre acestea este *Academia Mihăileană*, a cărei istorie este pusă în lumină de profesorul Gabriel Bădărău, un specialist în studierea acestei instituții. Discutând problema originilor școlii fondate la 16 iunie 1835, autorul subliniază că „în

viziunea întemeietorilor, noua instituție de învățământ trebuia să fie o continuare, pe plan superior, a vechii Academii, fondată și înzestrată cu venituri de Vasile Lupu, în secolul al XVII-lea. Deci, o <<academie națională>>, care să înlocuiască pe cea de expresie grecească dispărută în împrejurările de la 1821” (p. 103). Profesorul Gabriel Bădăraș discută, de asemenea, despre inaugurarea noului centru de cultură în localul care a dăinuit până în iunie 1963, caracterul și nivelul acestuia, prilej pentru a face constatarea deosebit de importantă, potrivit căreia „prin organizarea sa și prin conținutul cursurilor, Academia Mihăileană nu mai era doar un colegiu medieval – deși amintește încă de o astfel de instituție școlară –, dar nu era nici o universitate în înțelesul modern al cuvântului; așa cum, la fel, nu poate fi înfățișată nici ca o academie din Evul Mediu european (o grupare, asociație de persoane cu preocupări comune, predominante de cultură, artă, știință etc), neîntrunind nici caracteristicile unei academii moderne, în înțelesul contemporan al termenului” (p. 109). La Academia Mihăileană au fost prevăzute trei Facultăți: „filosofie, drept și teologie și două cursuri speciale extraordinare: geometrico-practic și economie rurală”, dar autorul face observația potrivit căreia „corelarea cu structura modernă a sistemului de învățământ nu este, numai decît, edificatoare, deoarece nici durata studiilor, nici conținutul lor nu erau întocmai ca cele de astăzi” (p. 110). Cu toate acestea, preferă să vorbească despre „facultăți” în cazul Academiei Mihăileene, avînd în vedere atît modul în care a fost imaginată separarea studiilor, cît și faptul că în toate documentele oficiale ale școlii cursurile „învățăturilor înalte” sunt desemnate ca Facultăți (p. 111). O altă observație importantă este aceea că organizarea și ierarhizarea studiilor a constituit un proces de durată, Academia putînd fi considerată „o instituție de învățământ cu dublu caracter (= nivel) – *preuniversitar* (gimnaziu + clasele colegiale – și nu numai decît în înțelesul strict de astăzi) și *universitar* („facultățile”, în primul rînd)” (p. 111). Componenta universitară va dispărea odată cu înființarea Universității ieșene, prin integrarea Facultăților în rîndul acesteia, ceea ce îl conduce pe profesorul ieșean spre constatarea că „învățământul universitar în România nu poate avea altă dată de naștere mai sigură decît cea a întemeierii Academiei Mihăileene din Iași” (p. 112). Concluzia autorului pledează pentru existența unei instituții universitare înainte de anul 1860, moment în care vechile realități academice ar fi suferit o metamorfoză, urmînd să îmbrace alt chip instituțional.

Al treilea capitol al lucrării, intitulat *Universitatea în Epoca Modernă (1860-1918)* este consacrat unei perioade esențiale pentru nașterea acestei instituții de învățământ superior și pentru definirea identității sale în spațiul academic românesc. Prima contribuție, semnată de istoricul Florea Ioncioaia, abordează chestiunile controversate legate de *Înființarea și începuturile*

Universității (1860-1864). Autorul arată că scopul demersului său este „mai ales acela de a pune în evidență pe de o parte originile intelectuale și cronologia proiectului universitar, iar pe de alta modul de configurare funcțională a instituției” (p. 131). Din punctul de vedere al surselor și metodologiei, precizează că textul este unul „de sinteză, care presupune utilizarea cu precădere a literaturii istoriografice aflată deja în uz, dar deopotrivă și de un demers analitic, de reconstituire istorică a unor momente semnificative, dar mai puțin cunoscute ale evoluției fenomenului în discuție” (p. 131). Autorul stabilește o premisă de lucru opusă perspectivei larg împărtășite la nivel istoriografic privind continuitatea formelor de învățământ superior din capitala Moldovei și implicit contrarie relației de factură genealogică pe care aceasta o postulează. Istoricul Florea Ioncioaia susține cu tărie că „tradiția universitară în lumea românească era ca și inexistentă la mijlocul secolului XIX în Principate, atât din punct de vedere instituțional cât și <<ideologic>>, al imaginarului cultural”. Pentru a risipi orice confuzie, insistă asupra faptului că experiența *Academiilor domnești* de la București și Iași, din secolul al XVIII-lea, sau aceea a *Academiei Mihăilene* nu poate fi atașată unei pre-istorii a Universității. În același timp, subliniază că „idealul universitar avea o susținere precară în lumea românească a epocii” (p. 131), iar fondarea Universității din Iași „a fost actul de voință al lui M. Kogălniceanu” (p. 136). De altfel, concluzia cercetătorului este tranșantă, apreciind că „solemnitatea inaugurării Universității, pe 26 octombrie 1860, în prezența domnitorului, avea mai ales o semnificație simbolică. Ceremonia inaugura formal o instituție, consacra prin aceasta un act de voință politică și punea capăt unui proces. Totodată, era un gest care semnifica un act de ruptură în raport cu ambianța epocii, în ciuda referinței <<istorice>> la *Așezământul* din 1850” (p. 137). Universitatea din Iași nu s-a născut ca o necesitate a societății românești, cât mai curând dintr-un „amestec de voluntarism, calcul politic și orgoliu academic al unui corp restrâns de profesori”, care „a asigurat succesul demersului de fondare într-o perioadă relativ scurtă de timp și în circumstanțe neprietenoase” (p. 137). Astfel, autorul consideră că despre prima instituție modernă de învățământ superior din țară se poate spune că a fost „născută din intenții contradictorii și în circumstanțe deloc prietenoase, în ciuda ceremoniei inaugurale triumfaliste” (p. 142). Deosebit de elocvent este inventarul de probleme cu care s-a confruntat Universitatea încă de la început și care au continuat să îi marcheze întreg parcursul evolutiv: „dificultățile financiare, îndeosebi absența unui suport financiar solid și pe termen lung, legătura ombilicală cu statul, ca sursă de ingerință extra-academică, absența unei piețe academice și școlare suficient de puternice pentru a susține o dinamică universitară reală” (p. 142). Universitarul ieșean acordă o atenție deosebită

rectoratului lui Titu Maiorescu, a cărui venire în fruntea Universității a fost „o alegere salutară: în plină criză instituțională, Universitatea va fi practic refondată de tânărul rector în cei patru ani de rectorat, printr-o acțiune tenace și de multe ori vizionară” (p. 147). Modul în care autorul caracterizează actul fondator reprezintă cel mai pertinent enunț formulat până acum privind începuturile instituției academice din capitala Moldovei, arătând că „autonomia poate fi un pericol, în absența unei culturi instituționale bine configurate, ca și a unui suport din partea societății. Universitatea din Iași s-a născut din voința unei minorități sub forma unui act politic, motivat în registrul imaginarului modernizator al epocii, ca parte a procesului de configurare statală și națională: sursă de prestigiu național și suport al modernizării. Această fondare venea, așadar, pe un teren puțin pregătit, marcat de instabilitate politică și instituțională, de precaritatea resurselor” (p. 150). Textul realizat de Florea Ioncioaia reprezintă o contribuție deosebit de valoroasă în ceea ce privește începuturile Universității ieșene, principalul merit al acesteia constând în poziționarea critică față de momentul fondator, pe care îl caracterizează pornind de la contextul epocii în care s-a produs. *Concluziile la care ajunge autorul sunt în vizibil dezacord cu contribuțiile anterioare din acest volum, orientate mai curând spre creditarea unei filiații dintre formele anterioare de învățământ superior și instituția fondată la 26 octombrie 1860.* Considerăm că, pentru a pune în acord cele două perspective istoriografice, se impune o revenire sistematică asupra tuturor surselor utilizate până acum, precum și convocarea altor mărturii inedite sau pe care cenzura comunistă le-a eliminat din circuitul științific. În felul acesta este posibil ca multe dintre vechile clișee istoriografice să fie abolite, iar noile intuiții să își găsească validarea firească. Urmând perspectivă cronologică asumată, volumul continuă cu o contribuție referitoare la *Profesorii Universității (1860-1914)*. Studiul semnat de fostul profesor al Universității din Iași, Gheorghe Platon, a fost publicat inițial sub titlul *Profesori și studenți ai Universității în epoca modernă*, în *Istoria Universității din Iași*, redactori responsabili: Gh. Platon, V. Cristian, Iași, 1985, p. 83-117 și republicat (cu acordul autorului, obținut în anul 2005) în vol. *Universitatea din Iași. De la modelul francez la sistemul Bologna*, coordonator Gh. Iacob, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 167-206. Reluarea acestui material trebuie în primul rând apreciată ca reprezentând un gest de reverență intelectuală față de memoria celui care a fost magistrul majorității istoricilor ieșeni consacrați. Totodată, trebuie adăugat că în contextul unui demers istoriografic anunțat, de coordonatorii volumului, ca înnoitor în formă și fond, acest segment de interes istoriografic, cu un pronunțat caracter prosopografic, putea fi atribuit unui istoric tânăr, aflat în deplin contact cu cercetarea actuală. Astfel, se impunea reluarea problematicii,

cu multiplicarea și diversificarea surselor, odată cu adaptarea orizontului metodologic la noile trenduri de profil. Apelul la un profesionist tânăr putea duce la evitarea distonației flagrante prin raportare la studiul anterior, semnat de Florea Ioncioaia, dat fiind faptul că vechiul material al profesorului Gheorghe Platon este construit în jurul ideii potrivit căreia întemeierea Universității din Iași reprezenta o expresie elocventă a dezvoltării societății românești în sens modern și a maturizării sale instituționale. Emblematică în acest sens este analiza privind atragerea cadrelor, concursurile fiind considerate „prilejuri de riguroasă și responsabilă selecție” (p. 156), ceea ce a făcut să se poată vorbi despre „evoluția ascendentă a Universității din Iași” (p. 157). Deși studiul este unul deosebit de solid sub raportul informației, constituind, la vremea primei sale publicări, o adevărată piatră de hotar a studiilor de istorie a Universității din Iași, în orizontul istoriografic al anului 2010 tematica abordată se impunea a fi reluată. Următoarea contribuție, în care cercetătorul Leonidas Rados se ocupă de *Studentii Universității (1860-1914)*, reprezintă un demers original, alcătuit după regulile cercetării științifice de profil, care fructifică toate contribuțiile anterioare și pune în valoare un vast suport documentar, în bună măsură inedit. Reconstituirea diverselor aspecte ale vieții studentești din prima jumătate de secol a istoriei Universității implică, din punct de vedere istoriografic, o lectură pe paliere multiple. Punctul de plecare este inevitabil reprezentat de datele statistice, urmând ca analiza să ajungă până la formele publice de manifestare și organizare a studenților ieșeni. Autorul își concepe cercetarea într-o manieră pertinentă, pornind de la o interogație esențială prin valoarea sa propedeutică referitoare la ce însemna, în perioada modernă, a fi student la Universitatea din Iași. Deși întrebarea poate părea ușor superfluă, răspunsul se dovedește departe de a fi facil. Astfel, este evident că nu se poate ajunge la clarificările anticipate decât prin studierea multiplelor aspecte ale vieții studentești, de la manifestările circumscrise spațiului academic până la cele ludice, sociale și politice. În urma unei investigații laborioase, care este întemeiată pe un impresionant volum de surse, majoritatea arhivistice, cercetătorul este în măsură să formuleze câteva judecăți definitive privind condițiile de studiu pe care le oferea prima Universitate modernă a țării. Astfel, este pusă în evidență „absența unei piețe școlare serioase (licee complete și absolvenți numeroși) care să permită alimentarea previzibilă pe termen mediu și lung a facultăților cu public”, precum și lipsa „unui debușeu al diplomelor și atestatelor universitare, în condițiile în care mecanismul de selecție în funcțiile publice nu era decât arareori meritocratic și, de aici, lipsa unei cereri sociale solvabile pentru absolvenți, chiar dacă exista prevederea vagă, la care ne refeream mai sus, că statul modernizator va primi tineri în slujbe numai dacă aceștia fac dovada studiilor necesare” (p.

183). Deosebit de utilă este sistematizarea informațiilor privind evoluția numerică a populației studențești, condițiile de studiu de care beneficiau tinerii, precum și modul în care erau evaluați studioșii, frecvența la cursuri, rata de promovare. Această cercetare constituie o restituire necesară a unor fragmente din viața studențească ocultate până acum în mod sistematic. La fel de originală este și porțiunea care privește *Studentul în timpul liber*, în care sunt analizate aspecte inedite referitoare la condițiile de cazare, distracție, legături sentimentale. Cu adevărat pasionant este subcapitolul intitulat *Excese studențești. Greve, proteste, abateri disciplinare și pedepsele aplicate*, mai ales prin modul în care sunt înfățișate tensiunile survenite în relațiile dintre profesori și studenți. O contribuție însemnată, circumscrisă unor preocupări fundamentale ale autorului are în vedere *Spiritul asociativ studențesc la Universitatea din Iași*, prilej cu care cercetătorul remarcă organizarea, scopurile și mai ales ideile colportate prin intermediul asociațiilor studențești. De asemenea, Leonidas Rados abordează subiecte puțin frecventate până acum sau considerate tabu: *Marginalii populației studențești: evreii și studentele*. Putem conchide că cercetătorul ieșean a realizat un studiu solid, care tratează într-o manieră profesionistă un subiect de maximă importanță pentru Universitatea din Iași. Următoarea contribuție, mult mai restrânsă ca amploare, se referă la *Programe de studii. Școli științifice* și îi are drept autori pe Gheorghe Cliveti și Adrian-Bogdan Ceobanu. Importanța acestui text constă în faptul că pune în evidență ceea ce se studia la Universitatea din Iași, fie și prin simpla enumerare a disciplinelor. Cu adevărat util este segmentul dedicat cercetării științifice, care se cuvine dezvoltat în viitor prin abordarea unei perspective prin care să se restituie multitudinea de nuanțe pe care le implică travaliul cercetării. Deși lapidar, materialul are marele merit de a furniza numeroase date, indicând totodată potențialul unei direcții de cercetare. Următorul text, aparținând lui Dumitru Ivănescu, se înscrie în același registru de abordare, propunând o temă punctuală: *Baza materială a Universității: Palatul Universitar de la Copou*, subiect care a mai fost tratat, sub forma unei micro-monografii, chiar de către doi dintre autorii acestui volum (profesorii Ion Toderașcu și Ion Agrigoroaiei). Prezentul material nu schimbă datele fundamentale deja cunoscute și nici nu propune interpretări diferite, însă aduce în atenția publicului câteva detalii noi privind modul în care s-a ajuns la configurarea Palatului Universitar de la Copou, construcție începută la 23 mai 1893 și inaugurată la 21 octombrie 1897. În cadrul următorului text, Claudiu-Lucian Topor aduce în discuție *Dimensiunea externă a Universității*, propunând o nouă manieră de abordare a acestui subiect, prin faptul că își concepe cercetarea ca un demers autonom, construit pe baza unei documentații bogate. Meritul autorului trebuie relevat mai ales că cercetările anterioare de

istorie universitară au evitat, în general, circumscrierea relațiilor externe ale Universității ca un demers autonom de cercetare. Această situație se explică în mare măsură prin precauțiile pe care și le-au asumat coordonatorii monografiilor anterioare, din dorința de a evita contingenta agresivă a factorului ideologic. Universitarul ieșean și-a procurat sursele printr-o sistematică activitate de explorare arhivistică, în urma căreia a putut să identifice o serie de invitații primite de Universitate pentru a trimite reprezentanți la diverse manifestări științifice internaționale, participările unor profesori la unele dintre acestea, precum și prezența universitarilor ieșeni la serbări jubiliare, fragmente de corespondență academică și diverse schimburi de carte. Concluzia formulată de autor, potrivit căreia, „relațiile externe ale Universității din Iași s-au manifestat la incidența a două influențe majore: perspectiva identitară națională și tendința de asimilare a unui model european” (p. 258), poate fi considerată îndreptățită. Departe de a epuiza subiectul, cercetarea propusă de Claudiu Topor are meritul de a deschide perspectivele unui vast șantier de cercetare. Volumul continuă cu contribuția pe care o propune Ionuț Nistor privind *Aniversarea semicentenarului (1910)*, eveniment pe care autorul îl discută dintr-o perspectivă echilibrată și nuanțată. Încă de la început dorește să prevină cititorii cu privire la faptul că manifestarea a fost proiectată precum „un moment de bilanț al evoluției și realizărilor instituției ieșene, ca prilej de solidaritate afirmată a corpului academic în jurul unui proiect educațional...și ca oportunitate de a consolida prestigiul Universității, prin participarea familiei regale la serbările jubiliare” (p. 259). Programate inițial pentru octombrie 1910, manifestările au fost organizate peste un an, iar la baza acestei decizii au stat mai multe motive, între cele mai importante erau izbucnirea epidemiei de holeră și starea precară de sănătate a Suveranului. Cu ocazia Jubileului au sosit la Iași numeroși invitați din străinătate, care reprezentau atât instituțiile de învățământ superior, cât și misiuni militare sau legații din București. Într-un număr al ziarului „Opinia” se nota, însă, că din cele 200 de invitații adresate unor cadre didactice de la universități din Europa, America sau Australia, doar 12 profesori au putut fi prezenți la festivități. Pornind de la zestrea documentară acumulată, tânărul universitar ieșean descrie modul în care s-au desfășurat festivitățile, redând sugestiv atmosfera solemnă. De asemenea, sugerează faptul că Universitatea întâmpina probleme numeroase în ceea ce privește stabilitatea corpului profesoral și, mai ales, adecvarea studiilor la nevoile reale ale societății românești. Prin toate aceste calități, materialul poate fi considerat o contribuție notabilă la istoria celei mai vechi instituții de învățământ superior modern din România. În studiul care încheie acest capitol, profesorul Ion Agrigoroaiei discută despre *Universitatea din Iași în anii Primului Război Mondial (1914-1918)*, reluând o temă intens

frecventată de autor în ultimii ani, mai ales prin prisma preocupărilor privind rolul pe care l-a jucat capitala Moldovei în Marele Război. Cu acest prilej universitarul ieșean își propune să analizeze modul în care mediul academic a dezbătut problema intrării României în conflagrație, punând un accent special pe agitațiile studențești. De asemenea, surprinde în ce măsură Universitatea din Iași a fost afectată de război, mai întâi în urma mobilizărilor, apoi a refugiului. În fața înaintării trupelor Puterilor Centrale pe cele două fronturi, în octombrie-noiembrie 1916 s-a produs retragerea în Moldova și în aceste împrejurări orașului Iași i-a revenit un rol excepțional, fiind nevoit să facă față unor greutăți colosale. Autoritățile centrale au fost găzduite în clădirile diferitelor instituții, ale unor particulari, funcționând în condiții improprii: Senatul în Aula Universității din Palatul de la Copou, iar în mai multe încăperi ale Universității ieșene au funcționat diferite direcții și servicii ale Ministerului de Război. Spațiul unor laboratoare a fost ocupat de o parte a Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor și de Direcția Sănătății Publice, iar sala cea mare a Seminarului Facultății de Litere și Filosofie a găzduit Serviciul Muncilor Agricole din Ministerul Agriculturii și Domeniilor etc. (p. 279). Putem conchide că reconstituirea propusă aici de profesorul ieșean redă elocvent problemele la care a fost nevoită să facă față Universitatea din Iași în timpul primei conflagrații mondiale.

În cadrul capitolului IV, care privește *Universitatea în perioada interbelică (1918-1939)*, majoritatea studiilor sunt semnate de profesorul Ion Agrigoroaiei, specialist în studierea perioadei. Primul dintre acestea evocă *Misiunea Universității din Iași în cadrul României întregite*, urmărind să reliefeze rolul pe care și l-a rezervat elita academică după Marea Unire, astfel încât „intelectualitatea, implicată puternic în realizarea idealului național, considera că începea o nouă etapă în istoria neamului și că menirea ei era de a edifica o cultură superioară, la cotele cele mai ridicate ale realităților umanității, care să contribuie la progresul general și să se remarce prin particularitățile geniului național românesc” (p. 299). După depășirea greutăților generate de război și, mai apoi, de criza din 1929-1933, autorul vorbește despre modul în care statul a încurajat dezvoltarea învățământului, a culturii și a vieții spirituale, în general. De asemenea, semnalează progresele excepționale la nivelul relațiilor internaționale, mai ales sub raportul schimbului de idei și efectuarea unor stagii de cercetare și studii în străinătate. Această perspectivă optimistă este riguros temperată, atunci când universitarul ieșean trebuie să vorbească despre greutățile cu care s-a confruntat Universitatea din Iași imediat după Primul Război Mondial, când instituția a fost nevoită să facă față unor probleme enorme, generate de inadecvarea acesteia la aflusul de studenți din primii ani postbelici, dintre care mulți proveneau din afara granițelor Vechiului Regat. Concluzia

autorului este că „evoluția instituției în perioada interbelică va confirma, în esență, misiunea pe care aceasta și-o asumase a doua zi după Marea Unire” (p. 307). Aici trebuie spus că misiunea patriotică și națională la care face trimitere profesorul Ion Agrigoroaiei a ridicat Universității probleme enorme de adaptare la realitățile interbelice, fiind totodată și una din sursele derapajelor naționalist-xenofobe. Acesta este motivul pentru care considerăm că în actualul stadiu de cunoaștere este de preferat evitarea răspunsurilor definitive asupra unor probleme pe care studiile monografice sunt departe încă departe de a le epuiza. Următoarea contribuție realizată de Ion Agrigoroaiei se referă la *Facultăți, profesori* și este concepută dintr-o perspectivă mai mult cantitativă, fiind redată situația Facultăților sub mai multe aspecte, de la cadrele didactice, cursurile predate de acestea și evoluția numerică a studenților (cu accent pe impactul produs de sosirea studenților moldoveni), până la situația bibliotecilor specializate. De asemenea, este comprehensiv evidențiată activitatea diverselor Institute care au funcționat pe lângă Facultăți, a Muzeului de Antichități și a Grădinii Botanice. În acest context, se simte lipsa unei abordări nuanțate, menită să pună în evidență cauzele generale și motivațiile particulare care au determinat exodul de cadre universitare de la Iași spre București, fenomen care a afectat toate Facultățile, cel mai mult a având de suferit cea de Medicină. După Marea Unire acest trend a fost orientat spre noul centru universitar de la Cluj, de această dată profesorii părăsind toate Facultățile din Iași în proporții comparabile. Segmentul rezervat profesorului Ion Agrigoroaiei continuă cu un text despre *Studenți, cămine, cantine*, în cadrul căruia autorul surprinde impactul aflului studenților basarabeni, însă abordează doar tangențial consecințele acestui fenomen asupra calității studiilor și a vieții citadine, în general. Acesta constituie un subiect de studiu cu un potențial deosebit de mare, care implică și discutarea modului în care tinerii studioși au influențat societatea basarabeană după încheierea formării academice. În continuarea firească a acestui material a fost inclusă contribuția lui Gabriel Asandului intitulată *Mișcări studențești*, dedicată frământărilor prin care a trecut corpul studioșilor ieșeni după Primul Război Mondial. Autorul explică aceste mișcări antisemite prin impactul pe care l-a avut „valul naționalist European” (p. 350), deși acesta a reprezentat mai curând contextul desfășurării evenimentelor, care a furnizat pretextele și, într-o anumită măsură, retorica. Cauzele trebuie căutate, de fapt, la nivelul relațiilor dintre diverse componente etno-confesionale din interiorul societății moldovenești. Tratarea secvențială este, în general, utilă, deși se impunea o privire mai atentă asupra eșafodajului teoretic al acestor mișcări, relația dintre profesori și studenți sau aceea a Universității cu Ministerul de resort. De asemenea, nu trebuie uitat că intelectualitatea evreiască a mobilizat o retorică

specifică, în cadrul căreia invoca numeroase argumente, pornind de la exemplul recent al participării pe front a elementului iudac, dar și unele mai puțin concrete, care țin de tradiția conviețuirii cu românii și utilitatea economică a acestui grup minoritar. Textul realizat de cercetătorul ieșean are calități mai ales în sfera orizontului documentării, însă dificultatea temei pe care a abordat-o nu i-a permis să prezinte toate aspectele acesteia într-o manieră comprehensivă. Profesorul Ion Agrigoroaiei a realizat și textul care privește *Baza materială a Universității* în perioada scursă între cele două războaie mondiale. În ciuda măririi acesteia în perioada interbelică, mai ales prin extinderea Palatului Universitar de la Copou, Universitatea a întâmpinat dificultăți deosebite în ceea ce privește acoperirea cheltuielilor de întreținere, iluminat, încălzit, plata impozitelor și taxelor. Pe acest fond, subvenția acordată de stat pentru cheltuielile materiale a scăzut continuu, punând conducerea instituției în fața unor dificultăți ce păreau imposibil de depășit, mai ales pe fondul crizei economice, când reducerile bugetare i-au afectat atât pe profesori, cât și pe studenți. Revenirea s-a produs abia în a doua parte a deceniului patru, însă nu s-au putut pune bazele unei dezvoltări durabile, ca urmare a cezurii pe care a provocat-o Al Doilea Război Mondial. Epilogul acestui material conține o discuție în jurul edificării și funcționării noului Palat Universitar de la Copou, care, cel puțin în partea de început (p. 374-375), reia unele elemente din contribuția lui Dumitru Ivănescu de la p. 244-249. Dincolo de această redundanță, se poate spune că textul aduce o însemnată contribuție la cunoașterea unor aspecte mai puțin cunoscute ale vieții academice ieșene, așa cum sunt cele legate de infrastructură. Tot profesorul Ion Agrigoroaiei și-a asumat și studiul despre *Viața științifică* specifică primei instituții moderne de învățământ superior. Autorul trece în revistă publicațiile care au apărut în perioada interbelică sub egida Universității, precum și societățile științifice girate de aceasta. Sunt enumerate, la nivel infrapaginal, și publicațiile din străinătate la care au colaborat profesorii Universității din Iași, fără a se oferi detalii asupra calității și impactului unor astfel de legături științifice. De asemenea, se realizează o discuție asupra schimburilor de carte și a diverselor contacte academice în care au fost angrenați diverși profesori. Pornind de la aceste date, la care se vor adăuga cu certitudine și alte informații inedite, rămâne ca cercetările viitoare să precizeze care era locul primei instituții de învățământ superior a țării în peisajul academic european. Nu există nici o îndoială că „Iași erau apreciați ca unul din cele mai importante centre științifice ale țării” (p. 386), însă dimensiunea valorii trebuie stabilită doar prin intermediul unor analize comparative, care să invoce cazurile unor instituții europene similare. Un asemenea demers va necesita pe viitor un bun control asupra bibliografiei

occidentale de profil și o stăpânire a metodologiei aferente. Din acest punct de vedere se poate spune că autorul a manifestat precauție, precizând că „aspectele luate de noi în discuție au urmărit să reliefeze componente ale vieții științifice, fără a ne propune – nici nu avem căderea – remarcarea *rezultatelor* obținute de *cercetarea universitară* ieșeană în *domeniile științifice* promovate. Dezvoltarea științei la Universitatea din Iași a constituit obiectul a numeroase lucrări, vizând o perioadă mai lungă sau numai o anumită etapă, un domeniu sau altul, articole dedicate unor școli și orientări științifice, institute și reviste etc.” (p. 392). O altă rezervă asumată ține de modul în care universitarul ieșean și-a circumscris demersul, arătând că „nu ne-am propus să cuprindem întreaga gamă de preocupări și manifestări din viața științifică a Universității în perioada interbelică, iar seria exemplurilor dezbătute este departe de a fi completă. Obiectivul nostru a fost de a sugera atmosfera de studiu existentă în vechea capitală a Moldovei, de a explica noile coordonate, largi, naționale și internaționale, pe care și-a desfășurat activitatea cea mai veche universitate a țării” (p. 393). Dincolo de aceste delimitări, trebuie precizat că sunt unele manifestări care pot fi asociate doar circumstanțial Universității din Iași, precum primul Congres de Bizantinologie, din 1924, care s-a ținut în capitală și nu la Iași, deși a presupus o fază itinerantă care a inclus și Moldova. De altfel, majoritatea informațiilor aduse în discuție se înscriu mai ales în sfera relațiilor internaționale ale Universității, care țin de palierul reprezentării academice. Mai rămâne ca cercetările viitoare să opereze distincția subtilă între aceste relații și activitățile strict legate de cercetarea științifică. Ultima contribuție a profesorului Ion Agrigoroaiei la arhitectura acestui volum privește *Spiritul universitar*, în care lasă sursele să vorbească, propunând cititorilor o narațiune asupra principalelor frământări care au marcat viața universitară interbelică, bogat ilustrate prin citate aparținând diverselor personalități care au activat în mediul academic ieșean. Dincolo de agitațiile de care a fost marcată aceasta, transpare și o confruntare de idei, asupra cărora contribuțiile ulterioare vor trebui să se aplece cu mai multă stăruință. Considerăm că tocmai la nivelul acestui orizont teoretic trebuie căutată esența „spiritului universitar”.

Capitolul al V-lea, *Instituția Rectoratului (1860-1940)*, este asumat în întregime de tânărul cercetător ieșean Cătălin Botoșineanu, prin studiul *Alegerile pentru funcția de rector și evoluția demnității rectorale*. Autorul, un specialist al istoriei Universității din Iași, începe prin a releva faptul că „ambiguitatea de care a fost marcată, sub raportul principiilor inspiratoare, inițiativa constituirii Universității a făcut ca drepturile acesteia să nu fie clar definite, iar autonomia funcțională a acesteia, implicit definirea demnității rectorale, să poată fi revendicată atât de spațiul academic cât și de autoritatea ministerului de resort,

cel al Cultelor și Instrucțiunii Publice” (p. 421). Autorul arată, cu ajutorul unor argumente convingătoare, faptul că „evoluția acestei funcții s-a aflat în directă legătură cu dezvoltarea Universității din Iași”, iar „eforturile reformării statutului rectoral, pornind de la configurația alegerilor, ilustrează modelul de universitate asumat în spațiul academic ieșean și influența factorului politic în gestionarea învățământului superior” (p. 423). De asemenea, discută pe larg despre modalitățile de alegere a conducătorului instituției, relevând că acestea constituiau un bun indicator în ceea ce privește raporturile dintre mediul universitar și factorul politic. Deosebit de utilă pentru cercetările viitoare este observația potrivit căreia „rectorul unei universități din România dispunea astfel de două legitimități, oferite, o dată de profesorii universității prin alegere și concedată apoi de către ministrul Instrucțiunii, prin numirea directă din lista înaintată”, această ambiguitate lăsând loc presiunilor ministeriale și atitudinilor părtinitoare din partea unor conducători ai Universității (p. 426). Sugestivă pentru construcția întregului demers este discuția privind exemplele de accedere la funcția de rector în perioada 1860-1938. De asemenea, reconstituirea contextului în care s-a dezvoltat instituția rectoratului în primii ani și faptele care au marcat-o reprezintă un câștig istoriografic extrem de important. La fel de pasionantă este redarea tensiunilor care au marcat alegerile rectorale de la jumătatea deceniului opt al secolului al XIX-lea sau demisiile de la începutul veacului următor. Totodată, autorul pune în evidență faptul că în perioada interbelică raporturile dintre putere și opoziție la nivel național și-au pus amprenta asupra modului în care era desemnat rectorul Universității din Iași. La această intruziune a politicului s-au adăugat, cel puțin la începutul perioadei, problemele legate de scandalul diplomelor false de la Facultatea de Drept și tulburările studențești care au dus la blocarea activității Universității. Toate acestea au făcut ca demnitatea rectorală să fie marcată de o profundă instabilitate de-a lungul perioadei care s-a scurs între cele două războaie mondiale. Aprecierile finale redau fidel esența cercetării, cercetătorul conchizând că „permanența intervențiilor exterioare în câmpul academic a contribuit la politizarea mizelor universitare și la dificultatea stabilirii unui consens intern în ceea ce privea desemnarea rectorului” (p. 449).

Coordonatorii volumului au decis să evoce și unele *Relații interuniversitare (1918-1940)*, oprindu-se la cele pe care Universitatea din Iași le-a avut cu instituțiile similare din Cluj și Cernăuți, precum și cu spațiul basarabean. Prima contribuție, *Dialog interuniversitar Iași-Cluj*, aparține profesorului clujean Vasile Pușcaș, care, încă de la început, subliniază că „în condițiile în care românii ardeleni nu au reușit să impună în Transilvania așezămintele universitare, considerate absolut necesare procesului de modernizare și

progresului națiunii, ei nu au ezitat să treacă în celelalte teritorii în care se dezvolta națiunea română pentru a pune în practică misiunea universității moderne” (p. 455). Astfel, la Iași, pe data de 26 octombrie 1860, din 11 profesori câți au început cursurile la Facultățile de Drept, Litere și Științe, 5 erau din Ardeal. Interesant este faptul că, după Marea Unire și întemeierea universității românești de la Cluj, trendul s-a inversat, însă acest aspect este discutat într-o manieră sumară, ceea ce lasă suficient loc pentru dezvoltarea subiectului în viitor. Următorul material, referitor la *Contribuția universității din Iași la pregătirea intelectualității basarabene (1918-1940)*, îi aparține istoricului basarabean Gheorghe Palade. Acesta își axează demersul pe ideea de deschidere pe care Universitatea din Iași a arătat-o după Marea Unire în ceea ce privește formarea tinerilor din stânga Prutului. Astfel, după 1918, de-a lungul primilor zece ani de evoluție în cadrul României întregite, majoritatea tinerilor basarabeni absolvenți ai școlilor secundare și-au făcut studiile la Universitatea din Iași. Pentru ei s-au creat condiții favorabile care includeau scutirea de taxe, asigurarea unor locuri în cămine, cantină și bibliotecă, astfel încât numărul studenților veniți dintre Prut și Nistru la cele patru Facultăți să fie în creștere permanentă. Din păcate, găsim prea puține informații despre dificultățile pe care le-a antrenat sosirea masivă a studenților basarabeni la Iași și avatarurile adaptării lor la viața universitară. Orizontul documentar este însă unul solid, după cum rezultă din maniera în care a reliefat geneza Facultăților de Teologie (1926) și Științe Agricole de la Chișinău (1933), ca extensiuni ale Universității din Iași. Ultimul text al acestui grupaj aparține cercetătorului ieșean Mihai-Ștefan Ceașu, care încă din titlul *Legături interuniversitare Cernăuți-Iași*, propune acoperirea intervalului ce începe din toamna anului 1875, când a avut loc deschiderea oficială a cursurilor academice la noua universitate din capitala Bucovinei, care va purta numele împăratului Franz-Iosef. După prăbușirea Monarhiei de Habsburg și unirea Bucovinei cu România, la 28 noiembrie 1918, s-a pus treptat problema reorganizării Universității din Cernăuți, în sensul transformării acesteia dintr-o universitate germană într-una românească, noul așezământ academic fiind inaugurat pe 24 octombrie 1920. În anii următori, legăturile dintre cele două instituții de învățământ superior s-au materializat sub mai multe forme, dintre care autorul discută cu precădere despre vizitele de studiu efectuate de profesorii de la Cernăuți sau Iași. Și schimbul de informații științifice între cele două universități a îmbrăcat diverse forme, de la comunicări ținute la diferite reuniuni științifice, la publicarea de studii, articole sau recenzii în revistele de specialitate din Cernăuți sau Iași. Totodată, reorganizarea Universității din Cernăuți, în forma sa românească, a însemnat și primirea corpului academic. Insuficiența personalului calificat la nivelul provinciei a

făcut ca aici să fie aduse și cadre didactice cu rang universitar din Vechiul Regat, care aveau o bună pregătire academică. Dintre acestea, multe au provenit de la Universitatea din Iași, mai ales la Facultatea de Științe. Contribuția istoricului ieșean nu se remarcă prin gradul de noutate a informațiilor, însă are marele merit de a reda, pentru prima dată într-o manieră coerentă, imaginea modului în care au relaționat două universități apropiate geografic, însă cu destine total diferite.

Capitolul al șaptelea, care privește *Universitatea în anii celui de-Al Doilea Război Mondial și în primii ani postbelici*, revine tinerilor istorici contemporaniști Ionuț Nistor și Adrian Vițalaru. Ultimul dintre aceștia se ocupă pentru început de *Structura Universității*, subliniind faptul că cea din toamna anului 1941 s-a păstrat până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, iar în primii ani postbelici Universitatea a reușit să-și mențină organizarea internă din 1945. Deceniul cinci al secolului XX a însemnat și trecerea Universității într-o altă perioadă a istoriei sale, dominată de pierderea autonomiei, ideologizarea vieții academice și impunerea unui control riguros de către autoritățile comuniste. În continuare, Ionuț Nistor se ocupă de *Activitatea didactică și științifică*, punând în evidență faptul că rigorile impuse de statul național-legionar și regimul antonescian, orientarea externă a României, pierderile teritoriale și situația excepțională provocată de război au influențat cursul firesc al activităților didactice și științifice, fără a schimba decisiv coordonatele stabilite în perioada interbelică. Lui Adrian Vițalaru îi revine misiunea dificilă de a scrie despre *Profesorii Universității*, mai ales că de-a lungul perioadei discutate corpul profesoral al Universității din Iași a suferit un proces continuu de completare și înnoire. Cuprinși de mirajul pe care îl reprezenta capitala țării, unii profesori ai Universității Mihăilene, cum s-a numit instituția începând din 1933, au reușit să obțină catedre la București. În pofida acestui trend negativ, pe parcursul războiului, Universitatea și-a priment corpul academic. Emergența totalitarismelor a dus însă la diminuarea drastică a autonomiei, așa cum s-a întâmplat în perioada guvernării legionare, când s-a creat cadrul legislativ care permitea schimbarea conducerii Universităților și a Facultăților de către guvern. După evenimentele din 21-23 ianuarie 1941, care au marcat îndepărtarea de la guvernare a legionarilor și obținerea puterii depline de către generalul Ion Antonescu, majoritatea profesorilor îndepărtați de la catedră și-au reluat activitatea, iar Universitatea și Facultățile sale au beneficiat de o nouă echipă de conducere, în frunte cu geograful Mihai David. Către sfârșitul războiului, după ce au trecut prin supliciu refugiuului, profesorii Universității aveau să fie supuși de către noile autorități altor presiuni, deosebit de puternice. O nouă etapă, și mai dificilă decât precedentă, începea, astfel, în istoria Universității din Iași. Tot tânărul istoric Adrian Vițalaru discută și despre *Studenții Universității*, începând

prin a arăta că la sfârșitul deceniului patru al secolului trecut, populația studentască era în continuă scădere, însă în anii următori numărul a crescut, ca urmare a sporirii locurilor repartizate Facultății de Medicină și a unei afluențe mai mari din partea tinerilor proveniți din Basarabia și Bucovina. Pe baza surselor documentare ajunge la concluzia că „în pofida războiului și a greutăților financiare, investiția universitară rămânea atractivă pentru tinerii ce alegeau studiile preuniversitare. Diploma de licență oferea posibilitatea unei inserții sociale rapide, precum și obținerea unui statut aparte în interiorul societății” (p. 498). În continuare, autorul discută despre accesul în Universitate, modalitatea de acordare a burselor, derularea studiilor, condițiile de cazare, cantina. În egală măsură amintește despre tentațiile implicării politice, evocă modul în care studenții își petreceau timpul liber și participarea acestora la efortul de război. Trebuie reținute în acest context și argumentele convingătoare aduse de autor în sprijinul ideii că procesul de comunizare a Universității din Iași a întâmpinat o rezistență semnificativă, care a venit mai ales din partea celor mai tineri membri ai corpului academic. Despre *Baza materială a Universității* discută Ionuț Nistor, care își construiește materialul în jurul ideii conform căreia Universitatea din Iași a fost greu încercată pe parcursul războiului, începând cu momentul când a fost nevoită să adăpostească Facultatea de Teologie refugiată de la Chișinău și sfârșind cu apropierea liniei frontului de răsărit. De asemenea, încartiruirile armatei germane și a celei române, precum și bombardamentele și incendiile au afectat grav infrastructura Universității, la care s-a adăugat cutremurul din noiembrie 1940. Un aspect inedit pus în evidență de autor privește modul în care Universitatea din Iași a profitat de pe urma capturilor de război, îmbogățindu-și vremelnicele zestre de cărți și aparatura de laborator. Următorul text, care vizează *Legăturile externe ale Universității*, este semnat de Adrian Vițalaru, care scoate în evidență precaritatea acestei dimensiuni a vieții universitare în vreme de război. Dacă în anii interbelici Universitatea ieșeană avea legături cu diverse instituții similare, institute de cercetare și biblioteci din Europa și din Statele Unite ale Americii, declanșarea conflagrației a redus vizibil anvergura contactelor externe. În perioada 1940-1944 s-au păstrat și consolidat legăturile academice doar cu instituții din țările aliate, din statele neutre și din zonele ocupate de Germania. Același autor se ocupă și de ceea ce s-a întâmplat cu *Universitatea în refugiu*. Atunci când a început evacuarea Universității „Cuza Vodă”, cum s-a numit instituția din 1942, în ziua de 25 martie 1944, aproximativ 1500 de persoane, profesori, studenți, personal auxiliar și familiile acestora au trebuit să părăsească Iașii, îndreptându-se spre județul Alba. De asemenea, studiul urmărește și modul în care s-a desfășurat operațiunea de evacuare a materialelor Universității, arhivele Rectoratului și ale Facultăților, volumele cele

mai valoroase din bibliotecile Universității, precum și piese ale instalațiilor din laboratoarele Facultăților. Concluzia autorului este că s-a reușit salvarea a 90% din averea Universității „Cuza Vodă”, astfel încât instituția a putut și să-și continue, parțial, activitatea. Tot Ionuț Nistor are în vedere și *Epurările*, un subiect care poate fi considerat deopotrivă sensibil și complex. Textul privind acest episod tragic din istoria Universității este deosebit de interesant și util, autorul arătând că „în vara anului 1945, se încheia, așadar, o primă etapă din procesul de epurare la Universitatea din Iași, o etapă marcată de abuzuri și dispute personale, desfășurate sub pretextul înlăturării din funcții a unor persoane aflate în cercul puterii carliste și antonesciene sau simpatizante ale mișcării legionare. A fost, în fapt, o încercare de eliminare a celor indezirabili noului regim și o acțiune în forță pentru controlul puterii și a vieții universitare, nefinalizată în 1945 și continuată sub alte forme, mai discrete, la începutul anilor 50” (p. 521). Studiul propus de colegul nostru are, așadar, principalul merit că face primele tatonări într-un domeniu cvasinecunoscut și indică o direcție de cercetare care se anunță prolifică.

Al optulea capitol al lucrării privește *Universitatea în timpul regimului comunist (1948-1989)*, ceea ce reprezintă un segment de istorie universitară care în monografiile anterioare a fost tratat exclusiv prin prisma ideologiei pe care o promova regimul totalitar. Studiile avansate în această secțiune prefigurează adevărate domenii de interes istoriografic, spre care sperăm ca în anii următori să se îndrepte numeroși specialiști. Prima contribuție, aparținând lui Adrian Vițalaru, vizează modul în care noul regim a schimbat *Structura Universității*, începând cu Decretul nr. 175 pentru reforma învățământului, din 3 august 1948. Configurația impusă în 1948 nu a fost definitivă, autorul considerând că „modificările repetate ale structurii Universității ieșene, dublate de instaurarea unui filtru ideologic riguros, reprezintă caracteristici ale primelor două decenii ale perioadei comuniste, marcând interstițiul în care s-a realizat procesul de comunizare a României” (p. 527). Tânărul universitar ieșean a urmărit cu multă acribie aceste metamorfoze prin care au trecut Facultățile Universității, ceea ce a dus la restituirea unei imagini elocvente a modului arbitrar în care regimul comunist a manipulat organizarea primei instituții de învățământ superior a țării. Astfel, „în cele patru decenii ale dictaturii comuniste, structura Universității ieșene a fost modificată de unsprezece ori”, emblematic fiind faptul că cele mai multe intervenții au avut loc între 1948 și 1960 (p. 535). Diverse aspecte care privesc *Universitatea și societatea* sunt evocate de Dan Lazăr, care își deschide intervenția arătând că intrarea României sub dominație „a reprezentat pentru comunitatea universitară ieșeană deturnarea unui profil academic racordat, până la declanșarea războiului, spiritului european” (538-539). Dintre aspectele vizate

de autor, cele mai importante sunt reprezentate de politizarea vieții academice, eliminarea indezirabililor, înregimentarea la nivelul partidului-stat a celor rămași în structurile universitare și impunerea unui model educațional de factură sovietică prin intermediul cenzurii și a unui control riguros în privința tuturor formelor de manifestare publică. În plan instituțional s-a trecut de la restrângerea autonomiei, la înlocuirea acesteia cu un control politico-ideologic total. Mecanismele de control au fost dezvoltate pentru a supraveghea activitățile fiecărui membru al comunității academice, profesor sau student, atât la nivelul spațiului universitar, cât și în viața cotidiană publică și privată. Materialul lui Dan Lazăr aruncă unele raze ale cunoașterii istorice asupra celei mai tragice perioade din istoria Universității din Iași. Lui Ionuț Nistor i-a revenit sarcina de a scrie despre *Activitatea didactică și științifică*, pornind de la constatarea potrivit căreia „prin legea din 1948 se instituia controlul total al partidului asupra învățământului, se deschideau perspectivele politizării acestuia, iar referențialul devenea marxism-leninismul” (p. 550). Deși cunoașterea a fost circumscrișă unei paradigme ideologice restrictive, unele enclave de cercetare onestă au supraviețuit, sfera disciplinelor exacte fiind mult mai ferită de intruziunea brutală a canonului oficial. Autorul redă diverse aspecte concrete privind funcționarea mașinăriei de propagandă în cadrul Universității, evidențiind multitudinea de forme sub care aceasta s-a manifestat. În următorul material, *Studentii Universității*, Adrian Vițalaru surprinde mecanismele ingineriei sociale destinată creării „omului nou”, arătând că aceasta a presupus schimbarea componenței corpului studentesc prin impunerea unor metode de selecție care nu țineau cont de calitățile intelectuale ale candidaților, punându-se în prim plan originea acestora. Se urmărea, așadar, atragerea unor studenți care să devină receptacole atente ale ideologiei comuniste și apoi colportori fideli ai acesteia. Asemenea modalități de admitere, corelate cu eliminarea unor cadre universitare valoroase, la care s-a adăugat comprimarea învățământului liceal și admiterea preferențială a unor categorii privilegiate, a făcut ca standardul de calitate să coboare vertiginos la Universitatea din Iași. Foarte utilă este analiza pe care o face autorul asupra evoluției cantitative a populației studentești, întrucât datele sistematizate aici pot constitui un excelent instrument de lucru pentru cercetările viitoare. Și în cadrul acestui capitol se vorbește despre *Baza materială a Universității*, contribuția fiind semnată de Ionuț Nistor. Autorul arată că una dintre preocupările constante și des invocate de conducerea Universității, de-a lungul întregii perioade comuniste, a fost continua dezvoltare a bazei materiale și a infrastructurii, pentru susținerea și eficientizarea activității didactice și de cercetare. Acest interes a fost cu atât mai justificat în primii ani de după război, cu cât clădirile și bunurile Universității au fost afectate de bombardamente sau

au suferit distrugeri în urma transformării lor în spitale și adăpost pentru trupe. Materialul surprinde plăcut prin bogăția de informații deosebit de utile privind modul în care s-a dezvoltat Universitatea sub raportul zestrei materiale. Lui Adrian Vițalariu îi revine misiunea de a vorbi despre *Sărbătorirea centenarului (27-30 octombrie 1960)*, moment esențial pentru modul în care au evoluat relațiile dintre Universitate și statul totalitar. Pornind de la evidența potrivit căreia Universitatea reprezenta o „emblemă” a orașului, celebrările organizate în spațiul academic reprezentau momente de sărbătoare ale întregului oraș și, uneori, căpătau însemnătatea unor adevărate „sărbători naționale”. Manifestările dedicate *centenarului* au fost organizate într-un moment când elita comunistă urmărea să-și consolideze puterea după retragerea trupelor sovietice din România (1958) și a epurărilor din anii 1958 și 1959. Liderii comuniști doreau să obțină un sprijin intern, încercând, astfel, să iasă din starea de „război” cu anumite segmente ale populației, văzute din perspectiva ideologiei comuniste ca fiind „reaționare” și, deci, dificil de integrat proiectului comunist. Autorul identifică principalele direcții spre care își orientează cercetarea, arătând că „în textul de față ne propunem să identificăm mizele implicării conducerii Universității „Al. I. Cuza” în organizarea serbărilor dedicate centenarului, precum și modul în care au decurs pregătirile solemnităților din toamna anului 1960. Totodată, vom încerca să observăm poziția liderilor comuniști față de inițiativele universitarilor ieșeni și să oferim răspunsuri la câteva întrebări: ce a reprezentat sărbătorirea centenarului Universității din Iași pentru liderii comuniști? Putem interpreta momentul ca pe un început al concilierii între universitari și regimul comunist? În fine, dorim să schițăm o *imagine* a festivităților din perioada 27-30 octombrie 1960, ce poate fi, bineînțeles, întregită din perspectivă analitică și documentară” (p. 602). Pentru a ajunge la răspunsurile așteptate, autorul a folosit surse variate, fără să piardă din vedere nici o categorie de izvoare. Astfel, a reușit să surprindă efortul propagandistic depus de către autoritățile comuniste în perioada desfășurării centenarului, arătând că „aniversarea centenarului Universității ieșene poate fi imaginată ca o sărbătoare a <<noii Universități românești>> și ca o celebrare a victoriei depline a Partidului în lupta pentru controlul și <<transformarea comunistă>> a școlii românești. Aflată în faza incipientă a redefinirii unui nou profil politic intern și extern, elita comunistă a României era interesată de imaginea livrată opiniei publice interne și invitaților din străinătate” (p. 612). Maniera de lucru a tânărului universitar ieșean l-a condus spre obținerea unor răspunsuri la întrebările lansate, urmând ca dilemele neelucidate să facă obiectul unor viitoare explorări. Capitoul se încheie cu contribuția profesorului Alexandru-Florin Platon privitoare la *Relațiile internaționale ale Universității (1945-1989)*, autorul

ținând să precizeze de la început că „istoria legăturilor de cooperare și a schimburilor academice ale Universității din Iași cu instituțiile de învățământ superior din Europa și din lume a urmat-o pe aceea a însăși regimului comunist din România” (p. 615). Construit exclusiv pe baza fondul Rectoratului Universității „Al. I. Cuza” din Iași, ale cărui dosare sunt distribuite între DJIAN (anii 1945-1955) și AUAIC (anii 1956-1989), textul este deosebit de important prin prisma faptului că propune o direcție de studiu care va trebui să exploreze, așa cum însuși autorul o sugerează, bogatele fonduri arhivistice ale Ministerului Învățământului și cele ale Serviciului Român de Informații, aflate astăzi în custodia C.N.S.A.S., precum și sursele de istorie orală.

În cuprinsul capitolului al nouălea, privitor la *Universitatea în perioada 1989-2009*, autorii Gheorghe Iacob și Ionuț Nistor inaugurează un demers de istorie recentă la nivelul studierii trecutului celei mai vechi instituții moderne de învățământ superior din țară. Textul relevă faptul că între prioritățile asumate de conducerea Universității după revoluția din 1989 s-au numărat: eliminarea disciplinelor ideologice din planurile de învățământ, reorganizarea planurilor de învățământ și a programelor didactice, reorganizarea conținuturilor tematice ale cursurilor și seminariilor, accesul liber la orice sursă bibliografică, independența față de structurile de putere, reevaluarea corpului profesoral al Universității, în sensul asigurării cadrelor didactice pentru noile discipline și direcții de cercetare, reorientarea sau retragerea din sistem a celor care au fost legați exclusiv de disciplinele ideologice eliminate din planurile de învățământ, încadrarea masivă a resurselor tinere în Universitate la toate Facultățile și pentru toate domeniile. Autorii insistă asupra dificultăților care au marcat trecerea de la regimul dictatorial la democrație, surprinzând remanențele vechiului sistem și greutățile care au marcat emergența unui nou model de universitate. Din păcate, instituția a rămas dependentă aproape total de practicile trecutului, continuând să fie ancorată indisolubil într-un imobilism birocratic generat de dependența cvasitotală față de deciziile ministeriale. Mult invocata autonomie instituțională ramâne, și după două decenii, un ideal intangibil, atât timp cât deciziile esențiale sunt luate la nivel central. De asemenea, trebuie spus că textul oferă cititorilor câteva date statistice utile, mai ales în ceea ce privește dinamica populației studentești.

Capitolul zece privește *Simbolurile Universității (steme, sigilii, drapele)* și este realizat de Sorin Iftimi și Cătălin Hriban, doi specialiști în acest domeniu. Pornind de la ideea că „simbolurile Universității își au miza, legitimitatea și istoria lor, presupunând o abordare documentată, de substanță”, autorii propun, pe lângă analiza heraldică sau vexilologică „o abordare istorică a temei” (p. 689). Textul este remarcabil din punct de vedere al documentării, autorii aducând o contribuție esențială la cunoașterea uneia dintre cel mai puțin frecventate laturi

ale vieții universitare ieșene. Această contribuție trimite lumini nebănuite, putând fi considerată o „altfel” de istorie, întrucât prin simbolurile asociate spațiului academic ne este dezvoltat modul în care prima instituție modernă de învățământ superior și-a construit identitatea și s-a poziționat față de diverși factori de putere. Cei doi specialiști discută atât despre stemele Universității din Iași, cât și despre diverse obiecte cu valoare de simbol: drapele, vechile sigilii ale Rectoratului și Facultăților, decorațiile, toate păstrate astăzi în patrimoniul Muzeului Universității.

Volumul se încheie cu *Cronologia* realizată de Ionuț Nistor, *Bibliografia*, *Albumul foto* și *Indicele*, toate aceste compartimente reprezentând instrumente de lucru utile, care se impuneau incluse într-o contribuție științifică de o asemenea anvergură.

Noua *Istorie a Universității din Iași* reprezintă o lucrare complexă, care nu putea avea o arhitectură facilă, mai ales că editorii și-au asumat riscul uriaș de a propune un demers care să se elibereze de sub moștenirea istoriografică anterioară. Reușita întreprinderii este indubitabilă, însă, în mod paradoxal, aceasta nu este dată atât de coerența pe care o asigură ansamblul din perspectiva cunoașterii istorice, cât mai ales de valoarea unor contribuții punctuale, fie că este vorba despre capitole de sine stătătoare sau anumite aspecte din interiorul diverselor contribuții. Aici trebuie spus că transpare clar lipsa de unitate a volumului din punct de vedere conceptual, a metodologiei de lucru și a manierei în care sunt selectate sursele. Singurul liant îl reprezintă modul de organizare a capitolelor, ceea ce crează impresia unei grile unice, deși, dincolo de titlurile comune, abordările diferă substanțial. Cu toate acestea, lucrarea aduce numeroase elemente de progres în ceea ce privește cunoașterea istoriei Universității din Iași și deschide multiple perspective pentru cercetările viitoare. Din acest unghi de vedere, considerăm că următorul deceniu trebuie să fie rezervat recuperării secvențiale a diverselor aspecte din trecutul academic ieșean, începând de la biografiile intelectuale și până la modul în care a evoluat patrimoniul instituțional. Acest efort reclamă un cadru instituțional de derulare și asigurarea unor condiții pentru formarea personalului pregătit să se lanseze într-un asemenea efort de cercetare. Dacă o asemenea cale va fi urmată, există șanse reale ca următoarea *Istorie a Universității* să aducă noi progrese în planul cunoașterii. Volumul dedicat istoriei Universității din Iași impresionează prin masivitatea intrinsecă și de conținut, lăsând totodată o puternică senzație de optimism. Aceasta este motivată de implicarea unor tineri specialiști capabili să susțină noi direcții de cercetare, ceea ce presupune prelucrarea unei cantități imense de surse, de la cele din arhive până la istoria orală. La împlinirea unui veac și jumătate de existență a Universității din Iași, întreg acest efort a dobândit

un cadrul formal de manifestare, prin intermediul publicațiilor Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

BOGDAN-PETRU MALEON

Livia Ciupercă, *Pe urmele lui Paul Bujor. Berești-Iași-București*, Iași, Editura Spiru Haret, 2010, 214 p.

O istorie a Universității din Iași nu se poate socoti deplin realizată în lipsa monografiilor marilor profesori care au slujit catedrele facultăților. Un asemenea demers, care trebuie să conțină parcursul profesional și cel public, percepția profesorului și a operei, complexitatea omului în ultimă instanță, este dificil de realizat, având în vedere caracterul eterogen al disciplinelor și catedrelor Universității, precum și complexitatea și varietatea surselor. Din păcate, istoriografia așezământului universitar menționează puține referințe care au tratat biografiile unor personalități, acestea fiind mai cu seamă pentru unii profesori ai Facultăților de Litere și Drept. Din acest motiv, orice studiu monografic asupra unui profesor al Universității din Iași merită semnalat.

Doamna Livia Ciupercă, fost profesor de limba și literatura română, a devenit, în ultimele două decenii, un autor publicat frecvent de către editurile ieșene. Printre genurile frecventate se enumeră lucrări de pedagogie, de gramatică a limbii române sau teste pentru bacalaureat, precum și unele încercări cu miză monografică¹. De asemenea, în revistele culturale și în ziarele din Iași, Livia Ciupercă a ținut o cronică a manifestărilor culturale care au animat spațiul liceean și nu numai.

Paul Bujor (1862-1952), profesorul subiect al lucrării aici prezentate a fost unul dintre dascălii prestigioși ai Facultății de Științe din cadrul Universității din Iași, din primele decenii ale secolului XX, creator al școlii ieșene de biologie. Biografia lui Paul Bujor interesează, în cea mai mare măsură, prin prisma rolului politic jucat în cadrul grupării țărăniste din Iași în perioada interbelică. Adept al ideilor socialiste de la finalul secolului al XIX-lea, apoi apropiat de liberali, Paul Bujor a fost unul dintre cei mai activi profesori ai Universității din Iași în primul deceniu interbelic. A candidat pentru funcțiile de rector, de senator al Universității, a fost deputat în Parlamentul României Mari, a întreținut în mod consecvent o pagină de analiză politică în ziarele de orientare țărănistă. S-a manifestat atât pe scena politică, dar și în zona culturală, fiind unul dintre ctitorii revistei „Viața Românească”. De asemenea, activitatea parlamentară, cea

---

¹ Livia Ciupercă, *Brătescu-Voinești. Studiu monographic*, Iași, Editura „Dosoftei”, 1996.

administrativă, în fruntea Facultății de Științe, și „adaptarea” sa la noul regim în anii de început ai comunismului românesc sunt teme la fel de importante pentru redarea imaginii dintre cele mai marcante și longevive personalități ale Universității din Iași. Din păcate, ideile sale de stânga au făcut ca istoriografia din a doua jumătate a secolului XX să îl revendice drept unul dintre pionierii promovării ideilor comunismului, fapt care a denaturat, într-o bună măsură, cunoașterea personalității sale.

Cartea este compusă din două părți: *Paul Bujor. Schiță biografică* (p. 1-155) și *Moldova. Județul Covurlui. Berești de Covurlui. Schiță monografică* (p. 157-210). Autoarea a considerat, în mod neinspirat, că în cuprinsul lucrării localitatea unde s-a născut profesorul Paul Bujor merita o micro-monografie. Din păcate, cele două părți ale volumului nu reprezintă, prin valoarea informațiilor sau prin tratarea temelor alese, un sprijin pentru susținerea țelului asumat de către titlul lucrării. Cititorul nu este avertizat, într-o *Introducere* sau un *Cuvânt înainte*, de faptul că volumul conține două subiecte diferite. De asemenea, lucru care face greu de cântărit reușita textului, autoarea nu își precizează mizele propuse și nici nu ne prezintă concluziile sale la final. Capitolele lucrării, corespunzătoare unora din secvențele de viață ale lui Paul Bujor, conțin între 2 și 3 pagini, în care sunt redată o serie de informații identificate la nivelul fondurilor de arhivă sau în lucrările consultate. Nu sunt oferite date noi despre activitatea politică, culturală sau universitară, despre rolul lui Paul Bujor în timpul Primului Război Mondial, despre relația sa cu Ionel Brătianu, cartea limitându-se să rezume informații din lucrările cunoscute.

Din păcate, lucrarea *Pe urmele lui Paul Bujor* cumulează carențele majore ale volumelor apărute la edituri care nu joacă un rol în zona spațiului academic, printre care se numără și editura de față. Lipsa referențelor științifice a „ușurat” mult efortul autoarei de a pune în pagină toate informațiile găsite fără a le sistematiza și fără a le interpreta. Cartea este mai mult o prezentare eșalonată în episoade, alese doar după sursele găsite și nu după importanța și relevanța contextelor academice, politice sau culturale din biografia profesorului Paul Bujor. Era mai util ca autoarea să propună o desfășurare cronologică a temelor alese și, mai important, să interpreteze informațiile. De asemenea, unele dintre episoadele relevante pentru cariera lui Paul Bujor nu sunt redată prin convocarea unor informații inedite, fragmentele respective conținând mai ales emoțiile autoarei în fața surselor sau a locurilor prin care a trecut Bujor (p. 67). Această manieră de abordare îndepărtează, în opinia noastră, cartea de pretenția unei cercetări istorice. După lectura volumului, o provocare firească cu care se confruntă oricare cititor este de a putea să discearnă dacă a parcurs pagini de literatură sau se află în fața unei biografii. Avem impresia că nici autoarea volumul

nu a reușit să-și reprezinte natura demersului său, în sensul de a clarifica dacă a produs o carte de istorie sau o lucrare literară aparținând genului epic. O astfel de ambiguitate transpare chiar din titlu, *Pe urmele lui Paul Bujor* putând trimite atât la o trecere în revistă, din păcate succintă, a unor episoade din biografia profesorului de biologie, dar și la o poveste a etapelor documentării autoarei.

De asemenea, în volum alternează fără nici un fel de logică textul scris cu corp 12 și 10, fără a se deosebi prin aceasta citatele și textul propriu-zis. O altă carență a lucrării ține de problema utilizării surselor. Autoarea a valorificat unele surse de arhive, dar fără a menționa, decât rar și atunci în mod greșit, fondul, dosarul sau pagina. Simpla mențiune, în alte cazuri, a Direcției Județene de unde a extras informațiile, fără precizarea fondurilor de arhivă, nu prezintă garanții suficiente pentru credibilitatea informației. Aceeași problemă și la citarea articolelor și a unor cărți, unde nu este folosit un sistem unitar.

Autoarea s-a străduit să parcurgă cât mai multe surse de arhivă, aflate în fondurile unor instituții din Iași, Galați, Vaslui sau București. Aceste informații se regăsesc în volum, însă impresia generală este că autoarea s-a grăbit să ofere manuscrisul spre tipar. Un editor atent sau un referent științific ar fi îndrumat autoarea să îmbunătățească textul, să interpreteze și să sistematizeze materialul folosit, să lărgască bibliografia folosită. Din păcate, în ciuda eforturilor depuse de Doamna Livia Ciupercă, volumul rămâne doar la stadiul de introducere, constituind un punct de plecare util la biografia profesorului Paul Bujor.

CĂTĂLIN BOTOȘINEANU

Bogdan-Petru Maleon (editor), *The Forgotten Origins of Universities in Europe: "Birthday Seminar" on the 25th anniversary of the Coimbra Group*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2011, 124 p.

Cele șase contribuții care alcătuiesc acest volum colectiv au fost prezentate cu ocazia unei reuniuni științifice internaționale de înaltă ținută academică, desfășurată la Bruxelles, la data de 25 octombrie 2010. Este vorba despre a 25-a aniversare a existenței Grupului Coimbra, organizație universitară europeană, formată din cele mai prestigioase și cu tradiție universități. Tematica abordată în cadrul volumului este aferentă originilor uitate ale universităților europene, subiect ales de către comitetul organizațional, condus de către Inge Knudsen, profesor la Universitatea din Aarhus, Danemarca. Din prefața lucrării, semnată de către Bogdan-Petru Maleon, aflăm că autorii nu și-au propus să abordeze originile controversate ale universităților europene, lucru realizat cu

profesionalism în istoriografia occidentală, ci să evidențieze forme uitate ale învățământului superior european, care au contribuit, direct sau indirect, la apariția și dezvoltarea primelor universități create pe bătrânul continent.

Directorul Grupului Coimbra, Inge Knudsen, semnează primul text din volum. Intervenția profesorului danez este concentrată asupra celor 25 de ani de aniversare a Grupului Coimbra. Totodată, textul cuprinde menționarea sumară a unor centre de învățământ care au precedat universitățile. De precizat că aceste centre au existat, din punct de vedere geografic, atât în Europa, cât și pe alte continente. Consemnarea exhaustivă a acestor instituții de învățământ superior este o întreprindere utopică, pentru că, așa cum precizează Inge Knudsen, despre multe astfel de centre nu s-au păstrat dovezi istorice ori de altă natură. Un caz fericit îl reprezintă, fără îndoială, Biblioteca din Alexandria. Asupra acesteia se oprește Juan Luis Garcia Alonso, care își intitulează studiul său *The Library of Alexandria as a Higher Education Institution: Teaching and Learning in Ancient Time and Beyond* (pp. 17-40). Juan Luis Garcia Alonso, profesor la Universitatea din Salamanca, urmărește în această investigație istoria Bibliotecii din Alexandria, instituție ce a depozitat și a conservat mari valori, până la arderea ei în 391. De asemenea, textul cuprinde și câteva imagini relevante. Următoarea cercetare, *The Imperial Hight School of Constantinople* (pp. 41-62) aparține lui Bogdan-Petru Maleon, cadru didactic la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, care prezintă istoria școlii înalte din capitala Bizanțului. Marcată de ruptură și continuitate, evoluția acestei instituții academice, aflată sub patronajul direct al împăratului, este fidel reconstituită de către universitarul ieșean, în urma unui demers istoriografic de larg orizont bibliografic. Miguel A. Manzano Rodriguez, afiliat instituțional Universității din Salamanca, vorbește despre *University and „Madrasah”: Knowledge as Identity and Legitimacy* (pp. 63-84). De precizat că *madrasah* este un termen arab, care definește orice tip de instituție de învățământ, laic sau religios. Peter Debreczeni, de origine maghiară, dar cu studii în Algeria, oferă cititorului o cercetare intitulată *The Islamic Doctorate and Universitas – on the Origin of the Social Dimension in Western Mediaeval Cooperatives* (pp. 85-93), pe parcursul căreia autorul realizează o paralelă între sistemul de educație islamic și cel din Occidentul medieval latin. Astfel, această cercetare comparativă, ilustrată și prin câteva diagrame, surprinde maniere de instruire comune, precum cunoscutele metode scolastice utilizate în drept și teologie, *quaestiones disputatae* și *reperationes*. Ultimul studiu din acest volum, *Hidden and Denied. Contribution of Women to the Origin of Western Universities* (pp. 95-120) aparține Michelei Pereira, profesor de istorie și filosofie medievală la Universitatea din Siena. Textul reînvie figura unor personalități feminine care au contribuit la dezvoltarea științei medievale

occidentale, precum Hildegard von Bingen (1098-1179), cunoscută călugăriță benedictină, care s-a remarcat în multiple domenii precum teologie, muzică, medicină ori biologie. O altă personalitate feminină care se află în atenția Michelei Pereira este Marguerite Porete, autoare mistică, arsă pe rug în 1310 pentru ideile sale. De asemenea, această cercetare o include și pe Jacoba Felicia „de Alamania”, care a adus contribuții însemnate în medicina secolului al XIV-lea.

O scurtă biografie a autorilor care semnează studiile încheie acest volum colectiv, care constituie o contribuție adusă unui domeniu prioritar și incitant. Este o provocare care îndeamnă la alte inițiative de acest fel.

IULIAN MARCEL CIUBOTARU

Seminarul Matematic Alexandru Myller. 100 de ani de existență, coord. Gh. Aniculăesei, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2010, 279 p.

Volumul pe care îl semnalăm aici interesează, deopotrivă, pe cei preocupați de acumulările matematicii ca disciplină, dar și pe istoricii care studiază trecutul Universității din Iași, în acest ultim caz, mai ales prin prisma publicării memoriilor profesorului Alexandru Myller, *O carieră universitară*. Cartea este compusă din trei părți, prima dedicată *Apariției și evoluției instituției* (p. 1-102), conține memoriile amintite (p. 1-81) și textul profesorului M. Turinici despre directorii Seminarului Matematic; partea a doua este dedicată *Direcțiilor de cercetare științifică* dezvoltate la Seminarul Matematic din Iași, fiind surprinse evoluția geometriei, astronomiei, ecuațiilor diferențiale, analizei matematice, algebrei și celor care au slujit catedrele sau cursurile respective de-a lungul unui secol și jumătate de învățământ matematic la Iași (p. 103-222); al treilea grupaj este dedicat unor *Gânduri despre Seminar* (p. 223-262).

Lucrarea la care ne referim reprezintă un volum omagial, prilejuit de centenarul Seminarului Matematic (1910-2010), perioadă care se confundă cu școala matematică ieșeană, căreia profesorii Botez, Myller și Mayer i-au imprimat caracterul științific și i-au asigurat relevanța europeană. În meritele majore ale școlii matematice ieșene, Biblioteca Seminarului joacă un rol aparte, suscitând amintirea vie a celor care s-au format în laboratorul gândit și pus în operă de Al. Myller. La nivelul prefeței, profesorul Gh. Aniculăesei prezintă mizele volumului, ca fiind „un omagiu adus <atât> Seminarului și creatorului său – Profesorul Al. Myller, cât și celor care, de-a lungul timpului, au slujit cu dăruire această instituție” (p. X).

Profesorul Alexandru Myller (1879-1965) reprezintă un nume important în matematica europeană și, prin școala formată la Universitatea din Iași, a devenit unul dintre cei care au pus bazele geometriei ca disciplină în România. Memoriile ilustrului matematician, care a fost rector (1944-1945) în anii grei de la finele războiului și a prezidat comisia de „epurări” operate în rândul corpului profesoral (1944) nu reprezintă ceea ce am fi așteptat de la o asemenea personalitate. Scrise în anii '60 ai epocii comuniste, amintirile lui Alexandru Myller sunt extrem de inegale și sugerează mai curând o preocupare pentru modul cum va recepta posteritatea travaliul profesorului, decât o restituire fidelă a celor patru decenii trăite la catedra Universității din Iași, din 1910 și până în anii '50. Prin acest efort simbolic, Alexandru Myller și-a configurat un trecut prin care spera să obțină recunoașterea publică a locului său, meritat de altfel, în formarea unei școli matematice la Universitatea din Iași.

Memoriile sunt editate de către profesorul M. Turinici, care, matematician fiind, nu are experiența necesară, specifică muncii de editare. Însoțite de note și comentarii, cu un adaos de informații privindu-i pe „actanții” perioadei, aceste amintiri și-ar fi sporit valoarea.

Deși în cele 81 de pagini Alexandru Myller își descrie parcursul administrativ în Facultatea de Științe a Universității, se remarcă imaginea singulară, aproape izolată, a existenței și funcționării acestuia în complicata, din punct de vedere politic, Facultate de Științe a perioadei interbelice. Memorialistul face o trecere în revistă a etapelor decisive din viața sa, cu un ochi îndreptat către cenzura Partidului Comunist, care îi putea rescrie biografia dacă observațiile sale nu respectau binomul socialist-legionar, pentru epoca interbelică, și comunist-fascist, pentru anii de după război. Deși are unele tușe personale asupra unor evenimente, precum antisemitismul din Universitate, războiul, epurarea, perioada rectoratului, amintirile lui Myller nu reușesc să facă un inventar al circumstanțelor interbelice sau al epurărilor din începutul comunist al Universității și nu descriu colegii din Facultate. Astfel încât, parcurgând aceste amintiri nu aflăm cine a fost profesorul și omul Alexandru Myller, în afara acumulărilor științifice din cadrul Seminarului. Prin publicarea memoriilor, rămân încă multe dileme nerezolvate și semne de întrebare asupra comportamentului său.

Cu toate acestea, *O carieră universitară* rămâne un document important pentru istoria Universității din Iași, constituind un izvor memorialistic pentru relația biografie-spațiu instituțional, mai cu seamă în contextul comunist de după Al Doilea Război Mondial.

CĂTĂLIN BOTOȘINEANU

